

Управління культури, з питань релігії та національностей Волинської
облдержадміністрації
Любешівська селищна рада
Волинська обласна організація Національної спілки краєзнавців України
Волинська обласна організація ветеранів України
Центр дослідів Волині при Східноєвропейському національному університеті
імені Лесі Українки
Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
Волинський краєзнавчий музей
Державний архів Волинської області

«Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любешівщина в історії України і Волині»

Науковий збірник

Випуск 68

**68-а Всеукраїнська наукова історико-
краєзнавча конференція 18–19 вересня 2020 року**

Луцьк – Любешів – 2020

УДК [93 + 02] (477.82) 08

ББК 63.3(4 УКР – 4 ВОЛ) я 43+78.33

М 62

Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любешівщина в історії України і Волині Науковий збірник. Випуск 68. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, Луцьк-Любешів. Упоряд.: Г. Бондаренко, О. Кух, А. Силюк, А. Шваб, С. Чибирак. Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2020. – 432 с.

У збірнику вміщено статті та повідомлення про Любешівщину, її природу, історію від найдавніших часів, культуру, етнографію, населені пункти, історичні постаті тощо.

Розраховано на широке коло краєзнавців, дослідників, науковців, музейних, архівних і бібліотечних працівників.

Оргкомітет конференції

Кух Олег – голова Любешівської ОТГ, голова оргкомітету
Бондаренко Геннадій – голова ВООНСКУ, кандидат історичних наук, професор
Важатко Оксана – директор Волинського краєзнавчого музею
Гулько Геннадій – заступник голови Волинської обласної ради ветеранів,
Заслужений працівник культури
Дем'янюк Олександр – заступник голови ВООНСКУ, проректор ВІППО, доктор історичних наук, професор
Карасюк Сергій – директор Державного архіву Волинської області
Кух Ольга – заступник Любешівського селищного голови
Олешко Петро – ректор ВІППО, кандидат історичних наук, доцент
Радкевич Людмила – завідувач методичного кабінету при управлінні гуманітарної політики Любешівської селищної ради
Силюк Анатолій – заступник голови ВООНСКУ, Заслужений працівник культури
Суцук Оксана – голова Волинської організації УТОПІК, кандидат історичних наук
Чибирак Світлана – відповідальний секретар ВООНСКУ, кандидат історичних наук, доцент
Чубара Ольга – начальник управління культури, з питань релігії та національностей Волинської облдержадміністрації
Шваб Анатолій – заступник голови ВООНСКУ, доктор історичних наук, професор

Матеріали надруковані в авторській редакції

Технічний редактор: Василь Іванюк

© Волинська обласна організація національної спільки краєзнавців України, 2020

© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2020

Шановні країни та гості Любешівщини!

Ця книга є даниною пам'яті наших предків, які упродовж століть розбудовували наш Любешівський край і заповіли нам берегти та примножувати його славу.

Любешівщина є унікальним куточком незайманої природи. Саме тут збережено первозданну чистоту і глибину природи Волинського Полісся. Це край чисельних озер і річок, мальовничих краєвидів і унікального Національного природного парку «Прип'ять-Стохід», на території якого розроблена мережа туристичних маршрутів та екологічних стежок.

Міста, селища, села, як і люди, - кожне має свою історію і свою долю. Свій слід в історії Любешівщини залишили Литовське князівство, шляхетська Польща, спустошливі напади татар. Історичний шлях з минулого в майбутнє нашого краю переплетений соціально-культурними, подекуди й трагічними, та знаменними подіями, свого часу Любешів було включено і до складу Пінського повіту Мінської губернії.

З 18 січня 1940 року центром Любешівського району є селище Любешів. А від 30 листопада 2017 року, перейнявши естафету минувшини й виклики сучасності, Любешів стає центром Любешівської об'єднаної територіальної громади – однієї з найбільших в Україні.

Можливо хтось скаже, що наш край надто провінційний, але повірте, нам є чим гордитись.

Ми пишаємося древнім парком, заснованим ще на початку XVIII століття, бо він є одним із найстаріших в краї. Варті уваги приміщення школи піярів, костел капуцинів, які є пам'ятками архітектури XVIII століття. У XVII – XIX ст. Любешів був одним із духовних та навчально-виховних центрів і надавав якісну освіту європейського рівня. Тут здобували освіту чимало визначних діячів культури і науки України та Польщі, а протягом 1753–1758 років у школі при монастирі навчався національний герой польського народу Тадеуш Костюшко.

Також наш край славиться своїми старовинними ремеслами: ткацтво, вишивка, різьба по дереву, лозоплетіння та ін.

Я щиро вдячний всім, хто долучився до 68-ої Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції і до формування цієї книги. Впевнений, що в ній можна почерпнути для себе багато корисного і цінного. Нехай ця історична праця об'єднає всіх, кому дорогий Любешівський край, усіх, хто тут народився і виріс, хто приїхав колись, щоб залишитися назавжди.

З повагою, Любешівський селищний голова Олег Кух!

РОЗДІЛ І. ДАВНЯ ІСТОРІЯ ЛЮБЕШІВЩИНИ

Охріменко Григорій,
Локайчук Світлана

ФЕНОМЕН ПОЛІСЬКОЇ МИЛОГРАДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

У статті А. Єгарейчанка (Егарэйчанка), вміщеній в енциклопедії «Археологія і нумізматыка Беларусі» зазначено, що милоградська культура датується VII–III ст. до н. е. Її носії населяли басейн Дніпра від середньої течії р. Березіни до р. Рось в Україні, від Західного Бугу на заході до р. Іпуть в Російській Федерації [1, с. 427]. Такий великий ареал поширення сприяв зав'язуванню контактів із носіями лужицької культури, скіфським світом, можливо, пізніми групами сосницької культури доби бронзи. На Прип'ятському Поліссі городища знаходять серед заболочених місць, в заплавах річок. Інколи ці городища складаються з двох укріплених площадок. Підкурғанні насипи поховань мали діаметр від 2 до 22 м [1, с. 427]. А. Єгарейченко пише, що речовий комплекс милоградської культури є різноманітним: залізні серпи скіфського типу, сокири, мотики, кельти, ножі, шила, скіфські втулчасті та черенкові наконечники стріл, кам'яні сокири, зернотерки, розтирачі, бронзові та залізні браслети, гривні, персні, сережки, підвіски (рис. 2; рис. 3), фібули, скляні, халцедонові, бурштинові, бронзові намистини, глиняні фігурки тварин. У населення були поширені культу сонця, коня, корови, ведмедя, вовка. Одні дослідники відносять носіїв милоградської культури до праслов'ян, інші – до прибалтів [1, с. 427].

У залізному віці на Прип'ятському Поліссі з'являється населення, що називається в археології милоградська культура. Вона датується приблизно VII (?) ст. до н. е. – II ст. н. е. Її пам'ятки знаходяться берегах Горині, на Житомирщині, Київщині (рис. 1). У межах названих областей відомі укріплені городища милоградської культури. Про це писали І. Свешніков, М. Кучера та ін. [14, с. 269]. Є припущення, що в часи Геродота носіїв МК називали неврами. Під час скіфо-перської війни скіфи нібито зверталися до цих поліських людей за допомогою. Прізвища Невар відомі у Волинській обл. У Камінь-Каширському р-ні є с. Невір (над Прип'яттю). Висловлюються думки, що людність МК мала контакти з кельтами. Це могло бути, на нашу думку, в III–I ст. до н. е. Підтверджуючих фактів цьому не багато, але на Житомирщині є знахідки бронзових прикрас (браслети, фібули, шийні гривни) кельтського виробництва. На ці питання могли б дати відповіді місцеві науковці, краєзнавці. На Рівненщині та Житомирщині пошуківці знаходять і кельтські монети.

Варто зазначити, що населення милоградської культури, як гадають, живучи в піщаній, болотистій зандровій зоні, відзначалося більшою рухливістю, ніж землероби того часу Волині [14, с. 269], тобто скотарство могло бути основою їхнього господарства [13, с. 76]. Сліди проживання носіїв МК виявлені Г. Охріменком біля с. Балаховичі Володимирецького р-ну (грунтові поховання) на березі Стиру, неподалік смт Володимирця (підкурғанні поховання, досліджувані М. Воробей, де знайдені були залізні вироби та великий тонкостінний посуд) [3, с. 53]. На Волинській височині пошкоджену кераміку милоградської культури знайдено над р. Черногузкою біля с. Баїв Луцького р-ну Волинської обл. під час розкопок поселення волинолюблінської культури (на острові). Д. Козаком описано матеріали з житла милоградської культури, виявленого біля с. Хрінники (уроч. Шанків Яр) Демидівського р-ну Рівненської обл. [5; 6, с. 71–96].

У басейні р. Горині біля сіл Городок, Великий Олексин Рівненщини на поселеннях МК проводилися розкопки, де відкрито наземні або незначно заглиблені житла малих розмірів (наприклад, в останньому із згаданих н.п. одне житло мало площу 2,9х3,5 м). Форма їх неправильно прямокутна. Стіни робилися, вірогідно, із стовпів, обплетених лозою та обмазаних глиною. В середині хати були печі та вогнищеві ями [13, с. 68–81]. Піч із згаданого житла мала діаметр близько 1 м. І. Свешніков подає такі пам'ятки милоградської культури на Рівненщині: Хотин, Бронники, Великий Олексин, Зозів, Мирогоща, Збуж, Забороль, Городок. Це були їх поселення та поховання. Усього в басейні Горині відомо 30 поселень, 3 ґрунтових, 7 курғанних могильників [13, с. 68]. Таким чином, могильники милоградської культури поділяються на ґрунтові та підкурғанні. Поховання відомі тілопокладальні (інгумаційні) та тілопальні (кремаційні). Ґрунтові тілопокладальні поховання виявлено поблизу сіл Городок та Дерев'яне Рівненської обл. [14, с. 270].

Неподалік с. Корост на Поліссі (Погориння) відкрито залишки тілопальних ґрунтових поховань, а поблизу с. Забороль (Рівненський р-н) у двох курғанних могильниках (по 20–25

курганів у кожному) теж знайдено поховання милоградської культури. Їх досліджував, зокрема, відомий польський археолог проф. Т. Сулімірський, а також Я. Гофман [13, с. 73]. Біля похованих залишали посудини (ставили біля голови або ніг), кістяні, крем'яні вироби, інколи залізні.

Це населення загадкового походження залишало після себе досить одноманітний посуд: яйцеподібної форми горщики з розхиленими вінцями (часто великих розмірів), тонкостінний посуд; орнамент трапляється рідко, наприклад, з округлих вдавлень з середини на вінцях, від чого з зовнішнього боку утворювалися горбики («перлинки»). На наявність ткацтва вказують прясла різної форми, у т. ч. з виступами – «ріжками», які були також у носіїв тшинецької культури доби пізньої бронзи [14, с. 271, рис. 77: 5].

Ю. Кухаренко писав про кулясті горщики з с. Дубой Брестської обл. Білорусі, що вони мали конічні вінчики з ручками [8, табл. 1: 4, 6, 8]. Особливостями господарства є рання поява в них обробки заліза. Це могло бути в VII–VI ст. до н. е. (як для польських регіонів – досить рано).

Асортимент металевих виробів був чималий: ножі, листоподібні вістря списів та ін. З кольорових металів (міді, бронзи) робили незвичайні прикраси – шпильки, дротяні гривни з розклепаними кінцями, прикрашені ялинковим декором, та ін. Поблизу згаданого с. Дубой знайдено цвяхоподібну золоту сережку – імовірний імпорт з Причорномор'я [14, с. 272; 7, рис. 43: 1, 2].

Значні дослідження милоградської культури провела Ольга Мельниковська. Її перу належать праці «Древнейшие городища Южной Белоруссии» (1957) [10, с. 28–39], «Могильник милоградской культуры в дер. Горошков в Южной Белоруссии» (1962) [11, с. 163–172], «О взаимосвязи милоградской и зарубинецкой культур в Южной Белоруссии» (1963) [9, с. 32–42]. І. Свешніков підтримав припущення О. Мельниковської, що група милоградської культури Західноволинського Полісся є більш давньою, ніж теренів Білорусі, де її нібито датували VI ст. до н. е. – I ст. н. е. Аргументи наводилися наступні: відсутність городищ, кремаційних поховань, наявність крем'яних виробів, домішки паленого кременю в посуді [2, с. 164]. Цей же дослідник згадує втулчасті листоподібні наконечники списів, дві фрагментовані залізні шпильки з кільцеподібною голівкою, що закінчуються петелькою [2, с. 164]. Їх можна віднести як приклади впливу носіїв кельтської культури, в яких чорна металургія була в той час досить розвинута. І. К. Свешніков у висновку до статті про милоградську культуру писав: «великий масив племен, що займали значні території Волинського, Житомирського Полісся, півдня Білорусії незаперечно наклав відбиток на подальший розвиток населення цього регіону» [2, с. 164].

Ситуацію з милоградською культурою з'ясував білоруський дослідник Сергій Рассадін. Він дійшов висновку, що милоградська культура з'явилася на Західноволинському Поліссі зі сходу. На його думку «на роль попередниці» може претендувати лебедовська культура доби пізньої бронзи, споріднена та частково синхронна тшинецькій [12, с. 82]. Він писав, що південнобілоруські городища датуються не VI ст. до н. е. (за О. Мельниковською), а VII; найраніші – VIII ст. до н. е. Поява цих укріплень з'явилася через загрозу південніших, більш агресивних племен. С. Рассадін також доводив, що пов'язувати милоградську культуру з неврами нема підстав [12, с. 82].

Цікаво, що В. Іллінська, А. Тереножкін помічали серед старожитностей Поділля і милоградські матеріали також [4, с. 287]. Ці ж автори зазначають відставання волинських (та й польських) старожитностей порівняно з подільськими скіфського часу [4, с. 288]. Поряд із милоградським населенням згадується тепер і підгірцівська культура. Крім того, Прип'ятське Полісся було, імовірно, упродовж тривалого часу зоною контактів прапрабалтських племен з прапораслов'янськими. На це вказує і гідронімія (Трубачов, 1968).

Отже, милоградська культура загалом та західноволинські її старожитності зокрема вивчені недостатньо і в плані обстеження регіону, і методом стаціонарних досліджень. Проте значення її відчутне, наприклад, у складанні наступної – зарубинецької культури.

Рис. 1. Ареал милоградської культури.

Рис. 2. Прикраси милоградської культури: 1- місцезнаходження невідоме; 2- на межі Рівненської та Хмельницької обл. (за сайтом «Violity»)

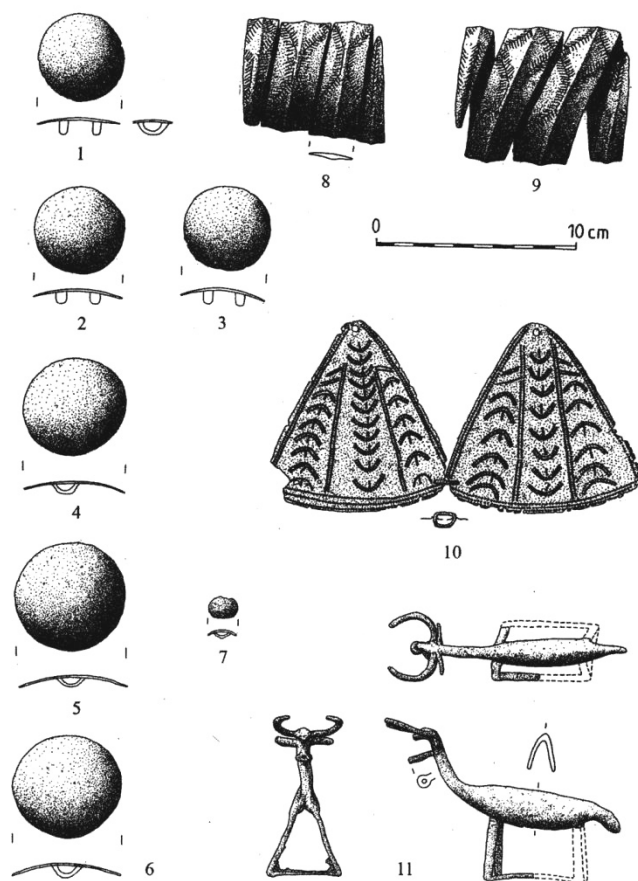

Рис. 3. Скарб бронзових виробів II-III ст., с.Узлісся Дубровицького р-ну:
1-7 – гудзики, 8, 9 – браслети, 10 – прикраса, 11– фігурка тварини
(за Б. Прищепюю, О. Прищепюю).

Список джерел та літератури

1. Археологія і нумізматыка Беларусі: энцыклапедыя. Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі, 1993. 475 с.
2. Археологія Прикарпаття, Волини и Закарпаття: энеолит, бронза и раннее железо. Киев: Наукова думка, 1990. 188 с.
3. Воробей М. И. Могильник милоградской культуры возле п. Владимирца Ровенской обл. *Актуальные проблемы археологических исследований в Украинской ССР: тезисы докл. респ. конф. молодых ученых*. Киев, 1981. С. 53.
4. Иллинская В. А., Тереножкин А. И. Скифия VII–IV вв. до н. э. Киев: Наук. думка, 1983. 379 с.
5. Козак Д. Н. Хрінники (Шанків Яр) – пам'ятка давньої історії Волині. Дослідження 2010–2014 рр. Київ, 2016. 118 с.
6. Козак Д. Н., Павлів Д. Ю. Поселення ранньозалізного часу біля с. Хрінники на Волині. *Археологія і давня історія України. Археологія Правобережної України*. Київ, 2010. Вип. 2. С. 71–96.
7. Кухаренко Ю. В. Из разведок в Полесье. *Краткие сообщения Института археологии*, 1966. Вып. 107. С. 111–114.
8. Кухаренко Ю. В. Памятники железного века на территории Полесья. *Археология СССР: свод археологических источников*. Москва: АН СССР, 1961, Вып. Д 1-29. 60 с.
9. Мельниковская О. Н. О взаимосвязи милоградской и зарубинецкой культур в Южной Белоруссии. *Советская археология*. 1963. № 1. С. 32–42.
10. Мельниковская О. Н. Древнейшие городища Южной Белоруссии. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*. Москва, 1957. Вып. 70. С. 28–39.
11. Мельниковская О. Н. Могильник милоградской культуры в дер. Горошков в Южной Белоруссии. *Советская археология*. 1962. № 1. С. 163–172.
12. Рассадин С. Е. Милоградская культура: ареал, хронология, этнос. Минск: ГНУ «Институт истории НАН Беларуси», 2005. 106 с.
13. Свешніков І. К. Пам'ятки милоградської культури в басейні р. Горинь. *Археологія*. 1971. Вип. 2. С. 68–81.
14. Стародавнє населення Прикарпаття і Волині (доба первіснообщинного ладу). Київ: Наукова думка, 1974. 288 с.

ЮРІЙ КУХАРЕНКО – ДОСЛІДНИК ПРИП'ЯТСЬКОГО ПОЛІССЯ

У вивченні Прип'ятського Полісся особливо значну роль, крім О. Цинкаловського, відіграв Ю. Кухаренко. На обох берегах Прип'яті ним проведені комплексні розвідкові роботи та розкопки. Вони охоплювали Волинську, Рівненську, Брестську області України та Білорусі. Хронологічний діапазон досліджень також значний – від мезоліту до середньовіччя. У Любомлі поряд з Ю. Кухаренком працювали та вчилися такі відомі краєзнавці, музейники, як Дмитро Остапюк, Олександр Остапюк. Далі подаємо основні моменти біографії вченого.

Юрій Володимирович Кухаренко (1919–1980) – доктор історичних наук, уродженець Поділля. Основний напрямок наукових досліджень – археологія раннього залізного віку і раннього середньовіччя Полісся. Народився 2 квітня 1919 року в с. Чаплі Летичівського району Хмельницької обл. У 1936 р. вступив на Вищі музейні курси Народного комітету просвіти РСФСР. Протягом 1938–1943 рр. служив на Тихоокеанському флоті. У 1943 році екстерном закінчив історичний факультет Хабаровського педагогічного інституту. Після захисту кандидатської дисертації в 1951 працював (по 1980 р.) старшим науковим співробітником Інституту археології АН СРСР (Москва).

З самого початку наукової діяльності Ю. Кухаренка цікавила історія та археологія Полісся, Верхнього і Середнього Подніпров'я. Московський археолог провів об'ємні за масштабами археологічні роботи в басейні всієї р. Прип'яті. Він вивчав археологічні пам'ятки милоградської культури (кургани Дубай). Обстежував археологічні пам'ятки поблизу Гощі, Дорогобужа та інших населених пунктів Рівненщини, поморські могильники. На Поліссі Юрій Володимирович відкрив і розкопав могильники зарубинецької культури (Велемичі I та II, Вороніно, Отвержичі).

За час багатолітніх експедицій Ю. Кухаренко зібрав і систематизував дані про археологічні пам'ятки Полісся різночасових епох – від неоліту до середньовіччя і показав, що ця територія з давнього часу була заселена людьми. Результати цих робіт опубліковані в трьох випусках серії «Свод археологических источников», а саме: «Памятники железного века на территории Полесья» (1961), «Средневековые памятники Полесья» (1961), «Первобытные памятники Полесья» (1962). У зазначених книгах подано описи відомих пам'яток, карти з позначеними поселеннями, могильниками та окремими знахідками, також якісно виконані світлини та малюнки зібраних речей.

Праці вченого стали основою для реконструкції історії населення південної Білорусі та північної України в I тис. до н. е. – I тис. н. е. Під час широкомасштабних археологічних розвідок та розкопок в поле зору дослідника потрапляли пам'ятки різних періодів, внаслідок чого були складені археологічні карти усього регіону (Терський 2010, с. 99). У книзі Ю. Кухаренка «Первобытные памятники Полесья» (1962) знаходимо згадки про археологічні матеріали, виявлені в різні роки в Ратнівському р-ні Волинської обл., зокрема, поблизу с. Самари на берегах озера Луки перед Другою світовою війною зібрано колекцію неолітичних крем'яних знарядь (крем'яні наконечники стріл, скребки), уламки посуду зі шнуровим орнаментом, які зберігаються у фондах Пінського краєзнавчого музею; біля цього ж села виявлено сліди поселення тшинецької культури (Кухаренко 1962, с. 22).

У монографії «Зарубинецкая культура» (1964) Ю. Кухаренко першим подав повну характеристику цієї культури, окреслив ареал її поширення та локальні особливості, розробив типологію знахідок, хронологію пам'яток, висловив припущення щодо генезису цієї археологічної культури (Археологія і нумізматыка 1993, с. 359–360).

У 1965 р. Юрій Володимирович Кухаренко захистив докторську дисертацію на тему: «Древнее Полесье». Добре знання археологічних матеріалів сусідньої з Поліссям Польської Республіки дало змогу вченому написати книгу «Археология Польши» (1969), яка стала довідковим виданням для всіх, хто цікавиться археологією земель сусідньої держави.

Дослідник володів даром інтуїції та вмінням узагальнювати археологічні дані, визначати розрізнені та випадкові знахідки, вписувати їх у систему відомих науці культур. Так, він першим звернув увагу на слов'янську ліпну кераміку зі знахідок біля м. Житомира і порівняв її з артефактами празького типу в Середній Європі. Це відкриття поклато початок вивченню ранніх слов'ян VI–VII ст. на території Східної Європи. Еталоном слов'янських старожитностей другої половини I-го тис. н. е. стало досліджене ним широковідоме тепер городище Хотомель VII– ст.

У 60-ті роки Ю. Кухаренко досліджував могильник біля Брест-Трішина, порівнюючи його матеріали з пам'ятками Нижньої Вісли, простежив проникнення на територію Східної Європи

гото-гепідських племен. За матеріалами досліджень учений надрукував монографію «Могильник Брест-Тришин», яка вийшла у світ 1980 року.

Наукові праці професора Ю. Кухаренка містять в собі значний матеріал з території північно-західних земель України, що має аналогії з культурами початку I тис. н. е. в Середній Європі.

Основні праці вченого: Кухаренко Ю. В. Первобытныя памятники Полесья. Свод археологических источников. 1962. Вып. Б1-18. 24 с.; Кухаренко Ю. В. Зарубинецкая культура. Свод археологических источников. 1964. Вып. Д. 1-19. С. 5–67; Кухаренко Ю. В. Древнее Полесье (По материалам археологических исследований): автореф. дис... д-ра истор. наук. Москва, 1965. 30 с.; Кухаренко Ю. В. Могильник II–IV вв. н. э. в г. Любомле. Краткие сообщения Института археологии. 1971. Вып. 128. С. 97–99; Кухаренко Ю. В. Баївський могильник. Археологія. 1975. Вип. 18. С. 51–61; Кухаренко Ю. В. Могильник Брест-Тришин. Москва: Наука, 1980. 130 с.

Список джерел та літератури

1. Археологія і нумізматыка Беларусі : энцыклапедыя / рэд. В. Гетаў. Мінск : Беларуская энцыклапедыя ім. П. Броўкі, 1993. С. 359–360.

2. Видатні дослідники української археології: тексти лекцій / уклад. В. А. Рудий. Львів : Видав. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. С.113–115.

3. Терський С. В. Історія археологічних досліджень та історичного краєзнавства Волині. Львів : Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2010. С. 99, 220–221.

Мазурик Юрій

ДАВНІЙ ЧОВЕН-ДОВБАНКА З ДНА РІЧКИ ТУРІЯ.

(ДО 5-РІЧЧЯ ЗНАХІДКИ БІЛЯ СЕЛА ЩИТИНЬ ЛЮБЕШІВСЬКОГО РАЙОНУ)

Літом 2015 року на території Любешівського району працювала етнографічна експедиція Державного наукового центру захисту культурної спадщини від технологічних катастроф (м.Київ). Керівник експедиції Ростислав Андрійович Омеляшко перебуваючи у с.Щитинь провідав від місцевих жителів, що нещодавно з дна р.Турія випадково було піднято давній човен-довбанку. Придбати для експедиції цю знахідку з різних суб'єктивних причин йому не вдалося, побоюючись про подальшу її долю він проінформував Волинський краєзнавчий музей з пропозицією оперативно відреагувати і врятувати цей човен. На прохання головного хранителя фондів музею Наталії Юхимівни Пушкар, автор цих рядків 7 серпня здійснив виїзд у с.Щитинь де було з'ясовано, як був знайдений човен, обстежено його місцезнаходження та проведено обміри.

Човен був виявлений випадково жителем села Щитинь паном Колядюком Миколою Петровичем за таких обставин: на західній околиці села протікає Турія, на лівому березі знаходиться вигін. Переганяючи коня через брід річки на вигін, він щоразу помічав, що тварина на середині водойми об щось спотикається. А того спекотного літа, коли рівень Турії помітно знизився, вирішив розчистити брід. З'ясувалося, що перешкодою коневі були затоплені стовбури дерев. З одним проблем не було, а от із другим довелося повозитися і витяг його за допомогою трактора. На березі з'ясувалося, що це не проста колода, а човен, видобаний з суцільного стовбура дерева. Оцінивши що це не сучасний виріб, він перевіз його для зберігання на своє подвір'я (Рис. 1). На наше прохання пан Микола люб'язно надав можливість оглянути знахідку, а також показав її місцезнаходження (Рис. 2).

Долина річки, де був знайдений човен широка, в заплаві переважають лугові і заболочені пониження. У цій місцевості Турія робить крутий вигін у східному напрямку, лівий берег пологий, правий крутий висотою до півтора метрів над рівнем річки. Правий берег підмивається, що приводить до відслонення ґрунту. Того року літо було незвично спекотне, рівень води у річці помітно знизився, глибина на місці знахідки сягала до 0,4м, що сприяло випадковому виявленню човна. Визначити у воді, що це човен було неможливо, оскільки він був майже повністю занесений піском і мулом та перевернутий догори дном. Про місце, де був знайдений човен, жителі села згадують, що ще у 1970-х роках тут був берег, по якому проходила навіть сільська дорога, а річка Турія була набагато західніше, орієнтовно за 20-30 метрів. Упродовж останніх років русло змінилося, інтенсивно підмиваючи правий берег, тобто поступово зміщуючись на схід. Меандрування русла та наявність чисельних стариць є характерним для заплави Турії. Такі складові форми поверхні заплави стверджують про природне переміщення русла річки. Таким чином, згідно цього повідомлення ми можемо припустити, що колись човен затонув з невідомої

нам причини; річка змістилася на захід, а колишнє русло (стариця), де на дні лежав човен, внаслідок твердих наносів річки було занесене; потім річка знову почала зміщуватися на схід і, розмиваючи берег, вимила човен. Якщо в дійсності над човном був утворений алювіальний шар, то це може свідчити про довгочасне перебування його в похованому стані. Отже такі обставини дозволяють задуматися про давній вік знахідки.

Під час огляду човна було проведено опис, обміри та виконані креслення в масштабі 1:10 (Рис. 3). Човен виготовлений із цільного стовбура дерева, довжиною 3,48 м, шириною 0,64 м і висотою 0,32 м (Рис. 4). Зовні корпус має природну округлу форму, повторюючи природну округлість стовбура із зрізаним зверху сегментом. Дно з внутрішньої сторони плавно увігнутою лінією переходить до бортів. Верхній край бортів у різних місцях, товщиною від 0,02 до 0,05 м., а дно в районі кіля товщиною від 0,10 до 0,14 м. Таке потовщення дна створює обважнення нижньої частини човна. Треба відзначити, що такий інженерний задум закладений в корпусі плавучого засобу у суднобудуванні відомий, як мертвий баласт, який у свою чергу приводить до поліпшення остійності човна на воді. Це свідчить про певний інженерний хист і навички поліського майстра.

Деякі частини човна втрачені, але загальний вигляд дає уяву про його конструкцію. Найбільше пошкоджені носова частина і частково правий борт, у кормовій частині по правому борту проходить повздовжня тріщина, майже до середини човна. Зсередини на дні довбанки видно сліди від обробки дереворізального інструменту (сокира, тесло, струг, тощо) (Рис. 5).

Дві внутрішні перегородки розділяють човен на три нерівні відсіки: носовий (1,01 м), центральний (1,32 м), кормовий (0,59 м). Самі перегородки витесані разом з корпусом та мають різну товщину: носова – 0,15 м, кормова – 0,18 м.

Корпус човна від центральної частини до носу злегка звужується, ніс очевидно був загострений, корма округлої форми. По облаштуванню всього човна, конфігурації бортів і збереженню в деталях обробки їх країв, можна судити, що човен повністю закінчений, слідів кріплення для нарощування бортів не виявлено. Слідів весельних упорів теж не виявлено, очевидно для греблі застосовувався простий спосіб, коли човняр тримав індивідуальне весло в обох руках. Без сумніву, надана корпусу човна форма, дозволяла автономне плавання. Така конструкція надавала можливість для зручного маневрування, у разі потреби можна було плисти у зворотному напрямку, не розвертаючи сам човен.

12 жовтня 2015 року пан Колядюк М.П. передав знайдений ним човен у фонди **Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки** – філіалі Волинського краєзнавчого музею, допоміжний фонд – 4862. Завідувачем реставраційної майстерні Волинського краєзнавчого музею Квасюком Анатолієм Івановичом терміново була проведена фахова консервація. Зараз щитинський човен експонується у першому залі «Волинськими стежками **Лесі Українки**» на фоні gobелена «**Ой на Івана, ой на Купала**» (Рис. 6 і 7).

Для популяризації підводної археологічної знахідки біля с.Щитинь був наданий краєзнавчий матеріал до ряду газетних редакцій [1; 2; 3; 4].

Про унікальну пам'ятку нашого краю та результати її досліджень було опубліковано в ряді збірників наукових праць [5; 6; 7; 8.].

На даному етапі дослідження знахідку можна відноситися до низькобортних човнів (висотою до 0,5 м), які могли виконувати функції риболовних і індивідуальних транспортних засобів. Оскільки човен виготовлений із цільного стовбура дерева і відповідною технологією, в основному видовбуванням (сокира, тесло, струг, скобель тощо), то такі човни мають назви: човен-довбанка, або човен-однодревка. В археологічній літературі широко вживається термін – моноксил (з грецької: *μονος* «один» і *ξύλον* «дерево»). А на Поліссі колись ще називали човен-душогубка (чому така дивна назва невідомо). Про такий човен згадує **Лєся Українка** у своїй п'єсі «Лісова пісня» словами Дядька Лева: «...*Я, наловивши риби, тільки вплив на плесо душогубкою, — хотів на той бік передатися...*»

Такі човни використовувалися з давніх часів, а на річках і озерах Полісся такими саморобними плавальними засобами простої конструкції користувалися ще навіть у першій половині минулого століття. Точний вік щитинського човна можна буде визначити у майбутньому, провівши радіовуглецевий аналіз, але у будь-якому випадку історична цінність човна поза сумнівами.

Випадкові знахідки човнів-довбанок відомі в різних регіонах України, зокрема відомі місця виявлення деяких знахідок і на теренах Волинської області, але доля їх склалася по різному, лише деякі стали музейними експонатами:

Рис. 1. Сім'я Колядюків, молода команда готова до мандрівок на прапрадідівському човні.

Рис. 2. Річка Турія біля с.Щитинь, М. П. Колядюк показує де на дні лежав давній човен.

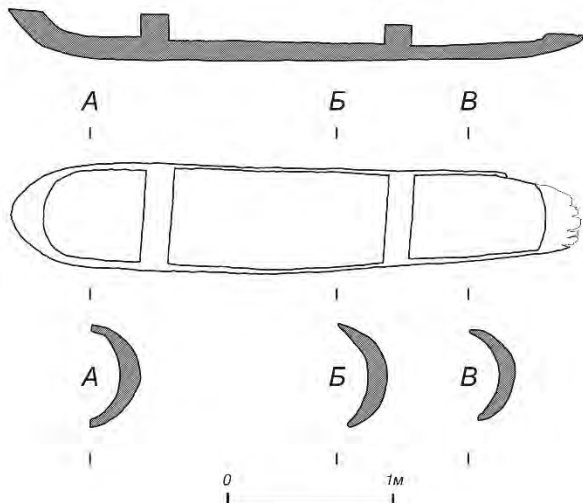

Рис. 3. Креслення човна-довбанки в масштабі 1:10 (повздовжній розріз; вид зверху; А, Б, В – поперечні розрізи).

Рис. 4. Зовнішній вигляд човна.

Рис. 5. Центральний відсік, на дні човна видно сліди від обробки дереворізального інструменту.

Рис. 6. Щитинський човен експонується у першому залі Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки: вид збоку.

Рис. 7. Щитинський човен експонується у першому залі Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки: вид зверху.

- між озерами біля села Сереховичі Старовижівського району, на заболоченому перешийку під час копання меліоративного рову (1935 р.), човн-довбанка (не зберігся) в якому було знайдено брили бурштину, бронзовий казанок і шкіряний гаманець наповнений римськими монетами [9; 10; 11.];

- у річці Стир на території м. Луцька (1972 р.), човн-довбанка (не зберігся) довжиною 13 м, шириною 2,5 м, складної конструкції, в середині був скріплений десятьма поперечними шпангоутами. Датується ХУ – ХУІ ст [12];

- в озері села Любитів Ковельського району (1984 р.), човн-довбанка (фонди Волинського краєзнавчого музею РЗ-2104/КВ-51127) довжиною 3,7 м, шириною 0,52 м і висотою 0,35 м, за останніми дослідженнями датується середньовіччям [13];

- в озері біля с. Ворончина Рожищенського району (2005р.), човн-довбанка (експонується в частині експозиції Волинського краєзнавчого музею відділу давньої історії) довжиною 4,68 м, шириною 0,43-0,51 м і висотою 0,52 м. Датування невизначене [14];

- у річці Стир біля с. Старосілля Маневецького району (2015 р.) човн-довбанка (експонується в експозиції Маневецького краєзнавчого музею) довжиною 12,2 м, діаметром до 1,15 м., висота від днища до верхнього краю борта 0,95 м. Датування перша половина ХV ст. [15].

Ці знахідки об'єднує водне середовище, де вони були виявлені: на дні річок, озер або в заболоченій місцевості. Враховуючи, що на Волині досить густа гідрографічна мережа, зокрема на території області протікає близько ста тридцяти річок, а збір інформації про підводні знахідки вказує, що Волинь є надзвичайно багатою на різноманітні предмети минувшини [16]. Тому уже така кількість підводних археологічних знахідок дозволяє прогнозувати на перспективність започаткування на Волині нової галузі історичної науки – підводна археологія або в більш широкому розумінні гідроархеологія.

Список джерел та літератури

1. Мазурик Ю. Збережемо прапрадівський човен чи хай «пливе» собі до Києва? // Волинь, — 2015. — 15 серпня.
2. Мазурик Ю. З дна Турії підняли давній човен. // Віче. — 2015. — 20 серпня.
3. Мазурик Ю. Човен з дна Турії // Monitor Wolynski. — 2015. — 28 серпня.
4. Мазурик Ю. Унікальний човен-довбанка з дна р. Турія поповнить експозицію Колодяжненського музею Лесі Українки на Волині. // Prostir.Museum. — 2015. — 29 вересня.
5. Мазурик Ю. Підводна археологічна знахідка біля с. Щитинь Любешівського району: давній човен-довбанка з дна р. Турія. // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Місто Володимир-Волинський та Прибужжя у світовій та українській історії. Успенський собор в історії міста Володимира-Волинського та України. Науковий збірник. Випуск 54. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 1000-річчю пам'яті київського князя Володимира Великого та 860-й річниці початку будівництва Успенського собору, 23 жовтня 2015 року, м. Володимир-Волинський. Упоряд. А. Силук, В. Пикалюк – Луцьк, 2015 – С.393-398.
6. Мазурик Ю.М. Човен-довбанка на річці Турія на Волині. // Археологічні дослідження в Україні 2015. – К.: Стародавній Світ, 2016. – С. 20,21.
7. Мазурик Ю.М. Звіт про результати обстеження човна-довбанка, випадкової знахідки на річці Турія біля села с.Щитинь Любешівського району Волинської області 2015 році. – Луцьк, 2016. – С.1-15.
8. Мазурик Ю.М. Знахідки човнів-довбанок на Волині — річки Турія і Стир, басейн Дніпра (2015 рік). // Заповідна Хортиця: Збірка наукових праць. / відп. редак. О.П. Мірушенко, М.А. Остапенко та ін. Запоріжжя: ПП Антіпов В.І., 2017. – С. 129-132.
9. Majewski K. Importy rzymskie na ziemiach słowiańskich. – Wrocław, 1949. – S. 86, 145.
10. Synkałowski A. Materiały do pradziejów Wołynia i Polesia Wołyńskiego. – Warszawa, 1961. - S. 198.
11. Кухаренко Ю.В. Памятники железного века на территории Полесья. – Свод археологических источников. Вып. ДІ-29. – М., 1961. – С.66.
12. Кучінко М.М. Археологічні рятівні роботи на Волині. // Археологія. 1976. – Вип.19. – С.107.
13. Мордовський М., Шаповалов Г. Любитівський човен-довбанка — унікальна пам'ятка з Волині. // Волинський музейний вісник. Науковий збірник. Випуск 2. – Луцьк, 2010. – С.149-152.
14. Мазурик Ю. Випадкова знахідка човна-довбанка в озері біля села Ворончина. // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Ковель і Ковельщина в українській та європейській історії: Наук. зб.: Вип. 65. Матеріали Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції присвяченій 27-й річниці незалежності України, 100-й річниці Української революції та 500-й річниці надання Ковелю Магдебурзького права, м. Ковель, 18 жовтня 2018 року, м. Ковель, 2018. – С. 518-519.
15. Мазурик Ю.М., Хомич П.М. Випадкова знахідка човна-довбанка на річці Стир біля села Старосілля на Волині. // Археологічні відкриття в Україні 2015 рік. – К.: Стародавній Світ, 2016. – С. 22-24.
16. Мазурик Ю.М. Проблеми дослідження і збереження гідроархеологічних пам'яток на Волині. // Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 8. / упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2016. – С.108-110.

ЛЮБЕШІВЩИНА: ІСТОРІЯ, ЗДОБУТКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ У ЦИФРАХ І ДОКУМЕНТАХ

Полісся, край лісів, річок, боліт та озер. Час тут пливе по-іншому, повільніше, крокуючи по вічності малими, розміреними кроками. Географічно Полісся розміщено вздовж басейну річки Прип'яті та кількох річок, що впадають до неї. Серед територій, які входять до цього ареалу, займає помітне місце й Любешівщина. Місцевість густо помережена річками, озерами та лісами. Край, де природа з останніх сил стримує натиск антропогенних чинників на фауну та флору цього регіону.

З археологічних досліджень можна стверджувати, що вже 13-10 тисяч років тому в басейні річок Полісся прийшли мисливці за північним оленем. Це були люди культури Лінгбі з Ютландії. Пізніше це набуло форми культури Свідер Польської та Поліської низовин. Ще пізніше, в неоліті, з'являється волинська та німанська культура з гребінцево-кільчастою керамікою.

У періоді 8-10 століть основними племенами, котрі заселяли нашу місцевість, були древляни та дереговичі. Їх оселі були над Прип'яттю та її південними притоками. Назву «древляни» виводять від лісів, у яких вони мешкали; край цей називали навіть «деревами». Це плем'я також визначалося примітивними звичаями. Літописець не жалує їм, так само як сіверянам, різких слів: «Древляни жили звірячим способом, жили по худоб'ячому; убивали один одного, їли все нечисте, шлюбу в них не було, а викрадали біля води дівчат».

Полісся, де жили древляни, - це й дотепер країна великих лісів і боліт; під час весняних розтопів озера покривають половину краю. У давні часи країна над Прип'яттю була ще більш багнистою; старовинні письменники думали навіть, що тут було одне величезне озеро. І давні пущі були ще більш густі й непрохідні, як теперішні ліси, проріджені вже протягом століть. Люди, що тут проживали, були відрізані від цілого світу, жили простим життям, займалися найбільше мисливством і рибальством, так як теперішні поліщуки в багнистих околицях. Хліборобство було можливе тільки на вище розміщених місцях і там, де ліси рідшали. Звичайні древлян були суворі, тому можна вважати це населення варварами. Відомі нам відомості про вигляд древлянських осель: хати були покриті стріхою, у дахах роблено голубники для голубів. З громадянського життя древлян знаємо те, що вони мали своїх князів, а до нас навіть дійшло ім'я одного з них - Мал, що вів війну з княгинєю Ольгою. «Наші князі - добрі, вони збагатили деревську землю», чванилися древляни. Це плем'я було так прив'язане до своїх звичаїв і давнього устрою, що дуже категорично ставилося до спроб об'єднання з Києвом; Ігор та Ольга мусили вести з древлянами криваві війни.

Наступним кроком у розвитку нашого регіону було утворення Турівсько-Пінського князівства. Праліси й багна убезпечували мешканців цього князівства від наїздів південних кочовиків. Основою прожитку було хліборобство, полювання, рибальство та бджільництво; через Турівсько-Пінське князівство проходили важливі торгові шляхи: водний і сухопутний з Києва до Польщі та сухопутний з Києва на Литву і до балтійських країн, що сприяло економічному й політичному піднесенню Турівсько-Пінського князівства (зокрема у стосунках з Польщею і Литвою). На півдні й заході Турівське князівство межувало з Волинською, на сході — з Київською, а на півночі — з Полоцькою землями. Найдавнішими, що згадувалися літописцем, були такі міста: Турів, який був політичним центром князівства (980) та Пінськ (1097 і 1166). Користуючися з незгод у Золотій Орді та вигасання Галицько-Волинської династії Романовичів у 1330 роках, землі Турівського князівства опанувало Велике князівство Литовське, й вони повністю потрапили під владу представників литовської династії Гедиміновичів.

Наступним етапом була Річ Посполита, держава, що існувала протягом 1569–1795 років на теренах сучасних України, Білорусії, Латвії, Литви, південної Естонії, західної Росії. Утворилася 1569 року внаслідок Люблінської Унії, що об'єднала Королівство Польське та Велике Князівство Литовське у Республіку Обидвох Націй. Очолював її виборний монарх, який мав складений титул Короля Польського і Великого Князя Литовського. Керувалася шляхтою різних національностей, що становила у різний час 10-25 % від усього населення держави. Шляхта була джерелом влади і втілювала її демократичним шляхом через вибори до парламентських, представницьких та місцевих органів: сейму, сенату та сеймиків.

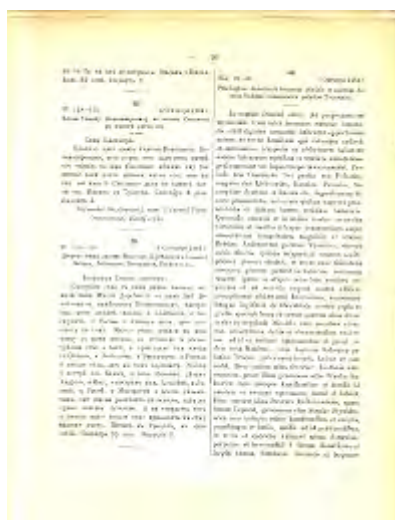
І саме в цьому часовому проміжку ми знаходимо першу згадку про Любешів, а саме - писемну згадку про Любешів від 18 вересня 1484 року (на цей час Любешів перебував під владою Великого Литовського князівства), розміщену в документі (російською мовою) «Декрет о

разделе имений Ольбязя, Любешева, Бискупича и Росного с селами между М. Доркгевичем и Я. Довойновичем». Цей документ знаходиться в Литовській метриці та стверджує, що Любешів набагато старіший, оскільки в 1484 році він уже був, розвивався і навіть через суд ділили його навколишні маєтки. Однак, на жаль, більш ранньої згадки про нього ще не знайдено.

Титульна сторінка Литовської метрики

А на цій сторінці згадується Любешів та обставини судової тяганини, кому має належити це містечко

Розвиток територій у ті часи найбільш залежав від географічної складової. Велика дорога вносить величезний внесок у всебічний розвиток території, через яку вона проходить. Наведене вище явище настільки ж актуальне сьогодні, як і в далекому минулому. Дороги визначали торгові відносини з країнами з вищою економічною культурою. У минулому велика дорога, що перетинала цю територію, була джерелом великих прибутків, як і для правителів, які ретельно доглядали за ними, так і для місцевого населення, яке вигравало від транзитної торгівлі. Любешів хоча й не лежав на основних торговельних маршрутах, та все ж таки коло нього пролягав шлях з Волині на Литву. Вище згадана дорога в Любешові най докладніше описана в документі «Перегляд основних та менших маршрутів у повіті Пінськ», поставивши його на перше місце серед доріг цього повіту під назвою «Велика дорога з Волині на Литву». Згідно з цим документом в околицях села Червище на Стоході на кордоні Польської Корони та Великого Князівства Литовського дві великі дороги зустрічаються, одна з Волині та Поділля, друга з Дубно та інших коронних провінцій, далі дорога, що тут утворилася поблизу Угринич перетнула річку Стохід і пролягла на північ у напрямку Любешова, у Люб'язі зустрічається з дорогою від Каменя-Каширського і пролягає далі на північ через Дольск, Мохро в напрямку Бреста. Це дало змогу Любешову значно покращити своє економічне становище, ставши центром життя округи. У містечку з'являються цегляні будівлі. Найбільшою цегляною спорудою був Любешівський монастир піярів. Його було засновано покровителем піярів, маршалком литовським Яном Каролем Дольським у 1686 р., будівництво споруди завершилося в 1768 р. Завдяки чудовій архітектурі та фрескам видатного майстра Кароля Губеля (отця Лукаша) храм став окрасою Полісся. Школу (колегіум) при Любешівському монастирі піярів було засновано в 1699 р. Вона проіснувала до 1834 р. Це була одна з найкращих на Волині шкіл. Окрім богословських предметів,

у ній викладали математику, природничу історію, фізику, хімію, географію, історію, польську мову та літературу, російську, німецьку, французьку та латинську мови, логіку, етику, малювання й садівництво. До послуг вчителів та учнів були шкільна і монастирська бібліотеки (фонд останньої нараховував 3 тис. томів). Володарі Любешова — князі Дольські та Вишневецькі опікувалися монастирем та школою, не шкодували коштів для їх розбудови. Зокрема, Ян-Кароль Дольський виділив значні кошти на розбудову монастиря — 30 тис. злотих, Анна Дольська — 3 тис. злотих на будівництво мурів костелу і 1 тис. злотих для придбання книг для бібліотеки, князі Вишневецькі — 60 тис. злотих на потреби монастиря та 20 тис. злотих для утримання бідних учнів. Анна Дольська також передала Любешівському монастирю піарів землі свого маєтку в с. Троянівка на Волині. Завдяки пожертвам та великим земельним наділам Любешівський монастир піарів мав хороші можливості для економічного та культурного розвитку. Згідно з хронікером колегіуму Любешівського монастиря піарів Антонієм Мошинським (Moszyński, 1876a) ботанічний сад при цій школі було засновано в 1730 р. Він займав площу 105+130 м на захід від костелу. У ньому були велика та мала оранжереї, теплиці, дві башти. Над р. Стохід був розташований фруктовий сад, який мав назву «Венеція». Його територію було «прорізано» зарибленими каналами і відгороджено від річки залізними решітками. У саду росли фруктові дерева та ягідні чагарники. «Венеція» була оточена дубовим частоколом. Один з каналів з'єднував мережу каналів з річкою, де була пристань для човнів.

Костел Іоанна Євангеліста в Любешові

Наступна велика цегляна будова - це костел і кляштор капуцинів. У 1756 році власником Любешева став Ян Антоній Чарнецький, який зі своєю дружиною Феліціанною склав пожертвування на осередок капуцинів в Любешеві. Пропозицію прийняли. 5 травня того ж року до Любешова прибули перші капуцини. Єпископ луцький РКЦ Антоній Еразм Воллович видав *Litterae Cridae*, а 15 серпня 1756 р. освятив наріжний камінь під будівництво храму і монастиря, яке розпочалось у 1761 році. Та коли будівництво майже закінчували, у 1774 році, помирає його засновник — Ян Антоній Чарнецький. Будівництво припинилося на довгі роки. Закінчили будувати кляштор ксьондзів-капуцинів 1786 року. Того самого року єпископ Ян Хризостом Каховський освятив храм св. Франциска з Ассіжу.

Костел Святих Кирила і Мефодія

Ще одна з мурованих окрас містечка була брама Чернецьких. Власник містечка Михайло Вишневецький будує маєток, в центрі якого постає палац у стилі бароко та створює парк біля нього. У 1754 році маєток було продано брацлавському каштеляну Яну Антонію Чернецькому. Саме він зводить тут цегляну стіну та захисний рів, а візд до палацу захищають в'їзні ворота, вхід у які закривався підвісним містком.

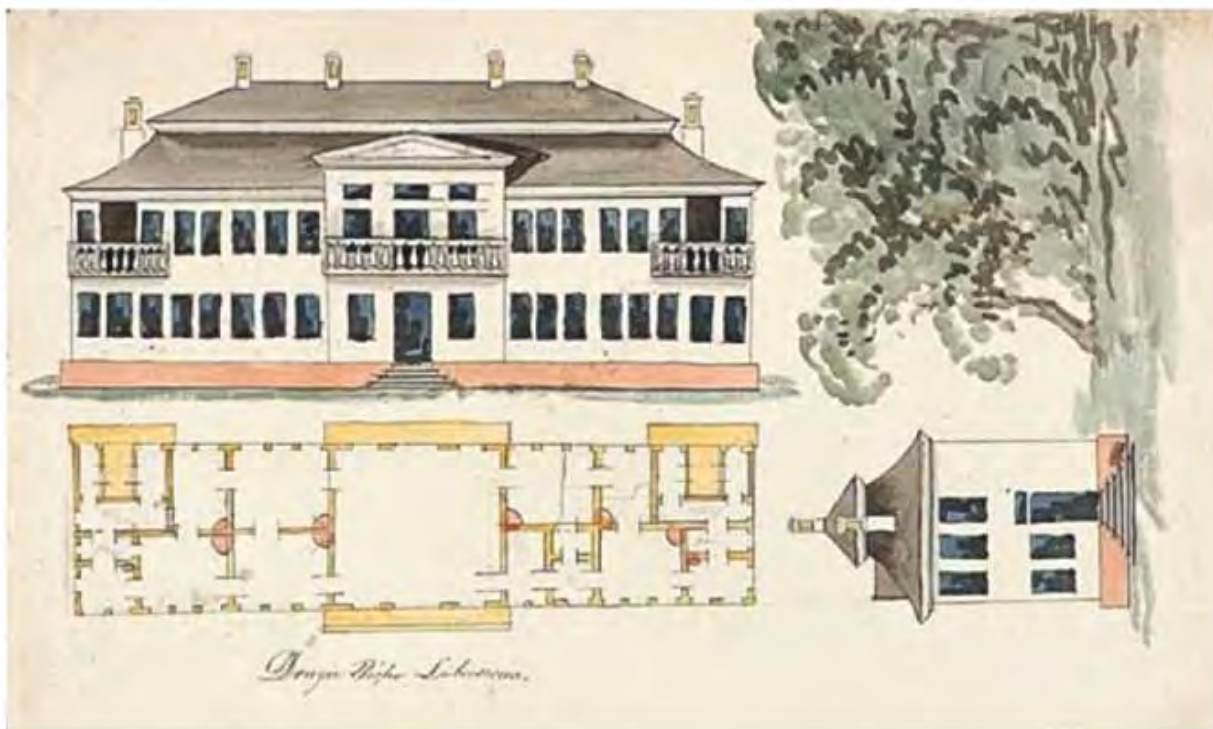
Брама Чернецьких

Після довгого пошуку відомостей про Любешів мною було знайдено малюнки невідомого художника, на яких зображений неіснуючий палац Чернецьких.

Головна брама і будинок на дитинці.

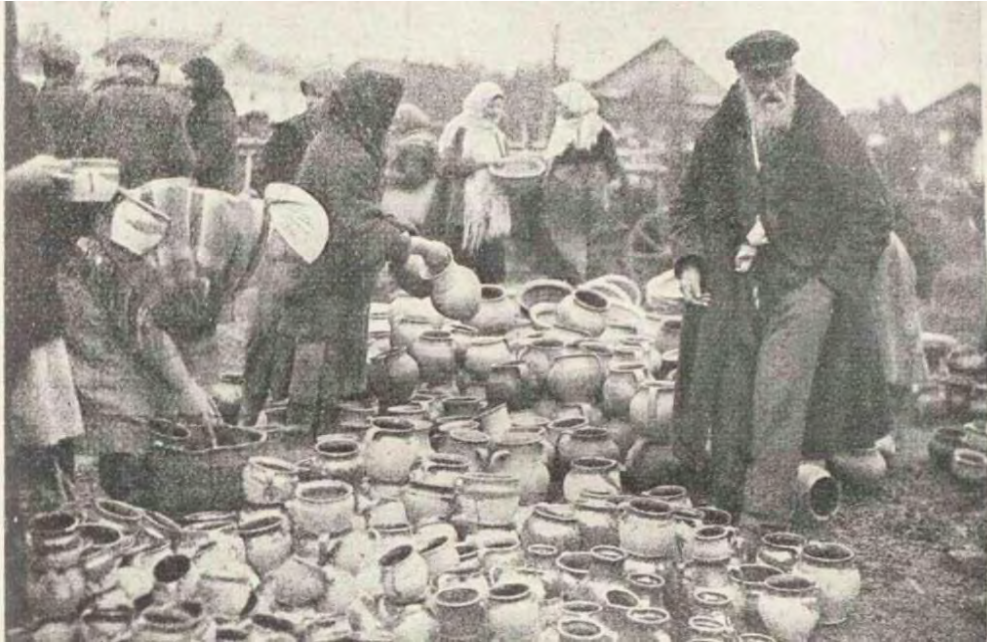
Любешів у колекції документів архіву представлений шістьма кресленнями, які ви можете бачити. Відомо, що автор складав план та малюнок уже існуючого палацу. Дослідники певний час сумнівались, чи справді це малюнки з Любешова. Проте малюнки збіглись із описами будівлі, які подавав у своїх дослідженнях автор книги про палаци Роман Афтаназі. Саме він згадує про те, що палац оточував парк в італійському стилі.

Палац і парк

У 1693 році завдяки старанням Яна Кароля Дольського Любешів отримує статус містечка та Магдебурзьке право, що значно посилює його значення на Поліських теренах. Організуються щорічні ярмарки, добробут власників містечка зростає. Правда, назва містечка була змінена на Новий Дольськ, хоча ця назва не прижилась, і надалі містечко було знане як Любешів.

На ярмарку

Але не все так так було позитивно в розвитку Любешова та його околиць. Вихор війни неодноразово нищив надбання власників містечка та його жителів. Так, у 1649 під час козацького повстання Любешів був пограбований, у 1653 році - спалений ущент татарами. Потім була війна Московії з Річчю Посполитою (1654—1667), що теж негативно вплинуло на економіку Любешова та його околиць. Та найбільшого лиха наробив другий поділ Речі Посполитої у 1793 році: Любешів увійшов до Мінської губернії в складі Пінського повіту і був центром Любешівської гміни. Наприкінці XVIII століття внаслідок трьох поділів Польщі (1772, 1793, 1795 р.р.) всі землі Західної України та Західної Білорусі увійшли до складу Російської імперії.

Царський уряд ліквідує осередки освіти, які діяли при католицьких монастирях, встановлює ще більші, обтяжливі податки, закріпачує навколишній люд. Далеко за межами нашого краю був відомий колегіум піярів, який набув слави одного з найкращих колегіумів у Польщі. У Любешові здобували освіту чимало визначних діячів культури й науки України та Польщі, а протягом 1753-1758 років у школі при монастирі навчався національний герой польського народу Тадеуш Костюшко. Та політика царизму перекреслила розвиток нашої місцевості, заборонивши рух до набуття нових передових знань. Владі потрібні були кріпаки, позбавлені знань, прості виконавці їх потреб.

Так тривало аж до початку Першої Світової війни. Саме під час бойових дій на теренах Любешівщини економіка краю зазнала колосальних збитків як людських, так і матеріальних. Скрізь панувала розруха та відчай, усі якісь позитивні здобутки, що мала Любешівщина, були знищені.

Наслідки бойових дій у Любешові

Ось як описує побут простого поліщука житель міста:

Життя та оточення поліщука дуже скромне. Важка боротьба за існування проявила тут сильніший слід, ніж десь у Польщі. Всі предмети та побутове приладдя надзвичайно прості. У домі поліщука є велика кухонна плита. Груба примикає до однієї зі стін цієї печі. Простір між грубкою та стіною займає лежанка, яка використовується для сну. Поруч є скриня та лавки вздовж стін. У лівому куті – образи, а над ними висіли рушники тканого візерунка. У цьому кутку також є стіл. Над входними дверима висить поличка, на яку господиня ставить глиняні миски. Дерев'яні ложки, дуже рідко залізні, поміщають у порожнину в духовці. Глиняні горщики після миття піднімають і вішають на паркан. У поліщука скромна їжа. Це спричинене насамперед бідністю та складними матеріальними умовами, а також тим, що поліщук не має можливості готувати вишукані страви. Поліщук їсть тричі на день. На сніданок господиня готує картоплю в духовці. Споживають свіже або кисле молоко влітку і взимку, зазвичай корова більше не дає, що пояснюється бідними видами великої рогатої худоби, прохолодним хлівом та поганою годівлею тварин. Подають також солоні огірки, але у декількох селах, де їх вирощують. Для цього на столі лежить великий хліб з грубо меленого зерна. Після трапези, перехрестившись, поліщук та його дружина йдуть на роботу. Жінка вже зранку готує на вечерю, готуючи сніданок, залишають у хлібній печі. На вечерю, як правило, варять буряковий борщ, крупник або капуста́ний борщ. На обід - просо або гречку, деколи заправлені смальцем, бо свині, яких годують поліщуки, зазвичай продають живими, щоб оплатити податки і щось купувати для господарства. На вечерю на столі стоїть миска з вареною картоплею. Перед великим щорічним Різдвом поліщук та його жінка їдуть до містечка, купують оселедець, біле борошно для пирогів та коров'ячі ніжки для холодцю. Якщо у нього ще є кілька злотих, він купує пляшку горілки, що зараз все рідше. Багаті колють свиней на свята. Свинину солять і кладуть в бочку, частину м'яса печуть на свята, решту солять і кладуть у бочку. Зі спецій до страв вони використовують сіль, іноді перець. Морква, петрушка, помідори, цибуля-порей і зарплата майже невідомі за межами сіл поблизу міст. З овочів вживають картоплю, капусту, буряк, гарбузи, боби та мак. Яйце, знесене простою куркою, йде не для власного вжитку, а до кошика міського вуличного продавця. Окрім солі, оселедця та білого борошна (2-3 рази на рік), поліщук нічого не купує з бакалійних продуктів. Він навряд чи вживає цукор узагалі, тому що це занадто дорого для нього. Цукор виготовляють як весільний подарунок або під час інших урочистостей, наприклад, хрестин та інших предметів. Поліщук має їсти багато, тому що його їжа, як ми бачимо, дуже бідна і він мусить дуже тяжко працювати.

Тільки після закінчення війни та з приходом польської влади почалась відбудова нашого краю. За статистичними даними Польщі, у ті роки Полісся було найбіднішим, депресивним регіоном у державі. Брак доріг, мала кількість підприємств, зuboжіле місцеве населення створювали величезні проблеми для покращення благополуччя нашої місцевості.

Після завершення національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. у Поліському воєводстві почалося відродження кооперативного руху. На відміну від міської, сільська споживча кооперація була досить розвиненою на теренах Волині. Після Першої світової війни вона стала найміцнішою з погляду 276 кількості кооперативів й об'єднаних членів, а також густоти мережі. Вона відповідала соціальній структурі краю та невідкладній потребі організації господарських справ волинського села. Спочатку при деяких споживчих кооперативах формувалися сільськогосподарські відділи, які почали спродувати штучні добрива, насіння, господарські знаряддя та купували сільськогосподарські машини для спільного користування. Такі товариства набували мішаного вигляду господарсько-споживчих кооперативів. Серед сільських господарсько-споживчих товариств домінували українські кооперативи. Вони були основою всієї системи української кооперації, організовували постачання в село продукції промисловості, збували продукти сільського господарства та формували на цій основі відповідні галузі власної

промисловості. Так, на прикладі молочного господарства в селі Деревок можна уявити рівень розвитку кооперації в нашій місцевості. Наприклад, молокозавод у селі Деревок був заснований у 1933 році. Він почав діяти 22 березня, а статут кооперативу було зареєстровано через рік, 15 березня 1934 року. Це сталося в той час, коли в радянській Україні цілі села від голоду вмирили на родючій землі в колгоспних селах! Про фактичний стан виробництва в Деревку свідчить, на жаль, лише один документ, з якого ми дізнаємось про рівень розвитку кооперативу. Це 1937 рік. Наприкінці року 952 постачальники передали на переробку 241 304 літри молока із вмістом жиру 3,37%, за що було отримано 19 285 зл. У 1937 році було вироблено 9409 кг вершкового масла, 24512 літрів маслянки. Молоко постачали не лише господарі з Деревка, а й з Волі Любешівської, далекого Дольська та Люб'язя, Скупова (зараз це частина села Седлища), Бихова. Любешів вважався центром галузі кооперативів, а сам кооператив належав до об'єднання аналогічних економічних компаній Співдружності. Основою її бізнесу та бухгалтерського обліку було правило: разом ми будемо будувати краще майбутнє, а точність звітів показує, наскільки швидко ми наближаємось до поставленої мети. Звіт від 1937 р. засвідчив, що висока ринкова ціна вершкового масла сприяла розвитку кооперативу «Деревок», яка підвищила ціну на молоко для постачальників. Труднощі включали той факт, що населення не до кінця розуміло значення кооперативів і зверталася увага на відсутність у селян якісних корів. Масло, вироблене в кооперативі, було відоме своєю якістю й за межами регіону. У травні 1936 року його представляли на змаганнях у Вільнюсі, де виробництво отримувало високі оцінки - 85 відсотків із 100 можливих. Кооператив нагородив своїх кращих членів та постачальників. Наприклад, у звітному періоді був нагороджений Йосип Сацик з колонії Хоромецьке, який мав 7 га землі, 3 корови, з яких він дав 1138 молока жирністю 3,67%. Найбільшу частину постачальників (52,2%) становили господарства площею від 2 до 5 га. З числа бідних фермерів було 12,5%. З 488 членів кооперативу 233 мали одну корову і лише 25 - 4. Загалом у кооперативі було 889 корів, інші постачальники не були членами кооперативу. Молочний кооператив «Деревок» був демократичною організацією: тут проводилися засідання, дебати, звіти, наглядова рада активна. Раду очолив священик з Любешова Чеслав Наумович, а її членами були Броніслав Маєвський, Фелікс Грабаж з Реймунтувки, Міхал Шпаковський з Деревка. Фінансовий стан перевіряла комісія на чолі з Юзефом Чарнецьким, а скарбник - мешканець Деревка Максиміліан Климчук. Переробка молока була вигідною справою. Кожні 100 літрів приносили 10,33 злотих. Звичайним явищем для молокозаводів у 30-х роках були позики, борги, кошти, план витрат на зарплату, відрядження, ремонт якості виробництва та накопиченої сировини, ремонтні роботи, державні та муніципальні податки, претензії на виробничу діяльність. У 30-х роках це явище було характерним для інших регіонів Волині.

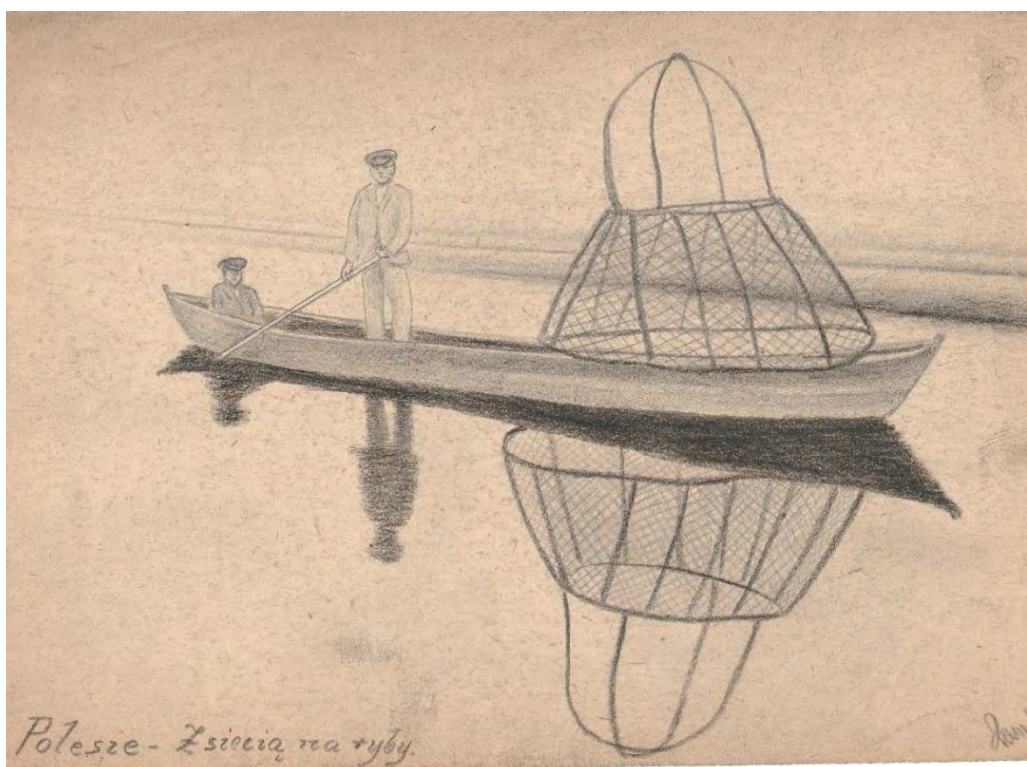
Максиміліан Климчук - скарбник кооперативу

Не можна не згадати й про споконвічне ремесло поліщуків – рибальство. Від часу перших поселенців це було найпоширеніше ремесло на наших теренах. Воно допомагало місцевому люду вижити в неврожайні роки й одержати кошти від продажу свого улову. Будувались загати, копались затони на річках.

Rybak z nastawką nad Stochodem, wieś Buczyn, pow. kozyrski. Fot. Muzeum Poleskiego

Рибак з наставкою на Стоході, село Бучин

Туристична мапа півночі Полісся

Ще однією, незнаною для наших теренів стала діяльність туристична. Тодішня влада стала рекламувати терени Полісся як край Європейської Амазонії, спираючись на архаїчне природне довкілля, яке мінімально зазнало людського впливу, та побут місцевого населення, яке теж мало зазнало змін. Було організовано туристичні рейси пароплавами та сплави на каяках, прокладені маршрути та місця відпочинку.

Секція туризму Товариства розвитку східних земель розробила низку найважливіших туристичних та каякових районів та літні курорти, розташовані на Поліссі. Найважливішими туристичними районами вважалися: 1) Пінська область; як центральний регіон географічного Полісся;

Наступними вважалися найважливіші шляхи зв'язку з водою:

- 1) Піна - Струмінь - Прип'ять - Горинь, з Пінська
- 2) Стохід – Прип'ять – Струмінь від Любешова до Пінська,

Основними маршрутами на каное були виявлені: 1) Стир – Простир - Потік від Луцька до Пінська, 2) Прип'ять та Стохід - Пінськ, 3) Піна – Потік -Прип'ять_від Пінська до Любешова. Облаштовуються бази відпочинку на півночі Волині.

ŻEGLUGA
 NA PRYPECI I JEJ DOPŁYWACH
M. J. FELDMANA
 Pińsk, ul. Nadbrzeżna 30, telefon 233.

WYCIECZKI — PODRÓŻE — TURYSTYKA
 Normalne kursy osobowo-towarowe na liniach:
PIŃSK - Stare Konie - Rafałówka - Czartorysk - Kołki - Rożyszcze - ŁUCK
PIŃSK — DAWIDGRÓDEK.

NA ZAMÓWIENIE SPECJALNE STATKI
 do Horodyszczka, Telechan, jez. Nobel, Lubieszowa, Stolina.
 Na statkach BUFET. Warunki dogodne.

STATEK „WILNO“
 kursuje na linii
Pińsk - Sieńczyce - jezioro Nobel - Lubieszów

Odjazd z Pińska w niedziele,
 wtorki i czwartki o godz. 6.

DLA WYCIECZEK CENY ZNIŻONE.
 Adres: B. PINSKIER, Pińsk, „Hotel Gdynia“, tel. 271.

Оголошення про туристичні маршрути

Розвитку Любешівщини сприяла вузькоколія, що мала початок у Камені-Каширському і мала закінчення в Янові-Поліському. Вона була побудована в роки Першої світової для забезпечення потреб німецької армії. Регулярний рух забезпечував вивіз деревини та інших матеріальних ресурсів, підвіз продуктів харчування та краму, а також дав змогу жителям округи полегшити собі дорогу до центру повіту. Дякуючи моєму дідові я є, напевно, одним власником залізничного квитка цієї залізниці.

Залізничний квиток з Любешова до Янова - Поліського

Подібними паротягами обслуговувалась вузькоколія на Любешівщині

Архіви періоду Польської Республіки вигідно вирізняються повнотою комплектування й відображають найрізноманітніші аспекти історії Поліського воєводства, до якого належала Любешівщина. Документи цього періоду висвітлюють суспільно-політичний та економічний стан, релігійне життя регіону, розвиток окремих галузей промисловості, сільського й лісового господарства, торгівлі, будівництва, освіти й культури; відтворюють діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування, судових установ та поліції, фінансово-податкових органів, громадських об'єднань, організацій, товариств та ін. Завдяки добре поставленій праці статистики в довоєнній Польщі ми можемо вивчити кількісний та національний склад жителів Любешівщини, кількість будинків та багато іншого.

6. Gm. Wielka Hłusza		1864	—	11411	5537	5874	725	9945	197	—	544	—	—	883	—	9850
1. Borki	wieś	200	—	1191	572	619	7	1166	—	—	18	—	—	14	—	1167
2. Borki Nowe	folw.	1	—	7	3	4	6	1	—	—	—	—	—	6	—	1
3. Borki Stare	folw.	1	—	9	5	4	3	6	—	—	—	—	—	3	—	6
4. Dąbrowa	kol.	17	—	123	60	63	95	26	2	—	—	—	—	97	—	26
5. Dąbrówka	folw.	3	—	21	12	9	12	9	—	—	—	—	—	12	—	9
6. Dolina ¹⁾	folw.	.	—	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
7. Hąwryłówka ²⁾	folw.	.	—	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
8. Janówka	wieś	115	—	689	342	347	6	676	7	—	—	—	—	87	—	595
9. Kalewica	wieś	13	—	102	57	45	16	86	—	—	—	—	—	21	—	81
10. Mała Hłusza	folw.	.	—	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
11. Mała Hłusza	wieś	193	—	1408	699	709	7	1304	—	—	97	—	—	3	—	1308
12. Mała Hłusza	kol.	38	—	232	115	117	101	13	80	—	38	—	—	100	—	14
13. Michalin	wieś	12	—	73	43	30	—	73	—	—	—	—	—	—	—	73
14. Niewierz	kol.	32	—	185	95	90	97	36	52	—	—	—	—	149	—	36
15. Niewierz	wieś	68	—	421	195	226	—	407	—	—	14	—	—	—	—	407
16. Pohulanka	wieś	65	—	380	181	199	—	380	—	—	—	—	—	—	—	380
17. Szczytyń	wieś	121	—	755	377	378	—	707	—	—	48	—	—	—	—	707
18. Wielka Hłusza	kol.	40	—	269	126	143	130	96	43	—	—	—	—	130	—	96
19. Wielka Hłusza	m-ko	48	—	334	150	184	57	42	11	—	224	—	—	62	—	42
20. Wietły	wieś	262	—	1628	791	837	—	1585	—	—	43	—	—	—	—	1578
21. Worokomla	folw.	12	—	65	33	32	28	36	1	—	—	—	—	28	—	36
22. Worokomla	wieś	203	—	1144	550	594	46	1069	—	—	29	—	—	50	—	1068
23. Wyderta	wieś	197	—	1057	495	562	—	1032	—	—	25	—	—	—	—	1032
24. Zahłusze	wieś	22	—	133	59	74	101	32	—	—	—	—	—	108	—	25
25. Załazie	wieś	141	—	794	390	404	7	778	1	—	8	—	—	7	—	778
26. Zapole	wieś	60	—	391	187	204	6	385	—	—	—	—	—	6	—	385

Кількість мешканців Любешівщини збільшувалась завдяки практиці осадництва та надання пілг для переселенців з центру Польщі, що ставало приводом для ворожнечі між місцевими та переселенцями.

На жаль, формат цього опису не дозволяє надати більше матеріалів, а ще більшість архівних даних не зберегла або ще чекає на дослідників історії. Але й ті, що є відкритими, дозволяють читачам уявити суть подій, що відбувались на наших теренах, а то й докорінно змінити своє уявлення, як думалось, правдиві факти з історії нашого краю.

Список джерел та літератури:

1. Грушевський М. С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / Редкол.: П.С.Сохань (голова) та ін. Т. 2. – Київ : Наук. думка, 1992. – 640 с. (Пам'ятки іст. думки України). Розділ IV. Турово-Пинська земля.
2. Залізник Л. Л. Мезолітичні витоки перших індоєвропейських культур Європи за даними археології // Археологія. – 2016. – № 3. – С. 3-17.
3. Мельник В. І., Шумик М. І. Ботанічні сади при монастирях піарів Волині у XVII—XIX ст. // Інтродукція рослин. – 2014. – № 4. – С. 64-67.
4. Aftenazy R. Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej. T. 5. Wydania drugie. Województwo Wolyńskie. – Wrocław-Warszawa-Kraków Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1994. – 700 s., il., mapy.
5. Łazowska Bożena. Statystyka na ziemiach polskich pod panowaniem pruskim Rok // Polskie badania statystyczne. LXIII 5 (684). – 2018. – с. 78—102.
6. Kirwiel Eleonora. Gospodarka kresow północno-wschodnich II Rzeczypospolitej: uwarunkowania rozwoju, reformy ekonomiczne // Studia z historii społeczno-gospodarczej. – 2012. – С. 12-182.
7. Polesia. Czar. J : Wydanie Koła Krajoznawczego Uczniów Gimnazjum ... Koło Krajoznawcze Uczniów Gimnazjum Państwowego im. Marszałka J.PIŁSUDSKIEGO W PIŃSKU. Pińsk, 1936 r. Wydanie Koła Krajoznawczego.
8. Культурно-історичний портал «Спадщина предків». <https://spadok.org.ua/>

ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ НА ТЕРЕНАХ ДАВНЬОЇ ВОЛИНИ У СВІТЛІ АРХЕОЛОГІЇ

У своєму етнокультурному та етноплемінному розвитку давнє населення Волинського краю пройшло складний шлях становлення, який тривав кілька сот тисяч років – від кам'яного віку до раннього середньовіччя. Звичайно, сам процес етногенезу будь-якого народу є складним і має свої особливості. Це відомо як археологам, так і етнологам. Однак у зв'язку з географічним розташуванням Волині між сходом і заходом Європи тут створилась особливо цікава ситуація, яка викликає ряд запитань, що потребують з'ясування. Коли почалось заселення краю? Які племена і народи його населяли в далекому минулому? Звідкіля вони приходили? Нарешті, якими були відносини між етносами Волині в різні часи? Такі ось питання і плануємо з'ясувати в цій статті.

На нашу думку, з'ясування цих питань може бути здійснене лише за допомогою археології, яка воскрешає справи минувшини, відмежовані від нас десятками, а то і сотнями тисяч років. Головне, щоб для цього були необхідні джерела.

Приступаючи до розгляду поставлених питань, зауважимо, що Волинський край вважають одним з найдавніших заселених людьми регіонів України. Підставою для цього стало відкриття львівськими археологами на чолі з професором Олександром Чернишем у 1981 році цікавих артефактів доби палеоліту поблизу села Ростань Шацького району. Там у кар'єрі на глибині понад 10 метрів ним були виявлені матеріали ашельської пори, які вчений датував часом від 300 до 200 тисяч років [7, с.6]. Це поки що єдина відома в нашому краї пам'ятка, але, на думку вченого, вона дозволяє припускати, що Волинь була заселена уже в ранньому палеоліті. Щоправда, з цим не всі погоджуються. Зокрема, знаний дослідник пам'яток Волині Віталій Конопля вважає, що зібрані тут крем'яні вироби швидше нагадують природні еоліти, ніж артефакти, виготовлені людиною, тому на його думку, твердження, що це залишки стоянки первісних людей є спірним [4, с.14]. Ми ж гадаємо, що правда на боці відкривачів пам'ятки і, можливо, саме вихідцями з Волині були заселені сусідні землі. Своєрідність волинського регіону полягає в тому, що, починаючи з раннього кам'яного віку і впродовж наступних тисячоліть він приваблював різні народи. Тут проходив тривалий процес історичного і культурного розвитку місцевого населення, часто у взаємодії з прийшлим. Тут формувалась самобутня культура, представлена різноманітними пам'ятками. Проте культура Волині – це не просто конгломерат різноманітних цінностей, які співіснували в межах певної території, а цілісний комплекс, між елементами якого існували сталі зв'язки. Історично ця цілісність склалася на базі якогось корінного етносу, котрий був стрижнем навіть пізніше, коли він входив у більші спільноти. Саме цілісність культури підтримувала етнічну спільність корінних волинян, запобігаючи їх „розчиненню” серед інших спільнот. Коли ж з'явилися етноспільноти?

Як вважають археологи, зокрема Леонід Залізник, тричленний устрій первісного суспільства (сім'я – община – плем'я) характерний для людей, починаючи від Homo Sapiens 40 тисяч років тому, тобто пізнього палеоліту. І саме з феноменом племені пов'язано виникнення найдавніших етнічних спільнот [2, с.55]. Якщо в ранньому кам'яному віці, в епоху неандертальців, ще не було соціально-економічних умов для утворення етнокультурних територіальних об'єднань сусідніх праобщин, оскільки останні не контактували між собою, то в пізньому палеоліті картина принципово змінюється. Формуються територіальні групи пам'яток з чіткими кордонами – археологічні культури, які на думку дослідників, підтверджують існування окремих праєтносів.

Виникнення територіальних етнокультурних спільнот у пізньому палеоліті пояснюється екзогамністю общин, обов'язковою умовою існування яких був обмін шлюбними партнерами з сусідами. В ході цього процесу сусідні громади обмінювались і культурними надбаннями і, як наслідок цього, формувались територіальна етнокультурна спільнота, межі якої загалом збігались з межами шлюбної єдності, тобто племені. Тому етнічні зв'язки у первісному суспільстві усвідомлювались як родинні, а етнічна самосвідомість не виходила за межі племені [2, с.56]. Отже, поява Homo Sapiens і власне людського суспільства стала передумовою усвідомлення кожного його члена причетним до конкретного етносу. Можна навіть сказати, що етнічна приналежність – це форма існування Людини Розумної.

Варто зауважити, що своєрідність етнокультурного розвитку Волині відзначається тим, що, знаходячись на перехресті культурних течій, котрі йшли з Заходу і Сходу, вона розвивалась у процесі взаємодії впродовж віків з іншими культурами. У зв'язку з тим, що Волинь була контактною зоною між Східною і Західною Європою у населення регіону було чимало запозичень, які однак не є свідченням її вторинності, бо ці запозичення не були механічними, а органічно втілювались в місцеву культуру, що забезпечувало виникнення нових культурних цінностей. Це, по-

перше, а, по-друге, попри певні впливи іноетнічних елементів, упродовж віків вирішальну роль відіграла автохтонна людність аж до заключного етапу в ранньосередньовічному часі, коли слов'яни вийшли на міжнародну арену. Як контактна зона Волинь приваблювала різні племена. Разом з тим, на відміну від областей, що були центром розвитку великих археологічних культур, етнічний процес у контактній зоні мав свої особливості. Ймовірно, лише в еволюційному поєднанні елементів культури автохтонів і прийшлих племен створювалася основа для прогресивного розвитку історичного процесу. Це забезпечує спадковість старого в новому і може свідчити про перехід даного етносу на новий ступінь розвитку. Контактна зона характеризується двоякістю [3, с.4]. З одного боку вона є периферією основних масивів етнокультури, завдяки чому тут нерідко простежується консервація окремих елементів культури і, навіть, цілих культурних явищ. З іншого ж боку тут відбувається взаємодія різних культур, створюються передумови для виникнення нових етнокультурних утворень. Однак ці процеси проходять повільно.

З точки зору етногенезу контактна зона дає багатий матеріал для спостереження за формами взаємозв'язків різноетнічних і споріднених племен: культурні контакти, економічні, етнічні, мовні, розвиток яких призводить до інтеграції. Інколи простежується відсутність будь-яких контактів.

З попереднього визначення особливостей етнокультурного розвитку в контактній зоні стає зрозумілою роль міграції. Вважають, що міграції – риса, властива всьому періоду первісності і є наслідком екстенсивної економіки. На кожному етапі соціально-економічного розвитку вона по-різному впливала на хід етнокультурних процесів. Міграції в період становлення класового суспільства відрізняються від раніших тим, що прийшли племена в ряді випадків, освоюючи нові землі, не знищували й не витісняли місцеве населення, а підкоряли його. Це приводило до змішування іноді зовсім різних за походженням і етнічною належністю племен.

Доволі інтенсивне заселення Волинського краю розпочалося вже з доби середнього кам'яного віку – мезоліту, що засвідчують археологічні матеріали. На ранньому етапі (IX-VIII тис. до н.е.) панівне становище посідали племена так званої Свідерської культури (назва – від місцевості Свідре Вельке біля Варшави). Це були мисливці на північних оленів, які жили в тимчасових наземних курінях, накритих шкірами звірів або берестою. Памятки їх знаємо в с. Ветли, Люб'язь, Самари, Розничі та ін. Слід зауважити, що, попри доволі сприятливі умови, густина населення Волині була незначною [6, с.47]. Палеодемографи підрахували, що все населення того часу становило близько 2 тис. осіб, тобто на площу в 100 квадратних кілометрів припадала 1 людина [2, с.58]. Ось чому вільні землі нашого краю в наступні часи приваблювали різні племена, які знаходили для себе тут життєвий простір.

Племена пізнього мезоліту (VII-VI тис. до н.е.) так званої Яніславицької культури, представлені пам'ятками переважно в Поліссі, – Гораймівці, Конику, Новосілках на Маневиччині та в ряді інших пунктів [6, с.48].

В новому кам'яному віці – неоліті (VI-IV тис. до н.е.) на Волині виділились два етнічні масиви: північний, місцевий і південний, прийшлий. У зв'язку з цим, як вважає знаний дослідник пам'яток кам'яного віку Григорій Охріменко, визначилися і окремі зони. Північна, мисливсько-рибальська, репрезентована так званою Волинською неолітичною культурою з гребінцево-накольчастою керамікою сформувалась в V-III тис. до н.е. на основі місцевої Яніславицької культури доби пізнього мезоліту [8, с.121]. Це поліські поселення в с. Новосілки, Розничі Маневичького, Люб'язь Любешівського, Стара Вижівка Старовижівського районів та ін [8, с.123].

Південний масив представляли племена Культури лінійно-стрічкової кераміки (за назвою від орнаменту на посуді), що прийшли на Волинь із Середнього Подунав'я, тому має ще назву – Дунайська культура. Вони були землеробами і скотарями. Пришельці розселилися в південних районах Волині: в Луцьку, Гіркій Полонці, Голишеві, Зимному, Литовежі та інших пунктах [9, с.127-129] і мешкали тут упродовж другої половини V тис. до н.е. [9, с.13]. Вчені зараховують населення цієї культури до іллірійської етнічної спільноти. Отже, північно-західна частина України в добу неоліту була контактною зоною двох різних за походженням етнічних масивів населення: північного лісового і південного дунайського. Носії традицій лінійно-стрічкової кераміки належали неолітичній протоцивілізації Балкан [2, с.88].

Наступний етап в етнокультурному розвитку населення Волині пов'язується вже з віком металів – енеолітом, який припадає на IV-III тис. до н.е. В цей період відбувається значне пересування етносів у пошуках нових, придатних для життя земель. У зв'язку з цим на Волині з'явився цілий ряд племен, які відрізнялися між собою як рівнем розвитку, так і етнічною приналежністю. Варто зауважити, що такого різноманіття етнокультурних груп населення не було

ні до того, ані після того в історії нашого краю. Разом з тим, попри різницю в походженні, носії цих груп тісно контактували. Розселені на одній території, вони були тісно пов'язані між собою і повсякчас вступали в різні форми спілкування, тож мимоволі між ними виникали об'єднавчі процеси. Що ж це були за процеси і які археологічні культури вони презентували на Волині? Найбільш ранньою, датованою 3200-2700 роками до н.е., є Маліцька культура, яка сформувалася в Південно-Східній Польщі, куди на початку IV тисячоліття до н.е. з території Угорської низовини через Моравію та Словаччину проникало змішане населення Лендельської і Полгарської культур [4, с.62]. Перші представники Маліцької археологічної культури досягли Волині в другій половині IV тис. до н.е., що засвідчують найкраще досліджені їхні поселення в с. Голишів, Лище, Маяки, Рокині в околицях Луцька та в самому місті [6, с.74]. Маліцькі пришельці витіснили з родючих земель, або асимілювали прийшле з Подунав'я неолітичне населення лінійно-стрічкової кераміки, ввібравши кращі досягнення від попередників у галузі матеріальної і духовної культури [4, с.63].

Наприкінці IV тис. до н.е. на території Волині з території Польщі з'явилися племена так званої Волино-Люблінської археологічної культури, пам'ятки яких відкриті в с. Антонівка, Баїв, Голишів, м. Луцьк, с. Зимне поблизу Володимира-Волинського [6, с.76]. Як засвідчили археологічні пам'ятки, ця культура існувала з 3100 до 2600 років до н.е. [4, с.66]. Населення цієї культури було спорідненим з представниками Маліцької культури як в етнічному, так і в побутовому відношенні. Та і в часових рамках вони загалом співіснували. Що ж стосується історичної долі Маліцької і Волино-Люблінської культур, то, найімовірніше, вона пов'язана з новими пришельцями: племенами Культури лійчастого посуду (назва за формою горщиків) і Трипільської культури (за назвою села на Київщині). Перші витіснили їх з території Західного Побужжя, а другі – зовсім асимілювали [6, с.79].

Щодо спільноти, званої під назвою Культури лійчастого посуду, то вона з'явилась на Волині на початку III тис. до н.е., переселившись з Центральної Європи, і осівши, головним чином, в басейні Західного Бугу. Це були племена з розвинутою землеробсько-скотарською економікою і своєрідною культурою, про що свідчать їхні найкраще досліджені поселення в с. Зимне, Лежниця, Литовеж в басейні Західного Бугу [5, с.27]. Торкаючись історичної долі цих племен, то, дослідники їхніх пам'яток вважають, що вони припинили існування в середині III тис. до н.е., або дещо пізніше, у зв'язку з приходом на Волинь племен шнурової кераміки [5, с.30].

Як уже згадувалось вище, групи племен Маліцької і Волино-Люблінської культур були асимільовані прийшлими зі сходу представниками Трипільської культури десь на початку III тис. до н.е. Пришельці заселили землі між річками Горинь, Стир та Іква, про що свідчать їхні пам'ятки поблизу сіл Боратин, Новостав, Голишів та ряд інших. Найкраще дослідженим є їхнє поселення в с. Голишів, неподалік Луцька, яке розкопував упродовж ряду років професор Микола Пелешин. Ним виявлено 12 жител, багато знарядь праці і посуду, прикрас тощо [10, с.326-327]. Воно засвідчує продовження класичної трипільської культури в її пізньому періоді існування.

Складним є питання історичної долі трипільців Волині. Однак, у світлі останніх досліджень можна припустити, що занепад цього суспільства був обумовлений внутрішніми протиріччями, а остаточна загибель була лише прискорена вторгненням на Волинь племен Культури кулястих амфор. Племена Культури кулястих амфор прийшли, із Західної Європи. Назва культури пішла від форми посуду. Поселення пришельців відомі в с. Зимне, Литовеж, Бужковичі, Буяни, Торчин та ін. Досліджувались переважно професором Ігорем Свешніковим, який вважав, що вони досягли доволі високого культурного розвитку. Культура кулястих амфор в межах Волині існувала в другій половині III тис. до н.е. Проблеми походження та історичної долі племен цієї культури ще значною мірою залишаються нез'ясованими. Згідно останніх досліджень вона з'явилася у межах України внаслідок міграції її населення з Повіслення, а зникла під асиміляцією племенами шнурової кераміки, що підтверджують і антропологічні дані [12, с.49].

В передостанній чверті III тис. до н.е. на значній частині Європи відбулися надзвичайні з огляду на подальший загальний перебіг подій, суспільні зрушення. На території від Рейну до середньої Волги і від Південної Скандинавії до Карпат і Західної Волині відносно мирний розвиток енеолітичного населення був перерваний вторгненням пастуших племен, які за дуже короткий термін цілком змінили тут етнокультурну ситуацію. Відійшли в небуття такі розвинуті, як на той час, культури Лійчастого посуду, Кулястих амфор і Трипільська, а їх носії були або знищені, або частково асимільовані пришельцями. Хто ж вони і звідкіля прийшли?

У своїй більшості вчені сходяться на думці, що прабатьківщина цього загадкового населення знаходилась десь в Лісостепу та в Північному Причорномор'ї. Його окремі групи або культури входили до складу великого кола шнурових культур. Крім специфічного орнаменту у

вигляді різноманітних відбитків шнура на кераміці, спільними рисами для них були форма посуду, особливості житлобудування і поховального обряду, подібність свердлених бойових сокир з каменя та ін. [4, с.97]. Багато вчених батьківщиною носіїв шнурових культур III-II тис. до н.е. називають Центральну Європу і вважають, що „шнуровики” були пращурами північної гілки індоєвропейців (кельтів, германців, балтів і слов’ян) [2, с.88].

Однією з груп цього масиву, яка з’явилась на Волині, була так звана Стжижовська культура, датована XVIII-XVI ст. до н.е. Пам’ятки носіїв цієї культури досліджувались Ігорем Свешніковим у Боратині, Лищі та Луцьку, Миколою Пелещишиним у Торчині, Григорієм Охріменко у Рованцях. Розкопки засвідчили значний розвиток культури цих племен, який увібрав усе краще від попередників [13, с.68-70; 4, с.103-105].

Стжижовська культура на Волині припинила існування в XVI ст. до н.е. На зміну їй прийшла Тшинецька культура (за назвою села в Польщі), носії якої займали великі простори від Одеру на заході до Дніпра на сході. В складі пришельців існувало кілька локальних груп, котрі розвивались впродовж XVI- XII ст. до н.е. На Волині також існувала локальна група, яка залишила пам’ятки в Луцьку, Городищі, Коршові, Лищі Луцького, Черську Маневицького, Скірчі Горохівського районів [14, с.82-88; 4, с.106-110].

Проблемі походження населення Тшинецької культури приділяло увагу чимало археологів і більшість з них пов’язували його з племенами шнурової кераміки. Що ж до її історичної долі, то як вважають дослідники, зокрема професор Ігор Свешніков, вона стала основою, на якій сформувалась Лужицька культура, назва якої походить від землі Нижня Лужиця в Східній Німеччині. Племена цієї культури в XI-IX ст. до н.е. населяли землі Західної і Центральної Європи. На Волині вона представлена групою пам’яток в селах Піддубці, Рованці, Городок Луцького, Головне Любомльського, Млинище Іваничівського районів. Населення, якому належали ці пам’ятки вчені зараховували до ульвівської групи (від с. Ульвівок у Побужжі). Творці східної групи Лужицької культури, як вважають, були нащадками носіїв Тшинецької культури. Разом з тим, чимало дослідників висловлює думку, що в XV-XII ст. до н.е. у Поліссі та на Волині в середовищі носіїв Тшинецької культури існувала етнічна група, яка генетично була пов’язана з праслов’янами, і в процесі саморозвитку з часом трансформувалось у найдавнішу власне слов’янську зарубинецьку культуру [2, с. 117-118].

В ранньому залізному віці, в передскіфському часі (VIII-VI ст. до н.е.), на Волині мешкало населення так званої Лежницької етнокультурної групи (назва – від с. Лежниця над Бугом), яке мало спільні риси з племенами Лужицької культури. Їх нащадки, судячи з археологічних джерел, продовжували жити на Волині і в наступні століття [5, с.50].

Десь у другій половині IV ст. до н.е. сюди з території Помор’я в Польщі почали просуватися окремі групи поморського населення. Прийшовши на Волинь, поморці застали тут населення, яке було генетично пов’язане з племенами пізньолужицької культури. Якими були їхні стосунки нам невідомо, проте знаємо, що змішавшись, пришельці і аборигени створили своєрідну культуру, яка в науці отримала назву Поморсько-кльошової (від назви польського Помор’я і типу поховальних урн, які накривалися великими посудинами-кльошами). Археологічні джерела свідчать, що ця культура на Волині функціонувала з кінця IV до кінця II ст. до н.е. Деякі вчені вважали, що вона припинила існування з появою тут пізньозарубинецьких племен. Однак більш правдоподібною є думка професора Дениса Козака, що поморсько-кльошові племена мешкали на Волині до початку I ст. до н.е., тобто до появи тут племен Пшеворської культури [3, с.108].

Отже, які висновки можна зробити з питання походження та історичної долі населення поморсько-кльошової культури на Волині? Даючи відповідь на перше питання варто навести такий факт. Професор Юрій Кухаренко, досліджуючи в с. Головно Любомльського району могильник цієї культури, виявив чимало матеріалів, які свідчать, що поморському могильнику передувало пізньолужицьке поселення. Звідси він зробив логічний висновок, що прийшовши в IV ст. до н.е. на Волинь, поморці застали тут лужицьке населення [6, с.114]. А професор Микола Пелещишин висловив припущення, що в другій половині I ст. до н.е. відбулося змішання двох різноетнічних груп населення – прийшлого, поморського, з місцевими нащадками лежницької групи ранньозалізного часу [11, с.72-79].

Що ж до історичної долі цього населення, то Денис Козак, досліджуючи пам’ятки пшеворської культури в Луцькому районі, помітив, що їх підосновою є пам’ятки поморської культури. Співставивши багато фактів, він дійшов цікавого висновку, що ареал поширення поморсько-кльошових і пшеворських пам’яток співпадає, а це дозволяє говорити, що десь у I ст. до н.е. відбулося злиття поморського з прийшлим пшеворським населенням [3, с.110].

В контексті розгляду етнічних процесів на теренах давньої Волині дуже важливою є проблема етногенезу слов'ян. Для того, щоб простежити доволі тривалий шлях їх становлення як етносу, нижче розглянемо ряд археологічних культур, які безпосередньо пов'язані з слов'янами. Нагадаємо, що праслов'ян низка вчених знаходить уже в період середнього періоду доби бронзи серед носіїв Тшинецької культури (XV-XII ст. до н.е.). Про це вже говорилося нами при визначенні етнічної належності племен бронзового віку, тому повторюватись нема потреби. Нижче ми коротко розглянемо лише ті археологічні культури, які пов'язані з історичною долею слов'ян.

Наприкінці пізньолатенського часу на території Волині набула поширення Пшеворська культура (за назвою міста Пшеворськ у Польщі). Вона сформувалася на початку II ст. до н.е. в Південно-Східній Польщі на основі Поморсько-кльошової культури під впливом Латенської культури кельтів. Племена цієї культури з'явилися тут наприкінці II і на початку I ст. до н.е. і поступово розселились в басейнах рік Західний Буг, Стир, Горинь і Стохід. Вони застали на цих землях доволі великі групи місцевого населення пізнього етапу Поморсько-кльошової культури і, як уже говорилося, поступово асимілювали його. Щодо етнічної належності пшеворців, то вчені вважають їх біетнічними. На заході Пшеворську культуру представляли германці – лугії, а на сході, в тому числі на Волині – слов'яни-венеди. Аналіз археологічних матеріалів дозволяє стверджувати генетичний зв'язок пшеворського населення з попереднім населенням Поморсько-кльошової культури. А щодо історичної долі пшеворців, то вони стали субстратом нової спільноти – Зубрицької культури.

Час проживання пшеворського населення в нашому краї Денис Козак, який багато років досліджував його пам'ятки, визначав від початку I ст. до н.е. до 70-х років I ст. н.е. [3, с.26].

Десь на рубежі I-II ст. н.е. на території Волині з Прип'ятського Полісся прийшли невеликі групи слов'ян Зарубинецької культури. Археологічні дослідження свідчать, що пришельці не засновували окремих поселень, а поселялись на існуючих пшеворських, змішуючись з місцевим населенням. В результаті такого процесу на Волині з'явилися нові пам'ятки на основі змішання зарубинецьких і пшеворських елементів, які в науці отримали назву пам'яток Зубрицької культури (від назви с. Зубра біля Львова). Пам'ятки цієї культури належали венедом, згадуваним античними істориками. На думку Дениса Козака, ця етнокультурна група населення існувала на території Волині з другої половини I до кінця II ст. н.е. [3, с.67] і зникла у зв'язку з навалою з північного заходу Європи германських племен.

Таким чином, аналіз археологічних матеріалів Волині кінця II ст. до н.е. – IV ст. н.е. дозволив простежити генетичний зв'язок між носіями окремих історико-культурних пам'яток, які поступово змінювали один одного. Зокрема встановлено, що і пам'ятки черняхівського типу, які є на півдні Волині, сформувалися на основі старожитностей Зубрицької культури. В свою чергу остання утворилася внаслідок консолідації пришельців зі сходу і заходу – зарубинців і пшеворців. Сформувалась нова етнічна спільнота – племена Зубрицької культури. А одним із субстратів для населення Пшеворської і Зарубинецької культур стали місцеві групи племен Поморсько-кльошової культури, що жили на Волині в IV-II ст. до н.е. Зроблений висновок дозволяє стверджувати, що носіями вищезгаданих культурно-історичних типів пам'яток був один і той же етнос [3, с.127].

Абсолютно чужорідним населенням, яке перервало на якийсь час безперервний процес слов'янського етногенезу на Волині в перших століттях нової ери були германці, які просуваючись із Прибалтики в Причорномор'я, окупували волинські землі. Під їх натиском венеди відступили в Придністров'я, або в глибоке Полісся. Нові пришельці знані в літературі під назвою носіїв Вельбарської культури (від с. Вельбарк у Нижньому Повісленні). На Волині вони залишили після себе ряд оригінальних поселень і з незвичними для нашого краю великими житлами, і плоских могильників в с. Боратин, Баїв, Гірка Полонка, Городок Луцького, Машів, Любомль Любомльського районів та ряд монетно-речових скарбів в с. Борочиче, Брани Горохівського, Ласків Володимир-Волинського, Качин Камінь-Каширського районів та ряд інших. Пам'ятки германців Волині досліджувались в основному Денисом Козаком [3, с.70]. Судячи з його досліджень, германці з'явилися на Волині в II ст. н.е. і поселялись окремими родинами у великих, до 100 кв. м. житлах, з місцевим населенням не контактували. Вельбарська культура готів припинила існування в IV ст. н.е. з відходом її носіїв з Волині [3, с.101]. Словом, це була чужорідна для краю етноспільнота, яка судячи з археологічних матеріалів, не мала жодних зв'язків з місцевою людністю. Після відходу германців, слов'яни повернулися на Волинь і поступово розселились на її землях.

Наступні, після готських, пам'ятки Волині належать уже носіям Празько-корчацької культури V-VII ст. н.е. – склавинам (грецька транскрипція етноніму „слов'яни”). Їхні поселення відомі в Луцьку, Боратині, Маяках Луцького, Дулібах, Милянєвичах Турійського, Лежниць Іваничівського районів. Особливе місце серед них займає Зимнівське городище поблизу Володимира-Волинського [6, с.147].

Проаналізувавши етнічні процеси, що мали місце на Волині з IV ст. до н.е. до кінця II ст. н.е., тобто від часів Поморсько-кльошової до Зубрицької культури включно, доходимо висновку, що ці старожитності належали одному й тому ж етносу. У розгляді питання щодо історичного визначення цього етносу велике значення мають дослідження професором Володимиром Бараном пам'яток V- VII ст. в Подністров'ї і на Волині. На основі аналізу пам'яток черняхівського типу і ранньосередньовічних слов'янських старожитностей. Вченим доведено наявність генетичного зв'язку між ними [1, с.5-47]. Дослідження Дениса Козака і Володимира Барана дозволяють зв'язати в єдиний ланцюжок етнокультурний розвиток Волині від рубежу нашої ери до другої половини I тис. н.е. розглядати його як ряд послідовних етапів еволюції слов'янського етносу. Судячи з археологічних даних, цей етнос пройшов складний шлях історичного розвитку, вступаючи у взаємодію з сусідніми групами населення, вбираючи елементи їх культури і відповідно змінюючи свою.

І завершимо розгляд складних етнічних процесів на Волині пам'ятками Райковецької культури (назва якої походить від с. Райки на Житомирщині). Поселення її відомі в Луцьку та його околицях, Володимирі, Головні та ряді інших пунктів, заселених склавинами попереднього часу [6, с. 150-151]. З точки зору етнічної належності більшість дослідників пов'язує носіїв цієї культури на наших землях з племенем волинян, про яких арабський письменник X ст. Аль Масуді писав, що вони були наймогутнішим племенем і всі народи їм підкорялися. Нині загальноприйнятою є думка, що назва волинян стала основою для назви Волинь, Волинська земля [6, с.153].

Короткий огляд етнічних процесів на теренах давньої Волині, дозволяє припустити, що заселення краю розпочалося гіпотетично в ранньому кам'яному віці, близько 200 тисяч років тому. В подальшому часі в силу свого географічного розташування Волинь стала контактною зоною між східною і західною Європою. Через наш край впродовж віків просувались різні народи, окремі групи яких залишалися жити на Волині, витісняючи попередників або змішуючись з ними. Досить часто на давніх поселеннях Волині археологічні матеріали свідчать, що життя на них тривало безперервно впродовж десятків тисяч років. Наприклад, дослідженням поселення в урочищі Гнідавська гірка в с. Рованці, поблизу Луцька, простежено його функціонування від часів неоліту до середньовіччя. На думку вчених, Південне Полісся разом з Волинню та Прикарпаттям входило до прабатьківщини слов'ян. Саме звідси вони розселилися на величезних обширах від Балтії на півночі до Середземномор'я на півдні, від Лаби на заході до Верхньої Волги на сході [2, с.8-9].

Резюмуючи стислий огляд етнічних процесів на Волині від первісності до давніх слов'ян варто зауважити, що, край постійно приваблював різні племена, а, на думку провідних вітчизняних і зарубіжних археологів, вже за доби бронзи в лісостеповій зоні Європи з середовища індоєвропейських племен виокремилась етнокультурна спільність праслов'ян, пов'язана з Тшинецькою культурою. Це дає підставу і на Волині, яка є частиною Східної Європи, простежити процес етногенезу впродовж таких історичних етапів: тшинецький (XV-XII ст. до н.е.); лужницько-скіфський (XI-III ст. до н.е.); зарубинецько-пшеворський (II ст. н.е.); черняхівсько-пшеворський (III-V ст. н.е.); празько-корчацький (VI-VII ст. н.е.). Ця схема є логічним продовженням етнопроцесів, що мали місце в кам'яному, мідно-бронзовому та ранньозалізному періодах історії нашого краю.

А завершує цю лінію переддержавний етап слов'янського етногенезу, що асоціюється з племенем волинян, які дали назву нашому краю.

Список джерел та літератури

1. Баран В. Д., Сложение славянской средневековой культуры и проблема расселения славян // Славяне на Днестре и Дунае. – К.: Наукова думка, 1993. – С. 5-48.
2. Залізняк Л. Л. Нариси стародавньої історії України. – К.: Абрис, 1994.
3. Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н.е. – IV ст. н.е.). – К.: Наукова думка, 1991.
4. Конопля В. М. Старожитності Волині. – Львів, 1997.
5. Кучинко М. М. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині. – Луцьк: Надстир'я, 1994.
6. Кучинко М. М., Кучинко З. М., Златогорський О. Є. Історія культури Волині давнього та середньовічного часу. – Луцьк: Волинські старожитності, 2013.
7. Мацкевой Л. Г., Гуньовський І. М. Палеоліт і мезоліт та природне середовище // Тези республіканської конференції по „Атласу історії культури Волинської області”. – Луцьк, 1991. – С. 5-7.

8. Охріменко Г. В. Волинська неолітична культура. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2001.
9. Охріменко Г. В. Культура лінійно-стрічкової кераміки на Волині. – Луцьк: Волин. обл. друк., 2001.
10. Пелешин Н. А. Раскопки у с. Гольшев Волинской области // Археологические открытия 1973 года. – М.: Наука, 1974. – С. 326-327
11. Пелешин М. А. Поселення поморської культури на Західній Волині // Археологія. – К.: Наукова думка, 1980. – Вип. 33. – С. 72-79.
12. Свешников И. К. Культура шаровидных амфор // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо). – К.: Наукова думка, 1990. – С. 43-49.
13. Свешников И. К. Культуры шнуровой керамики // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо). – К.: Наукова думка, 1990. – С. 49-57.
14. Свешников И. К. Тшинецко-комаровская культура // Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо). – К.: Наукова думка, 1990. – С. 78-88.

**Мусірівська Соломія,
Берізько Олег**

ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН – УПА НА ТЕРИТОРІЇ ЛЮБЕШІВЩИНИ

Друга світова війна завдала руйнувань майже кожному українському селу. У жителів багатьох поселень є історії про їхніх односельчан, які тим чи іншим чином були причетні до війни. Про учасників ОУН чи УПА довго не говорили нічого, бо за розмови про повстанців легко можна було потрапити в табори або бути вбитим.

У період з 1941-1956 роки територією Любешівщини пройшлася не лише Велика вітчизняна війна, а й війна за національне визволення. І перша, і друга забрали багато життів, лишивши села напівпорожніми, позбавленими сили, заляканими аж до початку наступного тисячоліття.

Наразі ми маємо повне право досліджувати історію своєї країни з будь-яких ракурсів. Ця можливість - наслідок свободи й незалежності, яку Україна отримала відносно недавно. Зараз думка громадськості розкололася надвоє: одні вважають діяльність УПА героїчною, адже вона була спрямована на отримання суверенітету України, а інші засуджують її, спираючись на кількість жертв, присвячених меті, якої не було досягнуто. Існує дуже багато недослідженого матеріалу, і з кожним роком незалежності України його стає все більше.

Під час написання роботи ми використовували праці дослідників Сергія Уса й Миколи Терещука. Також ми розглянули спогади Михалик Степаниди, Веремійчик Валентини, Шпаковського Олексія Петровича, Шерейко Надії та Кухарика Василя.

Деревок. Багато хто називає село Деревок Любешівського району «бандерівським». Справа в тому, що у 1943-1944 роках воно стало центром розгортання в районі боротьби повстанців з партизанами. Про це свідчить те, що до лав Української повстанської армії подалося близько тридцяти політично активних деревчан. Серед них були Семен П'ятигорик, Трохим Поремчук, Дмитро Шостак, Іван Якимчик, Дмитро Трусевич, Трусевич Варфоломій, Микола Любежанін, Ніна Чехман, Степанида Ниципорик та Сидір Климчук.

Селяни розуміли мету діяльності повстанців – створення незалежної України, однак не зовсім розділяли її, боячись кривавих розправ, і, як виявиться згодом, не дарма. З початком Другої світової війни селом прокотилася хвиля розправ, знущань і грабежів не з боку страхітливих нацистів, які мирно обійшли село, а з боку повстанців і партизанів.

У березні 1944 року група «бульбашів» увірвалася на хутір Герасима Сергійовича Кудлюка і без суду й обвинувачень розпочала розправу. У клуні розстріляли господаря, у хаті – його дружину Тавронію і дочку Килину. Доньок Марфу та Євдокію смерть застала в снігах. Живими лишилися лише діти Євгенія (10 років), Ганна та Катя (по 3 роки) і Андрій (8 місяців). На печі хтось кров'ю написав: «Смерть зрадникам українського народу». [0] Аналогічно того ж року загинула сім'я Анастасії Кудлюк. Розстріляли доньок Олену, Ганну і Ярину. Також була знищена і сім'я Тетяни Турко. Вбили доньок Ганну й Олену та малолітнього сина Марка. Літом 1943 року «бульбаші» розстріляли Василя Андрійовича Гладича, його дружину Євдокію Минівну, сина Тимофія, дочок Марію та Христину. За які точно провини вбивали селян, нам не відомо, але сучасники тих подій стверджують, що досить було подати води комусь з партизанів або впустити в хату – повстанці усе довідувалися, і від клейма зрадника вже не відмитися.

Досить часто в селі виникали сутички і з партизанами. 2 серпня 1943 року «федорівцями» на чолі з Силантієм Пархомчуком, партизаном із села Пнівне, було закатовано 18 деревчан. Селянам виколювали очі, відрізали вуха, заганяли під нігті голки, а згодом, скинувши на купу ще живих

людей, підпалювали. У розправі взяли участь такі партизани з Деревка: Павло Шостак, Микола Кравчик, Семен Шостак та інші. Свідком тих подій став Степан Манзик, на подвір'ї якого і було скоєно злочин (Додаток А).[2] Серед страчених було багато родичів і близьких членів УПА. Наприклад, нам вдалося з'ясувати, що в числі тих, кого мали стратити, був Мина Ниципорик – батько Миколи та Степаниди Ниципорик (Додаток Б), яка слідом за своїм коханим Сидором Івановичем Климчуком, чотовим командиром УПА, пішла зв'язковою в «банду Двигуна», що оперувала на території Любешівського і Камінь-Каширського районів[3].

Також страчено було Уляна Любежаніна – батька одного з найактивніших повстанців Деревка. Отже, ми можемо припустити, що такі дії були вчинені для залякування населення, щоб ряди повстанців не поповнювалися новими членами, адже не лише вони, а й їхні рідні ризикували поплатитися життям.

Загибель Степаниди Ниципорик заслуговує особливої уваги. Так цю подію описано в хроніці Деревка:

«Улітку 1944 року дівчина захворіла і знайшла пристанище в Камінь-Каширському. Іронією долі в цю хату потрапив Павло Шостак і, впізнавши Степаниду, сказав: «Ти тут, голубко?» Степанида просилася, щоб він її не видавав, рідним батьком називала. Запевнивши її, що все буде гаразд, вийшов з хати, а через годину прийшли «кадебісти» разом із партизанами, взяли дівчину, вивели до церкви, що в центрі міста, і піддали тортурам. Живій відрізали вуха, груди, кололи шомполами, а потім живцем спалили. Люди там її і поховали. Хтось посадив червону калину. Після реконструкції центру Камінь-Каширського її могила потрапила під асфальт».

Зі спогадів Дмитра Малярчука, господаря будинку, де переховувалася дівчина, дізнаємося, що Силантій Пархомчук був присутнім на її страті, адже саме він прийшов по неї разом з «федорівцями». Отож можемо зробити висновок, що на рівні локального війна між УПА й партизанами просто звелась до вирішення стосунків між обома сторонами, що супроводжувалося регулярними кривавими помстами у полум'ї нездорового фанатизму.

Ще одним членом повстанської організації родом з Деревка є Любежанін Микола Улянович (позивний Грицько), про якого ми дізнаємося з «Докладной записки. О результатах борьбы с оуновским подпольем и бандитизмом за период с 15 по 31 января 1945 года.» (Додаток В) [4]

У ній ідеться про заведення справи на зв'язкових з «банди ОРЛА», які здійснювали зв'язок з іншими «бандами» та з районним проводом ОУН.

Деревчани відгукуються про Грицька досить негативно, вважаючи його винним у вбивстві багатьох місцевих родин.

У березні 1945 року, коли війна між партизанами і повстанцями в селі була в розквіті, Микола Любежанін знайшов прихисток у невеликій хаті на хуторі в самотньої жінки з двома дітьми. Вулиці майже щодня прочісували війська НКВС, і тих, хто переховував повстанців, чекала смерть. Грицько чудово розумів ситуацію, але це не завадило йому переховуватися, тому можна вважати, що повстанець свідомо наражав на небезпеку беззахисну сім'ю, а чутки про нього були правдивими. Очевидно, що на такі дещо ганебні вчинки людей штовхав сліпий фанатизм і захоплення національною ідеєю. Яскраво це виражено на прикладі жительки с. Бихів Веремійчик Валентини Мануїлівни (Додаток Г) (позивний Козачка), яка досить позитивно характеризує Грицька, кажучи, що воїном він був чудовим, збирав відповідну кореспонденцію, складав шифровані повідомлення, щоб розіслати їх зв'язковим, гарно співав і сам пробував писати пісні. Про іншу сторону Миколи Любежаніна Валентина не говорить, оскільки сама виросла під впливом націоналістів: батька та Семена П'ятигорика. Також про одержимість Козачки в боротьбі за вільну Україну можна зробити висновок з однієї її розповіді. У серпні 1944 під Залаззям відбувся бій між УПА та партизанами. Повстанцям загрожувало оточення, тому Козачка разом з Грицьком вирушила їм на допомогу, залишивши свою матір, що непритомніла від страху, на сестер. Бій, за її словами, закінчився без втрат.

Великий Курінь. Великий Курінь – село Любешівського району, на теренах якого розгорнувся рух за національне визволення. Про це можна говорити, поглянувши лише на список жителів, що до нього долучилися. З багатьох уже втрачених імен і прізвищ курінців–повстанців ми встановили такі: Зімиш Улян Кирилович, Кундік Григорій Сидорович, Носовський Василь Леонтіївич, Носовський Полікарп Леонтіївич, Смокович Антон Юхимович, Смокович Мартиян. Свою діяльність в Куріні УПА розпочала в 1942-1943 роках. Саме тоді й почався конфлікт повстанців з польськими озброєними загонами різних політичних спрямувань, що діяли в Західній Україні. Досягти порозуміння з поляками «бульбашам» не вдалося, однак найбільше від цього страждало мирне населення.

Найяскравішою жертвою повстансько-польського конфлікту стала польська сім'я Янчариків, що проживала в районі Великокурінської сільської ради в урочищі Вістрово. Жили вони заможнo, мали більше сотні гектарів землі, завидний маєток. Франек та його син Домень і Юзьо були працьовитими і не хотіли віддавати своє багатство. Тому залишати обійстя вони не збиралися.

Улітку 1943 року прокотилася звістка, що сім'ю вбили. Так про цю подію згадує Шпаковський Олексій Петрович – житель Великого Куреня:

«Я, мій брат Григорій і Франек Шоломіцький пішли поцікавитись, що діється в садибі Янчариків. Довго ми шукали господарів і нарешті їх знайшли в конюшні, закопаних у гної. Батько Франек Янчарик і мати були розстріляні в голову, сини Домень і Юзьо – замордовані.

На другий день ми і ще кілька курінців ховали покійних на кладовищі. В одну яму поставили дві домовини батьків, а наверх – домовини синів».

Ніяких знаків, як це було у хаті Герасима Кудлюка, «бульбаші» не лишили. Однак підозра у час конфлікту з польськими військами падала саме на них. До того ж, ця трагедія сталася якраз в пік так званої «волинської різанини» - чистки українських земель від польського населення.

Седлище і Скупово. Седлище – ще одне село Любешівського району, у якому пам'ятають про війну між партизанами та «бульбашами», тому ми вирішили краще дослідити цей регіон і визначити наслідки боротьби для його жителів.

Нам вдалося встановити список членів УПА, що були уродженцями Седлищ. Це Трусевич Степан Васильович, Трусевич Василь Васильович, Трушук Михайло Прокопович, Капець Петро Харитонович, Бурдак Іван Хомич, Дрозд Михайло Андрійович, Окулович Михайло Миколайович.

Як виявилось, у самому Седлищі чи поблизу нього сутичок між партизанами та «бульбашками» не відбувалося. Це рятувало односельців від смерті та їх помешкання від розрухи чи спалення. Проте як повстанці, так і партизани регулярно і вдень, і вночі навідувалися в село для поповнення провіанту, одягу, фуражу, підкувати коней тощо. Заперечувати їм або дати відсіч селяни не могли, адже будь-який супротив з їхнього боку наражав на смерть не лише їх, а й їхніх рідних. Тому селяни часто віддавали останнє. Нерідко траплялося, що вдень коваль підковує коні вояків УПА, а вночі – партизанські. І це він змушений був робити, незважаючи на те, що ті чи інші могли запросто розстріляти його за допомогу противнику. За словами очевидців, партизанські відвідини села, на відміну від «бульбашів», часто нагадували мародерські набіги, під час яких «федорівці» брали в селян майже все, що потрапляло на очі.

Ось як про ці події згадує Шерейко Надія Костянтинівна:

«Ми всього і всіх боялися. Як приходили в село «бульбаші», то брали те, що їм було найбільш необхідне. Вони могли попросити сало, хліб, валянки, кожух... Що попросять, а що самі візьмуть. Мусили давати, де дінешся. А як партизани наїжджали, то рідко щось просили, більше самі брали, та ще й все підряд. Пам'ятаю, як одного разу заходять «федорівці» в хату і до скрині: «Покажуй, що є». А там ми одяг зберігали, рядна, рушники, домашнє полотно і таке інше. Відкриваєш її, а партизани раз в охалку, що під руки попало, навіть часто не дивилися, що ж то є. Лежало кілька вишиваних рушників, портовин та ряден, спідниці і хустки між ними – все під руку. Мати просить: «Ну нащо ж вам стільки всього. Покиньте хоч спідниці». Та де там. Набралися – і хода в іншу хату».

Радянська влада, у свою чергу, маючи, зокрема, перевагу в живій силі, руками органів НКВС-МВС та держбезпеки нещадно розправлялась із «бульбівцями». «Стрибки» дислокувались у старій хаті Наумича Миколи, їх очолював російський офіцер Скрипкін.

Хутір Скупово, що був поблизу Седлищ, став місцем переховування від радянської влади двох уцілілих після війни вояків УПА: Дрозда Михайла та Трусевича Степана (Додаток Д) – корінних скупівців. Чоловіки діяли й переховувались у навколишніх лісах, часто навідуючись у село до рідних чи свояків. А тому саме Скупово та його мешканці перебували під постійним спостереженням, підозрою та контролем «стрибків». Мешканці відчували страх і невпевненість у завтрашньому дні. Кожний тиждень і вдень, і вночі проводились облави та обшук помешкань скупівців.

Радянське керівництво не раз оголошувало амністію тим учасникам повстанської боротьби, хто явиться з повинною. Цим скористався Дрозд Михайло, котрий в 1953 р. добровільно здався владі. Після допиту його відпустили.

Орел же переховувався й надалі. Взагалі, досить трагічною виявилася доля сім'ї переселенця з Білорусії Трусевича Василя. Із 9 його дітей (8 синів, 1 донька) син Іван ще до війни виїхав у Казахстан. Костянтин, Федір, Григорій та Олексій були мобілізовані в Червону Армію.

Два перших отримали поранення, інші загинули на фронті. Ще один – Василь – був убитий у лавах УПА в одній із перестрілок. Фронтівиків Костянтина, Федора, а також Михайла та Марію після війни репресували.

Постать Степана Васильовича Трусевича нині - одна з найвідоміших і найзагадковіших в історії Любешівщини. Він – командир останньої боївки УПА, який до кінця переховувався від військ СРСР.[5] За словами родичів, Степан був високий, стрункий, розумний та дуже хитрий. Закінчив 3 класи польської школи. Був одружений, мав сина, будував хату. У 1944 р. він був призваний у лави Радянської Армії. Та через приступ апендициту опинився на лікарняному ліжку військового госпіталю, який розташувався в селі у приміщенні молитовного будинку ХВС. Навчався, а згодом працював ковалем і товаришував із хлопцями в Деревку, де й вступив після лікування в госпіталі разом із братом Василем у лави УПА. Багато скупівців, зважаючи на тяжкий післявоєнний час, засуджували такий поступок, але радянській владі Орла не видавали. При облаві кожний раз йому вдавалося зникати із Скупова непоміченим. Останній раз у селі його бачили в 1949 р., коли він навідувався до родичів.

Довгий час про Орла нічого не було відомо. Як виявилось, він переховувався у с. Морочне Заріччянського району Рівненської області у хаті сестер-зв'язкових. Про смерть Орла достовірно нічого не відомо. Кажуть, що він помер від туберкульозу, але існує логічна, на наш погляд, версія про те, що чоловік учинив самогубство, не витримавши жахливого болю. У 1956 р. якимось чином радянські органи держбезпеки виявили труп нібито Степана, похований біля хліва у селянському дворі в с. Морочне[6].

На впізнання їздили Григоруk Йосип, Трусевич Текля та інші скупівці. Труп виявився увесь чорним, впізнати було важко. Свідки сумнівалися, поки на них не «натиснула» жінка-патологоанатом: «Говорите, что он. Нам нужна ваша подпись», - вимагала вона, отож односельці й підтвердили, що за пошкодженим пальцем, оперативним втручанням на апендицит та зовнішнім виглядом це було тіло Трусевича Степана. Частина свідків повернулася додому впевненою в тому, що бачили труп Орла, інші сумнівалися й надалі. Але так чи інакше, а справу закрили. Скупівці зітхнули з полегшенням: нарешті припинилися облави, погрози й залякування.

Слід додати, що братів Орла ще й на початку 1980-их р. викликали на допит в радянські органи КДБ.

Трагічною виявилася і доля Колб Софії – дружини Трусевича Степана, яка переховувалася в Білорусії. Під час однієї з облав її знайшли та репресували. Після повернення із спецпоселення вона забрала сина та виїхала на схід України.

Отож можемо сказати, що героїчне переховування Орла не привело ні до чого доброго. Чи не уся його сім'я постраждала через примарну ідею незалежності, а сам повстанець загинув, так і не дочекавшись свободи для України.

Погулянка. Село Погулянка прославилося діяльністю на своїй території найкривавішої в усій окрузі банди Миколи Твердого (Додаток Е), який, за словами місцевих жителів, порочив честь УПА і не мав нічого спільного з її ідеєю. Діяльність бандита у селі досі згадують з жахом. У Погулянці, як і в інших селах району, де розгортався повстанський рух, ні вночі ні вдень люди спокою не мали. Вони боялися як Твердого, так і партизанів, яких теж називали бандитами й головорізами.

Свою банду Микола організував у лісі разом зі своїм братом Павлом, який раніше служив у польській армії. З початком Другої світової війни хлопців призвали в лави Червоної Армії, але вони втекли. Банда Павла ховалась у долині в непрохідних хашах. КДБ організувало облаву, під час якої Павло був убитий, Твердий утік.

Тіло мертвого Павла «кедебісти» роздягли до спідньої білизни, так воно і змерзлось. Де його поховали, ніхто не знає. Смерть брата, очевидно, надто вразила Миколу, і після цього він почав мстити. Першого вбив Ящика (голову сільської ради), вистрелив у рот, перед цим вигнавши дітей з хати. Кажуть, що Твердий виколовав людям очі, відрізував язика, вирізував дівчатам груди і вбивав навіть немовлят.

Окрім Павла, у Миколи було ще двоє братів: Григорій та Мирон. Найменший брат Мирон ні в чому винний не був. Але їхав «кедебіст» Глоба на білому коні і став біля хати Мирона. Зайшов у хату і застрелив його з гвинтівки.

Григорія ж убили в урочищі Садівка (партизани з села Глуша).

Твердий спокійно жив у Погулянці і працював у місцевому колгоспі до 1967 року, поки через сутичку з бригадиром не потрапив за ґрати. Люди запам'ятали, як бандита везли в Любешів у клітці, а на показному суді жінки кидали в нього камінням. Миколу засудили до смертної кари

на уранових рудниках. Після суду його хату спалили, а жінка, забравши дітей, виїхала у невідомому напрямку.

Дуже дивно, щоб колишній повстанець так довго залишався проігнорований радянською владою, тому доцент кафедри загальної та соціальної психології Волинського державного університету імені Лесі Українки Володимир Хомик припускає, що Твердий отримав від емгебе свободу дій, щоб зіпсувати репутацію УПА.[7] Однак від вісімдесятирічного жителя Погулянки Кухарика Василя нам вдалося почути такі слова :

«Правильно робив Твердий, що йшов проти радянської влади, але погано, що загинуло багато безневинних людей».

Зважаючи на те, що всі брати Твердого загинули від рук влади, важко стверджувати, що сам він працював на неї. Кількість жертв банди Твердого досі точно не встановлено. За даними місцевих жителів, ми можемо лише сказати, що їх було не менше 50. Півсотні селян загинуло від рук нещадного вбивці, і це при тому, що в селі були справжні члени УПА, а саме: Шептор Петро Семенович, Рябійк Сергій Григорович, Ричук Іван Онісійович, Мокич Павло Пилипович, Мокич Сергій Пилипович. Чим саме вони займалися, нам не відомо, однак уві вони Поховані в Погулянці, отже, діяли в межах території цього села, але не захистили його ні від Твердого, ні від «кадебістів», ні від партизанів.

**НА ІЛІ ДЕРЕВОК
СТАВ ПЕКЛОМ**

ЧЕРВОНІ ПАРТИЗАНИ БИЛИ ЛЮДЕЙ КІЛКАМИ, А
НЕДОБИТИХ СПАЛЮВАЛИ ЖИВЦЕМ

Кали в селі Деревок Любешівського району встановили пам'ятний знак на місці загибелі під час Другої світової війни сімнадцятьох мирних жителів, місцева районка, висвітлюючи цю подію, бандитів-карателів назвала бандерівцями-бульбашами. Проте газета збрехала: кати, що замордували невинних людей, були зовсім з іншого табору – з червоних партизанів, ймовірно, зі з'єднання О.Ф.Федорова, що базувалося у лісах за Лобною. Про це в селі знали свідки тієї трагедії, але довгий час мовчали, адже в СРСР володіння такою інформацією і, тим більше, донесення її світові каралися в'язницями і психушками. На жаль, і в Україні залишилися виховані комуністами "борзописці", котрі боятся правди, декому така правда очі коле.

А правду про Деревецьку трагедію вперше оприлюднив місцевий учитель Микола Терещук ще 1996 року, на святкуванні 450-річчя села. Слухаючи розповідь, складену на основі свідчень очевидців, дехто позирав скоса, скрилячи зубами, але більшість односельчан витирали сльози.

Степан Юхимович МАНДЗИК біля пам'ятного знака

Свідок подій Степан Мандзык, на подвір'ї якого було скоєно злочини

Степанида Ниципорик та Сидір Климчук

Микола Любезанін (Грицько)

Веремійчик Валентина (Козачка)

Трусевич Степан (Орел) в центрі

Микола Твердий

Список джерел та літератури

1. Терещук М.І. Деревок з діда-прадіда. Історія села/ М.І. Терещук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2018. – 386 с.
2. Там само, с.76
3. Там само, с.96
4. Ус С.М. Хроніка Волинського Полісся. Події 1944-1954 років : Том 1 1944р. – 01.06.1945р. – Луцьк : Надстир'я, 2019. – 204 с.
5. <https://visnyk.lutsk.ua/news/ukraine/regions/rivne/roztyn-pomerlomu-povstantsyu-robyly-na-ochakh-u-shkolyariv/>
6. <https://rayon.in.ua/news/99140-na-mists-i-zagibeli-legendarnogo-sotnika-upa-vstanovili-hresta>
7. <https://www.volyn24.com/news/70871-nedopysana-knyga-igoria-chuba-uryvky>
8. <https://porokhivnytsya.com.ua/2018/12/30/stepan-bandera-guotes/>

Радкевич Людмила

МАТЕРІАЛИ ПРО ГЕРОЇВ АТО З ЛЮБЕШІВЩИНИ

Нехай ніхто не половинить,
Твоїх земель не розтина,
Бо ти єдина, Україно,
Бо ти на всіх у нас одна.
Одна від Заходу й до Сходу
Володарка земель і вод —
Ніхто не ділить хай народу,
Бо не поділиться народ.

Ніщо так не об'єднує людей, як біда. Літопис нашого краю нараховує чимало кривавих сторінок. Сьогодні вона на всіх одна... Війна.

Чи думали ми, повоєнне покоління, що почуємо і відчуємо це лихоліття на українській землі? Ще кілька років тому ми не могли собі й уявити, що знову на нашу Батьківщину прийде війна.

Хтось віддуння цього слова сприймає як щось далеке й нереальне, а хтось дуже цим переймається і відчуває всім наболілим серцем. Зрештою люди об'єдналися проти російського агресора, і нині на полі битви – захисники, воїни, найкращі українці, цвіт нації. Це бійці, які зі зброєю в руках захищають крихкий східний кордон України, лікарі, які в мирний час рятують поранених в АТО, волонтери, на плечах яких тримається наша армія.

Яка це місія, яка це відповідальність - захищати мир! Вихідці з Любешівщини також стали захисниками рідної землі. Вони залишили свої домівки, щоб зберегти цілісність України, її волю, її незалежність. Багато із наших земляків пішли на війну добровольцями. Їм болить те, що

розривають на шматки рідну землю, і ми віримо, що вони обов'язково відстоять цілісність нашої держави, її волю, її пісню, золоті українські жита і мир.

На жаль, сотні справжніх патріотів уже віддали життя в боротьбі із зовнішніми та внутрішніми ворогами. Упродовж останніх років Волинь, як і вся Україна втрачала своїх найкращих синів та дочок і багато разів прощалася із героями Небесної Сотні й учасниками боротьби на Сході нашої країни. Не обійшла ця трагедія і Любешівського району.

Їх п'ятеро з Любешівщини – молодих, сильних, таких, які тільки починали жити, - Едуард Гриневиц, Іван Пасевич, Роман Корець, Іван Хрупчик, Юрій Трохимук. Вони загинули за мирне небо над полем стиглої пшениці, за дитячий сміх і посмішки близьких, рідних, знайомих та незнайомих, за тисячі щасливих людей, за те, щоб над рідною землею розвивався наш, жовто-блакитний прапор. Вони загинули за Україну...

На знак глибокої вдячності Героям, які віддали своє життя під час Революції гідності та під час АТО на Сході України, ми зобов'язані закарбувати у своїх серцях: нам є що захищати, нам є що берегти, нам є кого пам'ятати!

Небесній сотні шана й молитви
За чисті душі, що злетіли в небо,
Їм шлях високий, Боже, освяти
І в мирі, Господи, прийми до себе...

ПАСЕВИЧ ІВАН

Смерть забирає кожного –
грішного і безгрішного,
але насамперед вона забирає
найсильнішого, найсміливішого,
найніжнішого...

Говорячи про Івана Пасевича, уродженця села Залізниця Любешівського району, укотре пересвідчуємося, що справжній патріотизм – це не високопарні слова, не емоційний прояв справедливого гніву до загарбників та гарні промови про любов до України, а відповідальність, уміння людини бути на своєму місці. Саме це може наблизити нашу перемогу над віроломним і жорстоким ворогом. А подвиг, самопожертва, усвідомлене, осмислене покладання власного життя заради своєї Батьківщини, рідних, друзів – це лише вищий прояв патріотизму в повсякденному

ратному труді. І, на жаль, подвиг завжди потрібен там і тоді, де і коли потрібно перекривати ціною власного життя чиїсь прорахунки, бездарність, а то й просто злочин.

Іван Григорович Пасевич народився 25 листопада 1989 року в селі Залізниця Любешівського району Волинської області. З дитинства мріяв бути військовим. Хлопець просто захоплювався дідом Іваном Борисовичем Ярмолюком, який був учасником Великої Вітчизняної війни, та розповідями тата, колишнього десантника під час служби в армії.

Мама Олена Іванівна була завідувачкою Залізницького дитячого садочка. Батько Григорій спочатку працював газозварювальником у колгоспі, після його розпаду був на заробітках. У 2005 році Іван закінчив на відмінно 9 класів загальноосвітньої школи (нині – ЗЗСО «Залізницький ліцей імені Івана Пасевича»). Він був звичайним добросовісним, справедливим, кмітливим і здібним юнаком, любив життя, багато планував та мріяв. Хлопчина зростав вихованим та дисциплінованим учнем, фізично загартованим, який успішно поєднував шкільне навчання, допомогу батькам по господарству та розваги з однолітками, знаходив час для читання улюблених книг. Енергійним і доброзичливим запам'ятали його вчителі та однокласники. Іван завжди допомагав слабшим, молодшим. Ці риси залишилися в нього упродовж його короткого, але такого яскравого життя. Однокласниця Шеметило Ірина каже: «Він завжди був справедливим та відкритим. Любив своїх друзів, був опорою для тих, хто потребував допомоги. Мені не віриться, що Івана вже немає поряд із нами. Здається, що от-от має прийти в гості...»

Після закінчення Залізницької школи Іван навчався у Володимир-Волинському педагогічному коледжі імені А.Ю.Кримського спеціальністю «вчитель інформатики». Одногрупник Івана Юрій Ткачук згадує: «Вперше я побачив Івана на вступних іспитах. Ми відразу познайомилися і здружилися. Навколо нього в той день було багато хлопців. Відразу було видно: душа компанії. Під час навчання він таким і залишився. Одного разу мені запам'яталась розмова Івана з директором. Казав Іван, що в армію піде.... А вже після закінчення коледжу я дізнався, що Іван пішов навчатись на військового. Останній раз ми зустрілися на автовокзалі у Володимир-Волинському. Запам'ятались його слова: «Ніколи не пошкодую, що продовжив навчання у військовій академії». Проте він ніколи не жалів і про чотири роки, що провів у стінах коледжу. Завжди був Людиною, яка може вислухати і дати слушну пораду».

Мабуть, важливу роль у становленні Івана як особистості відіграло й те, що сім'я Пасевичів вірує.

Отець Іоан Кропивський, настоятель Святопокровського храму села Залізниця, з теплом говорить про загиблого: «Свого часу Іван прислужувався у церкві, завжди був щирим у справах духовних. Коли він пішов навчатись у Львів, не втратив віри, а навпаки, щонеділі ходив до храму Божого. Та й, наскільки мені відомо, з майбутньою своєю дружиною Оленою він познайомився саме в церкві. Іван був справжнім християнином. Разом із дружиною жили церковним життям, переймалися матеріальними проблемами нашого храму».

Юнак відвідував недільну школу при храмі. З Оленою познайомився у Свято-Георгіївському храмі у місті Львові. Від їхньої чистої та щирої любові народилася маленька донечка Марійка, яка стала символом життя для тата. Саме про доню найбільше переживав і під час останньої розмови з братом Василем просив потурбуватися про неї, немов відчував, що сам цього вже не зможе зробити.

Курсантом Львівської академії сухопутних військ ім. гетьмана Сагайдачного Іван став у 2009 році. У 2013 році закінчив факультет аеромобільних військ та розвідки Академії за спеціальністю «бойове застосування та управління діями аеромобільних підрозділів».

Із 2013 року служив у 80-ій окремії аеромобільній ордену Червоної Зірки бригаді Високомобільних десантних військ Збройних Сил України (військова частина А0284, місто Львів). А відтак був старшим за віком серед курсантів підрозділу. Призначили його командиром курсантської групи. Мама Олена Іванівна згадує: «Коли став командиром, то солдати його поміж собою «Батею» називали. А він же тільки на декілька років за них старший був». А згодом Івана Пасевича обрали головним сержантом факультету аеромобільних військ і розвідки.

Війна для Івана розпочалася у березні 2014 року у складі 80-ї аеромобільної бригади. Його підрозділ воював під Слов'янськом.

Після короткого відпочинку на ротації чоловік прийняв рішення, що не може залишатися вдома, коли його бойові друзі в оточенні у Луганському аеропорту. «Тільки виведу їх з оточення...» – обіцяв дружині.

Загинув 16 серпня 2014 року. Іванові вдалося вивести побратимів з оточення на летовищі. Проте під час виконання чергового бойового завдання під Красним російсько-терористичні

угруповання обстріляли українські позиції з реактивних систем залпового вогню БМ-21 «Град». Унаслідок обстрілу загинуло 10 військовослужбовців, серед них і старший лейтенант Іван Пасевич.

Виконуючи громадянський обов'язок в умовах бойових дій, він своїм вчинком довів, що був воістину християнином. Власним тілом закрив від вибуху двох побратимів, завдяки чому вони залишилися живі. Іван виконав слова заповіді Христової про те, що немає більшої любові від тої, коли хто душу свою покладе за друзів своїх.

Не було йому коли роздумувати, він просто вчинив так, як веліло серце, віддавши життя за своїх побратимів, за єдність України, за село, де народився, за родину, тобто за кожного з нас.

Тоді загинули дев'ять львівських десантників.

Указом Президента України старший лейтенант Іван Пасевич нагороджений орденом Богдана Хмельницького III ступеня (посмертно). Рішенням Любешівської районної ради йому присвоєно звання «Почесний громадянин Любешівського району» (посмертно). У Володимир-Волинському педагогічному коледжі йому встановлено пам'ятний меморіальний знак.

Свого героя в Залізниці шанують і не забувають. У центрі села – монумент Героям Небесної сотні та Іванові Пасевичу. Ім'ям героя названо одну з вулиць.

Щодня Іван зустрічає та проводить поглядом з меморіальної дошки учнів Залізницького ліцею, нагадує кожному з нас, що він поклав життя, аби ми жили в мирній Україні.

Іван Пасевич залишився в пам'яті не тільки як захисник держави, а як добрий товариш, односельчанин, котрий уболівав за те, щоб наша молодь зростала здоровою і фізично загартованою. Ним було розроблено карти для фізичного розвитку, а після смерті Івана дружина Олена передала їх в ЗЗСО «Залізницький ліцей імені Івана Пасевича». Цими картами користуються наші старшокласники.

Ці спогади розривають душу, бо ще б йому було жити й жити... І сьогодні, коли Україна потопає в сльозах від горя, з болем у серці говоримо: «Ми не тільки не хочемо війни, а просимо Бога зробити так, щоб вона нарешті закінчилася».

КОРЕЦЬ РОМАН

Я за тебе молюсь, український солдате,

Я за тебе молюсь, хоч не я твоя мати.

І благаання я шлю до високого неба,

Ти залишся живим, більш нічого не треба.

А він не послухався – не залишився живим, не повернувся ні до рідної матері, ні до дітей та дружини, ні до тих, хто його знав, поважав, чекав... Не послухався, мабуть, уперше, бо ж у пам'яті всіх, хто знає Романа Корця, він залишився люблячим сином та батьком, відповідальним чоловіком та громадянином, порядною людиною. Таким Романа виховали батьки, вчителі, покладаючи на нього великі надії та сподівання.

Навесні батьки подарували життя. Улітку хтось невідомий забрав його, не давши можливості пізнати плоди осені життя та споглядати у свічаді сріблясту паморозь на скронях.. Життя його виявилось дуже коротким. Роман назавжди залишився молодим.

Хто ж він? Який? Чому?...

Там, де річка Прип'ять тече через озеро Люб'язьке, у сім'ї вчительки Надії Юхимівни і кочегара Миколи Кириловича Корців 24 квітня 1981 року народився маленький хлопчик. Він був бажаним і, як виявилось, єдиним сином. Батьки довго думали, як назвати малюка. На сімейній раді було прийняте одностороннє рішення – Роман.

Минали дні, хлопчик ріс і з кожною хвилиною ставав усе гарнішим, спритнішим та розумнішим. Був високий на зріст, мав русяве волосся, світлі очі, пухленькі та рум'яні щічки.

Ось настала пора іти до школи, там на маленького Романа чекало багато нових друзів, вражень та пригод. Навчання давалося школярику легко, він був здібним учнем. Йому подобались математика та фізична культура.

Корець Василь згадує: «Знав Романа ще зі школи. Він був старшим на три роки і взірцем для наслідування. Я завжди цікавився спортом, а в нього були розвинені м'язи. Хотів мати такі ж. На перервах хлопці ходили грати в спортивний зал, кидали м'ячі в баскетбольний кошик. Роман завжди попадав. Це було класно! Він любив спорт, був прекрасним волейболістом, баскетболістом, футболістом. Завжди був першим, кращим».

Серед шкільних друзів у Романа були й дівчата. Однокласниця Тетяна розповідає: «Роман був найкращим другом для мене, чесним, порядним, добрим, вірним, веселим, привітним. З ним я ділилася найпотаємнішим. Навчила його вишивати хрестиком, в'язати спицями та плести макраме. Роман вчився дуже швидко, йому вдавалося все гарно робити. Коли подорослішали, зацікавилися фотографією. Роман був чудовим фотографом».

Шкільні роки минали швидко. Перша закоханість... Перший поцілунок...

Атестат про повну середню освіту. Дорога до міста Рівне назавжди змінила життя нашого героя. Життя та навчання в Українській державній академії водного господарства за спеціальністю «інженер водного господарства і природокористування» для Романа було цікавим і непередбачуваним. Нові знайомства, друзі, викладачі – усе це справило на студента неабияке враження. Серед знайомих Роман швидко знайшов друзів, з якими було прожито багато світлих моментів. Навчаючись в академії, наш герой закінчив військову кафедру та отримав звання «молодший лейтенант». За час навчання на військовій кафедрі був нагороджений Грамотою за досягнуті успіхи та високі показники при навчанні на кафедрі військової підготовки та проведенні табірної збори, зразкову військову підготовку. Студенти пам'ятають Романа спокійним, врівноваженим, доброзичливим, вірним другом та хорошим товаришем, розумним, скромним, успішним.

Швидко промайнули роки навчання в академії, і для нашого героя починалося доросле життя. Першим кроком на шляху до майбутнього у 2004 році була праця слюсаря-наладчика 6 розряду Любешівського ПМК- 199, другим - приватне підприємство у м. Рівне, згодом пішов працювати техніком I категорії відділу освіти Любешівської райдержадміністрації.

Як заведено в житті, Роман зустрів дівчину своєї мрії - Оксану, і згодом закохані стали на «рушничок щастя». Вони жили щасливо, мирно, у злагоді і любові. У молодій сім'ї народилися дві чарівні донечки, яких тато любив до безтями. Сім'я не могла натішитися маленькими непосидами. Подружжя розпочинає будівництво власного будинку.

Радісне життя родини було перерване тривожною звісткою. 9 серпня 2014 року Роман Миколайович, як лейтенант запасу, був призваний по частковій мобілізації до Збройних Сил України в м. Самбір Львівської області. І вже 30 серпня відбув у відрядження до населеного пункту Куйбишеве Запорізької області для виконання завдань інженерного забезпечення в зоні проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей і був

призначений на посаду заступника командира військової частини з озброєння. Про таких кажуть: «Він не міг вчинити по-іншому». Відповідальний, вимогливий до себе та товаришів по службі, дисциплінований, серйозний - справжній чоловік. За старанність, високу професійну майстерність, сумлінне ставлення до виконання бойових завдань у зоні проведення АТО лейтенант Корець Роман Миколайович 21 червня 2015 року був нагороджений Грамотою командування.

Після ротації Роман Миколайович продовжував службу в селі Покровське Донецької області. До закінчення служби залишалися лічені дні, вся родина, друзі, близькі чекали свого Героя додому. Найбільше чекали татуса маленькі донечки, чоловіка - кохана дружина, а єдиного сина – батьки. Роман повернувся, проте не так, як усі сподівалися... 14 липня 2015 року уранці Корець Роман Миколайович загинув під час виконання робіт із фортифікаційного обладнання біля міста Золоте – потрапив із побратимами в пастку із повалених дерев.

Мама повторює: «Чекаю дзвінок, немає... Серце болить, переживання, тривога... Раптом чую голос побратима... Не вірю, не може бути!..»

Роман любив життя, і дітей, і дружину, і батьків, але любив і Україну, і її народ.

Вічний спочинок знайшов у рідному селі Люб'язь. Тут же названа вулиця іменем Героя. На фасаді місцевої школи встановлена меморіальна дошка.

За особисту мужність, сумлінне та бездоганне служіння українському народові, зразкове виконання військового обов'язку Роман Корець нагороджений орденом «За мужність» III ступеня (посмертно). Роман є Почесним громадянином Любешівського району (посмертно).

Корець Роман Миколайович – герой для кожного жителя району. На його прикладі виховуємо юне покоління, про нього розповідаємо у закладах освіти, організуємо спортивні змагання в день його народження, шануємо і пам'ятаємо.

Та час від часу спадає на думку:
Схилилась калина у тузі-журбі,
Снуються подвір'ям тумани...
Вже роси не встелять стежину тобі,
Їх босоніж не зіб'єш, Романе!..

ТРОХИМУК ЮРІЙ

Війна не ламає людей,

вона лише показує, хто є хто (Андрій Спіров)

Життя перед кожною людиною ставить свої випробування та іспити. Одні під тягарем складних умов ламаються, інші ж лише гартують характер, силу духу і професіоналізм. Такою незламною людиною, вірно своєму слову та рідній країні, був Трохимук Юрій.

Він був найменшеньким у матері, але його доля закарбувала на чолі в нені глибокі сліди втрати любого сина... Він став гордістю країни, за яку віддав життя, став захисником своєї

маленької батьківщини – рідного Залаззя. Герой - для всіх, хоч рідним і донині важко повірити, що його немає серед живих, важко змиритися з втратою...

Він втілював усі матусині надії та сподівання, які розвіялися, мов літній дим над садом життя...

Народився Юрій Трохимук 1 грудня 1988 року в селі Залаззя Любешівського району Волинської області. Зростав у багатодітній сім'ї, де кожен – індивідуальність, утім він був своєрідним уже змалку... Він голосно плакав немовлям, але мати ніколи його не колихала в ліжечку: він засинав у неї на руках...

У школі хлопчина найбільше любив математику і був найслухнянішим учнем у класі, а тепер його товариші-однокласники приносять троянди на місце спочинку юнака...

«Наш Юрик (так називали Юрія рідні) змалечку був розумним і дуже допитливим хлопчиком. Його цікавило все. Він не заспокоювався, доки не отримував відповіді на свої запитання. З 1-го класу хлопчина добре вчився, старанно готувався до уроків. У молодших класах був відмінником. Дуже любив гратися з друзями. На нашій вулиці проживало багато дітей. Після уроків вони грали в командні ігри: «Карасики й жуки», «Червоне знамено», бейсбол, футбол, піжмурки. Взимку діти грали в хокей, спускалися на санках, ковзалися. Юрик обов'язково брав участь у цих іграх. Як і всі хлопці, любив гратися дерев'яними пістолетами, рушницями, сам робив луки і рогатки. Узимку, довгими вечорами, коли вимикали світло, ми грали в усні інтелектуальні ігри: хто назве найбільше слів на ту чи іншу букву, хто розповість найбільше віршів та інше. Хоча Юрик і був наймолодшим, але розумом та кмітливістю не поступався іншим. У старших класах він був активним учнем, завжди брав участь у шкільних заходах, спортивних змаганнях». Так нині пригадують про юнака рідні та друзі.

Любов Василівна – його старша сестра (різниця у віці з Юрієм – 17 років) – ще жодного разу без сліз не говорила про брата. «Він для мене живий! Не кажіть, що він покійний... (авторка плаче)... Мені здається, що наш Юрик зараз прийде і ми поїдемо в Люб'язь до Олени (сестри). І, знаєте, він, як завжди, самостійний, серйозний, вдумливий. Як здавалося, на правах наймолодшого, мав би бути пешений, але коли він був за кермом свого буса, біля нього поруч повсякчас було вільне місце. Юра не хотів, щоб біля нього хтось сидів. Такий він у нас був – самостійний, не по роках дорослий і серйозний. Для мене він був наче син. Брат з 1988-го, а моя перша дитина – 1992-го року. Одного разу, згадується мені, приходжу до матері і чую, як Юра (немовлям ще був) так плаче-плаче у візочку. Я його колишу, а він не перестає. «Мамо, чому так малий кричить?» А у відповідь: «Він у нас не колишеться, а засинає у мене на руках!»

Після закінчення школи Юра стає студентом Волинського державного університету імені Лесі Українки. Провчившись півроку, хлопець покинув навчання. Уже тоді доля готувала йому випробування. У квітні 2007 року був призваний на строкову службу у смт Дівички Переяслав-Хмельницького району Київської області в артилерійські війська.

«Пам'ятаю, коли були в нього на присязі, - пригадує далі сестра, - то він дуже радів, що потрапив саме в ці війська, він показував нам різні машини: пушки, «Гради», БТР, БМП. В армії він також проявив свій розум, наполегливість, відповідальність, чесність, отримав звання молодшого сержанта.

Після служби в армії Юрій хотів стати міліціонером, але йому на вдалося вступити до навчального закладу, щоб отримати відповідну освіту. Тому нічого не лишалося, окрім, як їздити на сезонні роботи на Білорусію. За короткий час він освоїв усі будівельні професії. Юрій ніколи не боявся брати на себе відповідальність, з першого разу в нього все добре виходило. А господарем яким був! У батьківській хаті він самостійно робив ремонти: мурував грубки, проводив світло й воду, не потребуючи нічиїх порад і підказок. Усе робив точно, правильно, акуратно і швидко. До нього часто зверталися за допомогою родичі й друзі, радилися при будівництві хати, проведенні внутрішніх ремонтних робіт. Він був безвідмовний, талановитий, щедрий, добродушний, гарний хлопець. Юрій, звісно, досягнув би високої мети в житті. Ніби відчуваючи, що життя виявиться коротким, брат насолоджувався усім навколо: відвідав багато визначних місць, санаторіїв, багато подорожував. А коли купив свій перший мікроавтобус, його радості не було меж. Він доглядав за ним, як за малою дитиною. Мріяв одружитися, побудувати дім, але...»

У квітні 2014 року Юрієві дали повістку на війну. Він відразу погодився їхати, казав: «Хто, як не я?» Хоча сподівався, що це на 40 днів, як і обіцяли. Зовсім не думав, що це квиток в одну сторону й з таким трагічним кінцем. До Маневицького ОРВК прибув своїм бусом разом із товаришем. Потім перебував на Рівненському полігоні і вже там бачив, що його чекає не мед. Пізніше поїздом їх відправили на Схід, нічого не повідомивши, куди везуть. Це був початок війни.

Але, оскільки хлопці не мали доброї підготовки, їх відправили на полігон «Широкий лан», що у Миколаївській області. Там було нелегке життя, тренування, шикування, стрільби, навчання. Хоч як було важко, та він ніколи не скаржився, рідним казав, що все добре. Коли волонтери почали відправляти допомогу на полігон, ми також підготували посилку для всіх і окремо для нього. Юрик її з нетерпінням чекав. Коли не зміг знайти її, засмутився, зателефонував додому, питав, яка вона, де шукати. А коли знайшов, дуже дякував за передачу. Дуже йому хотілося хоч би доторкнутися до речей, від яких віяло рідним, близьким серцю домом.

Далі зі спогадів. «Минали дні, ставало все важче. Юрик почав просити, щоб якимось чином повернули його додому. Ніби відчував, що доля невдовзі розлучить його з рідними. На зборах почув, що вертають додому тих, у кого по троє дітей, у кого хворі батьки чи діти. Зібравши необхідні документи на хвору маму, ми відправили їх до військової частини. Там перевірили їх і дали згоду, що Юрика можна відправляти додому. Уже й перевели у казарму. Але виявилося, що йому не змогли знайти заміни. Командир не підписав документів, і його повернули назад. Брата позбавили останньої надії...»

Потім знову була дорога на Схід. Уже війна в повному розпалі, а хлопці, як миші, були кинуті напризволяще в гарячі точки: відсутність бронезилетів, недостатня кількість зброї, відсутність окопів, малий запас їжі та води (їли один раз на три дні, з водою те саме, не спали днями, ніякого відпочинку), а над головами постійні обстріли з «Градів». Командири часто залишали хлопців. У телефонних розмовах Юра запевняв, що все добре, але новини з екранів телевізора свідчили про протилежне, хоч там була лише десята доля правди. Були страшні дні, тривожні ночі.

І ось настав найстрашніший день, який приголомшив усю землю: 14 липня 2014 року під містом Краснодоном Луганської області, виконуючи бойове завдання, Юрій загинув. Тоді, коли у нас світило сонце, панувала тиша, його життя скінчилось.

Ще коли вінчався брат Юрія Анатолій, на фото помітили, що Діва Марія на іконі була іншого кольору, ніж Спаситель, утім не звернули на це уваги, мовляв, неякісна зйомка або ж фотограф там домалював. Всяке буває. Пройшли роки. Після зболених подій у житті Трохимуків образ дав про себе знати. Казанська ікона Божої Матері змінила колір: була червона, а стала світло-голуба. Священник сказав спостерігати за нею, можливо, вона буде мироточити або ще щось. Те ж сталося у сестри Віри, що в Бихові.

Коли мати Юрія підходить до ікони, то бачить на святому обличчі кристалики, ніби сльози. І крім неї, цього не бачить ніхто. Серце неньки болить найбільше.

Молодий, сміливий, відповідальний, безстрашний, він до кінця виконав присягу перед народом і Богом, ніколи не нарікаючи на свою долю, на нелегкий шлях, ніколи не пожалівшись, що йому важко й страшно. «Лише Господь знає, що було в нього на душі. Нам залишилося лише молитися й вірити в те, що Юрику набагато краще в небесному війську серед Ангелів, ніж у страшному пеклі на Донбасі», - з болем говорить сестра й піднімає до неба повні сліз очі.

ХРУПЧИК ІВАН – ГЕРОЙ АТО

...Я сиджу на зеленій, як рута, траві. Високі соковиті стебла торкаються ніг. Наді мною тихо шумить верховіття молодого клена. На душі спокій. У думках - хаотичність, безлад.

...Тихо повіває легенький вітерець. Таємниче й ніжно шелестять розлогі крони дуба. А ось привітно відповідають їм берізки. Вони ніби розмовляють про щось своє, заповітне. Розмовляють тихо, не хочуть, щоб їхню таємницю чуло озеро, яке є окрасою села.

Спогади... На колінах у мене лежить альбом, густо помережений світлинами. Вітер тихо шарудить його сторінками. Думки течуть повільно й легко, як білі хмаринки по небу. Із фото дивиться юнак. Йому лише 23... Це Іван Хрупчик. Життя його тільки розгорнулося яскравим полотном і ... обірвалося на пів подиху.

Народився Іван 29 січня 1993 р. в селі Судче. Виріс у багатодітній сім'ї. Навчався у місцевій школі, потім - у Любешівському технічному коледжі.

Юність... Пустун – вітерець знову й знову грається. Він розгорнув сторінку, густо помережену нерозбірливим почерком. Я починаю уважно читати. «У чому сенс життя? Я пишу і шукаю відповіді на це запитання... Саме тут, у зоні АТО на Сході України, захищаючи рідну землю, я зрозумів, у чому сенс життя: насолоджуватися цим самим життям, кожною миттю, кожною дрібничкою, насолоджуватися відчуттями крапель дощу на своєму обличчі, вітром, який забрався за пазуху і там грається моєю сорочкою, насолоджуватися почуттями дружби міцної, щирої, вірної, насолоджуватися спогадами про рідний дім, про перше кохання, про свої життєві поразки і перемоги. Сенс життя в тому, щоб його смакувати, щосекунди, щохвилини, незважаючи ні на що: ні на війну, ні на втрати, ні на поразки», - писав Іван.

Мрії... Ось грайливий вітер повіяв сильніше і перегорнув разом кілька сторінок. Лишень улітку Іван разом із ще двома своїми односельцями вирішив іти захищати Батьківщину від агресора. Підписав контракт на військову службу, деякий час був в «учебці». У вересні приходив у відпустку додому живий-здоровий, а вже восени знову повернувся на поріг рідної домівки, однак...

Захисник... Зловісна снайперська куля обірвала життя Івана, умить перекресливши всі його мрії та надії, назавжди розлучила з рідними, друзями, коханою. Не судилося... Десять із глибини виринається тяжкий, глибокий стогін: «Чому?!» Дощ великими краплинами б'є по холодній шибіці... У цих монотонних звуках також ледь чутно: «Чому?..»

Це зовсім не дощ стукає. Це зовсім не земля гуде. То батьки хоронять сина. То сестри та брат припадають до домовини свого молодого братика. Вони хоронять рідну людину, яку забрала війна.

Герой... Уже вечоріє... Не шелестить листя. Затих, награвшись, вітер. Він перегорнув усі сторінки альбому. Так швидко...

Родина проводжала Івана на Схід України з надією, що повернеться додому живим. А сталося зовсім по-іншому. Рідна земля назавжди прийняла у своє лоно його – солдата, розвідника 130-го окремого розвідувального батальйону, який загинув 23 жовтня 2016 року під час виконання

бойового завдання в районі смт Луганське Донецької області. Іванові Хрупчику посмертно присвоїли звання «Почесний громадянин Любешівського району» - увіковічили пам'ять про юнака в знак подяки за його подвиг.

Іван Васильович Хрупчик. Справжній син свого народу, палкий патріот, який у важкий для країни час, не роздумуючи й усвідомлюючи відповідальність перед Батьківщиною і родиною, віддав життя за єдину та незалежну Українську державу.

Вічна йому пам'ять! Герої не вмирають!

Думки... Вони плывуть і плывуть...

Доля Івана – це доля багатьох українських юнаків, які виростили в мирний час, були далекі від думок, що їм теж, як колись їхнім дідам, доведеться брати в руки зброю і захищати рідну землю від агресора.

Світлій пам'яті Івана Хрупчика, який загинув у зоні АТО на Сході України, присвячується:

***

Село. Груз 200. Люди. Квіти,
Дорога скроплена слізьми.
Згорьовані і батько, й ненька,
І сестри з братом у журбі.
Сусіди. Друзі. Побратими.
Потік людей в процесії іде.
Листки пожовкли у берізки
В журбі шепочуть для тебе слова:
«Душа твоя нехай у рай летить,
Хай буде пухом ця земля свята.
Не забувай, ти ангелом прилинь
До батька й неньки, до сестер та брата»

Л.В.Гудько

***

Війна... Жорстока і нахабна,
Гібридна, гидка, просто жах!
Окопи, вирви, попелища,
Які наводять страх.
І гради, і снаряди рвуться поруч,
А сонце світить і здається рай.
І жити хочеться, кохати хочеться,
І боронити хочеться свій край!
Зруйновані міста, містечка, села,
Понівечена доля не одна.
Невже не зупинити ці жахіття,
Це ж ХХІ вік... На Сході України йде війна.
За що плондрують тебе земле рідна!?!
За що зривають яблуневий цвіт !?!
За що тут гинуть люди безневинні!?!
За що, нехай розкаже світ !?!

Л.В.Гудько

***

Виріс ти у селі Судче,
На те Божа воля,
Як помреш, то поховають,
Така твоя доля.
Хто не бачив ті жахіття
На Сході країни,
То думають, що неправду
Говорив ти друзям.
Що стріляють, що вбивають,
В полон забирають,
Що пустошать твою душу
Й тебе не питають.
Це не вигадка, не казка,
А правда свята,
Що забрала в тебе долю,
І щастя забрала.
За Україну ти боровся,
За маму, за тата,
За сестричок своїх, брата,

За родинне щастя.
Ти помер – за Україну!
Така твоя доля.
Поховали в селі ріднім
На те Божа воля.

Л.В.Гудько

Зек Богдан

ОФЦЕРИ – УЧАСНИКИ АТО, УРОДЖЕНЦІ С. ВЕЛИКИЙ КУРІНЬ ЛЮБЕШІВСЬКОГО РАЙОНУ

Революція Гідності, антитерористична операція (АТО) та операція Об'єднаних сил (ООС) на Сході України значним чином вплинули не лише міжнародні відносини, але й започаткували трансформаційні зміни в державі та суспільстві. У зв'язку з цим одним із завдань наукових, освітніх та культурних установ є фіксація подій, їх експертний аналіз, реагування на можливі інформаційні загрози та протидія їхньому виникненню. З цією метою у 2015 р. у Волинському краєзнавчому музеї було започатковано цикл історичних годин, лекцій під назвою «Перемоги української зброї». Ширший спектр завдань покладался на проект «Наші захисники», який почав реалізовуватись у музеї з 2018 р. Він являв собою комплекс заходів із популяризації внеску волинян у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, збору і вивчення матеріалів про АТО і ООС на Донбасі, протидії інформаційним загрозам. Результатом проведеної роботи стало комплектування музейного фонду, створення бази даних. Вказані матеріали також стосуються учасників АТО – уродженців Любешівського району Волинської області, зокрема офіцерів із с. Великий Курінь. Висвітлення їхньої участі в АТО є складовою частиною історії незалежної України, сприятиме підготовці узагальнюючих наукових праць, присвячених перебігу бойових дій, сприятиме національно-патріотичній роботі.

Героями історичної розвідки стали уродженці с. Великий Курінь – Лащ Богдан Петрович, офіцер Національної поліції України і Зіміч Олег Миколайович, офіцер Збройних Сил України. Обидва учасники бойових дій навчалися не лише в єдиній школі, але й в одному класі. Події 2014 р. внесли кардинальні корективи у їхнє життя, професійні, ціннісні та світоглядні орієнтири. Спільним було й те, що на війні вони опинилися не як мобілізовані, а добровольці. Кожен із них виконував свої спеціальні завдання у районі проведення АТО, відтак доцільно висвітлити їхній досвід окремо.

ЛАЩ БОГДАН ПЕТРОВИЧ

Богдан Лащ в районі проведення АТО. Вуглегірськ, січень 2015 р.

Після закінчення школи у 2007 р. Богдан Лащ вступив на історичний факультет Волинського національного університету імені Лесі України. Після здобуття фаху історика у 2012 р. певний час працював у державній археологічній службі «Волинські старожитності» (ДП ОАСУ «Волинські старожитності») та приватних структурах. У 2014 р. Богдан Лащ став добровольцем роти патрульної служби міліції особливого призначення «Світязь», яка була створена згідно з наказом міністра внутрішніх справ України від 9 червня того ж року у структурі міліції громадської безпеки Управління МВС України у Волинській області [1, арк. 1]. Після навчання, 13 серпня 2014 р. 40 добровольців роти відправились у зону АТО. Під час перебування на території дитячого табору «Авангард» поблизу Комсомольського (з 2016 р. Кальміуське) Старобешівського району Донецької області, частина роти «Світязь» вирушила в Іловайськ, інша частина залишилась на базі. У їх числі був і Богдан Лащ.

У ніч на 26 серпня базу почали обстрілювати із мінометів. Перша міна впала поблизу контрольно-пропускного пункту (КПП), де на той час ніс чергування Богдан Лащ разом з побратимами. Українські захисники отримали контузії, однак позицію не залишили. Обстріл продовжувався до ранку, але втрат особового складу вдалось уникнути. Ворог так і не наважився на штурм дитячого табору. Мінометний вогонь завдав шкоди майну, було прийнято рішення перебазуватись до Волновахи [3, с. 2]. Саме там стало відомо про розстріл українських захисників 29 серпня під час виходу так званим «зеленим коридором» з Іловайська. У боях за місто рота «Світязь» втратила семеро добровольців. У Волновасі Богдан Лащ бачив тих, кому пощастило вийти з котла. Йому запам'ятався наступний випадок: «У Волновасі я бачив міліціонера, який вийшов з Іловайська. Він дві доби просидів на лаві, взявшись за голову руками. Казав, що солдат який їхав на БМП подав йому руку, витягнув на броню, а сам впав і його задавило гусеницями» [6, арк. 2].

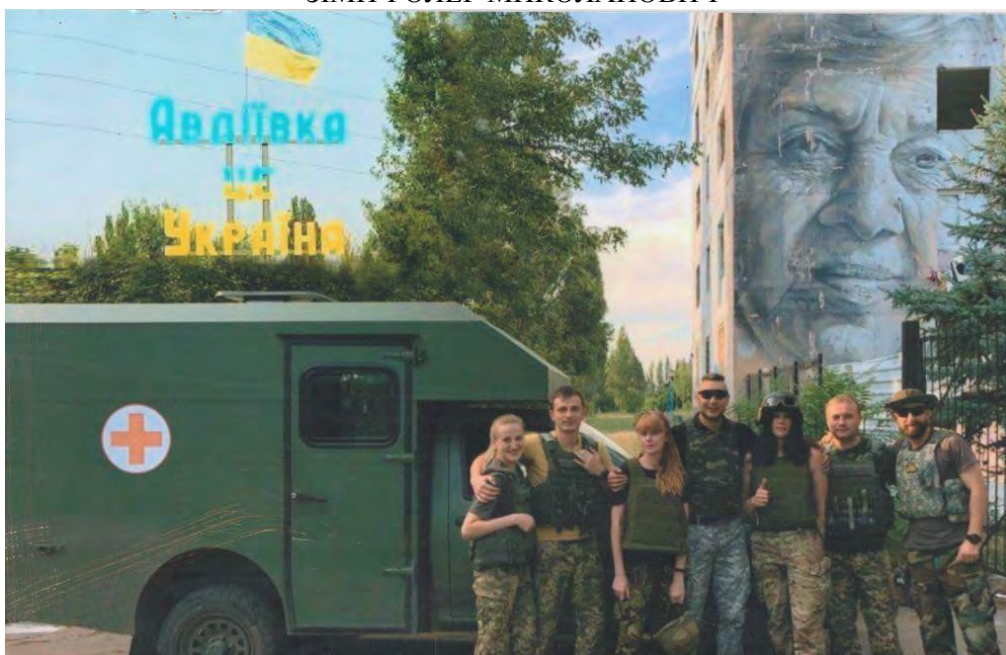
Після повернення до Луцька рота «Світязь» була доукомплектована особовим складом, проводився інтенсивний вишкіл. У середині грудня підрозділ знову вирушив у зону АТО. Рота прибула у м. Вуглегірськ Донецької області у середині грудня 2014 р. Добровольці розташувались у приміщенні спеціалізованої загальноосвітньої школи-інтернату № 6 для дітей з особливими потребами. Рота «Світязь» мала забезпечувати громадський порядок, однак у результаті вела бойові дії з противником у першій лінії зіткнення.

Під час ворожого наступу на Вуглегірськ, у ніч із 28 на 29 січня 2015 р., з метою контролю дороги на Дебальцево, а також забезпечення коридору для підкріплення, група із 12 добровольців роти «Світязь», серед яких перебував і Богдан Лащ, зайняла приміщення Будинку культури неподалік інтернату [2, с. 40]. До світанку 30 січня українські захисники відбивали атаки супротивника під обстрілами ворожої артилерії. Інша частина роти «Світязь» разом із підрозділом Збройних Сил України вела бій за будівлю інтернату. Не дивлячись на те, що Вуглегірськ був оточений, захисники міста зуміли без втрат вийти до українських позицій та при цьому завдали втрат ворогу. Добровольці роти «Світязь» були відзначені міністром внутрішніх справ України, Богдану Лащу присвоїли позачергове звання старшого лейтенанта міліції.

Після боїв на Дебальцівському плацдармі у січні 2015 р. у складі роти «Світязь» Богдан Лащ неодноразово відбував ротацію у районі бойових дій на території Донецької та Луганської областей до часу закінчення АТО. Офіцер нагороджений відзнакою «За відвагу та мужність», нагрудним знаком «За відзнаку в службі», медаллю «Захиснику Вітчизни», іншими численними відзнаками та нагородами волонтерів і громадських організацій.

Капітан Богдан Лащ продовжує службу в одному із підрозділів Національної поліції України, який виконує завдання у районі проведення ООС. Поряд із цим він цікавиться східними єдиноборствами, є власником чорного поясу з Аїкідо [4].

ЗІМИЧ ОЛЕГ МИКОЛАЙОВИЧ

Олег Зіміч (стоїть другий з ліва) в районі проведення ООС.
Авдіївка, липень 2019 р.

Закінчивши школу із золотою медаллю, Олег Зіміч одразу вступив у три вузи на бюджетну форму навчання, однак вирішив продовжити навчання у Тернопільському державному медичному університеті. Там закінчив військову кафедру офіцерів запасу і отримав звання молодшого лейтенанта медичної служби, прийняв рішення стати військовим хірургом. Відтак у вересні 2013 р. продовжив навчання-інтернатуру в Українській військовій медичній академії в Києві. Олегу Зімічу було присвоєно звання лейтенанта. Менше ніж через рік розпочалась війна. Молодий лікар проходив практику на базі Головного військово-клінічного госпіталю, куди надходили бійці з опіковими пораненнями, які були отримані внаслідок підбиття бойової техніки противником. У відділенні гнійної хірургії довелось вчитись надавати допомогу пораненим із ампутованими кінцівками та опіками.

Поряд із навчанням-інтернатурою в Києві, влітку 2014 р. Олег Зіміч відбув у військовий навчальний центр у Десні, де упродовж 14 днів українські медики переймали досвід у британців. Після цього був відряджений у Львівський військово-медичний центр Західного регіону, де продовжив здобувати теоретичний і практичний досвід.

У березні 2016 р. Олег Зіміч у званні старшого лейтенанта направлений за розподілом у 30-ту окрему механізовану бригаду на посаду ординатора медичної роти. У пункті постійної дислокації у Новограді-Волинському лише оформив необхідні папери і одразу відбув на Яворівський полігон. Злагодження роботи проводилось разом із мобілізованими медиками. Перший загиблий у практиці хірурга був не на війні, а на Яворівському полігоні. Він отримав поранення в голову не сумісне із життям, помер під час транспортування.

Восени 2016 р. прямо з полігону бригада відбула у район проведення АТО. Медрота частини розташовувалась у Волновасі. Олег Зіміч обійняв посаду начальника операційно-перев'язувального відділення. Лікар надавав хірургічну допомогу не лише військовим, але й цивільним у Волноваській районній лікарні.

Медрота працювала разом із бригадою підсилення із 61 мобільного військового госпіталю з Одеси. Разом з ними бригада медиків провела десятки операцій військовим і цивільним. Ураження були різних видів: осколкові, кульові у результаті снайперського вогню. Найбільшу кількість поранених доставляли з 20 до 24 год. під час відновлення обстрілів противником. Гострої потреби у медикаментах не було.

Олег Зіміч відповідав за транспортування поранених від лінії зіткнення до медроти. Він рятував людей на цивільному реанімобілі «Volkswagen». Життя пораненого залежало від часу транспортування, який мав бути максимально коротким. Тому це залежало і від водія. Керував реанімобілем Олега Зіміча мобілізований водій-далекобійник, професіонал високого класу. Він вправно керував на великій швидкості, передчасно попереджав перед крутими поворотами аби

медики були готові до різких маневрів. Тому врятовані життя військових це і його безумовна заслуга. За пораненими виїжджали лише надійні автомобілі. Однак траплялось, що ремонт транспортних засобів доводилось здійснювати власним коштом. Варто зазначити, що на виїзд військовий медик бере не лише необхідні ліки та інструменти, але й засоби індивідуального захисту: каску, бронезилет та індивідуальну стрілецьку зброю [5, арк. 1–2].

Під час одного з оперативних виїздів Олегу Зімічу довелось транспортувати пораненого, якому в ногу влучив постріл від реактивної протитанкової гранати типу РПГ–18 («Муха»). Надавши допомогу, хірург доставив пораненого із нерозірваною гранатою в нозі у Волноваську лікарню. Військовий вижив [7, с. 3]. Указом Президента України № 161 від 13 червня 2017 р., за особисту мужність, виявлену у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане виконання військового обов'язку, старший лейтенант медичної служби Зіміч Олег Миколайович був відзначений орденом Богдана Хмельницького III ступеня [8]. Нагороду вручав особисто Президент України Петро Порошенко у Маріїнському палаці в Києві.

У червні 2017 р. 30-та бригада пішла на ротацію. Відпочинку, як такого, не було. Військові спочатку відправились на полігон поблизу Новограду-Волинського, а через два місяці на полігон 1-ої танкової бригади у Чернігівській області. У жовтні 30-го бригада знову вибула у район проведення АТО і зайняла позиції поблизу Мар'їнки, змінивши 92-гу бригаду, яка пішла на ротацію. Медрота Олега Зіміча розташувалась у с. Максимільянівка, що в 10 км від Мар'їнки. Там військові медики 30-ої бригади співпрацювали із Першим добровільним мобільним шпиталем ім. Миколи Пирогова. Район бойових дій 30 бригада залишила у травні 2018 р. На той час АТО вже завершилось і почалась ООС.

У серпні 2018 р. Олегу Зімічу було присвоєне звання капітана. Він продовжує рятувати людей у медичній службі Збройних Сил України, в тому числі і в районі проведення ООС [5, арк. 3–4].

Ознайомившись із короткими біографічними довідками обох офіцерів, уродженців с. Великий Курінь, простежуємо значну кількість спільних факторів у їхніх життєписах. Ніхто із чоловіків не обирав фах військового, як свою майбутню професію. Однак, здобувши вищу освіту, вони пов'язали свої життя із захистом Батьківщини. Фактично у один і той же час обидва стали офіцери у структурі МВС і Збройних Силах України відповідно. Попри участь у бойових діях, безпосередній загрози життю, постійні ротації у район проведення АТО, а згодом ООС, продовжують службу. Обидва офіцери, за відносно незначний час, проявили високий професіоналізм і мужність під час виконання своїх професійних обов'язків, були відзначені, як профільними, так і громадськими нагородами.

У перспективі державним та неурядовим інституціям варто організувати комплекс заходів із збору свідчень учасників бойових дій на Донбасі задля створення відповідної всеукраїнської бази даних. У свою чергу це сприятиме підготовці не лише меморіальних видань, історичних праць, але й вузькопрофільних наукових досліджень військового напрямку.

Список джерел та літератури

1. Волинський краєзнавчий музей, ф. Допоміжних матеріалів (ДМ) № 69194. Копія наказу міністра внутрішніх справ України від 9 червня 2014 р., 1 арк.
2. Зек Б. М. Спецпідрозділ «Світязь» в Антитерористичній операції на Донбасі (2014–2018 рр.): іст. нарис / Б. М. Зек. – Луцьк: ПП Іванюк В. П., 2019. – 64 с.
3. Кундик В. За вірність – заслужені нагороди / В. Кундин // Нове життя. – 2015. – 30 квітня. – С. 2.
4. Панафідін В. Атовець з Волині: «Айкідо – шлях мирного воїна» / В. Панафідін // Волинські новини / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.volynnews.com/news/all/atovets-z-volyni-aykido-shliakh-myrmoho-voyna/>
5. Свідчення капітана Збройних Сил України Зіміча Олега Миколайовича // З особистого архіву автора, 4 арк.
6. Свідчення офіцера роти «Світязь» Лаша Богдана Петровича // З особистого архіву автора, 8 арк.
7. Струк М. У свої двадцять сім – уже орденосець / М. Струк // Нове життя. – 2017. – 1 липня. – С. 3.
8. Указ Президента України № 161 від 13 червня 2017 р. Про відзначення державними нагородами України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/1612017-22050>

ШТРИХИ ДО ОПИСУ ЛЮБ'ЯЗЯ

Краса для відпочинку

Озеро Люб'язь, або, як ще називають його місцеві жителі – Люб'язьке, знаходиться на території Національного природного парку «Прип'ять – Стохід», за п'ять кілометрів на північ від селища Любешів.

Заплавного походження водойма має довжину 3,8 км, ширину – 2,5 км, площу – 5,19 км², пересічну глибину – 2,1, найбільшу – понад 7 метрів.

Довжина її берегової лінії становить 14 км. На вигляд озеро має неправильну форму і складається ніби з двох частин (жителі навколишніх сіл так і кажуть: Велике і Мале озера).

Люб'язь є водойпримачем двох осушувальних систем. Південно-західний берег гостинно вбирає в себе каналізовану річку Коростинку, що збирає воду з однойменної меліоративної системи площею 3531 га. А на північно-західний берег приходить річка Прип'ять, яка, крім своєї дарує ще й води із Підкормільської осушувальної системи площею 366 га.

Гідрологічний режим озера повністю залежить від цих річок. Усього ж площа його водозбору становить 80 км².

Маса вод, які при повені або в дощові роки плінуть до озера, здається неймовірною. Навкруги – безкрає море, спокій якого порушують лише вітер та крики птахів. Але проходить час. І лише помережені жовтими плямами калюжниці зелені луки ще нагадують: недавно тут було безкрає голубе море!

Вода влітку добре прогрівається.

Дно піщане, частково замулене.

Мале озеро майже з усіх боків оточене болотами і має низькі, заболочені береги.

Піщану ділянку урочище Хотет, – його, що у південній частині на півметра-метр підіймається над водою, – у 1970-х роках лісівники засадили сосною. Фактично відокремлений від суші магістральним каналом Коростинської осушувальної системи острів, що розділяє Велике і Мале озера. Тут є зручні для відпочинку наметових туристів місця.

На південному березі Великого Люб'язя розташована зона відпочинку «Лагуна», якою опікується місцева сільська рада. При невеликій воді канал між нею і Хотетом можна подолати убрід.

Через Велике озеро в його північній частині протікає річка Прип'ять.

Заболочені береги чергуються тут із моренами, які залишив Скандинавський льодовик. Зі східного боку береги лугові, з південного (від села Люб'язь) – тверді, піщані, із шириною пляжу 10–40 метрів. Більша частина берегів, особливо північна, заболочена. Західний берег Великого озера, де колись знаходилися машинно-тракторний двір та ферма місцевого колгоспу, залишається незабудованим і чекає свого інвестора – адже тут можна «посадити» великий відпочинковий комплекс.

Гребля з південно-східної частини озера захищає село Підкормілля і сільськогосподарські угіддя жителів цього села від підтоплення повеневими водами.

З водяної рослинності поширені очерет звичайний, лепеха, рогіз широколистий, глечики жовті, осока пухнаста, латаття біле, на озері та прилеглий місцевості зустрічаються близько 20 видів рідкісних рослин, багато з яких занесені до Червоної книги (щитолісник звичайний, який донедавна вважався взагалі зниклим в Україні, плаун річний, баранець звичайний, росичка круглоста та ін.).

Склад риб озера Люб'язь налічує щонайменше 18 видів, які належать до шести родин. Серед них найчисленніші – 12 видів – коропові, зокрема лящ, плоскирка, плітка, лин, краснопірка, верховодка, пічкур, карась сріблястий; усі інші родини представлені одним-двома видами: окуневі – окунь, йорж; шукові – шука; тріскові – миньок.

Відомі три основні зимувальні ями, у яких взимку з настанням льодоставу, масово концентруються живі водянні ресурси:

– перша – «Острів»; радіус близько 250 метрів, середня глибина 4,8, максимальна глибина 6,8 м; знаходиться між острівком та першою «Лядиною»;

– друга – «Сільська мала»; радіус близько 300 метрів, середня глибина 5, максимальна глибина 5,9 м; знаходиться навпроти орнітологічної спостережної вежі;

– третя – «Сільська велика»; радіус близько 400 метрів, середня глибина 6,0, максимальна глибина 7,20 метра; знаходиться навпроти урочища Дубки та помпової станції «Підкормільська» («Бейжа»).

На озері та прилеглих до нього болотах розмножуються багато птахів. Найпоширеніші є лиски, качки-крижні, норці, болотяні луні та співоча дрібнота.

У північній частині озера є велике поросле верболозами, жорсткою осокою болото, що примикає до озера. Це одне із найкращих місць для виведення водоплавної дичини. У тому числі диких гусей, які усе частіше в'ють тут гнізда.

Озеро надзвичайно мальовниче, є дуже багато зручних для відпочинку місць, тому своєю красою приваблює велику кількість туристів, екскурсантів і відпочивальників. Працівники НПП «Прип'ять – Стохід» облаштували для них на північно-східному березі, біля витоку річки з озера, оглядову вежу та місце для наметового майданчика.

У районі села Підкормілля на березі озера наприкінці 1970-х був побудований учбовий комплекс для підготовки машиністів помпових станцій сфери Держводгоспу України.

Деякі цікаві факти

Післяльодовикове потепління, викликаний ним бурхливий розвиток рослинності, близькість до чистої води створили тут майже ідеальні умови для проживання. 12–10 тисяч років тому велике озеро, річка Прип'ять, її протоки та стариці в буквальному розумінні кишили рибою та водоплавною дичиною. Мисливці при потребі могли заготовляти продовольство і в навколишніх лісах. Об'єктами полювання, як показують дослідження, були лосі, олені, ведмеді, козулі, дикі свині та тури, коні-тарпани тощо. Звісно, наші предки добували й дрібнішу дичину та рибу.

Стоянки древніх людей відкриті також біля сіл Хоцунь, Підкормілля.

Внаслідок того, що упродовж тисяч і тисяч років Прип'ять неодноразово змінювала своє річище, навкруги озера утворилися величезні площі боліт та п'ять островів. Це Лядина Перша, Лядина Друга, Лядина Третя, Довга, Зайчукова. Ці оточені з усіх боків водою високі сухі дюни – площею від 0,5 до кількох гектарів – у кам'яному віці були улюбленими місцями зупинок, стійбищ, поселень. Притому, що в XI тисячолітті до н. е. на землях Волинської височини населення було мало...

Маловідомий факт, що уламків неолітичного посуду з Волинського Полісся знайдено лише кілька сотень. Більшість із них зберігаються у фондах Інституту археології НАН України. Це переважно колекції, зібрані на Другій і Третій Лядинах (Археологічні пам'ятки Волинської області (матеріали до «Зводу пам'яток історії та культури України. Волинська область» – Луцьк, 2017. – С. 8)).

У результаті розкопок на Лядині Другій, Лядині Третій волинські археологи знайшли тисячі крем'яних знарядь праці, взірці найдавнішого на Поліссі посуду. Багато ілюстрована – майже сто таблиць з малюнками! – книга «Археологічні пам'ятки навколо озера Люб'язь» переконливо доводить, що ці місця та береги озера Люб'язь у V–III тис. до н. е. були досить густо заселені людьми. Носії Німанської (від назви р. Німан в Білорусі) культури займалися переважно рибальством, а Волинської неолітичної культури – мисливством.

«Таку концентрацію поселень кам'яного віку, як навколо озера Люб'язь, – не лише в районі, а й у всій Волинській області – знайти важко. За сукупною площею вони можуть скласти понад 10 тисяч квадратних метрів. Чи є на Прип'ятському Поліссі ще подібна пам'ятка? Мабуть, немає!» – вважають досвідчені українські археологи Григорій Охріменко та Олексій Златогорський (Григорій Охріменко, Олексій Златогорський. Дослідження археологічних пам'яток навколо озера Люб'язь на Поліссі (від спостережень до висновків) – Проблеми славістики. Луцьк, 2003. Число 4. – с. 51 – 54).

Через озеро Люб'язь та річку Прип'ять, що в нього впадає, пролягав водний шлях, який відіграв важливу роль у розселенні слов'ян по берегах Дніпра, Десни. У добу Київської Русі він був головним шляхом на захід, а тогочасний Люб'язь був вдалим пунктом перепочинку для торговців.

Вони по річці Прип'ять сплавляли до Києва довгі каравани суден, навантажені найціннішим багатством краю – сушеною рибою, копченою та в'яленою дичиною, медом, воском, сушеними ягодами та грибами, хутром, деревом та ін. Ця торгівля тодішній волинській еліті приносила великі прибутки. Добиралися до Люб'язя за покупками власними човнами і чимало іноземців.

Перша письмова згадка про село Люб'язь, що лежить на південному березі озера, відноситься до 1366 року. Вона з'явилася у тексті угоди 1366 р. про розмежування польських і

литовських володінь на Волині внаслідок появи так званого Ратенського клину. Місто Володимир з волостями Городлом, Любомлем, Турійськом, Ратевом, Кошером, Влучимом дісталися королю Казимиру. А інша частина поділеного Володимирського князівства – Ветли, Лбьяж, Чернечгородок, Камінь, Мельниця – залишилися у володінні Любарта Гедиміновича (Довнар-Запольский М. Из истории литовско-польской борьбы за Воынь (договоры 1366 г.). Київ, друкарня університету Святого Володимира, 1896. 13 с.).

У «Хроніці колегіуму любешівського» педагога і письменника, члена ордену піарів Антоні Мошинського (1800–1893 рр.) зазначається, що у 1739 р. край охопила не бачена раніше спека. З квітня до жовтня не випало й краплини дощу. «Посохли квіти, рослини вигоріли від пекучого сонця, трава і листя на деревах пожовкли, наче від осінніх заморозків, – пише він про цей рік. – А холодів не довелося довго чекати. Вже 28 жовтня цього ж року вдарили тридцятиградусні морози. І зима тривала без відлиги до травня 1740 р. Навіть семиградусний мороз люди зустрічали як відлигу». А. Мошинський засвідчив: «Ця зима згубила море людей, багато худоби, мало не всі фруктові дерева вимерзли».

У 1793 р. в результаті другого поділу Речі Посполитої Любешівщина відійшла до Російської імперії. У 1796 р. Новий Дольськ став центром Любешівської волості Пінського повіту Мінської губернії. До волості увійшли села Люб'язь, Дольськ, Великий Курінь, Проходи, Шлапань, Хоцунь, Сваловичі, Бихів, Цир, Лахвичі, Заріка, В'язівне, Підкоромілля, Бучин...

Визволення з-під влади поляків не принесло українцям очікуваної волі. Російські управлінці найперше дбали про справне стягування з місцевого люду податків. Для Пінщини і Волині останні роки перед «волею» 1861 року такі, що люди змушені були відбувати чотири-п'ять днів панщини на тиждень, по 12 днів на рік працювати на громадських роботах.

У XIX столітті річка Прип'ять після витоку із Люб'язя і до впадіння в озеро Нобель ділилася на рукави, головний із яких мав назву Парок. Аналогічне перейменування відбувалося і після витікання її з Нобеля. Тільки тут головний хід вже називався Струмеш. А нижче від устя річки Ясольди славна дочка Славути-Дніпра знову повертала собі свою ж назву.

У цей же і пізніший періоди, аж до 1972 року, коли зі Сваловичів у Пінськ відправили останні плоти з волинським лісом, річка була судноплавною. Так, на початку XIX століття (із врахуванням обігу по Турії, Горині, Стоходу, Ясельді, Птичі та інших притоках), щорічно перевозилося понад 1,1 мільйона пудів товарів; в основному лісових. Угору по течії підіймалися в основному промислові вироби, хліб та сіль (Географическо-статистический словарь Российской Империи. Санктпетербург, 1863. – Стаття «Припеть»).

У давнину озеро, як розповідають у селі, належало пані Домановській. Два підприємливі євреї орендували право риболовлі в ньому неводом, а заготовлену рибу відправляли у Варшаву.

З подіями Першої світової війни пов'язана поява на берегах озера вузькоколіїної залізниці. Австрійці збудували її у 1917 році для підвезення боєприпасів, продовольства та іншої військової амуніції, адже фронт тривалий час стояв по річці Стохід. Колія розпочиналася у Каміні-Каширському і прямувала на північний схід через Озерце – Кримне – Броницю – Пнівне – Деревок – Курінь. На березі о. Люб'язь, неподалік від місця, де впадає в нього р. Коростянка, залізниця роздвоювалася. Головна вітка її йшла на північ через села Люб'язь – Шлапань – Дольськ – Коліно – Мохро до станції Янув-Поліський.

Про ті часи ще й дотепер нагадують і десятки бетонних дотів, що залишилися на території Любешівського району. Один із них нині можна побачити у лісі, що притулювся до дороги, яка від шлапанського перехрестя веде до села Дольськ. Столітня споруда, що напоказ вилізла із піску, вражає розмірами, товщиною стінок та якістю бетону.

У 1944 році по Прип'яті, як і в Першу світову війну, теж кілька місяців стояв фронт.

За СРСР назву села Люб'язь можна було побачити на Меморіалі вічної слави, що у Луцьку, на Стелі спалених нацистськими окупантами сіл (Список населених пунктів Волинської області, знищених гитлерівцями за зв'язь з партизанами і сопроотивление немецкой власти в период Великой Отечественной войны. Завідуючий архівом Волинського обкому КПУ В. Замлинський для директора Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПУ І. Назаренко, 14 квітня 1965 р. (ЦДАГО. Ф. 57, оп. 4, спр. 212, арк. 10).

Але відкриття архівів показало, що на німців цей злочин у повоєнні роки повісили даремно.

«...партизаны польского отряда КОСТЮШКО, входящего в бригаду ШУБИТИДЗЕ Пинского соединения, сожгли партизанское село ЛЮБЯЗЬ Любашовского района Волинской области в каличестве 250 хозяйств», – так радіограмою Український штаб партизанського руху під

грифом «Совершенно секретно» командир Волинського партизанського з'єднання Олексій Федоров та його комісар Дружинін поінформували про трагедію, що сталася тут 24 листопада 1943 року (Петро Кравчук. Село Люб'язь палили і німецькі загарбники, і радянські партизани. Газета «Волинь-нова» за 2.12.2017 р.).

На бланку із засторогою «Снятие копий воспрещается», що нині зберігається у Центральному державному архіві громадських об'єднань, офіційно повідомлялося про те, що напередодні «4 разведчика в пьяном виде двигались на разведку в ЛЮБЯЗЬ. По дороге их крестьяне предупредили, что в село прибыли националисты, они, не обращая внимания, двинулись в село, в результате были убиты националистами. Командование в отместку решило уничтожить все село, что и сделали» (В. Сергійчук. Український здвиг: Волинь. – К., Українська видавнича спілка, 2005. – С. 394–395).

«Доношу, что в ночь с 25 на 26 ноября с. г. вверенным мне отрядом с участием группы бойцов – от отряда им. Чапаева 15 чел. и от отряда им. Костюшко 35 человек – ликвидировано место скопления националистов деревня и маенток Любязь, служившие им плацдармом при нападениях на партизанскую зону, – у рапорту начальству 26 листопада 1943 року розписалися у своєму злочині командир загону імені Сталіна Кононов, комісар Стрижко, начальник штабу Соловійов. – В маентке и в деревне сожжены все жилые и холостые постройки, из которых предварительно местным населением с помощью бойцов было удалено все имущество и скот» (НАРБ. Ф. 1407, оп. 1., спр. 176., арк. 54).

«Партизани прийшли другого дня, надвечір, і почали палити село, – розповідь уже в часи української незалежності журналісту Віра Никонівна Кушнерик. – Ходили з палаючими квачами від хати до хати, жодної не минали... «Це вам за те, що бульбівців приймаєте!» – казали, підпалюючи. Так ми вдруге (перед тим восени 1943-го село бомбили німці, – авт.) опинилися без даху над головою». (Микола Шмигін. Що недобомбили німці, те допалили партизани. – Газета «Вісник + К» за 6.12.2007 р.).

Із усього села, що мало тоді дві з половиною сотні хат, залишилося лише дві – Петра Боричевського й ще одного партизана, ім'я якого не збереглося.

У газеті «Радянська Волинь» за 26 січня 1946 року, що зберігається в державному архіві Волинської області, у матеріалі про відбудову повоєнного Люб'язя «Білі, чепурні хати» Стефанія Мізгала писала: «В 1943 році в с. Люб'язь стояли червоні партизани. Кілька разів на село наступали німецькі карателі, але вони завжди зі страхом втікали назад. Їх так били народні месники, що аж пір'я з них сипалось. Окупанти лютіли від безсилля. Вони кинули на село авіацію. Так село Люб'язь було зметене з лиця землі. Обабіч вулиці замість хат стояли лише чорні димарі і лежали купи глини та каміння».

Це яскравий, але далеко не єдиний приклад безсоромної брехні людиноненависницької за суттю своєю тодішньої комуністичної влади, якої не зупинило навіть те, що у селі на момент виходу публікації жили сотні свідків, які знали правду! Знали, але під страхом репресій мовчали!..

Правду ж про те, що насправді сталося ще з одним не далеким від озера селом – Лахвичами, аж 5 лютого 2015 року розповів у газеті «Волинь- нова» Микола Марчик – нині знову житель цього села. У 1943 році, коли на свято святого Миколая червоні партизани спалили Лахвичі, йому було одинадцять років.

Тоді в селі налічувалася майже сотня дворів. І від рук червоних бандитів, що прийшли на Волинську землю за наказом з Москви, загинули майже півсотні жителів, в тому числі чимало жінок і дітей. Миколі, який під російські матюки вискочив з хати босим, у чім спав, вдалося дивом врятуватися від черги з автомата...

У зрілих літах Микола Марчик випадково зустрів дідка-партизана, який був бійцем загону імені Ванди Василевської. Як розповів ветеран, формально той вважався польським, хоча етнічних поляків у ньому було мало. У грудні 1943-го командир партизанського з'єднання Олексій Федоров дав цьому загону наказ перебазуватися на територію Польщі; продовольство мали здобувати по дорозі. Першу зупинку загін зробив неподалік від озера Люб'язь, у лісі між селами Шлапань і Дольськ. Двоє місцевих, які записалися до загону, й підказали його командирові: «Давайте потрусимо лахвицьких куркулів!»

Так з перших уст відкрилася трагічна сторінка і цього українського села.

За іронією долі, самих червоних вже на території Польщі винищили... німці. Там вони одного разу оточили партизанський табір. І під світлом уже прожекторів «захисникам народу» влаштували повторну «лахвицьку бійню». Тому партизанові дивом вдалося врятуватися... Чи не для того, щоб розповісти потім волинянам правду про лахвицьку трагедію?

У Лахвичках на момент трагедії 1943 року ніякої націоналістичної організації не було. На відміну від сусіднього Деревка, який теж був знищений червоними, – але вже влітку, на Іллі...

«Було це 2 серпня 1943 року... Федорівці вдерлися у село й давай грабувати. Навиносили із хат та клунь двісті (!) возів добра. Усіх, кого підозрювали у зв'язках із повстанцями, хапали та зганяли до сільського майдану. А далі починали катувати й вбивати... Арештованих виводили по одному на плац, штовхали у коло й били кілками, поки не падав мертвий. Тоді виколювали очі. Але й на цьому безчинства не припинялися. Тіло кидали на соломі й підпалювали». Потім в коло кидали наступну жертву. Так були замордовані 17 волинян (Наталія Кравчук. Страшна помста за нерозділену любов. – Газета «Високий замок» за 14. 10. 2017 р.).

– Про деревоцьку трагедію я чув змалечку від батьків..., – розповів журналістці Наталці Кравчук колишній учитель місцевої школи Микола Терещук, якому ще й земляки розказали про злочини червоних партизанів. (Помста по-волинськи: через нерозділене кохання зв'язковій УПА відрізали груди, – інтернет-ресурс «ВолиньPost» за 16.10.2017 р.). Краєзнавець обійшов чи не кожну хату, записав свідчення людей. І зібрав матеріал на цілу книжку... Відмінну від тих, в яких після Другої світової прославлялися подвиги «червоних месників». У них «брехня підганяла брехню, що було у дусі Комуністичних часів, та береться вона на озброєння й нинішніми політиками!» – засвідчив у газеті «Віче» 1 квітня 2012 року покійний уже нині волинський краєзнавець, журналіст Валеріан Тинчук.

Можливо, те, що сталося із Люб'язем, – прикре непорозуміння, що часто буває на війні? Ні! Червоні партизани після цього знищили в цьому районі ще ряд сіл: Лахвичі, Фаринки, Гриву. «Люди, які мали б бути захисниками волинян від фашистів, грабували й навіть убивали своїх. Тому ми не маємо забувати трагічні помилки нашої історії, щоб не повторити їх, – написав 26 червня 2013 року у газеті «Сім'я і дім» Олександр Приймак. – Мусимо розуміти, до чого призводить сліпа ненависть. Адже у наш час для сотень лахвичан 19 грудня не лише престольне свято, а ще й день скорботи за невинно убитими жителями села».

У повоєнні роки, як розповів житель Люб'язя, потомствений рибалка Олександр Дусик, «його батько Петро Миколайович після війни перейняв секрети рибальського родинного ремесла і був майстром у знаного знавця риболовлі з облспоживспілки Лева Юхимовича Ціммербаума. Бригада складалася з 15 чоловік, в Любешові працював цех, в якому коптили всякий дріб'язок. А бочки з товарною рибою, обкладеною льодом, відправляли... літаком у Луцьк. Неводом, траплялося, за одним заходом витягали по п'ять тонн ляща, язя, щуки, плотви, окуня» (Олександр Нагорний. Люб'язький рибалка з діда-прадіда. Газета «Волинь-нова» за 8 грудня 2011 р.).

В угарі атеїстичної боротьби за наказом комуністичної влади 17 липня 1969 року в Любешові сапери підірвали знаменитий костел святого Івана Євангеліста. Свого часу його спорудження, за переказами, контролював особисто Папа Римський. Храм, що був неперевершеною пам'яткою архітектури, вистояв у часи Першої та Другої світових воєн. Але будівництва «світлого комуністичного майбутнього» не зміг... (Малімон Наталія. Містечко, в якому ходять по... золоту. Газета «День» за 18 листопада 2015 р.).

При демонтажі руїн робітники знайшли скарб – кілька кілограмів золотих виробів, монет. При втаємниченню від влади розподілі його комусь дісталось на одну монету менше. І через кілька днів про знахідку уже знав усюдисущий КДБ. Після «довірливих» бесід в «конторі» усе золото було вилучене. Подальша його доля не відома... (Мельник Валерій. Скарбу – шість століть! – Газета «Урядовий кур'єр» за 12 травня 2012 року).

Нині на місці підірваного храму в центрі Любешева – пустка. Вона – німе нагадування про злочинний людиноненависницький режим комуністів.

Ще у 1970-х роках – на початку 1980-х прилегли до Люб'язя болота були місцем масового виведення дичини. На відкриття сезону полювання на неї сюди з'їжджалися сотні і сотні мисливців. Човнярі південніше від урочища Хочет піднімали на крило незчисленні зграї крижнів, чирків і виганяли із Малого Люб'язя на Велике озеро тисячі лисок. Поверхня води в буквальному розумінні ставала чорною – від пташиних силуетів, що зливалися у велетенську чорну пляму.

Нині, коли приходить день відкриття полювання, тут можна побачити хіба що соту і тисячну частину тієї дичини, що була колись. Попри те, що з 1995 року тут діє регіональний ландшафтний, а з 13 серпня 2007 року – Національний природний парк «Прип'ять – Стохід».

Головними причинами зменшення кількості водоплавних, на переконання автора, є банальний перепромисел.

Внаслідок тотальної автомобілізації, полегшення доступу до прав на полювання, використання моторних човнів для відстрілу пернатої дичини свого часу майже дочиста

вбивалися запаси місцевих качок і лисок. А відтак – і докорінно зменшилося птахів, які під час весняних міграцій на генетичному рівні «запрограмовані» шукати собі місця для гніздування саме на Волині.

На зменшення кількості водоплавних також впливає все більше поширення непродуманно інтродукованого у 1933 році в СРСР хижака – американської норки. Через Білорусь окремі особини ще у 1980-х перейшли на Українське Полісся. І нині є тут, як стверджують працівники Національного природного парку, поширеним видом. Хижак активно знищує кладки яєць та молодняк птахів.

У північно-східній частині озера, на невисокому піщаному узвишші з боку села Хоцунь знаходиться урочище Бровець. До 1995 року хоцунський колгосп «Світанок», який мав 4520 гектарів орних земель у 130 клаптиках, сів тут жито.

Нині Бровець віднесений до водоохоронної зони і навесні та влітку є місцем масового виведення куликів та водоплавних. Це один зі своєрідних «пологових будинків» Національного природного парку «Прип'ять – Стохід».

Орнітологи підраховали, що в останні роки тут качки-крижні, сірі качки, широконоски, чирки, крячки, баранці (бекаси), грицики, травники, інші види куликів закладають 160–170 гнізд (Катерина Зубчук. Репортаж із пташиного раю. – Газета «Волинь-нова» за 20 червня 2013 р.)

Західний берег озера є місцем фінішу міжнародної «Поліської регати» – фестивалю з екстремального водного туризму. Вперше він стартував у 2010 р. Організаторами цього заходу, що має привабити в регіон туристів, традиційно є НПП «Прип'ять – Стохід» та органи місцевої влади. Її учасники стартують у райцентрі Любешів і лабіринтами «Поліської Амазонії» – руслами Стоходу та Прип'яті – мають повернутися у Люб'язь. Найголовніше при цьому – не заблудитися у руслах та численних затоках, що зустрічатимуться на шляху.

Із села Люб'язь досить часто туристи розпочинають й інший цікавий водний маршрут по ріці Прип'ять: озеро Люб'язь – урочище Муравина – село Сваловичі – урочище Залиска – дюна Дин-острів – село Млини – озеро Нобель.

Він пролягає територією Волинської та Рівненської областей. Довжина маршруту приблизно півсотні кілометрів. Перед виходом без місцевого провідника новачкам слід обов'язково мати серйозні картографічні матеріали, GPS-приймач та компас.

Але при цьому туристи-байдарочники повинні бути морального готові до того, що заблукають у нетрях «Амазонії». А це гарантує «радість» від ночівлі у байдарці та нічного спілкування із полчищами комарів і гнусу...

У своїй книзі «Рекорди природи» місцевий ерудит, краєзнавець Петро Кравчук, повідомляє: «Найбільша виловлена в наш час на Волині щука важила 18 кг. Піймали її неводом в Люб'язькому (малому) озері восени 1967 року рибалки місцевого колгоспу. Учасник цього лову житель с. Підкормілля Іван Бондарчук розповів, що довжина прісноводної хижачки перевищувала зріст рибалок. Впіймали її перед всесоюзним Днем працівників сільського господарства (святкувався в другу неділю жовтня), тому наступного дня гігантську щуку демонстрували на Любешівській районній виставці колгоспів у парку культури, що в райцентрі». У січні 2018-го камінь-каширець Олег Бегаль спіймав щуку вагою 9,5 кілограма.

У листопаді 2019 року подружжя Михайла Івановича Гереця та Алли Кузьмівни Легкої - Герець зі США подарувало Волинській державній обласній універсальній науковій бібліотеці імені Олени Пчілки понад сотню примірників цінних видань.

Михайло Герець – уродженець села Люб'язь. Він і його дружина (родом з Галича) залишили Україну в 1944 році, від 1950-го – мешканці й громадяни США.

З глибин народної пам'яті

Про мальовниче озеро Люб'язь та однойменне село, що розташувалося на його березі, існують кілька переказів та легенд.

У назві водойми збережено корінь давньослов'янського слова «люб'язь», що означає «любов». Перші слов'янські поселенці не могли не полюбити чарівного озера, багатого на добру воду, рибу та дичину.

У литовській мові слово «люб'язь» означає «водний потік». Вибір назви не випадковий, адже через північну частину озера проходить волинська річка Прип'ять (Охріменко Г. В. Дослідження археологічних пам'яток навколо озера Люб'язь на Поліссі (від спостережень до висновків) / Г. В. Охріменко, О. Є. Златогорський. Проблеми славістики. – Луцьк, 2003. – Число 4. – С. 51–54.)

Давні мешканці Любешова та прилеглих до нього територій своїм оберегом вважали русалок. Ті не плавали у воді, як в інших місцевостях Волині, а жили на полях і охороняли хлібні посіви від знищення людьми і тваринами.

У селі Люб'язь збереглася традиція, що дійшла до наших днів із минулих століть. Про неї у газеті «День» розповіла заслужений журналіст України Наталя Малімон: «Незадовго до Великодня діти з вулиці збиралися, брали у когось домашнього коня, привозили два - три вози білого чистого піску. Робили з нього таку собі гірку висотою приблизно 50 – 70 сантиметрів (не дуже високу, щоб яйця не билися). Один бік гори мав бути пологим і плавно переходити в такий рівний (без всіляких нахилів і дефектів) майданчик овальної форми. Цей авангард подій огороджували невеличкою стіною з піску, щоб яйця далеко не втікали. До тієї праці дорослих не допускали, готували гірку цілу суботу з великим завзяттям. А в неділю бігом бігли «качатися яйцями», або «качетися яйцями», так тут ще говорять.

Правила нехитрі. Хтось перший, притримуючи, кладе яйце на гірку і відпускає. Воно котиться по гладкому полю і десь спиняється. Наступний гравець робить те саме, але має поцілити в попереднє яйце. Якщо втрапив – «пускаєш» ще раз, і забираєш собі яйце, ні – пускає наступний. Побиті яйця (хрущі) котяться погано, тому важливо мати хороше і тверде яйце (муцюк). Ще важливо, щоб яйця були міцно зварені, – розповіла журналістка. – Можна користуватися не тільки курячими, а й іншими яйцями. Але якщо в тебе «вибили» гусяче, ти маєш віддати два курячі. А індиче яйце було дефіцитом, бо воно міцніше. Кожен мав своє особливе яйко, котрим дуже дорожив. Тому, пустивши яйце по гірці, замінював його на майданчику на гірше, часто «хрущ». До гірки сходились і діти, й дорослі. Бо то, крім видовища, тут ще й азарт!» (Газета «День» за 2 травня 2016 р.).

Савчук Людмила

ПАРК – ЧАРІВНИЙ КУТОЧОК СЕЛИЩА ЛЮБЕШІВ

Мабуть, немає жодного жителя Любешова, який не гордився б своїм парком. Ми любимо його алеї, обсаджені старими, кремезними липами, та велетні-дуби – свідки сивої давнини. Дивлячись на них, задумуєшся, які природні сили закладені у цих деревах... Вік дубів сягає 300-450 років.

Парк прекрасний у будь-яку пору року, а особливо навесні, коли розстеляються різнобарвні килими рослин-ефемерів – пшінки весняної, анемони дібрової, анемони жовтецевої, гусячої цибульки, фіалки та ін. Цвітуть вони недовго, але за цей час вони встигають зачарувати своєю неповторною красою, ніжністю тендітних квіток.

Наш парк - це й природний цілитель, до якого ми звертаємось за лікарськими рослинами, серед яких – купина лікарська, живокіст лікарський, м'ята довголиста, ранник тіньовий, бузина трав'яниста, валеріана лікарська, череда трироздільна, підбіл звичайний та багато інших.

Неповторність нашого парку підкреслює голуба стрічка тихоплинного Стоходу, яка облямовує його зі сходу. Того, хто познайомився з життям водних рослин, той насамперед вже за одну спробу такого знайомства буде винагороджений ніжною ласкою природи.

Є, звичайно, багато місць набагато красивіших, але немає більш ніжних і рідних, ніж ті куточки річки, що поросли комишем, очеретом та рогами, які ховають в густих заростях то сніжно-білі квіти латаття, то золотисто-жовті квіти глечиків, яскраві зірочки жовтецеві чи просто зелений бісер рясок. Ці куточки ніби створені для усамітнення, для роздумів...

Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Любешівський» - це чарівний куточок прадавньої поліської землі, багатий своїм історичним минулим та видовим різноманіттям рослин. Особливу увагу вчених ботаніків та екологів привертають до себе дуби-велетні, алея старих лип, рослини-ефемероїди та рідкісні рослини.

Для того, щоб вивчити та зберегти неповторні й мальовничі краєвиди флори та фауни на території Любешівського парку в 2003 році групою науковців НАН України Т. Андрієнко-Малюк, О. Прядко, Л. Клесовим, за участю учнів Любешівської ЗОШ, членів клубу «Екос», була закладена екологічна стежка «Старий парк над Стоходом». І донині учні разом з учителями біології проводять пізнавальні екскурсії за маршрутом екостежки для різних вікових категорій школярів. Здійснювалися дослідження видового різноманіття рослин та реєстр дубів-велетнів, встановлено їх вік та параметри. Ці роботи були представлені на районних екологічних конференціях, обласних конкурсах-захистах наукових робіт, фрагментарно друкувалися в місцевих заходах масової інформації.

Історія парку «Любешівський» цікава й багата подіями та визначними діячами.

Його засновник – Ян Чарнецький – Каштелян Брацлавський (середина XVIII ст.).[12] При створенні парку граф вдало й максимально використав залишки лісової ділянки, про що свідчать такі породи дерев, як дуб і граб звичайні та вільха чорна.

У той час привозилися екзотичні дерева та кущі з різних місць, ними обсаджувалися штучні озерця та ставки, які були створені на території парку. Тоді ж була закладена широка центральна алея, яка по обидва боки обсаджена липами, вік яких приблизно 250 років. Ще й тепер вражають своєю величиною і поважністю ці патріархи парку «Любешівський», що збереглися до наших днів. Хоча час і наклав на них відбиток – стовбури покручені, у деяких дуже нахилені, окремі мають великі дупла, але цілісність алеї збереглися. Дуби, які трапляються на екологічній стежці, мають вік більше 300 років, росли вони в лісовій ділянці, очевидно, ще до закладання парку. Сім таких дубів-велетнів є окрасою та гордістю парку.

Із плином часу змінювалися володарі Любешова та парку. Після Чарнецького тут господарювали його племінник Вангалін Чарнецький (середина XIX ст.), пані Гушевська (початок XXст.). [14] Видозмінювався парк: позатягувалися озера і ставки, під час війни в ході боїв гинули дерева і кущі, однак він вистояв і тепер вражає очевидців своєю величчю старезних дуплистих лип і патріархами парку – велетнями дубами, що є свідками сивої давнини.

Найбільш визначною історико-культурною спорудою, яка збереглася до нашого часу на території парку «Любешівський», є ворота садиби-замку (XVIII ст.), побудовані у стилі бароко.

Коли у січні 1754 р. Новий Дольськ і навколишні володіння за 380 тисяч злотих були продані Янові Антонію Чарнецькому, він побудував замок. Однак особливою урочистістю, декоративною пишністю відрізнялися в'їзні ворота. [12] Торцевий південно-західний і північно-східний фасади були оформлені плоскими пілястрами, тобто настінними виступами. Карнизи мали не лише практичне, а й декоративне значення. Завершували їх барочні вигнуті фронтони, які відрізнялися від звичайних трикутних площин.

У середині XIX ст. при реконструкції перший ярус будови покрили рельєфним облицюванням

по штукатурці рустами. Тоді ж з'явилося напівциркулярне вікно другого поверху, прямокутні віконні прорізи. (рис.3) Згодом ворота мали не тільки пряме призначення, а й служили оборонною спорудою, де, крім сторожі, жили слуги і челядь. У свій час вони були також і частиною феодальної садиби, стіни якої збереглися й донині. Збереглася також одноповерхова господарча споруда, яка має сім ніш на західному фасаді, що добре проглядається з парку, особливо коли дерева скидають свої зелені шати. [12]

Боковий фасад в'їзних воріт чітко вимальовується, якщо дивитися на нього з боку річки Стохід, на фоні парку, що в певний час оточував феодальну садибу. Щодо сьогодення, то ворота потребують ґрунтовної реконструкції та ремонту. Високі стелі, просторі кімнати дозволяють зробити тут красназвичай музей Любешова (за словами краєзнавців, матеріалів для цього достатньо). Ця ідея є давньою мрією любешівців, тим більше, що саме в'їзні ворота є частиною геральдики Любешівського району. Своєю величчю вони ще й зараз приваблюють багатьох туристів.

З метою вивчення та збереження неповторних і мальовничих красвидів флори і фауни на території Любешівського парку у 2003 році була закладена екологічна стежка - науковцями НАН України Т. Андрієнко-Малюк, О. Прядко і М. Клестовим за участю учнів Любешівської школи, членів клубу «Екос». [9] Вона – унікальна форма не лише природоохоронної пропаганди, а й поєднаного з нею відпочинку, доступна й цікава у будь-яку пору року.

Екологічна стежка «Старий парк над Стоходом» знаходиться переважно в межах парку селища Любешів. Територія, якою вона проходить, розташована в північній частині Волинського Полісся на першій надзаплавній терасі річки Стохід та пологіх схилах її долини. Довжина стежки 1 км, має петлеподібну форму. Проходить із півночі на південний схід, а потім від заплави р. Стохід повертається через стадіон «Колос», біля лісництва - у північну частину парку до центральної алеї.

Екологічна стежка починається на алеї зі старими деревами біля одного із входів до парку. Цілком символічно, що її кінцева точка знаходиться біля церкви, що ніби уособлює поєднання храму природи та храму Господнього.

Екологічна стежка, як і парк «Любешівський», прекрасна у будь-які пори року, а особливо на початку весни (поки дерева не вкрилися листям, не піднялися густі трави): тільки тоді розцвітають первоцвіти. Перші весняні рослини — ефемероїди (від грецьких слів «ephemerog» - короткочасний, одноденний і «eidos» - вид) – багаторічні трав'яні рослини, надземні органи яких розвиваються за короткий період – квітнуть і плодоносять. Решту часу перебувають у стані багаторічних підземних органів – цибулини, бульби та кореневища. Це дає їм змогу дуже швидко розвиватися навесні. Світлолюбні й вологолюбні, вони поспішають відцвісти й дати насіння до пригнічення їх іншими рослинами. Потім у рослин надземна частина засихає, а підземна, маючи запас поживних речовин, перебуває в стані спокою до наступної весни, захищена від літньої спеки та зимових холодів. Вони закінчують вегетацію до певного розвитку листя деревного ярусу. [8] До ефемероїдів належать ранньоквітучі рослини, які в народі називають збірною назвою проліски, хоча належать до різних родів і навіть родин. Це такі види, як пшінка весняна, гусяча цибулька, анемона дібровна і жовтецева, фіалка запашна, барвінок малий і купина лікарська.

Однією із рослин-ефемероїдів є пшінка весняна (*Ranunculus ficaria*) — трав'яниста рослина з родини Жовтецевих.[16] Вона невелика (9-30 см у висоту), із пучком бульбоподібно потовщених додаткових коренів при основі стебла. Останнє висхідне, тонке, просте або розгалужене у верхній частині, як і вся рослина, голе.

Соковиті листки (2-5 см у діаметрі) зверху блискучі, округло-серцеподібні, виїмчасто-зарубчасті краями. При основі черешків є білі, видовжені вивідкові бруньки.

Квітки, по одній-дві на верхівці гілок, правильні (2,5-3,5 см у діаметрі). Пшінка — ранньовесняний медонос, бджоли охоче її відвідують і збирають з неї нектар. Плід — збірна сім'янка. Плодик (2-4 мм завдовжки) до основи сплюснутий.

На ніч і в дощову погоду квітки закриваються, щоб зберегти тепло й захистити пилок від вологи. Запилюються квітки комахами, але рано навесні їх мало, тому плоди-горішки в пшінки утворюються рідко. Розмноження відбувається переважно вегетативно за допомогою багатих на крохмаль вивідкових бруньок і бульбовидно потовщених коренів.

До цієї ж родини відноситься й анемона дібрівна (*Anemone nemorosa*) — рослина висотою 10—25 см, із довгими підземними кореневищами. Листки пальчасто-роздільні. Квітки поодинокі, із білими або рожевуватими з нижнього боку листочками оцвітини. Плоди — багатогорішки із короткими носиками. Квітки анемони, як і пшінки весняної, закриваються на ніч і перед дощем. Розмножується кореневищами й насінням. [18] Якщо навесні кореневище залишається без наземної частини, рослина гине (ось чому не слід зривати її на букети).

У парку росте рослина, дещо схожа на анемону дібрівну, так звана анемона жовтецева (народна назва “жаб'яче зілля”) - багаторічна кореневищна трав'яниста рослина родини Жовтецевих. [8] Вона має прямостояче та голе 10-30 см заввишки стебло. Прикореневих листків немає або є один на довгому черешку; стеблові – майже сидячі, зібрані по 3 у кільце, пальчасто тричі розсічені на видовжено-ланцетні частки. Квітки на довгих квітконіжках і жовті. Плід — сім'янка. Рослина отруйна! Її використання потребує обережності.

Не залишає байдужим око людини й гусяча цибулька (*Gagea*) — рід рослин родини лілійних. Невелика багаторічна трава з цибулиною, що складається з одного м'ясистого листка. Квітки нечисленні, зібрані в зонтиковидне або щитковидне суцвіття; зрідка квітки поодинокі. Плід — тригнізда коробочка. [6]

Ще однією рослиною-ефемероїдом є фіалка запашна - багаторічна трав'яниста ранньовесняна рослина родини фіалкових, 5-15 см заввишки, з прикореневою розеткою при основі стебла, із повзучими мало розгалуженим кореневищем і надземними пагонами. Листки чергові, широкоовальні, ниркоподібні або округлояйцеподібні, при основі глибоко серцеподібні, верхівка листової пластинки темно-зелена, коротко пухнаста або гола. Черешки довгі. Квітки запашні, поодинокі, на довгих квітконіжках, неправильні, роздільнопелюсткові, оцвітина подвійна. Нижня пелюстка з шпоркою, на верхівці виїмчаста, інші — округлі; бічні – менші від інших. Віночок

синьо-фіолетовий, рідше рожевий або білий. Плід — куляста пухнаста коробочка, що відкривається трьома стулками. [18]

Заслужує уваги й такий ефемероїд, як барвінок малий (народні назви «могильник», «барвін-зілля», «хрещатий барвінок») - вічнозелений напівкущик 30-60 см у висоту.

Рослина має тонке й горизонтальне кореневище, стебла — повзучі, розгалужені, у вузлах укорінюються; листки — супротивні (3-7 см завдовжки, 2,5 см завширшки), еліптичні, шкірясті, вічнозелені, голі, зверху блискучі та по краях гладенькі. Квітки двостатеві, правильні, пазушні, поодинокі та на довгих квітконосах. Оцвітину подвійна. Чашечка зрослолиста, частки її ланцетні, голі, віночок синій, трубчасто-лійкоподібний (до 25 мм у діаметрі), трубочка віночка завдовжки до 12 мм. [17] Барвінок малий — лікарська отруйна й декоративна рослина.

Не можна обминути й багаторічної трав'янистої рослини – *купини лікарської*.

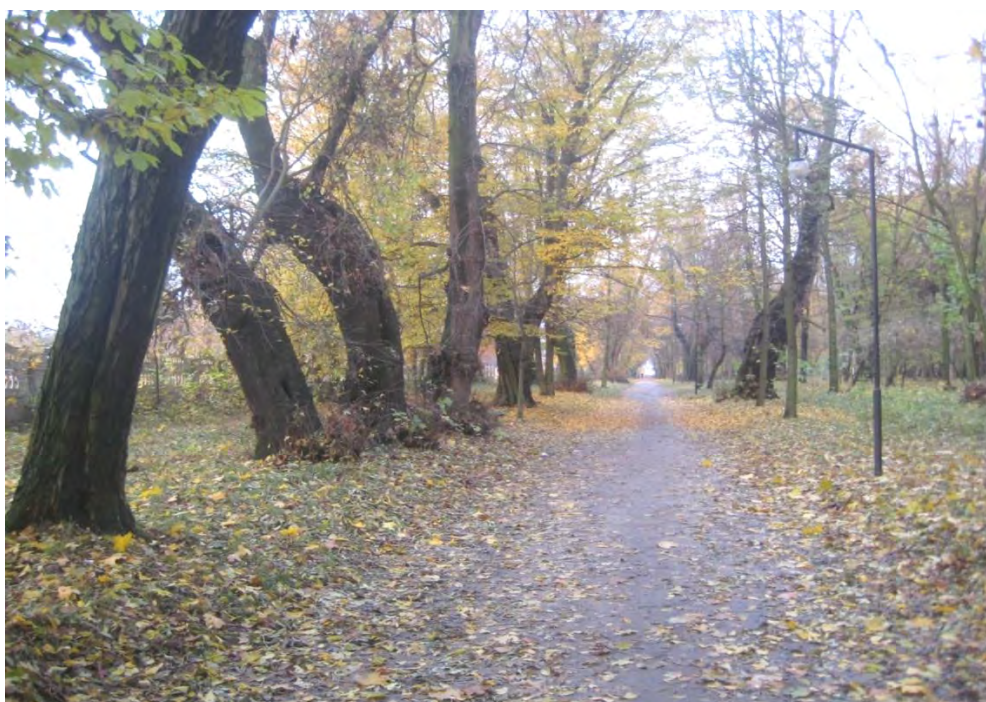
Вона має потовщене кореневище і голе, поникле, гранчасте стебло. Листки (до 8,5 см завдовжки і 3,5 см завширшки) довгасто-еліптичні або довгасті, чергові, голі, цілокраї, гоструваті або притуплені, звернені в один бік. При основі вони стеблообгортні, сидячі або на дуже коротких черешках, зісподу сизо-зелені. Квітки пониклі, сидять по одному-два в пазухах листків на голих квітконосах. Квітки правильні, зрослопелюсткові і з простою віночкоподібною оцвітиную. Оцвітину (5-10 мм завдовжки) біла, трубчаста з шістьма зубцями, які на верхівці мають зелену облямівку. Трубка оцвітини доверху трохи здута, гола. Тичинок шість, маточка одна з ниткоподібним стовпчиком і трилопатевою приймочкою. Плід — синювато-чорна малонасінна ягода (5-7 мм у діаметрі). [19]

Окрім гарно квітучих ефемероїдів, які є прикрасою парку навесні, тут зростає і червонокнижний вид - ряска Буше. Саме через антропогенний вплив їх чисельність катастрофічно зменшується.

Ряска Буше – *Ornithogalum boucheanum* (Kunth) Aschers - багаторічна трав'яниста рослина заввишки 20-40 см. [13, 15] Цибулина яйцевидна. Листки лінійні, жолобчасті, трохи довші за стебло, зазвичай швидко в'януть. Суцвіття – 3-15-квіткове однобічне гроно. Квітки великі, всередині білі. Цвіте у травні, плодоносить у червні-липні. Розмножується насінням та цибулинами.

Територія парку, де проходить екологічна стежка, є улюбленим місцем відпочинку учнів та жителів селища, тут проводяться спортивні змагання, свята. Тому під час екскурсій виховуємо в дітей любов до природи, екологічну культуру, інтерес до історії селища.

Список джерел та літератури

1. Природа Волинської області/під ред. Геренчука К. І. – Львів: Вища школа.
2. Клестов М. Л., Щербак В. І., Ковальчук І. П. та ін.. Сучасний стан водно-болотних угідь регіонального ландшафтного парку «Припять-Стохід» та їх біорізноманіття/ під ред. В. І. Щербака. – К.:Фітосоціоцентр, 2001.
3. Клестов М. Л., Щербак В. І., Ковальчук І. П., Ситник Ю. М., Клеиус В. Г., Прядко О. І., Химин М. В., Легейда І. С., Шевченко П. Г., Оласюк Ю. П., Матейчик В. І. Сучасний стан водно-болотних угідь регіонального ландшафтного парку «Припять-Стохід» та їх біорізноманіття. – Київ: Фітосоціоцентр.
4. Татаринів К. А. тваринний світ // природа Волинської області. – Львів: ЛДУ, 1975.
5. Дідух Я. П., Єрмоленко В. М. «Екологічна стежка» К-2000.
6. Чорна Г. А. «Рослини наших водойм» Київ, Фітосоціоцентр 2001
7. Протопопова В. В. «Рослини мандрівники» Київ «Радянська школа» 1989.
8. Генсірук С. А. «Українська енциклопедія лісництва» Львів 1999
9. Андрієнко-Малюк Т. Л. «Путівник по екологічній стежці «Старий парк над Стоходом»» 2003
10. Доброчасва Д. Н., Котов М. І. «Определитель высших растений Украины» Київ: Фітосоціоцентр 1999
11. «Український ботанічний журнал» том 60 2003
12. Бущик П. Г. «Ми від роду українці» Луцьк «Вісник і К» 2004
13. Андрієнко Т. Л., Онищенко В. А. «Фіторізноманіття національних природних парків України» Київ, «Науковий вісник» 2003

14. Мельник В., Бірюліна О. «Національний природний парк «Прип'ять-Стохід»» Луцьк «Твердиня», 2010.
15. «Червона книга України» / під ред. Грамма В. М., Морозюк С. С. ПП «Торсінг плюс», 2008
16. В. И. Чопик, Л. Г. Дудченко, А. Н. Краснова; «Дикорастущие полезные растения Украины» Справочник; Киев, Наукова думка, 1983.
17. Енциклопедія українознавства. У 10-х т. / Гол. ред. Володимир Кубійович. — Париж; Нью-Йорк: Молоде Життя, 1954—1989.
18. Слін Ю.Я., Зерова М.Я., Лушпа В.І., Шаброва С.І. Дари лісів. – К.: «Урожай», 1979.
19. Лікарські рослини. Енциклопедичний довідник за редакцією академіка А. М. Гродзінського.

Тарасюк Любов

МИНУЛЕ Й СУЧАСНЕ БІРКІВСЬКОГО ЗАКАЗНИКА

На Поліссі похмуре болото,
Пів-Полісся вода залила.
Тільки де-не-де хутір самотній,
Тільки де-не-де клаптик села.
Очерет мені був за колиску:
Я в ньому родився і зріс
Я люблю свою хату поліську
І мовчазний зажурений ліс...

Д. Фальківський

Багата й різноманітна природа Волинського краю: таємничі ліси і просторі завітчані луки, численні озера з чистими, прозорими плесами. Незаймані поліські озерно-болотні ландшафти, унікальний рослинний і тваринний світ - усе це ви можете побачити тут, у нас, у Любешівському районі, на території села Бірки.

Недарма ж рішенням облвиконкому № 30 від 4.09. 1985 року ділянка заплави річки Прип'ять загальною площею 850 га оголошена гідрологічним заказником, який має міжнародне значення. А сьогодні це частина Національного парку «Прип'ять – Стохід».

На території Волинської області здійснено просторову диференціацію боліт. Виконані розрахунки й узагальнення свідчать, що на території знаходиться 1523 болота, які займають 114 тис. га. Найбільші площі розміщуються в Любешівському районі – 28307,4 га. Два з них міжнародного значення, і одне з них знаходиться на території Бірківського старостинського округу. Це водно-болотні угіддя заплави між річками Прип'ять та Цир, які розташовані на північ від населеного пункту. Угіддя є унікальними, мають статус трансграничної території міжнародного значення (Трансгранична рамсарська територія «Прип'ять - Стохід – Простир»).

Протягом довгих століть люди жили тут у гармонії з навколишнім світом. Коли потрапляєш сюди, здається, що ти перенісся в далеке минуле. У лісі, річці, озері, на луках і болотах жителі знаходили все, що їм потрібно було для простого селянського життя, і ретельно оберігали природні багатства, від яких залежало їхнє благополуччя. І на сьогодні тут ще зберігся унікальний рослинний і тваринний світ, великі запаси прісної води.

Значного лиха завдала людина нашій землі – мусимо це пам'ятати, мусимо виправляти помилки минулих поколінь, зберегти те, що лишилось, множити його, щоб лишити його майбутнім поколінням.

Перші меліоративні роботи почалися поляками в 40-х роках ХХ століття з випрямлення русла річки Цир. Поглиблювали русло вручну, обставляли його лозяними плотами. У селі працювала «екологічна» служба, яка вела нагляд за рікою та навколишніми болотами. Заборонялось випасати худобу в травні-червні з собакою, щоб не порушувати тиші й підтримувати потомство птахів, яке виводилось, заборонялося збирати на болоті яйця. Браконьєрство траплялося (цікавим було збирання яєць для харчування: збирач чіпляв до пояса глиняного глечика й мандрував болотом, забираючи з качиною кладки 1-2 яйця, розбивав і виливав у глечик). Це не позначалось на виведенні потомства. Люди з розумінням ставилися до природи.

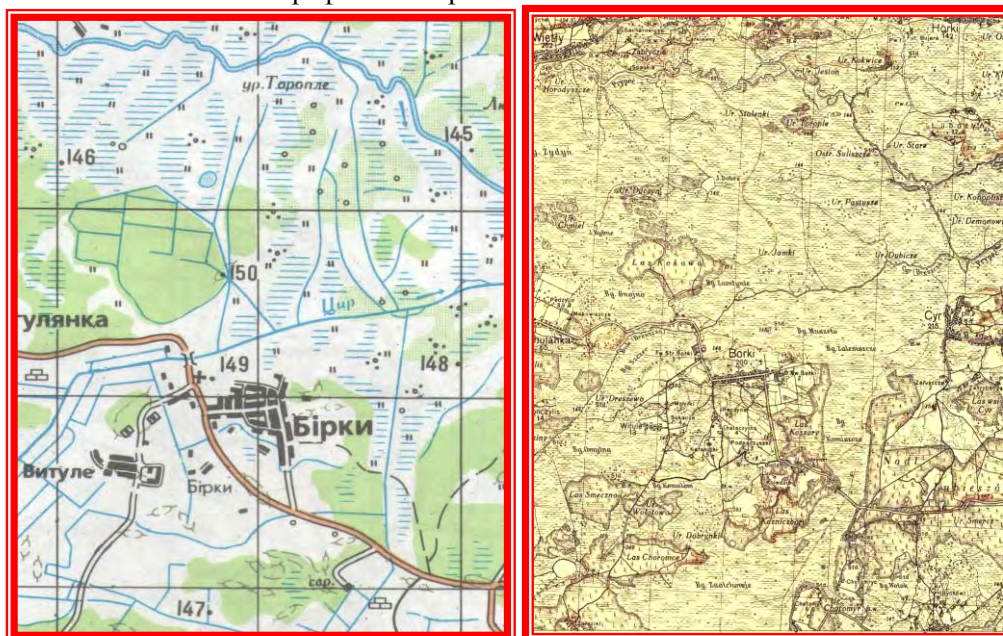
Справжні меліоративні роботи на болотах почалися на початку 70-х років ХХ століття. У 1967 році на території села було осушено біля 6000 га чагарникових, лісових, сфагнових боліт. Дерева зрубували, корчували пеньки, стягали у вали. Щоб ця деревина швидше перегнила,

використовували метод перевалювання (пересування валів з одного місця в інше). Відбулось перенесення хутірських поселень. Перші роки перемоги над болотом були радісними. Торфовища перетворились на родючі поля: виростав буряк вагою 9-11 кг (1 корінь), картопля, зернові, льон, усе це навіть на виставку возили. Вирощували й коноплі. Ґрунти розорювались на глибину 70 см.

У перші роки після меліорації ще гуляли на полі тетеруки, кулики, деркачі, приходили «пити» просо сірі журавлі. Зустрічались лось, кабан, коза. Цікавим було видовище: тетеручка вела своїх курчат на поля і вони швидко розбігались, навіть не боялись людини. Чи доводиться нині побачити таку картину? Ці урочища мають такі назви: Смично, Кути, Захобіт, Довге, Решаво, Казничбор. Частина з них орні землі, а частина – пасовище й ліс (бо втратили свою родючість).

Років 10 тишилися перемогою над природою селяни, а далі ґрунти бідніли, потребували внесення мінеральних добрив, рівень ґрунтових вод знизився. У посушливі роки ґрунт пересихав і легко зносився вітром. Орні поля запускали під пасовища, сіножаті, насаджували лісові посадки. Зникло багато видів рослин і тварин назавжди.

Старожили розповідають, що «із заходу на північний схід текла маленька річка під назвою Гнила, яка впадала в озеро Гниле, далі вона мала зв'язок із сучасним озером Добре і врешті-решт несла свої води в Прип'ять. Нині ні річки Гнилої, ні Гнилого озера». Ми віднайшли це урочище й співставили з польською топографічною картою.

Як свідчать карти 2000-го і 1930-го років, зміни в конфігурації, площі та природних зв'язках відбулись: зникло озеро Гниле й малі річки, які підтримували зв'язки з озером Добре, появились гідромеліоративні канали.

У п'яти кілометрах від села Бірки, між річками Прип'ять і Цир (притока Прип'яті), серед болотного ландшафту знаходиться невелике за площею (8 га), але цікаве за природою озерце під назвою Добре. Чому Добре? Та тому, що озеро з його оточуючим болотом було багатим на рослинний і тваринний світ (багатим для населення, зручним для відпочинку, одним словом, було доброю місциною). Так пояснюють назву озера місцеві жителі. До озера легко добратись. Відомостей про історію дослідження території немає. Хоча вважають, що на Поліссі не було такого болота чи озерця, де б не ступала нога академіка Тутковського.

Озеро Добре

Озеро Добре заплавного походження. Округлої форми, дно не рівне, порівняно велика глибина (7-8 метрів) при невеликій площі (8 га). Вода в озері чиста. Із заходу та сходу дно тверде, піщане, з півдня і півночі - мулисте. Втративши будь-який зв'язок з Прип'яттю, навіть в посушливі роки, озерце залишалось повноводним, лише змінювало конфігурацію берегової лінії. Розповідають старожили (Семенюк А.М.), що навіть у роки найбільшої посухи (1820р.), коли вода зникла в колодязях, з ближніх сіл приїздили сюди з бочками по питну воду. Наявність доброї води жителі пояснюють існуванням підземного джерела, яке також живить це озеро. У повноводні роки, коли Прип'ять виходить з берегів, затоплює всю заплаву і зливається з річкою Цир, болото перетворюється в суцільне море. Тоді серед цього моря важко знайти озеро Добре, хіба що за двома пагорбами, які знаходяться вище рівня озера на два метри та зайняті: один - верболозом, а другий - луками. Поступово спадає рівень води, річки входять у свої береги, серед болота залишаються вири (так місцеві жителі називають залишкові «блюдця» різної глибини та «бігухи»), тимчасові річечки, які ще течуть до озера з різних напрямків. Повінь або паводок закінчується - вири висихають, а бігухи перетворюються в сухі русла. Мандруючи по вирах і бігухах, рибалки та й браконьєри в цей період можуть отримати найбільший улов. Саме в цей період гине багато живності. Все рідше і рідше повторюється такий зв'язок озера з навколишнім водним світом, бо й клімат став теплішим, і меліоративні роботи даються взнаки.

Розповідає Семенюк Б.Д.: «В 1962 р. був розроблений проект осушення низинних боліт (2700 га), за який колгосп заплатив 16 тис. крб.. За проектом, потрібно було прокопати цілу низку каналів, щоб сполучити р. Цир і р. Прип'ять, поставити дорогі насоси. Але, напевно, знайшлась якась розумна людина, яка не допустила реалізації цього проекту. А меліорація все-таки відбулась: було прокопано кілька перпендикулярних каналів до р. Цир. Болото стало доступним для людини. Що це дало? Знизився рівень ґрунтових вод, часте коливання рівня води в озері Добре, зникли малі річки, залишкові озера («вири»). З заходу на північний схід текла маленька річка, Гнилою звалась, впадала в Гниле озеро. Пан з с. Погулянка тримав рибний садок на Гнилому озері та щотижня мав непоганий улов лина і червоного карася». Немає сьогодні тут цих біоценозів. Нам вдалося за допомогою працівників лісу віднайти місце Гнилого озера, яке перетворилось у топке болото, заросле чорною вільхою. Тільки великі чорні вікна води можуть підтвердити, що тут колись було озеро.

Залишки озера Гнилого

Рослинний покрив цієї території є порівняно збереженим і характеризується значною різноманітністю.

Узбережжя озера Добре місцями вкриті заростями латаття сніжно-білого (північний берег) та глечиків жовтих (південний берег).

Це рідкісні реліктові угруповання, занесені до Зеленої книги України. Ці рослини з широкими плаваючими листками характерні для нашого Полісся. Улітку, коли на поверхні розпускаються ніжні лілії, озеро стає неповторно красивим. Розкриваються квіти тільки в сонячний день, майже точно о 7-й годині ранку, а стулюються о 17-18 годині. Отже, латаття є свого роду квітковим годинником, а перед дощем квіти не розкриваються; якщо похмура погода встановлюється надовго, вони взагалі ховаються під водою. Тому здавна в народі латаття біле було ще й надійним барометром. У південній приозерній частині болота панують зарості півників жовтих, які гарно цвітуть весною і на початку літа. Доки цвітуть півники, трава в пору буде заготовлена на сіно - так визначають сінокіс селяни. Зі сходу берег чистий, піщаний, легкодоступний до водного плеса, тому водна і болотна рослинність відсутні, а берег зайнятий лучною рослинністю. З півночі та заходу, вздовж мілководдя тягнуться зарості очерету, які чергуються з верболозом та лозою. Західна сторона важкодоступна для підходу до водного плеса. В окремі роки очерет утворює непрохідні хащі висотою 2-3 метри. Ця рослина у весняний період іде на корм худобі, а в зрілому віці очерет раніше використовували для покрівлі будівель. Прибережно-водні зарості (очерет, осока, ситняк) мають важливе значення для збагачення фауни. Тут гніздяться водоплавні птахи, нереститься і нагулюється риба, селиться ондатра, живе черепаха болотна. Разом з тим, після відмирання й розкладу водні рослини можуть повторно засмічувати водойму органічними речовинами. Тому при надмірному розростанні прибережно-водної рослинності слід частково викошувати її в зимовий період. Водна і прибережно-водна рослинність - це своєрідний біологічний індикатор екологічного стану водойми. На озері спостерігається надмірне поширення рослинності (особливо з півночі і півдня). Це сигналізує про посилення небажаного процесу - заростання озера.

«Очерет, осока, гарне личко в козака...» - так співають на Поліссі. Ці рослини - одвічні супутники поліщуків, вони здавна живуть у народній творчості озерного краю. Це не лише окраса, зелене намисто озера, а й надійна екологічна ніша, притулок, дім, «де накрито стіл» для птахів, звірів, риб і плазунів.

Озеро Добре було колись багате рибою, раками, траплялись екземпляри щук довжиною більше одного метра, а лина - вагою 10 кг. На сьогодні збіднів рибний світ як своїм видовим складом, так і кількістю. Семенюк Б.Д. розповідає: «У 60-х роках у колгоспі вирощували коноплі, щоб отримати з них волокно, треба було тривалий час їх вимочувати у воді. Вирішили мочити в озері. Поверх коноплів, щоб вони не спливали, клали дерняки, поверх дерняків - гілля верболозу. Моторошно було дивитись як дохла риба, а раки розлазились по болоту, де й знаходили свій кінець. Не витримували наркотичного насилля. Невдовзі перестали мочити в озері коноплі, бо їх просто не вирощували в колгоспі. Поступово відновлювався тваринний світ, але вже ніколи не повернувся до попереднього рівня».

Років 60 назад сірий журавель був близьким нашим сусідом і деколи навіть надокучав. З розповіді старожилів: «Ще до проведення меліоративних робіт водилось чимало сірих журавлів. Південні околиці села оточували верхові сфагнові болота - непрохідні хащі, де найбільш,

імовірно, вони гніздилися. А восени журавлі збирались у зграї і дуже часто приходили поживитись на поля. Люди сіяли в той час багато проса. Часто можна було спостерігати таку картину: один журавель стоїть на варті, оглядає територію, щоб у випадку небезпеки подати тривожний знак. Решта журавлів ішли «пити» просо. Так, саме «пити» говорили люди, бо, поки волоть проса стоїть вертикально, птахи його не чіпали, тільки-но насіння звисло – журавель підходив до нього, брав у дзьоб - і за якусь мить - «шморг» - і все насіння опинялось у роті. Хоч і приносили трохи шкоди птахи, але ніхто їх не вбивав: вони вважались святими. Після меліорації на колгоспних полях висівали багато зернових, а насіння було протрусне, тому все частіше знаходили мертвих птахів, а потім вони й геть зникли».

Починаючи з 90-х років ХХ ст. ми все частіше восени стикалися з курликанням журавлів над селом. З кожним роком відмічалась більша кількість міграційних ключів у напрямку на південь, південний захід. Це спонукало нас розпочати спостереження в урочищі Козлове. Вдале поєднання: ліс-вільшанка, що плавно переходить у болото, заросле очеретом, де зафіксовано гніздування журавля сірого. Свідченням цього стали такі ознаки:

- парне перегукування самки й самця в літній період: починає кричати грубо самець круа-круа-круа, а самка продовжує ніжніше а-а-а-а, а-а-а-а, а-а-а-а, здалеку здається, що це голос одного птаха;

- знайдені великі відбитки лап журавля і висмикану порослу кукурудзу неподалік урочища на земельних полях господарів (2016 рік), восени зустріч пастухів на озимині на цьому самому полі;

- у серпні 2018 року кілька днів підряд пастухам доводилось бачити трьох великих птахів, один із них був менший, очевидно, молодий, людей не боявся. З цього урочища періодично восени чути курликання.

Про наявність другого гнізда розповідають очевидці (мисливець Томашук В.Ф): «Урочище Торопле знаходиться далеко за межами села, у межиріччі річок Прип'ять – Цир. Досить заболочена глуха місцевість: очерет висотою понад три метри, складна купина, подекуди зарості верболозу. Легко заблудитись, тому що нічого не бачиш. У жовтні випадково натрапив на стіжок «на купині» (із стебел очерету і трави висотою до 0,5 метра). Навколо гнізда відкрита територія, по якій видно ходи – стежки, добре протоптані, ніби ходять ними щодня. Ходи-тунелі висотою понад один метр (висота птаха). У вересні 2018 довелось зустрітись з «господарями» цього болота: людини не бояться, не злітають, тільки швидко біжать, на собаку-дворнягу нападають і проганяють, а від собаки гончого тікають». А серпень-вересень нас радував тим, що між 4 і 5 годиною ранку їх періодично бачили на пасовищі (урочище Хроново) поблизу села. Чотири птаха гордо оглядали територію, напевно, харчувалися. Від місця гніздування було 5,6 км.

Посушлива весна 2017 року застала селян заготовляти сіно в болоті (ур. Торопле), і тут теж відбулася зустріч з птахами на відстані 50-60м.

З екологічних мір та безпеки ми не розшукували близько гнізд, щоб не турбувати птахів, які досить вразливі і в разі зустрічі в місці гніздування можуть залишити територію на завжди.

Ці спостереження протягом трьох років дають можливість твердити, що журавлі до нас повернулись і наявні два гніздування на відстані 8-9 км одне від одного. Ці спостереження щороку підтверджуються.

Тут мешкає ще один чевоннокнижний вид птахів – очеретянка прудка, популяція якої є однією з найчисельніших.

Якщо влітку ви почуєте серед болотної рослинності дзвінке «ді-ді» та горлове «ерр», то швидше за все десь поруч самець прудкої очеретянки приваблює пташок протилежної статі. Поруч з одним «чоловіком» буває по 3-5 гнізд – справжній гарем. Проте багатодітний батько не дуже опікується долею нащадків, залишаючи висиджування, годування та вирощування пташенят жіночій половині. Спів прудкої очеретянки можна почути лише в декількох країнах Європи, кількість їх дуже обмежена і скорочується з року в рік. Територія Бірківського заказника нараховує до 1000 самців. Проте сьогодні існує реальна загроза для цього виду, занесеного до Червоної книги України.

Сучасні дослідження водно-болотних угідь свідчать, що тут водиться чи не найбільше угруповання очеретянки прудкої.

Прудка очеретянка висуває досить суворі вимоги до біотопів, де вони гніздяться. Це, по-перше, повинні бути вологі болота з постійним рівнем води від 1 до 10 см. По-друге, рослинність не повинна бути щільною та високою – 30-60 сантиметрів є оптимальною висотою трав. Важлива і

площа для основних її поселень: болотних масивів повинно бути не менше кількох десятків гектарів. Саме такими є наші біотопи.

Дорадно відзначити, коли Бірківський заказник увійшов до складу Національного парку Прип'ять-Стохід, тут періодично проходять певні дослідження, моніториться стан біосистеми в цілому, проводиться велика інформаційно-просвітницька робота серед громадськості, зменшилося антропогенне навантаження на територію - природа відновлюється.

Не даймо зникнути цьому прекрасному куточку на нашій землі. Це тут ви можете зустрінись з болотною черепахою, вужем, гадюкою. Саме їм стало домівкою болото, природною їдальнею, місцем відпочинку для перелітних птахів: диких качок, гусей, чапель, лелек, білого лебедя, очеретянки прудкої і журавлів. Найбільше птаства збирається восени. І не тільки тварини завдячують збереженню водно-болотних угідь, а й люди повинні знати, що це не тільки водні акумулятори, а й постачальники кисню в атмосферу, очисники повітря й води від шкідливих радіоактивних домішок, де вони частково знешкоджуються, відкладаються, переходять у відклади. Таким чином, вони є природним геохімічним бар'єром природи. Вони оберігають нас.

Отож бачимо, що водно-болотні угіддя є дуже важливими в підтримці життя на нашій планеті. Проте в результаті необдуманого людської діяльності вони постійно зазнають деградації. Основними негативними чинниками, що впливають на їх стан, є:

- проведення осушувальної меліорації;
- розорювання земель у прибережних захисних зонах;
- браконьєрство (мисливське і рибальське);
- вирубування прируслових чорно вільхових лісів;
- нерегульована рекреація.

Порушення режиму функціонування боліт призводить до значних збитків в економічній, соціальній та екологічній сферах. Так, наслідками деградації є зменшення рибних запасів у водоймах, зникнення або зменшення чисельності видів рослин і тварин, деградація русел річок, виникнення повеней, значне зменшення можливості використання водойм для відпочинку і як джерела питної води, підвищення ризику виникнення в людей інфекційних та алергічних захворювань, розвитку хвороб, пов'язаних з обміном речовин. Тож, як бачимо, збереження боліт є надзвичайно важливим завданням. Однією з ключових проблем їх охорони є нерозуміння населення того факту, що здоров'я людей і дикої природи пов'язане зі станом води. «Життя» цих угідь залежить не тільки від тих, хто приймає рішення, але й від тих, хто їх виконує, і від тих, хто страждає від результатів непродуманої діяльності. Вона залежить від усіх нас.

Список джерел та літератури

1. <http://www.pripyat-stohid.com.ua/>
2. Сучасний стан водно-болотних угідь регіонального ландшафтного парку «Прип'ять - Стохід» та їх різноманіття. Київ. 2001.
3. Рідкісні рослини і тварини Верхньої Прип'яті, К. 2002
4. Химин М. Характеристика видимих осінніх міграцій птахів біля с. Сваловичі. Науковий вісник, 2014. Том 4. Вип 2.

Поліщук Валентин

ЛЮБЕШІВСЬКА РАЙОННА САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНА СТАНЦІЯ

СИДОРЧУК Валентин Петрович і ПОРЕМЧУК Ольга

Головний державний санітарний лікар району

44200, смт Любешів, вул. Червоноармійська, 35

Тел.: (03362) 2-14-62

E-mail: lub0003@lu.it.ukrtel.net

Сидорчук Валентин Петрович народився у 1953 р. в смт Першотравенськ Баранівського району Житомирської області в сім'ї службовців.

У 1970 р. закінчив Першотравенську середню школу. Деякий час працював на Першотравенському електро-фарфоровому заводі робітником.

У 1972-1974 рр. проходив військову службу в лавах Радянської Армії в ракетних військах на території Читинської області.

У 1982 р. успішно закінчив санітарно-гігієнічний факультет Харківського медичного інституту. Після закінчення інституту був направлений на роботу в Любешівську райсанепідстанцію на посаду лікаря з гігієни харчування. Обіймав посаду завідувача санітарно-гігієнічного відділу.

У 1992 р. було присвоєно першу, а у 1997 р. – вищу кваліфікаційні категорії за спеціальністю «Гігієна харчування».

У 2005 р. призначений головним лікарем Любешівської райсанепідстанції.

У 2008 р. присвоєно другу кваліфікаційну категорію за спеціальністю «Організація і управління охороною здоров'я».

Одружений. Дружина – 1957 року народження – інвалід III групи через наслідки аварії на ЧАЕС.

Подружжя має чотирьох синів: Василя (1978 р.н.), Володимира (1980 р.н.), Віталія (1982 р.н.) – студента та Валерія (1992 р.н.) – учня 11-А класу.

Перш ніж почати розповідь про санітарну службу в Любешівському районі, варто було заглянути у далеке минуле, у часи, що передували її появі. Розповідь побудована на спогадах кількох ветеранів санітарної служби району, окремих старожилів. У дорадянській Любешівщині про санітарну культуру ніякої мови не велося. Медичних закладів як таких не було. А тому населення потерпало від багатьох хвороб: віспи, малярії, кору, туберкульозу, гелмінтів, скарлатини, педикульозу. Варто сказати, що такій неблагополучній епідеміологічній, санітарній обстановці сприяли умови життя, побут селян, адже в таких селах, як Ветли, Невір, Хоцунь, Сваловичі та інших, люди жили в землянках.

Низька санітарна культура призвела до того, що багато жінок, будучи переконані, що це рятує їх від хвороб і будь-якої «порчі», носили ковтуни, тобто не розчісували волосся, воно збивалось у тугий клубок – «ковтун». Зрізати його категорично відмолялись, а тому вимогу працівників санітарної служби та медичних працівників ігнорували.

Точної дати створення Любешівської райсанепідстанції встановити не вдалося. Відомо, що створена вона була вже після утворення в 1945 р. Райздоровідділу, яким керував тоді лікар Чухно. Санстанція була підпорядкована йому.

Райсанепідстанція розміщувалась у дерев'яному одноповерховому «польському» будинку, де ще була і квартира для лікарів. Тоді там мешкала педіатр Ярмола. Була велика плінність кадрів. Лікарі, здобувши досвіду, залишали далекий, відсталий поліський район. Їх «досвід» переймали й середні медичні працівники.

Для боротьби з малярією в 1948 р. була створена малярійна станція, яку очолював лікар, уродженець Львівщини, Роман Денисович Банах, який, до того ж, працював головним лікарем Любешівської райСЕС.

Коли в селищі Невір лютувала віспа, головний лікар малярстанції Роман Банах пішки ходив від села до села. Приймав хворих, виписував рецепти, брав кров на малярію, аналізи на глисти в учнів, деяких умовляв здавати аналізи, адже люди ще не зовсім довіряли медичним працівникам. У вогнищах інфекційних хвороб працівники СЕС «сиділи місяцями», робили щеплення, хоронили покійних, засипаючи трупи хлорним вапном.

СЕС і малярстанція розміщувалась у цей час в одному будинку і мали по одній кімнаті, і по одній лабораторії. В одну з них привезли парову дезінфекційну камеру, якою дезінфектор Семен Крисько обробляв вогнища висипного тифу та педикульозу.

У той час на малярстанції працювали середні медпрацівники Віра Рябцева, Марія Лисенко, Олексій Лісіцин. Для боротьби з інфекційними хворобами службі потрібні були дезінфектори. На ці посади пішли працювати місцеві хлопці: Семен Крисько, Яким Хвесик, Григорій Горшар, Максим Дарчич, Сидір Горшар, Никипор Казимірчук, Ольга Редько.

Очолити Любешівську райсанепідстанцію було доручено Марії Павлівні Безносенко, Яка перед цим працювала в райСЕС м. Острожця на Рівненщині. Ця віддана санітарній справі людина заслуговує на окрему розповідь. Адже саме за її керівництва зріс авторитет служби, саме її стараннями та за безпосередньої участі поліпшилась епідеміологічна ситуація, піднявся рівень санітарної культури в закладах харчування, торгівлі, виробництві, на селах.

У 1949 р. влада «розкулачила» одного селянина з хутора Капорі і забрану дорідну кобилу, передала до СЕС. Цією кобилою місцевий селянин Степанович возив по селах працівників райСЕС. Завідувачем дезінфекційного відділу на той час став Никипор Захарович Казимірчук.

У 1949 р. для боротьби з малярійним комаром був завезений американський дуст. Ним обробляли жилі і нежилі приміщення. Дезінфектори носили його «на собі». У селах санітарні, дезінфекційні працівники мали тимчасових працівників, яким платил зарплату за поміч у дезінфекції. Слід сказати, що в ті часи дезінфекційні, дезінсекційні, дератизаційні засоби завозились у необмеженій кількості, а про їх побічні властивості й наслідки мови ніхто не вів.

У районі були поширені і крапельні інфекції, такі як туберкульоз і дифтерія. Будучи єдиним лікарем у СЕС, Марія Павлівна постійно кінною тягою роз'їжджала по селах. Разом із працівниками, активістами виявляли хворих, надавали їм допомогу, проводили широку саносвітню роботу. Під таким цілеспрямованим натиском санітарної служби, медичних працівників інфекційні хвороби, що не просто дошкуляли, а мучили поліщуків, почали відступати. У населення зростала довіра до санітарної служби, медичних працівників. Змінювалось його ставлення до санітарних норм і правил, санітарної культури, до вимог санітарної служби. Поступово ліквідовувались такі хвороби, як віспа, малярія, висипний тиф, кір, скарлатина...

Пропрацювавши головним санітарним лікарем району до 1960 р., своєму наступникові, молодому санітарному лікарю Івану Васильовичу Литвиненку, Марія Павлівна передала вже відносно благополучний в епідемічному плані район. Санітарна служба району, яка очолювалася вже молодим, енергійним головним лікарем, продовжувала славні традиції, започатковані попередниками. На цей час малярстанція була вже ліквідована. Був створений відділ профілактичної дезінфекції, який очолив Євген Васильович Безносенко. Цей відділ мав районну дезінфекцію, дезінсекцію і дератизацію. Згодом Євген Васильович перейшов на посаду медстатистика СЕС і на цій посаді працював до виходу на пенсію, а відділ профілактичної дезінфекції очолив ветеран дезінфекційної служби Максим Мусійович Дарчич.

У 1966 р. Іван Васильович з дружиною-медсестрою залишив район. На короткий час санслужбу знову очолила Марія Павлівна. Згодом керівником санітарної служби району став Олег Утва, який спромігся створити санітарно-епідеміологічний відділ райлікарні. Згодом Олега Утву замінив випускник Донецького медичного інституту, уродженець Донеччини Анатолій Олексійович Данильченко. Анатолій Олексійович був рішучий у своїх діях і вимагав від підлеглих і медичних працівників району виконання вимог СЕС. Та найбільше запам'ятався він будівництвом нового приміщення райсанепідемстанції, у якому був задіяний увесь колектив.

Спочатку для будівництва було виділено 3 щитових «фінські» будинки, які потягом були доставлені на станцію м. Камінь-Каширський. Вантажити, перевозити, розвантажувати їх довелося працівникам СЕС самотужки. До честі «головного», варто сказати, що він сам особисто працював майже стільки, як і його підлегли.

На місце Анатолія Данильченка був присланий його ровесник, уродженець Полтавщини Євген Омелянович Рябоконт. Новий головний лікар з новими силами взявся за будівництво приміщення СЕС, гаражів, котельні. Особливо турбувався Євген Омелянович про благоустрій, озеленення території. Силами працівників були виконані внутрішні роботи – поставлені перегородки, стеля та стіни оббиті тирсоплитою, вставлені двері, вікна, настелена підлога. Було проведено водяне опалення в гаражах санстанції, побудовані внутрішні туалети, відведена вода, споруджений фонтан. Приміщення повністю умебльоване, телефонізоване. Однак 1981 року Євген Омелянович змушений був виїхати.

На посаду нового головного лікаря призначили випускника Дніпропетровського медичного інституту Володимира Петровича Севастенкова. Згодом на роботу і на посаду епідеміолога прибула його дружина Вікторія Іванівна. Володимир Петрович запам'ятався чесністю, порядністю. Був надзвичайно справедливим, через що у 1987 р. змушений був виїхати до Запоріжжя.

На керівну посаду було направлено Феногена Федоровича Фалюша (нині покійного). Він пропрацював до 1992 р. А з 1992 р. очолити колектив СЕС прибув з Каменя-Каширського волинян Микола Володимирович Антонюк. У 1994 р. посаду епідеміолога СЕС обійняла його дружина Ольга Іванівна. 2005 року його замінив Валентин Петрович Сидорчук, який після закінчення Харківського медичного інституту у 1982 р. був направлений на роботу в Любешівську райсанепідемстанцію і працював до цього завідуючим санітарного відділу СЕС.

Кожен з головних лікарів зробив свій внесок у зміцнення служби, її авторитету, поліпшення санітарного стану об'єктів. Санітарна служба розбудовувалась, і нині в райсанепідемстанції функціонують бактеріологічна санітарно-гігієнічна лабораторія, санітарний епідеміологічний, дезінфекційний відділи, господарча група. Після Чорнобильської катастрофи був створений у СЕС радіологічний відділ.

Бактеріологічна лабораторія була утворена в 1953 р. Першою її завідувачкою була вже згадана Марія Павлівна Безносенко. Першими лаборантами працювали Крисько (дівоче прізвище Сербіна) Віра Георгіївна, Ольга Петрівна Редько. Згодом на посаду лаборанта прийшла працювати Валентина Архипівна Фесик. Усі працювали в лабораторії до виходу на пенсію. Матеріальна база лабораторії була досить бідною: один термостат, один автоклав, одна сухожарова шафа. Поступово матеріальна база, оснащення бактеріологічної лабораторії зміцнювалися і були доведені до нормативного. Нині в користуванні лаборантів 5 термостатів, 3 автоклави, 3 сушильні шафи та інше обладнання. З 1968 р. колектив лабораторії, після виходу на пенсію Марії Павлівни, очолила Діна Іванівна Шоломіцька. За цей час, у зв'язку із збільшенням обсягу робіт, у штатний розпис було введено дві посади бактеріологів, 4 лаборанти та 2 лаборанти-паразитологи.

Нині баклабораторію очолює Софія Іванівна Горщар. Лабораторія проводить контроль за навколишнім середовищем через дослідження води, повітря, харчових продуктів, змивів на патогенну, умовно патогенну флору. Бактеріологічною лабораторією проводяться дослідження матеріалів, узятих спеціалістами райлікарні у хворих людей.

З метою профілактики інфекційних хвороб проводилась і проводиться велика робота з виявлення носіїв збудників інфекційних хвороб. Робиться це шляхом профілактичних медоглядів та обстеження контактних у вогнищах. Результатом цих досліджень було виявлення носіїв збудників дифтерії, менінгіту, кашлюку, золотистого стафілокока, збудників сальмонельозу, дизентерії. У зв'язку з цим вживались заключні, запобіжні заходи іншими відділами СЕС.

Баклабораторією при контролі навколишнього середовища висівались збудники сальмонельозу, дизентерії, умовно-патогенна флора.

Варто навести порівняльно демографічні дані, принаймні за останні 15 років, щодо діагностичних та санітарно-бактеріологічних досліджень.

Цим результатам варто завдячувати ветеранам праці та досвідченим, висококваліфікованим лаборантам з вищими категоріями.

Завдяки лабораторним дослідженням, вжиттю відповідних заходів у районі поліпшилась якість питної води. Якщо в 1990 р. у 5,5% води не відповідало санітарним нормам і правилам, то у 2005 р. – лише 62%. Харчові продукти відповідно – 12% і 0,1%.

Завдяки вчасно виявленим бацилоносійам при медичних оглядах, їх лікуванню знизився рівень інфекційної захворюваності. Понад 20 років не висівається збудник черевного тифу, а захворюваність на сальмонельоз, дизентерію, інші інфекційні хвороби зменшується.

БЕЗНОСЕНКО Марія Павлівна

Любешівська райСЕС

Марія Павлівна народилася на Кіровоградщині в сім'ї священика, де, окрім неї, було ще дві сестри та два брати. Сталінські бузувіри не могли оминати сім'ю священика, тож багатодітну сім'ю виселили з власної хати. Довелось поневірятись по чужих кутках, відчутти на собі голодомор 1933 року. На щастя, стараннями батьків ніхто в сім'ї від голоду не помер. Та інші біди не обійшли сім'ю. Один з братів, будучи грамотним, включився в якусь гру-переписку і затіяв її з якоюсь артисткою з капіталістичного світу. Прийшли. Забрали. Сліди загубились. Сім'я здогадувалась, що розстріляли... Інший брат став військовим. Служив у Спонімі - нині Республіка Білорусь. Перший день війни - і його сліди пропали. У розквіті сил і краси рано померла сестра-красуня Таня. А живі - виживали. Ще підлітком пішла працювати на завод Марійка. Але дівчину тягнуло до навчання. Закінчила так званий рабфак - робітничий факультет. Маючи гарні знання, успішно склала іспити до Першого Харківського медичного інституту, де з головою поринула в опанування медицини, профілактичної зокрема.

В інституті й зустріла свого судженого - вродливого, доброго студента Женю. Побралися. У тісноті, але в мирі жили. Вже і первісточка дочекались. Та очі відповідної служби не дрімали, вуха слухали. І треба ж було молодому татусеві сказати на кислий, глевкий чорний хліб у студентській столовій, що він несмачний. Хтось миттю доніс. Десять років відміряла сталінська Феміда студенту-тату. І відсидів повних десять років. За колючкою Євген, щороку, щоденно «милуючись» снігом на вершині якоїсь сопки, куди, часом розважаючись, начальство гнало таких же, як і Євген, зеків з лопатами в спеку «снежок побросать». Витерпів, вижив. Сил додавало, те що на волі чекала кохана, вірна дружина, маленький «Вадік» - Вадим. А вона і справді чекала. Настав 1947 рік. В останнє для Євгена клацнули замки - забори. Довгоочікувана воля. А згодом і зустріч із сім'єю. А її, Марію Павлівну, після закінчення вузу направили на Полтавщину. Молодий спеціаліст відразу ж взялася налагоджувати службу в одному з районів. Коли вже можна було і спочити «на лаврах», керувати налагодженою службою, її чекали нові випробування. Марію

Павлівну направили налагоджувати санітарну службу в Острожці Рівненської області. І там молодий керівник, спеціаліст проявила себе як хороший організатор служби. Але ж на Поліссі, в його глибинці були ще і вкрай неблагополучні в санітарно-епідеміологічному плані райони. Таким був і Любешівський. Саме сюди й направили вже разом із чоловіком і 12-річним Вадимом Марію Павлівну, де вже змінили кілька керівників - тимчасовиків «райздраву» (районний відділ охорони здоров'я) районної санепідстанції.

Марія Павлівна з чоловіком назавжди залишились на Любешівщині.

Був випадок, коли санітарний лікар Марія Павлівна робила тяжкохворому на дифтерію оперативне втручання - траєхотомію. Хворий був врятований: Часом працівників СЕС підстерігала і небезпека. Переїжджаючи взимку річку Прип'ять, на якійсь вимоїні провалились у воду сани, на яких була і Марія Павлівна. На щастя, не розгубився їздовий Степаніч. Він міцно вдарив коняку, і та, ніколи ніким не бита, так злякалась, що, удесятиривши сили, вирвала сани з людьми з крижаної купелі.

За час керівництва Марії Павлівни значно зросла санітарна культура в торгівлі, закладах громадського харчування, школах, в інших об'єктах, що підлягали санітарному нагляду. Вона очолила колектив санітарно-бактеріологічної лабораторії, де і працювала до виходу на пенсію, отримавши згодом за свою сумлінну, чесну і таку нелегку працю орден.

Розповідь про санітарну службу району, як, мабуть, і всю санітарну службу колишнього СРСР, була б далеко не повною, якби не згадати витвір «вождя світового пролетаріату» - так звані комуністичні, комсомольські, ленінські суботники. У це вже не повірить нинішній молодий працівник санітарної служби, але все нижче сказане було. Особливо в часи так званого «розвиненого соціалізму». Ветерани санітарної служби з усією відповідальністю заявляють, що працівники санепідстанції не менше як 1/12 частину робочого часу відбували на різних «суботниках». Що доводилося на них робити? Косити зернові, копати картоплю, буряки (навіть з-під снігу їх витягати), моркву, збирати льон, працювати на колгоспних токах, солити огірки в заготконторі, будувати школи, сільські ради, клуби (села Залаззя, Дольськ, ін.), заводи (хлібзавод), музей (село Лобна). Та найогидніше було те, що працівників санслужби влада змушувала прибирати парк, вулиці селища, все сміття. Пам'ятається випадок, коли працівники СЕС підмітали вулицю Бондаренка, вантажили сміття, а населення з радістю виносило сміття з дворів, сипало його під ноги спеціалістам СЕС.

Справжньою бідою для працівників була заготовка так званого «сінажу», адже райком партії, райвиконком доводили для них абсурдні плани. В окремі роки цей план сягав... 1 тонну сінажу на працівника. Заготовити його потрібно було на неугіддях - тобто там, де не косили ні колгоспи, ні селяни для своїх господарств. Доводилось їздити по району, шукати ті «неугіддя», а це - смітники, де росла кропива, бур'яни. Їх косили, аби тяжчі були, поливали водою і везли на комбикормовий завод. У заплавах річок косили водорослі. Але про виконання такого плану годі було й думати. А тому головний лікар мусив «знімати шапку» перед директором заводу, головами колгоспу, аби ті підписали довідку про здачу сінажу, виконання плану.

Савченко Тетяна

САДИБА ЧАРНЕЦЬКИХ: ВІД ЗАСНУВАННЯ ДО СЬОГОДЕННЯ

Волинь здавна славилася пам'ятками архітектури. Зазвичай в період до XIX ст. вони представлені культовими спорудами, однак також є чудові приклади цивільних будівель [3, с. 409]. Перш за все це пов'язано з тим, що територія Полісся досить довгий час перебувала під протекторатом Польщі, для якої характерним було будувати іменні маєтки. Таким чином, ця традиція з'явилася на Волині та в Любешівському районі, зокрема.

Спочатку місто Любешів належало державному та політичному діячові Великого князівства литовського Яну Дольському. Саме він домогся надання Любешеву магдебурзького права у 1693 році [7, с. 137]. Із цього часу місто починає поступово розвиватися. Його володар зробив певний вклад в архітектурну спадщину. Ян Дольський збудував тут власний дерев'яний палац, але вже у 1706 р. резиденція була знищена вогнем шведської армії [1].

Наступним Любешів одержав рід Вишневецьких, що заклав фундамент садиби. Варто зазначити, що в цей час вона ще не була завершеною. Пізніше протягом XVIII ст. вона належала Замойським, Мнишкам та Чарнецьким. Замойські були графами. Їх рід отримав назву від замку Старе Замостя, в якому вони проживали [4, с. 128-132]. На руських землях Замойські були відомі як пропагандисти католицизму [10, с. 12]. Серед вихідців відомі гетьмани, воєводи та каштеляни. Мнишки мали чеське походження. Вони ввійшли в історію завдяки зв'язку з Лжедмитріями. Однак декому з цього роду вдалося показати себе з позитивного боку та посісти місце серед порадників Павла I [4, с. 195]. Так садиба «кочувала» із рук в руки, доки її не отримав рід Чарнецьких. Відбулося це в 1754 році. Вони володіли садибою до Першої світової війни [1].

Садиба Чарнецьких є частиною сучасної заповідної зони парку «Прип'ять – Стохід». Взагалі це досить типове розташування для цивільних споруд, що можна пояснити бажанням дворян створити зі свого житла цілий комплекс не тільки для повсякденного життя, але і для відпочинку. Відомі діячі культури та мистецтв часто зупинялися у своїх друзів в маєтках в пошуках натхнення. Володарі з гордістю проводили цілі екскурсії для своїх гостей. Дехто дуже прискіпливо ставилися до свого майна, контролюючи все до найменших дрібниць. Такі епізоди досить часто присутні у художніх творах. Наприклад, білоруський письменник Змитрок Бядуля описує як пан Чарнецький обходить своє господарство [6, с. 399]. Однак були і ті, хто без роздумів міг закласти свій маєток за борги. Особливо це помітно після скасування кріпосного права, коли більша частина дворянства не змогла адаптуватися до нових умов і продаж набутого ставав єдиним порятунком.

Ідея маєтку, «вбудованого» у природні масиви, прийшла з Західної Європи. Зокрема з Франції й Англії, де особливого розквіту набув ландшафтний дизайн [3, с. 296]. Зазвичай садиба будувалася біля водойм. Вони могли бути як природними, так і штучними. Надавали перевагу першому варіанту, але, якщо не було придатного місця, то проектували невеликий ставок. У такому випадку його розміщували перед будівлею, щоб вона відображалася у воді. Загалом доведено, що вода приваблює та заспокоює людей, тому в сучасних містах майже завжди створюють набережні. Садиба Чарнецьких не є винятком, вона розташована на березі річки Стохід.

Найбільші ріки Волинської області URL: <https://bitly.su/cP7NYo>

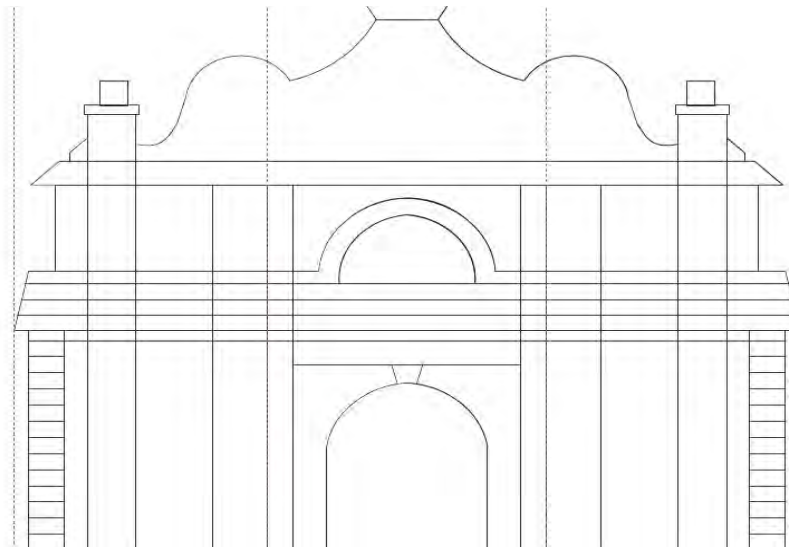
На початковому етапі маєтки будували, намагаючись не втручатися в флору та фауну територій, але згодом поширюється нова тенденція. Її основна ідея полягає у самостійному формуванні рослинного покриву. Одним з фундаторів був ботанік А. Т. Болотов [2]. Садиба Чарнецьких наразі належить до першого варіанту, однак за свого функціонування скоріше за все поєднувала в їх у собі.

Будівля виконана з нетипового матеріалу для XVIII ст. Зазвичай в цей час архітектори надавали перевагу дереву, однак у Любешівській садибі використана червона цегла. Вона, як і камінь, активно почала залучатися лише у XIX ст. [3, с. 409]. Фасад вкритий штукатуркою.

Фасад садиби Чарнецьких URL: <https://bitly.su/oupxn>

Головне приміщення садиби Чарнецьких прямокутне та симетричне в плані [12, с. 73]. Складається з двох ярусів. Вони розділені профільованим карнизом, який підкреслює наявність поверхів. Загалом по вертикалі фасад можна поділити на три умовні одиниці.

Креслення фасаду садиби Чарнецьких

Перша та третя частини ідентичні. Вони містять у собі кути будівлі, два пілястри та їх проміжки. Кути та проміжки виконані у техніці декорування рустованими квадратами. У центральній частині знаходиться проїзд у вигляді арки з замковим камінням. Вона займає $\frac{1}{4}$ усієї ширини будівлі. Його дублює напівциліндричне вікно, що розташоване на другому поверсі. Фронтон має зигзагоподібну форму.

Однією з головних рис садиб XVIII ст. була наявність поруч із головним приміщенням, крім парку, флігеля. Він являє собою додаткову будівлю, яка зазвичай використовувалася в господарчих намірах. Садиба Чарнецьких також мала флігель.

За стильовою приналежністю маєток Чарнецьких належить до бароко та класицизму. Взагалі бароко на території сучасної України з'явилося набагато раніше, ніж в Російській імперії, бо прийшло воно сюди з Польщі, де набуло популярності вже в останню четверть XVII ст. [3, с. 341]. Елементи класицизму додали внаслідок перебудови садиби у другій половині XIX ст. [5, с. 94]. Крім того, поєднання стилів викликане тим, що вона зводилася декілька століть. Рід Вишневецьких заклав фундамент, а згодом приміщення добудовувалися під керівництвом Замоїських, Мнишків та Чарнецьких. Таким чином, основна риса, яка визначає приналежність садиби Чарнецьких до бароко – це перш за все поєднання архітектури та паркового мистецтва. Крім того, головне приміщення має вигнутий розірваний фронтон. Цей його вид зародився під час панування «пишного» стилю, бо саме він надавав можливість застосовувати додатковий декор. Класицизм виявився в наявності простих пілястрів, рустів, арочних форм.

Цікавим елементом декору на воротах садиби був ліпний родовий герб власників [5, с. 94]. Архітектори розташували його у центрі тимпану фронтону. Наразі він не зберігся, залишився лише слід від нього. Скоріше за все це був герб Чарнецьких, оскільки цей рід найдовше володів садибою. Їм належав так званий Лодзя (Łódzia) [9]. Малий герб мав просту чітку структуру. За формою щит французький, що типово для територій України та Польщі. На червону полі в серці герба розташований золотий човен. Над щитом поміщений шолом із якого видніється хвіст пави. На нашоломнику також присутній ідентичний човен.

Сьогодні садиба Чарнецьких є однією з головних візитівок Любешівського району та Волинської області загалом. Наразі вона перебуває в жахливому стані, оскільки остання реставрація відбувалася ще у першій чверті XIX ст. З того часу приміщення були майже повністю зруйновані. Наразі залишилася лише в'їзна брама садиби, але вона також знаходиться на межі знищення, була збережена тільки завдяки функціонуванню заповідної зони парку «Прип'ять – Стохід».

У «Стратегії розвитку Любешівської селищної громади на 2018-2025 роки» зазначений пункт: «Реконструкція в'їзної брами садиби Чарнецьких (18 ст.) в смт Любешів» [8, с. 90]. Періодом реалізації проекту мають стати 2019-2025 роки. Нещодавно громада на своєму офіційному сайті підтвердила намір найближчим часом провести відновлення брами як пам'ятки архітектури національного значення. Наразі вже є перші результати. Проектним інститутом («НДІ ПРОЕКТРЕКОНСТРУКЦІЯ») було розроблено реставраційне завдання, очікується його підтвердження Міністерством культури України [13].

Список джерел та літератури

1. Блиск і вбогість любешівського бароко [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.volynpost.com/blogs/485-blysk-i-vbogist-lyubeshivskogo-baroko> (дата звернення: 26.06.2019).
2. Болотов А. Т. Короткие замечания о садах в России // Экономический магазин. Ч. XXVI. М., 1786. С. 61-81.
3. Грабарь И. Э. История русского искусства. Т. 2. СПб, 1910. 478 с.
4. Долгоруков П. В. Российская родословная книга. Т. 3. СПб., 1856. 523 с.
5. Жариков Н. Л. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР. К.: Строитель, 1983. 337 с.
6. Змитрок Бядуля. Избранное. М.: Художественная литература, 1957. 746 с.
7. Івченко А. С. Вся Україна. К.: Картографія, 2005. 655 с.
8. Кондаревич В. Б. Стратегії розвитку Любешівської селищної громади на 2018-2025 роки [електронний ресурс] // Режим доступу: https://rada.info/upload/users_files/04333170/93b7bb8a960e6ed9afc42b574b0e8a18.pdf (дата звернення: 26.06.2019).
9. Лукомский В. К., Тройницкий С. Н. Гербовник дворянских родов царства польского. Ч. 3. [електронний ресурс] // Режим доступу: <https://gerbovnik.ru/arms/3902> (дата звернення: 26.06.2019).
10. Любович Н. Н. К истории иезуитов в литовско-русских землях в XVI ст. Варшава, 1888. 43 с.
11. Прусс И. Е. Малая история искусств Западной Европы. М.: Искусство, 1974. 386 с.
12. Тронько П. Т. Памятники истории и культуры Украинской ССР. К.: Научная мысль, 1987. 736 с.
13. У селищній раді розпочато роботу над відновленням в'їзної брами Любешова [електронний ресурс] // Режим доступу: <https://lubeshivska-gromada.gov.ua/news/1549731648/> (дата звернення: 26.06.2019).

Кравчук Петро

ПОЇЗД У ЛЮБЕШОВІ

Тепер це звучить майже неймовірно. Але в нашому містечку справді був залізничний вокзал і щоденно вузькоколіною залізницею курсував поїзд від Каменя-Каширського до Янова (тепер – місто Іваново Республіки Білорусь) та у зворотному напрямку. Тому жителі нашого краю мали надійне транспортне сполучення з усім світом. Вузькоколішкою перевозилися не лише пасажери, але й різноманітні вантажі та пошта.

Розповіді очевидців

Спочатку я довго не міг знайти людей, які їздили цією дорогою або які могли хоча би про неї розповісти. Та це й не дивно, адже відтоді, як розпочав дослідження, останній поїзд у Любешів приходив понад 50 років тому. Проте, як-то кажуть у народі, найтяжче почати, а потім вже легше йде. Знайшлися й очевидці.

Першим спогадами порадував пенсіонер-фронтвик Йосип Якович Видерко (нині вже покійний) із села Заріка:

– Вузькоколішку пам'ятаю добре. Після війни добирався нею додому з Каменя-Каширського. Повертався з фронту. Був у військовій формі, при погонах. Тямлю, їхав разом із учителями, які поспішали на нараду в Любешів. Їхали на відкритій платформі. Було, ніби, три платформи. Тягнула їх дрезина.

З Каменя колія проходила через села Пнівне, Деревок, далі повертала на Люб'язь. Курінь залишався праворуч. У село В'язівне вона не заходила. До Любешова відходила вітка.

З Любешова до Янова поїзд зупинявся на залізничних станціях у Люб'язі, Дольську й Мохро. Ненадовго ставав і в Шлапані, але приміщення станції там не було. В Янові можна було пересідати на інші поїзди та їхати, куди завгодно.

У Любешові була тупикова станція. Йшла лише одна колія. Тож поїзд приходив у Любешів, а потім паровоза розвертали вручну на такій великій залізній «тарілці». Дітям було так цікаво за цим спостерігати. Тому вони часто бігали зі школи дивитися.

Розповідь Ганни Трохимівни Фарини, пенсіонерки із села Деревок:

– Я добре пам'ятаю ту вузькоколішку, хоча їздити на ній не довелося. Була ще малою. Проходила вона біля нашого Деревка. Поїздок зупинявся в селі. Ми, малі, бігли назустріч, коли поїзд під'їжджав до села. Запам'яталося, що інколи нас зустрічав машиніст, погрожуючи поліном. Боявся, мабуть, щоб ми не попали під поїзд.

А ще було бажання залізи під міст, дочекатися поки по ньому їхатиме поїзд, і побачити, що ж там у ньому внизу. Однак від тієї затії відмовилися, коли побачили, як із поїзда на мосту зливали гарячу воду.

Служила вузькоколійка десь до 1954 року. Стали її розбирати скоро після смерті Сталіна.

Згадувала Іраїда Сергіївна Журавлюк, жителька Любешова:

– І я трохи пам'ятаю ту дорогу. Ми з мамою їздили нею в Білорусію до своїх родичів. Я була ще зовсім малою. За поїзд потрібно було платити всім – і дітям також.

І зовсім несподівано почув розповідь про вузькоколійку від свого дядька Юрія Івановича Солохи, який проживав у селі Гірки. Улітку він підвозив мене своїм коником у ліс, де я фотографував гніздо чорного лелеки. У дорозі й розповів йому, що збираю матеріал про вузькоколійку.

– О, я нею попоїздив! – почув у відповідь. Дядько повеселішав і почав згадувати свої молоді літа. – Після війни я в Луцьку навчався на механізатора, тому й користувався вузькоколійкою. У Люб'язь добирався, як міг. Дуже часто й пішачком. А там сідав на поїздок і їхав до Каменя. Далі – до Луцька. Їхали довго. Бувало, що поїзд зупинявся, бо закінчувалися дрова. Тож ставали в лісі й загрузали дрова. А от скільки коштував поїзд, то вже й не пам'ятаю.

Вузькоколійка Камінь-Каширський – Любешів – Іваново

Проклали її у Першу світову війну, у 1917 році, німецькі військові, щоб підвозити боеприпаси та продовольство до фронту, який тривалий час проходив по ріці Стохід. А вже у серпні 2015 року австріяки і німці окупували значну частину Волині.

Довжина вузькоколійки становила 105 кілометрів. Вона з'єднувала міста Камінь-Каширський і Іваново (станція Янов-Поліський на лінії Гомель-Брест). Від Каменя-Каширська пролягала на північний схід через Озерце – Кримне – Пнівне – Деревок – колишні хутори Набиниче і Замене. Біля озера озера Люб'язь, неподалік місця, де в нього впадає річка Коростянка, залізниця роздвоювалася. Головна її вітка йшла на північ до села Люб'язь, а далі – через Шлапань – Дольськ – Коліно – Мохро – Кожеличин – Рудськ до станції Янов-Поліський. Інша, коротка вітка (завдовжки біля 8 кілометрів), повертала на південь до Любешова.

Та була й ще одна вітка (напевно, засекречена), бо не позначена на карті. Згідно з дослідженнями юних істориків Любешівської середньої школи, в урочищі Своротва, де нині автотраса Любешів – Люб'язь, був роз'їзд: одна гілка залізничної дороги йшла на Любешів, інша через Підкормілля та урочища Тереміж, Низтра, Вовське – до Підроступня (це недалеко від села Бучин). Через болота та ріку Бистриця збудували мости. А в урочищі Тереміж за 150–200 метрів від залізниці був навчальний полігон зі стрільбищем та різними лабіринтами з колод, стояли макети. На цьому місці й нині можна віднайти гільзи. Насип та інші будівельні роботи виконували полонені російські солдати та жителі нашого краю.

Після Першої світової війни залізниця служила людям. Нею перевозили пасажирів, а також різні вантажі. За Польщі вчасно ремонтували колію. На зупинках були станційні приміщення. Поїзди йшли точно за графіком. У вагонах (а їх налічувалося 3–4) було чисто й охайно. Всі пасажири сиділи. До пасажирських вагонів підчплювали поштовий і кілька вантажних вагонів.

Вартість поїзду від Любешова до Пінська через станцію Янов-Поліський у вагоні третього класу становила 4 злотих 60 грошів. Дитячий квиток був наполовину дешевший.

Та все змінилося із приходом радянської влади. Колію вже не ремонтували.

Наприкінці Другої світової війни німецькі війська, відступаючи, розібрали і забрали з собою частину рейок на дільниці від Своротви до Любешова. Були виведені з ладу й інші ділянки, але їх відремонтували.

Про відновлення залізничного сполучення журналіст Микола Якименко у дослідженні про залізниці Волині наводить спогади жителя села Зарудчі Сергія Семеновича Корха: «Розвалене господарство в тяжкі повоєнні роки особливо відчувало нестачу транспортного зв'язку. І в 1946 році за допомогою першого секретаря райкому партії Івана Болеславовича Димецького були організовані роботи по відновленню втраченої вітки. Люди розібрали і підводами перевезли частину залізничної колії від Своротви (у напрямку Білорусі) і самі проклали на дільниці до Любешова, щоб з'єднати його з Каменем-Каширським. Була виготовлена дрезина, до якої чіплялося кілька вагонів. Перевозилося все можливе: вантажі, ліс, зерно». Лише лісу з Деревківської лісодільниці Камінь-Каширського ліспромгоспу вивозили до 10–15 вагонів щодня.

Припиненню існування залізниці посприяла аварія на залізничному переїзді біля села Деревок у 1952 році. Тоді автомобіль ЗІС-5, у якому повертався з наради в Любешові п'ятий партактив села Видерта (тоді воно належало до Любешівського району), не розминувся з потягом. (Цікаво, що тоді було лише три автомобілі на увесь Любешівський район.) Поїзд протягнув автомобіль майже сто метрів. На щастя, ніхто з людей не постраждав, а от дрезина не підлягала

ремонту. Водій Петро Григорович Чикида за цю okazji отримав п'ять років тюрми. Але відсидів лише чотири місяці. Його амністували після смерті «товарища Сталіна».

«Мертву» залізницю потроху почали розбирати. До цього залучалися й солдати. Рейки та шпали також забирали колгоспи на свої потреби, не залишалось осторонь і населення. Так була розібрана вся залізниця. Тепер про цю вузькоколіяку можна почути лише з розповідей небагатьох старожилів. Місцями збереглися насипи зниклої дороги. В Любешові дерев'яне приміщення залізничної станції передали під будинок піонерів. А з 1973 року в ньому дотепер живуть люди. Не так давно в Любешові розібрали й дерев'яне приміщення залізничного складу, який знаходився на території теперішньої санстанції.

Цю вузькоколіяку пізніше згадували не раз. Пам'ятаю, за часів СРСР (у 70–80 роках минулого століття) про її відновлення постійно писали клопотання на партійні з'їзди й у Верховну Раду СРСР та УРСР. Та все даремно. Так через недалекоглядність та бездарність тодішнього районного керівництва не вдалося зберегти робочу залізницю. Адже згодом колію реконструювали б до стандартних розмірів. І мав би Любешів нормальне залізничне сполучення.

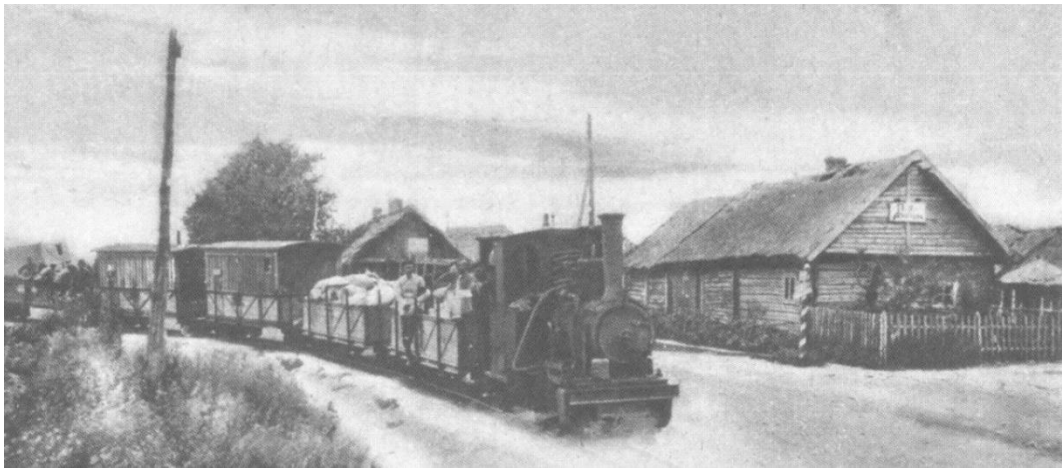
Так Любешів залишився без залізниці. Напевно, уже назавжди.

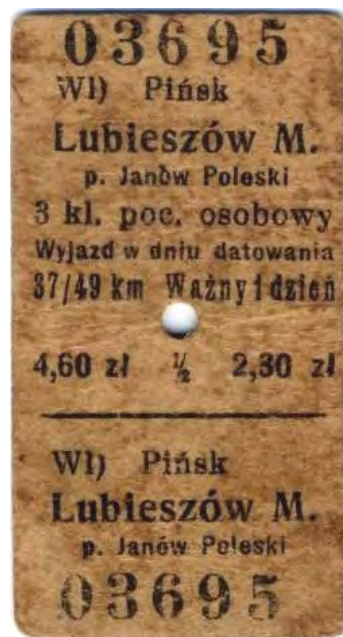
Поїзд із німецькими солдатами у Любешові. Справа за деревом видніється приміщення залізничної станції, яке зберіглося до теперішнього часу.

Вантажний поїзд у Любешові. В центрі видніються куполи православної церква Олександра Невського, а справа – костел піярів Святого Іоанна Євангеліста.

Поїзд у селі Люб'язь на поштовій листівці, виданій у 1917 році в Берліні.

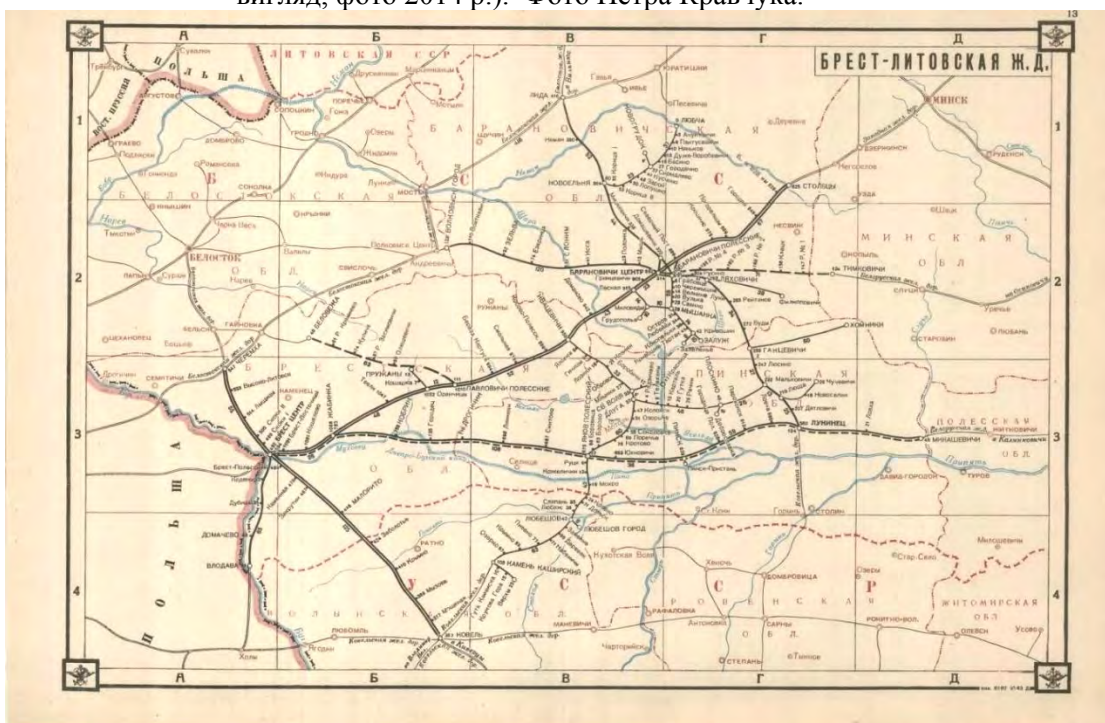
Квиток на проїзд від Любешова до Пінська через станцію Янов-Поліський.

Сім'я мільйонера Самоделкіна біля приміщення колишньої залізничної станції в Любешові, у якому вона проживала (фото 1973 р.).

Приміщення колишньої залізничної станції в Любешові на вулиці Свободи, 41 (сучасний вигляд, фото 2014 р.). Фото Петра Кравчука.

Карта Брест-Литовської залізниці.

Список джерел та літератури

1. Кравчук П. Книга рекордів Волині 2005. 3-є вид. – Луцьк: Волинська обласна друкарня – Любешів: Ерудит. 2005. 304 с.: іл.
2. Кравчук П. Поїзд у Любешові. – газета «Нове життя», 19 вересня 2019 р.
3. Якименко М. Відлуння волинських залізниць. – газета «Віче», 31 березня 1995 р.

ІСТОРИЯ СТАНОВЛЕННЯ НПП «ПРИП'ЯТЬ-СТОХІД»

Історія розвитку заповідної справи нашої території є досить цікавою. Так, ще у 80-х роках минулого століття вздовж рік Прип'ять та Стохід була створена низка різного типу заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ та інших типів заповідних об'єктів. Наступним вагомим поштовхом було створення у 1995 році регіонального ландшафтного парку «Прип'ять-Стохід», який об'єднав значну частину цих заповідних об'єктів. Управління парком здійснювалось координаційною радою, склад якої постійно змінювався. У цей же час заплаву річки Стохід та заплаву річки Прип'ять включено до переліку рамсарських територій як місць міграції та оселення перелітних птахів. Проте ефективна природоохоронна діяльність у нашому регіоні розпочалась у 2002 році, коли була створена адміністрація РЛП «Прип'ять-Стохід», яка повністю утримувалась за кошти франкфуртського зоологічного товариства. У цей період розпочалась активна міжнародна співпраця між 4 природоохоронними установами: НПП «Прип'ять-Стохід» (Україна), Нарвянський народний парк (Польща), резерватом біосфери «Шпрейвальд» (Німеччина), національним парком Веерібен-де-Вехт (Нідерланди) у науковій, еколого-освітній та рекреаційній діяльності. Нашу територію починають активно відвідувати туристи із Польщі, Голландії, вивчають науковці національної академії наук.

Наступним важливим етапом розвитку заповідної справи було створення у 2007 році національного природного парку «Прип'ять-Стохід», до складу якого увійшли майже усі заповідні об'єкти цього регіону. З цього часу природоохоронна діяльність проводилась за підтримки держави. Створено повноцінний штат, який виконує головні завдання: збереження цінних природних комплексів та об'єктів, еколого-освітня діяльність, вивчення стану природних комплексів, створення умов для організованого туризму та іншої рекреаційної діяльності. Крім того, започатковано такі цікаві заходи, як турнір з ручного сінокосіння низинних боліт «Українська косовиця» та фестиваль із екстремального водного туризму «Поліська регата», реалізується також низка інших цікавих природоохоронних заходів:

«СИНІЦЯ БІЛА». Збільшення чисельності популяції синиці білої у НПП «Прип'ять-Стохід» шляхом встановлення штучних гніздівель (синичників) у районі с. Сваловичі та с. Дольськ. Розпочато та постійно проводиться із 2006 року.

«ГОГОЛЬ». Збільшення чисельності популяції гоголя у НПП «Прип'ять-Стохід» шляхом встановлення штучних гніздівель (гоголятників) у заплавах річок Прип'ять, Стохід, озера Біле. Розпочатий і проводиться із 2002 року.

«ХИЖІ ПТАХИ». Збільшення чисельності популяції підорлика малого у НПП «Прип'ять-Стохід» шляхом встановлення штучних платформ у місцях його гніздування. Розпочатий і проводиться із 2010 року (урочище Глушка та р. Омелина).

«ОЧЕРЕТЯНКА ПРУДКА». Збільшення чисельності популяції очеретянки прудкої через відновлення місць гніздування у заплаві р. Прип'ять шляхом викошування осокових боліт. Розпочато та постійно проводиться із 2010 року. Площа 22 га.

«ВІДНОВЛЕННЯ ПРОПУСКНОЇ ЗДАТНОСТІ РІЧОК». Починаючи з 2002 р. проводяться роботи з ліквідації та недопущення будівництва в майбутньому загат, які призводили до деградації річок. З 2013 р. проводяться роботи з розчистки русел річок від надмірного заростання вищою водною рослинністю спеціалізованою машиною-амфібією «Труксор».

«ВОДОПЛАВНІ ПТАХИ». Збільшення чисельності популяції водоплавних птахів у НПП «Прип'ять-Стохід» шляхом встановлення штучних гніздівель у місцях їх гніздування. Проводився у 2010 році (заплави річок Прип'яті та Стоходу).

«ФУНДУК». У 2013 році національному природному парку «Прип'ять-Стохід» було передано 350 шт. двохрічних саджанців фундука сорту Ата-Баба для створення плантацій цього виду та з подальшою безкоштовною передачею такої ж кількості саджанців громадським організаціям, фізичним особам та іншим.

«ПІСОЧНИК ВЕЛИКИЙ ТА КРЯЧОК МАЛИЙ». Збереження місць гніздування пісочника великого та крячка малого у НПП «Прип'ять-Стохід» шляхом вирубування чагарників та іншої рослинності у місцях гніздування. Розпочатий і проводиться із 2012 року (урочище Бровець).

Вагомий внесок для збереження та раціонального природокористування та розвитку цієї території вніс Проект ПРООН/ГЕФ «Зміцнення управління та фінансової стійкості національної системи природоохоронних територій в Україні», що впроваджувався на території НПП «Прип'ять-Стохід» з 2008 року. Результатом такої співпраці є те, що частина території парку увійшла до складу першої в Україні трансграничної рамсарської території «Прип'ять-Стохід».

Простир». З метою привернення громадськості до проблем деградації заплав річок започатковано проведення турніру з ручного сінокосіння низинних боліт «Українська косовиця». Для сприяння розвитку екологічного туризму започатковано проведення фестивалю з екстремального водного туризму «Поліська регата», облаштовано туристичні маршрути, реалізовано програму міні-проектів щодо розвитку туризму, облаштовано низку цікавих рекреаційних об'єктів та ін.

Із 2011 на території національного парку впроваджується Проект «Включення питань змін клімату в управління вразливими екосистемами: природно-заповідні території Полісся, Україна», що здійснювався за підтримки Європейського союзу. Налагоджено співпрацю із національним природним парком «Піренеї» (Франція). Головним завданням проекту було оцінити сучасний стан вразливих екосистем і факторів, які на них впливають; прогнозування та моделювання змін клімату і надзвичайних метеорологічних явищ (затяжна злива, тривала спека, засуха тощо) для Поліського регіону; на основі результатів проведених досліджень розробити План дій зі збереження вразливих екосистем в умовах зміни клімату для двох обраних природоохоронних територій; підвищувати обізнаність громадськості з питань впливу змін клімату і збереження водно-болотних угідь шляхом еколого-просвітницької діяльності.

Флора

Завдяки своєму географічному положенню та своєрідній історії формування ландшафтів, які об'єднують цінні природні комплекси лабіринтів рік Прип'яті і Стоходу, тут сформувався і своєрідний рослинний покрив, у якому переважає гідрофільний комплекс рослинності. На цій території зростає більше 830 видів вищих судинних рослин.

Згідно з геоботанічним районуванням України територія НПП «Прип'ять-Стохід» відноситься до Ратнівсько-Любешівського (Верхньоприп'ятського) геоботанічного району Західно-поліського округу соснових і дубово-соснових лісів та евтрофних боліт Українського Полісся.

Внаслідок дуже високого рівня обводненості території водна рослинність є провідною у формуванні рослинного покриву. Так, у водах рік Прип'яті і Стоходу частими є угруповання з домінуванням глечиків жовтих. Як правило, у річках моно видовими є зарості куги озерної, у каналах часто домінують рдести, а в заводах - ряски та багатокорінника. На прибережних ділянках формуються зарослі їжачої голівки. Зрідка трапляються зарості рогузу та жабурника. Трапляється на цій території така гарна рослина, як латаття сніжно-біле.

З лісової рослинності тут переважають соснові та вільхові в перемішку з березою ліси, зрідка трапляються чисті березняки, збереглися також фрагменти грабово-дубових насаджень, а на невеликих підвищеннях навколо чагарникових і трав'яних боліт трапляються похідні дубові ліси.

Чагарникова рослинність парку добре виражена і представлена заростями куцоподібних верб на болотах та зрідка - на безлісих піщаних грядках, серед яких домінантами виступають верби попеляста та пурпурава.

Лучна рослинність трапляється на перехідних ділянках між лісом та болотом, часто в долинах річок чи навколо озер. Трапляються дрібноосокові луки з перевагою осоки звичайної та перстача гусячого, а на прибережних підвищеннях угруповання з перевагою щучки дернистої.

Рослинність відкритих трав'яних боліт, що сформувалися на межиріччях та навколо озер, часто представлена високотравними угрупованнями з перевагою очерету, лепешняку великого, очеретянки, сунічника сіруватого та участю болотного різнотрав'я, доля якого збільшується із посиленням рівня обводненості ділянок.

Рідкісна флора представлена у НПП 44 видами рослин, засених до Червоної книги України, а також ряд інших рідкісних видів, занесених до міжнародних та регіонального червоних списків.

Рідкісні види рослин, занесені до Червоної книги України

Види рослин (українська та латинська назви)	Природоохоронний статус виду
Альдрованда пухирчаста <i>Aldrovanda vesiculosa</i> L.	Рідкісний
Астрагал піщаний <i>Astragalus arenarius</i> L.	Вразливий
Баранець звичайний <i>Huperzia selago</i> (L.) Bernh. ex Schrank et Mart.	Неоцінений
Булатка довголиста <i>Cephalanthera longifolia</i> (L.) Fritch.	Рідкісний
Булатка червона <i>Cephalanthera rubra</i> (L.) Rich.	Рідкісний
Бульбохета майже квадратна <i>Bulbochaete subguabrata</i> Mrozinka-Webb	Вразливий
Борідник паростковий <i>Jovibarba sobolifera</i> (Sims.) Opiz	Рідкісний
Береза низька <i>Betula humilis</i> Schrank	Вразливий

Береза темна <i>Betula obscura</i> A. Kotula	Рідкісний
Верба лапландська <i>Salix lapponum</i> L.	Вразливий
Верба Старке <i>Salix starkeana</i> Willd. (<i>S. livida</i> Wahlenb.)	Вразливий
Верба чорнична <i>Salix myrtilloides</i> L.	Вразливий
Гронянка півмісяцева (ключ-трава) <i>Botrichium lunaria</i> (L.) Sw.	Вразливий
Гніздівка звичайна <i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.	Неоцінений
Зозуліні сльози яйцеподібні <i>Listera ovate</i> (L.) R. Br.	Неоцінений
Зозуліні чуревички справжні <i>Cypripedium calceolus</i> L.	Вразливий
Комонничок зігнутий <i>Succisela inflexa</i> (Kluk) G. Beck.	Рідкісний
Коручка болотна <i>Epipactis palustris</i> (L.) Crantz	Вразливий
Коручка темно-червона <i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm. ex Bernh.)	Вразливий
Коручка чемерникоподібна <i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz	Неоцінений
Косарики черепитчасті <i>Gladiolus imbricatus</i> L.	Вразливий
Ліннея північна <i>Linnaea borealis</i> L.	Зникаючий
Лілія лісова <i>Lilium martagon</i> L.	Неоцінений
Лікоподієлла заплавна <i>Lycopodiella inundata</i> (L.) Holub	Вразливий
Любка дволиста <i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	Неоцінений
Любка зеленоквіткова <i>Platanthera chlorantha</i> (Cust.) Rchb	Неоцінений
Нітелла струнка <i>Nitella grazillis</i> (J.E.Sm.) C. Agardh	Вразливий
Осока Девелла <i>Carex davalliana</i> Smith	Вразливий
Осока затінкова <i>Carex umbrosa</i> Host	Неоцінений
Осока тонкокореневищна <i>Carex chordorrhiza</i> Ehrh.	Вразливий
Пальчатокорінник м'ясочервоний <i>Dactylorhiza incarnate</i> (L.) Soo s.l.	Вразливий
Пальчатокорінник плямистий <i>Dactylorhiza maculata</i> (L.) Soo s.l.	Вразливий
Пальчатокорінник травневий <i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F.Hunt et Summerhayes s.l.	Рідкісний
Пальчатокорінник Фукса <i>Dactylorhiza fuchsia</i> (Druce) Soo	Неоцінений
Півники сибірські <i>Iris sibirica</i> L.	Вразливий
Плаун річний <i>Lycopodium annotinum</i> L.	Рідкісний
Пухирник малий <i>Utricularia minor</i> L.	Вразливий
Пухирник середній <i>Utricularia intermedia</i> Hayne	Вразливий
Сальвінія плаваюча <i>Salvinia natans</i> (L.) All.	Неоцінений
Ситник бульбистий <i>Juncus bulbosus</i> L.	Вразливий
Смілка литовська <i>Silene lithuanica</i> Zapal.	Неоцінений
Сон розкритий <i>Pulsatilla patens</i> (L.) Mill. s.l.	Неоцінений
Шейхцерія болотна <i>Scheuchzeria palustris</i> L.	Вразливий
Щитолісник звичайний <i>Hydrocotyle vulgaris</i> L.	Рідкісний

Фауна

Загальна кількість зареєстрованих видів фауни становить 339 видів хребетних: променеперих (риб) - 30, саламандрових (хвостатих) - 12, черепах - 1, плазунів - 6, птахів - 230, ссавців - 60 видів. Найбільш багатий тваринний світ водно-болотних угідь. На гніздуванні зустрічаються чапля сіра, крижень, лунь очеретяний, курочка водяна, лиска, очеретянка велика, гуска сіра, мартин малий, норець малий, плиска жовтоголова та інші. У лісах зустрічається гадюка звичайна, лось, кабан дикий та інші тварини. Річки та озера парку багаті на рибу, серед якої найчастіше зустрічається щука, плітка, линь, червонокнижні види - мінога українська, карась золотий, ялець звичайний, минь річковий. З земноводних і плазунів зустрічається тритон звичайний, жаба ставкова, черепаха болотяна, вуж звичайний.

На цій території зустрічається 87 видів фауни, занесених до Червоної книги України.

Рідкісні види тварин, занесені до Червоної книги України

Група, клас, вид тварин (українська та латинська назви)	Природоохоронний статус виду
<i>Invertebrata</i>	
<i>Insecta</i>	
Дозорець-імператор <i>Anax imperator</i> Leach, 1815	Вразливий
Плавунець широкий <i>Dztiscus latissimus</i> (Linnaeus, 1758)	Недостатньо відом.

Жук-олень <i>Lucanus cervus</i> Linnaeus, 1758	Рідкісний
Вусач мускусний <i>Aromia moschata</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Махаон <i>Papilio machaon</i> Linnaeus, 1758	Вразливий
Мнемозина <i>Parnassius mnemosyne</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Стрічкарка тополева <i>Limenitis populi</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Райдужниця велика <i>Apatura iris</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Стрічкарка блакитна <i>Catocala fraxini</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Стрічкарка малинова <i>Caticala sponsa</i> (Linnaeus, 1767)	Рідкісний
Ведмедиця велика <i>Pericallia matronula</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Ведмедиця-господиня <i>Callimorpha dominula</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Ксилокопа звичайна <i>Xylocopa valga</i> Gerstaecker, 1872	Рідкісний
Джміль моховий <i>Bombus muscorum</i> (Fabricius, 1775)	Рідкісний
Vertebrata	
Cephalaspidomorphi	
Мінога українська <i>Eudontomyzon mariae</i> (Berg, 1931)	Зникаючий
Actinopterygii	
Ялець звичайний <i>Leuciscus leuciscus</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Карась золотий <i>Carassius carassius</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Минь річковий <i>Lota lota</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Amphibia	
Ропуха очеретяна <i>Bufo calamita</i> Laurenti, 1768	Вразливий
Aves	
Лелека чорний <i>Ciconia nigra</i> (Linnaeus, 1758)	Рідкісний
Казарка червоновола <i>Rufibrenta ruficollis</i> (Pallas, 1769)	Вразливий
Гуска мала <i>Anser erythropus</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Нерозень <i>Anas strepera</i> Linnaeus, 1758	Рідкісний
Чернь червонодзьоба <i>Netta rufina</i> (Pallas, 1773)	Рідкісний
Чернь білоока (Guldenstadt, 1770)	Вразливий
Гоголь <i>Vucephala clangula</i> (Linnaeus, 1758)	Рідкісний
Скопа <i>Pabdion haliaetus</i> (Linnaeus, 1758)	Зникаючий
Шуліка рудий <i>Milvus milvus</i> (Linnaeus, 1758)	Зникаючий
Шуліка чорний <i>Milvus migrans</i> (Boddaert, 1783)	Вразливий
Лунь польовий <i>Circus cyaneus</i> (Linnaeus, 1766)	Рідкісний
Лунь лучний <i>Circus pygargus</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Змієїд <i>Circaetus gallicus</i> (Gmelin, 1788)	Рідкісний
Орел-карлик <i>Hieraetus pennatus</i> (Gmelin, 1788)	Рідкісний
Підорлик великий <i>Aquila clanga</i> Pallas, 1811	Рідкісний
Підорлик малий <i>Aquila pomarina</i> C.L.Brehm, 1831	Рідкісний
Беркут <i>Aquila crysaetos</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Орлан-білохвіст <i>Haliaeetus albicilla</i> (Linnaeus, 1758)	Рідкісний
Сапсан <i>Falco peregrinus</i> Tunstall, 1771	Рідкісний
Тетерук <i>Lyrurus tetrix</i> (Linnaeus, 1758)	Зникаючий
Глушець <i>Tetrao urogallus</i> (Linnaeus, 1758)	Зникаючий
Орябок <i>Tetrastes bonasia</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Журавель сирій <i>Grus grus</i> (Linnaeus, 1758)	Рідкісний
Лежень <i>Burchinus oedecnemus</i> (Linnaeus, 1758)	Неоцінений
Пісочник великий <i>Charadrius hiaticula</i> Linnaeus, 1758	Рідкісний
Чоботар <i>Recurvirostra avosetta</i> Linnaeus, 1758	Рідкісний
Кулик-сорока <i>Haematopus ostralegus</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Поручайник <i>Tringa stagnatilis</i> (Bechstein, 1803)	Зникаючий
Баранець великий <i>Gallinago media</i> (Latham, 1787)	Зникаючий
Кульон великий <i>Numenius arquata</i> (Linnaeus, 1758)	Зникаючий
Крячок каспійський <i>Hydroprogne caspia</i> (Pallas, 1770)	Вразливий
Крячок малий <i>Sterna albifrons</i> Pallas, 1764	Рідкісний
Голуб-синяк <i>Columba oenas</i> Linnaeus, 1758	Вразливий

Пугач <i>Bubo bubo</i> (Linnaeus, 1758)	Рідкісний
Сова болотяна <i>Asio flammeus</i> (Pontoppidan, 1763)	Рідкісний
Сичик-горобець <i>Glaucidium passerinum</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Сиворакша <i>Coracias garrulus</i> Linnaeus, 1758	Зникаючий
Жовна зелена <i>Picua viridis</i> Linnaeus, 1758	Вразливий
Дятел білоспинний <i>Dendrocopos leucotos</i> (Bechstein, 1803)	Рідкісний
Сорокопуд сирій <i>Lanius excubitor</i> Linnaeus, 1758	Рідкісний
Очеретянка прудка <i>Acrocephalus paludicola</i> (Vieillot, 1817)	Зникаючий
Синиця біла <i>Parus cyanus</i> Pallas, 1770	Рідкісний
Mammalia	
Білозубка білочерева <i>Crocidura leucodon</i> (Hermann, 1780)	Недостатньо відом.
Нічниця війчаста <i>Myotis nattereri</i> (Kuhl, 1817)	Вразливий
Нічниця вусата <i>Myotis mystacinus</i> (Kuhl, 1817)	Вразливий
Нічниця Брандта <i>Myotis brandtii</i> (Eversmann, 1845)	Рідкісний
Нічниця водяна <i>Myotis daubentonii</i> (Kuhl, 1817)	Вразливий
Нічниця ставкова <i>Myotis dasycneme</i> (Boie, 1825)	Зникаючий
Широковух європейський <i>Barbastella barbastellus</i> (Schreber, 1774)	Зникаючий
Вухань звичайний <i>Plecotus auritus</i> (Linnaeus, 1758)	Вразливий
Вечірниця руда <i>Nyctalus noctula</i> (Schreber, 1774)	Вразливий
Вечірниця мала <i>Nyctalus leisleri</i> (Kuhl, 1817)	Рідкісний
Нетопир звичайний <i>Pipistrellus pipistrellus</i> (Schreber, 1774)	Вразливий
Нетопир-карлик <i>Pipistrellus pygmaeus</i> (Leach, 1825)	Неоцінений
Нетопир Натюзіуса <i>Pipistrellus nathusii</i> (Keyserling et Blasius, 1839)	Неоцінений
Нетопир середземноморський <i>Pipistrellus kuhlii</i> (Kuhl, 1819)	Вразливий
Кажан пізній <i>Eptesicus serotinus</i> (Schreber, 1774)	Вразливий
Кажан північний <i>Eptesicus nilssonii</i> (Keyserling et Blasius, 1839)	Рідкісний
Лилик двоколірний <i>Vespertilio murinus</i> Linnaeus, 1758	Вразливий
Мишівка лісова <i>Sicista betulina</i> (Pallas, 1779)	Рідкісний
Горностаї <i>Mustela erminea</i> Linnaeus, 1758	Неоцінений
Норка європейська <i>Mustela lutreola</i> (Linnaeus, 1761)	Зникаючий
Тхір лісовий <i>Mustela putorius</i> Linnaeus, 1758	Неоцінений
Видра річкова <i>Lutra lutra</i> (Linnaeus, 1758)	Неоцінений
Рись <i>Lynx lynx</i> (Linnaeus, 1758)	Рідкісний

Крім того, тут зустрічається 220 видів хребетних, віднесених до Конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі; 49 видів птахів, віднесених до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів; 1 вид кажанів, віднесених до Угоди про збереження кажанів у Європі; 27 видів хребетних, віднесених до Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення.

Частина території (заплава річки Прип'ять та заплава річки Стохід) відноситься до водно-болотних угідь міжнародного значення. Територія парку є місцем масових сезонних міграцій птахів (120-150 тисяч особин).

ТУРИСТИЧНІ МАРШРУТИ «НПП «ПРИП'ЯТЬ-СТОХІД»

Створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів НПП «Прип'ять-Стохід» є одним із важливих завдань парку.

Територія національного природного парку «Прип'ять-Стохід» володіє значним рекреаційним потенціалом для розвитку еколого-пізнавального, історико-культурного, пляжно-культурного, наукового, сільського зеленого, спортивного, паломницького, майже всіх видів водного туризму, а також кваліфікованого туризму (рибальства). Тут зосереджені значні масиви лісів. Добрі кліматичні умови: переважає м'яка тепла зима і досить тепле вологе літо. Є велика кількість прісних озер; повноводні унікальні ріки повільно протікають у низьких берегах. Ця територія зберегла багато цікавих народних звичаїв, традицій, легенд, ремесел, які в урбанізованому суспільстві зовсім зникли. Надзвичайно багатий та різноманітний рослинний та тваринний світ. Все це створює надзвичайно сприятливі умови для розвитку туризму.

Найбільше уваги приділяється розвитку екологічних форм туризму на території парку. Адже відпочинок на лоні природі надає можливість відпочити в осередках живої природи, відмінного від міського культурного середовища та пізнати довкілля, культуру людей, які живуть у цій місцевості. Тому одним із головних завдань національних парків є навчити чути, бачити, розуміти оточуючий світ і найголовніше – поводитися у ньому.

Одним із важливих та пріоритетних завдань є розвиток рекреаційної інфраструктури на території рекреаційних зон з метою розвитку організованих форм туризму. Станом на цей час знаходиться 20 облаштованих місць короткострокового відпочинку населення, 2 оглядові вежі, 6 інформаційних куточків, 2-а біг-борди. Території парку облаштовуються ігровими еко-інсталяціями «Склади дерево», «Склади рибу», «Знайди слід тварини» та ін.

Уже традиційними для нашої території є такі цікаві заходи, як турнір з ручного сінокосіння низинних боліт «Українська косовиця» та фестиваль із екстремального водного туризму «Поліська регата». Ці заходи відомі далеко за межами України і збирають велику кількість учасників не тільки з України, а й зарубіжжя, є важливим джерелом популяризації рекреаційних принад нашого регіону.

Одним з наступних важливих та пріоритетних завдань є розвиток мережі екологічних туристичних маршрутів та екологічних стежок, що в перспективі дають можливість ознайомлюватися із рослинним і тваринним світом, історико-культурною спадщиною, народним побутом населення, вивчати цю територію, визначати свою роль у природі. Для найбільш повного та безпечного для навколишнього середовища пізнання природи на території парку діє 4 екологічні туристичні маршрути та 2 екологічні стежки.

Туристичний маршрут «Прип'ятські мандри»

Цей екологічний маршрут відкриває захоплюючі різноманітні краєвиди чарівної природи парку, дає змогу духовно збагатитися, набратися цілющої природної енергії, ознайомитися з побутом поліської глибинки. Дуже цікавим на маршруті є надзвичайно різноманітний та багатий світ птахів (більше 230 видів), осередком мешкання яких є заплава річки Прип'ять. Рослинний світ також вирізняється різноманітністю та є добре збереженим. Більша частина маршруту проходить поміж «очеретяних джунглів», серед яких течуть десятки русел річки Прип'ять. Зустрічаються піщані дюни, острови на яких можна зійти і відвідати незвичні мальовничі ландшафти, немов відокремлені болотистими плесами від оточуючої реальності. Нитка маршруту проходить по річці Прип'ять: початок поблизу с. Щитинь - с. Почапи (Вижівський водозабір) - с. Невір - с. Ветли - рекреаційний пункт «Дубок» (3 км від с. Люботинь) - озеро Люб'язь (с.Люб'язь) - с.Хоцунь - урочище Муравина - с. Сваловичі. Загальна довжина 74 км. Маршрут облаштований 5 інформаційними аншлагами. Час проходження 3-5 днів на байдарках.

Туристичний маршрут «Чарівний світ Полісся»

Подорож річкою Стохід, Поліською «Амазонкою» дає можливість доторкнутись до царства дикої, мало зачепленої цивілізацією природи, відчути її ритм, увібрати в себе всю її красу.

Подорож починається в селищі Любешів, що дає можливість познайомитись з багатою історією краю. Досить цікавою зупинкою на маршруті є с. Бучин. Тут ми можемо відвідати місцеву святиню – Бучинську церкву. Побудована вона була на місці видіння Божої Матері. І на сьогодні Бучинська ікона зцілює духовні та фізичні вади. У 2018 році маршрут оптимізовано і змінено траєкторію. Загальна довжина маршруту 28,5 км. Можливе проходження на байдарках та моточовнах. Нитка маршруту: смт Любешів (р. Стохід) – ур. «Попівка», – с. Бучин – с. Сваловичі (р. Прип'ять). Маршрут облаштований інформаційними аншлагами.

Кінний туристичний маршрут «Поліськими нетрями» (Проводиться в залежності від погодних умов)

Маршрут пролягає в околицях с. Ветли протяжністю 20 км. При проходженні кінним маршрутом є можливість проїхатись поліськими лісовими дорогами, де єдиним транспортом, що проходить, залишається віз, відвідати пам'ятку природи, де можна спостерігати за соснами, вік яких сягає більше 170 років, споглядати верхове болото та вивчити їх розмаїття, відвідати прекрасне лісове озеро Біле, яке знаходиться на кордоні двох держав (України та Білорусії), ознайомитися з лісовими бортями, за допомогою яких видобували мед ще за часів Київської Русі. Маршрут облаштований 5 інформаційними аншлагами.

Екологічний маршрут «Тасмиче Полісся»

Цей маршрут найбільше використовується в рекреаційних цілях. Цікавим на маршруті є озеро Люб'язь площею більше 500 га. «Пташиний острів», на якому майже на кожному квадратному метрі знаходиться кладка якогось водоплавного птаха, рукави річки Прип'ять, де кружляють «хмари» птахів. Піщана дюна-гора «Муравина», яка підіймається над заплавою річки. І по завершенні є можливість ознайомитися із поліською архітектурою у с. Сваловичі, яке є своєрідним музеєм під відкритим небом. Загальна протяжність маршруту 18,5 кілометрів. Маршрут можна проходити як на байдарках, так і на моточовнах.

Етно-екологічна стежка «Ойкум – край великих боліт»

Стежка пролягає по чарівному скансен-селу Сваловичі. При в'їзді у село ціпенієш від відчуття, що переступаєш межу часу. У самій назві вчувається щось прадавнє, споріднене з Богом Сонця Сварогом. Проходячи майже порожніми вулицями, оглядаючи пейзажі минулих століть: древні клуні, плетені паркани, хати, хліви криті очеретом, колодязі з журавлями, можна сказати, що це не село, а музей. Хати теж прибрані старовинними надбаннями: вишитими картинами, рушниками, тканими доріжками, глиняними горшками, розписаними дерев'яними скринями. Під час Другої світової війни село повністю спалили нацисти, запідозривши тут перебування партизанів. Але воно відродилося у такому ж автентично-дерев'яному стилі, до якого звикли ще прадіди селян. Екологічна стежка облаштована новими інформаційними аншлагами (8 шт) та промаркована.

Екологічна стежка «Старий парк над Стоходом»

Маршрут екологічної стежки протяжністю 900м проходить у Любешівському парку. Саме вона дозволяє глибше вивчити історію та знайомить із біорізноманіттям парку та прибережної смуги р. Стохід.

Екскурсійні зупинки

1. Ми на екологічній стежці.
2. Колонія граків.
3. Горбок і долина.
4. Заплава Стоходу.
5. Старий дуб – свідок сивої давнини.
6. Храм природи біля храму Господнього.
7. Історичні сліди минулого

Екологічна стежка облаштована 6 інформаційними щитами.

Олішкевич Людмила

РОЗВИТОК ТА ДОСЯГНЕННЯ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ЛЮБЕШІВСЬКОМУ РАЙОНІ

Дзвінки дитячі голоси сколихують тишу Любешівських лісів уже не один десяток років. Улюблені місця туристів одразу перетворюються на наметові містечка. І так з року в рік туризм розвивається, полонить у свої тенета все більше і більше шанувальників.

Перші показові змагання для керівників туристичних гуртків району були проведені у кінці 50-х років (1957-1958 рр.) учителем Любешівської школи Приступою Йосипом Павловичем. Ігор Коротун, керівник обласної туристичної станції, навчав школярів елементів туристичного багатоборства та основам спортивного орієнтування по замкнутому маршруту.

У 1959 році відбулися перші районні туристичні змагання поблизу села Підкормілля. На той час були задіяні лише 2-3 палатки, решта учасників жили в куренях. Проводились такі конкурси: на краще оформлення біваку, кип'ятіння води на швидкість, орієнтування на замкнутому маршруті, смуга перешкод. Найкращими були дві школи: Любешівська (керівник

Пиступа Й.П.) та Великокурінська (керівник Кунько Р.Ф.). З ініціативи Кунька Р.Ф. біля туристичного вогнища був проведений конкурс на краще виконання патріотичної пісні. А також організовані зустрічі з ветеранами Великої Вітчизняної війни та партизанського руху на Волині: Дашенко О., Будько П., Токарчук М.

Пригадує колишній турист Лахай В.І.: «На землю опускаються сутінки. Навкруги горять вогнища. На галявині біля наметового містечка проходить огляд художньої самодіяльності. Чуються веселі голоси. А об одинадцятій годині наступного дня знову розпочинаються змагання юних туристів».

Другий районний туристичний зліт проходив у 1961 році. Переможцями стали Любешівська школа (орієнтування на місцевості), Великоглушанська (туристичне багатоборство та оформлення біваку, витворами природи на туристичну тематику), керівник Дудчик В.К.

З цього часу районні туристичні змагання стали традиційними. Поступово в змаганнях стали брати участь усі школи району. Зміцнюється матеріальна база, а також розширюється програма, ускладнюються умови виконання етапів змагань та конкурсів. Організуються походи. Під час походів юні туристи-краєзнавці вивчають природу свого краю, його історію, культуру. Проводять зустрічі з ветеранами війни та праці, старожилами. Активізують свою діяльність туристичні гуртки.

У 1967 році районний туристичний зліт проводився теж поблизу села Підкормілля. Переможцями районних туристичних змагань стали школярі Ветлівської школи. Серед переможців цих змагань був колишній перший заступник Голови Верховної Ради України Мартинюк Адам Іванович. Команду готував Бущик Петро Григорович, учитель історії. На обласних змаганнях здобули перемогу на швидкість встановлення палатки та кип'ятіння води. Загалом Любешівський район посів четверте місце.

У 1968 році у районному зльоті призові місця зайняли юні туристи Ветлівської, Любешівської та Великоглушанської шкіл. Команду 9-11 класів очолював капітан П.Й. Зусько (колишній методист методичного кабінету відділу освіти, молоді та спорту Любешівської районної державної адміністрації). У цьому ж році на обласному туристичному зльоті команда Любешівського району в Згоранах зайняла перше місце з туристичного багатоборства.

Успішним для туристів видався 1970 рік. Команда туристів села Ветли Любешівського району зайняла перше місце в обласних туристичних змаганнях та стала чемпіоном України з туристичного багатоборства (керівник Бущик Петро Григорович, учитель історії), склад команди: Жиговець Петро, Юхимук Надія, Кирилюк Любов, Кирилюк Ніна, Янюк Микола.

У 70-80-х роках естафету ентузіастів туристсько-краєзнавчого руху приймають Л.А. Федорук, учитель Залазівської школи, та М.С.Журавлюк, учитель В'язівненської школи. Під їх керівництвом у районі активно проводяться туристично-спортивні змагання, збираються краєзнавчі матеріали.

У 1977 році команда В'язівненської школи у складі А. Горщара, А. Клубука, І. Оласюка, В. Кундік, Г. Кух, Г. Понікарчик стає чемпіоном Волині і бере участь у Республіканських змаганнях.

У 1982 році на березі Білого озера відбувся міжобласний туристичний зліт, у якому брали участь команди Рівненської, Волинської та Брестської областей. Керівниками зльоту були І.Коротун та Ю. Горобець. Комендантом зльоту - учитель Ветлівської школи П.В.Ліннік, членом штабу - тодішній секретар РК партії П.Г.Бущик.

З 1989 року у зв'язку з радіаційним забрудненням території Любешівського району внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС, з метою збереження здоров'я дітей туристично-спортивні змагання не проводились. Незважаючи на це, вивчення та дослідження краєзнавчих даних не припиняються.

На основі зібраних краєзнавчими матеріалів у 1994 році в Любешівській школі було відкрито музей історії села Любешова, в якому зібрані документи та матеріали, які були використані при створенні районного краєзнавчого музею.

У 90-х роках в зв'язку з віднесенням Любешівського району до території радіоактивно забрудненої внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС (3-я категорія) і рекомендаціями щодо обмеження перебування дітей в навколишньому середовищі, туристсько-краєзнавча робота в районі майже не проводилась.

Активне відновлення туристсько-краєзнавчої роботи починається із 2001 року, коли в районі відрито філію Волинського обласного центру туризму, спорту і екскурсій, керівником якої призначено Горщар Наталію Павлівну. У 2002 році, вперше після довготривалої перерви,

делегация району взяла участь у 46-у обласному туристсько-спортивному зльоті на оз. Пісочне Шацького району. Команда сформована на базі Любешівського навчально-виховного комплексу.

У 2004–2005 роках відкриваються туристичні гуртки в більшості шкіл району. Найактивніше включаються в туристсько-краєзнавчу роботу гуртківці БДЮТ (керівник Горшар Н. П.), Великокукринської (керівник Кундік І. У.), Бихівської (керівник Синчук В. І.), Деревківської (керівник Гладич В. В.) шкіл та Любешівського НВК (керівник Редько М. С.).

Починаючи із 2004 року в районі відновлюється традиція проведення туристсько-спортивних зльотів, участь у яких щорічно беруть майже всі школи району. З року в рік зростає майстерність юних туристів, ускладнюється та урізноманітнюється програма змагань. Беззаперечними лідерами цих зльотів є туристи Великокукринської школи (керівник Кундік І. У.), які починаючи з 2005 року впевнено утримують перше місце. Серед призерів – учні Любешівського навчально-виховного комплексу, Бихівської, Деревківської, Березичівської шкіл.

З 2008 року відповідно до наказу Любешівського районного відділу освіти Великокукринська школа стає базовою з розвитку туристсько-краєзнавчої роботи в районі. Це стало важливим поштовхом для подальшої активізації туристсько-краєзнавчої роботи в районі. На чолі з учителем географії Кундіком І.У. усі заходи набули цікавого формату.

При школі створений комплексний навчально-тренувальний туристсько-краєзнавчий полігон, у межах якого розроблено ряд туристсько-краєзнавчих маршрутів, створено й обладнано три тренувальні бази для занять з пішохідного туризму та одну з водного туризму, виготовлено карти шести територій для занять зі спортивного орієнтування, обладнано екологічну стежку «До таємниць природи». Важливе значення в повноцінному функціонуванні полігону й розвитку спортивного туризму в районі відіграє також наявність матеріальної бази. Школа в достатній мірі забезпечена спеціальним спорядженням для тренувань та участі у змаганнях зі спортивного туризму, для здійснення довготривалих туристичних походів.

Школярі Великокукринської школи постійно представляють район на обласних туристичних зльотах, першостях зі спортивного туризму та спортивного орієнтування, де показують досить високі результати, виборюють призові місця в окремих видах програм. Найбільше вагомих результатів досягнуто в останні 3-4 роки. У 2011 році на Першості області з орієнтування «Волинська осінь» команда району зайняла перше місце. Юні спортсмени-туристи на Чемпіонаті області з техніки туризму у 2013 році зайняли четверте загальнокомандне місце з водного туризму і п'яте – з пішохідного, у 2014 році – п'яте місце з пішохідного туризму. У Кубку області з техніки туризму в закритих приміщеннях у 2013 році команда школи зайняла 3-є місце (1-й етап) та 2-е місце (2-й етап). На Чемпіонаті області зі спортивного орієнтування у 2014 році – 3-є місце.

Високу активність проявляють школярі і в проведенні подорожей, експедицій, спортивних походів. У 2010 році в конкурсі на кращий туристичний похід група Великокукринських школярів зайняла 2-е місце серед пішохідних походів I кат. складності, а у 2012 та 2013 роках – 1-е місце серед водних походів III ст. складності та були учасниками Всеукраїнського етапу конкурсу.

Хронологія основних подій з історії туристсько-краєзнавчого напрямку:

- 1959 рік, відбулися перші районні туристичні змагання поблизу села Підкормілля (2-3 палатки), всі учасники жили в куренях;

- 1970 рік, команда туристів села Ветли Любешівського району зайняла перше місце в обласних туристичних змаганнях та стала чемпіоном України по туристичному багатоборству (керівник Бущик Петро Григорович), склад команди: Жиговець Петро, Юхимук Надія, Кирилюк Любов, Кирилюк Ніна, Янюк Микола;

- 1977 рік, команда В'язівненської школи стає чемпіоном Волині та бере участь у Республіканських змаганнях;

- 1982 рік, на березі Білого озера відбувся міжобласний туристичний зліт, у якому брали участь команди Рівненської та Волинських областей, Брестської області;

- з 1989 року по 2004 рік у зв'язку з радіаційним забрудненням території Любешівського району туристичні змагання не проводились;

- після 15-річної перерви юнацький туристсько-спортивний рух відродився у 2002 році;

- команда Любешівського району взяла участь у 46 та 47 обласних зльотах-змаганнях;

- 2004 рік, районні туристсько-спортивні зльоти після тривалої перерви відновились;

- червень 2004 року, перший районний туристсько-спортивний зліт (урочище «Цирська дача», 15 команд);

- червень 2005 року, другий районний туристсько-спортивний зліт (урочище «Цирська дача» с. Бихів);

- червень 2006 року, третій районний туристсько-спортивний зліт;
- червень 2007 року, четвертий районний туристсько-спортивний зліт;
- 2008 рік, Великокурінська школа стає базовою з розвитку туристсько-краєзнавчої роботи в районі;
- 3-5 червня 2008 року, п'ятий районний туристсько-спортивний зліт (урочище «Цирська дача» с. Бихів);
- 2-4 червня 2009 року, шостий районний туристсько-спортивний зліт (урочище «Коростинка» с. Люб'язь, 460 школярів із 26 шкіл);
- 1-3 червня 2010 року, сьомий районний туристсько-спортивний зліт (урочище «Підруб'є» с. Люб'язь, 350 школярів із 23 шкіл);
- 31 травня - 02 червня 2011 року, восьмий районний туристсько-спортивний зліт (урочище «Підруб'є» с. Люб'язь, 330 школярів із 21 школи);
- 2011 рік, команда району посіла перше місце на Першості області зі спортивного орієнтування «Волинська осінь»;
- 21-23 травня 2012 року, дев'ятий районний туристсько-спортивний зліт (урочище «Підруб'є» с. Люб'язь, 270 школярів із 22 шкіл);
- 28-30 травня 2013 року, десятий районний туристсько-спортивний зліт (село Березичі);
- 03-05 червня 2014 року, одинадцятий районний туристсько-спортивний зліт село Березичі).

Упродовж п'яти років не проводився туристсько-спортивний зліт. У 2019 році відбувся дванадцятий туристсько-спортивний зліт Любешівської селищної ради, що проходив на базі Залізницького старостинського округу.

Список джерел та літератури

1. Газета «Нове життя» від 29 травня 1965 року.
2. Газета «Нове життя» від 04 червня 1968 року.
3. Газета «Нове життя» від 19 вересня 1968 року.
4. Газета «Нове життя» від 29 травня 1969 року.
5. Газета «Нове життя» від 09 липня 1977 року.
6. Газета «Нове життя» від 03 серпня 1978 року.
7. Газета «Нове життя» від 29 травня 1982 року.
8. Газета «Нове життя» від 08 липня 1982 року.

Лесик Любов

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРЕСУ ДО ІСТОРІЇ РІДНОГО КРАЮ ЧЕРЕЗ МУЗЕЙНУ СПРАВУ

Велика Глуша... Самобутній і ні з чим не зрівняний куточок України, древній край лісів, талановитих і працьовитих людей.

«Самое название села указывает, что село расположено в глухой местности. Находясь на окраинѣ Волын. г., недалеко отъ границъ Гроднен. и Минской губ., оно окружено съ запада, сѣвера и востока болотами, служащими началомъ обширныхъ Пинскихъ болотъ. Только южная и юго-западн. границы сего села представляютъ болѣе сухую мѣстность, хотя ѣ пересѣкаемую въ разныхъ направлѣнїяхъ небольшими болотами. Не очень давно мѣстность была покрыта дремучими лѣсами, нынѣ же представляетъ равнину, усѣянную кое-гдѣ небольшими песчаными холмами и кустарниками, изрытую небольшими ручьями, связывающими болота между собою и пригодными лишь для водопоя скота въ лѣтніе дни». Такий опис села дає К. Теодорович в книзі: «Волынь в описании городовъ, мѣстечекъ и селъ».

Достовірні дані про Велику Глушу є лише з першої половини XVI ст., село згадується під назвою «Глушка» як власність Данила Мелешковича.

«Въ 1537 г. 20 декабря в Ковлѣ заключенъ былъ актъ о разграниченїи имѣнїи князя Василя Михайловича Сангушки Ковельскаго г. Ковля и с. Клевцека отъ имѣнїи князя Андрея Михайловича Сангушко- Коширскаго-Городельца, совершенный судьями кн. Василя; въ подтвержденїе вѣрности указанныхъ кн. Василюмъ границъ земельныхъ, этотъ князь привелъ свидѣтелей — шляхту и людей сугранниковъ и сумежниковъ, суседовъ своихъ съ Коруны Польское, Ратенскаго повѣту...» (Archium ks Sanguzko — т. 4ст. 107.)

Проте це не найдавніші дані. Свідченням цього є кам'яні знаряддя праці, хоча знайшли їх не археологи, а жителі села. Микола Плясун 1960 р. н., житель села Велика Глуша, знайшов

кам'яні знаряддя праці в урочищі Садовка. Цікавими є також знахідки кам'яних знарядь праці Володимира Лесика в урочищі Княже, Ангеліни Яцик - в урочищі Врамиха. То чи жили тут люди в період кам'яного віку? Загадка історії, яка дає поштовх детальніше вивчати минуле рідного краю, історія якого є складовою частиною історії України.

Село має давню та славу історію. Про це свідчать не тільки писемні джерела, але й легенди, назви урочищ, а також пам'ятки старовини.

Проходять роки, багато подій минає, зникає безліч цінного матеріалу про минувшину українського народу. Тому завдання кожного громадянина України – зберегти події історичного минулого нашого народу, показати, що ми – УКРАЇНЦІ і цим гордимось!

Скарби минувшини, речі наших пращурів – священні реліквії для нащадків, тому потребують охорони, збереження, вивчення. З цією метою спільними зусиллями вчителів-ентузіастів, учнів, працівників школи та жителів села Велика Глуша у школі було створено музей.

Зібрані експонати дали змогу сформувавши 13 експозиційних розділів, які знайомлять відвідувачів з історичним минулим, побутом і традиціями жителів села Велика Глуша.

Ідея створення музею виникла в кінці 80-х років ХХ ст. У 2007 році музей зареєстрували як Музей історії села Велика Глуша (наказ облупон від 07.12.2007 р. №783) (Додаток 1). У 2012 році музею було присвоєно звання «Зразковий музей» (наказ МОН України № 213 від 22.02.2012 р.).

Шкільний музей є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь всього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної і духовної культури. Ця скарбниця є тим своєрідним містком, який зв'язує покоління минулі з поколінням сучасним і прийдешнім. Знання історії рідного краю духовно збагачує кожну людину, виховує патріота, вчить шанувати свій народ та інші народи, що здавна жили і працювали в Україні.

Залучати до збереження та вивчення скарбниць духовності необхідно як підростаюче покоління, так і громадськість. На сьогодні перед нашою державою стоїть завдання - виховання у молодого покоління почуття патріотизму, формування особистості на засадах духовності, моральності, толерантності, реалізації науково-технічного та творчого потенціалу молодих громадян. Виходячи з цього, основна ідея полягає в мотивації громадянської активності молодого покоління. Саме тому патріотичне виховання учнівської молоді є одним з найголовніших пріоритетів національної політики в Україні.

Система роботи з молоддю повинна сприяти виробленню наступного мислення: прихильності своїй національній спадщині й усвідомленню його ролі та місця в світовому духовному розвитку, пошані до всіх інших культурницьких систем і традицій. Тільки глибока й усвідомлена любов до своєї спадщини спонукає людину з повагою ставитися до відчуттів інших, бути чутливим до трагедій Вітчизни і народу. Результатом патріотичного виховання має бути сформованість почуття патріотизму, яке означає прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою.

Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова. Тільки той може досягнути своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто збагнув відтінки й пахощі рідного слова, хто дорожить ним, як добрим ім'ям своєї родини.

Шкільний музей є ефективною формою організації і подачі навчального матеріалу про рідний край, виховання патріотизму та почуття гордості за свою країну, свій народ.

Музей історії села Велика Глуша існує як зібрання оригінальних і цінних експонатів, пам'ятних і дорогих серцю кожної людини матеріалів. Колекція музею є цінним джерелом, яке дає можливість вивчати життя, побут, культуру та релігійні уявлення наших предків. Кількість експонатів постійно збільшується, збагачуються форми пошукової роботи, удосконалюється структура експозицій. Робота із поповненням і вдосконаленням музею не припиняється. У вересні 2011 року житель села Михайло Маковський передав до музею кайдани, Галина Костроміна – зольницю. Після проведення обласних семінарів (2011 р.), що проходили в нашій школі (була організована виставка «Родинні обереги»), жителі села передали до музею рушники й сорочку.

У 2015 році Тамара Харчик, учителька нашої школи (уродженка села Мала Глуша), передала фотокопію вишивки тризуба, який забрали під час обшуку 1947 році у Лесик Василю Матвійови (сестра бабусі Тамари Харчик), а також архівні документи, які підтверджують цей факт:

Протокол обыска

12.04.1947 г. х. Менчи М. Глушанського с/с.

Я, ст. оперуполн. Ратновського РО МГБ л-т Кузнецов в присутствии ст. оперуполн. МГБ и понятой Росинчук Марии Федоровны произвели обыск в доме Лесик В.М. В результате обыска

обнаружено в кармане жакета тризуб на полотне (свастика ОУН-УПА) в к-ве одной штуки, топографическая карта на польском языке.

Постановление на арест 28.06.1947 г.

Я.ст.уполномоченный отдела 2-н УМГБ ВО л-т Свириденко, рассмотрев материал о преступной деятельности Лесик В.М.

Нашел :

Что Лесик В.М. с 1943 г. по 1947 г. принимала активное участие в банде УПА и ОУН подполье. Дом Лесик М.В. являлся пунктом связи руководящего состава ОУН-УПА, где встречались бандиты-“Токарь”, “Евген”, “Тигр”, “Хмара”, “Верховинец” и др. Одновременно Лесик В.М. являлась связной Брестского надрайонного проводника ОУН “Токаря” и надрайонного шефа СБ “Евгена”, а также вела разведку в пользу ОУН и УПА. Будучи задержанной 12.04.47 г. Ратновским РО МГБ при обыске у Лесик В.М. был обнаружен герб “тризуб”, изображенный на шелковом полотне.

Сов.секретно

Н-ку отдела “А” МГБ УССР полк. Подобедову г.Киев

По вашему делу № 2300 на Лесик В.М. , которую для отбытия срока наказания согласно персонального наряда ГУЛАГа МВД СССР , направьте в Ухтимжемлаг МВД

Зам.нач. отдела “А” МГБ СССР

Иванов

Тамарі Яківні матеріал передав Анатолій Лесик. Він досліджує свій родовід і знайшов такі цінні краєзнавчі матеріали про свою родину.

Та це далеко неповний перелік нових експонатів.

Коли починали збирати матеріал для музею, здавалось, що це дуже складно, були сумніви, чи все вдасться. А сьогодні стоїть головне завдання - зберегти цей цінний матеріал, адже люди віддавали сімейні реліквії, які для них були дорогим спомином, бо бачили, що в музеї ці речі бережуть, цінують.

Експонати шкільного музею використовує педагогічний колектив як у навчальній, так і у виховній роботі та в роботі з громадськістю.

Значну роль у набутті учнями систематичних знань з історії рідного краю відіграють уроки історії України. Застосування краєзнавчого матеріалу на уроках історії дозволяє збагатити учнів знаннями про рідний край, виховувати любов до нього, показати зв'язок своєї малої батьківщини з великою Батьківщиною, підкреслити єдність історії кожного села з історією і життям усієї країни, відчутти причетність до неї кожної сім'ї й визнати своїм обов'язком стати гідним спадкоємцем кращих традицій рідного краю. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії та інших предметів є одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках посилює інтерес до історії рідного краю, робить їх більш цікавими та змістовними. Уроки, які проходять у шкільному музеї, завжди цікаві, емоційно насичені. Краєзнавчий матеріал допомагає осмислити історичні явища, факти, збуджує інтерес до самостійної дослідницько-пошукової діяльності.

Шкільний музей надає великі можливості для проведення різноманітної масової роботи, активізації навчально-виховного процесу.

У нашій школі вже склалися певні форми використання музейного матеріалу в процесі навчання і виховання. Це екскурсії по музею, уроки-екскурсії, використання експонатів на уроках, виховних заходах, самостійна робота учнів з музейними експонатами під час підготовки рефератів, повідомлень на уроках, тематичних вечорах, заняттях гуртків. Зібрані в музеї експонати стають засобами конкретизації навчального і виховного матеріалу, розширюють знання учнів про рідний край. А той факт, що у зборі експонатів, розміщенні експозицій у музеї беруть активну участь самі учні, ще більш посилює інтерес до вивчення історії своєї батьківщини.

Музейні експонати використовуються при викладанні практично всіх дисциплін шкільного курсу, а також у виховній та позакласній роботі, де задіяні як вчителі, так і учні.

Найбільший педагогічний ефект досягається за умови цілеспрямованої та систематичної роботи.

Як форма навчально-виховної роботи раз з уроками використовуються й екскурсії. Метою музейних екскурсій є огляд зібраних й експонованих історичних документів, пам'яток матеріальної і духовної культури. Екскурсія не лише розкриває зміст речей, що експонуються, а й дає уявлення про їх взаємозв'язок, через який висвітлює ті чи інші історичні події, явища, їхній хід та наслідки. (Додаток 6).

Екскурсії проводимо не тільки для учнів, а й для гостей школи, батьків, учасників методичних заходів, жителів села. Під час екскурсій завжди отримуємо нову інформацію про історію села та його жителів.

Найдавнішою архітектурною спорудою Великої Глуші є Свято-Успенська церква (Додаток 2). Церковне життя становило важливу, невід'ємну частину історії села Велика Глуша. Релігія і церква зберігали моральні засади народу, додавали йому сил і натхнення в подоланні перешкод, які траплялися на його шляху. Побудована церква була у 1775 році на кошти парафіян. «Въ с. Великой Глушѣ церков во имя Успенія Пресв. Богоматери. Стоить въ серединѣ двухъ сельскихъ поселковъ, въ м. Маріамполѣ, въ восточной его части, на небольшомъ холмѣ. Церковь дерев., съ такою же пристроенною къ ней въ 1873 г. прихожанами колокольнею, на камен. фонд., крыта желѣзомъ. Въ 1873 -1875 гг. капитально ремонтирована».

Більш як 200 років! Всі ці роки церква була діюча. І на сьогодні Свято-Успенська святиня залишається священним храмом, центром духовності жителів села, видатною пам'яткою архітектури. Не можна уявити давнє поліське село Велика Глуша без Свято-Успенської церкви. Ця чудова пам'ятка дерев'яної архітектури є свідком усіх історичних подій, що відбувалися на території села. У церкві з давніх-давен під вінцем єдали та єднують свої долі жителі села. Божий храм символізує високий дух смирення, повагу до людей, людяність і доброзичливість.

Однією з пам'яток історії нашого села міг би бути панський маєток, який свого часу прикрашав центральну вулицю. «Быв. владѣлецъ имѣнія гр. Леонъ Красицкій устроилъ здѣсь суконный и водочный заводы, построилъ для себя большой палацъ, много каменныхъ домовъ въ м. Марыамполь и вообще старался поднять значеніе села.». (Додаток 3).

Панський маєток, який побудував Красицький, був зруйнований у повоєнні роки. Берл Грінберг, який народився і жив у Великій Глуші в першій половині ХХ ст., у своїх спогадах так описує панські палац і сад:

«Полудневі години. Літо та сонце. Молодь тиняється групами та по-парах вниз по дорозі до баронського саду та палацу. Життя нашої молоді ніяк не опишеш без того садка. Він був невід'ємною частиною життя. Кілька років тому, ще коли там жив барон, ворота маєтку були замкнені і євреям не дозволялося проходити. Але через кілька років статки барона змінилися і він проводив більшість часу у Варшаві чи Вільному. Його управителі та слуги, які залишилися в маєтку, не дуже переймалися цими заборонами, і євреям було дозволено там блукати. Знадвору палац пробуджував почуття поваги. Проте всередині він був занедбаний та зруйнований. Сходи майже обвалювались. Коли, бувало, я вилазив на них і заглядав у темні кімнати, чи в підвали - все це якось пробуджувало в мені асоціації з тортурами та інквізицією... З іншого боку - сад - завжди сліпуче сяяв своєю чарівністю. Там були дерева китайських ягід, чиї квіти далеко доносили свій аромат. Скрізь постійно була тінь: на міріадах його стежок та віддалених куточках. Сад був завжди незмінним місцем для перших побачень закоханих, для прощальних сліз та смутку розлуки, для пісень та віршів, для суперечок та незгод і для тих, хто лише хотів побути наодинці та почитати. Досвід, який я там отримав не зник і по сьогоднішній день.»

Матеріал знайшов і передав до музею доцент кафедри психології Східноєвропейського університету Володимир Хомик. Переклад з англійської мови здійснив випускник нашої школи Роман Невірець.

У січні 2007 року у школі проходила зустріч поколінь. Під час екскурсії по музею, коли звучала розповідь про панський маєток, до розмови приєднався Фурдик Микола Миколайович, сільський голова. Він повідомив, що Ірена Лубенська-Возняковська із Кракова написала листа до сільської ради, у якому повідомила, що вона шукає інформацію про своїх предків, останніх власників маєтку у Великій Глуші, свого діда Вінченці і його сина, а її батька – Зигмунта Лубенського. Фурдик М.М. передав ксерокопії листів пані Ірени до шкільного музею.

У 2009 році Ірена Лубенська-Возняковська зі своєю родиною приїздила до Великої Глуші. Пані Ірена відвідала музей, розповіла учням багато цікавих фактів про свою родину (Додаток 4). У 2015 році сім'я Лубенських-Возняковських знову відвідала село і музей. Діти пані Ірени хочуть виконати заповіт матері – встановити пам'ятну дошку про те, що у селі був маєток родини Лубенських.

З роками маєток Красицьких занепадає. Частину свого володіння землею один із Красицьких віддає під колонізацію, аби мати від цього грошові прибутки. «Въ 1877 г. въ с. Вел. Глушкѣ и дер. Погулянкѣ являються новіе обитатели – нѣмцы, поляки и рускіе старообрядцы. Ѳедосѣевскаго толка, - всѣ они владѣють по долгосрочнымъ контрактамъ и переуступають свои права другимъ, такъ что ежегодно являються новые владѣльцы, и такимъ образомъ происходитъ постоянная смѣна населенія какъ по національности, такъ и по вѣрѣ». Саме за таких обставин у Великій Глуші опинилася сім'я Альберта Теппера, зараз жителя Німеччини, у минулому мешканця с. Велика Глуша. (Додаток 5).

Німці жили в Глуші до 1939 року. Про колонізацію німців і досі нагадує німецьке кладовище, яке знаходиться в південно-східному напрямку від Містечка. Альберт Теппер розповідав, що його предки виїхали з Німеччини приблизно в кінці XIX ст. через те, що були бідні, а в Великій Глуші давали землі стільки, скільки могли викорчувати лісу. У 1914 році, коли розпочалася Перша світова війна, Тепперів, їхніх родичів Шмідтів і всіх інших колоністів царська влада виселила з нажитих місць до Сибіру. За роки війни хутір Тепперів згорів, тож мушили будуватися на голому місці. Літом займалися землеробством, а зимою батько Йоган (був майстер на всі руки) клепає бочки, майстрував вози, сани, брочки, коловороти. Виїхали з Глуші в січні 1940. Групу, де були Теппери, перевезли в польське село і наказали займати порожні хати, мешканців якого вивезли на роботи в Німеччину. Важко було там освоюватися переселенцям: обіцяли Німеччину, а поселили в Польщі.

Проїшли роки, але Альберт Теппер пам'ятає й досі рідну землю, село, у якому народився й виріс, де пройшла його юність. Не забув своїх друзів-великоглушанців, не забув і мову, якою розмовляв у дитинстві. Під час зустрічі з односельчанами, учнями і вчителями Альберт Теппер вільно спілкувався українською мовою (навіть співав пісню про чарівну дівчину Марусю, «Ой у лісі при дубочку»). Екскурсія в музеї допомогла йому згадати дитячі роки і юність. Альберт Теппер із задоволенням відгукнувся на наше прохання надати до краєзнавчого музею матеріали про своє життя і діяльність. (Додаток 6)

Захоплюючою була зустріч у музеї з родиною Бориса Мелешка з Латвії у 2013 році. Борис Мелешко розшукав могилу свого батька, який загинув під час Другої світової війни і похований у братській могилі на сільському цвинтарі села Велика Глуша. Відвідавши братську могилу, гості з Латвії були дуже задоволені, що вона доглянута. Приємно було й нам, адже за братською могилою слідкують учні нашої школи. Пізніше Борис Мелешко електронною поштою переслав копії фронткових листів батька. (Додаток 6).

Тематичний тиждень «Ми пам'ятаємо подвиг ваш, односельчани» щороку проводимо напередодні Дня Перемоги. Учні та вчителі беруть активну участь у трудовому десанті: прибирають територію і садять квіти біля обеліска та братської могили, допомагають ветеранам війни. Юні художники й поети організовують виставки малюнків і віршів про Другу світову війну. На виховних годинах проводять зустрічі з ветеранами війни і т.д. Проведення таких заходів сприяє військово-патріотичному вихованню і прагненню берегти та шанувати пам'ять про подвиги односельчан у роки Другої світової війни.

Гуртківці, педагогічний колектив зібрали матеріал про наших земляків, учасників Революції Гідності та учасників бойових дій у зоні АТО. Зібраний матеріал оформили у фотовиставку.

Зворушливою була «Зустріч двох поколінь» у 2015 році. На цей захід запросили учасників і ветеранів Другої світової війни та учасників АТО з Великої Глуші. (Додаток 8). Представники двох поколінь розповіли, як вони захищали цілісність нашої держави. Ветерани Другої світової війни та учасники АТО – це наша гордість і наша слава. Ми пишаємося, що юнаки, колишні випускники школи, стали на захист непорушності кордонів України. Такі заходи виховують у юнаків готовність завжди захищати свою Вітчизну.

Юні краєзнавці брали активну участь у підготовці і проведенні виставки «Родинні обереги». На ній були представлені вишиті рушники й сорочки різних поколінь, одяг жителів села к. XIX – п. XX ст., ткані вироби, виставка літератури про наш край та інші експонати.

Учасниками були учні, вчителі і жителів села. Найбільше експонатів представила Любов Яцик. Вона продемонструвала вишивки і ткані вироби трьох поколінь: бабусі (Харитини Домальчук, 1910 р. н.), мами (Ганни Наливайко, 1946 р. н.) і дочки (Любові Яцик, 1971 р. н.). Сва Динь (1947р.н.) принесла цілий кухор (скриня) власноруч вишитих і витканих різних виробів. Велика експозиція сучасних вишитих рушників була представлена Галиною Ліштван. А Василь Ричук приніс вишиті хустини своєї мами. Вишивки були виконані настільки майстерно, що викликали сумніви, чи це ручна робота. Проте виявилось, що це дійсно вишивки справжньої майстрині Світлани Ричук. Були представлені експонати і шкільного музею. Атмосфера на виставці була благодатна, та й не могла бути іншою, бо в кожний візерунок майстрині вкладали часточку любові, доброти і ніжності, які так і випромінювались, віддаючи всім свою позитивну енергетику.

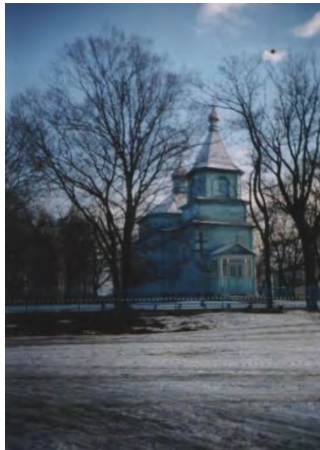
Саме така форма роботи, де є тісний зв'язок і співпраця з учнями, відвідувачами, жителями села, приносить хороші результати як у навчально-виховному процесі, так і в процесі розширення та зміцнення зв'язків школи із громадськістю, виховує справжніх патріотів, які пишаються своєю країною і захищають від зазіхань на територіальну цілісність України.

Таким чином, різні форми і методи навчальної і виховної роботи у шкільному музеї дають можливість глибше вивчити історію рідного краю, звичаї і традиції українського народу, конкретизувати знання основ наук, вчать застосовувати їх на практиці, спонукають до самостійної роботи у бібліотеках, архівах, прищеплюють навички орієнтування в науковій і політичній інформації, створюють умови для індивідуальної та колективної творчої діяльності, сприяють вихованню в молоді патріотичних почуттів.

Рідний край, рідна земля, Батьківщина, Україна... Які це прості й разом із тим прекрасні та святі для нас слова. Велика і священна любов до України жила, живе й житиме в серцях її кращих синів і дочок. Рідний край починається не тільки з маминої колисанки, батьківської хати. Він починається для нас із прадавніх коренів нашого роду.

Додаток 1. Музей історії села Велика Глуша

Додаток 2. Свято-Успенський храм

Додаток 3. Панський маєток

Додаток 4. Ірена Лубенська-Возняковська у музеї.

Додаток 5. АльберТеппер, нащадок німецьких колоністів

Додаток 6. Андрій Мелешко з родиною

Додаток 7. Оглядова екскурсія

Додаток 8. Зустріч двох поколінь захисників Вітчизни

Список джерел та літератури

1. Ганнусенко Н. І. Шкільні музеї.: Навч.-метод. посібник.– К.: Рад.шк., 1990.
2. „Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді“. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mon.gov.ua >2015/ 06/16 > konceptziya
3. Мочкіна Л. І. Позакласна робота з історії України. Т.: ”Мальва – ОСО”, 2001.
4. Струнка М. П. Організація пошукової роботи з етнографії у шкільних краєзнавчих музеях. К., 1989.
5. Теодорович М.І. Волинь в описаних городо́въ местечекъ и сель. П., 1903

Оласюк Алла

КРАЄЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ЯК ОСЕРЕДОК ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ В ДІТЕЙ

Краєзнавчий музей, який функціонує у ЗЗСО «Любешівський ліцей», покликаний формувати стійкий інтерес до придбання учнями нових знань з історії рідного краю, виховувати бажання до самостійного вивчення історії рідного краю, формувати вміння дослідницької роботи з краєзнавчою літературою, архівними матеріалами, письмовими та усними джерелами. Наскільки це вдасться реально втілити в життя, однозначно сказати важко. Але вже те, що учні 5-11 класів виявляють великий інтерес працювати екскурсводами в музеях, зустрічатися з ветеранами війни і праці, учасниками Київського Майдану та воїнами АТО, відомими людьми краю і брати в них інтерв'ю, доглядати могили жертв I і II світової війни, працювати з архівними документами, бачити в простому музейному експонаті не просто глиняне череп'я чи якесь дивовижне каміння, звичайну дерев'яну гребінку чи з коров'ячого рогу, виготовлений гребінець, а цілу епоху: звичаї, традиції людей того часу, кому ці речі служили, - важливий момент у формуванні особистості.

Адже за музейними експонатами дійсно приховується певний пласт духовного життя, сам спосіб виживання наших пращурів у тих чи інших життєвих умовах, у яких вони творили або просто опинилися.

Хотілося додати, що діти саме в музеях, як у дзеркалі, мають змогу бачити минуле свого краю, а часто і родини, що викликає в них захоплення й інтерес як до розповіді екскурсвода, так і самого музею.

Про те, що вдалося довідатись і побачити в музеї, діти діляться вдома з батьками, а ті уже приходять у музей, щоб поділитися речами, листами, фотографіями, які поповнюють музейні експозиції. Не знаю, як де, а у нас навіть, здавалося б, із давно забутою, що валялося на горищі старої оселі десятиліттями, річчю, ніхто не хоче розставатися. Тому такий спосіб поповнення музейних експонатів прагнемо і використовувати, і популяризувати.

Останні події в Україні показали, що патріотичному вихованню ми всі зобов'язані приділяти особливу увагу. Не осторонь цього повинні стояти і шкільні музеї, що покликані виховувати таке соціальне почуття, змістом якого є «любов до Батьківщини, відданість їй, гордість за минуле і сьогодення, прагнення захищати інтереси Батьківщини».

Прагнучи іти в крок з часом, ми постійно переконуємо слухачів, що наше сьогодення мало свій початок, що воно виникло на основі історичного минулого.

Усі заклади освіти, як і шкільні музеї, покликані навчати і виховувати. Коли з першим завданням у нас відчутні здобутки, то в сфері виховання ще стільки нерозв'язаних проблем, які стоять перед сім'ями та освітніми закладами.

Саме про взаємовідносини між різними поколіннями здобувачі освіти спроможні відчутти, переконалися, відвідуючи музеї. Адже речі, світлини, знаряддя праці й побуту яскраво підтверджують розповідь наставника чи керівника музею або і юних екскурсоводів, яким було життя колись і як воно змінювалось.

Чи варто все минуле відкидати, як зношене взуття, чи варто все-таки вчитися у своїх предків? Цю дилему допоможе розв'язати дітям саме часте відвідування музеїв. Вони зможуть самі дійти висновку, що досвід, набутий сотнями поколінь та перевірений часом, був, є і залишається одним з найбільших скарбів людства.

У наших предків-поліщуків було багато чому навчитися, про це діти переконуються щоразу, перебуваючи в музеї. Простота і зручність знарядь праці теслярів, бондарів, чинбарів, гончарів просто вражає і захоплює. Для удосконалення цих знарядь праці враховувався досвід попередніх поколінь, їхня кмітливість, винахідливість, талант.

Під час екскурсій в музеї, як правило, увага відвідувачів сконцентровується на одному з експонатів і розповідь іде не стільки про його призначення, як про те, скільки зусиль доводилося іноді прикласти майстру, щоб його виготовити, щоб його виріб був зручним, надійним, безпечним у користуванні та й служив не одному поколінню.

Так, під час тематичної екскурсії «Ткацтво на Любешівщині» прагнемо показати дітям весь довготривалий процес від посіву льону чи конопель до одержання полотна та які саме знаряддя і для чого використовували наші предки, адже кожна сім'я зобов'язана була сама себе одягати в цьому процесі. Це й дерев'яні рала для обробітку ґрунту, і праці для обмолоту льону, терниці для його м'яття, гребені, обдирачки, щітки із свинячої щетини, тріпачки, усе для очищення стебел льону від костриці та для їхнього розпушення. Тільки з ідеально очищеного від костриці і розпушеного прядива можна було одержати тонку та міцну нитку, що в свою чергу давало змогу отримати дуже тонке, красиве на вигляд полотно та вироби з нього, котрі довго б служили: сорочки, штани, плати і т.ін.

Самі назви ткацького реманенту захоплюють дітей, тим більше коли показати, як і для чого вони використовувалися. Той самий юрок і ложечка – снувальниця, потак і нит, мотовило і бердо, поножі та коворутки, ткацький човник і цівка, лядь і мотальниця.

Використовуючи увесь цей матеріал, можна провести і цікавий та захоплюючий урок, який допоможе учням усвідомити, що тільки завдяки наполегливій, важкій праці, винахідливості та кмітливості наші предки зуміли вижити в суворій реальній дійсності того часу.

Усе те, що здобули, вистраждали наші предки, чому раділи і чим пишалися, що їх хвилювало і кликало в незвідані далі, знайшло свій відбиток не лише в піснях і танцях, прислів'ях і приказках, думках і легендах, але і в духмяній хлібині і красиво пошитій лляній сорочці, з теплом і любов'ю зробленій печі та в тій хатині з невеликими віконцями, у якій вони з'являлися на світ, виростали та вирушали в далеку тернисту дорогу. Дорогу, імення якій – життя.

Славна і тасмнича історія Любешова, де міфи і легенди настільки переплелися з дійсністю, що нам важко довідатися, де справжній факт, а де вигадка. Тому разом із відвідувачами ми гортаємо сторінки історії нашого древнього Любешова.

Людина в нашому краї, на думку вчених, появилась десь приблизно 20 тис. років тому. Цей час історики називають епохою пізнього кам'яного віку. Таке припущення виникло тому, що під час оранки полів, збирання врожаю доводилося знаходити кам'яні знаряддя: ручні рубила, різної форми проколки, скребачки, вік яких датується саме палеолітом

Як відомо, тоді люди в основному займалися збиральництвом, мисливством, а свої житла робили поблизу річок на невеликих підвищеннях. Чому стоянки знаходилися поблизу річок? Тому що вода відігравала велику роль у житті людини, до того ж, річки служили основними шляхами, по яких пересувалися перші поселенці в нашому краї як узимку, так і влітку

У час мезоліту або середнього кам'яного віку люди, що заселяли територію сучасного Любешова, зробили значний крок уперед у своєму розвитку: навчилися виготовляти мотики, гарпуни. Поява нових занять (землеробства і рибальства) зробила людину більш захищеною перед страшною небезпекою, яка голодною смертю постійно супроводжувала її в нашому краї з часу виникнення.

У цей час люди, що жили на територіях поблизу Любешова, почали вже постійно займатися землеробством, обробкою дерева, кісток, а найголовніше – навчилися свердлити. Такі

кам'яні сокири із просвердленими отворами в обушках дуже часто трапляються на прилеглих до річки підвищених пагорбах. Якщо в таку кам'яну сокиру вставити дерев'яну палицю, то вона може служити грізною зброєю в руках мисливця або надійним інструментом для нього в побуті.

Десь у кінці неоліту люди, що проживали у цьому краї, оволодівають секретами гончарства та ткацтва.

Перехідним періодом від кам'яного віку до бронзового був мідно-кам'яний вік. Це час, коли на обширних просторах сучасної України проживали трипільці, які, на думку вчених, можливо, були творцями плуга ярма і колеса, тобто здійснили такі відкриття, котрі зробили переворот у всій людській цивілізації.

Незважаючи ні на що, наші предки залишалися господарями на своїй землі. Монголо-татари, як страшний смерч, пронеслися і зникли. Правда, про їхнє перебування нагадують нам не лише айр, але і назви різних урочищ навколо Любешова: Татарка, Татарський брід та ін.

Після ослаблення Галицько-Волинського князівства (саме в його володіння входили землі нашої території у XIII ст.) його новими господарями стають литовські князі.

Саме в литовських документах, а точніше у 500-томній метриці Литовській – книзі давніх документів і копій з них - знаходимо за 1484 рік першу писемну згадку про Любешів. Але пройнуть десятиліття і століття, щоб про наше селище заговорили як про вартий уваги населений пункт.

Засіваючи відносно невеликі клаптики поля, що було неймовірними зусиллями відвойовано у лісу, та обробляючи землю примітивними, в основному дерев'яними знаряддями праці (дерев'яне рало, дерев'яна борона – суковашка, дерев'яна лопата), селяни одержували стільки збіжжя, що давало змогу (хоча і дуже ощадливо) мати хліб упродовж цілого року.

Серед експонатів – ярмо. Це упряж для биків чи корів. Його накладали на шиї тварин, за допомогою чого вони тягнули сані, вози з вантажами чи рала-плуги, які є також у музеї. Потрібно було мати богатирське здоров'я, щоб день походити за таким плугом. Тому про ратаїв-гречкосіїв народ склав чимало пісень.

Збирали врожай серпами, не знали ні кіс, ні комбайнів. Молотили ціпами, мололи в жорнах або товкли зерно в ступах, щоб мати з чого зварити пшоняну, гречану чи ячмінну кашу. Найбільше сіяли просо і ячмінь, жито.

Посуд у вужчій частині прикрашали шнуровим орнаментом, іноді вчені цей час називають часом шнурової кераміки. Знятий з гончарного круга посуд у горловині обв'язували шнурком, і цей слід так і залишався на виробі назавжди.

Поблизу Любешова знайдено могильники (як земляні, так і курганні), у яких були спільні поховання чоловіків і жінок. До того там знаходився різний посуд, знаряддя з каменю, бронзові прикраси. Глиняні глечики мали продовгувату форму, особливо довгою була горловина, а в нижній частині вони були роздутими.

Люди займалися не тільки гончарством, але й землеробством і скотарством.

З розвитком ремесла став можливим розвиток і торгівлі. Правда, цьому в нас посприяло будівництво через Любешів торгового шляху з Литви через Мінськ та Волинь у XVII ст. Купці не шукали іншого шляху, напевно, це був найбезпечніший шлях, що в ті часи мало неабияке значення.

Може, саме ця дорога і зробила Любешів таким привабливим місцем для маршалка Великого Литовського Яна Кароля Доського, що мав свою резиденцію в с. Дольськ і який першим розпочав його розбудову. Він змінює назву поселення біля річки Стохід, іменуючи його Новий Дольськ. На його кошти зводиться костел піярів, а пізніше біля нього - школа та монастир. Так непомітно поселення у 1693 році одержує статус містечка і стає відомим духовним і навчально-виховним центром Речі Посполитої. Саме Ян Кароль запланував складний лабіринт підземних ходів, що пізніше було втілено в життя його наступниками.

У січні 1754 року Новий Дольськ купляє каштелян Брацлавський Ян Антоній Чарнецький. Він зводить для себе замок, який обносить ровом, що наповнювався водою з річки Стохід, та цегляною стіною, залишки якої ще збереглися з північної сторони. На в'їзді до замку із заходу будуються в'їзні ворота, вхід у які закривався підвісним містком.

Ян Чарнецький пропонує ксьондзам-капуцинам закласти поблизу свого замку кляштор. Його будівництво було розпочато 4 лютого 1757 року, а завершено у 1886 році.

У 1817 році костел та монастир капучинів сильно знищила пожежа. Тому відбудова розпочалась уже в 1926 році, коли на західноукраїнських землях встановилася влада Польщі. Із 1936 року тут була семінарія.

Ще більш важливою архітектурною пам'яткою в Любешові був костел піярів, який за внутрішнім оформленням міг змагатися з відповідними храмами Кракова і Вільнюса. Існують різні дані про початок його будівництва. Це і 1733, і 1742, і 1745 роки, а відкриття відбулося 1786 року як і костелу капучинів.

На жаль, доля виявилась не прихильною до цієї перлини архітектури і живопису Полісся: будівля була сильно знищеною в 1944 році під час фашистського бомбардування Любешова. Радянська влада у післявоєнний час його не тільки не відбудувала, а вирішила повністю знести з лиця землі. Цей акт вандалізму стався 17 липня 1969 року. У наш час лише товсті цегляні стіни фундаменту, що деінде виступають з-під землі, нагадують про місцезнаходження цієї будівлі та служать німим пам'ятником декору горе-страдам ХХ ст. Школа піярів проіснувала 140 років: будучи відкритою 1693 року, несла світло знань до 10 грудня 1834 року.

Її учнями були такі непересічні особистості:

Тадеуш Костюшко (1746-1817) - національний герой США і Польщі, керівник визвольного руху в Польщі у 1794 році;

Єжи Цяпинський (1718-1768рр.) – поет, перекладач, педагог;

Мацей Догель (1715-1860) – автор «Кодексу дипломатичного» - багатотомного зібрання першоджерел з історії Польщі;

Станіслав Боніфаций Юндзілла – ботанік, професор Віденської академії, автор підручника «Основи ботаніки»;

Станіслав Єндзілла – засновник Віденського ботанічного саду, професор Віденського університету;

Казимір Нарбут – педагог, філософ, автор першого підручника «Логіка».

Багато відомих особистостей, що здобували свої знання в Любешівському колеґіумі, згубились у плині часу. Але і той невеликий перелік, що зберігся, свідчить, що цей навчальний заклад займав особливе місце на освітянській ниві Речі Посполитої.

У 60-70-х роках Любешів переживав будівельний бум. На місці дерев'яних будиночків, що були зведені ще в 30-х роках євреями та поляками, розпочалось спорудження цегляних будівель: школи, Будинку культури, кафе, адмінбудинку, навчальних корпусів і гуртожитку профтехучилища, житлових дво- і п'ятиповерхових будинків, заселено цілі мікрорайони: «БАМ», «Жабокряки», «Черьомушки».

13 серпня 2007 року відкрито Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» загальною площею 39315 га., офіс якого розмістився в селищі.

Селище продовжує розбудовуватися. За роки незалежності стали окрасою райцентру будівля поліклініки і центру зайнятості, а в самому центрі виріс пам'ятний знак до 1000-ліття хрещення Русі -України та 2000- річчя з Дня народження Ісуса Христа.

У червні 2008 року для зміцнення здоров'я і заняття улюбленими видами спорту став до ладу оновлений красень - стадіон «Колос».

Ніякі лихоліття, ніякі випробування долі не змогли погасити людське життя на більш ніж півтисячолітньому відрізку часу в мальовничій місцевості, на лівому березі тихоплинного Стоходу, за трішки більше як 10 км від його впадіння в р. Прип'ять.

Стояти тобі, Любешове, розбудовуватися і розквітати у віках, у тисячоліттях!

Список джерел та літератури

1. Бренчук О. Містечко над Стоходом. Газ. Нове життя, 25 червня 1983 р., с. 3 (початок).
2. Бущик П. Любешівщина. Історично-краєзнавчий нарис. — Луцьк: ВОРВП «Надстир'я», 1996. ISBN 966-517-075-9.
3. Кравчук П. А. Нашому Любешеву – 520 років. Газета «Нове життя», 1 травня, 10 липня 2004 р.
4. Мошинський А. Хроніка колеґіуму Любешівського. – Краків, 1876. – С. 176.

ПРИЗНАЧЕННЯ МУЗЕЇВ БОЙОВОЇ СЛАВИ

Музей Бойової слави в Любешівському ліцеї було створено у 80-х роках минулого століття, коли ще було багато живих свідків та ветеранів Другої світової війни. Саме вони своїми речами, нагородами, спогадами допомогли скласти основні фонди музею.

Наскільки час нас відділяє від тих страшних подій, тим актуальнішими й ціннішими стають, здавалося б, навіть дріб'язкові речі (кружка, алюмінієва фляга, алюмінієва солдатська ложка, чорно-біла фотографія), що вихопили якусь мить із життя воїна на фронті чи побут наших краян, обпалене війною дитинство, вдовину самотність, боротьбу за існування покалічених на фронтах воїнів-визволителів. Гордість проймає все твоє ество, коли довідуєшся, скільки потрібно було мужності, сил, витримки, щоб здолати, пережити, здавалось, непереборне, щоб залишитися життєлюбом, не впасти у відчай, а продовжувати жити і творити фундамент для наступних поколінь, залишитися людиною.

Чи думав творець «Повісті минулих літ» Нестор Літописець або автор «Хроніки Любешівського колегіуму», його останній ректор, Антоній Мошинський, що прийдешні покоління будуть настільки вражені, читаючи їхні коротенькі замітки про ті події столітньої давнини, очевидцями яких вони були чи просто констатували факти.

От і відійшло в засвіти покоління воїнів-визволителів, будівничих зруйнованого війною господарства, спалених цілих сіл: Сваловичі, Цир, Окуріка. Нинішньому підростаючому поколінню важко просто уявити, яких зусиль, якої енергії варто було прикласти, щоб налагодити мирне життя на теренах Любешівщини, на Волині та і всій Україні.

Саме такі музеї дають змогу відтворити ту сувору реальність, у якій опинились і дорослі, і діти, представники не тільки української нації, але й національних меншин, що мешкали на сучасній Любешівщини, - поляки, євреї, цигани.

Довгий час у повоєнні роки представники офіційної влади намагалися всіма засобами показати жорстокість, безглуздість, людиноненависність українських націоналістів, яких окриляла ідея соборної незалежної, самостійної України. Завжди виправданими були дії представників органів радянської влади, дії радянських партизанів, організаторів колгоспів, не говорячи про вчинки партійних чи комсомольських керманічів.

Але факти, речі в музеї Бойової слави говорять про те, що у війни дуже страшне і жорстоке обличчя, що розділити учасників подій того часу на праведників і грішників надзвичайно важко. У повсякденному житті володаркою була жорстокість, і тільки захоплюєшся мудрістю наших краян, їх далекоглядністю, їхніми високими моральними цінностями, що, долаючи такий тернистий шлях, вони зберегли основну християнську заповідь - любов, любов до людей різних поглядів, вірувань, хоча самі були малограмотні, а багато хто зовсім не письменні. Ділились останньою сорочкою, останнім окрайцем хліба, дрібкою солі, давали в своїй маленькій оселі прихисток погорільцям, голодуючи самі, годували чужих дітей, старців, воїнів ОУН-УПА, радянських партизанів і просто нужденних, яких голодна смерть пригнала на Полісся з далекої Калуги та Чернігівщини.

Чим і на чому можна було виміряти та оцінити таку великодушність поліщуків, одягнутих у домотканий одяг та взутих у постолі (сплетені були з кори (лика) лози та липи)? Вони вистояли і вижили на фронтах Другої світової війни, у чужих країнах, фашистських концтаборах і на засланнях як вороги радянської влади або просто «небезпечні елементи». Добували борошно в жорнах, крупи в ступах, хліб пекли на дубовому листі. Надзвичайно великою розкішшю вважалась у домогосподарстві металева сковорода чи ложка.

Вижили, щоб донести правду і тільки правду про те, що несе для людства війна, збройні конфлікти, політичні амбіції окремих недалекоглядних державних керманічів.

Будучи молодшими школярами, випускники 2020 року вірили, що страшна віхола збройного протистояння більше вже ніколи не загарцює на українській землі, що прадіди ціною власного життя похоронили війну на віки-вічні.

Але події на Сході України 2014 року, як грім серед ясного неба, приголомшили їхні дитячі мрії, сподівання. Український чорнозем знову став на диби, по живому покраяли його рови й окопи, як гриби, вирости пропускні пункти, блокпости, бліндажі, а на порозі, та де там на порозі, у наших оселях стоїть XXI століття.

Чому у нас така коротка пам'ять? Чому ми забули біль, рани, стогін ранених і солдатів, які помирають, - патріотів своєї землі далеких 40-х років ХХ століття? Чому ми забули кров, якою так

щедро була скроплена кожна п'ядь української землі, голод, епідемії, згорілі села і обезлюднені міста – все те, що принесла і приносить війна в будь-якому куточку землі простим людям?

Забули тому, що забули, хто ми такі, чії сини і внуки. Десятки років радянська влада показувала урочисті марші переможців, мудрість своїх керманічів, годувала майбутнім, нарощувала військовий потенціал, а показати правду, жорстоку правду про війну не прагнула. Музеї теж не стали центрами розвінчування міфів про миролюбність усіх воєнних конфліктів, у яких прямо чи опосередковано брав участь СРСР після Другої світової війни. Вони підтримували офіційну думку влади: возвеличували одних та очорнювали інших як у період суворого випробування, так і в післявоєнні роки. Але люди бачили, де зерно, а де полова. Мовчали прапороносці-мироносці (надто суворими були покарання тих, хто намагався донести українцям правду про події на фронтах та у визволених країнах радянськими солдатами). Мовчали музеї.

Можливо, у цьому одна з причин усього того, що сталося на Сході України, а фактично - у житті кожного з нас. Смерть справляє свій шабаш там, на Сході, а ми на Заході і Сході стаємо на коліна, проводжаючи в останню путь захисників землі української, втираємо сльози дітям-сиротам, чії батьки згоріли у вогненному смерчі неоголошеної війни, війни за право жити вільно на власній землі і мати власну державу.

Тому своєю метою в роботі вважаю вселити в дитячі душі бути не лише патріотами, гордитися своїми мужніми земляками, але й уміти цінувати людину, вміти розрізняти правду від брехні. У потоці величезної інформації, що так летить з усіх усюд, знайти раціональне зерно не так і просто. До того ж дитячі серця надто довірливі та вразливі.

Вселяємо стриманість запальним, мужність несміливим, стійкість зневіреним. Віримо (і це основне наше кредо!), що правда, справедливість, мир та людяність прийдуть на нашу боголюбиву землю, у кожну родину. Усміхнемося, і нам усміхнуться народи і самі небеса.

**Поремчук Ольга,
Кравчик Марія,
Терещук Алла,
Плюсик Людмила**

КІМНАТА ЕТНОГРАФІЇ ЗЗСО «ДЕРЕВКІВСЬКИЙ ЛІЦЕЙ»

Минуле – це завжди фундамент для майбутнього. Міцність цього фундаменту залежить від того, наскільки ми зможемо відродити і зберегти минуле, передати нащадкам звичаї і традиції, сформувані в них відчуття власної етнічної неповторності та гідності. Тільки так ми зможемо виховати національну свідомість у прийдешніх поколіннях.

Однією з форм збирання, інтерпретації та зберігання культурного досвіду стали музейні установи. Музеї етнографічного профілю не тільки зберігають і експонують предмети етнокультурної спадщини, а й відображають складові етнічної ідентичності, сприяють етнокультурній свідомості суспільства.

Особливе місце в етнографічній музейній мережі посідає кімната етнографії, важливою рисою якої стала спеціалізація на збиранні, зберіганні й пропагуванні традиційно-побутової культури. Таким осередком збереження культурної національної спадщини стала кімната етнографії нашого села Деревок, яка діє при ЗЗСО «Деревківський ліцей».

Більше чотирьох десятиліть викладав у школі історію Микола Іванович Терещук. Залюблений у свій рідний край, небайдужий і невтомний учитель розумів, що історія має багато недосліджених фактів, особливо тих, що стосуються минушини рідного краю. Тому захопився краєзнавчою роботою і запалив своїм ентузіазмом учнів. Він же був ініціатором створення в школі краєзнавчого гуртка, який очолював упродовж багатьох років. «Туристично-краєзнавчий», «Краєзнавчий», «Пошук» - такі назви мав гурток у різні часи. Краєзнавчі матеріали збиралися з різноманітних джерел. Із розповідей старожилів та архівних документів зібрані матеріали про далеке минуле села, його людей. Гуртківцями на чолі з керівником було зібрано чимало експонатів і на початку 90-х років дирекція школи виділила окрему кімнату, яка і дістала назву «Кімната етнографії».

Зараз кімната розміщена на першому поверсі закладу і нараховує кілька сотень унікальностей. У кімнаті етнографії зберігається не лише предмети старожитностей, але й унікальні матеріали, пов'язані з розбудовою села, свідчення про його талановитих і цікавих людей.

Один з найцінніших експонатів – це книга Миколи Терещука «Деревок з діда–прадіда», у якій на основі архівних даних, переказів представників старших поколінь, довідково-інформаційного матеріалу оповідається про минуле і сучасне Деревка, долі його мешканців у воєнні та повоєнні роки, про розвиток місцевого господарства, галузей освіти, культури, медицини. Крім того, у праці вміщено матеріали про вихідців із села, їхні нелегкі долі.

Кімната етнографії продовжує жити, поповнюється новими етнографічними матеріалами. Добру справу, розпочату «патріархом виховної роботи», продовжили його колеги та учні.

На сьогодні робота в кімнаті етнографії ведеться за відповідними напрямками.

1. Історія виникнення села. Народні легенди про заснування села.
2. Родовід. Походження прізвищ.
3. Щедрі дари землі Деревківської.
4. Свята та обряди. Усна народна творчість.
5. Землеробська техніка.
6. Речі побуту.
7. Деревообробні промисли села.
8. Плетіння з лози, соломи.
9. Вишивка села.
10. Ткацтво.

Варто зауважити: історія виникнення села Деревок, народні легенди про його заснування стали початком дослідницької роботи юних краєзнавців нашої школи. Із розповідей старожилів було записано назви урочищ, яких є дуже багато на околицях села. Кожне з них має свою історію,

які вміщено в книзі Миколи Івановича Терещука «Дерево з діда-прадіда». А під час екскурсій відвідувачів ознайомлюють із ними.

Зазвичай кожна екскурсія розпочинається з візитівки села. Підготовлені учні розповідають про дату заснування (1546 рік), географічне положення, кількість жителів, площу населеного пункту та інші цікаві факти.

На цій світлині фрагмент відтворення жінками старшого покоління весільного обряду.

У всі часи найбільшою цінністю була людина. Під час пошуково-дослідної роботи було з'ясовано, що на етнічній території села поряд з українцями завжди проживали представники інших національностей. Їхнє поселення спричинювалося географічним положенням краю, історичними умовами буття, політичними та економічними чинниками, участю в процесі колонізації. Особливо важливий вплив на цей процес мала багатівікова експансіоністська політика чужоземного поневолення, для яких фактор заселення і освоєння української землі відігравав важливу роль. Так на території села з'явилися поляки: Чапецькі, Гаєвські, Кузляки, Недельські, Немеровичі та ін. У Деревку з давніх-давен жили майстровиті, заповзяті, неспокійної вдачі люди. Про це свідчать прізвища і прізвиська, які побутують і до цього часу: Ковальчуки і Ковальки – з роду Ковальського, Шевці – чудові кравці, Герці – любителі різних турнірів, Галайдюки – від слова «галайда», тобто той, хто любить походеньки, різні мандрівки тощо. Таких прикладів можна навести багато, всі вони – цікаві, мають певний зміст.

Фольклор – важлива складова художньої культури нашого села, вивченням якого займалися юні дослідники школи. Діти з цікавістю розпитували старших жителів про цікавинки минулого, щоб потім розповісти це своїм нащадкам. Пісенність нашого краю невичерпна. Учні школи постійно збирають фольклорний матеріал з народних традицій та звичаїв нашого села. Особливо цікавляться обрядом весілля та народин. Зібраний матеріал намагаються інсценізувати через рольові ігри.

Чільне місце серед експонатів займає «ненька», без якої не обходилась жодна сім'я, в якій росли діти.

У довгі зимові вечори дівчата, молодички збиралися на вечорниці, де пряли, вишивали, співали, танцювали, наймаючи музику. Музикантів фондували хлопці. Окрасою були вишиті сорочки, кольорові спідниці зі стрічками. У Деревку особливо любили яскраві кольори: червоний, зелений, блакитний, жовтий.

На Поліссі, як і по всій Україні, існували різні ремесла, але найпоширенішими серед них були ткацтво, ковальство, художня вишивка. Ткацтво – одне з найдавніших і найважливіших елементів культури Деревка. Воно належить до найпоширеніших видів господарської діяльності і народного мистецтва краю, яке має багатовікову історію і глибокі традиції.

В основному її пряли веретеном, тому що нитка з прядки була дуже крутою. Нею важко було снувати основу і ткати, так як нитки скручувалися. Льон, коноплі пряли в основному на прядці. Прядінням і ткацтвом споконвіку займалися дівчата і підлітки. Ткацький верстат був у кожній селянській оселі. Упродовж століть вважалося, що жінка зобов'язана вміти прясти, ткати і вручну

пошити сорочку для себе, чоловіка та дітей. У Деревку й сьогодні можна зустріти ткацький верстат, адже ткацтво передавалося з покоління в покоління.

пошити сорочку для себе, чоловіка та дітей. У Деревку й сьогодні можна зустріти ткацький верстат, адже ткацтво передавалося з покоління в покоління.

Підтвердженням цього є один з експонатів нашої кімнати етнографії – ткацький верстат, якому понад сто років. Дівчатка в школі часто сідають на робоче місце верстата й кидають човником то вліво, то вправо, намагаючись відтворити роботу своїх бабусь та прабабусь. Цей експонат передала колишня вчителька-пенсіонерка Терещук Ганна Михайлівна. Його вона отримала у спадок від своєї бабусі

Оберегом поліщука завжди був вишитий рушник. Рушники використовували в народних обрядах і в побуті. Краєзнавці школи збрали зразки різноманітних рушників, створених рукодільницями села: тканих, вишитих, гаптованих. Різноманітні композиції, зображені на рушнику, відображають світогляд і звичаї предків, несуть інформацію про добро, достаток, здоров'я. Без нього не обходилося жодне свято чи обряд. Рушник завжди був символом гостинності: на ньому підносили дорогим гостям хліб-сіль. Кожна хата цвіла вишитими рушниками, картинами, шторами, подушками, простинями. Господині вишиють за зиму, а вже на великодні свята прикрашають домівки вишитими обновками.

На Поліссі тривалий проміжок часу переважало натуральне господарство. Адже потрібно було напярсти льону, щоб виткати полотна на сорочки та ще й на штани чоловікові, а також вовни, щоб виткати полотна на літника і катанку, які були найбільшою прикрасою для жінки-поліщучки. Зразки такого одягу також є чисельними експонатами. Дані експонати не лише прикрашають стіни кімнати, а ще й слугують наочністю під час проведення уроків та різноманітних виховних заходів.

На світлині – фрагмент родинного свята «Ми всі – нащадки роду хліборобів, із Деревка наш корінь-родовід!», де учні вбрані в національні однострої, які взято з кімнати етнографії.

Під час багаторазових туристично-краєзнавчих експедицій членами гуртка було зібрано багато залишків глиняного посуду, що стало незаперечним доказом: у Деревку проживало багато гончарів. Для цього були відповідні умови: за 500-700 метрів від села, в урочищі Березбірово, знаходяться великі поклади сірої і білої глини. Кімната етнографії і досі поповнюється новими експонатами, завдяки небайдужим односельчанам.

Є в кімнаті і постолі, зроблені деревчанами. Не всі тепер уміють одягати їх та ще і зав'язувати за допомогою мотузочок з конопель чи кінського волосу. У наших постолах любешівські артисти виступали на обласній сцені.

А як вправно робили наші пращури кошики, з якими ходили по гриби, зберігали на горищі просушені ковбаси й карухи, носили картоплю. Декому з господарів ці вироби служать і нині.

Деревчани були й залишаються неперевершеними майстрами з виготовлення виробів із деревини. Це – прядка, верстат, ступа, жлукто, веретено, ночви, скриня, прач, ярмо та багато інших знарядь праці.

Кімната етнографії – це не зібрання німих свідків минувшини нашого краю, вона є центром проведення різноманітних виховних заходів. Дітям тут цікаво, бо завжди можна торкнутися до історичного минулого свого народу.

Тільки тут можна провести виховну годину про хліб, на яку запрошено жителів села - свідків голоду 1947 року.

У куточку представлено інтер'єр жилої кімнати, де все пройняте не просто духом старовини, а якимось колісково-родинним теплом: і постіль з соломи, на якій м'яко і здорово спати, дерев'яне ліжко, подушки. Стоїть і скриня зі святковим одягом, стіл із тканиною скатертиною.

Скільки радощів було у сьогоднішніх першокласників, коли вони завітали у незвичайну для них кімнату! Скільки запитань вилітало із їхніх уст до вчительки! Із їхніх емоцій видно, що це для них запам'ятається на довгі роки.

Класні керівники та вчителі-предметники часто проводять екскурсії та навчальні заняття в кімнаті етнографії.

Кімната етнографії – це осередок духовного та патріотичного виховання підрастаючого покоління. Отже, вона повинна жити. І вона живе. Про це свідчать все нові й нові експонати. Так небайдужі деревчани дбають, аби не переривалась ниточка пам'яті між минулим і прийдешнім.

БІРКИ – ПЕРЛИНА УКРАЇНИ

Краєзнавчий музей ЗОШ I-III ступенів с. Бірки Любешівського району (нині краєзнавчий музей закладу загальної середньої освіти «Бірківський лицей» Любешівської селищної ради) був створений за ініціативою дирекції, педагогічного колективу школи та як результат історико-краєзнавчих досліджень учнів. Музей відкрито 16 січня 2017 року (наказ по загальноосвітній школі I-III ст. с. Бірки № 20 від 16.01.2017 року).

Фотографії, розміщені на стендах, показують, що наше село є мальовничою глибинкою Полісся з чарівною природою, де лунає колискова пісня матерів.

У музеї зібрано багато ілюстрацій, фотографій, різних речей, які дають можливість відтворити той чи інших історичний період місцевості.

Зміст основних розділів музею:

- Природа рідного краю.
- Сива давнина.
- Віхи історії села Бірки.
- Материнська слава Бірок.
- Родзинки мого краю.
- Із попелу забуття.
- Герої - серед нас.
- Історія школи.
- Село в незалежній Україні.
- Предмети побуту земляків.
- Народне вбрання.

Музей співпрацює з музеєм історії села Велика Глуша при ЗОШ I-III ступенів, з музеєм історії Любешова при ОЗЗСО «Любешівський лицей» та з Бірківським старостинським округом.

Екскурсії у музеї тривають до 20 хвилин. Розпочинаються вони при вході до музею, закінчуються біля останньої експозиції.

Перелік тематичних екскурсій:

1. «Село моє, для мене ти єдине!» (до Дня села - 9 жовтня)
2. « Вони відстояли Вітчизну свою» (до Дня козацтва)
3. «Материнська слава Бірок» (до Дня матері).

Є село на Поліссі
Між лісів і боліт.
Бірки зветься воно,
Тут живе весь мій рід.
В Бірках я народився,
Тут мій тато зростав,
Тут дідусь мій і прадід
Життя стежку топтав...

Ось і переступаємо ми поріг нашого музею, і відразу хотілось би відмітити, що на території України збереглося чимало мальовничих куточків, які чарують своєю красою та неповторністю. Однією із таких перлин України є територія, де розкинулося село Бірки зі своїми урочищами. Тут залишилось чимало чудових, незайманих куточків, де можна доторкнутися до первинної краси землі: безкраїх лісів, прекрасних озер, річок та просторих боліт.

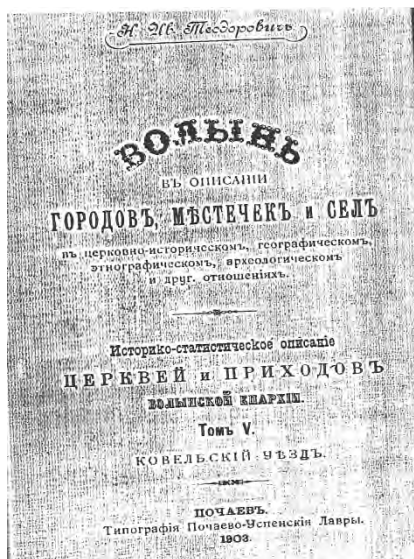
У 1995 році був створений регіональний ландшафтний парк «Прип'ять-Стохід», який об'єднав території, що входять до Бірківського старостинського округу. Загальна площа парку становить 44958 га. Зверніть увагу, якщо не знаєте, що з них територія Бірківських земель – 622 га.

На цій території зустрічається 28 видів фауни, занесених до Червоної книги України, - ропуха, лелека чорний, шуліка рудий, очеретянка прудка, видра річкова, лунь польовий, підорлик малий, беркут, глушець, журавель сірий, пугач, сорокопуд сірий, горностай, норка європейська, борсук, а також 8 видів, занесених до Європейського Червоного списку тварин, що знаходяться під загрозою зникнення у світовому масштабі, - шуліка рудий, деркач, очеретянка прудка, вовк, соня горішкова та видра річкова і 2 види, занесені до Червоної книги Міжнародного Союзу Охорони Природи, - ропуха очеретяна та орлан-білохвіст. А чи знаєте ви, що територія парку, у тому числі й села Бірок, є єдиним місцем гніздування синиці білої?

Минають роки. Покоління за поколінням приходять на зміну одне одному. І тільки Земля незмінно залишається спільною і єдиною для всіх домівкою. Людина — це лише одна часточка природи, всього живого на Землі. Та саме людина покликана відповідати за охорону навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів. Бірківчани дуже дбають про природу рідного краю. Зверніть увагу, що в Бірках найчастіше гніздяться лелеки. Чи не є цей факт свідченням того, що тут проживає найбільше матерів-героїнь?

Побачивши, якою прекрасною є природа нашого краю, давайте дізнаємось і саму історію села Бірки. Сама назва села підказує, що жили ми серед дрімучих борів і в болотному полоні. Глухомань, темнота, убозтво. Історик Н. Теодорович писав про Бірки: «Тут немає ніц. Пошта в Бірках – то десятник Семен, що раз на тиждень шкутильгає до гміни... Гміна далеко, а повіт ще далі. Місто десь за горами...».

Село Бірки в літописних джерелах згадується в 1662 році як маєток Адама Красицького і його дружини Ізабелли. У 1870 році цим селом володіли Анджей Свиридович та Ігнатій Парновський.

1 марта 1000 г.),
1359. с. БОРНИ, волости Велико-Глушской, отъ Житомира 400 в., Ковал 85 в., ближ. почт. ст. Камеш-Кожирска 28 в., ближ. жел. дор. ст. Криво 80 в., ближ. прих. с. Вел. Глуши 8 в. и с. Ворокомл 12 в.

Село это впервые упоминается, какъ имѣніе Адама Красицкаго и жены его, Изабеллы, на Малниѣ, Красицкой, въ актѣ отъ 14 янвря 1662 г.,—въ приговорѣ къ шифаміи Адама Красицкаго за вооруженный набѣдъ на имѣніи Казимира графа Красицкаго и жены его, Варвары, урожд. Нарушеничъ, и учиненныхъ тамъ насилія, грабежа и убійства; въ числѣ крестьянъ, совершавшихъ набѣдъ, были люди изъ селъ Глуши, Боротъ и Немира (*Архивъ ю.-зап. Рос.*, ч. 6 т. I кн. стр. 30). Въ 1870 г., оно принадлежало *Андрею Свиридовичу и Игнатию Парновскому*.

Въ селѣ *церковь во имя Св. Іоасафа*. Построена въ 1769 г. прихотанная. Деревянная, съ такою же колокольнею. Въ 1875—

У ті часи люди жили дуже бідно. Основним заняттям селян був обробіток землі і скотарство. «Розведення худоби в цих краях стоїть на першому місці,— пише Теодорович. — Худоба селянина годує, худоба йому податок сплачує, худоба дає йому гроші на задоволення потреб господарства. У ці села приїжджають купці із Варшави і купляють худобу тисячами голів». Селяни вели господарство так, як їхні батьки, діди, прадіди. Ніяких удосконалень у своєму господарстві не робили. У нашому селі було розвинуте ткацтво та бондарство. Кожний селянин обов'язково був бондарем (працював у себе в колешні), а селянка – ткалею. Якщо дівчина не вміла ткати, то передбачали, що «вона й заміж не вийде». Ремеслами ці люди займалися не для торгу, а для своїх домашніх потреб. Предмети побуту бірківчан пов'язані насамперед з тими ремеслами, з якими наші односельчани мали найбільше справу, а це: землеробство, скотарство, ткацтво, гончарство. В обробітку землі використовували плуг, рало, борону.

Ткацькі ремесла займали особливе місце, оскільки люди самі ткали собі одяг як буденний, так і святковий, окрім того, ткали також лляні рушники та килими, використовуючи при цьому різноманітні техніки та прилади.

Для молотіння зерна використовували ціп, а для дробіння зерна та різного насіння люди використовували ступу та макогін, уже більш заможні бірківчани мали у своєму господарстві млин, який називався «Жорна».

У повсякденному житті люди використовували дуже багато цікавих предметів ужитку, це були плетені корзинки з березової кори, кошики з вербових прутиків. У хаті обов'язково мала бути скриня, у побуті використовувались дерев'яні ночви.

Український народний одяг — самобутнє явище, що розвивалося і вдосконалювалося протягом століть, вбираючи в себе досягнення інших культур, водночас не втрачаючи оригінальних ознак.

Чоловічий селянський одяг складався із сорочки до колін, що вдягалася на випуск та перепоясувалася шкіряним або в'язаним поясом, та нешироких штанів. Сорочка часто оздоблювалася вишивкою. У холодну пору поверх рубахи вдягали «сарнегу», восени та навесні — сукняну свиту. На ноги взували постоли — стягнуті шматки з сиром'ятної шкіри або з кори лози.

Жіночий народний одяг складався з сорочки, запаски, спідниці. Дівчата заплітали волосся в одну або дві коси. Голову влітку обв'язували стрічкою або хусткою. Заміжні жінки обов'язково носили очіпок. Святковим взуттям були черевики. Здебільшого повсякденно ходили босоніж або в постолах.

Сільська хата зовні виглядала бідно, але була вибілена й доглянута. Інтер'єр був скромним, складався із двох кімнат: сіней і світлиці. На покуті образи, уквітчані рушниками, стіл, велика широка лава, на якій у кутку стояла діжка. Напроти стола – піч-годувальниця, збоку печі - лежанка із сінником, яка слугувала місцем для відпочинку. Долівка була вимашена глиною, покрита витканими доріжками. На стелі в бальок забивався гачок, на який підвішували люльку, у ній вигодувалось не одне покоління бірківчан. І це дійсно так, адже Бірки - це село, яке здавна славилось і славиться великими родинами.

Щаслива та людина, яку в батьківській оселі чекають найдорожчі й найсвятіші люди - батько і ненька. Це вони з маленького пагінчика-немовлятка виховують людину, вкладають весь свій розум, душу й серце. Берегинями роду людського, хранителями вогнища сімейного є матері. Мати продовжує рід людський. Вона вдихає життя у свою кровинку колисковою пісню, вливає в душу немовляти любов до всього рідного.

Село Бірки славиться тим, що тут проживало до 1995 року сорок дві матері-героїні. На сьогодні залишилось дванадцять сивочолих чайок-чаєчок, бджілок-трудівниць, жінок-полісянок, які благословили на світ по десять і більше дітей.

Найстарші матері-героїні у нашому селі – Сергійчук Катерина Марківна та Турик Ольга Іванівна, наймолодша - Жур Ганна Фоківна, які ще й досі є Берегинями роду.

Ось такі родини живуть у Бірках. Запитайте наших бірківчан:

- Чому вам лелеки приносять так часто дітей? У чому тут секрет?

І почуєте відповідь:

- Щоб мати дітей, треба їх без міри любити. А ніде так не люблять дітей, як у Бірках...

Мабуть, у жодному селі не виспівано стільки колискових, як у нашому. А коли Україна відзначала десятую річницю Незалежності, одинадцять матерів-героїнь, учасниць фольклорного колективу «Берегиня», із народними піснями виступали на сцені палацу «Україна» в Києві, де весь зал стоячи аплодував нашим берегиням.

Це ж про них, наших славних жінок, написала волинська поетеса Ніна Горик:

- Чуєш, Господи?
Співають матері,
Що народ народили...
Пошли благодать їм і тому народові,
Що їх пісню нагородив
За материнство їхнє,
На пісню схоже.

І я дякую долі, що Бог дав мені можливість народитись у селі Бірки, селі справжнього щастя, де не втихає материнська пісня, де завжди розливається веселий дитячий сміх, а лелеки гніздяться щороку все більше.

Але Бірки славляться не тільки жінками-матерями, а ще й чоловіками-майстрами. Одним із таких є Ковалик Володимир Сергійович - самобутній художник, різьбяр по дереву, столяр. Народився 9 липня 1955 року в селі Бірки. Закінчив 8 класів місцевої школи, середню освіту здобув у вечірній. Після закінчення школи вчився у Любешівському ПТУ на столяра-тесляра,

працював у колгоспній майстерні. З 1974 по 1976 рік служив в рядах Армії. У 1977 році одружився, має 5 дітей. Працюючи в школі лаборантом, зробив великий внесок в естетичне оформлення шкільних інтер'єрів. Постійно бере участь у виставках-аукціонах людей з обмеженими фізичними можливостями. Має численні дипломи та подяки за участь у всеукраїнських виставках. Його картини «Проліски» та «Біля ставка» були визнані кращими і занесені в каталог «Виставка майстрів народної творчості». Роботи майстра користуються великим попитом серед односельчан та жителів Любешівщини, художник не встигає виконувати замовлення. Ось ви можете побачити майстра за роботою.

Ще одним знаним уродженцем Бірок є Остапчук Василь Захарович - редактор, журналіст, кореспондент, письменник. Народився 20 січня 1962 року в селі Бірки у багатодітній селянській родині. Тут уперше проявилася у нього любов до книги, тому що в сім'ї всі любили читати, особливо батько. Василь закінчив середню школу, став працювати в районній газеті. Перша посада майбутнього письменника – кореспондент відділу сільського господарства. Професії редактора обласного радіо, коментатора, журналіста поєднував із творчою роботою. У літературі Василь Остапчук відомий під псевдонімом «Дід Панько». Писав здебільшого гумористичні твори, адже вважав, що сміх продовжує життя. Василь Захарович - лауреат Всеукраїнського конкурсу «Світ уцілів, бо сміявся» (2002 рік), переможець обласного конкурсу імені Василя Земляка – кращий журналіст 2003 року. Василь Остапчук видрукував такі книги: «Подорож в поліську ніщу», «Жартома і всерйоз», «Вояж до району», «Лист до олігарха», «Маленька хоче заміж».

Не можна не згадати про людину, яку буде пам'ятати ще не одне покоління, а саме про Довгуна Іван Прокоповича (1937-2016) - народного лікаря, акушера, який користувався великим авторитетом серед бірківчан. Це він поспішав на допомогу хворим у будь-яку пору доби: чи то вдень, чи вночі. Це він приймав пологи у багатьох жінок. А приймати їх доводилось і без світла, світили гасовими лампами, які завжди були наготові. Іван Прокопович знав хворих у кожній сім'ї, навідувався до них, давав цінні вказівки, лікував у міру можливості. До нього звертались за допомогою люди з усієї України. Біля нього проживав онук Іван, який пішов дідусевою стежкою і зараз лікує хвороби хребта, працює мануальним терапевтом у місті Луцьку, а у вихідні приймає хворих односельчан, земляків Любешівщини та Волині, навіть із-за кордону, у дідусевій хаті, де колись переймав у нього досвід.

Але, на жаль, наше село не оминули й трагічні сторінки історії нашої держави, а саме - Друга світова війна та події з 2014 року і по сьогоднішній день.

У нашому селі німці з'явилися влітку 1941 року. Тетяна Гнатівна Жур (1930-2016р.р.) згадувала, що вони приїхали на машині та мотоциклах. Німці голосно реготали та все грали на губних гармошках. Усіх людей села зібрали на збори й оголосили про запровадження нового порядку в селі.

Бірківчани, які були призвані в армію, відразу потрапили на фронт. Вони далі гнали фашистів до Німеччини, визволяючи країни Центральної і Східної Європи. Багато наших односельчан там і загинули. 67 листів-трикутників прийшло в наше село зі сумною звісткою. Але, з Божої милості, значна більшість солдатів-земляків святкувала перемогу в далекому 1945-ому. У честь загиблих односельчан у селі споруджено монумент Слави «Сумуюча мати». На гранітних плитах викарбовані імена бірківчан, що не повернулися з фронтів Другої світової війни. Ми завжди пам'ятатимемо ціну, яку заплатили наші батьки й діди за сьогоднішній мир в Україні, за надану можливість наступним поколінням жити, народжувати та виховувати дітей. Будемо ж гідні ратного і трудового подвигу наших батьків, дідів, прадідів.

- Як ви думаєте, чи живуть герої серед нас?

Я хочу приділити особливу увагу землякам, які живуть серед нас, часто сірі й непримітні, сором'язливі й мовчазні (ніколи не подумаєш), а вони - справжні герої, які не визнають того геройства і слави. А хіба не так? Захист територіальної цілісності України, мирного неба над головою, рідної Любешівщини та синьоокої Волині – для них священний обов'язок. Звичайнісінькі собі бірківські хлопці, про долю яких майже ніхто не знає, відстоювали свою Вітчизну в зоні АТО:

1. Ліштван Іван Федорович.
2. Томашук Володимир Федорович.
3. Тимонін Іван Адамович.
4. Буряк Роман Іванович.
5. Іванюк Олександр Миколайович.

Ось і підійшла наша невеличка мандрівка до завершення, де ми побачили прекрасні краєвиди первозданної природи поліського села, гніздечка, з якого вилетіло не одне лелече покоління й оселилося у багатьох куточках світу. Побували в сільській хатині, вигрілися на лежанці біля печі, посмакували ситними пирогами з бобом, спрагу втамували цілющою криничною водою... Заочно познайомилися з найбільшим надбанням села – його простими, працьовитими і водночас славетними представниками роду бірківчан.

У наш час є багато джерел, з яких можна почерпнути інформацію, що цікавить людину. Але лише в краєзнавчому музеї закладу загальної середньої освіти «Бірківський лицей» ти поринаєш в особливу атмосферу історії рідного краю, життя і побуту наших земляків.

Список джерел та літератури

1. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание Вольнской епархии. – Т. 5: Ковельский уезд. – Почаев, 1903. – 583 с. – (Вольнь в описании городов, местечек и сел: в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях).

Чубейко Світлана

ПАМ'ЯТНИКИ І ПАМ'ЯТНІ ЗНАКИ. ТРАГЕДІЯ ХУТОРА ОКУРІКА

Сосни... Берези... Дуби... І вузька стежина, що в'ється серед лісових хутірських жителів. Ось понад дорогою вимальовується пагорб, на якому височіє обеліск (див. фото 1 і 2).

Хутір Окуріка... Тепер його життя не вирує так, як кілька десятків років тому. Мирні сподівання поліщуків перекреслила війна. Серед населення наростала ненависть до ворога – у лісах створювались партизанські загони. Відверта непогора жителів не на жарт почала турбувати фашистів та їхній гарнізон у селищі Любешів. Для злочинної акції гітлерівцями була обрана Лобна (х. Окуріка). Невимовним болем озивається його трагедія. Лише спогади очевидців не дають забути той день.

Ніні Яківні Поліщук тої пори минуло шістнадцять. Їй минуло, а для її шістдесяти двох земляків день 8 грудня 1942 року був останнім.

Спогади Поліщук Ніни Яківни.

- Я з батьком скидала житні снопи, щоб обмолотити, хліба напекти собі та й партизанам, бо ж навідувались вони часто. У сусіда, Поліщука Семена Юхимовича, сини Макара Черевка (одному

– 15 років, другому - 16) вже мололи зерно в жорнах. А нам треба було ще підсушити на печі, а тоді на муку крутити. Ті хлопці перші тривогу зняли. Вони почули, що машини гуркотять, мотоцикли тріщать, побачили німців і давай тікати. Їх тут же з автоматів посікли. А по хвилині заходять німці до хати з автоматами. Почали виносити всяке начиння, одяг та вантажити на підводи та машини, а ще худобу виганяли. Бачу, й людей наших зганяють: одних – у клуню Тимоша Поліщука, інших – у хату Тараса Поліщука. Мене з батьком насильно розлучили, не було як і попрощатись. Батька потягли у клуню, а я зосталась у хаті Тараса. Хата в нього гарна була, дерев'яна, з соснових брусів, недавно побудував. На свій вік, для синів і внуків, думав, буде. І було б, аякже... Біля вікон і дверей стоять фашисти з кулеметами, автоматами, всередині теж охорона.

Знадвору вже чути постріли. Задзеленчало скло. Хтось крикнув раз, другий... А так помиралі мовчки...

Хату Тимофія Поліщука я знала добре. Сусіди ж. Закапелок там такий був: комірчина чи льох. Я й кажу жінці Макара Черевка Парасці: «Давай туди». А Левкович Степан свого сина не пустив. Не знаю чому, але не пустив. Може, думав: раз не винні, то відпустять. Але ж хто там був винен: семирічна Любця Андрія Левковича чи восьмирічний Йосип Поліщука Івана, чи вагітна Христя, чи Йосип Бринчук, якому було під сімдесят... Фашист він і є фашист. У нього жалості чи справедливості не проси.

Ускочили ми у той льошок. А іроди мало того, що людей постріляли, ще й хату і клуню підпалили. Диму повно, нічим дихати. Ми вирішили: краще тікати, ніж згоріти живцем у вогні.

Фашисти відкрили стрілянину. Параску вбили, а я бігла, бігла, доки сили були, а тоді впала. Надворі мороз, сніг, холоднеча, а я – боса, без одягу. Ноги самі несли кудись.

Ніна Яківна знайшла прихисток у Никона Масюка, який жив у сусідній Залізниці.

Жителька села Залізниця, Степанида Сергіївна Бренчук, плакала, розповідаючи про своє материнське горе: нелюди спалили її старшу дочку Любу:

- На зиму ми вирішили перебратись жити у Залізницю. Уже вся сім'я була там, а Люба пішла ще деякі речі забрати. Ноги померзли в неї, бо взута була в постолі. От і зайшла до сусідки, щоб погрітись. А там фашист. Тільки не знадвору, а в сінях: впускати – впускає, а назад – нікого. Так і моя Любочка у пастку потрапила. Зрозуміла тільки, як зайшла туди. Людей повно, а на дверях «бліндер» з автоматом...

Хтось хотів врятувати п'ятирічну доньку Федори Левкович. Дівчинка вирвалася з вогню, але один із тих іродів схопив цїп, яким молотять жито, догнав і вбив. Так і знайшли її недалечко від клуні: вона, калюжа крові і цїп... Людовбивці.

Страшним болем загублених душ відлунює хутір Окуріка. А винен у цьому один із німецьких прислужників Шандьор.

Розповідь Віри Семенівни про Черевка Андрія (місцеві жителі називали Шандьором) – німецького десятника, жителя х. Окуріка.

- Шандьор був старий, від природи негарний. З приходом німців став їхнім прислужником. Його німці призначили десятником. Шандьор і продав Окуріку, сказавши, що хutorяни допомагають партизанам.

Віра Семенівна розповідає, що до них часто навідувались «прихожани» з лісу. Партизанам треба було дати, бо ті нічого не мали. Це були військові, які втекли з полону або відірвались від регулярних частин. Серед них були поранені. Дядьки Віри Семенівни – Тарас та Тимош Поліщуки – підтримували з партизанами зв'язок. Шандьор мав злобу на партизан, бо вони вбили його жінку та брата, а сина Микиту повезли з собою і не відпустили. Можна здогадатись, що його теж розстріляли.

А почалося все ось з чого. Партизани, знаючи, що Шандьор - німецький десятник і в нього повинен бути запас продуктів, навідались до нього в гості. Двоє чоловіків зайшли в хату, а решта залишились на вулиці. Ті, що зайшли, почали вимагати продуктів, а Шандьор сказав, що нічого не дасть. Тоді один із партизанів пішов у комору і почав із діжки набирати муку. Шандьор закрив його там, а другого партизана почав із братом бити, не знаючи того, що на вулиці ще стоять їхні побратими, які, почувши в хаті крик, прибігли на допомогу. У перестрілці було вбито брата і жінку Шандьора. За це Шандьор помстився і партизанам, і хutorянам. Його хату не зачепили.

Ще Віра Семенівна розповіла, як Шандьор заковував хutorянам, коли і кому везти свиню, теля чи птицю у Любешів для німців.

Увечері іде по хutorі та на дудці грає і співає. Підійде під вікно, пограє, поспіває, а тоді повідомляє, що завтра «тобі, Іване» чи «Степане», гнати телицю у Любешів чи іншу здобич везти.

Шандьор підказав карателям, що на цьому хуторі є партизани, і того було досить, щоб окупанти загнали дітей і жінок у хату Тимофія Поліщука та підпалили з усіх сторін. Тих, кому вдалося вирватись, добивали прикладами, кидали назад у вогняне пекло.

Згадує Поліщук Віра Семенівна: «Першим побачив німців мій брат Георгій у вікні і крикнув: «Тікаймо!» Вони із братом Олександром вибігли першими, я трохи затрималась, бо мати сказала: «Я, дітки, не побіжу, а ви тікайте».

Почувши це, Віра Семенівна відмовилась тікати, а мати наполягала: «Біжи, доню, я за тобою». Пам'ятає Віра Семенівна, як бігла, а ноги наче не свої, наче перебиті. Бігла не озиралась, тому і не побачила, що мати (Доменікою звали її) залишилась у своїй хаті. Озиратись було страшно, бо наздоганяли ворожі кулі і голос німця: «Hende hoch». Бігла Віра Семенівна аж до урочища Замошша, там наздогнала своїх братів. Із братами взяли напрямок на Ракове, де під стіжком сіна присіли. Сиділи налякані, не знаючи, що з матір'ю, чи вдалось їй втекти? Лякотіли від холоду, бо вибігли, хто в чому, не було часу одягтися. Не знали вони того, що мати живцем горить у клуні Тараса Поліщука, а їхня сестричка Параска лежить вбита недалеко від хати. Вона першою почала тікати з Петром і Степаном Черевками – синами Макара Черевка. Хлопці мололи в Семена Юхимовича (батька Віри Семенівни) в клуні на жорнах. Побачивши німців, почали тікати, а за ними побігла й дев'ятирічна Параска. Усіх трьох і повбивали. Так вони разом і лежали.

Сиділи перелякані брати із сестрою в стіжку. Що робити? Як стемніло, вернулись на хутір, а замість хутора – згарище. Підійшли на місце, де стояла хата, – нічого не залишилось, крім стіжка лубіну, а біля нього тіло сестрички Параски лежить. Постояли, поплакали, що далі робити – не знали. Брат Георгій казав: «Ходімо у ставок та втопимось, бо ніде нам уже місця не буде».

Надворі вже стемніло. Вирішили йти на Волинський хутір. Вранці повернулись до Окуріки, щоб дізнатись, хто ще залишився з хуторян, а кого немає. Було дуже страшно. Трохи людей зібралось. Усі налякані. Почули гуркіт літаків – і знову хто куди почали тікати. Повернулись і почали шукати тіла хуторян. Познаходили в клунях Тимоша і Тараса Поліщуків.

У Тимошевій клуні розстрілювали, а потім підпалили, бо лежали рядочком обгорілі, а голови прострелені.

Довго розпізнавали своїх спалених хуторян. Бабусю Ганну впізнали по зжатій у руці палці (точніше, по кусочку, що від неї залишився). Бабуся зі своєю паличкою ніколи не розлучалася, з нею й згоріла. Віра Семенівна свою матір упізнала по клаптику светра та сорочки, які залишились під рукою. Самусьова Христя чекала дитину – по цьому її і розпізнали. Лежала вона із вигорілим животом, а всередині – немовля. Повитягали зі згарища останки тіл і, як могли, поховали своїх рідних.

Так 8 грудня 1942 року на х. Окуріка, що недалеко від Лобни, живцем було спалено 62 мирних жителі. Ось такою страшною була помста фашистських посіпак хуторянам за їх зв'язок із партизанами. Невдовзі на місці згарища було поставлено пам'ятний знак безневинно вбитим (див. фото 1). А у 2019 році за кошти місцевих підприємців Поліщука Геннадія Федоровича та Чубейка Івана Петровича було облаштовано новий пам'ятник (див. фото 2).

Фото 1. Пам'ятний знак жертвам х. Окуріка. 2008 рік

Фото 2. Пам'ятний знак жертвам х. Окуріка. 2020 рік

Список джерел та літератури

1. Бущик П. Г. Ми від роду – українці. Любешів, – 2004.
2. Матеріали музею Партизанської Слави села Лобна.
3. Спогади очевидців. Матеріали музею Партизанської Слави села Лобна.

РОЗДІЛ IV. ОСВІТА, ДУХОВНІСТЬ І КУЛЬТУРА

Поліщук Віта

ОСВІТА СЕЛА ЗАЛІЗНИЦЯ ЗА ЧАСІВ ПОЛЬСЬКОГО ПАНУВАННЯ (1921–1939 рр.)

У процесі формування національної самосвідомості країни важливу роль відіграє освіта. Збереження української за своїм духом школи забезпечувало якісний культурно-освітній поступ українського народу. Питання національного шкільництва, як відзначав М. Грушевський, є «найголовнішою проблемою, серед усіх потреб національного життя», а «народ, який немає своєї школи... ніколи не виб'ється на самостійну дорогу існування». Політичні реалії міжвоєнного періоду не давали українцям підстав сподіватися на гармонійний розвиток та освіту підростаючого покоління.

У березні 1921 року, згідно з рішенням Ризького договору, західно-українські землі вкотре переходять під владу Речі Посполитої. Любешів входить до Камінь-Каширського староства Пінського повіту Польського воєводства.[3, с. 94, 96]

Район, як і вся Західна Україна, був оголошений зоною "Б", жителі якої мали лише одне право – право направляти в Польщу сільськогосподарську продукцію. Навіть за спілкування рідною мовою можна було отримати штраф, а то й потрапити в «кутузку». За більш серйозні «злочини» жителів краю чекали дефензива, тюрма, каменоломні. [4, с. 232-233]

Польська державна політика формувала інтелігенцію, створюючи сприятливі умови для поповнення цього середовища поляками, але для інших національностей були перешкоди при вступі до вищих навчальних закладів, прийомі на роботу, отриманні державних посад. Такі заходи стримували ріст української інтелігенції. Однак, незважаючи на протиріччя суспільного розвитку, спостерігалось збільшення інтелектуальних сил Волині.

Для втілення державної програми асиміляції населення на Волині працювала значна кількість польських учителів. У 1919 р. вчителі Західної України утворили професійну спілку – Союз польських учителів початкових шкіл. 1930 р. спілка об'єдналась із союзом польських учителів. Волинський округ Союзу польських вчителів у 1930 р. у своїх лавах об'єднав 1595 педагогів, а в 1933 р. їх кількість зросла до 2034 осіб.

Та незважаючи на це, все одно спостерігалась відсутність учительських кадрів, особливо в сільській місцевості.

Звичайно, непрості умови освітньої праці підсилювалися невисоким рівнем заробітної плати. З метою виходу зі скрутного становища вчителі створювали каси взаємодопомоги, заключали договори про колективне страхування. Грошові позики надавала й каса Союзу польських вчителів.

У складній ситуації й опинилися й українські вчителі. Їх звільняли з посад і піддавали активному адміністративному тиску. Серйозним випробуванням для української інтелігенції стало безробіття. У 1933 році в Луцьку виникло Об'єднання безробітної інтелігенції.

Відповідно до «кресового закону» 1924 року було прийнято рішення про утравкістичні (двомовні) школи, у яких викладання поступово переходило на польську мову. Закон унеможлилював роботу жодної української школи в нашому краї. Жорстоко переслідувалися вчителі, які намагалися з дітьми розмовляти українською мовою. Їх звільняли з роботи без права займатися педагогічною діяльністю.

Учителювали у цей період поляки і в Залізниці. Спочатку пані Ванда (прізвище невідоме), а згодом Юзеф Кафка. Початкова школа розміщувалась у хаті Фотія Черевка. Згодом у будівлі Микити Жилка. Старожили стверджують, що у поселенні Чапче (ближче до с. Лобна) також було організовано навчання місцевих дітей поляками.

У 1936 році в школах навчалися виключно польською мовою, але за українськими програмами. Школу відвідували діти в основному після закінчення осінніх польових робіт всю зиму. На навчання приймали усіх дітей віком до 14 років. Початкова освіта була обов'язковою. Дисципліна у закладі – сувора, з правом фізичного покарання. Слід сказати, що карали тільки за невивчений урок чи порушення дисципліни.

Обов'язковим було вивчення Закону Божого два уроки на тиждень, який викладався місцевим священиком українською мовою. Перед Пасхою всі учні обов'язково сповідалися.

Навчали в школі каліграфії, читанню, математиці, письму, а з четвертого класу діти вивчали природу, географію, історію польської держави. Співи проводились під супровід скрипки, якою володів майже кожен вчитель.

Для кожної дитини був на парті спеціальний отвір, куди вчитель вранці наливав чорнило. Біля учительського столу стояла дошка, пофарбована чорним кольором, на якій учні писали крейдою. Урок тривав цілу годину. Всі вчителі були поляки за національністю, навчання велося польською мовою. Учні, навіть на перерві, заставляли розмовляти польською.

Учителі жили в достатку: крім школи, нічим не займалися, господарства ніякого не вели. Практично, кожна вчительська сім'я наймала служницю, продукти купувалися тільки в окремих визнаних господарок. І в селі вважалося великою честю щось продати вчителю. Заробітна плата педагогів сягала 90-100 злотих (для порівняння корова тоді коштувала 80-90 злотих).

За даними Брестського державного архіву, у 1933 році в селі Залізниця була початкова школа. Розташована вона в одній приватній класній кімнаті. У школі був один учитель. Рівень навчання був низьким. На другий рік залишено 34 учні. На третій – 8. Із 146 дітей семи-дванадцятирічного віку в 1932 – 1933 навчального року школу відвідувало лише 75.[5, с. 85]

Із спогадів О.І. Бренчука, краєзнавця, вчителя Лобненської школи, «Я починав навчання з 1937-1938 навчального року в Залізницькій початковій школі польською мовою. Вчитель Юзеф Кафка радив навіть на перервах розмовляти мовою, яку вивчали в школі. Він вже у першому класі давав завдання вивчити напам'ять вірш «Кто ты есть». Починався вірш так: «Кто ты есть?-Поляк малий.-Які знак твуй?- Ожел бяли». Згодом опитував кожного учня: «Кто ты?» Слід було відповідати: «Поляк». Так усі й відповідали. Лише один із учнів на запитання вчителя не відповідав. Школярі здивовано на нього дивилися. Знову його запитує учитель: «Кто ты?» Той продовжував мовчати. Нарешті після тривалої мовчанки відповів: «Я – руський». «Кто, кто ты?»- перепитав вчитель. «Руський», - повторив учень. Фактично він був такої національності, як і всі однокласники. Вчитель посміхнувся і зауважив, що учень Петро Гриневиц не «руський», а поляк. Той почервонів, розгубився.

На перерві учні кепкували над ним, називаючи «руським». Нині він вже на пенсії, а прізвисько так і залишилось. «Руською» називають і його дружину - Марію Петрівну. Дітей їхніх, які мають свої сім'ї, теж називають «руськими».[4, с. 239].

Учитель був лагідний, чемний, привітний. Кожен урок починали з молитви «Отче наш» по-польськи. По закінченню уроку дякували Богу «За свято тей науки». Щотижня священник проводив урок релігії. Усім школярам безкоштовно видавали дуже гарні православні молитовники для постійного користування. Перед Великоднем усіх школярів організовано відправляли до храму, священник сповідав по двох.

Навчалися далеко не всі діти. Школу відвідували 60-70% учнів, але чимало з них, провчившись 1 чи 2 класи, змушені були залишати шкільні стіни.

Про своє шкільне життя згадував Масюк І.А., 1926 року народження: «Проходив до школи лише один клас, читати та писати навчився. Далі пішов у найми, тому що в матері було семеро дітей, вона залишилася без чоловіка і не могла сама нас прогодувати. Я спочатку наймався до Поліщука Юхима в Кузеньках, доглядав за дітьми та пас худобу у наймах. Потім у Черевка Дем'яна наймитував. За свою дитячу працю грошей не отримувал. Господарі давали одяг та кормили за роботу, то вже матері було легше».

Вивчаючи історію свого села та сусідніх сіл, Олексій Іванович Бренчук працював у архівах Мінська, Бреста, Пінська. З Брестського обласного державного архіву він одержав офіційну довідку, у якій вказувалось, що учні Залізницької школи в 1937- 1939 роках належали до білоруської національності.

У роки польської влади було збудовано нове приміщення для школи, але відкрити цю школу поляки вже не встигли. Вона була відкрита у 1940 році радянською владою. [1, с. 9-13]

Отже, внаслідок цілеспрямованої польської урядової політики українське шкільництво перебувало у катастрофічному становищі. Зміст освіти та виховання відповідали політиці поневолення українського народу, позбавлення його історичної пам'яті, національної свідомості.

Політичні події ХХ ст. поставили на порядок денний гасло: «Чия школа – того майбутнє».

Rok szkolny 192°/₂₁

PÓLROCZNY WYKAZ CENZUR

Gelles Kazimierz

uczeń klasy *pierwszej* otrzymuje niniejszem za pierwsze półrocze roku szkolnego 192°/₂₁ następujący wykaz cenzur:

Zachowanie się		
w nauce religii		<i>dobry</i>
w języku polskim (jako wykładowym)		<i>dostateczny</i>
w języku niemieckim		<i>?</i>
w języku francuskim		<i>?</i>
w języku <i>ruskim (wzgl. słow.)</i>		<i>dostateczny</i>
w dziejach powszechnych		<i>?</i>
w dziejach Polski		<i>?</i>
w geografji		<i>dobry</i>
w matematyce		<i>dostateczny</i>
w historii naturalnej ( )		<i>?</i>
w fizyce		<i>?</i>
w <i>chemji robotach ręcznych</i>		<i>dobry</i>
w geometrii wykreślnej i rysunkach geom.		<i>?</i>
w rysunkach odręcznych		<i>dostateczny</i>
w kaligrafji		<i>dostateczny</i>
w gimnastyce		<i>dobry</i>
w <i>spiewie</i>		<i>dobry</i>
w przedmiotach nadobowiązkowych:		
język		<i>?</i>
ćwiczenia prakt. w pracowni chem.		<i>?</i>
śpiew		<i>?</i>

W Smoleńsku dnia 1. lutego 1921

dyrektor

W. Gelles
gospodara klasy

Табель учня польської школи 1920/21 н.р.

Учні польської школи у Залізниці, фото 1936 р.

Учнів польської школи у Чапках, фото 1937 р.

Czapore
 1937 rok
 11 Listopada
 Szkoła
 Grzegorz Poleszczuk
 (zmarka Krzyża)
 nad gotow

Підпис на звороті попереднього фото польською мовою

Хата Черевко Параски Хотіївни, де розміщувалася польська трьохкласна школа до 1939 р.

Спогад Дроздик Надії Федорівни, д. н. 14.01.1931 р.: «Я, Надія Федорівна Дроздик, про поляків у нашому селі скажу так. За Польщі їх жило 7 сімей. Вчителька була. Фамілія її Кобзова. У 1939 р. вона вибралася. Усі інші сім'ї поляків жили до кінця війни. Як скінчилася, всі виїхали в Польщу. У нас німці забили багато людей».[6, 163]

Рідна мова населення повітів Поліського воєводства за переписом 1931 року

повіт	населення	«туземна»	польська	єврейська	білоруська	українська	російська	німецька
Камінь-Каширський	94 988	78,2	7,0	4,2	1,2	8,7	0,3	0,2
Поліське воєводство	1131 939	62,5	14,5	10,0	6,7	4,8	1,4	0,1

Вміння читати і писати серед населення старше 10 років за даними перепису 1931 р., %

повіт	населення	вміють читати і писати	вміють тільки читати	не вміють читати і писати	Невідомо
Камінь-Каширський	63 977	30,9	0,9	68,0	0,2
Поліське воєводство	794 183	50,3	1,1	48,4	0,1

Список джерел та літератури

1. Бас М.П. Залізницька школа: минуле і сьогодення: історико-краєзнавчий нарис / [укладач М.П. Бас]. Залізниця, 2018. 266 с.
2. Бишевич П.К., Журавлюк І.С., Клубук П.А. Любешівщина: з глибини століть у майбуття: Історико-краєзнавчі нариси / П. К. Бишевич, С. І. Журавлюк, П. А. Клубук. Луцьк: Надтир'я, 2004. 228 с.
3. Бушик П.Г. Хроніка Любешівська. Додатки до книги «Громи над Поліссям». Вид. 2 (доповнене і уточнене) / П. Г. Бушик. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 260 с.
4. Бушик П.Г. Ми від роду Українці: Історико-краєзнавчі нариси. Луцьк: Вісник і К, 2004. 334 с.
5. Бушик П. Любешівщина. Луцьк: Надтир'я, 1996 р. 151 с.
6. Пушук І. Трагедія українсько-польського протистояння на Волині 1938-1944 років. Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський і Старовижівський райони / упоряд. І авт. комент. І. Пушук; заг. ред. Я. П. Федорчука. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. 336 с.

Самонюк Юрій

ОСВІТА СЕЛА ЗАЛАЗЗЯ ЛЮБЕШІВСЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Школа в селі Залаззя існує з 1891 року. Це була церковно-приходська школа. За панської Польщі працювала лише початкова школа, де навчання проводилася на польській мові, розмови на перерві між учнями українською мовою дуже суворо карались. Так, за розмови на українській учень отримував дощечку-табличку, що вішалась на шию, «Говорити треба по ксьондському». Учень з такою табличкою залишався сидіти після уроків. Почувши рідну мову серед товаришів, він мав право перевісити цю табличку на шию товариша. Школу відвідувало до 30 дітей. Усій грамоті навчав лише один вчитель. Один раз на тиждень заняття проводив священник, заходячи він говорив: «Слава Богу», на що поляки і євреї покидали клас. Всі заняття в школі починалися з молитви «Дай мені, Боже,...» і закінчувалися «Дякуємо тобі, Боже,...». Біднякам і сиротам в школі давали чай і хліб.

Особливо серед польський вчителів запам'ятався вчитель Янда своєю метровою металічною лінійкою.

У селі на той час вважалася освіченою та людина, яка закінчила 4 класи.

З початком радянської доби була відкрита семирічна школа. У селі вона почала діяти з 1 вересня 1944 року, набраний був один клас, в якому навчалося 27 дітей різного віку. Директором школи був житель села Лук'янчук Юхим Купріянович (з 1944 по 1946 рік). І один вчитель Миколайчук Павло Савович. Перший випуск семирічної школи був у 1952 році.

Лук'янчук Юхим Купріянович, 1902 року народження. Закінчив церковно-приходську школу. З 1939 по 1943 рік перебував на посаді секретаря сільської ради. З 1944 по 1946 рік працював директором школи. З 1948 по 1950 рік – голова колгоспу «Шлях до комунізму», з 1950 по 1954 рік – голова ревізійної комісії. З 1954 по 1957 рік працював у Велико-Глушанському сільпо. Помер у 1983 році.

У 1946 році педагогічний колектив очолив Тримбач Кузьма Федорович.

Тримбач К.Ф. працював директором школи з 1946 року, викладав математику.

У 50-70-х роках директорами працювали Вакула О.В. – вчителька української мови, Лесик Михайло Корнилович – вчитель української мови, за його керівництва школа з семирічної реорганізована у восьмирічну.

Румін Іван Васильович, директор школи з 1964 по 1967 рік, вчитель української мови та літератури. За його клопотанням в 1967 році розпочато будівництво нового приміщення школи, але на рівні фундаменту й залишилося.

Черняк Іван Павлович працював директором школи з 1967 по 1970 рік, вчитель історії та суспільствознавства.

У 1967 році школа з восьмирічної була реорганізована у середню школу, яка дала чотири випуски. У 1971 році, не набравши класу, знову перейменована на восьмирічну.

СЯбер Микола Федорович, директор школи з 1970 по 1972 рік, учитель математики.

Шкарбан Микола Ісакович, директор школи у вересні-жовтні 1972 року, вчитель української мови та літератури.

Гуменюк Володимир Васильович, директор школи з 1972 по 1974 рік, учитель історії та суспільствознавства.

Тарасюк Михайло Кирилович працював на посаді директора школи з 1974 року по 1995 року. До цього він працював у Червонограді військовим, вчителював у Мукошинській та Невірській школах. Закінчив Луцький пединститут за спеціальністю «вчитель історії».

Останній дзвінок 1975 року

Під його керівництвом було побудоване нове приміщення школи, яке здане в експлуатацію у 1987 році.

День знань 1988 року

У 1986 році школа реорганізована із восьмирічної у середню.

Останній дзвінок 1986 року

Дулько Віктор Андрійович працював на посаді директора школи з 1995 року по 2000 рік. Закінчив Луцьке педагогічне училище і Луцький педінститут ім. Лесі Українки, вчитель української мови та літератури. Помер у 2010 році.

Буснюк Віра Антонівна працювала на посаді з 2000 по 2012 рік, вчитель хімії та біології. Закінчила Житомирський педагогічний інститут ім. І.Франка у 1983 році.

З 2012 році посаду директора школи займає Самонюк Юрій Лукашович, вчитель історії. Закінчив Луцьке педагогічне училище та Волинський державний університет ім. Лесі Українки у 1999 році.

З 2018 року загальноосвітня школа I-III ступеня перейменована у заклад загальної середньої освіти «Залазівський ліцей».

З 1988 року по 2020 рік 55 учнів отримали медалі (34 золотих і 21 срібних).

Із стін нашої школи вийшли викладачі ВУЗів, учителі, лікарі, менеджери, юристи, економісти, бухгалтери та інші.

Щорічно наші випускники стають студентами різних ВУЗів України та за кордоном і здобувають різноманітні професії.

У 2019-2020 навчальному році в ліцеї навчалось 449 учнів, працює 51 вчитель.

Ветерани педагогічної праці

Беякова (Пилипчук) Марія Іванівна, вчитель початкових класів. У 1951 році закінчила Білопільське педагогічне училище ім. Макаренка. У школі працювала з 1951 по 1997 рік. Педагогічний стаж становить 46 років (25 років вчителя російської мови та літератури і 25 років вчителя початкових класів). Померла у 2015 році.

Лук'янчук Таїса Калістратівна, вчитель початкових класів. Здобула середню спеціальну освіту у Володимир-Волинському педагогічному училищі. Працювала вчителем початкових класів з 1965 по 1990 рік.

Никипорук Марія Максимівна, після закінчення Камінь-Каширського педагогічного училища у 1956 році почала працювати у Залазівській школі на посаді вчителя початкових класів, а в 1960 році була переведена на посаду директора Дібровської початкової школи, де працювала до 1991 року.

Сінкевич (Пилипчук) Євгенія Петрівна, вчитель фізичної культури. Свою трудову діяльність в школі розпочала у 1960 році, після закінчення Володимир-Волинського педагогічного училища з дипломом старшої піонервожатої та вчителя фізичної культури. У 1981 році команда Залазівської школи під керівництвом Євгенії Петрівни була фіналістом обласних змагань на приз «Шкіряний м'яч». У школі працювала до 2004 році.

Федорук Лукаш Андріянович, вчитель географії, вчитель-методист. Закінчив Львівський університет ім. Івана Франка, географічний факультет. У школі працював з 1967 по 1998 рік. Під

його керівництвом команда туристів у 1981 році стала переможцем туристичних змагань, отримавши стрічки «Чемпіон Волині-1981». Допомогу у підготовці команди Лукашу Андріановичу надавав Пилипчук Лукаш Хомович, який у 33 роки працював у школі на посаді лаборанта. Туристичні команди школи до 1989 року, коли проводилась останні районні змагання на озері Бурків, постійно були серед призерів районних та обласних туристичних змагань. Туристичні змагання у районі були відновлені у 2004 році. Помер 2014 році.

Тимошук Лукаш Михайлович, вчитель історії. Закінчив Львівський університет ім. Івана Франка, історичний факультет. У школі працював на посаді вчителя історії з 1969 по 2001 рік.

Буснок Домна Миколаївна, вчитель російської мови та зарубіжної літератури, старший вчитель. Закінчила Луцький педінститут ім. Лесі Українки. Працювала у школі з 1964 по 2013 рік.

Ніколайчук Галина Федорівна, вчитель німецької мови, старший вчитель. У школі працювала з 1965 по 2019 рік. Закінчила Київський педагогічний інститут.

Дмитрук Галина Лукашівна, вчитель математики, вчитель вищої категорії. Прийшла на роботу після закінчення середньої школи. Закінчила Луцький педагогічний інститут ім. Лесі Українки. Працювала з 1964 по 2010 рік.

Лавренюк Василь Олександрович, вчитель математики. Закінчив Луцький педінститут ім. Лесі українки. Працював з 1972 по 2011 рік. Помер у 2011 році.

Сінчук Степан Іванович, вчитель біології. Закінчив Луцький педінститут ім. Лесі Українки. Працював з 1986 по 2011 рік.

Динюк Ростислав Іванович, вчитель Захисту Вітчизни та основ здоров'я. Закінчив Миколаївський педінститут. Працював з 1990 по 2015 рік.

Лавринюк Валентина Миколаївна, вчитель початкових класів. Закінчила Луцьке педагогічне училище. Працювала з 1989 по 2016 рік.

Корець Петро Никифорович, вчитель початкових класів. Закінчив Володимир-Волинське педучилище. Працював з 1978 по 2010 рік.

Список джерел та літератури

1. Бущик П.Г. «Ми від роду – українці». - Луцьк «Вісник і К°», 2004.
2. Самонюк Ю.Л., Динюк Р.І., Федорук Л.А. «Історія села Залаззя у фактах і легендах». - 2009.

**Дишко Мирослава,
Дишко Ольга,
Василькова Юлія**

З ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧОГО НАРИСУ «ШКОЛО НАША РІДНА...»

Інтенсивний розвиток освіти в Україні-Русі розпочався із запровадженням християнства, і Волинь не була винятком. За наказом руських князів на всій території держави зводили храми та церкви, а разом із ними – школи, у яких роль учителів виконували священники та монахи. Літописне джерело, датоване 1097 роком, свідчить про те, що школи на Волині існували уже в XI столітті, у місті Володимирі зокрема.

На жаль, не збереглося жодних історичних доказів того, що у Ветлах на ранніх етапах його заснування існувала школа. Проте для того, аби сформулювати логічні висновки з приводу її існування, варто пригадати історію виникнення села. Так, з розвитком землеробства та тваринництва пращури ветлян перейшли на лівий берег річки Прип'ять, де заснували два поселення, тісно пов'язані між собою. На місці цих поселень утворилося містечко Ветли, яке вже в X-XI ст. займало центральне місце в ланцюгу оборонних княжих осель і впродовж століть було знане як один із центральних стратегічних поселень на шляху «із варяг у греки», що забезпечував захист водної магістралі північно-західних рубежів України-Русі.

Без сумніву, і в княжу добу у Ветлах був храм, бо всі князівські дружинники були християнами, а щоб повернути язичників до Бога, укріпити церкву, потрібно було мати релігійний осередок. Ветли того часу були духовно-освітнім осередком краю, бо там, де стояли храми Божі, обов'язково засновувалися школи для здібних дітей, розвивали малярство, художнє лиття, золотарство, інші ремесла. На місці городища виник оборонний замок, оточений з усіх боків водою, із земляними валами, оглядовою вежею та дерев'яним частоколом, який пізніше було замінено мурованими стінами. Є всі підстави вважати, що за княжого періоду Ветли було містом, так званим градом, одним із найстаріших міст на Волині. Таким чином, можна припускати, що тут проживали освічені люди, які могли підраховувати зібрані податки, читати грамоти князів, здійснювати будь-які фінансові операції. Не виключено, що у Ветлах був княжий погост з тином,

який слідкував за збором данини, чинив суд і розправи. Отож маємо всі підстави стверджувати, що школа, в якій би навчали читанню, письму та лічбі, мала існувати.

Освіта на Україні до початку ХХ століття носила переважно духовний характер, і надзвичайно поширеним видом навчальних закладів були парафіяльні школи, які функціонували при церквах.

Щодо даного типу школи у Ветлах, то, за свідченням історичних джерел, тут із 1889 року діяла церковно-парафіяльна школа при церкві Св. Миколая. Навчав учнів школи місцевий дяк Матвій Борковський. На жаль, детальнішої інформації про кількість дітей немає. Оскільки викладання у всіх парафіяльних школах проводилося за єдиною програмою, то можна зробити висновки, що дітей навчали читанню, лічбі, письму, а також закону Божому та церковному співу, історії.

За даними Миколи Теодоровича, церква Св. Миколая була збудована 1679 року, реставрована у 1876 році. Однак жалувана грамота Сигізмунда II, датована 1592 роком, дає підстави стверджувати, що церква у Ветлах існувала ще у XVI столітті. Оскільки школи в цей період доволі часто виникали при церквах, можемо припускати, що парафіяльна школа у Ветлах уже існувала, у ній маленькі ветляни здобували початкові знання.

Після Ризького договору 1921 року село Ветли перейшло до складу Польщі. У цей період (1921-1939 рр.) навчання в школах проводилося за польським взірцем, польською мовою. Вчителями обирали вихідців із етнічної Польщі, оскільки офіційна польська влада тримала курс на ополячення українців.

За вказаний період школа двічі реорганізовувалася: з початкової, навчання в якій тривало 1-2 роки, – у чотирирічну, згодом – у шестирічну. Незважаючи на обов'язкову початкову освіту, відвідування учнями школи було нечастим, вони з різних причин ухилялися від навчання. Так, станом на 1937 рік лише чотири учні закінчили шість класів, у 1938 – вісім, у 1939 – п'ятнадцять.

Ця польська школа працювала з 1933 року по 1939 рік (зі спогадів Кирилюк Ганни Никифорівни, 1926 р.н., жительки с. Ветли). У ній навчались діти-переростки різного віку, починаючи з 1926 року народження: Соковевська Ганна Никонівна, Беденюк Марія... Переважно відвідували школу діти, які дуже хотіли отримати освіту та які мали для цього можливість. Навчання проводилося в груповій формі по класах, оскільки учнів було мало, лише по 4-5 чоловік. Класи були сформовані до 6 класу, але більшість учнів навчалися до 4 класу. Навчали дітей у той час вчителі – вихідці із Польщі, прізвища яких були Алегдорський та Орандорський. Алегдорський виконував обов'язки директора школи. Старожили пригадують ще вчителя на прізвище Бурундук Микола Степанович.

«На вулиці до Никона С. була хата, яка належала дякові, а пізніше її надали для житла польським учителям. Разом із тим був побудований поляками магазин, де на сьогодні розміщена хата Ярмолюка Купріяна. В 1941 році був знятий з хати портрет Сталіна Приходьком Іваном Кириловичем, і знову це приміщення використовувалось як «підготовча школа». (Зі слів мешканки с.Ветли Лінік Федори, 1926 р.н.)

Навчання проводилося у двокімнатній старій церковно-парафіяльній школі, проте часто доводилося орендувати кімнати у власників приватних будинків. Предметами, яких навчали дітей були: каліграфія, читання, математика, спів, малювання, фізична культура, трудове навчання. Починаючи з четвертого класу число предметів зростало: вводилося обов'язкове вивчення географії, природознавства, історії польської держави. Уроки музики проводилися під скрипковий супровід.

За невиконання домашніх завдань або неправомірну поведінку учні часто фізично каралися, хоча покарання й заборонялися законом. Найпоширенішою формою покарання було побиття вчителем учня по долоні різкою.

У 1938 році розпочалося будівництво нової шестирічної школи.

Зі встановленням радянської влади 1939 року школу, фундамент якої був закладений поляками у 1938 році, було добудовано. Вона складалася із чотирьох класних кімнат, учительської, кімнати наставника та лазні для вчителів. Цього ж року навчання розпочалося в новозбудованому приміщенні.

Із початком Другої світової війни та окупацією села школа продовжила функціонувати. Було набрано клас учнів 1928-1930 років народження. Для навчання дітей німцями було привезено до Ветел сім'ю поляків, хоча відвідування навчального закладу і не було обов'язковим.

Разом із тим існувала школа для дітей партизанів та тих, хто переховувався від німців, розміщена в окремій землянці в урочищі «Залучче». Діти були поділені на дві групи: молодшу, яка

вивчала лише алфавіт (навчав місцевий учитель та завідувач школою-землянкою Деркач Степан), і старшу, навчанням якої опікувалася Шмигловська Казимира. У землянці розміщувалися дерев'яні лави у два ряди, пізніше замінені справжніми партами.

Деркач С.Г.(фото міжвоєнного періоду)

Місцевий житель Дишко Іван Денисович (1935 р.н.) згадує про те, як вони разом з однолітком Йовчиком Павлом Андрійовичем та іншими хлопчиками бігали таємно на заняття, де навчав Деркач Степан Григорович (саме це пригадує і Захаревич Марія Сидорівна, 1935 р.н.).

Після відступу німецьких окупантів партизанська школа припинила свою діяльність.

За даними місцевих архівних джерел, «станом на 20 вересня 1944 року завідував школою дяк Деркач Степан Григорович, випускник Крем'янецької Духовної семінарії. Мав 15 років педагогічного стажу, викладав у Ветлівській школі Закон Божий».

Фактична кількість дітей шкільного віку вказаного періоду становила 309, із яких було 209 хлопців і 100 дівчат. Проте цей період також відзначався низькою явкою дітей – усього 42 учні, з яких у першому класі навчалось 34 учні, а в другому і третьому класах – лише по 4 учні.

Приміщення «польської» школи, у якому відбувався навчальний процес до 2007 року.

У 1946 році Ветлівську початкову школу було реорганізовано в семирічну. Учителем продовжує працювати Деркач Степан Григорович. На роботу прибувають учителі: Юхимук (Бондаренко) Паша Петрівна та Зусько (Опанасенко) Галина Кіндратівна, які були вихідцями з Центральних областей України.

Матеріальна база школи після війни була вкрай жалюгідною. Учням не вистачало найнеобхіднішого: зошитів, чорнила для ручок. Про наочність на уроках не було й мови. Учні

сиділи по 4-5 осіб за одним столом. Взимку школа отоплювалась грубами, в яких спалювали дрова. Електрики в школі не було, використовували газові й керосинні лампи. Підручників було теж обмаль. Для письма використовувалися газети, паперові мішки; писали чорнилом, звареним із ягід чорниці, бруньок вільхи..

У 1951-1952 рр. заняття в школі відбувались уже регулярно, незважаючи на повосенні труднощі і тривалий процес комплектації школи стабільними педагогічними кадрами.

Фото 1952 року. Колектив учителів Ветлівської семирічної школи.

Школярі навчалися у дві зміни як у початкових, так і в старших класах. До школи приймали дітей різного віку, тобто початкову школу разом із молодшими відвідували і старші діти, щоб навчитися елементарної грамоти. Класи, відповідно, були різновікові. За спогадами очевидців того часу, у старших класах навчалися деякі учні зі стажем 10 років роботи в колгоспі. Петелько Єва Улянівна, жителька села Ветли (86 років), яка тривалий час працювала в школі техпрацівницею, згадує: «В будинку Дишко Анастасії Іванівни знаходився інтернат, де харчували дітей із бідних сімей. У меню переважно були гречана каша й чай. Пізніше ще тут було два початкових класи, які вчилися там до п'ятого класу. Неподалік, у хаті Гловацького Лук'яна, також була початкова школа. Ця школа проіснувала лише п'ять років, після чого у цьому приміщенні став інтернат, де також годували дітей».

Першим директором Ветлівської семирічної школи був Матіюк Георгій Миколайович.

1952 рік ознаменувався такими подіями в історії навчального закладу: було закінчено ремонт приміщення школи, відбувся перший випуск учнів 7-го класу. Багато випускників Ветлівської семирічки ішли у 8-10 класи Великоглушанської середньої школи, бажаючи здобути повну середню освіту. Навчання в цих класах лишалося платним. Так, у 1956р. щорічна плата складала 150 карбованців, із яких 75 крб. батьки повинні були внести до 1 жовтня, а решту 75 крб. – до 1 лютого.

Матіюк Г.М. (перший справа) з працівниками школи

Згідно з наказом по школі від 30 серпня 1953 року № 1 серед вчителів початкових класів була призначена Брозінська Анна Вікторівна. Далі подаємо її короткий життєпис.

Брозінська (Маковська) Анна Вікторівна (16.12.1924-22.04.1997)

Народилася у селі Малинки Погребищенського району Вінницької області. Вона була другою донькою в сім'ї Брозінської Віри Устимівни.

У 1942 році, коли фашистські окупанти почали масово вивозити українську молодь на роботу в Німеччину, Анні ще не виповнилося й 18-ти років. Віра Устимівна, аби врятувати доньок від німецького полону, іде на хитрість: перед самим приходом німців у будинок сипле в очі старшої Катерини мелений чорний перець, зімітувавши таким чином симптоми страшної хвороби. З Анною цього зробити не встигла, тому юнку забирають у Німеччину. Деякий час молода українка Анна Брозінська працює на німецькій паперовій фабриці. Згодом на підприємстві виявили підпільну антифашистську організацію, після чого всіх працівників цеху було відправлено у концтабір Равенсбрюк. Брозінська Анна Вікторівна пробула в

концтаборі до кінця війни, пізніше порівнювала цей період свого життя з невимовним пеклом.

1949-1950 рр. – навчання у Володимир-Волинському педагогічному училищі за спеціальністю «учитель початкової школи».

Перш ніж стати вчителем у Ветлівській школі, працювала у смт Ратне коректором районної газети.

Маковська (Брозінська) А.В. зі своїми вихованцями

Друга половина 50-х років характеризувалася поліпшенням стану в освіті. Школа поступово забезпечувалася стандартними партами. Збільшувався випуск підручників, зошитів, ручок, олівців, навчального приладдя.

У другій половині 50-х рр. на роботу в школу прийшли нові педагоги: Дишко Анастасія Іванівна, Лобач Катерина Григорівна, Любченко Марія Петрівна. Серед новоприбулих педагогів 1958 року також були: Дишко Анастасія Іванівна, яку призначили класоводом 3-А класу, Кальчик Ірина Костянтинівна, класовод 3-Б класу, Пономаренко Антоніна Тимофіївна, класовод четвертого класу, Теслюк Степан Сергійович, вчитель фізики та геометрії, Войцехівська Віра Семенівна, вчитель української мови та літератури, Торжник Іван Іванович, вчитель географії та природознавства.

Нижче подаємо літопис із життя рідної школи.

1954-1955 н.р. Згідно з наказом по школі від 30 серпня 1954 року було прийнято 33 першокласники.

1955-1956 н.р. У цьому році відбулися зміни керівництва школою. Матіюк Григорій Миколайович був призначений заступником директора, а директором школи — Ільєв Федір Петрович.

Учителі Ветлівської семирічної школи на чолі з директором Ільєвим Ф.П.(1955р.)

Значні зміни на краще відбулися зі статусом школи. У 1956-1957 навчальному році відповідно до наказу по школі від 10 серпня 1956 року Ветлівську семирічну школу було реорганізовано в середню.

На роботу у віддалене поліське село прибули нові педагоги: Бубало Віра Василівна, вчитель української мови та літератури, Пономаренко Антоніна Тимофіївна, старша піонервожата.

Навчання проводилося у дві зміни. У цей час почали працювати гуртки: мовно-літературний, технічний, юннатів, «Вмілі руки», драматичний, фізкультурний, співочий, танцювальний. Велика увага в початкових класах приділялася вивченню каліграфічного письма. Писали в зошитах в «косу лінію», в яких невід'ємним атрибутом були промокашки.

Згідно з наказом по школі від 29 вересня 1956 року № 14 почала функціонувати вечірня школа. Заняття сільської молоді у вечірній школі розпочинались о 20 годині. Усі вчителі, згідно з наказом, були «попереджені під розписку, що вони цілком і повністю відповідають за стан викладання доручених їм предметів та повне виконання навчальних планів і державних програм». Цього року (наказ по школі № 15 від 29 вересня 1956 року «З метою повної ліквідації дитячої безпритульності по с. Ветли, а також згідно усного розпорядження завідуючого Любешівським райвно тов. Колочинського І.П.») було призначено завуча Матіюка Г.М. громадським інспектором із боротьби з дитячою безпритульністю. «З метою цілковитої ліквідації неписьменності та малописьменності серед дорослого населення с. Ветли» (наказ № 16 від 30 вересня 1956 року) були організовані школи грамоти для малописьменних. Одним із головних завдань цієї школи було «зобов'язати всіх вчителів школи грамоти, вчителів школи малописьменних, культармійців та громадських методистів до 30 березня 1957 року повністю ліквідувати неписьменність та малописьменність серед дорослого населення села». Заняття розпочались із 1 жовтня 1956 року та проводилися протягом всього 1956-1957 навчального року «згідно існуючого на той час положення та інструкцій, а також згідно складених та затверджених директором школи календарних планів та розписів». У цьому році школу закінчили 48 учнів 8 класу. Збільшилася кількість годин на вивчення предметів природничого циклу.

Перший клас (1957 р.) із учителькою Матіюк Поліною Андріївною

1957-1958 навчальний рік. Відповідно до наказу № 1 по Ветлівській середній школі від 29.08.1957 року директором школи вже була призначена Торяник Катерина Павлівна, яка викладала історію; завучем продовжував працювати Матіюк Георгій Миколайович. Для школи передано приміщення недобудованої контори лісництва, у яких розмістились корпуси школи № 2 та № 3.

У цих приміщеннях навчалися переважно початкові, іноді 5-6 класи. Старші класи (7-11) навчалися у приміщенні, побудованому «за Польщі». Слід відзначити, що ці пристосовані приміщення функціонували аж до 2007 року. Навчальний процес був багатостраждальним. Навіть у 90-х роках ще залишалося пічне опалення (прибиральниці рано-вранці до приходу учнів затоплювали грубки дровами). У зимовий період, коли температура повітря опускалась до -10 і нижче, то в класах учні і вчителі не скидали верхнього одягу і рукавиць, замерзали ручки, і не можна було писати. Грубки топилися так, що аж «розколювалися», але тепло в цих пристосованих приміщеннях не зберігалось, хоча з настанням зими вчителі з учнями утеплювали класи: заклеювали щілини у вікнах, постійно дбали про те, щоб були зачинені двері в коридор. Але все це було майже марною справою, тому що школа була побудована з дуже тонких брусків, а коридор – з дощок. Одна думка «гріла» як учителів, так і учнів, батьків – це будівництво нової школи. Навіть за часів радянської влади, коли по селах будували нові типові школи, будинки культури, медпункти та інші адміністративні будівлі, у Ветлах ніяких зрушень у цьому напрямку не спостерігалось. Можливо, це можна було пояснити тим, що до села до 1990 року не було побудованого шляху з твердим покриттям. Навіть тридцять п'ять кілометрів дороги від села Шлапань, де проходить дорога міждержавного значення Луцьк – Іваново (сусідня республіка Білорусь) до Ветел була звичайною «грунтіркою», по якій могли проїхати лише вантажні машини, трактори. Жителі Ветел до районного центру Любешова могли добиратися лише вантажною машиною ГАЗ-66, яку називали «таксі».

Великою подією в навчальному процесі став перший випуск учнів 10-го класу у 1959 році.

1960 р. Вчителі школи разом з учнями

У 1961-1962 навчальному році навчалось 339 учнів. При Ветлівській восьмирічній школі в цьому році вже навчалися учні в 9 і 10 класах. Тому 26 червня 1962 року зі школи було уже випущено 14 учнів 10-го класу та 26 учнів 8-го класу.

У 1963 році Ветлівську середню школу очолив Западенчук Василь Гнатович.

Педагогічний колектив школи на чолі із Западенчуком В.Г. Фото 60-х років

1964 рік. При школі побудовано гуртожиток, у якому проживали діти з сіл Гірки та Мукошин, що навчалися у Ветлівській десятирічці.

1965 рік. Школа отримала автомобіль ГАЗ-51.

Ось які публікації з'явилися в районному тижневику «Нове життя» про Ветлівську школу 1967 року.

Коли на районних змаганнях школярів з лижного спорту наша команда зайняла перше місце, для багатьох це було несподіванкою. Адже до цього Ветлівську середню школу вважали неспортивною. Правда про боротьбу за першість з Любешівською середньою школою ми й гадки не мали. Однак посилено тренувались. Доводилось щоденно по дві, три години стояти на лижах. Спочатку було важко, та вболівання за честь рідної школи додавали нам сил. Нині ми готовимось до змагань з легкої атлетики (А.Мартинюк. Газета „Нове життя” № №28 від 04.03.1967 року).

523 учні здобувають освіту. В школі є своя електростанція, автомашина, гуртожиток. До послуг школярів добре обладнанні фізичний кабінет, хімічний клас-кабінет. Непогано налагоджена позакласна та виховна робота. Добре працюють спортивні секції, туристичний гурток, який став масовим (П. Лінік. Газета „Нове життя” № 38 від 28.03.1967 року).

1969 рік відзначився важливою подією: для школи виділено трактор «Володимировець».

Від 31 серпня 1971 року директором стає Маковський Йосип Максимович. Протягом року працювали нові педагоги: вчитель фізкультури Мокрицька Марія Василівна, вчитель української мови та літератури Мартинюк Матвій Петрович.

Пропрацював у школі 43 роки.

1986 рік – нагороджений медаллю «Ветеран праці».

Свято останнього дзвоника (1972р.)

Згідно з наказом по Ветлівській середній школі від 11 червня 1973 року 8 класів закінчили 59 учнів, а 10 класів - 35 учнів. Протягом 1972-1973 н.р. у школі навчалось 580 учнів.

Подаємо короткі біографічні дані про вчителів, які працювали у школі у 70-ті роки:

Бондарук (Каламітра) Ольга Володимирівна (18.11.1951-05.03.2015 рр.). Народилася в с. Іванівка Турійського району Волинської області. Після закінчення Луцького педагогічного інституту ім. Лесі Українки у 1973 р. призначена на посаду вчителя математики у Ветлівську середню школу. З 1980 р. по 1998 р. працювала заступником директора з НВР. З 1998р. по 2008р. – учителем математики.

Каламітра Павло Анатолійович народився 26 травня 1950 року в селі Ялта Донецької області Першотравневого району. Там же в 1967 році закінчив середню школу. У 1968 році вступив до Луцького державного інституту ім. Лесі Українки на фізико-математичний факультет.

Після закінчення інституту був направлений на роботу у Ветлівську середню школу в 1973 році. У 1974 році одружився.

Під час роботи працював учителем фізики і астрономії. Був класним керівником у старших класах. Працював організатором позакласної та позашкільної роботи. Був керівником районного методичного об'єднання вчителів фізики. Пропрацював 31 рік. У 2004 році вийшов на пенсію.

Бур'ян В.С. із дружиною Людмилою Йосипівною та синами.

Далі подаємо біографію Бур'яна Володимира Степановича та його спогади про роботу у Ветлівській школі.

Бур'ян Володимир Степанович народився 21.06. 1955 року в с.Заайдарівка Новопсковського району Луганської області. 1976 року закінчив Луганський педінститут за спеціальністю «Українська мова та література» з відзнакою, (Шевченківський стипендіат) і «за компанію» другові Ярославу Теодоровичу Гановичу вирушає на Волинь.

Володимир Степанович із посмішкою згадує слова методиста Любешівського райво: «У Ветли можна тільки літаком долетіти».

Через ілюмінатор літака Ан-2 новопризначені педагоги спостерігали небачену до цього часу картину: «Болота, ліси, озера, копиці сіна. Коли опустився літак, здійнявся пісок, як у пустелі». Першим, хто їх зустрів, був Маковський Йосип Максимович, заступник з навчально-виховної роботи. Люди, звичай – усе нове, цікаве, незвичне, та найбільше вразив сердечний прийом. Молодих чоловіків зацікавили «могилки з-за хліва». Як виявилось, це була «закопана в скопці картопля».

Під опіку Бур'яна та Гановича взяли Зусько Павло Петрович та Каламітра Павло Анатолійович. «Бойовим хрещенням» був похід на рибалку. Володимир Степанович згадує учителів, з якими працював: «Учителем молодших класів був Матвій Петрович із Великого Куреня. Учитель математики – Ладаняк Василь, хімії і біології – Гавохіна Світлана (вийшла заміж за Юхимука Анатолія Михайловича, учителя історії). Андрусик Степан Адамович – фізрук. Маковецька Ганна Михайлівна – учитель хімії. Познайомився з Маковською Людмилою

Йосипівною, яка у 1978 році закінчила Луцький педінститут ім. Лесі Українки за спеціальністю «учитель російської мови та літератури». У 1977 році одружилися.

Заняття в школі було у дві зміни. Чоловіків і жінок працювало 50/50. Учні на момент приходу навчалися – 430. Директором був Лінік Петро Іванович. Щотижня проходили вечори. Їздили у Брестську фортецю на екскурсії, а возили шкільною машиною, у кузов якої було накидано соломи. Тісні зв'язки підтримувалися між Ветлівською та Сваринською школою (Білорусь). На високому рівні розвивалася художня самодіяльність. Хор учителів брав участь у звіті художньої самодіяльності. Молодь дуже гарно танцювала польку, співала українських пісень. Загалом люди вразили, бо більш згуртовані, ніж на Донбасі.

Володимир Степанович був збирачем унікального поліського фольклору, записував діалектизми.

З 1977 року – заступник директора з навчально-виховної роботи (згадує, що найстрашнішим для нього було складання тарифікації).

1974 – 1981р.р. Директор школи— Лінік Петро Іванович.1976-1977 н.р. Вчителем біології почала працювати Гавохіна Світлана Георгіївна. Школою було придбано трактор ЮМЗ-6, розпочато навчання учнів тракторній справі. По закінченню школи видавались посвідчення тракториста. Розпочато будівництво восьмиквартирного житлового будинку для вчителів.

1981-1982 н.р. Директором школи призначена Дишко Надія Семенівна.

Дишко (Войцехівська) Надія Семенівна народилася 01.08.1938 року у селі Лучин Житомирської області.

Згадуючи перші роки роботи у Ветлівській школі, Надія Семенівна говорить:

«Важко, холодно, голодно, але складно було не фізично, а матеріально, тому що діти та й учителі не жили в достатку, не мали можливості одягнутися так, як хотілося б. Проте діти у нашій школі були завжди веселими та старанними: любили брати участь у художній самодіяльності та могли підняти настрій учителям. Хтось із ветлівських школярів став великою людиною, відомою на всю Україну, хтось живе і працює у рідному селі, але жоден, пройшовши вулицею, не забуде сказати «Доброго дня!», побачивши свого вчителя».

Новопризначені вчителі в 1981-1982 навчальному році: вчитель креслення та трудового навчання – Клебанік Мирон Михайлович, старша піонервожата – Герель Ольга Павлівна.

Школярі з піонервожатою Герель О.П.

У 1990 р. директором школи був призначений Гаць Петро Олександрович згідно з наказом райво №18 від 09.01.1990 р.

2002 рік ознаменувався змінами в керівництві навчального закладу. Директором школи призначають Юхимук Ларису Григорівну.

12 грудня 2006 року Ветлівська сільська рада приймає рішення про створення на базі загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. с. Ветли дошкільного навчального закладу з короткотривалим перебуванням дітей, який починає функціонувати вже з 25.12.2006р. Завідувачем ДНЗ «Малютко» було призначено Гриневич Галину Василівну.

1 вересня 2007 року - осінній день, який без перебільшення можна назвати золотою сторінкою в літописі віддаленого поліського села Ветли. Цей перший дзвінок покликав школярів, батьків, їхніх наставників-учителів на свято, якого чекало не одне покоління ветлівчан — відкриття нової школи.

У вересні 2015 року відбулися зміни у керівництві навчального закладу. Директором загальноосвітньої школи І-ІІІ ст. с.Ветли було призначено Дишко Мирослава Валеріївну.

Сьогодні ЗЗСО «Ветлівський ліцей» (від 25 червня 2018 р.) - один із кращих навчальних закладів району. Тут здобувають освіту 313 учнів. Діти із задоволенням відвідують заняття, адже в школі є всі умови для навчання та виховання: обладнано сучасні кабінети фізики, хімії, біології, інформатики, історії, лінгафонний кабінет, спортивний зал, майстерню, бібліотеку. У навчально-виховний процес упроваджуються інтерактивні методи навчання і нестандартні види роботи з учнями: ділові і рольові ігри, «круглі столи», прес-

конференції, диспути, міні-вистави, бінарні і міжпредметні уроки. У просторій актовій залі постійно відбуваються позакласні заходи.

Список джерел та літератури

1. Корець К. Село над Прип'яттю. Збірка спогадів зі села Хоцуня. – Торонто, 2009.
2. Рожко В. Є. Ветли: минуле й сьогодення: монографія. – Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2015. – 176 с.
3. Бущик П. Г. Ми від роду – українці: краєзнавчі нариси. – Луцьк: Вісник і К, 2004. – 334 с.
4. Січинський В. Чужинці про Україну. – К., Ярославів Вал, 2011. – 256 с.
5. Бишевич П. К., Журавлюк І. С., Клубук П. А. Любешівщина: з глибини століть – у майбуття: Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 228 с.
6. Зусько Н. Світла доля села. / Н. Зусько // Радянська Волинь. – 1971. – №198 (7437).
7. Державний архів Волинської області. – Ф.Р – 1031. – Оп.1. – Спр. 2. – Арк. 7-8.
8. Державний архів Волинської області. – Ф.Р – 1031. – Оп.1. – Спр. 1. – Арк. 33.
9. Державний архів Волинської області. – Ф.Р – 1031. – Оп.1. – Спр. 5. – Арк. 11-12.
10. Державний архів Волинської області. – Ф.Р – 1031. – Оп. 2. – Спр. 26. – Арк. 11.
11. Державний архів Волинської області. – Ф.Р – 1031. – Оп.1. – Спр. 3. – Арк. 15.
12. Державний архів Волинської області. – Ф.Р – 1031. – Оп. 2. – Спр. 39. – Арк. 37-39.
13. Лінік П. Спорт у Ветлах // Нове життя. - 1967. - № 38. – с. 3
14. Западчук В. Про минуле і сучасне с. Ветли // Нове життя. - 1967. - № 28. – с. 2.
15. Теодорович Н. Волинь в описании городов, местечек и сел в церковно- историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях. Ковельский уезд. – Почаев, 1903.
16. Рожко В. Гради над Прип'яттю // Нове життя. – 1999. - № 92 (6659). – с. 4.
17. Державний архів Волинської області. – Ф.Р – 393. – Оп. 3. – Спр. 5. – Арк. 21.
18. Рожко В. Духовні православні освітні заклади Волині Х-XX ст.: Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк: Медіа, 2002. – 280 с.
19. Рожко В. Волинська Духовна семінарія (1796-2004 р.р.): Історичний нарис. – Луцьк: Медіа, 2004. – 256 с.
20. Рожко В. Українське православне книгописання і книгодрукування на Волині (ХІ-XX ст.) – Луцьк: Медіа, 2005. – 256 с.
21. Матеріали шкільного архіву.

МОЄ СЕЛО, МОЯ ТИ ШКОЛО, МОЇ ВИ КРИЛА ТА НАДІЯ

Хто не знає свого минулого,
той не вартий майбутнього!

Максим Рильський

Там, де несе у далеч свої води тихоплинний Стохід, у глибинці синьоокої Волині захавалося серед широколистяних поліських лісів село Березна Воля - маленька частинка великої України, але зі своєю цікавою історією, доброзичливими, працелюбними з діда-прадіда людьми та неповторними краєвидами.

Сам населений пункт розташований на правому березі річки Стохід, за 22 км від смт Любешів і 166 км від міста Луцьк. На сході воно межує із селами Задовже та Кухче Зарічненського району Рівненської області. Найближчі навколишні села Любешівського району – Судче та Залізниця. Поблизу прокладена та функціонує автотраса міжобласного сполучення (Луцьк - Зарічне) та міжнародного сполучення (Україна - Білорусь).

Саме по собі село невелике, але затишне. Його площа – 285 га. На даний час тут проживає 288 осіб. А ще воно входить до складу Любешівської ОТГ.

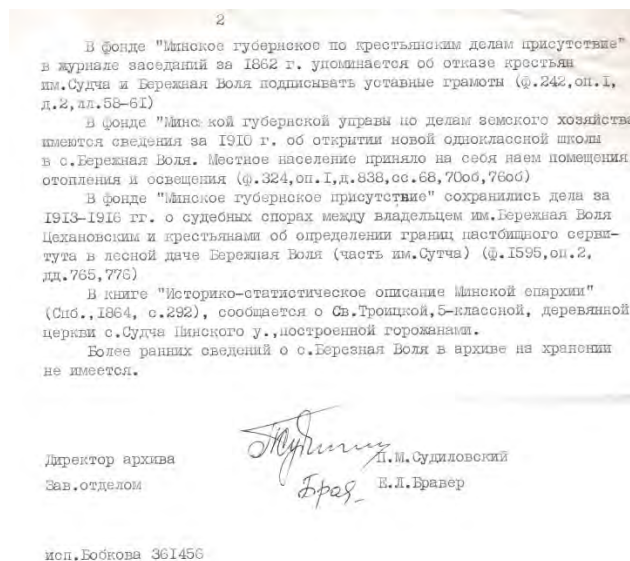
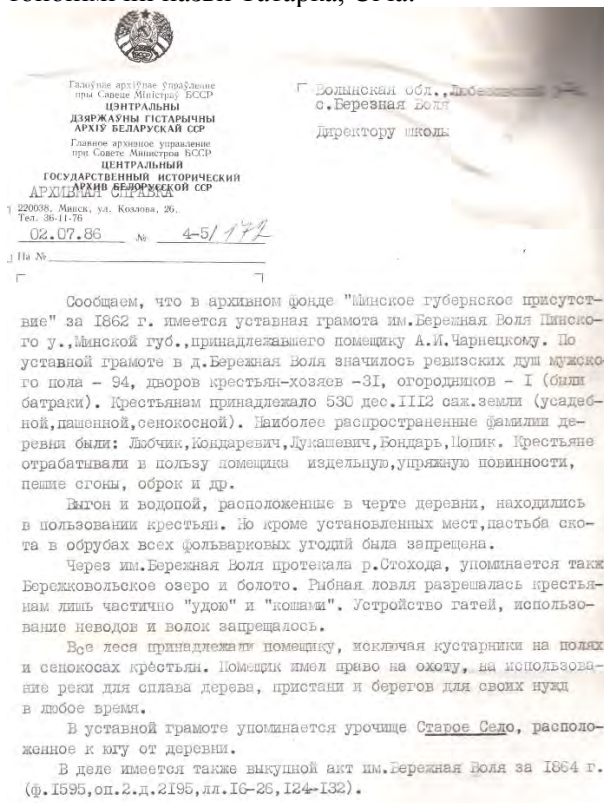
До 1569 року вся Любешівщина належала спочатку Литві. За її статутом 1588 року, селяни були остаточно закріпачені. Після Люблінської унії вся наша земля, всі її жителі опинилися вже під владою Польщі. Поряд з економічним і соціальним гнітом у другій половині XVI ст. став нестерпним ще й гніт релігійний.

Багато років тому назад недалеко від сучасного села було Старе село. Саме там спочатку і проживали березновільці. Місце підібране дуже вдало. Вибираючи його, наші далекі предки продумали все: тут і земля родюча, і річка протікала, й озеро недалеко, і ліс, і сіножаті... Із оповідей людей старшого покоління знаємо, що тут була побудована й церква, яка разом із будинками розміщувалась на пагорбі.

Місцеві жителі, за переказами старожилів, були високі на зріст. Займались вони землеробством, скотарством, рибальством, гончарною справою. Як доказ, ще й зараз на тих місцях, у землі, можна знайти шматочки від глиняних горщиків та мисок, якісь древні речі.

Доказом, що тут жили люди, може слугувати й кладовище. Його не дуже добре видно, але якщо придивитись, то все ж можна розгледіти горбочки - могили.

У 1653 році Любешівщина зазнала напад татар. Багато поселень було спустошено та спалено. Не оминула така біда й жителів Старого села. Нині про цю подію збереглися лише топонімічні назви Татарка, Січа.

Ті, хто вцілів, перебиралися жити в інше місце, недалеко від попереднього. Так зароджувався новий населений пункт.

Після третього поділу Польщі у 1795 році любешівські землі відійшли до Росії. Село Березна Воля було включено до складу Мінської губернії Пінського повіту Кухотсько-Волянської волості. Землі належали пану А.І.Чарнецькому. За відомостями мінського та московського центральних архівів древніх актів у 1862 році, у селі проживало 504 жителі, було 74 двори, селянам належало 530 десятин землі.

Єдиної думки щодо походження назви сучасного села немає. Спочатку називалося Березна Воля, бо, за переказами старожилів, розташоване на березі річки Стохід, а згодом його перейменували на Березну Волю. За однією із версій, таку назву одержало від беріз, яких тут росло дуже багато.

Найпоширенішими прізвищами були Любчик, Кондаревич, Лукашевич, Бондар, Попик. Найбільш уживаними вони є й сьогодні, крім останнього.

З архівних даних відомо, що в 1910 році в селі Березна Воля була відкрита однокласна школа, яка розміщувалась у найманій хаті Мелешука Антона, а в 1913 році збудоване спеціальне невеличке приміщення для навчання. Називалось воно «Березновільське земське народне училище». Першого року навчання у двох класах налічувалось 30 учнів. Учителем працював Климчук Григорій Євдокимович, який був родом із села Деревок. У 1914 році учні склали і свій перший екзамен у селі Залізниця, причому в присутності священників та інспектора з Пінська.

У роки Першої світової війни населення села було евакуйовано в Тамбовську губернію. Повернувшись у 1918 році, люди застали на місці своїх будинків попіл та руїни. Згоріла й школа. Заняття проводили знову в хаті. Так як із 1918 по 1939 роки знаходились під владою Польщі, то й навчання дітей велось відповідно теж на польській мові. Вчителями були німці й поляки: Гіндерсон, Осинський, Кулісь, Вітліб, Божик. Екзамені складали в Любешові. З Пінська приїжджали екзаменатор та інспектор. Вони привозили та давали школярам екзаменаційний лист, на якому учні писали свій рік народження та розв'язували задачу.

У 1939 році після возз'єднання західноукраїнських земель школа розміщувалась у маєтку пана Багатка, а в післявоєнні роки - у найманих приміщеннях Мінчука Степана, Занька Дениса. Вчителькою початкових класів працювала молода дівчини зі сходу України Добровольська Марія Василівна.

Нинішнє приміщення для навчання було побудовано у 1963 році за кошти колгоспу імені Щорса. У 1964 році його було відкрито як Березновільську восьмирічну школу. Її очолив Булава Анатолій Сергійович, виходець із Полтавщини. Згодом керманичами були Самойлюк Надія Іванівна, Черевко Нестор Артемович та Зіміч Любов Павлівна, яка очолює колектив і дотепер.

Освіта XXI ст. - це освіта для людини. Її стрижень - розвиваюча культуротворча домінанта, виховання відповідальної особистості, яка здатна до самоосвіти й саморозвитку, уміє використовувати набуті знання та вміння для творчого вирішення проблем, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, прагне змінити на краще власне життя і життя своєї країни.

Наша школа забезпечує умови для інтелектуального, соціального, патріотичного, превентивного, трудового і фізичного виховання та саморозвитку учнів, виховує громадянина-патріота, а в стратегічному плані – закладає фундамент для розвитку демократичного суспільства, яке визначає освіченість, вихованість, культуру.

У 1996 році в районі пройшов величезний буревій, що завдав значної шкоди природі, людям, сільському господарству. З благодійною місією в наш навчальний заклад завітали представники фонду Назарянина міста Києва. З того часу між ними, учнями та вчителями зав'язалася щира дружба. Завдяки сприянню фонду вихованці мали змогу безкоштовно побувати у 1998 році в Англії, у 2000 році в Києві, відпочивати на березі Азовського моря. І понині щороку, влітку, з волонтерською місією на базі школи організовується літній табір за участю студентів з Києва, Київського медичного університету, США, Швейцарії та Іспанії.

Школа відіграла й відіграє важливу роль у житті села. Жодна подія не обходиться без ініціативи та сприяння педагогічного та учнівського колективів.

2012 рік. Районний семінар директорів шкіл.

2013 р. Районний семінар учителів історії

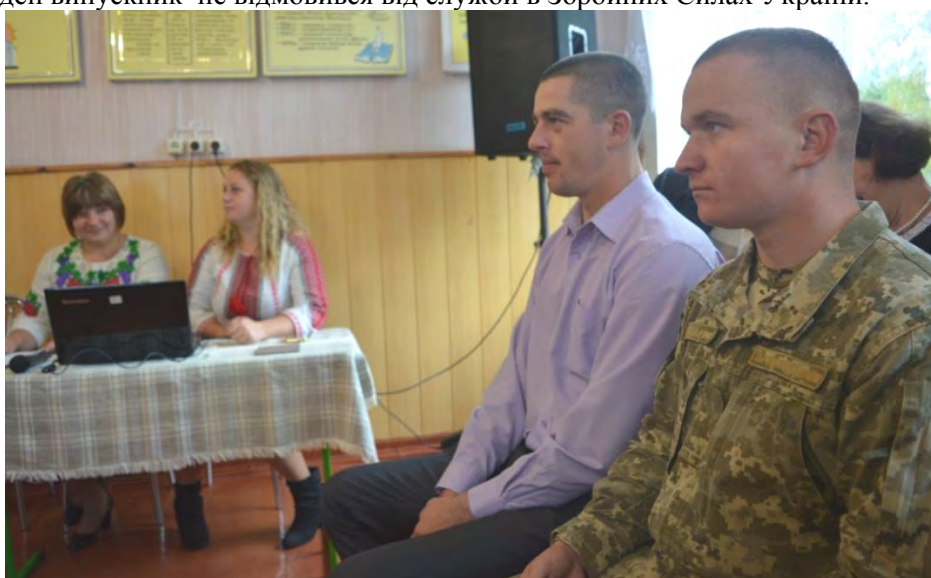
За традицією, щороку в жовні в школі проводиться благодійний ярмарок. Вилучені кошти перераховуються у фонд допомоги воїнам АТО на Сході України.

2017 рік. Районний семінар голів батьківських комітетів шкіл району з національно-патріотичного виховання шкільної молоді.

Актуальною темою залишається й патріотичне виховання. У гімназії проходять акції «Напиши лист солдату», «Моя маленька допомога воїнам АТО», учасниками якої є п'ятеро випускників школи. Уже стало доброю традицією проводити з ними зустрічі. Це дає свої результати: жоден випускник не відмовився від служби в Збройних Силах України.

2018 р. Семінар для молодих педагогів району.

Найважливіше завдання сучасної школи – розвивати творчі здібності здобувачів освіти, допомагати їм реалізовувати свої таланти. Всебічний і гармонійний розвиток особистості передбачає єдність її освіченості, вихованості, загального розвитку. Навчання має комплексний вплив на особистість, незважаючи на те, що освітня функція найбільш специфічна для цього процесу. З 2018 року ми поглинули в нову епоху освітнього процесу, запровадивши з 1-го класу навчання за моделлю НУШ, основним завданням якої є партнерство між усіма учасниками освітнього процесу, що ґрунтується на принципах гуманізму, творчого підходу до розвитку особистості. Ці завдання реалізуються у спільній діяльності вчителя й учнів, учителя й батьків, що передбачає взаєморозуміння, єдність інтересів і прагнень з метою особистісного розвитку школяра.

Значну у роль у розвитку духовності відіграють православна церква святого Георгія та протестантська церква - подарунок української діаспори з США та англічан для жителів села.

Список джерел та літератури

1. Нацыянальны дзяржаўны гісторычны архіў Беларусі Ф.242, оп.1, спр.2, л.58-61
2. Російський державний архів древних актов, Ф.389, кН. 32-48
3. Російський державний архів древних актов, Ф. 1290, оп. 2, спр. 13-38, л. 309-310.
4. Антонович В. Б. Археологическая карта Волынской губернии 1901 / В. Антонович // Труды XI Археологического съезда в Киеве в 1899 г.» - Т. 1.- М., 1901.- 205 с.
5. Антонович П. О. Коротенька історія Волині. / П. Антонович. - Луцьк, 1991. - 38 с.

6. Бушик П. Г. Ми від роду українці. / П. Бушик. - Луцьк.: Вісник, 2004. - 468 с. 20.
7. Кучинко М. М. Волинська земля X – середини XIV ст.: археологія та історія. Навч. посібн. / М. Кучинко. – Луцьк: Ред.- вид. від. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002.
8. Кучинко М. М. Нариси стародавньої і середньовічної історії Волині. / М. Кучинко. - Луцьк: Надстир’я, 1994. - 206 с.
9. Рожко В. Православні монастирі Волині. / В. Рожко. - Луцьк: Надстир’я, 1997. - 348 с.
10. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волинской епархии. - Т. 2. / Н. Теодорович. - Почаев, 1889. - 1126 с.
11. Цинкаловський О. Волинські дерев’яні церкви. / О. Цинкаловський. - Львів, 1935. - 65 с.
12. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. Красознавчий словник від найдавніших часів до 1914 р. / О. Цинкаловський. - Т. 1. - Вінніпег, 1984. - 600 с.

Радкевич Людмила

МЕТОДИЧНА СЛУЖБА ЛЮБЕШІВЩИНИ: ВІД МИНУЛОГО ДО СЬОГОДЕННЯ

Максим Рильський зазначав: «Хто не знає свого минулого, той не вартий свого майбутнього». Дослідження про розвиток методичної служби в Любешівському районі – це вивчення минулого заради майбутнього.

У цілому для кожного історичного періоду характерними є відмінності у змісті, структурі, формах і методах роботи, що відповідали соціально-економічній та політичній ситуації в країні, однак можна відзначити, що діяльність Любешівського районного методичного кабінету, відповідно до існуючих у певний час наказів, положень, інших документів, в усі часи була спрямована насамперед на забезпечення високого рівня готовності вчителів до здійснення педагогічної діяльності.

Науковцями Г. Литвиненком і К. Старченком було виокремлено періоди розвитку вітчизняної методичної служби в Україні, де перший (II половина XIX ст.–20-і роки XX ст.) вони пов’язують із зародженням змісту і первинних форм діяльності методичної служби; другий (20–30-ті рр. XX ст.) характеризують як період формування інституційних форм методичної служби навчально-методичного спрямування. Третій період (1948–1967 рр.) учені визначають як етап діяльності педагогічних кабінетів, їх ліквідації та поновлення з наданням інспекторсько-методичних функцій. Наступний період припадає на 1967-1991 роки, що пов’язано зі стабілізацією діяльності районних (міських) методичних кабінетів. Останній п’ятий період (1991 – початок XXI ст.), згідно з висновками науковців, є етапом модернізації методичної служби як невід’ємної складової національної освіти.

Любешів разом із рештою земель Західної України увійшов до складу УРСР 30 вересня 1939 року. А 18 січня 1940 року указом Президії Верховної Ради УРСР було створено Любешівський район у складі Волинської області, центром якого став Любешів. Тому це дослідження більше стосується третього періоду розвитку методичної служби.

В архівних записах про початок організованої роботи з учителями Любешівського району зафіксований 1944 рік: 24 серпня було проведено першу конференцію вчителів району.

У документах, які зберігаються у Волинському обласному архіві, зазначається, що у 1948 році завідувачем Любешівського районного методичного кабінету була Новосацька Н.П.

В усі часи районний методичний (в архівних документах за 1950-ті роки згадується педагогічний) кабінет функціонував при Любешівському районному відділі народної освіти. Ще від початку перед методичною службою було поставлено завдання державної ваги: забезпечити систему заходів, спрямованих на постійне зростання професійного рівня педагогічних працівників дошкільної, загальної середньої, позашкільної освіти. З цією метою було організовано діяльність районних методичних об’єднань, проводилися районний огляд дитячої художньої олімпіади (куди входили фізкультурні номери, пісні, вірші, інсценівки, виконання номерів на музичних інструментах), семінари, наради педагогічних працівників. Організовувалося зарахування вчителів на річні очно-заочні курси підвищення кваліфікації.

З II півріччя 1952 року завметодкабінетом працювала Дріб’язко Р.Н.

У 1950-х роках під час засідань кушових методоб’єднань аналізувалося питання «підготовки екзаменів та перевірних іспитів». Завідувачем райметодкабінетом організувалася «виставка підготовки до екзаменів та іспитів, де виставлялися зразки кращих навчально-методичних планів з організації повторення і підготовки до екзаменів та іспитів». Проводилися звіти. Наприклад, в архівних документах можна прочитати «Звіт про стан викладання іноземної

мови в школах Любешівського району...» У 1950 році при райметодкабінеті працювали предметні комісії, які проводили свою роботу під безпосереднім керівництвом райвно та завметодкабінетом. Питання організації методичної роботи аналізувалося на серпневій нараді вчителів Любешівського району. У протоколі наради 1950 року зазначалося: «Було організовано 7 методкущів, секції мови і літератури, іноземної мови, математики і фізики, фізруків і старших піонервожатих». Організовувалася педагогічна виставка, матеріали на яку подавалися із шкіл. На семінари, зустрічі, заняття методичного активу, наради вчителям доводилося добиратися зі всіх віддалених куточків району. Такі заходи тривали майже весь робочий день: від 10 год. до 17 год. Дисципліни мали дотримуватися всі. У повідомленнях про проведення нарад або подання звітів завідувачем райвно зазначалося: «За несвоєчасну подачу звітності буду накладати суворі адміністративні стягнення», «явка суворо обов'язкова без запізень». Основним завданням педкабінету у цей період було вивчення й пропаганда досвіду кращих учителів, прищеплення вчителям навичок активної самостійної роботи.

У період із 50-х до 80-х років посаду завметодкабінетом обіймали Домальчук Зоя Володимирівна, Джуманюк Феодосій Семенович.

З 1 червня 1982 року до жовтня 2008 року на посаді завідувача районним методичним кабінетом працювала Видерко Марія Олександрівна.

У цей період методична служба району працювала над проблемами підвищення якості навчально-виховного процесу та вдосконалення фахової майстерності педагогічних працівників, виходячи з державних запитів та потреб навчальних закладів. Велика увага приділялася підготовці та перепідготовці вчительських кадрів, розширенню мережі шкіл та покращенню їх навчально-технічної бази.

У 80-х роках ХХ ст. структура методичної служби району вдосконалюється. У «Типовому положенні про районний (міський) методичний кабінет» були визначені основні напрями роботи, а також приділялася особлива увага підбору методистів, здатних працювати творчо, які добре знають специфіку свого району, мають хист до організаторської діяльності. Система методичної роботи в районі визначалася наказом відділу освіти «Про організацію методичної роботи в районі» та річним планом роботи. Завідувач райметодкабінетом Видерко Марія Олександрівна, людина творча, ініціативна, вимоглива до себе та інших, об'єднала колектив методичної служби району на всебічну підготовку вчителів, підвищення їх наукових та професійних знань, ознайомлення з найдієвішими прийомами та методами навчально-виховної роботи, зосередивши діяльність шкільних та районних методичних об'єднань на вироблення єдиних вимог заходів щодо практичного розв'язання важливих освітніх питань, узагальнення та впровадження нових раціональних принципів та методів навчання й виховання.

Основними формами та методами роботи того періоду була організація систематичної самостійної роботи вчителів над науковою літературою; організація роботи методичних об'єднань, конференцій, семінарів, лекцій, консультацій для керівників шкіл та молодих спеціалістів тощо. З усіх предметів були організовані районні методоб'єднання, керівниками яких призначалися вчителі шкіл. Окремо діяли методоб'єднання вчителів 1 класу, окремо - 2, 3, 4 та методичне об'єднання початкових шкіл. Ефективність цієї роботи систематично аналізувалася на нарадах, у звітах, оскільки від неї залежав рівень методичної роботи у навчальних закладах, а отже, і рівень педагогічної майстерності освітян району. При РМК діяла бібліотека, над поповненням бібліотечного фонду постійно працювали і працівники методичного кабінету, й інспектори.

Приділялася увага й вивченню та поширенню передового педагогічного досвіду. Кращі педагоги навчали молодих учителів, яких щороку прибувало в район орієнтовно по 30-40 чоловік.

Разом з керівниками навчальних закладів завметодкабінетом планувала й організувала участь у курсовій перепідготовці педагогічних кадрів у містах Луцьку та Києві. Атестацію педпрацівників організували спільно із заврайвно, інспекторами, керівниками шкіл. Для цього вивчали систему роботи вчителів: відвідували уроки, позакласні заходи, аналізували шкільну документацію, результативність роботи кожного, хто атестується. Особливу увагу звертали на застосування нових форм і методів навчання та виховання, передового педагогічного досвіду, технічних засобів навчання, методичної літератури.

Наприкінці 80-х років районним методичним кабінетом було активізовано роботу з відновлення народознавства, у школах були запроваджені факультативи «Фольклор та етнографія». «В районі пущено альбом-естафету «Використання народних традицій у виховній роботі».

Цікавими подіями в історії методичної служби є творчі зустрічі освітян Любешівського району та Івановського району Білорусі. У 1989 році було проведено «семинар організаторів позакласної виховної роботи та директорів шкіл з участю організаторів позакласної роботи Івановського району братньої Білорусії на тему «Використання народних звичаїв у виховній роботі». До складу делегації кожного району входили представники владних структур, працівники відділів освіти, методичних кабінетів, керівники шкіл, вчителі. Обмінювалися досвідом щодо шляхів і методів розвитку педагогічної майстерності вчителів, вміння вчитися та формування стійких інтересів учнів до знань, зміцнення матеріально-технічної бази, проблем сільської школи. До уваги учасників було представлено фрагменти уроків, перегляд слайдфільму, виступи учнівських та вчительських колективів художньої самодіяльності. Творчі зв'язки з педагогами Івановського району Брестської області підтримувалися і в наступні роки. Періодично зустрічі з колегами Білорусі проводилися і на початку XXI століття (у 2006-2008 р.р.). Тісні зв'язки підтримувалися між Ветлівською та Сваринською школою Білорусі. Найтісніше співпрацюють і донині з білоруськими вчителями педагоги села Дольськ, яке знаходиться на кордоні з Білоруссю.

Наприкінці 80-х років «у роботі з педагогічними кадрами набули утвердження педагогічні клуби, педагогічні диспути», «звернуто особливу увагу на вивчення з використання педагогічної спадщини видатних вітчизняних та зарубіжних педагогів (Я.А.Коменського, М.Г.Чернишевського, Л.М.Толстого, В.О.Сухомлинського та ін.). В архівних документах також зазначається, що «первинні організації Педтовариства взяли активну участь у відзначенні 175-річчя з дня народження Т.Г.Шевченка». Запис 1989 року: «Розпочалася робота по вивченню історії освіти, ініціатором цього пошуку виступив заступник завідувачого райвно Г.О.Гарбар. Збираються і вивчаються матеріали, пов'язані з історією педагогічного училища, яке функціонувало в Любешові в 1939-1940 роках, розшукано його випускників».

У період кінця 80-х – початку 90-х років утвердилися творчі звіти, вечори-портрети учителів – майстрів педагогічної справи, ветеранів праці, творчі звіти педагогів-новаторів. У бібліотеках, методичних кабінетах шкіл було організовано підбірки літератури з історії педагогіки, дитячої психології та гігієни, сімейного виховання.

У період, коли стартував конкурс «Учитель року» (1991 рік) та виставка дидактичних і методичних матеріалів «Творчі сходинки педагогів Волині», розпочалася нова сторінка в історії методичної служби. Ці методичні заходи стали справжніми фестивалями професійної майстерності педагогів. Усього в районному етапі конкурсу «Вчитель року» (за період із 1991 р. по 2020 р.) взяв участь 671 педагог, а 61 став учасником обласного етапу конкурсу. Окремі педагоги по два-три, а то й чотири рази брали участь у районному етапі конкурсу, підтверджуючи при цьому своє професійне зростання.

Учителі закладів освіти є активними учасниками районної виставки дидактичних і методичних матеріалів «Творчі сходинки педагогів Волині». Щороку кращі роботи (в середньому по 20-30 робіт) представляються на обласній виставці «Творчі сходинки педагогів Волині». Дипломами управління освіти та науки облдержадміністрації відзначається по 5-10 робіт, у 2020 році відзначено 11 робіт педагогів Любешівщини.

Більше 25 років Марія Олександрівна Видерко очолювала методичну службу. За її плечима численні фестивалі, конкурси та навчально-методичні семінари, науково-практичні конференції районного та обласного рівнів. Її цікаві ідеї, професійний досвід і глибокі знання випромінювали позитивну енергетику, додавали творчого запалу й любові тим, хто обрав таку відповідальну та цікаву професію – учитель. А ще Марія Олександрівна підготувала до професійної діяльності не одного методиста. Починаючи з 2000 року штати районного методичного кабінету приводяться у відповідність до «Положення про районний (міський) методичний кабінет». Кількість працівників РМК зросла до 12 осіб – висококваліфікованих, творчих методистів, що безпосередньо впливало на якість надання методичних послуг педагогам району. Крім надання методичної допомоги педпрацівникам закладів освіти, методистам РМК (відповідно до розподілу функціональних обов'язків) додано ще й функції контролю та інспектування.

На межі XX-XXI століть методичній службі приділяється значна роль не лише в осмисленні інноваційних ідей, а й у їх упровадженні, у збереженні та зміцненні педагогічних традицій району, у стимулюванні активного новаторського пошуку та вдосконаленні педагогічної майстерності. На початку третього тисячоліття основним акордом в організації безперервної фахової освіти стає допомога педагогічним кадрам у реалізації актуальних завдань розвитку, вдосконалення й підвищення професійної майстерності та рівня психологічної підготовки;

активізація творчого потенціалу; формування здатності до швидкої адаптації в умовах, що постійно змінюються.

З 1 вересня 2004 року активізувалась робота психологічної служби у системі освіти Любешівського району та стала невід'ємним компонентом освітнього простору Любешівщини.

Практичні психологи та соціальні педагоги, здійснюючи свої професійні обов'язки, вирішували актуальні завдання сучасної освітянської галузі: психологічний супровід педагогічних новацій, робота з обдарованими дітьми, робота з попередження відхилень у психічному розвитку дитини, які пов'язані з сімейними проблемами, профілактика порушень у психічному та особистісному розвитку здобувачів освіти, профілактика девіантної поведінки учнівської молоді, підвищення психологічної культури учнів, батьків, учителів, керівників закладів освіти тощо.

Із 2014 року виникла потреба організовувати психологічну та соціально-педагогічну допомогу постраждалим внутрішньо переміщеним здобувачам освіти, їхнім батькам та членам родини в адаптації до нових умов проживання і здобуття освіти, дітям і сім'ям учасників АТО. Проблеми адаптації переселених до нових умов перебування та навчання надалі залишаються першочерговими.

Головним пріоритетом сьогодення залишається питання збереження наявної мережі психологічної служби. Незважаючи на складну економічну і політичну ситуацію, слід відмітити позитивну тенденцію щодо збільшення посад працівників психологічної служби у закладах освіти. Зокрема, у 2004-2005 н.р. у навчальних закладах працювало 13 психологів і не було жодної ставки соціального педагога. У 2012 році психологічна служба налічувала 26 фахівців, у 2013 – 30, у 2017 – 38. Станом на 1 січня 2020 року в закладах загальної середньої та дошкільної освіти Любешівщини працює 43 фахівці, з них 22 практичних психологи та 21 соціальний педагог. Слід зазначити, що 31 фахівець працює в закладах освіти, що ввійшли до складу Любешівської ОТГ, 13 - в закладах освіти, що залишились у складі району.

З метою реалізації програми профілізації старшої школи та організації допрофільної підготовки рішенням сесії Любешівської селищної ради та наказом відділу освіти у 2007 році було створено 7 освітніх округів, а саме: Любешівський, Бихівський, Седлищенський, Залізницький, Ветлівський, Малоглушанський (із 2014-2015 н.р. став Великоглушанським), Великокурінський (із 2014-2015 н.р. став Люб'язівським). В освітніх округах працюють ради освітніх округів, методична рада, методичні об'єднання, робота яких спрямована на виконання взаємозв'язаних та скоординованих проблемних питань, вирішення яких у своїй сукупності створюють сприятливе освітнє середовище для прокладання кожною дитиною індивідуальної освітньої траєкторії та одержання якісної освіти. Координували діяльність освітніх округів головний спеціаліст відділу освіти та завметодкабінетом спільно. Із створенням освітніх округів методична робота в районі як багатогранний і творчий процес набула значного поживлення, урізноманітнення та вдосконалення, що посприяло підвищенню науково-теоретичного і культурного рівнів, удосконаленню психолого-педагогічної та професійної підготовки.

Упродовж 16 років поспіль (1995-2011 р.р.) районним методичним кабінетом проводився конкурс дитячої обдарованості «Міні-міс та Міні-містер», приурочений Міжнародному Дню захисту дітей. За цей період у конкурсі взяли участь 68 дітей з дошкільних навчальних закладів селища та району.

У 2007 році із впровадженням зовнішнього незалежного оцінювання змінилися підходи в роботі вчителів щодо підготовки випускників до завершення навчання в школі. Тому райметодкабінетом було забезпечено методичний супровід та системну підготовку педагогів: проводилися семінари, засідання творчих груп з метою обміну досвідом щодо підготовки випускників до складання ЗНО. З 2017 року районним методичним кабінетом щорічно проводиться методичний практикум з метою пошуку нових шляхів підготовки старшокласників до ЗНО. Результати складання ЗНО випускниками щороку різні, однак в історії освіти закарбувалися імена одинадцятикласників, які мали по 200 балів: Кравчук Вікторія з української мови та літератури (2009 рік), Дяденчук Аліна з хімії (2018 рік).

У другій половині 90-х років ХХ століття активізувалась робота з обдарованими дітьми. Упродовж 2000-2020 років питання роботи з обдарованою учнівською молоддю є одним із провідних у роботі районного методичного кабінету та відділу освіти.

Розпочинаючи з 2000 року в районі функціонувала програма «Творча обдарованість», у 2018 році розроблена Комплексна програма Любешівської селищної ради (Розділ III. Робота з обдарованою учнівською молоддю). Реалізація завдань полягає в розвитку обдарованої учнівської молоді, забезпечення доступу до якісної освіти.

Уперше у 2001 році було організовано та проведено «Фестиваль обдарованої учнівської молоді». Упродовж 19 років традиційно вшановуються переможці обласних та всеукраїнських предметних олімпіад, мовно-літературних, мистецьких конкурсів, змагань, турнірів. Переможцям вручаються грошові винагороди, вчителям - подяки та грамоти.

З кожним роком кількість переможців зростає не тільки на обласному, але й на всеукраїнському рівні. Так, починаючи з 2003 року район мав 34 переможці, у 2015 році їх кількість вже налічувала набагато більше – 117, у 2019 році – 122. Усього за період із 2003 по 2019 роки учні при допомозі керівників – учителів-предметників та методистів здобули 1204 перемоги в олімпіадах, конкурсах, змаганнях обласного та всеукраїнського рівнів. Зокрема, аналізуючи перемоги в обласних предметних олімпіадах, варто відзначити, що результативність виступів зростала від 4 перемог у 1999-2000 н.р. до 26 перемог у 2011- 2012 н.р., у 2020 н.р. ця кількість зменшилася до 16. За весь цей період школярі району здобули 221 перемогу на обласних предметних олімпіадах та 4 перемоги на всеукраїнському рівні.

Одним із провідних напрямків роботи районного методичного кабінету є пошуково-дослідницький. Участь школярів Любешівщини у конкурсі-захисті при ВО МАН з роками також збільшувалась. Участь школярів у секціях МАН сприяє всебічному розвитку обдарувань, створює можливості пізнання, пошуку цікавих невідомих фактів. За період із 2000 року переможцями обласного конкурсу-захисту при ВО МАН стали 11 учнів.

Із жовтня 2008 року на посаді завідувача районного методичного кабінету працює Радкевич Людмила Анатоліївна. З початком оптимізації, яка розпочалася у 2015 році, значно змінилася штатна чисельність методистів: зменшилася до 7 чол. У 2018 році у зв'язку з утворенням Любешівської ОТГ при Управлінні гуманітарної політики було створено методичний кабінет (3 ставки), завідувачем якого є Радкевич Л.А. При районному методичному кабінеті відділу освіти Любешівської РДА залишилося 2 ставки методистів.

Із початком ХХІ століття структура методичної роботи постійно вдосконалюється та урізноманітнюється новими гнучкими, більш ефективними формами роботи з використанням інноваційних методик.

Районний методичний кабінет активно працює над реалізацією урядових програм, нормативних документів з питань організації навчально-виховного процесу, соціальних, науково-методичних та організаційних умов розвитку та впровадження педагогічних інновацій у практику роботи освітян району, спрямованих на забезпечення європейського рівня якості й доступності освіти, її демократизації та духовної зорієнтованості, розвитку суспільства на основі нових знань. Особливу увагу працівники райметодкабінету у своїй роботі звертають на формування готовності педагогічних працівників до впровадження у навчально-виховний процес сучасних інноваційних, інформаційних та комп'ютерних технологій.

Із 2009 року методичний кабінет працює над створенням у районі своєрідного соціально-освітнього простору, у якому забезпечено можливість удосконалюватися кожному вчителю як професіоналу, відпрацьовується та запроваджується модель безперервної освіти впродовж усього життя. Акценти робляться насамперед на організації самоосвіти педагогів та створенні моделі інноваційного розвитку методичної служби.

Відповідно до плану роботи районного методичного кабінету (до 2009 року план роботи методичного кабінету та відділу освіти був спільним), науково-методична рада РМК планує роботу таким чином, щоб охопити всі ланки освітньої галузі, кадрові питання, експериментальну діяльність, удосконалити та вивчити педагогічний досвід, проаналізувати особливості курсової перепідготовки, результати участі школярів в обласних олімпіадах, конкурсах, турнірах, змаганнях, створити умови для поширення кращих здобутків освітян району.

Ефективними залишаються й традиційні форми роботи з педагогами: наставництво, стажування молодих учителів, консультування на базі райметодкабінету, в опорних школах освітніх округів. Адресну методичну допомогу одержують керівники та педагоги загальноосвітніх шкіл, дошкільних та позашкільних закладів району під час проведення методичних днів, консультацій, днів відкритих дверей, звітів щодо проходження курсової підготовки, атестації та конкурсів педагогічної майстерності.

Загалом у цей період районною методичною службою щороку організовувалася діяльність 23 районних методичних об'єднань учителів з базових дисциплін, шкіл перспективного педагогічного досвіду, творчих груп, методичної майстерні заступника директора, школи навчання резерву керівників шкіл, школи молодого керівника загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів, шкіл молодого педагога. Поширенню досвіду кращих педагогів закладів

освіти сприяло проведення семінарів-практикумів, майстер-класів, педагогічних читань. Традиційними стали педчитання, під час яких педагоги району досліджували творчу й педагогічну спадщину Василя Сухомлинського, ділилися досвідом щодо впровадження його ідей у своїй роботі. Перші такі педчитання відбулися у 2008 році, щорічно проводяться вони й донині. Крім того, відбулися ще такі педчитання та конференції: конференція за книгою Гордона Драйдена та Джаннетт Вос «Революція в навчанні» (2009 р.), «Дидактика Яна Амоса Коменського – від минулого до сьогодення» (2013 р.), «Науково-світоглядні ідеї В.Вернадського і сьогодення» (2013 р.), «Розвиток професійної майстерності вчителів у контексті реалізації Державного стандарту початкової, базової і загальної середньої освіти» (2015 р.), «Світова велич Івана Франка» (2017 р.), «Формування професійної компетентності педагогів: від витоків до Нової української школи» (2020 р.). 23 серпня 2019 року вперше на Любешівщині було проведено (не)конференцію на тему «Сучасна школа: інновації в дії» за зразком проведення (не)конференції «EdCamp Україна».

Також для керівників шкіл, учителів-предметників проводилися заняття з елементами тренінгу, для засутпників директорів з навчально-виховної роботи – тренінг з питань упровадження інновацій у навчально-виховний процес. Ці методичні заходи підтвердили: успіх розпочатих перетворень залежить від дієвих, своєчасних управлінських рішень щодо розв'язання низки першочергових завдань; від правильно визначених ефективних методичних підходів вивчення або вирішення певного питання; від педагога, який має організувати навчальну діяльність так, щоб учні опанували найбільш необхідні інструменти пізнання; від батьків, які мають стати надійними партнерами вчителя та учня.

Із 2008 року районним методичним кабінетом було активізовано видавничу діяльність педагогів. Свої творчі доробки (конспекти, статті, розробки виховних заходів) учителі друкують у фаховій періодиці, найчастіше через видавництва «Основа», «Шкільний світ», згодом поширюють в інтернет-просторі.

Кращі прозові та поетичні роботи вчителів та учнів методичним кабінетом видавалися збірками. Всього із 2003 року було видано вісім учнівських та вчительських збірок: «Стежками дитинства» (твори школярів району – переможців та учасників обласних і районних літературних конкурсів, 2003 р.), «Акорди вчительського серця» (творчі напрацювання педагогів Любешівського району, 2004 р.), «Веселкові роси» (твори школярів району – переможців та учасників обласних і районних літературних конкурсів, 2005 р.), «Відгомін душі» (твори педагогів Любешівщини, 2007 р.), «Первоцвіт» (поетичні та прозові роботи учнів Любешівського району, 2007р.), «Стежина в заросених травах» (прозові та поетичні твори Смокович Фросини Лукашівни, вчителя української мови та літератури Любешівського НВК, 2007 р.), «Сповідь серця» (твори Ярмолюка Петра Юхимовича, вчителя української мови та літератури Залізницького НВК, 2009 р.), «Малюнки на склі» (поетичні твори Тетяни Горщар, учениці Любешівського НВК, 2010 р.).

Крім того, райметодкабінетом проводиться конкурс на кращий наочний посібник у дошкільних навчальних закладах, щороку - виставка педагогічних ідей та знахідок «Крок до успіху». З 2010 року вчителі району періодично беруть участь в апробації підручників або електронних носіїв. Тому одним із завдань методичної служби було й залишається забезпечення методичного супроводу участі педагогів у такого роду заходах.

Із 2010 року районний методичний кабінет працював над проблемним питанням «Підвищення професійного рівня педагогів у системі методичної роботи в умовах модернізації освіти району», із 2014 до 2018 р.р. - «Сприяння самореалізації і самовдосконаленню вчителя шляхом упровадження інновацій у системі особистісно орієнтованої освіти». З метою пошуку нових і вдосконалення існуючих концепцій, принципів, підходів до освіти, суттєвих змін у змісті, формах і методах навчання, виховання, управління навчально-виховним процесом у районі забезпечується методичний супровід експериментальної та інноваційної, у тому числі й проєктної діяльності. Так, Залізницький навчальний заклад упродовж 2005-2015 років двічі був учасником дослідно-експериментальної роботи: за темами «Модельовання організації профільного навчання в сільських загальноосвітніх навчальних закладах» та «Створення освітнього середовища НВК для формування лідерської компетентності учнів».

Районним методичним кабінетом надається постійна допомога школам – учасникам проєктів. Так, починаючи з 2013 року усі 15 ЗНЗ I-III ст. району були учасниками двох проєктів всеукраїнського рівня: перший – на виконання «Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД», другий проєкт – «Чесна гра», орієнтований на популяризацію здорового способу життя серед дітей та молоді, запобігання поширенню ВІЛ/СНІДу через заняття спортом. Участь у цих проєктах відбувалася

за сприяння Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти. Наступні проєкти, до яких долучалися заклади освіти, - «Вчимося жити разом», «Міксіке», «Нова школа – новий вчитель».

Із першого вересня 2016-2017 навчального року 19 першокласників опорного навчального закладу «Любешівський ліцей» навчаються за програмою науково-педагогічного проєкту «Інтелект України». Отримавши позитивний результат і досвід, заклад продовжив роботу в цьому напрямку, і вже у 2017-2018 навчальному році у першому класі Любешівського ліцею навчалося 29 дітей, а у 2019-2020 н.р. першокласниками, які навчаються за цим проєктом, стали 28 дітей. Спостерігаємо позитивну динаміку, що свідчить про правильний вибір і батьків, і педагогічних працівників ліцею. З метою презентації проєкту «Інтелект України» та роботи в таких класах методичним кабінетом при управлінні гуманітарної політики Любешівської селищної ради у лютому 2020 року було проведено семінар-практикум учителів початкових класів.

Із 2014 року велика увага приділяється інклюзивному навчанню, тому для вчителів, які працюють з учнями, котрі навчаються за інклюзивною формою, з цього року районним методичним кабінетом систематично організовується курсова перепідготовка при ВППО. Загалом організацією спочатку індивідуального, а потім й інклюзивного навчання дітей займався РМК. Із 2013 року в РМК було введено посаду завідувача ПМПК. У листопаді 2018 року створено Інклюзивно-ресурсний центр Любешівської селищної ради. На сьогодні методичний кабінет при управлінні гуманітарної політики Любешівської селищної ради та Інклюзивно-ресурсний центр тісно співпрацюють у плані професійної підготовки педагогічних працівників.

Як відомо, всяка праця, особливо праця вчителя-новатора, має бути гідно оцінена. Тому, стимулюючи працю педагогів району, з 2007 року районна рада та РДА, а з 2019 року – Любешівська селищна рада присуджують премії педагогічним працівникам за заслуги в галузі освіти. У 2007 році було розроблено Положення про премію, потім затверджено на сесії районної ради. Щороку методичним кабінетом проводиться робота з підготовки матеріалів кандидатів на премію для подання на розгляд комісії. Усього за період із 2007 по 2020 роки таку премію було вручено 57 педагогічним працівникам загальноосвітніх, дошкільних, позашкільних закладів та методичного кабінету. ят освітян, з числа резерву, направляли на

2018 рік ознаменувався початком впровадження Концепції «Нова українська школа», що поставило перед українським суспільством доволі непросте завдання: сформувати освітній простір, адекватний викликам XXI ст. Відповідно до Концепції «Нова школа потребує нового вчителя, який зможе стати агентом змін», йдеться «про нову роль учителя, не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора, в індивідуальній освітній траєкторії дитини». Отже, «суттєвий змін зазнає і процес та зміст підготовки вчителя...»

Із вересня 2018 року методичний кабінет при Управлінні гуманітарної політики Любешівської селищної ради працює над методичним питанням «Розвиток фахової компетентності педагогів у контексті модернізації змісту освіти». Найголовнішим завданням методичного кабінету стає навчання вчителів новим методикам викладання, розуміння та підтримка ними ідей нової української школи. З цією метою, відповідно до обласного плану роботи, методичний кабінет успішно виконав освітню програму навчання, у рамках якого щороку було забезпечено участь у тренінгових заняттях, інтерактивних лекціях, тематичних дискусіях, майстер-класах учителів початкової ланки, самі педагоги були учасниками ранкових зустрічей, працювали над методиками розвитку критичного мислення. Тренінгові заняття пройшли і вчителі англійської мови, образотворчого та музичного мистецтва, трудового навчання, фізичної культури, які працюють з учнями початкових класів.

Для заступників директорів з навчально-виховної роботи також було проведено ряд тренінгів «Нові професійні ролі і завдання сучасного вчителя в контексті концепції Нової української школи». Навчання з метою впровадження Концепції НУШ при Волинському ІППО пройшли і директори закладів загальної середньої освіти.

У новому форматі здійснюється підвищення кваліфікації педагогічних працівників. Якщо раніше за календарний рік курсову підготовку проходили 200-240 чол, то із січня 2020 року, відповідно до постанови Кабінету міністрів України «Про затвердження порядку підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників», усі більше 800 педпрацівників закладів освіти Любешівщини мають пройти курсову підготовку за різними формами навчання: денною, очно-дистанційною, під час тренінгів при ВППО.

Усе більшої популярності набирає інтерактивна онлайн-освіта. У кожного є можливість пройти онлайн-навчання на платформі [EdEra](#) та за допомогою інших безкоштовних онлайн-сервісів.

Таким чином, проаналізувавши становлення, розвиток і діяльність районного методичного кабінету, можна зробити такі висновки: система методичної роботи має глибоке коріння, кожен навчальний рік ставить перед методичною службою нові завдання, від розв'язання яких залежить успіх спільної справи – навчання, виховання компетентної особистості. Методичний кабінет сьогодні - це центр професійного спілкування та навчання з питань упровадження інноваційних методик в освітній процес, діяльність якого спрямована на вирішення завдань підвищення професійної компетентності педагогів, здійснення методичного супроводу основних напрямків, що забезпечують результат роботи освітньої галузі, створення передумов розвитку творчого потенціалу учасників освітнього процесу, формування основних професійних компетентностей учителів, створення інноваційного освітнього середовища. А методист сьогодні – це не є ще один керівник над учителем і вихователем. Він помічник, який приходиться на допомогу вчителю тільки тоді, коли потреба в цьому усвідомлюється та висловлюється ним самим. Тому працівники методичної служби Любешівщини постійно організовують свою роботу так, щоб пробудити у педагогічних працівників інтерес до творчої, а не просто виконавчої діяльності.

Методична служба й надалі покликана йти попереду в обґрунтуванні та виборі шляхів оновлення знань і педагогічного мислення, у прискоренні й нарощенні духовного потенціалу вчителів, у збагаченні їх досвідом і технологією сучасного виховання і навчання.

Список джерел та літератури

1. Бущик П. Хроніка Любешівська. Додатки до книги «Громи над Поліссям». – Вид. 2 (доповнене і уточнене). - Луцьк.: «Вежа-Друк», 2018 рік, - 260 с.
2. Матеріали Державного архіву Волинської області.

**Романчук Галина,
Кот Наталія**

СВІТОЧІ ОСВІТИ ЛЮБЕШІВЩИНИ: ЗАСЛУЖЕНІ ВЧИТЕЛІ УКРАЇНИ

Історія та сьогодення освіти Любешівщини творилися і творяться талановитим педагогічним колективом, багатим на особистості, чії імена зберігаються в пам'яті учнів та їх батьків, кому пишуть і до кого йдуть на пораду або просто ще раз побачитись, поспілкуватись і вкотре сказати: «ДЯКУЮ! За незабутні шкільні роки і любов, яку Ви нам дарували». Серед них й ті вчителі, чия педагогічна діяльність відзначена високою відзнакою – присвоєнням почесного звання «Заслужений вчитель Української РСР» та «Заслужений вчитель України», педагоги з когорти найкращих в освітньому просторі Волині та України.

Першою в районі таку нагороду отримала в 1971 році вчителька математики Любешівської середньої школи Галина Іванівна Коваленко (1924–2008) [3; 14]. Як заслужене визнання сприйняла цю звістку педагогічна громада, адже вчительку знали і поважали, в неї вчилися не лише учні, а й колеги; вона була добрим помічником батькам своїх вихованців.

Галина Іванівна приїхала на Волинь з Чернігівщини восени 1945 року на порозі свого 21-го дня народження після закінчення курсу підготовки вчителів фізики та математики у Ніжинському державному педагогічному інституті ім. М. В. Гоголя.

Була призначена вчителем математики Великоглушанської середньої школи, в якій пропрацювала 6 років. У Великій Глуші Галина Іванівна затоваришувала з Мариною Григорівною Хоружою, вчителькою української мови та літератури. Їх зблизила «справжня закоханість у свою працю, щира відданість професії, труднощі, з якими зустрічались молоді освітяни на кожному кроці» [1]. У 1952–1957 роках навчалась заочно в Луцькому державному педагогічному інституті ім. Лесі Українки та отримала диплом вчителя математики і фізики середньої школи.

У 1961 році Галина Іванівна переведена на роботу у Любешівську середню школу, де працювала до виходу на пенсію у листопаді 1979 році, та поряд з викладанням математики у 1962–1966 роках обіймала посаду завуча.

Залюблена в математику вчителька вчила своїх учнів розуміти і любити предмет, постійно використовуючи такі форми роботи та наповнюючи їх таким змістом, які викликали у них зацікавленість та інтерес. Для поглиблення знань школярів Галина Іванівна використовувала факультативні заняття, працювала індивідуально з кожним, хто потребував допомоги й поради вчителя [9].

Учні Галини Іванівни брали участь у районних та обласних олімпіадах з математики. Багато випускників за прикладом улюбленої вчительки пов'язали своє життя з математикою: закінчили

вищі заклади освіти технічного та фізико-математичного профілю, понад 20 її колишніх учнів стали вчителями математики.

Один із кращих класних керівників району Г. І. Коваленко жила життям учнівського колективу, розвивала здібності, нахили, внутрішній світ своїх вихованців. Сама захоплювалась мистецтвом і свою любов передавала школярам, розкриваючи їм світ прекрасного таким, яким він поставав перед нею. Галина Іванівна організовувала позакласну роботу у тісному зв'язку з батьками, вела батьківський лекторій на районному радіомовленні.

Особливу роль відіграла Г. І. Коваленко у розвитку методичної майстерності вчителів математики району. У її школі передового педагогічного досвіду вчилися молоді учителі, колеги з досвідом. У 1961–1972 роках очолювала районне методичне об'єднання математиків, робота якого відзначалась розмаїттям форм та змісту.

За сумлінну працю Г. І. Коваленко нагороджена п'ятьма медалями, значком «Відмінник народної освіти» (1955 р.), грамотами Волинського обласного відділу та Любешівського районного відділів народної освіти.

У пам'яті своїх вихованців, колег, друзів Галина Іванівна назавжди залишилася вимогливою, справедливою, одночасно доброю і турботливою, готовою прийти на допомогу у хвилини життєвих випробувань.

У 1978 році почесним званням «Заслужений вчитель Української РСР» відзначено багатогранну навчальну і виховну діяльність Раїси Яківни Горщар (1939–2002), вчительки німецької мови, організатора позакласної та позашкільної виховної роботи Любешівської середньої школи.

Раїса Яківна приїхала на Волинь за направленням після закінчення факультету іноземних мов Запорізького педагогічного інституту в 1961 році. Розпочала педагогічну діяльність в Любешівській середній школі, де й пропрацювала, практично, усе своє життя (з перервою у 1980–1988 роках, коли обиралась секретарем Любешівського районного комітету компартії України) [20].

Світлу пам'ять про улюблену вчительку бережуть сотні її учнів. Про неї розповідають школярам на щорічних зустрічах випускники, її образ постає зі сторінок письмових спогадів, які зберігаються в музеї історії освіти Волині ВІППО (зібрала, систематизувала матеріали про Р. Я. Горщар і передала в музей у 2010 році Галина Микитівна Бущик, вчителька німецької мови Любешівського НВК): «Тоненька, стильна, красива, вся світла і сонячна, як свято. І водночас зібрана, уважна, натхненна, проникнута внутрішньою мудрістю та силою. Такою з'явилась перед нами, учнями 11 класу, 45 років тому незабутня Раїса Яківна Нечитайло.

Раїса Яківна була гідною свого чудового колективу і легко влилась у нього своєю творчою, веселою вдачею, кмітливостю і надзвичайною мудрістю. Вона вміла віднайти шлях до потайних куточків у душі кожного учня, і кожен з нас думав, що він у неї єдиний, найближчий. І повіряли ми їй свої юнацькі мрії. А вона нам свої. І вчила нас жити. І вже тоді такими зримими для мене стали Дніпро у Запоріжжі, Хортиця, її прогулянки з друзями човном порогами Дніпра... Вона вміла заворожити, гарно розказати, бо була хорошим оратором, справжнім митцем.

Отже, Раїса Яківна, а разом з нею і доля моя, розпорядилися, щоб я продовжила її стежку у Запоріжжі. Я добре знаю, як і мої рідні та близькі люди, що саме Раїса Яківна визначила моє щасливе професійне життя. І я вибрала іноземну мову.

До щему жаль, що її вже нема, що і слова даремні, бо пізні. Але в одному я впевнена, що Раїса Яківна знала про велику повагу і любов до неї всіх, хто її колись оточував. І в цьому – велике щастя. Вірю, вона була щасливою, бо була багата душею, розумом та щирістю почуттів. І пам'ять про неї живе у душі її вихованців» (Люшинська (Христик) Олена Харитонівна, кандидат філологічних наук, доцент Запорізького національного університету);

«Спогади про мою вчительку Горщар Раїсу Яківну ведуть мене у далекий 1964 рік. З глибокою впевненістю можу стверджувати, що Любешівська середня школа, її педагогічний колектив були для мене тим осередком, що дав мені глибокі та міцні знання, які стали основою подальшого удосконалення моєї освіти і становлення як громадянина. За все це я завжди висловлюю глибоку вдячність рідній школі.

Раїса Яківна за складом свого характеру завжди була в центрі уваги педагогічного та учнівського колективу.

По-перше, ми, учні, завжди відзначали її високий професіоналізм у викладанні німецької мови. Бути в тій групі, де вона викладала (адже для вивчення іноземної мови класи ділились на дві групи), особисто для себе я вважала великим щастям. Уроки завжди проходили цікаво, пізнавально. А найголовніше для учнів те, що предмет запам'ятовувався легко й ґрунтовно.

По-друге, Раїса Яківна проводила активну громадську роботу, створила Клуб інтернаціональної дружби. Будучи його членами, через міжнародні зв'язки ми удосконалювали свої знання з іноземної мови, ортимували можливість через листування спілкуватись зі своїми однолітками за кордоном, виховувати в собі патріотичні та інтернаціональні почуття» (Сафонова (Наумова) Наталія Вікторівна, випускниця Любешівської середньої школи 1969 року);

«Саме в школі, завдячуючи Раїсі Яківні Горщар, німецька мова стала моїм улюбленим предметом. Та й у моєму життєвому виборі вона відіграла вирішальну роль.

Навчаючись у 8-А класі, коли Раїса Яківна стала ще й нашим класним керівником, я зрозуміла, що її поважали і любили по-своєму всі учні в класі: своїм умінням спілкуватися вона могла втихомирити найкрикливішого бешкетника, а її коректна вимогливість до знання предмета не применшувала симпатії та прихильності навіть у трієчників.

Вона володіла неабияким талантом організатора, тому наше дозвілля було надзвичайно цікавим та змістовним. П'ять років Раїса Яківна навчала нас дружити поза школою, поважати один одного, вірити у свої сили. Вона уміла бачити в кожному з нас особистість...

Тому отримати можливість працювати у створеному нею Клубі інтернаціональної дружби ім. Е. Тельмана просилися навіть «слабенькі» учні. Шанс давала усім бажаючим, адже умови були зовсім «прості» і для всіх однакові: досконало вивчити відмінювання німецьких дієслів та вміти користуватись словниками, щоб грамотно написати листа до нових друзів. І вчили, і просили в неї допомоги займатися позаурочно, бо так хотілось спілкуватися зі своїми зарубіжними ровесниками, адже такої можливості побувати за кордоном, як тепер, у той час не мали.

Про листування любешівських школярів з дітьми Дрездена, Берліна, Лейпцига у сімдесятих роках знали навіть у столиці. Поїздка членів клубу на зйомки телепередачі в Останкіно стала важливою подією в роботі любешівських освітян. Про вихованців Горщар Р. Я., які займали призові місця на обласних та республіканських олімпіадах, заговорили за межами Волині» (Наталія Шаблій).

«Досі пам'ятаю Клуб інтернаціональної дружби ім. Е. Тельмана, президентом якого я була, листування з друзями з Німеччини, яке ми вели під керівництвом Раїси Яківни, зустрічі із одноклубниками інших міст України. Так закріплювались, множились і підтверджувались знання з предмета, здобуті на її уроках.

Раїса Яківна була вчителем, якого рідко зустрінеш у реальному житті. І я щаслива, що не тільки мені, але й моїм дітям випала нагода спілкуватись з нею, що вона залишила у нашому житті незабутній слід» (Галина Зіміч, випускниця 1971 року).

«Раїса Яківна – мій провідник у безмежний світ іноземних мов. Вона відкрила його мені, озброїла знаннями, дала силу саме в цьому напрямі прокладати свою життєву дорогу. Її щирість, мудрість, поради, тепло душі назавжди залишаться в моєму серці та у вдячній пам'яті» (Наталія Іванів, випускниця 2000 року).

«Я дуже любив Раїсу Яківну, кожного разу поспішав до неї на заняття (у школі вивчав англійську мову, а з 5-го класу паралельно опановував німецьку, індивідуально працюючи з Раїсою Яківною), почував себе впевнено і затишно. Лише зараз зрозумів, яке то щастя бути її учнем, але сумую, що спілкування з нею було недовгим. Якби ж то можна повернути час назад...» (Ярослав Іванів, випускник 2003 року).

В унісон добрим словам учнів звучать і спогади колег Раїси Яківни:

«Раїса Яківна Горщар була людиною складною, суперечливою, дещо загадковою, але, без сумніву – особистістю і Великим педагогом – талановитим, багато і творчо працюючим» (Л. І. Кузьменко).

«Кожен, кого навчала Раїса Яківна Горщар, із вдячністю згадує її, вимогливу, завжди готову зрозуміти і допомогти. Вчитися у неї завжди було цікаво і легко. Раїса Яківна вміла оживити будь-який матеріал. Ми читали тексти (у ще ті далекі 60-ті роки) із газети «Neues Leben», робили художні переклади віршів із німецької українською мовою, проводили німецькою мовою політінформації. Досі зберігся художній переклад вірша Г. Гейне «В садку моєї матері». Можливо, саме відтоді відчула красу справжньої поезії, і це відчуття зберегла на все життя.

Вимоглива до себе, Раїса Яківна завжди вчила своїх учнів працювати систематично, добросовісно, багато, бо лише так можна було опанувати предмет [...].

... Вона любила дітей тією сердечною любов'ю, яка допомагала їм долати життєві труднощі і негаразди. Адже навчала їх не лише німецької мови, а – головне, наполегливою працею і терпінням добивались успіху, перемагати самого себе, утверджуватися в житті» (Ф. Л. Смокович).

«Вона була для нас усіх, тоді ще молодих учителів, і наставником, і другом, і мудрим порадиником, і щирим співрозмовником. У неї ми вчилися досвіду, терпіння і взаєморозуміння, відданості своїй улюбленій справі.

Вона виховала не одне покоління учнів, віднайшла не одне золоте серце в талановитого вчителя. Раїса Яківна дуже любила свою роботу, набутий досвід передавала іншим. Щире серце віддала дітям та колегам.

Цікаво і змістовно будувала свої уроки Раїса Яківна. Вона була дуже вимогливою і до учнів, і до себе. Це дійсно Вчитель від Бога. Для нас, молодих вчителів, вона організовувала і прогулянки на лижах, і туристичні змагання, і екскурсії в легендарний Лісоград. Особливо мені запам'яталось велике вміння, талант Раїси Яківни спілкуватися з людьми різного віку, завжди вчасно прийти на допомогу, підтримати колег, друзів» (Г. А. Бурдюк).

«І запам'яталася мені Раїса Яківна, якою б вона не була, – радісною чи загадковою, стриманою чи заклопотаною, – такою, котра добре знала ціну справжнім людським святошам, інтуїтивно відчувала кожну людину, кожного учня, який обов'язково пізніше розпуститься пишнobarвними квітами [...].

І линуть спогади у роки, коли у школі працював Клуб інтернаціональної дружби, який створила Раїса Яківна. Вся школа загорілася листуванням із друзями з інших республік та країн. Мені довелося вести секцію листування [...].

А ще пригадується, як Раїса Яківна, на кілька років старша від мене, але вже з досвідом, плекала в мені, ще молодій, досвідченого педагога. Тому всім тим, чого я досягла в школі, завдячую їй, моїй наставниці й колезі.

Я завжди прагнула бути схожою на неї, адже вона відвідала в мене багато-багато уроків, підказувала, що і як треба робити. А ще я сама часто приходила до неї на уроки, які дали мені більше, ніж інститут.

... Нема вже вчительки, досвідченого щирого педагога, що запалювала своїм оптимізмом усіх. Її слова, вчинки і донині пробуджують у серці щось хороше, і воно вперто супроводжує тебе в думках. І постає вона в пам'яті як розсудлива, відверта людина, котра ненавиділа лицемірство та лукавність, несправедливість та лінощі» (Л. П. Сацук).

Мені [Г. Р.] теж випало щастя зустрічей із цією непересічною особистістю. Спілкування з Раїсою Яківною завжди вражало її ерудицією, відкритістю, готовністю поділитися своїми знахідками і надбаннями, відданістю своїй професії. Донині зберігаю значок члена Клубу інтернаціональної дружби імені Е. Тельмана Любешівської середньої школи, який вона мені подарувала, і пам'ятаю захоплені відгуки інтерклубівців про свою роботу та багаті матеріали, з різних країн, про різних людей, які вони зібрали.

Р. Я. Горщар тісно співпрацювала з Волинським інститутом удосконалення кваліфікації вчителів [8]. Неодноразово виступала перед слухачами курсів підвищення кваліфікації з темою «Органічне поєднання класної, позакласної та позашкільної роботи з іноземної мови», знайомила з досвідом своєї роботи учасників обласних семінарів, які проводив інститут в містах та районах області. Це знайшло відображення в чисельних архівних документах Державного архіву Волинської області [4–6].

Віхи її плідної роботи відзначено у 1972 році нагрудним значком «Відмінник народної освіти», у лютому 1978 року – почесним званням «Заслужений вчитель Української РСР», багаточисельними відомчими нагородами.

Присвоєння почесного звання «Заслужений вчитель Української РСР» Галині Дмитрівні Вітовшик (1947–2015), учителю історії Березичівської восьмирічної школи навесні 1983 року «стало знаменною подією в її житті, спільною радістю учнів, трудівників села» [13].

Народилась Галина Дмитрівна 2 січня 1947 року в с. Радовичі Іваничівського району. Її дитинство пройшло в м. Горохові. Навчалась у 1954–1965 роках у Горохівській середній школі імені І. Франка, яку закінчила із срібною медаллю. «Любов до навчання, особливо до історії та географії, прищепив їй тодішній директор школи Іван Якович Гришай, заслужений вчитель Української РСР. Жила бажанням наслідувати його приклад, стати вчителем» [13].

Професію здобула на історичному факультеті Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки, після закінчення якого у 1970 році приїхала за направленням у Любешівський район. У 1970–2006 роках працювала вчителем історії, директором Березичівської восьмирічної школи. У педагогічному колективі школи розвинувся талант педагога, людини, сповненої великої внутрішньої енергії, сили волі та любові до праці, до життя, до дітей, до школи, виявилися лідерські здібності [19].

Понад 17 років поєднувала Г. Д. Вітовщик викладацьку діяльність з нелегкими обов'язками директора. Щоденні шкільні проблеми, постійне вдосконалення педагогічної майстерності, вивчення досвіду вчителів інших шкіл та впровадження його у своєму колективі – далеко не повний перелік основних напрямів педагогічної діяльності керівника школи. Педагоги школи такою бачили свою директорку: «Талановитий педагог, мудра, розумна, спокійна жінка, вмілий керівник і організатор. [...] Працювати було легко і спокійно. Вміла вирівняти кожне непорозуміння, яке виникало чи то в учительському, чи в учнівському колективах. Ми приходили за порадою в усьому: по роботі – як до кваліфікованого спеціаліста, в своїх сімейних гараздах і негараздах, як до вмілого психолога, в господарських справах, як до хорошої господині» (Сергійчук М. А., вчитель хімії і біології); «Чудовий директор. Завжди уважна, толерантна, тактовна. Ніколи не скупилась на добрі слова, які давали молодим педагогам упевненість в своїх силах і бажання працювати.

Творча вчителька. Не боялась експериментувати. Думаю, що всі пам'ятають її нестандартні уроки. А скільки праці вклала в оформлення кабінету історії! Які чудові макети стародавніх замків, фортець і веж виготовила вчителька разом із учнями!

А ще гарна господиня. Вона завжди вражала всіх своїми кулінарними шедеврами. Про це її захоплення знали далеко за межами району.

Добра, чуйна, уважна, невідказна людина. Досягла найвищого учительського звання» (Петрик Л. С., учитель української мови та літератури).

Учнівські спогади розкривають інші особливості роботи вчительки: «Інтерес до історії рідного краю, рідного села пробудила у мене Галина Дмитрівна. Ким були наші діди і прадіди? З якого ми роду? Відповіді на ці запитання ми шукали разом на уроках історії.

Справжній вчитель – це стиль життя. Кожен урок історії починався із посмішки. Голос вчительки був завжди ніжний, ніколи не підвищувався. Ми були ніби учасниками казок про князів і царів, переглядали документальні фільми про війни, поразки і перемоги наших предків. Галина Дмитрівна виховувала у нас повагу до старших, шанобливе ставлення до людей похилого віку, які є живими енциклопедіями історії рідного краю. Вчителька не лише передавала знання учням, а й ділилась теплом свого серця із дітьми» (Колишній учень Петрик Михайло);

«Вже пройшло 25 років з того часу як я закінчила школу, але в пам'яті моїй залишилися добрі спогади про Галину Дмитрівну: її доброта і людяність, спокійність і врівноваженість. На уроках ми завжди з захопленням слухали її розповіді про історичне минуле і сьогодення. Був час, коли вона працювала директором школи. Як директор вона була тактовна, уважна і водночас вимоглива. Ми любили її за те, що вона була небайдужа до долі кожного з нас, за її справедливість і щирість. Розмова з нею складалась легко, була невимушеною. Закоханість у свою справу вона старалась передати нам – дітям. За це їй слова щирої вдячності і шани» (Колишня учениця Бартошик Н. А.);

«Не одне серце вона зіграла своїм теплом, не одному поколінню дала путівку в життя. Це про неї сказано: справжній вчитель не той, хто намагається навчити нас, а той, у кого ми вчимося. А було чого вчитися у Галини Дмитрівни. Вдома гостинна, на роботі завжди спокійна, щира, привітна, врівноважена. Багата на різні чудові ідеї, котрі не раз втілювалися у нашому шкільному житті, вона зачаровувала нас цікавими уроками. Галина Дмитрівна була тонким психологом дитячих душ. Вона жила нами і для нас» (Колишня учениця Петрик Ольга (Комар).

Уроки історії ставали для школярів уроками патріотизму, мужності, любові до рідного краю, бо на них мова йшла від серця до серця.

В усі періоди свого життя Г. Д. Вітовщик брала активну участь у громадській роботі. У студентські роки була командиром студентського будівельного загону. Очолювала місцевий комітет профспілки педагогічного колективу Березичівської школи, неодноразово обиралася депутатом сільської ради, була одним із активних лекторів первинної організації товариства «Знання».

Педагогічна та громадська діяльність Галини Дмитрівни відзначена значком «Відмінник освіти СРСР» (1982р.), грамотами Волинського обласного відділу народної освіти та обкому профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових установ, правління Волинської обласної організації товариства «Знання», виконкому Любешівської районної ради народних депутатів та районного відділу освіти [19].

Першим Президентом незалежної України Л. М. Кравчуком підписано посвідчення до почесного звання України «Заслужений вчитель України», яке у січні 1992 року присвоєно Ніні Володимирівні Лесик, вчительці початкових класів Малоглушанської середньої школи [18].

Ніна Володимирівна народилась 29 лютого 1948 року в селі Мала Глуша. Росла і виховувалась у багатодітній сім'ї [15]. Навчалась у Малоглушанській восьмирічній школі та Великоглушанській середній школі, яку закінчила в 1966 році.

Розпочала педагогічну діяльність у Малоглушанській восьмирічній школі на посаді старшої піонервожатої. Вступила до Луцького державного педагогічного інституту імені Лесі Українки на заочне відділення за спеціальністю педагогіка і методика початкової освіти і з 1968 року до 2013 року працювала вчителем початкових класів рідної школи.

Ніна Володимирівна постійно перебувала в пошуку нового, намагалась розкрити здібності кожної дитини, сприяти формуванню інтелектуальної, духовно багатой особистості [7]. Її уроки завжди змістовні і захоплюючі відзначались високим темпом, особливою атмосферою частой зміни видів діяльності, поєднанням групових та колективних форм роботи з індивідуальними. Вона вмiла вислухати вихованців, підтримати їх, додати впевненості. Оптимізувати освітній процес допомагало те, що вчителька з перших хвилин уроку активізувала діяльність учнів, намагалась створити найоптимальніші умови роботи для кожної дитини. У різних навчальних ситуаціях шукала можливості використання досвіду учнів, сформованих уявлень, залучала їх до самостійного аналізу, пошуку відповідей на поставлені запитання, навчала міркувати. Дбала про достатню кількість дидактичного матеріалу аби забезпечити ефективну роботу кожного учня протягом уроку.

Характеризуючи роботу Н. В. Лесик, керівник методичного об'єднання вчителів початкових класів ЗОШ І–ІІІ ст. с. Мала Глуша В. С. Кацевич акцентувала увагу на таких особливостях її педагогічного стилю: «Пристаючи до вивчення нового матеріалу, систематично створює пошукові ситуації, навчає дітей доводити правильність виконання всіх робіт.

Вона веде дітей у світ знань, поступово привчаючи до абстрактних міркувань і практичних дій. Розуміє як нелегко дітям оволодіти математичними знаннями. У навчанні молодших школярів математики вона дотримується оптимального співвідношення між розвитком наочного й інтуїтивного та логічного компонентів мислення. Застосовуючи численні добре продумані вправи, Ніна Володимирівна розвиває логічне мислення учнів, стимулює розумовий розвиток дітей. В кожному завданні навчає шукати головне, її учні люблять складати схеми.

На її уроках мови і читання відразу поринаєш у світ звуків і букв. Улюблений початок уроку з читання розпочинається зі скоромовки. Адже це народна мудрість, а Ніна Володимирівна черпає з криниці нашого народу живу воду, щоб діти були чуйними, розумними, щирими. Ця робота приносить свої плоди.

І уроки, і свята готує з великою любов'ю, її завжди розуміють учні та їхні батьки. В неї в класі завжди затишно і приємно. [...]. Вона – вчитель, який ніколи не зупиняється на досягнутому».

Ніна Володимирівна завжди щедро ділилась з колегами родзинками свого досвіду. Керуючи методоб'єднанням, дбала про ефективність кожного проведеного заходу, намагалась віднайти в роботі кожного вчителя зерна досвіду, який корисний усім, сприяла становленню молодих педагогів.

Окрім високого звання «Заслужений вчитель України» Н. В. Лесик нагороджена значком «Відмінник народної освіти» (1987 р.), Почесною грамотою Міністерства народної освіти Української РСР (1983 р.), Грамотами Волинського обласного відділу народної освіти, відділу освіти Любешівської райдержадміністрації та ін.

За значний особистий внесок у розвиток національної освіти, високий професіоналізм, багаторічну педагогічну діяльність у 2010 році звання «Заслужений вчитель України» присвоєно Хвесику А. Є. (1960–2016) [17].

Анатолій Євдокимович народився 20 червня 1960 року в с. Лахвичі Любешівського району Волинської області. Навчався в Лахвичівській восьмирічній школі, Володимир-Волинському педагогічному училищі ім. А. Ю. Кримського, Луцькому державному педагогічному інституті імені Лесі Українки.

У 1979 році зробив перші кроки на своєму тридцятип'ятирічному педагогічному шляху як учитель молодших класів Мукошинської восьмирічної школи. Після служби в армії (1980–1982 рр.) повернувся у рідний район та отримав призначення на посаду керівника початкової військової підготовки Малоглушанської середньої школи. Упродовж 1988–2016 років працював учителем історії, заступником директора Малоглушанської ЗОШ І–ІІІ ступенів.

За фахом учитель історії не одному поколінню школярів відкрив дорогу в дивовижну, повну таємниць і загадок науку – історію. Постійно перебуваючи у пошуках нового, уроки проводив

цікаво, емоційно, вдало використовуючи міжпредметні зв'язки, тісно поєднуючи навчальний матеріал із сучасністю, з вивченням рідного краю, родоvodu, що сприяло усвідомленню учнями приналежності до свого народу, формуванню активної громадянської позиції, вихованню патріотичних почуттів та любові до України, яку сам вчитель любив безмежно. Такі підходи реалізовувались у навчальні успіхи його вихованців. Вони – постійні переможці районних, обласних, учасники всеукраїнського етапів предметних олімпіад з історії.

Багато уваги, свого часу Анатолій Євдокимович віддавав створенню сприятливих умов зростання професійної майстерності вчителів школи. Досконало володів інформацією про стан справ на кожній ділянці освітнього процесу, вмів виявляти причини недоліків у роботі та оперативно реагував на запити педагогічного колективу. В організації методичної роботи у школі надавав реальну, діючу допомогу вчителям у розвитку їх майстерності, як поєднання професійних компетентностей і необхідних для сучасного педагога властивостей і якостей особистості [2].

Щедро ділився Анатолій Євдокимович педагогічними надбаннями з учителями, колегами-заступниками директорів освітніх закладів району. Творчо співпрацював з Волинським інститутом післядипломної педагогічної освіти: брав участь у різноманітних за формою та змістом методичних заходах відділу гуманітарних дисциплін інституту, районних та обласних семінарах, науково-практичних конференціях та круглих столах, був членом обласної творчої групи вчителів історії «Інноваційні технології викладання історії», багато років поспіль – член журі предметної олімпіади з історії, член журі обласного етапу всеукраїнського конкурсу «Вчитель року – 2015» у номінації «Історія». Постійно друкувався у науково-методичному віснику «Педагогічний пошук» [10–12; 21].

У 2004 році став переможцем районного етапу всеукраїнського конкурсу «Вчитель року» у номінації «Керівник навчального закладу» [16]. Зі своїми методичними напрацюваннями неодноразово брав участь у районних та обласних виставках «Творчі сходінки педагогів Волині» [12].

Усе, за що він брався, робив сумлінно і чесно. Життєвий шлях Анатолія Євдокимовича – зразок людської гідності, працелюбності, відповідальності, добропорядності, вміння толерантно працювати з людьми. Обирався депутатом Любешівської районної ради.

Педагогічні досягнення Анатолія Євдокимовича неодноразово відзначались нагородами: Почесна грамота Міністерства народної освіти Української РСР (1989 р.), Почесна грамота Волинської обласної ради (2004 р.), Подяка голови Волинської обласної ради (2009 р.), Грамотами управління освіти Волинської облдержадміністрації (2000, 2003, 2006, 2011 рр.), Любешівської районної державної адміністрації та районної ради, відділу освіти, відділу культури і туризму Любешівської райдержадміністрації та ін.

Педагогічна скарбниця Любешівщини, збагачена досвідом заслужених вчителів України, щороку поповнюється новими творчими ідеями, методичними інноваціями, сучасними освітніми технологіями, які широко втілюються в освітній процес та забезпечують його високий рівень.

Список джерел та літератури

1. Андрійчук М. Дорога моя людино... Радянська Волинь. 1972. 16 лютого. С. 3.
2. Анотований каталог досвіду роботи переможців обласного, Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» та перспективного передового досвіду освітян Волині. Луцьк. 2003. С.127.
3. Антонюк В. Великих успіхів Вам! Нове життя. 1971. 2 жовтня. С. 1–2.
4. Державний архів Волинської області. Ф. Р–59. Оп. 11. Спр. 506. Арк. 28.
5. Державний архів Волинської області. Ф. Р–402. Оп. 2. Спр. 247. Арк. 10.
6. Державний архів Волинської області. Ф. Р–402. Оп. 2. Спр. 336. Арк. 18.
7. Журавлюк І. Думки, сумніви, переконання. Із зустрічі за круглим столом педагогів району. Нове життя. 1992. 2 вересня. С. 3.
8. Козак О. На все життя. Радянська Волинь. 1974. 27 лютого. С. 3.
9. Любижанін Р. Заслужене визнання. Нове життя. 1971. 2 жовтня. С. 2.
10. Мочкіна Л. І., Хвесик А. Є. Українські землі у складі Російської та Австрійської імперій наприкінці XVIII – у першій половині XIX століть. Педагогічний пошук. 2016. №4(92). С.72–73.
11. Мочкіна Л. І., Хвесик А. Є. Національно-культурний рух в Україні у другій половині XVI – першій половині XVII століть. Педагогічний пошук. 2015. №3(87). С.36–37.
12. Мочкіна Л. І., Хвесик А. Є. Еллінізм. Педагогічний пошук. Додаток. 2011. С.3–14.
13. Неймарк К. Сільська вчителька. Радянська Волинь. 1983. 27 травня. С. 2.
14. Пам'ятаємо, любимо, сумуємо. Нове життя. 2008. 6 березня. С. 12.
15. Пінкевич О. На все життя. Нове життя. 1992. 5 березня. С. 1.

16. Поліщук Н. Анатолій Євдокимович Хвесик – заступник директора з навчально-методичної роботи, вчитель історії Малоглушанської ЗОШ Любешівського району. Педагогічний пошук. 2006. №1(49). С.5.
17. Про відзначення державними нагородами України з нагоди Дня працівників освіти. Освіта України. 2010. 1 жовтня. С. 8.
18. Про відзначення працівників освіти Волинської області державними нагородами України: Указ Президента України. Волинь. 1992. 6 лютого. С. 1.
19. Філатенко А. Чисте сяйво беріз. Радянська Волинь. 1972. 16 лютого. С. 3.
20. Фурманчук М. В обіймах рідної школи. Нове життя. 1992. 12 лютого. С.4
21. Хвесик А. Є., Мочкіна Л. І. Друга світова війна. Педагогічний пошук. 2011. №1(69). С.53–54.

Бущик Петро

ШКОЛА «БЛАГОЧЕСТИВОГО НАВЧАННЯ» В ЛЮБЕШОВІ

Важливу роль для духовного життя не лише Любешівщини, а й усієї Речі Посполитої мала школа піярів. Досить ґрунтовно історія цього навчального закладу викладена у фундаментальній праці невідомого літописця під назвою «Історія неодольнценсус є фундаціоне конскріпта». Популярно ж виклав цей твір у «Хроніці Любешівського колегіуму» останній його ректор Антоній Мошинський.

З «Хроніки...» Мошинського дізнаємося, що орден піярів – один з багатьох католицьких орденів, що були поширені на Волині. Заснований у 1617 році святим Йосифом Каласанті. Члени цього ордену, крім трьох звичайних обітниць – «подання, воздержання, послухання», мали четверту – благочестиве навчання дітей. Тому орден отримав назву «Scola pia». Мета створення подібних шкіл – поєднання духовності, моралі та навчання під час учбового процесу. Піярів було звільнено від участі у будь-яких процесах, щоб не відривати їх від навчання дітей. Благочестя та наука – два головних предмети, про які особливо дбали піяри Польщі, виникли при королеві Владиславу IV та канцлеру Оссолінському, який вперше познайомився з цим орденом під час візиту до Риму. Першою школою такого типу була школа у Варшаві, відкрита в 1642 році, куди прибуло 13 ченців цього ордену. У галузі освіти з піярами конкурували єзуїти. А після скасування останніх вони повністю заволоділи школою у Польщі. У 1693 р. в числі перших шести шкіл була створена школа і в Любешові (пізніше – Новодольську). Організацією матеріального забезпечення та іншими питаннями навчання займалась колегія, колегіум при костелі. Навчання тут спочатку було безкоштовним.

Колегія піярів була заснована завдяки щедрому пожертвуванню сім'ї Яна Кароля Дольського, який у пам'ять про п'ятдесяті роки XVII століття, коли врятувався від гніву народного, вирішив відкрити у Новому Дольську конвікт (інтернат) для дітей збіднілих шляхтичів.. Про це, зокрема, йшлося у договорі між «ясновельможним паном графом Дольським, Дубровиці і Комарного Каролем Дольським, полковником його королівської милості, і панною її величності Анною, володаркою Холостова і Дольська, дружиною маршалка Великого Литовського князівства – з однієї сторони і батюшками піярами – з другої».

Засновниками на рахунок Новодольської фундації було записано 90 тисяч злотих. 13 травня 1693 року в Дубровиці оформлено контракт на 5 сторінках, де вказувались у деталях чини подружжя Дольських, називались їх маєтки Пнівне і Воля Любешівська, частина від доходів яких передавалась на утримання колегії, якщо не буде можливості робити це іншим чином.

Частину коштів давала вдова Костянтина Вишневецького, згадана уже Ганна Ходоровська з маєтності Троянівка. Гроші могли бути використані для купівлі земель для кляштора.

Майдан біля костьола, парк, сад та інші будівлі передавались у вічну оренду отцям школи піярів, а частина ґрунту віддавалась під цегельню для потреб будівництва кляштора. Проголошувалось, що усі прикраси костьола належать йому. Говорилося, що виділяється місце для схову різного дріб'язку та будинки, з яких кляштор мав би вигоду.

Контракт передбачав можливість молоти зерно для потреб кляштора вільно, без мірки, а для худоби, коней, що належали кляштору, виділялись випаси, сіножать для заготівлі на зиму, 30 возів сіна, що заготовлялось і звозилось до кляштора робітниками двору. Двір давав для потреб кляштору дрова, будівельний ліс, однак робилося це з відома лісничого, щоб не було шкоди лісові, звірині. Фундатори дозволяли і вільну ловлю риби в Стоході для потреб кляштора.

Сума в 9 тисяч ескудо римських, призначена на заснування колегіуму в Любешові, ділилась на дві частини. Кароль Дольський в своєму Пнівненському маєтку зібрав 4,5 тисячі. Його ж дружина другу половину мала віддавати по частинах.

Так було покладено початок школі, яка захоплювала і одночасно лякала монархів своєю організацією, освітою і вільнодумством.

Першим ректором цієї школи був ксьондз Казимір Пньовський, який успішно вів переговори з Анною Ходоровською і домогся передачі від неї Троянівського маєтку піярській обителі.

Особливо щасливим для вчителів і учнів цієї школи був 1700 рік, коли А.Ходоровська, «бажаючи добра колегії», передала на будівництво мурованої колегії три тисячі римських ескудо (300 тисяч золотих). Пньовський відразу приступив до будівництва, незважаючи на те, що через декілька років Озерці відійшли від колегії, ставши центром однойменного староства. Щасливим цей рік автор «Хроніки» назвав ще й тому, що ченці-піяри отримали особливу прихильність князя Михайла Вишневецького, який після смерті Яна Дольського, одружившись з його єдиною дочкою, що залишилася живою після мору 1684 року, Катериною, отримав великий спадок. Ця прихильність проявилася у внесенні в бюджет Новодольської школи 15500 римських ескудо.

Поступальний розвиток школи піярів був перерваний нашествям шведів, які в 1706 році, зламавши опір любешівців, зайняли містечко. Розгніваний бездоріжжям, відсутністю мостів і переправ, втратою своїх вояків під Дольськом і Любешовом, виведений з рівноваги довгою відсутністю листів від матері, переходом на бік ворогів Швеції князя Михайла Вишневецького, юний король шведів Карл XII наказав доценту спалити Новий Дольськ і все, що в ньому нагадувало Вишневецьких: замок, парк, фруктовий сад, фільварки і навколишні села.

Ось як ці події описує автор «Хроніки»: «Спаливши, що можна було, в Забожі, потім Кароліні, шведи «нарешті й на Любешів увагу звернули». Прибувши сюди, вони спочатку знищили чудовий сад, вирубаючи всі дерева, - не лише фруктові, але й ті, що служили прикрасою, щоб (дерева) знову не вирости, їх пеньки обмотували соломною, обливали смолою, випалюючи аж до кореня. Завершивши ті варварські справи, шведи спалили дерев'яний палац Михайла Вишневецького... І ціле містечко жорстоко спалили...»

Ректор піярів ксьондз Самуель пробився до шведського короля під час проїзду його через Любешів і випросив запевнення в письмовій формі, що шведи косятьолу і колегії палити не будуть. Можливо, косятьол і всі інші приміщення піярів не зазнали б великої шкоди, якби шведські вояки не кинулись там шукати багатства. Вони з настінних склепів повикидали покійників, всю землю зрили багнетами, а коли нічого не знайшли, взяли «на дибу» віце-ректора Клиштофана, щоб вибити в нього зізнання про скарби піярів. Ректор колегії заховався в недоступному місці серед боліт. «Але пан Бог дав Клиштофану сили, і той з честю переніс всі тортури, але ворогам правди не сказав», - захоплено писав про свого колегу А.Мошинський.

Передбачливий ректор колегії Самуель відправився також в Люблін, де в той час перебував Петро Великий, і дістав на руки указ, який гарантував недоторканість російськими військами будови колегії і фільварків, що до неї належали. Воля великого монарха свято була виконана. Той указ в оригіналі, як часова пам'ятка поглядів Петра Великого, зберігається в архіві ордена піярів у Варшаві.

З цієї та інших причин будівництво нової мурованої колегії затягнулося. Лише у 1730 р. його було завершено і всі піяри переселилися у нове приміщення. Його розміри: чотири лінії, 30 ліктів у довжину і 60 в ширину, висота – два поверхи. Дерев'яний колегіум перероблено у школу. «Переїздом» керував К.Бонавертура, віце-ректор, тому що ректор на той час хворів у Пінську, де незабаром помер. У школі в цей рік налічувалось 27 осіб.

А.Мошинський пише, що «двоповерховий будинок колегії мав гонтове покриття. У досить просторому дворі був флігель, де розміщувався конвікт (інтернат для убогих дітей), столярня, токарня майстерня, кузня, кінний млин, лазня, броварня тощо. Навпроти флігеля була школа, також мурована. Вона мала п'ять салонів. Біля школи була двоповерхова споруда, так званий музей, де розміщувалися дві електричні машини (пневматична й фізична) та хімічний кабінет, колекція мінералів, математичне приладдя, класи, де вивчалися латинська, французька та польська мови.

Бібліотека кляштора налічувала близько трьох тисяч томів, складалася переважно з латинських, французьких і польських видань. Мала класиків латинських, збірники французьких істориків минулого століття, зібрання польських письменників, видання Московського, газети й інші листи, періодичні видання з минулого і поточного століття. Спочатку нею користувалися лише вчителі. Пізніше було утворено окремий спеціальний фонд, яким могли користуватись і викладачі, і учні.

Учні при записуванні до шкільної книгозбірні зобов'язані були давати на руки префекта пів рубля, тобто три злотих і десять грошей, але бідніші (а ті становили майже половину загальної

кількості учнів) були звільнені від оплати. За ті гроші префект купував дрова для опалення шкільних залів, свічки, з тих же грошей бідні учні, які добре вчилися, отримували книжки, папір, часто навіть взуття. Іншої оплати від учнів не було.

Перед колегією знаходився ботанічний сад з гарними липовими алеями. Тут було дві оранжереї, теплиця, муровані наріжні башти із склепінням. Монастир і сад були обгороджені мурами.

Недалеко від колегії, над річкою Стохід, був фруктовий сад площею 108 на 105 метрів. Його назвали Венецією. У водоймах розводили рибу. Сад мав рідкісні для Європи дерева, плодоносні кущі. В каналах завжди була свіжа вода. Біля саду на центральному каналі була чудова пристань. Сад був огорожений дубовим частоколом.

А ось опис піярської бурси: «...Кімнат було шість, добре отоплених та охайних, з двома дуже великими вікнами (подвійними). Кімнати ділились на клітинки, де учень мав ліжко, столик, стілець і свій кухр. Дверей в клітинках не було, тільки довгі, аж до підлоги фіранки... Взимку викладачі із старшими учнями розважались жвавою бесідою, а ми, молодші, гралися в цурку; паління тютюну, гра на гроші суворо заборонялися не лише учням, а й викладачам. І горе було тому, чия люлька попадала на око чи запах тютюну доходив до носа ректора... На свята ми грали чи в кардинала, чи в кості... Навесні молодь під керівництвом своїх педагогів вивчала на свіжому повітрі не лише природні науки, але й навіть тригонометрію, вимірюючи з натури об'єкти на екскурсіях і поза кляшторними мурами... Програми в нашій школі були поставлені на найвищому рівні тогочасної педагогіки», - пригадує один із її випускників – Міхал Карибутт.

Суворі вимоги були поставлені до особи вчителя. Вчитель цієї школи мав бути «благочестивим, розумним, смиренно мудрим, лагідним, не п'яницею, не розпусником, не хабарником, не сребролюбцем, не гнівливим, не зависником, не сміхуном, не срамословцем, не чародієм, не байкарем, не прихильником ересей, а втіленням благочестя, що вписувався в образ добра в усьому». Учителю повинен був розуміти відповідальність свого звання: «він, взявши доручену йому дитину, має вчити її з промислом доброї науки, за непослух карати не по-тиранськи, а по-учительськи, не забагато, а по силі, не розпусно, а покійно і смиренно.

У школі всі учні були рівні. «Багатий над убогим у школі нічим вищий не має бути, тільки самою наукою, тілом же всі рівні. Вихователь має вчити і любити всіх дітей однаково, як синів багатих, так і сиріт убогих, і тих, хто ходить по вулиці поживи просити».

За тодішнім звичаєм, кращі учні мали сидіти на перших місцях: «Котрий більше уміє, сидітиме вище, хоч би був і дуже убогий, а котрий буде менше уміти, на підлішому місці має сидіти». Учні мали за обов'язок утримувати лад і чистоту в школі. «Двоє або четверо хлопців, на кожний тиждень інші, мають стояти на сторожі; від цього не один не має відмовлятися, як до нього прийде черга. Обов'язок їх буде – прийти раніше до школи, школу замести, в печі запалити і коло дверей сидіти та пильнувати на всіх, що виходять і входять; а котрі б не вчилися, пустували, або в школі неспокійно поводитися, або, додому йдучи, непристойно велися, - мають їх записати і оповідати».

Щоб заохотити учнів до науки і напружити їх амбіцію, у школі при- думали так звані локації,- чергу місць у класі, від перших до останніх; старанний учень посувався все вище в локаціях і доходив нарешті до першої лавки, де засідали найкращі учні. Учень, що відзначився найбільше з усіх, діставав назву імператора і мав право сидіти на окремому місці, поруч з учителем. Нового імператора учні садовили на його місце дуже святково, кричали йому латинською мовою: «Здоров будь, імператоре !» На перших лавках сидів сенат, що складався з найкращих учнів, сенаторів. Учні, що хотіли добути собі вище місце в класі, складали окремі записки і вказували на допущені помилки своїх суперників. Коли імператор або котрий із сенаторів помилився в чомусь, мусив піти із свого почесного місця, а «локацію» діставав його переможець. Деколи клас ділили на дві частини, що старалися перемогти одна одну в науці; одні звалися греками, другі – римлянами. Наприкінці місяця кожна сторона рахувала свої здобутки, і та сторона, що мала більше похвал від учителя, з тріумфом зганяла своїх суперників з їх лавок і на них сідала.

У школі панували суворі порядки. За всякі провини карали різками. Це була славна «шкільна чаша» або «березова каша». Екзекуторами були старшокурсники, які мали фізичну силу. Їх опікував особисто ректор. Ці учні мали тримати в школі порядок і спокій, дбати про чистоту, старатися за глину до писання і чорнила, а насамперед – карати учня. За лозами святково відправлялася вся школа на чолі з вихователями, а потім віце-ректор перед усіма лозини (березові прутики) офіційно мочив у бочці з водою. «Найгіршим днем був день зведення рахунків і розплати,- писав у спогадах випускник колегії Ян Хризостан Піралович.- Після вечері дзвінок викликав учнів на новокацію – збір учнів. Йшли на неї сумні і сповнені відчаю, бо жоден не знав,

що його чекає. У великому залі конвікту чекала учнів справжня інквізиція: за столом при запалених свічках сиділи отці – професори і сеньйор конвікту, біля груби – дубова лавка – місце езекуції, вікна затулені сукном, у дверях на варті – двоє з різками. Тут жорстоко карали «винних»: за малу провину – три, за більшу – п'ять, а для непоправних – сім різок, або, як їх називав сеньйор конвікту, сім ударів «начинням святого духа». Але через те, що езекутори, як правило, були дітьми збіднілої шляхти, то їх легко було перекупити, і тоді вони старалися, щоб покарання було найменш болючим для винуватого».

На початку ХХ століття у статті «Любешів, або Новий Дольськ» анонімний автор зазначав, що «невеличке захолусне містечко забитого кутка боліт польських ніколи і нічим не привернуло б до себе уваги, якби не прекрасна школа, побудована при монастирі піярами, яка в 1696 році поступово почала розвиватись і досягла слави на цілий край. І дійсно, якщо прочитати опис цієї книги, то, на великий сором, мусимо визнати, що ми і в ХХ столітті можемо поставити ту школу собі за ідеал і взірець, якого не зможемо ніколи досягти».

Від часу відкриття до 1765 року найбільша кількість учнів була 38 чол. Відкриття щорічно відбувалося на день святого Михайла, співали гімн, і один з учителів по латині заохочував молодь до науки і праці. Екзамени складалися спочатку кожного місяця, потім раз у квартал і, крім того, один загальний у кінці року. Під час цього загального огляду відбувалися так звані «академічні перорації», тобто читалися вірші польські і латинські; відбувалися публічні диспути учнів з граматики. 31 липня на день святого Якова гімном «Те деум» закінчували навчальний рік і молодь виїжджала на канікули. Вчителів було чотири, а класи були такі: риторики, поетики, синтаксичні, граматики, інфімістики і підінфімістики.

У 1777 році школа отримала назву підвідділкової, поділ на риториків і поетів був скасований, запроваджено три класи і програму едукативної комісії.

У 1808 році було відкрито четвертий клас. Вчителів було 7, учнів – 295, наглядачів – так званих гувернантів – 16 чоловік. Кожен клас був дворічним, тобто було шість класів, а з початковим – сім. У першому класі вчили катахізм, польську історію і латинські граматики, арифметики, початки географії, мораль, переклади з латинської на польську. У другому класі – християнство, польську і латинську мови, перекладені твори Євтропія і листи Цицерона, географії, огородництва, першу частину геометрії, початки натуральної історії, малювання. У третьому – теорію вимови і поезії з творів Голондського або Пірамовича, загальної історії, польську, натуральну фізику, хімію, алгебру, геометрію, логіку, народне право з книги Страїнновського, а також перекладені уривки з творів Цицерона, Горація, Марцеліуса. У всіх класах викладалися такі мови: російська, французька і німецька. Лекції були: до обіду – дві години (з 8 до 10 год.) і стільки ж після обіду (з 14 до 16 год.). Для мов була призначена щодня одна година (з 10 до 11 год.) і після обіду, але у вівторок і четвер після обіду був вільний час від навчання. У наступні роки кількість учнів змінювалась.

У 1820 році школа отримала титул повітової на гімназійному рівні школи, але у 1826 році після змін у відділенні Вільнюського університету було знову переоформлено в чотирикласну, і в такому складі вона перебувала до кінця свого існування, тобто до десятого грудня 1834 року. Найбільша кількість учнів була у 1833 році – 318 чоловік.

У перші роки ХІХ століття початок і кінець навчання був змінений. Навчальний рік починався 8 вересня в присутності батьків та інших осіб. В цей день після служби Божої співали Гімн, один з учителів виголошував заохочувальну промову, після чого називали учнів, які були переведені до вищих класів. Це найбільше цікавило учнів, бо вони не знали до цього, чи будуть переведені, чи залишаться у тому ж класі. Кінець навчання був 29 червня на день святих апостолів Петра й Павла.

При Любешівській гімназії було три бурси, або ж «конвікти», для убогої молоді: конвікт князів Вишневецьких, Четвертинських і Куренецьких.

Для учнів виділялося зручне приміщення в монастирських будівлях, мали вони окремого гувернанта, а один з учителів, що жив там же, виконував загальний нагляд за ними. Монастир виділяв їм книги, папір, приладдя, отоплював приміщення, виділяв одяг. Фонд виділявся на 18 учнів, але монастир утримував їх значно більше (30-36). Після закриття Любешівської школи піярів, використовуючи фонди за призначенням, учнівська молодь передавалась до громадської Пінської школи. Такий порядок існував до 1842 року. Конвікт Куренецьких припинив існування разом з Любешівською школою.

Крім пансіонату для убогих учнів, був ще пансіонат суспільний (обивательський), але не постійно, не кожного року існував, і його число не було визначене. Перші дані про нього

знаходяться в записах за 1781 рік. До 1803 року налічувалось 6-10 учнів, в згаданому році чисельність була 20 чол., в наступному році – 16, потім ще зменшилась, після 1830 року знову зросла, в 1832 році була 112. Діти багатих батьків приймались до кляштору, жили в учителів під їхнім постійним наглядом і платили за стіл і квартиру 120 рублів щорічно, інколи 100 і менше. Ці учні ходили в школу разом з іншими.

В містечку завжди жив медик, якого утримували коштами піярів для місцевого зібрання, для учнів, слуг і кляшторних селян, медикаментами аптеку забезпечував колегіум.

Вигіднішого місця для гімназії, ніж Любешів, важко було відшукати. Крім мешканців палацу магната і двох монастирів, тут жили євреї і місцеві жителі. Тут не було жодних згубних впливів на учнів. Після смерті князя Вишневецького тут не відбувалось ніяких забав та урочистостей. Каштелян Чернецький жив дуже скромно, як і його жінка, а пізніше і його син – великий литовський хорунжий Владислав Чернецький. Лише в травні містечко дещо оживало, та й то по причині щорічної практики, на яку з учителем з геометрії кілька разів виходили за місто учні четвертого, п'ятого і шостого класів, робили заміри околиці і малювали плани. На ці маївки всі студенти з нетерпінням чекали.

Всі студенти, раніше з монастирською, а потім із студентською музикою, виходили за містечко з хоругвами кожного класу в товаристві префекта і вчителів о четвертій чи п'ятій годині ранку. З собою брали різні припаси і йшли до найбільшого лісу чи гаю. За ним тягнувся табір жидів з бубликами, пряниками й іншими ласощами. Цілий день забавлялися і пізнього вечора поверталися додому.

Потрібно додати, що учні, особливо бідніші, легко могли найняти квартиру з харчуванням у місті, за що платили за рік 150 злотих, чи 22 ½ срібних рублі, а послуги гувернера коштували три срібні рублі за рік.

Не випадково за велику честь для себе вважали шляхтичі усієї Речі Посполитої влаштування на навчання своїх дітей у Новий Дольськ. Назвемо лише одиниці з тих, хто працював або навчався в нашій школі. У 1754 – 1759 роках в Новому Дольську навчався і гартував свій характер національний герой Польщі, генерал-майор інженерних військ США, володар найвищих нагород цих країн Тадеуш Костюшко. Через Любешів пролягли життєві шляхи Єжи Цяпінського – провідника та поета, відомого знавця латинської мови і літератури, Станіслава Юндзіла – автора понад 30 наукових праць, професора Віленського університету, засновника Віленського ботанічного саду, одного з перших володарів медалі «За заслуги на ниві науки й культури», Казимира Нарбута – педагога і філософа, автора першого підручника «Логіка», Мацея Догеля – автора «Кодексу дипломатичного» Королівства Польського та Великого князівства Литовського.

Але не все було так гладко в житті колегії піярів і їх школи. В документах різного часу описуються позови піярів, суди, наступи на їх володіння місцевих поміщиків. Для підтвердження сказаного декілька прикладів. Піяри отримали Озірці, які були дані на утримання музики. Князь Михайло Вишневецький, який озерецьке староство записав на своє ім'я, 40 років нічого не давав піярам на утримання музики. Занесений з цього приводу в Пінському суді маніфест залишив дане питання без позитивного вирішення. Фондуш на утримання музики зовсім впав до 1812 року, коли більша і краща частина складової її індивідів пішла за зіркою Наполеона і не повернулась, а збільшення податків позбавили кляштор можливості утримувати її надалі. Щодо суми 30 тисяч золотих на мури костьола і тисяча золотих на бібліотеку, записаних фундаторкою Анною Дольською, всі давні і пізніші книги переконують, що піяри тієї суми не вибрали, а власним коштом вимурували костюол і кляштор, забезпечили книгами бібліотеку.

У 1721 році князь Михайло Вишневецький і Катерина з Дольських, записали піярам 8 тисяч золотих і стовідсотково призначили їх на містечко Любешів. Та каштелянша Чернецька, володіючи мастками після смерті свого чоловіка, припинила сплату процентів.

Школа піярів була школою передових ідей, поглядів, школою виховання національної гордості в учнівської молоді. Це найбільше лякало монархів. Ось фрагмент з наказу Катерини II: «Піярським інспекторам, школам й училищам особу перепись учинить над ними, особо надзирать смеете по причине вредного учения, основаного на буйственных началах, новейшего французского сиемудрия, разрушающего все связи благоучрежденных обществ и правлений».

Після польського повстання 1831-1832 років доля піярських шкіл була вирішена. 10 грудня 1834 року Любешівська гімназія була закрита, і вогонь знань у Новому Дольську надовго згас, бо ні церковно-приходська, ні єврейська школи по своєму науково-методичному рівні не могли навіть наблизитися до школи піярів, яка рівно 140 років несла знання та ідеї просвітництва на нашу землю.

Список джерел та літератури

1. Машинський А. Хроніка Любешівського колегіуму. Краків, 1867. С. 5-6, 9; 12-13; 15-18; 20
2. Він же: Пінськ і Пінщина. Краків, 1857. С. 60-75
3. Про школу піярів. Львів. 1876. т.1, С. 168.
4. Мошинський А. Культура народна слов'ян. Вільно. 1829. т 1. С. 202-210.
5. Список народних училищ... «Кобринського и Пинского уездов Минской губернии» Минск 1882 г. Минск, Минск 1884 г.
6. Любешівщина під редакцією Бущика П.Г. «Надстир'я» Луцьк. 1996. С. 47-84.
7. Ми від роду – українці: Історико-краєзнавчі нариси.- Луцьк: Вісник і К. 2004. С. 120-131.

Семенюк Богдан

ЯСКРАВІЙ ЗРАЗОК ДЕРЕВ'ЯНОЇ АРХІТЕКТУРИ XVII СТ. ЦЕРКВА АПОСТОЛА ЄВАНГЕЛІСТА ІОАНА-БОГОСЛОВА С. БІРКИ

Місце знаходження: с. Бірки Любешівського району Волинської області.

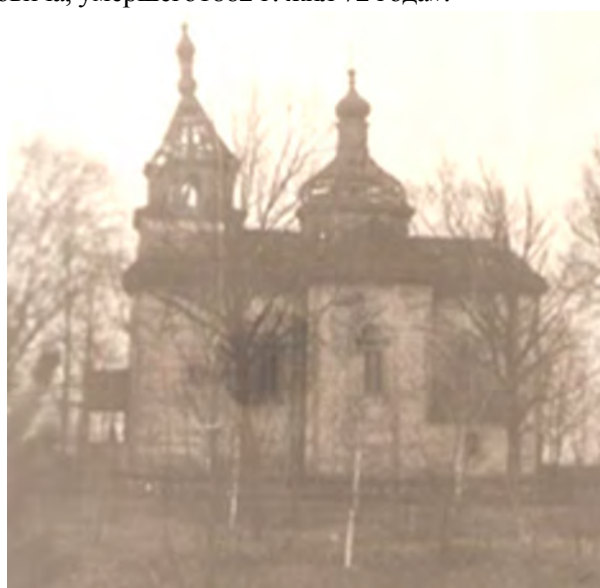
Дата виникнення: 1769 рік.

Приналежність (відповідальний об'єкт): Українській православній церкві Московського патріархату.

Категорія охорони: Пам'ятка архітектури XVII ст.

Важко жилося селянам під владою Польщі до 1793 року. Великий вплив на православну церкву мала польська католицька віра. Православна церква була бідною і незахищеною. Але бірківчани дотримувались своєї православної віри, своїх звичаїв. Кожної неділі люди йшли в храм – це вважалось обов'язком кожного. У суботу починали до цього готуватися: мились, чоловіки брилися, а в неділю виймали із скринь новий одяг, знімали нове взуття і йшли до церкви, святково прибрані. У церкві хрестили дітей, вінчалися, коли одружувалися, і відспівували покійників. Після неділі знову приходив робочий тиждень, селяни йшли працювати на панські поля.

У 1769 році в селі Бірки був побудований християнський храм.. Перед тим як будувати храм, люди не могли вибрати місце для будівництва, тому існує легенда: коли везли волами ліс, вони зупинились і не хотіли йти вперед, люди вирішили, що це знак Божий, і збудували там святиню, де вона стоїть і тепер. Бірківський Божий храм носив ім'я святого Йосифа. 1850 року під час пожежі церква згоріла. Наприкінці XIX ст. церкву відбудовують на попередньому місці. З тих часів збереглася могила священника, який керував будівництвом з написом на пам'ятнику: «Здесь покоится прах священника Борковской церкви Теодора Михайловича, умершего 1882 г. жил 72 года».

Новозбудована церква знову була дерев'яною, з дзвіницею і двома банями. Різьблений іконостас храму був з позолоченими рамками й нарізами, ікони - новітнього письма. Приємно, що одна з ікон - «Різдва Христового» збереглася до нашого часу і прикрашає наш храм, водночас знаходячись на обліку в музеї Волинської ікони м. Луцька як одна із старовинних церковних реліквій.

Вивчаючи історичні матеріали [1], я дізнався, що згідно з описом церковного майна, що вівся з 1846 року і доповнений у 1880 році, на рахунок храму було 1 десятина 2015 сажнів землі, орної - 25 десятин 600 сажнів. А це свідчить про те, що церкві належала велика кількість землі. І селянам, живучи у злиднях і нестатках, доводилося її обробляти, а крім того, ще відробляти й панщину. У 1870 році селом володіли Анджей Свиридович та Ігнатій Парновський.

1359. с. БОРНИ, волости Велико-Глушской, отъ Житомира 400 в., Ковля 85 в., ближ. почт. ст. Камень-Копишска 28 в., ближ. жел. дор. ст. Бримио 80 в., ближ. прих. с. Вел. Глуши 8 в. и с. Ворогомил 12 в. Село это впервые упоминается, как имѣніе *Адама Красицкаго* и жены его, *Изабеллы*, на Малинѣ, Красицкой, въ актѣ отъ 14 яновр. 1662 г.,—въ приговорѣ къ лифаміи Адама Красицкаго за вооруженный набѣдъ на имѣніи *Казимира* графа Красицкаго и жены его, *Варвары*, урожд. *Нарушевичъ*, и учиненная тамъ насилія, грабежи и убійства; въ числѣ крестьянъ, совершавшихъ набѣдъ, были люди изъ селъ Глуши, Борокъ и Невпра (*Архивъ ю.-зап. Рос.*, т. 6, т. 1 прил. стр. 30). Въ 1870 гд. оно принадлежало *Андрею Свиридовичу* и *Игнатию Парновскому*. Въ селѣ церковь об. имя *Св. Іосифа*. Построена въ 1769 г. прихожанами. Деревянная, съ такою же колокольнею. Въ 1875—

76 гг. заново перестроена. Утварью бѣдна. Метрич. кн. хранятся съ 1790 г. (а по каловой за 1896 г.—съ 1835 г.). Описъ цер. имѣтсѣя отъ 1846 г. и дополненъ въ 1880 г. Земл: усад. 1 дес. 2015 саж., пахатной 25 дес. 600 саж., сѣнов. 6 дес. 400 саж. и неудобн. 4 дес. 100 саж. Плана и межев. книги нѣтъ. Определенная, по проекту, дорѣзка земли пахатной, въ количествѣ 4 дес. 1800 саж., изъ земли помѣщичьей не произведена до сихъ поръ. Причтг: свящ. 300 р. и псаломщ. 50 р. Для свящ. домъ построенъ прихожанами старъ и неудобель. Хоз. построекъ мало. Псаломщ. живетъ въ старой крест. избѣ. Цер. прих. имѣла сущ. съ 1892 г. По данн. нымъ за 1896 г., дворовъ въ приходѣ 122¼, прихож. 950 д. об. п. Свщ. *Михайло Васильевичъ Антоновъ*, ур. с. Годомичъ Луд. уѣ. обонч. Волын. сем., въ 1895 г. 2 февр. рук. во свящ. къ сему приходу, гдѣ и пшвъ служить (1899 г.). Псал. *Василій Тимоф. Мерзвинскій*, ур. с. Зборошева Влад. у., съ 1893 г. служить на сѣмъ приходѣ.

У вечірній час селяни могли відвідувати церковно-приходську школу, що існувала з 1892 року. (За даними станом на 1896 рік, дворів у приході було 122 і 950 прихожан).

Храм був закладений на релігійне свято Іоанна Богослова і до сьогодні носить ім'я Іоанна Богослова. По неділях і в свята проходили богослужіння.

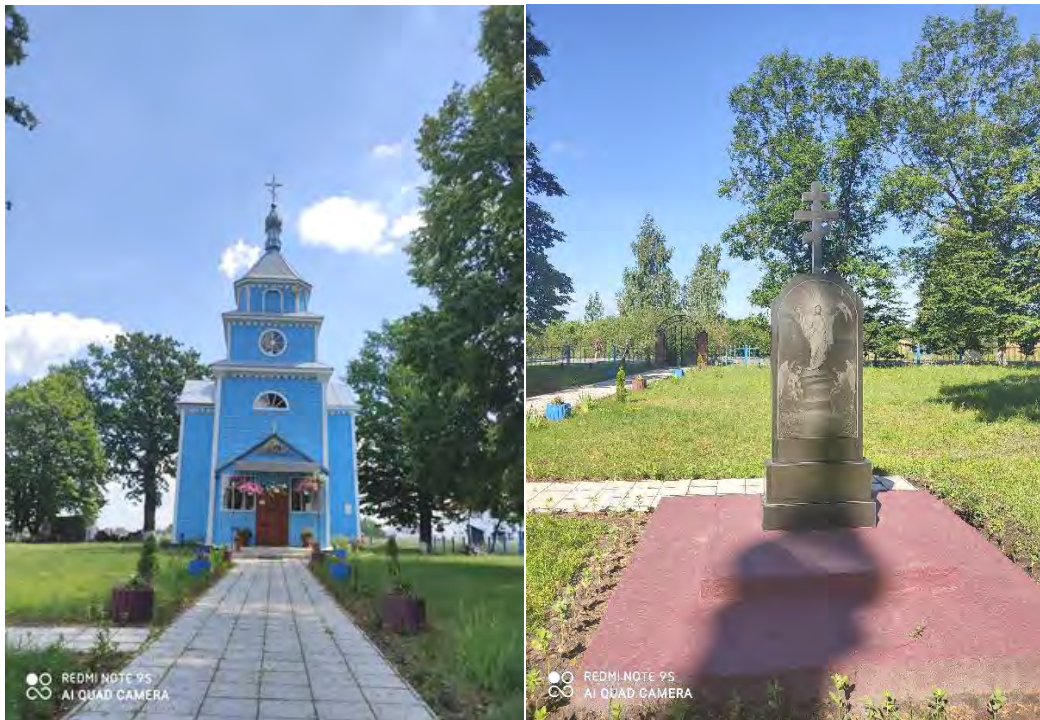
Священник Терентій (Терешко) пристосовувався до нової влади. Церковним старостою був Ковалик Кирило Матвійович. Церковний хор складався з чоловіків, літніх жінок і молодіць. У роки війни церква не була ні розрушена, ані пограбована. У 1944 році жителі села Бірки були евакуйовані в село Мільчичи Рівненської області. Священник Терентій під час евакуації помер і похоронений там. Після війни церква діяла. У 1946 р. священником був Новицький Євпатій Петрович. Пізніше вів богослужіння Зусімович Іван Макарович, який виїхав у с. Ворокомле, і церква закрилась. Протягом 40 років церква, неначе сирота, самотньо бовваніла край села. Двір заростав бур'янами, сама дерев'яна споруда, віддана на поталу вітрам і дощам, поступово руйнувалась. Під час покражі у 80-ті роки зникли цінні речі. Були пропозиції перетворити Божий храм на склад. Щоб зберегти церковне майно, його було відвезено і здано по акту в діючу церкву с. Деревок. Жителі села за власний кошт купили покрівлю і хотіли перекрити церкву, але влада конфіскувала це покриття.

Церква руйнувалася. У 90-ті роки жителі села об'єдналися, щоб відбудувати церкву. Була проведена реставрація ікон. 9 жовтня 1991 року в селі запрацював Божий храм, відправу проводили вісім священників. Бірківчани мають можливість відвідувати храм Божий у своєму селі.

Мені приємно також згадати, що іконостас храму прикрашають, крім названої вище, ще дві старовинні, початку ХІХ ст. ікони: «Дарохранительниця» та ікона, на якій написані лики святих: Преподобного Іова Почаївського (чудотворця) та Преподобного Серафіма Саровського (чудотворця). Не раз були спроби її сфотографувати на молитовну пам'ять, але обличчя святих не фіксується на знімках.

Спілкуючись з отцем Анатолієм Мельничуком, який з 1993 року є настоятелем храму, напередодні написання матеріалу я мав можливість полистати чудові книги: «Ірмологій», 1838 року випуску, та «Требнік», виданий у Почаївській Лаврі 4 квітня 1831 року. І хоч написані вони старослов'янською мовою і тому мало зрозумілі мені за змістом, все ж вицвілі та пожовклі від часу їх палітурки та сторінки настільки схвилювали мене, заставили задуматися над тим, скільки ж це праці вкладено в розбудову православної церкви. Як важко це давалося українському народові, у тому числі й моїм односельчанам, і яким важливим був цей шлях - шлях формування високої духовності.

З приходом у Бірки отця Анатолія церква почала все більше процвітати. Був уперше частково реставрований іконостас, а в 2019 році реставрований повністю. З ініціативи отця настоятеля бірківчани першими в області встановили біля свого храму пам'ятний знак в честь 2000-ліття Різдва Христового. З кожним роком зовнішній вигляд храму та церковне подвір'я все краще оздоблюються.

Наші храми - це наші національні святині, ми скріплені однією вірою, ми не вороги, ми - браття. Тут нове зв'язується з минулим, тут ми відчуваємо себе українцями.

Відвідуючи храм, ми не лише збагачуємося новим пізнанням історії Вітчизни в галузі архітектури, живопису та взагалі мистецтва, не тільки отримуємо задоволення від усього побаченого, почутого, а повинні вирости духовно, змінитися на краще, усвідомити, які ми часом далекі від високого звання людини та її природного призначення.

Так, ми мусимо духовно перевтілитися в багатьох відношеннях: розумом, серцем, думками і самим способом життя.

Отож не забуваймо відвідувати храм!

Список джерел та літератури

1. Теодорович Н. И. Историко-статистическое описание Волынской епархии. – Т. 5: Ковельский уезд. – Почаев, 1903. – 583 с. – (Волынь в описании городов, местечек и сел: в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях).

Черевко Віра

ПРОТОПТАНІ СТЕЖКИ ДО БОЖИХ ОБИТЕЛЕЙ

Оглядаючи історіографію, слід відзначити, що на вузькому науковому рівні Любешів - не досліджене в історичному розумінні місто. Проте події, пов'язані з історією міста, храмовим будівництвом, розглядаються в історичних та краснавчих дослідженнях.

Одним з дослідників цієї теми є Антоній Мошинський, останній ректор Любешівського колегіуму. Добре відомий не лише в нашому краї, а й далеко за його межами. Піяр, педагог, дитячий письменник, був каноніком і викладачем у Петербурзькому колегіумі піярів, перекладачем, почесним кореспондентом Краківської академії, співавтором «Словника географічного Королівства Польського».

Особливим для творчості цього видатного історика є те, що він жив в умовах наступу російської реакції на права як поляків, так і українців (XIX ст.), а писав свої твори «про золоті часи», коли польський уряд твердо йшов шляхом викорінення всього українського, у тому числі й православ'я, на наших землях. Події, описані в «Хроніці Любешівського колегіуму», відображають епоху, коли польське панство знущалося над православними, відбирало в них усіляке майно.

Особливості значення будівлі у духовному й матеріальному житті наших предків далекої дохристиянської доби відзначав і відомий дослідник української дерев'яної архітектури П. Юрченко [50, с. 24-25].

Архітектурно-структурна спорідненість дерев'яних каплиць Українського Полісся з деякими найбільш архаїчними типами традиційних споруд регіону сягає своїм корінням у сиву

давнину багатівікової історії краю і пов'язана, насамперед, з особливостями первісного світосприйняття поліщуків язичницької доби. Значення цього фактору особливо зростає з огляду на те, що досить часто саме невеличкі дерев'яні каплички були на Поліссі першою культовою спорудою новоствореного поселення, про що в своїй праці «Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии» пише історик-краєзнавець Волині, педагог, церковний діяч М. Теодорович - автор більше 30 друкованих праць.

Відомим дослідником цієї теми поч. ХХ ст. потрібно назвати Заваду В.Т. Грунтуючись на матеріалах його власних досліджень багатьох пам'яток дерев'яної архітектури ХІV - початку ХХ ст. на території Полісся, а також на численних літературних та архаїчних джерелах, автор відтворює широку картину формування цілої низки найрізноманітніших типів дерев'яних храмів і їхній нерозривний зв'язок з найвидатнішими традиціями вітчизняного зодчества [18, с. 26].

Комплексний аналіз пам'яток дерев'яної архітектури Любешівщини, а також різноманітних архівних та публікованих джерел з історії цього явища свідчить про те, що серед усіх елементів храму найбільшою увагою громади користувалося його завершення, яке й було об'єктом найчистіших й різних за характером реконструкцій.

У традиційному культовому будівництві були відомі й протилежні випадки реконструкції завершення дерев'яних церков, коли для підвищення виразності храму або надання йому більш звичного вигляду первісні каркасні дахи культової споруди замінювалися на класичні рублені верхи, зняті з інших будівель.

Своєрідним продовженням порушеної нами теми слід визнати і досить поширену колись практику купівлі, перенесення і використання (цілковитого або часткового) існуючих дерев'яних храмів для зведення нових культових будівель. Такою є церква Різдва Богородиці у Малій Глуші, що на Любешівщині [18, с. 39].

Незважаючи на дедалі більше поширення у традиційному культовому будівництві Полісся більш виразних і яскравих в архітектурно-художньому відношенні стилістичних напрямків і композиційних прийомів, навіть серед останніх зразків тридільних одноверхих храмів архаїчного типу збереглося чимало справжніх перлин поліської народної архітектури. До них, передусім, слід віднести храм Почаївської Ікони Божої Матері 1773 р. у селі Залаззя Любешівського району. Подібні будівлі ХVІІІ – ХІХ ст. також становлять певну історико-архітектурну та художню цінність.

У цілому слід відзначити властиву для останніх зразків досліджуваних дерев'яних храмів локалізацію виключно у найвіддаленіших куточках Прип'ятського Полісся, що в комплексі з їх швидким зникненням тут у ХІХ ст., і особливо в ХХ ст., зайвий раз свідчить про цілковиту правомірність їхньої атрибуції як культових будівель, особливого, архаїчного типу. Цікаво, що на відміну від розглянутого різновиду дерев'яної церкви з одним верхом найпростішої чотирихилої форми, який більшість вчених пов'язує з ранніми стадіями розвитку всієї української дерев'яної архітектури в цілому, питання про походження ще однієї, не лише давньої за хронологією, групи поліських храмів – з дзвіницею над бабинцем, - навряд чи можна вважати з'ясуванням до кінця.

Певне уявлення про характер поліських дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем дають старі фотографії, або рисунки Троїцької церкви 1663 р. у Судчому неподалік Любешова й інших будівель ХVІ - ХVІІ ст. на території регіону [15, 97]. Переважна більшість згаданих іконографічних свідчень належить до західної частини Українського Полісся (передусім, Волинської області).

Набагато ширше уявлення про архітектуру поліських дерев'яних храмів з дзвіницею над бабинцем можна отримати, ознайомившись з тими унікальними зразками цих будівель, які існують на території регіону і зараз [18, 78-79].

Особливо слід підкреслити, що у 2-й половині ХVІІ ст. цей різновид культової будівлі на Поліссі ще побутував, хоча кількість подібних споруд на території регіону поступово зменшувалась. Якщо у ХVІ ст. тут було зафіксовано чотири таких будівлі, у ХVІІ ст. - дві, зокрема у с. Судче, то у ХVІІІ ст. - тільки один, по суті, останній зразок такої споруди - Покровська Церква 1745 р. у Залізниці під Любешовом Волинської області [18, 62].

«Православні храми Волині і Полісся» В. Рожка - праця, написана на основі численних документальних та історичних джерел, виявлених автором в архівах України, Білорусії, Росії, матеріалах, зібраних автором під час наукових подорожей по історичній Волині і Поліссі, по місцях давніх святих українського православ'я. На сторінках цієї праці дослідники знайдуть збережені монастирські святині, наші храми, які пережили унію Риму, вистояли перед шаленою агресією московського церковного імперіалізму та комунізму і приходять до нас із середньовіччя

свідками величі душі й думок нашого народу, високими естетичними й моральними якостями їх творців і будівничих [39, 30].

Праця «Православні храми Волині і Полісся» побачила світ у 2000 році. Хронологічно охоплює рамки Х-XX ст., а географічно - всю історичну Волинь і Полісся, розшматовані і поділені окупантами.

У 2001 році виходить «Нарис історії Української Православної церкви на Волині» - чергове дослідження автора з історії церкви.

Важливими історичними джерелами для цієї праці є книги автора, видані в незалежній Україні: «Древні святині Полісся». Л., 1996., «Православні монастирі Волині». Л., 1997., «Чудотворні ікони Волині і Полісся». Л., 1998., «Православні монастирі глибокого Полісся». Л., 1999, чисельні статті, надруковані в журналах, збірниках, календарях, часописах в Україні, Канаді, Австралії, документи і фотодокументи авторського архіву, зібрані, систематизовані, описані власником упродовж трьох десятиріч, віднайдені в час наукових подорожей на Поліссі. Ця книга стала важливим джерелом до історії Святого українського православ'я на нашій Волинській землі.

Визначною є праця Платона Карашевича «Очерки истории православной церкви на Вольни» (Санкт-Петербург, 1855), яка збереглася в приватній бібліотеці одного колишнього священника. Вона написана в дусі московського імперіалістичного православ'я. Залишається до сьогодні єдиним академічним виданням з історії православ'я на Волині, дуже цінним фактичним матеріалом, багатою бібліографією [24, 30].

Думка про упорядкування історично-географічного й економічного словника Волині і Волинського Полісся постала в О. Цинкаловського ще в тридцятих роках ХХ ст., коли то в 1929 - 1939 рр. Автор працював на цих територіях як делегат Державного Археологічного музею у Варшаві.

Зібрати необхідні фактичні матеріали з географії, топономастики, геологічної структури краю та історичні взаємовідносини, які так вплинули на розвиток Волині та Полісся, на яких сформувався фізичний і психологічний тип волинян і поліщуків, які створили свою матеріальну і духовну культуру [51, 52].

Автор збирав відомості по містах, містечках, селах і хуторах, переважно серед старих міщан, селян майстрів, священників, учителів, лісничих, рибалок, які інколи з великою докладністю розповідали історію своїх осель, церков, замків, джерел і часто пов'язаних з ними легенд і казок. Торкалося це, передусім, старих урочищ, руїн замків, веж, валів, курганів.

Писемні матеріали з історії і праісторії нашого краю Цинкаловський О. намагався віднайти в місцевих, переважно церковних, архівах, рештках архівів місцевих магістратів, цехових управ. Траплялося переглядати цілі церковні та приватні архіви та бібліотеки.

У більших містах, наприклад, Варшава, Краків, Львів, де були наукові бібліотеки й архіви, автор використав такі матеріали:

1. Архив Юго-Западной России (Видані документи від 14 до 18 ст.) до року 1914; В. Антонович. Труды XI Археологического Съезда. Київ, 1901.

2. Вольнские епархиальные Ведомости от 1863 до 1914. Житомир.

3. Писцевая Книга Пинского и Клецкого княжеств... Труды Виленской Археологической комиссии 2863.

4. Теодорович Н. Историческо-статистическое описание Вольнской губернии. Т. 1-5, 1884-1899.

5. Цинкаловський О. Записки з подорожей по Волині та Полісся 1927-1940 рр. (Недруковані)

Зокрема серед дослідників нашого краю ХІХ ст. треба ще назвати видатних істориків Білорусі Голубовського Л., Парашевича С., Якімовіча Ю. (ХХ ст.), які вивчали будівництво храмів Любешівщини.

Велику увагу приділяли вивченню цієї теми також вчені Польщі, зокрема, А.Осендовський, Р. Афтаназін, А.Янушковський та інші.

У книзі «Волости и важнейшие селения Европейской России», виданій у Санкт-Петербурзі 107 років тому, йдеться про 116 дворів і 716 чоловік населення. У с. Судче була церква православна, каплиця, єврейська синагога.

На сторінках білоруського історичного ресурсу Radzima.net опубліковано унікальні старовинні фотографії деяких церков Любешівського району. Спричинено це тим, що частина Любешівщини за часів Російської імперії, згідно з адміністративним поділом, належала до Пінського повіту Мінської губернії. Відтак практично всі документи з населених пунктів, підпорядкованих вищезгаданій губернії, опинилися в архіві Мінська. Таким чином потрапили туди і світлини сторічної давності храмів Любешева, Люб'язя та Судча. Унікальність же фотографій у тому, що зображених споруд уже давно нема.

Більш детальна розповідь про Судченський Божий храм у книзі «Описание церквей и приходов Минской епархии», виданій у Мінську у 1879 р. Автор не мав даних про час спорудження церкви, розташованої «поблизу населеного пункту».

Церква дерев'яна, у вигляді хреста з трьома глухими куполами, гонтовою покрівлею, пофарбованою у червоний колір, одними вхідними дверима й одним рядом вікон без залізних ґрат.

Зовнішні стіни не пофарбовані. Приміщення було старим. Внутрішня площа його 15 квадратних сажнів, тобто 68,3 квадратних метри. Стеля настелена дошками, підлога дерев'яна, стіни побілені, передолтарна частина не підвищена, клироси обладнані при триярусному дощатому іконостасі, пофарбованому у темно-зелений колір, старого обладнання з пофарбованими рамами і 13 іконами нового (3) і старого (10) письма. До опалення церква не була пристосована. Престол її носив ім'я Святої Параскови Сербської.

А взагалі з історичних даних відомо, що в 1633 році було завершено будівництво церкви Святої Параскеви. Храм згорів у 1914 році під час боїв у Першу світову війну (Свято-Троїцька, Рожко

В. «Дерев'яні святині Полісся.» – Луцьк: Надстир'я, 1995р. - 80с.).

Літургійний посуд був срібним, риз було 6, з них 2 нових, а з трьох богослужбних Євангелій – дві в оксамитовій оправі з металевим зображеннями на лицьовому боці Воскресіння та Євангелістів, а на зворотному – Розп'яття і з такими ж металевим кріпленнями.

Метрична книга в церкві збереглася з 1721 року.

Територія церкви обнесена була дерев'яним парканом. Дзвіниця обладнана разом з церквою. Дзвонів було три: в 5, 3 і 1,5 пуда. До Судченської церкви у той час була приписана і Залізницька приходська церква.

З часів входження с. Судче (1657р.) до Любешівського староства Козацької держави - 1745 р. – в Судчі діяла козацька церква. Козаки ніколи з посполитими (простими селянами) в одну церкву не ходили, мабуть, саме тому в історичних документах від 1745 року знаходимо дані про існування в нашому селі цієї церкви [25, 17].

Жителі села вірили в чудодійну силу обрядів, особливо коли йшлося про якісь потрясіння в житті села, вірян. Про це знаходимо розповідь у мемуарах М.Д.Щербаківського, відомого історика й етнографа, який того «холерного» року подорожував Північним Поліссям і вивчав це питання у Судче. Ні про яку медицину говорити не доводилося. Люди вірили в різні розповіді про походження холери і вважали, що лише молитва і магічні дії можуть позбавити їх від цієї хвороби.

1880 рік – в історично-статистичному Описанні Мінської єпархії під редакцією ректора Миколая читаємо: «Судченська Святотроїцька 5-го класу дерев'яна церква. Побудована прихожанами. Оплата притчу 236 рублів сріблом в рік. Землі присадибної, орної та сіножаті близько 40 десятин. Прихожан чоловічої статі 338 душ, жіночої 407 душ»[25, 22].

Під час Першої світової війни храм був спалений 27 жовтня 1914 року в день святкування свята Преподобної Параскеви Сербської. Розповідають, що на попелищі храму селяни знайшли ікону Святої Параскеви Сербської, яку подарувала церкві пані Чарнецька (вона відвідала поховання цієї святої в 1911 році).

Згодом люди вирішили збудувати новий храм і назвати його на честь Преподобної Параскеви Сербської, ця подія відбулась в 1938 році.

Церква Святої Параскеви Сербської у с.Судче. Фото 2004 р.

Не надовго затихли гармати, вже в 1941 році село потрапило під окупацію, саме на цей час припадає ініціатива селян втопити дзвони в місцевому озері, щоб ті не дістались окупантам (всі спроби відшукати ті дзвони в наш час зазнали невдачі).

Після закінчення воєнних дій церква діяла за своїм призначенням недовго: у 1956 році вона була знята з реєстрації. У приміщенні церкви в той час була школа.

Лише зі здобуттям незалежності України в 1991 році в храмі почались вестись богослужіння. У день пам'яті Іова Почаївського (10 вересня) було друге народження нашого храму, тоді його освячували вдруге.

На сьогодні церква набула більш сучасного вигляду. З 1998р. настоятелем храму є отець Дмитро Лапко, який разом із прихожанами забезпечує постійний благоустрій церкви та прилеглої до неї території.

Церква святої Параскеви Сербської у с.Судче. Фото 2018 р.

Список джерел та літератури

1. Державний архів Волинської області (ДАВО) Ф.Р-393, оп.3, спр.23, арк.182.
2. Державний архів Волинської області (ДАВО) Ф.Р-393, оп.3, спр.7, арк.18, 133.
3. Державний архів Волинської області (ДАВО) Ф.Р-393, оп.2, спр.10, арк. 229-233.
4. Дзяржавный архів Брэстскай вобласці (ДАБВ) Ф-І. оп.Ю, сир.647, ар.16.
5. Дзяржавны архіў Брэстскай вобласці (ДАБВ) Ф-І. оп. 10, спр.686, ар. 10.
6. Описание церквей и приходов Минской губернии. - Мн., 1879. - 282 с.
7. Памятная книга Минской губернии за 1909. – Мн., 1909. – 189 с.; Афтаназі Р. История резиденций на бывших окраинах Польши. – Варшава. – 1992 – Г. II. – 152 с.

8. Байда Г. Таємниці зірваного храму. // Радянська Волинь. - 1992. - 02жовт.- С.8.
10. Бачинський М.В., Гром. В.М., Цибульський В.М., Волинь у ХУІ-ХУІІ ст. - К., 1997.- 112 с.
11. Бренчук О. Божі храми Любешівщини // Нове життя (Любешів) 1991, - 12 жовт. - С.4 .
12. Бренчук О. З історії Судча // Нове життя (Любешів). 1993. - №100.- С.4 .
13. Бушик П.Г. Любешівщина. - Луцьк, 1996. – 152 с.
14. Волков Ф. Старинные деревянные церкви на Волини. – Санкт-Петербург, 1910. – 46 с.
15. Голубовский А. Статистические описания Минской губернии. – Мн., 1864. – 176с.
16. Гусарский В. Костел піярів в Любешові // Збірник Віленський. - №1. -1857.- 286 с.
17. Завада В.Т. Дерев'яні храми Полісся. – К.: Техніка - 2004. – 168 с.
18. Історія про край, де пахне дитинством: історико-краєзнавчий нарис підготовлений до 740-річчя першої писемної згадки про с. Судче / Віра Савівна Черевко. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 104 с.
19. Кононів В. Теодорович про Малу Глушу // Нове життя (Любешів). 1994. -28 чер. – С. 4.
20. Коронивич П. Очерк истории православной церкви на Волини. –Санкт-Петербург, 1855. - 145с.
21. Костюк В. Явлення Божой Благодати в Полесской Епархии (20-30-е гг.) // Духовний вестник. – Пинск, 1999. - Ч. 2. - С. 3.
- 25.Марчок М. Путівник по Поліссяю. - Львів, 1935. – 92 с.
- 26.Moszyński A. Kroniks Kolegium lubieszowskiego. – Kraków, 1867. – 186 s
- 27.Moszyński A. Pinsk i Pinszczyzna. – Kraków, 1857. – 87 s
28. Osendowski A. Polesie. – Poznań 198 s.
29. Остапчук Б. Він оспівав Велику Глушу //Нове життя (Любешів), 1987. - 16 вересня - С.4.
30. Парашевич С. Очерки по истории православной церкви на Волине. – Житомир, 1855. - Ч.1. – 186 с.
- 31.Рожко В. Княжий град Люб'яз // Нове життя (Любешів), 1996. – 3 липня. - С.4.
- 32.Рожко В. Православні монастирі Волині. - Луцьк: Надстир'я, 1997. - 348 с.
33. Рожко В. Нарис історії Української Православної церкви на Волині (870 -2000). - Луцьк: Медіа, 2001. – 672 с.
- 34.Рожко В. Православні монастирі глибокого Полісся. - Луцьк: Надстир"я, 1999.-105 с.
- 35.Рожко В. Дерев'яні святині Полісся. - Луцьк: Надстир'я, 1995. – 80с.
- 36.Теодорович Н.И. Волинь в описании городов, местечек, сел в церковно-историческом... - Т.5. - Почаев: Тип. Почаево-Успенской лавры, 1903. – 559 с.
- 37.Теодорович Н.И. Историко-географічний опис церков і приходів Волинської єпархії. - Т. 1 - 5. - Почаїв, 1903.
- 38.Тинчук В. Земля зберігає скарби // Нове життя (Любешів), - 1993. - 14 квітня - С.2.
39. Храми Волині. - Луцьк, 2002. – 154 с.
- 40.Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся. - Т.1. - Вінніпег, 1984. - 600 с.
- 42.Цинкаловський О. Волинські дерев"яні церкви (XVII-XVIII ст.). - Львів, 1935. - 16 с.
- 43.Цинкаловський О. Матеріали історії Волині і Полісся Великого. - Варшава, 1961. -252 с.
- 44.Юрченко П. Дерев"яне зодчество України XVIII - XIX ст. - К.: Держбудвидав. 1949. – 133 с.
- 45.Якімовіч Ю. Драўляное дойслідства Беларускага Палесся: XVII - XIX ст. – Мн.: Навука і тэхніка, 1978. - 152 с.
46. Дерев'яні церкви XVI-XIX століть потребують захисту <https://honchar.org.ua/p/derevyani-tserkvy-hvi-xix-stolit-potrebuyut-zahystu/>
- 47.Дерев'яні церкви Волині: Вчора, сьогодні, а завтра? (Надруковано у Волинській газеті 25.12.08) <https://uaworon.livejournal.com/2897.html>
- 48.Знайді своє карані ў Беларусі і Літве <https://www.radzima.net>
- 49.Історія, культура, традиції та природа Полісся <https://www.polissia.com>
- 50.Народна архітектура українського Полісся <https://storinkam.kiev.ua/article.php?id=762>
- 51.Придорожні хрести-фігури Волині та Полісся <https://board.lutsk.ua/topic/208035-придорожні-хрести-фігури-волині-та-полісся/>
- 52.Полісся. Спадщина предків <http://spadok.org.ua/polissya/blog>
- 53.Секрети давніх майстрів (будівництво храмів в Україні) https://risu.org.ua/ua/library/periodicals/lis/lis_1996/lis_96_07/37535/
- 54.Традиційна художня творчість в храмах Західного Полісся <http://prosvit.org/духовне-світло-соломяного-золота/>
55. Хроніки Любарта <http://www.hroniky.com>

З ЛЮБОВІ ДО ПОЛІСЬКОЇ ЗЕМЛІ ПРОРОСТАЄ ПОЕТИЧНЕ СЛОВО

Полісся – це наша Любешівщина, золота чарівна сторона. Земля, рясно уквітчана, зеленню закосичена. Край мальовничих широких плес, тихоплинних та стрімких річок. Скільки ніжних, поетичних слів придумали люди, щоб висловити свою любов до краю, де народились і живуть.

Хтось шукає міста великі
З мерехтливим неоном реклам,
А мені дороге навіки
Все, що доля моїм нарекла.
Все, з чим зжився, зріднився до болю,
В чому радість моя і любов,
Що із ранком новим і добою
В серце входить і збуджує кров.
Все, без чого не можу прожити,
Що нелегко в житті я знайшов
Плескіт Стоходу, запах жита,
Вічний гомін прадавніх дібров.

Ці слова любешівського поета, нині покійного, Миколи Калениковича Черняка і є підтвердженням того, що краса поліського краю надає сил і наснаги талановитим особистостям поліського краю.

Микола Каленикович, уродженець с. Кам'янка Дзержинського району Житомирської області, найбільшу частину свого життя віддав Любешівщині, а саме – районній газеті «Нове життя». Зачарований українським словом, українською піснею, М.Черняк був закоханий у поезію. Його поетичні твори побачили світ в обласних газетах Житомирщини, Волині, Львівщини; в «Літературній Україні», всеукраїнській громадсько-політичній газеті «Кримська світлиця», у журналі «Рідна природа», в альманахах «Вітрила», «Світазь», деяких періодичних виданнях Республіки Білорусь, української діаспори в Канаді. Микола Каленикович - співавтор історико-краєзнавчого нарису «Любешівщина». У 1998 році вийшла його перша поетична збірка «Моложай», а в 2002 році – друга – «Пісня з лелечого крила». Третя збірка, на якою працював М.Черняк, на жаль так і не вийшла...

Любешівщина багата на талановитих, творчих людей. Бо сама природа поліського краю надихає на творчість. Коли довкола голубіє своїм плесом Стохід, синьою всміхаються озера, витьохкують солов'ї навперебій у пахощах бузку,- хіба можна не писати ?

Краса рідного Бучина дарувала натхнення й відомому українському письменнику Григорію Гнатовичу Мацєруку.

Він рано покинув батьківський дім, але згадка про домівку, рідних людей, Стохід, рідні серцю місця, жила, доки билосся серце.

Дуже рано почав працювати, займатися літературною творчістю. Перші публікації, вірші в районній газеті припадають на середину 60-х років минулого століття. Так само рано дізнається про важку серцеву недугу. Та це не перешкодило йому стати професійним журналістом і літератором.

Його оповідання та новели друкувалися в республіканській пресі та альманахах «Вітрила», «Калиновий спів», «Сонячне джерело».

Він поспішав жити, творити, любити... Здавалося, випереджав час. У хвилину відвертості в листі до друга-журналіста написав: «... а раптом Бог вділив якихось тридцять-сорок років життя, а я собі бездумно марную їх... хочеться щось по собі лишити на землі».

Доля відвела значно менше. Помер він у двадцять сім... 2 березня 1981 року.

Невдовзі після смерті Г.Мацєрука вийшла його перша збірка з промовистою назвою «Заповідано довго жити», до якої увійшла тільки дециця з написаного прозаїком – понад десять оповідань та новел.

У 2005 році в Чернівцях вийшла друга книга Г.Мацєрука «По кому росте трава», яка повертає нас до несправедливо забутих істин, з якими всі ми народжуємось, але необережно розгублюємо на тернистих життєвих дорогах...

«На березі журливої ріки
Є селище, що Любешовом зветься.
Його побачиш, не забудеш ти,
Воно у снах чарівних відгукнеться...

Церковний дзвін, що лине із блакиті,
І Стохід, що несе його у даль.
Нема землі милішої на світі,
Як наш квітучий любешівський край...»

Ці слова написала молода любешівська поетеса Євгенія Оласюк, які були покладені на музику її дідусем Заслуженим працівником культури України Карпом Овдійовичем Оласюком. Так з'явилася пісня.

А ще одну «Пісню про Любешів» написала колишня вчителька Любешівської школи Марія Миколаївна Сашук. Музику до пісні написала викладач музичної школи Юлія Баранович...

«Літо минуло, відпахло медами,
Ген вже видніється зоряний лан.
Стихли пташині радісні гами
Ранками стелиться сивий туман.
Липа осипала листя додолу,
Стали коротшими сонячні дні.
Діти неквапно крокують до школи,
Всміхнені очі у них і ясні...»

Це – уривок з вірша, який належить Миколі Шмигіну – кореспонденту газети «Вісник». В Любешові автор вірша з 1991 року. Його батьківщина – село Жеребилівка Новоград-Волинського району Житомирської області. Закінчив філологічний факультет Житомирського педінституту, вчителював на Звягельщині та Волині. Лауреат Всеукраїнського та обласних журналістських конкурсів. Художні твори друкувалися у всеукраїнських та обласних часописах. У 2003 році у Луцькому видавництві «Вісник і К» вийшла перша книжка М.Шмигіна, збірка короткої прози «Заручники кохання». Друга його збірка називається «Шлюбна подорож». Пізніше вийшли повість «Остання ніч песиголовця» та роман «Педагогічна богема». У 2011 році вийшла нова книга, повість «Коректура»...

Поезія – «багатство її душі» - так можна сказати про Фросину Лукашівну Смокович. Це людина, яка закохана в працю, у творчість, народжена для прекрасного. І це прекрасне Фросина Лукашівна несе всюди. За професією – вчитель. Безпосередня, серйозна і чиста, вона вражає своєю цілеспрямованістю, відвертістю. Чуйна, доброзичлива, вона не вміє лицемірити, вважає це негідним вчинком справжньої людини. Свій запал і любов вона вкладає у свої вірші. І в кожному з них, незалежно від тематики, - величезна філософія нашого життя.

Перегортаючи збірку Ф.Смокович «стежина в заросених травах», вкотре переконаєшся: коли душа людини тягнеться до прекрасного, це хороше вона бачитиме в усьому, на кожному кроці. Навіть у краплині холодного осіннього дощу помітить красу, а у пізній троянді уособить живу постать.

«Вже закінчувавсь вересень й літу
Слав останні прощальні листи.
Йї сказали: «Мороз на порозі !»
А вона... готувалась цвісти.
Серед квітів осінніх барвистих
І красива, і ніжна була
І одного осіннього ранку
Засоромилась і... розцвіла !..»

Ціла низка віршів у доробку Фросини Лукашівни об'єднана під назвою «Найкраща «школа» без дітей – холодна й непривітна». Тут є й ода першій вчительці, і гімн молодших школярів, і випускний вальс, котрий написала для своїх випускників. А вірш «Прощання зі школою» покладений на музику.

Де черпає натхнення Фросина Лукашівна? Мабуть, у кожній миті свого життя. Бо ж саме воно, оце буденне життя, найчастіше й підказує теми для чергового твору. І жінка підхоплює цю тему, одягає її в епітети, гіперболізує, кладе у римовані рядки і виколисує, мов рідну дитину. Бо ж влучно зауважила: «Відчуваю, що сили залишають щодень... У будь-який час, призначений Богом, доведеться відійти... А скільки ж ще не зробленого !.. Хотілося б відтворити хоча б на папері пережите, почуте. Бодай у цій царині лишити щось таке, що торкнулося б чиєїсь душі заради її очищення...»

Поезія – це особливий вимір у нашому багатогранному світі – зі своїми системами стилів, оригінальними художніми образами. Але вона розпочинається із храму, зайшовши в який

забуваєш про суєту і думаєш про вічне. Торкнулася душі поезія і Тамари Іванівни Ковальчук, корінної жительки Любешова.

Свій перший вірш вона написала у 2006 році, а вже у 2007-му вийшла у світ збірка з такою ліричною назвою «Одної ночі чарівної». Її жіноча мудрість у віршах переплелася з жіночою вразливістю, ніжністю, душевною чистотою. Сповнена невимовно глибоких почуттів до коханого чоловіка, своєї сім'ї, родини, вона виливає свій стан душі у свої пташенята-вірші...

Поетично налаштована на сприйняття навколишнього світу людина – це вічний романтик з нестримним бажанням жити неординарно у бурхливих потоках мрій, бажань та дійсності. Філософія поезії лягає у глибини людської душі. Серце, розум, саме життя поета не може належати тільки йому. Стан його душі можна означити як постійно зростаючу необхідність бути потрібною людям та рідній землі.

Своєю оригінальністю, філософськими роздумами вражають вірші уродженця села Судче, а на даний час – жителя села Ветли Петра Феодосійовича Токара. Вчитель молодших класів місцевої школи, він, крім своєї основної роботи з дітьми, виливає свої почуття, роздуми у віршах. Його твори неможливо слухати, читати просто, їх треба перечитувати, вдумуватися в кожне слово, яке проникає в саме серце.

Тож не мовчи так довго...
Розсївай словами серця ... зоряні квітки...
Й душі щедроти знову роздавай –
хай кожен візьме... на свої смаки...
В тебе їх ніжно-трепетних, цілющих
для кожного... І стачить всім на світі –
для всіх на білім світі суцїх –
з багатств душі, з їх сонячних привітів...

Вірші П.Токара про рідний край неможливо читати без сліз, бо такі ностальгічні думки є в кожного. Просто не кожен уміє їх так душевно передати...

Котить хвилі тихоплинний Стохїд, надихаючи на творчість тих, хто проживає тут, на березі ріки. Любов Федорівна Горщар, вчителька української мови та літератури закладу загальної середньої освіти «В'язівненської гімназії», народилася і виросла тут, на березі Стоходу. Чи то плаваючи в човні, чи йдучи квітучими луками понад річкою, жінка просто не може бути байдужою до краси свого краю, своєї маленької батьківщини. У її віршах і ностальгічні мотиви за роками дитинства та юності, і оспівування природи квітучого Полісся, і роздуми про сенс життя.

«Ну здрастуй, Стоходе,
Як пахнеш ти дитинством,
Як розцвітаєш юністю в думках,
Нанижуючи спогадів намисто...»
«Для мене кожен день - це Божий дар,
Кожен подих мені - насолода.
Упиваюсь життям...
Як та бджілка нектар,
Відчуваю його насолоду.
Я стою у цій дивній красі...
Яке щастя це бачити знову!
Я додому вернусь і вірша напишу,
Що влетів вітром в душу з діброви...»

Майже щодня викладає витонченим візерунком на полотні паперу поетичні рядки ще одна любешівська поетеса Ніна Юрченко кілька останніх років. До цього не писала взагалі. Хоча, як зізналася, перші проби римувати були ще в шкільні роки.

Її маленька батьківщина – село В'язівне, де народилася, навчалася в школі. Школа – ось і вся наука в її житті. Після її закінчення були сезонні роботи, а вже потім поїхала до рідного дядька на Черкащину, де й зустріла свого судженого. І вже з плином років жінка повернулася на Любешівщину. З чоловіком у селищі звели дім, виростили сина та доньку.

Першими поезіями Ніна Юрченко ділилася на особистій сторінці у Фейсбуці. А далі посипалися нові доробки, отримуючи у відповідь надихаючі відгуки.

«Колись зійде хороше слово у мені, перлинами розкотиться по світу...», - пише в одному з віршів Ніна Юрченко. І ось ці перлини виблискують уже на сторінках її першої книги «Я свят на будні не міняю», яка нещодавно побачила світ...

Її творчість зростала деревцем, закоріненим у привітну, живодайну землю рідного села Шлапань. Кожен вірш Ганни Миколаївни Шукалович, яка друкується під псевдонімом Ганка Поліска, - це сповідь її душі, незабутній епізод з її життя.

Тематика її віршів різноманітна. В них висвітлюються і нелегкі будні медиків (Ганна Миколаївна за професією медична сестра), і любов до рідного краю, і спогади про маму; є вірші і християнської тематики.

Ганна Миколаївна любить співати, тому деякі свої твори покладає на музику і залюбки наспівує...

Вона – проста сільська жінка, колишня працівниця культури, Олена Романівна Бурдак, жителька села Седлище. Її вірші такі ж прості і веселі, як сама авторка. Слухаючи або читаючи їх, отримуєш заряд хорошого настрою, сповнюєшся оптимізмом, забуваєш всі негаразди сучасного життя.

Олена Бурдак за професією керівник хорового академічного колективу. Після закінчення Луцького культосвітнього училище постійно працювала у будинку культури: починала в села Залаззя, а потім – у своєму рідному Седлищі.

«Якби мала багато вільного часу, писала б щодня», - зізнається жінка. Вона просто не може не писати. А ось щодо видання збірки чи друкування своїх творів у періодичних виданнях, то це для неї не головне. Але іноді свої вірші, гуморески викладає на сторінці у Фейсбуці...

У творчої людини є велике щастя – це народження нового твору: вірша, поеми, оповідання чи маленької мініатюри. Тоді прискорено б'ється серце, душу переповнюють незвичні хвилювання, зникає весь світ і думки шикуються в ритмічні строфи. Звідки вони беруться? Хто їх надиктовує? Як дізнатись? Це одна з найбільших таємниць людської свідомості. З упевненістю можна сказати, що нічого вищого за щастя творення для справжнього поета немає.

Таке щастя, напевне, відчула і жителька с. Березичі, авторка двох збірок Валентина Ланевич.

«Я не зову себе поетом,
Пишу, що відчуваю, чим живу.
Та все ж словесним переплетом
Душу чиюсь невабом й зачеплю», -

так щиро і відверто говорить про себе Валентина, яка свої перші твори написала ще в шкільні роки та в основному систематично писати почала зовсім недавно, в 2010 році.

Валентина Ланевич у віршах залишає свої роздуми, сумління, бо шукає відповіді на питання, які їй постійно задає життя, Жінка небайдужа до долі своєї Батьківщини. Тема війни на Донбасі дуже близька їй, як матері, як просто жінці. Материнське серце не може мовчати і на папір лягають рядочки віршів, як крик душі, як стогін зболілого серця.

Перша книга В.Ланевич «Ви чули, як співають чорні солов'ї?» побачила світ у 2016 році. Друга збірка «На межі» вийшла у 2017 році.

Твори В.Ланевич друкувалися у літературно-художньому журналі «Дніпро», у незалежному літературно-художньому журналі «Літерат», окремі ввійшли до збірок «Мотиви різнокраю» та «Понад усе нам Україна»

Валентина Михайлівна брала участь у четвертому Всеукраїнському етно-фестивалі «Карпатський пегас», приуроченому 162-річчю від дня народження І.Франка.

Поетесу з села Березичі було відзначено дипломом міжнародного літературного конкурсу в Парижі, який проводив літературний інтернет-журнал живої поезії та прози Всесвітньої асоціації письменників «Congres Litteraire Mondial».

В.Ланевич брала участь у ХІХ загально-національному конкурсі «Українська мова – мова єднання» і отримала Диплом Лауреата конкурсу у номінації «Країна. Витоки. Родовід».

Валентина Ланевич пише просто, доступно всім знайомими словами, які в її віршах грають іншими барвами.

«Тільки життя дається раз прожити,
Якої б не досяг в польоті висоти.
Не сип з руки ти бруду до криниці,
Котра дала напитись чистої води», -
пише В.Ланевич...

«Біжить Стохід, поспішає до Чорного моря,
Надивиться по дорозі і щастя і горя,
Чого тільки не почує, поки добереться !
Будеш знати Синьоокий, як кому живеться !
Твоє Полісся завітчане мирно спочиває...
З діда-прадіда хліб сіє, косить і жнивує,
Щастя-долі в неба просить... Хай Бог це почує !»

Ось такими словами оспівує своє рідне Полісся корінний житель Любешова Олександр Григорович Клубук. Його перша збірка «Люблю своє Полісся» вийшла у 2019 році у видавництві «Вежа-Друк» міста Луцька. До книги ввійшли перші проби пера автора, починаючи з 2016 року. В ній він пропонує читачам прозу й частину віршів.

Зміст-тематику майже всіх своїх творів Олександр Григорович не випадково присвятив чудовій Волинській землі. Адже саме на березі тихоплинного Стоходу і красуні Прип'яті провів він своє дитинство та юність.

Упродовж трьох років О.Клубук писав лише прозу, черпаючи натхнення з усього, що чув, бачив, а ще відшукував у своїй пам'яті, гортаючи затерті сторінки власного життя.

Згодом його творчий доробок збагатився і віршами, які спочатку писати не любив, бо вважав, що його думкам буде надто тісно в обмеженій площині. Однак після першої вдалої спроби зрозумів, що це – нелегко, але ж так заманливо і спокусливо. Тож згодом посипалися його вірші. Аби встигав збирати, і чим далі – тим краще.

Кожен вірш О.Клубука – це сплеск уяви, тема жіночої і материнської долі, тема вірності й душевної щедрості. В основі його поетичного бачення лежить глибока любов до рідного краю, яким він мандрує подумки, сповідуювання народної моралі...

Вона не нарікає на життя, а просто живе тією долею, яка судилася їй. Це – Наталя Здрок із села Зарудче, яка має дивовижну здатність дивитися на світ і бачити в ньому те, повз що ми проходимо зовсім байдуже. Її вірші сповнені доброти. В них – вся краса рідного краю. Читаєш і бачиш перед собою чудову природу, розкішну красу старовинного парку, рідного села. Вона бачить оточуючий світ у світлих барвах, дарує людям щедрість свого не підкореного хворобою серця...

Благородний поліський край дав насагу багатьом творцям поетичного слова. Крім вищезгаданих, список творчих особистостей можна продовжувати ще й іще. А в ньому – Степан Пилипчук, колишній редактор районки, Надія Оласюк із Селіска, Костянтин Солоха з Мукошина, Петро Ярмолук із Залізничі, Раїса Малафійк із Невіра, Юлія Бондарчук із Підкормілля, Тетяна Баранова, Олеся Ющишин та Оксана Павлючик з Любешова... Цей список можна продовжувати, бо наш край щедрий на талановитих, які вселяли і вселяють в серця краян віру в добро, любов, надію в щасливий прийдешній день...

Список джерел та літератури

1. Черняк М.К. Моложай. Поезії.- Луцьк: Надстир'я,1998.120 с.
2. Черняк М.К. Пісня з лелечого крила – Луцьк. Вісник і К.2002.-60 с.
3. Люблю своє Полісся: збірник прози та поезій/Олександр Клубук.- Луцьк: Вежа-Друк, 2019.-212 с.
4. На межі: збірка поезій/ Ланевич В. – Мена:ТОВ «Домінант», 2018.-84 с.
5. Ви чули, як співають чорні солов'ї ? : поезія, оповідання/ Ланевич В. – Мена: Друкарня «Домінант», 2016.-340с.
6. Я свят на будні не міняю/Н. Юрченко.Луцьк:друкарня Волиньполіграф, 2020.156 с.
7. Смокович Ф.Л. Стежина в зарощених травах. Луцьк: Волинська книга, 2007.-108 с.
8. Мацерук Г. Г. Заповідаю довго жити: Оповідання. Юр'єв В.О. Золота неділя: Повесть/ Предмова А.М'ястківського.-К.:Радянський письменник., 1983.-294с.
9. Ковальчук Т.І. Одной ночі чарівної. Поезії.- Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007.- 128с.
10. Матеріали сценаріїв тематичних заходів Публічної бібліотеки Любешівської селищної ради.

З ІСТОРІЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ НА ВОЛИНІ. ЛЮБЕШІВСЬКИЙ РАЙОН (1945–1990 р.р.).

Відомо, що Любешівський район в нинішніх межах має нетривалу, але досить непросту й водночас славу історію. І це незважаючи на те, що ряд його населених пунктів за останні 100 років належали не до Волині, а до Мінської губернії, або ж Поліського воєводства відповідних держав [9, 457]. Напередодні чергових територіальних трансформацій нашого краю вже в умовах незалежної України все ж варто згадати про окремі сторінки з минувшини району, зокрема з історії православ'я новітніх часів. Тут слід наголосити, що найбільш помітними архітектурними пам'ятками Любешівського району й у нашому сьогоденні залишаються православні храми. Окремі з них були збудовані ще у другій половині XVIII - середині XIX століть. За віки діяльності їх міцні, переважно дерев'яні стіни пам'ятають як роки розквіту та величі, так і роки занепаду та руйнувань. До одного з таких сумних відрізків у історії ряду православних храмів Любешівщини можна віднести період між 1945 – 1985 роками.

У ці роки церковні інституції періодично піддавалися організованим компаніям ідеологічного тиску на духовенство та віруючих, жорсткому обмеженню діяльності, секуляризації майна з боку як партійних структур, так державних органів влади. Якщо до Другої світової війни традиційно поліконфесійна Волинська область у її нинішніх межах нараховувала 425 православних храмів та 6 монастирів, то на середину 1988 року в статусі державної реєстрації тут діяло лише 179 православних громад. За ці роки були зняті з реєстрації громади та припинена діяльність біля 250 православних храмів, в т.ч.-37, що були пам'ятками архітектури, 69 закритих церков, як аварійних, розібрано, а 9 - згоріло [12,210]. Водночас, протягом всього повоєнного часу й до 1988 року, на Волині не було зареєстровано ні однієї нової православної громади, не збудовано жодного православного храму [3,423]. На території нинішнього Любешівського району на час відомої «горбачовської перебудови» з 16 взятих на облік у грудні 1944 року храмів, залишались діючими лише чотири громади Руської православної церкви (РПЦ) в селах Велика й Мала Глуша, Деревок та Залізниця [10].

Згідно архівних джерел за роки Другої світової війни в області було зруйновано та значно пошкоджено 135 церковних приміщень [8,109]. Відомо також, що роки окупації та перші місяці після визволення в Любешівському районі, як і скрізь на Волині, були для Церкви досить складними. Зокрема відомим є факт трагічної загибелі в лютому 1944 року настоятеля храму с. Деревок священика Григорія Неслуховського [14,355]. Разом з тим, частина храмів під час військових дій за визволення району від німецько-фашистських військ не зазнало значних пошкоджень і досить швидко відновила свою діяльність. Як зазначалося, наприкінці 1945 року вважалися діючими 13 православних громад, ще три – з причини руйнувань храмів ще не діяли [8,214]. На той час православне середовище в нашому краї в черговий раз було розділене й належало до Автокефальної та Автономної православних церков. Тривав суперечливий процес визначення парафій, духовенства та віруючих щодо юрисдикційної приналежності до Руської православної церкви, який не скрізь відбувався добровільно. У Любешівському районі цей період припадає на травень-грудень 1945 року. Як свідчать архівні документи, протягом цього часу у всіх діючих православних громадах повноважним представником Волинсько – Рівненської єпархії РПЦ були проведені парафіяльні збори, прийняті відповідні заяви в органи влади для реєстрації громад та укладення договорів на церковне майно. На їх підставі тодішній Уповноважений Ради у справах Руської православної церкви при Волинському облвиконкомі М. Діденко видавав відповідні реєстраційні документи. Зокрема, на громади РПЦ в селищі Любешів, селах Велика Глуша та Деревок довідки про реєстрацію були видані відповідно 21 та 22 травня 1945 року, на громади с. Цир 20 жовтня, а в с. Мала Глуша лише через півроку – 25 грудня [10].

Аналізуючи політику органів державної влади, що здійснювалась у ті часи щодо Церкви, і особливо в питаннях зняття з реєстрації релігійних громад та закриття храмів і монастирів, можна стверджувати про продуману компартійними ідеологами поетапну послідовність.

На першому етапі, тобто в 1948 – 1954 роках, зазнали натиску православні монастирі та громади, культові споруди та частково ті, що належали до «приписних парафій», тобто таких, що не мали постійного священика. Тут слід враховувати, що згідно архівних даних біля 200 православних храмів та монастирських приміщень після воєнного лихоліття вимагали негайного ремонту. Проте тогочасні матеріальні нестатки населення не дозволяли це швидко здійснити, а держава для цього коштів та будівельних матеріалів майже не виділяла, тому в цих умовах віруючі чинили неймовірні зусилля щоб відремонтувати свої святині та не допустити їх закриття [4,202].

Вже на другому етапі, з кінця 1950-их років, зважаючи на нестачу духовенства (так як в СРСР було закрито більшість духовних семінарій), розпочалось масове зняття з реєстрації та закриття згадуваних вище «приписних» громад та їх храмів. Так станом на початок 1961 року з 355 зареєстрованих в області православних громад обслуговували лише 205 священників. Водночас органами державної влади керівництву РПЦ була нав'язана «негласна» вимога про те, що священник може обслуговувати лише одну парафію. До цього ж слід додати й значне фінансове оподаткування, що накладалося владою на релігійне об'єднання та священнослужителів. На цьому етапі гоніння на Церкву в області в 1960-1961 роках було знято з реєстрації та закрито 97 храмів, а в 1962 – 1963 роках- ще 123 [4,250].

Проте навіть за таких умов релігійність населення Волині залишалася досить високою. Так, за 1977 рік рівень офіційної православної обрядовості в області складав 57,9 відсотків похрещених новонароджених, 7,1 відсотка повінчаних шлюбних пар, більше 66 відсотків похованих за церковним обрядом померлих, тобто був одним з найвищих в Україні. Показовими тут є ці показники в чотирьох православних храмах Любешівського району, що на той час залишилися діючими. Зокрема в 1977 році в них було похрещено 684 дитини, тобто 83 відсотки від усіх, що народилися на території району, повінчано 13 шлюбних пар (3,8 відсотка) та захоронено за церковним обрядом 226 померлих (73,3 відсотки) [10]. Навіть за свідомої „неточності” обрядової статистики з боку духовенства, ці показники однозначно свідчать, що жителі району в умовах масованого атеїстичного натиску не полишали православної віри

Нещодавно в архіві колишнього сектору в справах релігій Волинської облдержадміністрації виявлені маловідомі матеріали щодо історії православ'я в області 1945 – 1960-х років. Зокрема, це унікальні фотознімки та реєстраційні справи релігійних громад, датовані другою половиною 1940-х років. На їх підставі в цьому дослідженні буде оповідається про три найбільш постраждалі храми - пам'ятки архітектури в Любешівському районі [10].

Як зазначалося, вже наприкінці 1940-х років розпочалися дії держави щодо обмеження діяльності православних громад, вилучення у них храмів, пошкоджених під час Другої світової війни. Однією з перших в районі, ще в 1948 році, була знята з реєстрації православна громада в с. Ветли, а напівзруйнований під час військових дій храм - розібрано [14,301]. Проте особливо показовими в цьому контексті є події щодо Свято – Олександро-Невської громади РПЦ та приналежного їй храму в селищі Любешів. З архівних документів відомо, що православна громада в цьому населеному пункті, як згадувалося, була зареєстрована 22 травня 1945 року. Цим днем датується довідка Уповноваженого, видана в тому, що в селі Любешів (так в документі) в особі громадян Петрика Василя Артемовича, 1886 р.н., Ковальчука Парамона Григоровича, 1889 р.н. та Куха Герасима Деомидовича, 1892 р.н. зареєстрована релігійна громада і їм, як церковній раді, дозволяється керувати церковними будинком та майном. Ревізійну комісію громади на той час очолив Клубук Кирило Микитович, 1887 р.н. Характерним показником щодо віку та рівня грамотності тогочасного віруючого населення цього поліського містечка можна вважати список першої повоєнної «двадцятки», тобто, групи віруючих - засновників православної громади. Зокрема, з 21-го віруючого, згаданих в списку, жоден з них не був молодшим 50-ти років, лише один був зовсім неписьменним, засвідчивши себе в цьому документі трьома хрестиками, а його своєрідний підпис за згодою сторін в документі завірив інший односельчанин. Для порівняння, у цей же час у «двадцятці» Свято – Хрестовоздвиженської громади РПЦ с. Цир з 20 її членів вже 10 були зовсім неписьменними [10]. Щодо «двадцятки» з громади Любешова, то більшість віруючих була місцевими жителями, частково з с. Зарудчі, та займалися переважно, як зазначено в документах, «хлебопашеством». Жоден з них, як вимагали тоді органи державної влади, не був судимий. Громада мала свого настоятеля протоієрея Іоана Веренича, який одночасно був і благочинним всіх церков району, та псаломщика Феодосія Кунька. Проте з приміщенням для проведення богослужінь у цієї громади вже на той час були труднощі. Як свідчать архівні документи, місцем для проведення богослужінь представники православної громади на той час зазначили «Любешовское кладбище», де очевидно була каплиця. Щодо величю, як це вбачається з архівної фотографії, Олександро – Невського храму, то відомо, що він дістав руйнування під час військових дій (додаток 1). Добре інформований місцевий краєзнавець П.Г. Бущик вважає, що це мало місце між 7 та 10 травня 1944 року під час бомбардувань німецькою авіацією, тобто, вже після визволення Любешова від нацистської окупації [2,137]. Є підстави вважати, що під час пожежі, що тоді виникла, згоріло майже все церковне начиння храму. Про зuboжілий матеріальний стан цієї парафії у ті часи можна дізнатися з опису церковного майна, яке одержали в користування віруючі згідно договору з Любешівським райвиконкомом від 20 квітня

1945 р., підписаного його представником Русиловим К.Є. У цьому первинному описі майна зазначено лише п'ять ікон і дванадцять інших, суто євхаристійно - богослужбових предметів з церковного вжитку.

Так як це дослідження не належить до теми опису всієї історії цієї церкви, то лише зазначу, що Олександро- Невський храм у містечку Любешів був збудований 1869 році з дуже високоякісної цегли [2,67]. Навіть прямі попадання в травні 1944 році в церковну будівлю авіабомб та п'ятиріччя перебування без даху, як свідчить фото кінця 1940-х років, не призвели його міцні муровані стіни до значних руйнувань. Про архітектурну, будівельну та естетичну значимість цього храму свідчить і те, що вже в перші повоєнні роки він мав статус пам'ятки архітектури. Тому твердження органів місцевої влади у ті часи, що ця сакральна будівля ремонту не підлягала, були безпідставними [10].

У вересні 1948 року члени виконавчого органу православної громади селища. Любешів проходять передбачену тодішнім законодавством перереєстрацію в обласного Уповноваженого в справах релігій. Із заповнених ними анкет стає відомо, зокрема, про старосту громади Петрика В.А., що він був на цій посаді лише з 1944 року, та значиться в анкеті, що в жодній з армій не служив і є малограмотним. Іншим впливовим активістом громади був вже згадуваний псаломщик Кунько Ф.І., який зазначив у анкеті, що він за національністю білорус, в 1918 році закінчив два курси учительської семінарії, в 1930 році – курси псаломщиків в м. Кременці та вже був 8 років у цій церкві псаломщиком. Відомо також, що з 1926 по 1928 роки він був рядовим в польській армії, а 1944 – 1945 роках служив у Червоній армії. Про голову ревкомісії Клубука К.М. теж коротко повідомлялося, що він син селянина, малограмотний, землероб, вже 8 років був членом церковної ради, на військовій службі не перебував [10]. Щодо священника Іоанна Веренича, то крім копії довідки, датованої квітнем 1949 року від Уповноваженого про те, що він є в.о. благочинного Любешівського району, інших даних про нього в досліджуваних архівах не виявлено.

Відомостей про те, як тривала діяльність Свято – Олександро-Невської громади РПЦ в районному центрі Любешів у перші повоєнні роки в згаданому архіві теж немає. Проте з виявленої тут переписки вбачається, що вже на початку 1949 року партійна й радянська районна влада однозначно визначилася про необхідність знесення будівлі частково зруйнованого храму, до того ж ще й розміщеного в центральній частині селища. В архівних матеріалах зберігається акт огляду храму від 4 квітня 1949 року, здійснений представниками місцевої влади. З нього стає відомо, що „... существующая церков по улице Сталина... построена в 17 веке из строительного кирпича... Во время военных действий в 1944 г. разрушена немецко - фашистскими захватчиками..., уничтожена крыша с кровлей и перекрытием, окна и двери...». При цьому в документі наголошувалося, що хоча храм «санитарным и бытовым условиям не соответствует... религиозные обряды в церкви проводятся». Цей вислів однозначно свідчив, що православна громада, все ж пристосувала частину приміщення зруйнованого храму для богослужінь, а в документі все ж визначалося, що церква не придатна до експлуатації і її рекомендувалося закрити, тобто припинити її використання для релігійної діяльності (додаток 2). Показово, що благочинний району та настоятель громади о. Іоан Веренич теж висловив згоду з цим актом. Як свідчать архівні документи, підтримало таку його позицію й керівництво Волинсько – Рівненського єпархіального управління РПЦ, рекомендуючи передати церковне начиння з цього храму в одну з найближчих парафій. Узяті за основу такі негативні висновки і стали відправною засадою для подальших дій обласної та районної влади. Вони завершилися рішенням Волинського облвиконкому від 8 лютого 1950 року, про те що «...церкву у райцентре Любешова закрыть, ...религиозную общину с регистрации снять» (додаток 3). Водночас місцева влада, мотивуючи, що руїни церкви розміщені поміж «районним Будинком культури і новозбудованою чайною», пообіцяла розібрати будівлю на матеріали «для будівництва культурних закладів в районі». Щоправда, подальша переписка владних структур з цього питання та роботи по знесенню церковної будівлі тривали ще й в наступні роки. Зокрема, залишається невідомою та обставина, яка змусила тодішнього Уповноваженого у справах РПЦ в області С. Богданова вже у 1955 (!) році вимагати позбавити цей храм статусу пам'ятки архітектури [11] (додаток 4). Вірогідно, що православні віруючі Любешова продовжували протестувати щодо знесення своєї святині, а керівництво тодішньої обласної архітектури все ж ухилялося від однозначної підтримки таких дій районних та обласних органів влади. Разом з тим, як вбачається з архівної переписки, ці ж керівники, як, зокрема, і охоронці пам'яток архітектури, не перешкодили

таким намірам як у цьому випадку, так і під час знесення у Любешові старовинного костелу піарів у 1969 році [2,156].

Як відомо, на час нормалізації державно – церковних відносин в СРСР наприкінці 1980-х років, з різних причин православна громада смт. Любешів спочатку відновила свою діяльність, збудувавши в 1993 році храм в околиці селища - селі Зарудчі. Лише 13 квітня 2001 року Волинська облдержадміністрація зареєструвала статут Свято-Олександро-Невської громади УПЦ, а вже 12 вересня 2003 році у новозбудованому храмі в центрі селища Любешів відбулося перше богослужіння [2,173].

За схожими обставинами склалися у ті часи події й щодо ще однієї пам'ятки архітектури – православного храму в с. Дольськ. Як відомо з виявлених архівних документів, Свято-Успенська громада РПЦ в цьому селі була зареєстрована 25 жовтня 1945 року. Церковним старостою на той час був Сорока Євдоким Мефодійович, 1896 р.н., його заступником – Бубало Степан Якович, 1894 р.н., а касиром Савчук Єремій Пилипович, 1886 р.н. Досить показовою особою був голова ревізійної комісії Христинчик Василь Якович, 1875р.н., який як вбачається з анкети, в 1892 – 1902 та 1914 – 1917 роках служив у царській армії. Він за участь в бойових діях був нагороджений «медалью за китайську війну», а також «георгиевським хрестом IV ступеня за русско – германську війну». Тут слід наголосити, що в ті часи повідомляти в анкетах про «царські» та «польські» нагороди церковні активісти уникали й це свідчить про однозначну сміливість цього поважного віку чоловіка [10].

Щодо храму, де віруючі Свято – Успенської громади с. Дольськ мали проводити богослужіння, то в договорі з Любешівським райвиконкомом від 15 жовтня 1945 року про це конкретно не було вказано. Але відомо, що в селі був дерев'яний Покровський храм, збудований за одними джерелами в 1849 році, але більш вірогідно, на рубежі XVIII–XIX ст. Так трапилося, що ця будівля була пошкоджена під час бойових дій в роки Другої світової війни. Як вбачається з унікального архівного фото наприкінці 1940-х років ця, на той час пам'ятка архітектури вже не мала даху та куполів, але більш значних руйнувань тут все ж не було помітно (додаток 5). Залишається невідомим, чому місцева громада не відремонтувала храм в перші повоєнні роки, коли ще тиск владних структур на Церкву був послаблений. При цьому, наприкінці 1940-х років в окремих документах громади, згадується «ієромонах Ніфонт», який в ті часи тимчасово опікувався над віруючими села. Можливо, це був о. Ніфонт Новицький, один з небагатьох зареєстрованих в районі священників. Усе це дало підставу Уповноваженому в справах релігій в області С.Богданову зробити висновок, що «религиозная община ничего не сделала, чтобы восстановить это здание... и фактически распалась». Вірогідною причиною ситуації, що склалася, було все ж загальне повоєнне зубожіння місцевого населення та різні перепони щодо ремонту пам'ятки архітектури й відсутність постійного священика. У 1956 році Свято - Успенська православна громада була знята з реєстрації, а храм залишився далі руйнуватися. Згідно виявленого архівного документу, після висновків згаданого Уповноваженого С. Богданова та рішення Любешівського райвиконкому за підписом його голови П. Будька 28 липня 1956 року виконком Волинської обласної Ради вирішив надати дозвіл Любешівському райвиконкому «...розібрати аварійний дерев'яний будинок Покровської православної церкви в с. Дольськ і матеріал використати на будівництво культурних установ» [10]. Відомо, що в цьому ж році старовинний храм було розібрано.

Лише в роки «горбачовської перебудови», згідно заяви віруючих, рішенням Волинського облвиконкому від 22.10.1990 року в селі знову була зареєстрована православна громада та дозволено спорудження церкви. Через п'ять років у новозбудованому храмі розпочалось проведення богослужінь [2;122]. Організацію робіт по спорудженню храму у цей період очолили Комзюк С.О. Божко А.В., Сорока С.І. та інші [10].

На початок 1960-х років припадає й період остаточного закриття ряду інших православних храмів у Любешівському районі, хоча окремі з них фактично не діяли вже з середини 1950-х років. У 1961 році були зняті з реєстрації релігійні громади та закриті приналежні їм храми в селах Бучин, Пожиг та Угриничі, а в 1962 році така ж доля спостигла й храми в селах Бихів, Залаззя та Цир. Ще один храм в с. Борки був знятий з реєстрації лише в 1983 році, хоча він фактично не діяв вже наприкінці 1950-х років [12,207]. У цьому контексті, так як храм теж у ті роки був пам'яткою архітектури, збудований ще в 1769 році і є зараз однією з найдавніших сакральних будівель у районі, то про його новітню історію варто зупинитись більш конкретно. Як вбачається з архівних документів, Свято - Юсафська громада РПЦ, в числі кількох інших була зареєстрована 22 травня 1945 року. У дослідженому архіві зберігається довідка

Уповноваженого про те, що в селі Борки в особі громадян Рабніка Філімона Прокоповича, 1890 р.н., Романчука Іларіона Івановича, 1879 р.н. та Матвійчука Макара Назаровича, 1890 р.н. зареєстрована релігійна громада і їм, як церковній раді, дозволяється керувати церковним майном та храмом. Ревізійну комісію громади на той час очолив Сергійчук Гаврило Сергійович, 1888 р.н. Усі інші члени «двадцятки» також були жителями цього ж села і займалися «хліборобством» у власних господарствах, жоден з них, як вимагали тоді органи державної влади, не був судимий. Храм мав свого постійного священнослужителя, згадуваного вище ієромонаха Ніфонта Новицького, про якого у виявленому архіві більш конкретної інформації немає. Про матеріальний стан цієї парафії у ті часи можна дізнатися з опису церковного майна, яке одержали в користування віруючі згідно типового договору з Любешівським райвиконкомом від 14 травня 1945 р., підписаного його секретарем Шелест Т.А. Серед опису майна згадуються кілька цінних предметів культової атрибутики з срібла – чаша, звязиця, дискос тощо. Жодна із наведених в описі церковних речей не датована, тут лише значаться назва та приблизна вартість [10]. У цілому перелік переданих громаді речей незначний, зокрема, зовсім мало ікон, що можна пояснити кількомісячним перебуванням храму в зоні бойових дій. Водночас відомо, що будівля церкви не зазнала значних пошкоджень і однією з перших в районі відновила свою діяльність

Як і в згадуваних вище парафіях, у червні 1948 року члени виконавчого органу православної громади с. Борки здійснюють перереєстрацію в Уповноваженого. Із заповнених ними анкет стає відомо, зокрема, про Рабника Ф.П., що він церковним старостою став лише в 1945 році, закінчив церковно - приходську школу, на військовій службі не був та займається «хлебопашеством». Більш цікавими виглядають в анкеті записи щодо голови ревкомісії Сергійчука Г.А., який закінчив не лише церковно – парафіяльне училище, але й з 1910 по 1918 роки служив у царській армії. Він дослужився до старшого унтер – офіцера й за Першу світову війну був нагороджений трьома георгіївськими хрестами. Як вже зазначалося, такі відомості про себе в ті часи ризикував вказувати не кожний. І все ж на цій посаді Сергійчук Г.А. залишався до часу своєї смерті у квітні 1951 року.

Якраз у ці роки здійснюється перша спроба державних структур призупинити діяльність храму шляхом визнання його непридатним для богослужінь. В архівних матеріалах зберігається своєрідно написаний «протокол» про технічний стан будівлі церкви від 19 червня 1951 року під головуванням бригадира будівельної бригади колгоспу ім. Будьонного Іванюка Йони Васильовича. Згідно цього документа, підписаного й представником церковної ради Матвійчуком Г.Н. стає відомо, що храм на час огляду знаходиться в доброму стані, пошкоджень стін та стелі не виявлено й лише залізна покрівля даху вимагає пофарбування. У цьому ж документі згадується й церковна хата для священника, збудована громадою в 1949 році. Позитивні висновки членів згаданої комісії на цей раз були очевидними. Наступні кілька років для православної громади були спокійними, щоправда в серпні 1954 року виникає конфлікт між настоятелем парафії о. Феодором Пінкевичем і церковною радою. Все це призвело до того, що з подання священника здійснилося повне оновлення церковної громади й частково, «двадцятки». Церковним старостою стає Ковалик Аркадій Федорович, 1904 р.н. про якого відомо, що він закінчив у свій час церковно – приходську школу, два роки служив у Червоній армії, нагороджений медаллю «За победу над Германией». Касиром став Грицюк Омелян Хомич, а заступником – Кошелюк І.П., які зазначили в анкетах, що до 1955 року жодних посад в церкві не займали [10].

Уже через кілька років ця православна громада фактично припинила діяльність, а старовинний храм був закритий. Основною причиною цього могло бути переведення священника на іншу парафію. Як в ті часи траплялося, свою роль тут, вірогідно, відіграла й негативна позиція щодо діяльності православного храму в цьому великому відомому селі з боку районних та місцевих владних керівників [10]. Шкода, але жодних інших документів про події, що спричинили припинення діяльності православної громади в с. Борки виявити поки що не вдалося. Показово, що закrywши храм – пам'ятку архітектури, все ж зняти з реєстрації громаду обласна влада ризикнула лише в серпні 1983 року. Це вже був час останніх та невдалих спроб так званого «упорядкування релігійної мережі», здійснених державою якраз напередодні «горбачовської перебудови». Разом з тим приміщення храму, цінної пам'ятки архітектури, спочатку планувалося переобладнати з «соціально – культурною метою», але фактично він багато років використовувався як склад колгоспу й з часом став аварійним [12, 202].

Але вже через п'ять років, згідно заяви віруючих, постановою Ради в справах релігій при Раді Міністрів СРСР від 28 червня 1990 року в селі знову була зареєстрована православна громада, щоправда, як Свято - Іоано – Богословська, якій дозволено відкрити приміщення церкви.

Вже через рік у відновленому храмі розпочалось проведення богослужінь [1,122]. Організацію робіт по ремонту у цей період очолили Немірець В.В., Мокич С.А. Ковальчук М.Р. та інші. Як вбачається з усіх відомих світлин, то віруючі с. Борки дослухались до порад фахівців з сакральної архітектури й відреставрували свій храм майже таким, як він був багато десятиліть тому. Про це переконливо свідчить фото, датоване 1949 роком (додаток 6).

У наш час у незалежній Україні, як і Волині, зокрема, продовжується духовне відродження суспільства та активний розвиток церковного комплексу. Переважно мирне співіснування релігійних організацій різних конфесій в умовах нашого сьогодення, належне сприяння з боку держави їх статутній діяльності однозначно засвідчують про стабільність та демократизм українського суспільства та загальноєвропейські принципи державного законодавства. Хочеться вірити, що згадані вище державно – церковні протиріччя доби СРСР більше ніколи не повторяться в історії незалежної України.

Свято - Олександр – Невський храм в смт Любешів. Архівне фото, 1949 р.

А К Т

Дня 4 апреля 1949 года

Комиссия в составе председателя Любешовского п/Совета т.Русила К.Я. инженера районного отдела колхозного строительства т. Полуносика, зав. коммунального хозяйства т. Зимича, госинспектора Любешовского района т. Любещаниной Р.О.

В присутствии псаломщика т. Кунько и церковного старости т. Петрига произвели обследование существующей церкви в м. Любешове по улице Сталина, которая была построена в 17 веке из строительного кирпича.

Во время военных действий в 1944 г. разрушено немецко-фашистскими захватчиками, а именно: уничтожена крыша с кровлей и перекрытием окна и двери. В настоящее время религиозные обряды в церкви производятся, не взирая на это, что церковь как санитарным, так и бытовыми условиями не соответствует.

Имеется больше щели и трещины в стенах и навесах, что может способствовать внезапном провале, этим самым может привлечь жертвы в населении.

Мнение комиссии такое, чтобы церковь закрыть, так как имеется 85% разрушенности и данная коробка для ремонта негодна.

Председатель с/совета	/подпись/	/РУСИЛО/
Инженер	/подпись/	/ПОЛУНОСИК/
Коммухоз	/подпись/	/ЗИМИЧ/
Госинспектор	/подпись/	/ЛЮБЕЩАНИНА/

/см. на обороте/

Акт технічного стану Свято - Олександр – Невського храму в смт Любешів від 4 квітня 1949 р.

Р Е Ш Е Н И Е

Исполкома Волинского Областного Совета депутатов трудящихся
г.Луцк № 114 от 8 февраля 1950 года

" О закрытии церкви в м.Любешове,
которая не соответствует технически
и санитарным условиям".

Принимая во внимание, что в райцентре Любешове церковь на 85% разрушена и не соответствует технически и санитарным условиям, что может вызвать жертвы - Исполком Волинского Областного Совета депутатов трудящихся -

р е ш а е т :

1. Церковь в райцентре Любешове закрыть, Уполномоченному Совету по Волинской области т.Богданову религиозную общину снять с регистрации.

Председатель Исполкома
Волинского Областного Совета
депутатов трудящихся

/А.М.ИЗДЮ/

Секретарь Исполкома
Волинского Областного Совета
депутатов трудящихся

/А.ЛЕВЧЕНКО/

Рішення виконкому Волинської обласної ради депутатів трудящих від 8 лютого 1950 року щодо закриття Свято - Олександро – Невського храму в смт Любешів.

З А К Л Ю Ч Е Н И Е

о недействующем церковном здании в райцентре Любешеве.

Исполком Любешевского районного Совета депутатов трудящихся возбудил ходатайство о разборке имеющегося в райцентре Любешеве аварийного кирпичного здания Александро-Невской церкви и использовании материалов на строительстве райцентра.

По имеющимся у меня материалам кирпичное здание Александро-Невской церкви в райцентре Любешеве построено в 1839 году. Во время Великой Отечественной войны оно было разрушено немецко-фашистскими оккупантами /снесена крыша, разрушено перекрытие и повреждены стены/. Вышняя религиозная община не приняла никаких мер в восстановлении этого здания. Сама община распалась и в данное время таковой там нет. Никто из верующих граждан не претендовал и не претендует на это здание.

Согласно акта технического осмотра от 20.11.1954 года здание это разрушено на 80% и к ремонту непригодно.

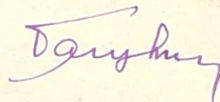
Учитывая вышеизложенное поддерживаю мнение и ходатайство исполкома Любешевского районного Совета депутатов трудящихся о разборке этого здания и использовании материалов на строительство в райцентре.

Указанное здание числится в списках памятников архитектуры республиканского значения и как таковое находится в ведении Облотдела по делам архитектуры. Прежде чем разбирать это

здание, его необходимо исключить из списков памятников архитектуры республиканского значения.

Уполномоченный Совета по делам
русской православной церкви при Совете
Министров СССР по Волынской
области -

С. ГОГЛАНОВ.

Висновки Уповноваженого в справах Руської православної церкви при Волинському облвиконкомі щодо закриття Свято - Олександро - Невського храму в смт Любешів.

Свято - Покровський храм в с. Дольськ. Архівне фото 1949 року.

Свято - Юсафський храм в с. Борки. Архівне фото 1949 року.

Список джерел та літератури

1. Бабич Л. Храми Волині. Фотозбірник.- Луцьк; Вісник, 2002.-152 с.
2. Бушик П. Хроніка Любешівська. – Луцьк, Вежа – Друк, 2018.-255 с.
3. Бортніков В. Волинь на зламі століть. –Луцьк: Вежа,2001-С.424.
4. В. Войналович. Партійно – державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні в 1940 - 1960 років.К.: Світогляд,2005.-С.229.
5. Гулько Г.Я. До питання про закриття православних храмів у Любомльському районі. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Любомль в історії України та Волині. Науковий збірник. Випуск 25. Матеріали XXV Волинської обласної історико – краєзнавчої наукової конференції, присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 720-й річниці першої згадки міста Любомля і 800-й річниці першої писемної згадки Угровська, м. Любомль, 25 жовтня 2007 р.- Луцьк: МП Пульс, 2007.-С.186.
6. Законодавство про релігійні культури. - К.: Видавництво політичної літератури України, 1973.-260 с.
7. Корнелюк Д. Духовне небо Волині.- Луцьк: Надтир'я, 2005.-281 с.
8. Милусь В. Державна влада і православна церква на Волині у другій половині 40-х – 50 –х роках ХХ століття. -Луцьк: Волинянин, 2008.- С.110.
9. Історія міст і сіл УРСР. Волинська область./Тронько П. –голова ред./-Київ: ХКФ, 1970.- С.457.
10. Поточний архів сектору у справах релігій Волинської облдержадміністрації.
11. Протоіерей П. Влодек. Закон Божий. Посібник для недільних шкіл та сім'ї.- Мукачево: Патент. С.388.
12. Рожко В. Православні монастирі Волині. –Луцьк: Надтир'я, 1996.- С.207.
13. Рожко В. Нарис історії Української Православної Церкви на Волині.- Луцьк: Медіа,2001.-С.522.
14. Рожко В. Новітні мученики Святого Українського православ'я на історичній Волині.-Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня, 2002.- С.355 .
15. Сучасна релігійність: зміст, стан, тенденції. –Луцьк: Твердиня, 2007-103 с.

Беларян Карен

КАТОЛИЦЬКИЙ МОНАСТИРСЬКИЙ КОМПЛЕКС У КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ЛЮБЕШОВА

Любешів має цікаву і неповторну історію. В невеличкому містечку зосереджена значна кількість пам'яток історії і культури, флори і фауни. Однією з візитних карток Любешова є католицький монастирський комплекс з давніми келіями піярів і капуцинів. Славетні випускники, що навчалися тут прославили місто далеко за межами України.

За легендами місто було засноване мисливцем на ім'я Любаш і його коханою — Ядвігою. Вона була донькою місцевого шляхтича, який бажав видати її заміж за князя з давнього литовського роду Сапігів [2]. Але Ядвіга покохала простого риболова Любаша і вони втекли від людей в глухе місце і стали першими поселенцями нинішнього містечка Любешова [6].

За легендою все це відбувалося на початку XV сторіччя, що є досить імовірним, оскільки перша відома науці записка про Любешів датується 1484 роком «Декрет о разделе имений Ольбязя, Любешова, Бискупича и Росного с селами между М. Доркгевичем и Я. Довойновичем». І ця дата не є датою заснування, тому що на цей час Любешів вже був чисельним поселенням [14, с. 391-392].

Після Люблінської унії 1569 року, Любешів перейшов у володіння Речі Посполитої. У 1653 році місто було спалено татарами, але достатньо швидко відновилося. У 1684 році литовський маршал, який володів містом і прилеглими землями, Ян Кароль Дольський заснував монастир ордену піярів [11, с. 563-594]. У 1726 році монастир було передано ордену капуцинів.

Ордени піярів [12] і капуцинів займалися і займаються освітою молоді, вихованням у душі католицьких традицій і аскетизму. Відомим випускником школи піярів був Юндзілл Станіслав Боніфацій [18]. Він був вченим ботаником, натуралістом, викладав у Віленському університеті. Відомий написанням перших підручників з ботаніки та інших природничих наук: «Основи ботаники», «Краткий курс зоології» та інші. Був автором першого опису флори Литви та винахідником засобів боротьби з сараною і іншими шкідниками, писав двори про ведення сільського господарства.

Напевне, найвидатнішою людиною пов'язаною з Любешовом є Тадеуш Костюшко. Він навчався у школі піярів з 1755 по 1760 роки. В Любешові вивчав історію, математику, декілька іноземних мов. За своє життя Костюшко прославився численними подвигами. Був бригадним генералом під час війни за незалежність США, очолював польське національно-визвольне повстання 1794 року. Тадеуш Костюшко є національним героєм Польщі, Білорусі, США, Литви і почесним громадянином Франції [10, с. 30-49].

У 1756 році правителем Любешова став Ян Антоній Чарнецький він виділив гроші на побудову костелу капуцинів. Єпископ луцький Антоній Еразм Волович освятив наріжний камінь і

у 1761 році почалось будівництво [15]. У 1774 році помер Антоній Чарнецький, закінчилося фінансування і будівництво призупинилося, а завершене воно було аж 1786 року [8].

В результаті трьох поділів Польщі (1772, 1793, 1795 рр.) монастир опинився на території російської імперії. У 1817 році костел капучинів повністю згорів, монахи були вимушені покинути свою обитель [17].

В 1829 році владою було прийнято положення про реконструкцію монастиря, цим займався Ян Кант, але у 1832 році царський уряд ліквідував католицький костел капучинів у Любешові. Не відомо чи завершилося до того часу будівництво.

28 жовтня 1925 року був утворений Пінський діоцез, єпископом якого став Зігмунд Лозинський [13], територія діоцезу увійшла до складу Польської Республіки за Ризьким договором від 1921 року [16]. Лозинський був відомим борцем за права католиків і католицькі святині на територіях нинішньої Білорусі і Польщі, через конфлікти з царською адміністрацією перебував у засланні і навіть в тюрмі. 2 січня 1926 року Лозинський повернув капучинам залишки давньої обители в Любешові. З 1931 по 1935 роки монастир відбудовували [5].

10 квітня 1935 року в Любешові відбудований монастир зареєстрували, але вже в 1939 році з приходом радянської влади капучини були вимушені залишити його.

Любешів разом з іншими територіями західноукраїнських земель увійшов до складу СРСР у вересні 1939 року. Спочатку до складу БРСР, а 4 грудня 1939 року місто було передано УРСР. 18 січня 1940 року Любешів став центром Любешівського району Волинської області [9, с. 197-200].

В часи Великої Вітчизняної війни місто перебувало під нацистською окупацією і було одним з центрів партизанського спротиву Чернігівсько-Волинського з'єднання [4].

Після війни в часи радянської влади будівля монастиря використовувалася не за призначенням. Державна ідеологія передбачувала атеїстичну картину світосприйняття, де не було місця релігії і культовим спорудам.

Донедавна другий поверх келії монастиря піярів був місцем розташування редакції місцевої газети «Нове життя». Зараз ця старовинна пам'ятка частково зруйнована і потребує реставрації. В звіті голови райдержадміністрації Любешова Олега Куха про роботу за 2016 рік повідомляється про те, що регулярно проводяться заходи щодо підтримання в належному стані пам'яток Любешівського району [3]. Але громадяни містечка вважають недостатніми заходи уряду. У місцевій газеті «Нове життя» від 23 січня 2017 року опубліковано звернення громадськості до влади і інвесторів. В ньому описується незадовільний стан пам'яток і неможливість через великі суми реставрувати їх самотужки [19].

Католицький монастир попри використання його приміщення не за призначенням впродовж значного часу зберігся, його реставровано. Зараз це діючий костел Святих Кирила і Мефодія [7].

Довга історія Любешова була насичена цікавими і важливими подіями. Це місто довгий час було передовим центром католицької освіти, мало неповторну бібліотеку, випускники шкві піярів і капучинів ставали всесвітньовідомими людьми. Монастирський комплекс, в'їзні ворота маєтку Чарнецьких і інші давні споруди є нечисельними залишками далекої минувщини. Отже, треба всіма силами реставрувати і підтримувати ту невелику частину минулого, яка залишилася нам від пращурів.

Список джерел та літератури

1. В бывшей школе пиаров [електронний ресурс] // Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/ru/article/den-ukrainy/v-byvshey-shkole-piarov>
2. Войтович Л. Сапіги [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://history.org.ua/LiberUA/978-966-00-1290-5/978-966-00-1290-5.pdf>
3. Голова райдержадміністрації Олег Кух прозвітував перед депутатським корпусом та громадськістю [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.lbsadm.gov.ua/press-tsentr/item/5102-holova-raiderzhadministratsii-oleh-kukh-prozvituvav-pered-deputatskym-korpusom>
4. Дважды Герой Советского Союза Фёдоров Алексей Фёдорович [електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.warheroes.ru/hero/hero.asp?Hero_id=1193
5. Зігмунд Лозинський. Слуга Божий [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://catholic.ru/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=1448>
6. Історія Любешова [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.pripyat-stohid.com.ua/istorija/istorija-ljubeshova>
7. Костел Св. Кирила й Мефодія (колишній Монастир капучинів) [електронний ресурс] // Режим доступу: <https://maps.visicom.ua/c/25.51764,51.76862,17/f/POIMNOXFHF?lang=ru>
8. Любешов [електронний ресурс] // Режим доступу: <http://biografiya.in.ua/novosti-ukrainy/item/2408-1453473419>

9. Макарчук В. Государственно-территориальный статус западно-украинских земель в период Второй мировой войны. М.: Фонд «Историческая память», 2010. 520 с.
10. Островер Л. Тадеуш Костюшко. М.: Жизнь замечательных людей, 1961. 270 с.
11. Пазднякоў В. Дольскія. Вялікае Княства Літоўскае (энцыклапедыя). Т. 1. Мінськ: БелЭн, 2007. 684 с.
12. Пиары. Католическая энциклопедия [электронний ресурс] // Режим доступу: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/catholic/972/Пиары>
13. Пинский диоцез [электронний ресурс] // Режим доступу: <http://catholic.ru/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=1093>
14. Под. Ред. Гильтебрандта. Русская историческая библиотека. Т. 27. СПб.: Сенатская типография, 1910. 872 с.
15. Происхождение рода Воловичей [электронний ресурс] // Режим доступу: <https://belaroz.wordpress.com/2012/01/17/происхождение-рода-воловичей/>
16. Рижский трактат. Полный текст [электронний ресурс] // Режим доступу: <https://inosmi.by/2015/05/26/rizhskij-traktat-polnyj-tekst/>
17. Соловьёв С. М. История падения Польши [электронний ресурс] // Режим доступу: http://az.lib.ru/s/solowxew_sergej_mihajlowich/text_0130.shtml
18. Станислав Бонифацы Юндзилл. Большая биографическая энциклопедия [электронний ресурс] // Режим доступу: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/133216/Юндзил
19. Чи відродиться слава символу Любешівщини? [электронний ресурс] // Режим доступу: <http://novezittya.in.ua/varto-znati/1827-chy-vidrodytsia-slava-symvolu-liubeshivshchyny>

Понікарчик Ірина

ПІЗНАННЯ МИНУЛОГО – КЛЮЧ ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЮДИНИ

Серед пріоритетних завдань нашої держави чи не найважливішим є збереження незалежності, захист прав, свобод і соціальних інтересів народу та виховання свідомого громадянина-патріота. Адже зміцнити й розвинути демократичну правову державу можуть лише громадяни, які люблять свій народ, свою Україну та її національну культуру. Саме національна культура в усьому її багатстві та багатогранності завжди була незмінним засобом виховання, фундаментом духовного розвитку особистості, адже в культурі зосереджені ті гуманістичні цінності, які ніколи не старіють.

Характерною рисою сьогодення є швидке зростання національного самоусвідомлення народу. До недавнього часу національна свідомість (ціннісні орієнтації, шанування своєї мови, вірність традиціям, історична пам'ять, потреба реалізувати свої національні інтереси, опанувати й передавати національні культурні надбання), по суті, не бралася до уваги і не вивчалася. Мало того, навіть згадка про неї нерідко сприймалася як намагання розбудити націоналістичні настрої. Василь Скуратівський стверджує: «...Можна знищити матеріальні пам'ятки, зліквідувати театр, спопелити бібліотеки, закрити школи з національною мовою викладання, нарешті, угноїти кістками сибірські табори чи організувати небачений у світовій практиці штучний голодомор; але коли в побуті залишалися звичаї, свята, обряди, пісні, то національний етнокод невдовзі відроджував нових повпредів і речників самосвідомості – народознавців, поетів, філософів як непримиренних борців, котрі повертали народів його ж непересічні істини, і знову народжувалися нові герої нової доби. Доти, доки в етносі зберігається закодована традиційність – а цю роль якнайповніше виконують свята та обряди, – народ житиме, його не знищити інквізиторськими методами».

Традиції духовної культури українського народу містять невичерпні скарби глибинної мудрості, адже являють собою узагальнення життєвого досвіду, відображення народного світогляду, етичних та естетичних ідеалів, які формувалися протягом тисячоліть. З цього погляду є дуже цікавими та пізнавальними спогади Івана Корця, клишнього жителя села Хоцунь. Доля розпорядилася так, що Іван Корець після Другої світової війни разом із батьками опинився далеко за межами рідної України. У далекому Торонто (Канада) Іван (Джон) Корець працював кореспондентом журналу «Молода Україна». Ні на мить не полишала його думка про Україну, її долю, про отчий край.

Уперше за багато років Іван Корець відвідав Україну, своє невеличке село, що загубилося в глибинці Полісся на початку нового століття. Відвідавши школу, подарував збірку спогадів про село Хоцунь, які записав від свого батька в Канаді. «Єдиний спосіб відновити в нашій народі силу до свого, рідного вільного життя, любов до своєї отчизни України – це згадати, знати своїх предків, увійти з ними в духовне єднання, раз і назавжди твердо і ясно зрозуміти, чиї ми діти? Найважливіше людині знати, звідки вона походить, свою історію, лише тоді вона знатиме, у якому напрямку йти вперед. Пізнати минуле – це ключ ідентичності людини», – говорить наш земляк.

Пропонується підбірка текстів із книги «Село над Прип'яттю. Спогади.» Івана Корця, що яскраво показують минувшину нашого краю, села, адже найважливіше людині знати, звідки вона походить, свою історію. Пізнати минуле – це ключ ідентичності людини.

За панщини до 1861 року. За панщини наше село належало панові, який проживав у сусідньому селі Дольськ. Людей з нашого села гонили на панщину в це село. Прямо через болото, навпростець, люди мусили ходити на роботу в Дольськ три дні на тиждень. Робочий день був від сходу сонця до заходу. Це тривало до 1861 року, а тоді скасували кріпацтво.

В той час у селі люди жили в курних хатах. Хати були збудовані із дерева. Дах покритий соломною або очеретом. У хаті не було підлоги, був тільки тік. Піч із цегли, але без комина. Дим розходився по всій хаті і виходив через дірку, яка була на даху.

Під царською окупацією. За царських часів у нашому селі шкільного будинку не було. Початкова школа була в приватній хаті. Вчили дітей без примусу, хто хотів вчитися. Вчили тільки на російській мові. Наше село належало до Пінського повіту, Мінської губернії.

У селі був збудований магазин для збіжжя. То була допомога для всього населення на випадок якого нещастя або неврожаю. Хто збіжжя здавав, того ім'я позначали на палиці. Робили карб, бо не вміли писати, а збіжжя міряли гарцем. Магазин був зроблений з дерева. Стояв на стовпах високо від землі.

В селі було три вітряні млини. Стояли на полі збоку села, Підбровеччями (назва поля). Коли треба було молотити, то вітряк мусили крутити три людини, щоб наставити його проти вітру і щоб він крутився. А коли був сильний вітер, то з вітряка знімали одне крило, щоб він крутився повільніше.

Село після Першої світової війни. У 1917 році наші біженці почали вертатися назад до свого села. Але замість села побачили згарище. Дехто покинув рідні місця і подались хто куди. А всі інші почали відбудовувати село.

Був 1918 рік. Настала весна. Запас харчів кінчався. Хто мав картоплю, то варили її не чищену, так у і їли. У селі почався голод і хвороби. Хоч деякі люди мали своє молоко, сир, але не було зовсім хліба. В селі скоро поширювалась епідемія тифу. Медичної допомоги не було. Люди самі рятували своє життя. Хто був здоровіший, то сам ходив у ліс і збирав старе жолуддя. Приносили до села і товкли його в ступі. Пізніше мололи у жорнах на муку. Пекли собі млинці. Зуби були чорні від них. Пробували пекти з вересу млинці. В деяких людей була своя картопля закопана в землі ще до приходу німців в село. Коли німці вивезли людей із села, то та картопля так і лежала закопана в землі. За такий довгий час з картоплі тільки остався крухмаль. Відкопували ямку, брали той крухмаль і додавали до муки із жолудя або до вересу і пекли млинці. їсти було дуже противне хоч і був голодний. Деякі люди вже ледве ходили з опухлими ногами. Прямо на дорозі падали і вмирили. Деякі вмирили біля ріки, як рибу ловили. Батько наш мав 8 років. Мав ще молодшого брата Лаврентія який помер з голоду. Він разом спав з батьком. Батько казав, що сам ледве лишився живим. Воює ноги понапухали, ледве ходив. Врятувався тільки Тим, що ходив по полі і їв дикий щавель і буряки. Люди не тільки вмирили з голоду, а також від тифу, який ходив по селі. Люди, які часник їли - їх хвороба не чіпала. Вони в нашому селі всіх померлих поховали. Хто тільки трохи був здоровий, той допомагав робити домовини і ховати померлих. Домовину з небіжчиком клали на візок, який був на двох колесах. Візок німецьке військо покинуло в селі. Тим візком возили всіх небіжчиків на цвинтар. Кожного ховали окремо без священника, бо його тоді не було в селі. Як небіжчиків закопували, то кожному ставили дерев'яний хрест над могилою. Часом вимирала вся сім'я.

Люди від навколишніх сіл довідалися, що треба зробити, щоб спинити цю епідемію. В селі перше зібрали всіх жінок до одної хати і сказали, що мають зробити. Перше випрясти і виткати три рушники за одну ніч. Почали прясти, а тоді пряжу сновали на верстат, накручували і готовили до ткання. Жінки ткали на переміну. Інші прями на веретені. А з веретена на клубок накручували і на цівку для човника ткати. Робота йшла аж до ранку, поки сонце зійшло. Жінки із рушниками обійшли навколо села три рази і повісти рушники на дерев'яних хрестах, які стояли в селі. В нашому селі було три хрести. Два хрести стояли на кінці села, а третій стояв з боку цвинтаря. Ті хрести були вже старі — невідомо, коли вони були поставлені. Опісля того в селі більше смертних випадків від епідемії не було.

Після епідемії і голоду в селі люди почали поволі ходити по селу, стали говорити між собою. Трохи повеселішали. Перед тим тільки чули та сумували за своїми рідними, які померли. Старші жінки щодня ходили на цвинтар до могилок і молилися за своїх рідних. Стояли на колінах і молилися, і плакали. Поволі люди почали забувати і взятися за роботу, до відбудови своїх господарств.

Польський шарварок (панщина) до 1939 р. Від нашого села йшла піскова дорога. Де-не-де вона переложена лозою і землею. На тій дорозі було два малих мостів, два кілометрів від села. Дорога

розходилася на два боки. На правий бік дорога пішла через поле і через греблі до лісу. Тією дорогою міг заїхати через ліс до села Сваловичі і до села Дольськ. Друга дорога йшла до села Шлапань, а на лівий бік шлях пішов до села Люб'язь, і до Любешова. Навесні в місяці березні ріка Прип'ять розливалася і проривала греблі. Поляки щороку на людей накладали шарварок. Вони мусіли направляти дорогу безплатно хоч люди уже платили державі податки. Восени з Любешова із гміни приходив до села чоловік наглядач. Виганяв людей на роботу направляти греблі. Наглядач призначав людям роботу.

Навозили землю возами на греблю або мусів викопати три метра землі вдовж, більше як метр в ширину а де треба було копати до колін. Землю просто викидали на греблю. Батько казав хто мав більше поля тому призначали більше відробляти їм треба було відробляти до 30 днів на рік. Батько ходив копати канал який проходив біля Люб'язького озера. За день мусів викопати квадратом три метра землі.

Жнива в селі до 1939 року. Жнива в нас починали в місяці липні, в той час було багато роботи на полі. Перше починали жати жито, ячмінь, овес, просо. Все те жали серпами. В снопи складали і в'язали перевеслом зі соломи. Складали снопи на полі у стопці (10 снопів) або у копу. Снопи з поля возили до клуні. Якщо місця не було в клуні то складали в стожок який стояв на чотирьох стовпах. Недалеко клуні на полі, косили гречку косою, коноплі. Льон виривали руками зі землі.

Садили в городі. Городи тримали невеликі. Найбільше садили капусту, цибулю, помідори, моркву, біб, гарбузи, огірки, буряки, брукву, сою, кріп. В городі було всього потроху. Город залежав від господині, що вона хотіла мати у городі, то і садила.

Капусту квасили на зиму. На зиму квасили капусту в великій бочці. Щороку квасили дві бочки капусти в нашій хаті. В одній бочці капуста була посічена на дрібно, а в другій бочці головки капусти були перерізані на чотири куски. Зимом брали капусту з бочки і варили борщ, або їли капусту сиру приправлену олією з льону. їли з печеною картоплею або з житнім хлібом. Переважно їли під час посту.

Возили молоти до млина 1939 рік. Зерно очищали чоловіки віялкою. Сидівши в клуні на підвищенні, кидали жито то до однієї стіни, то до другої, і таким віянням воно очищалося. Зерно одбивалось об стіни і падало на тік. Хто хотів, то наймав віялку віяти. Треба було заплатити за ту віялку. Як мали везти жито до млина, то спочатку сушили його на сонці. Зимом жито сушили на печі в хаті, тоді везли до млина. Жито возили молотити до села Люб'язь або до Любешова. В селі Люб'язь один жид мав парового млина. Любешові жида мали два парових млини. За те, що змеле один пуд (16.38 кілограм), брали 140 кілограма жита для себе. З ячменю робили крупи, з вівса була кутя. Просо товкли у ступі на кашу. З гречки робили кашу. Люди, які були бідні, мололи вдома в жорнах. В нас стояли старі жорна ще з першої світової війни. Вони були сховані.

Люди були надзвичайно здібні. В нашому селі деякі люди були надзвичайно здібні. Ніколи не вчилися. Побачили щось, то вміли зробити майже таке саме. Божко Ярош сам зробив з дерева молотарку, кират віялку. Другий чоловік був Корець Степан, кум нашого батька. Він зробив собі віялку. Купив в місті залізні колеса, а все інше сам зробив руками з дерева. В нашій селі було три віялки. Бишевич Іван, який приїхав з Америки, перша людина, яка купила кират, молотарку, віялку і машину, що чесала вовну.

Смолу гнали. В лісі накопали соснових пеньків на лучину. Порубали їх дрібненько на кусочки. Малі кидали в горщик. В землі робили малу ямку, туди ставили малу миску. Закривали бляхою, яка мала дірки або закривали дошкою. В дошці були викручені дірки. Смола могла протікати через ті дірки в миску. Горщика перекидали догори дном з лучиною на дошку і навколо горщика землею присипали, щоб дошка не загорілася. Вогонь розкладали навколо горщика. Вогонь горів цілий день. Щоб дізнатися, чи вже готово, то з боку горщика стукали. Як був порожній, то вогонь гасили, а горщика знімали. Миску зі смолою забирали до хати. Тією смолою мастили ноги, як ішли косити сіно, щоб ноги не гнили. На косовиці ноги так калічилились, що не можна було ходити по болоті. Смолою ноги як намастили, вже нічого не шкодило, хоч у воді будеш стояти цілий день.

Збирали ягоди. Ходили в ліс збирати ягоди. Ходили жінки і дівчата у пословський ліс, який був 10 кілометрів від села. Близько села був ліс державний і панський. Ягід і грибів там мало було. Як ішли гриби збирати, то треба було брати дозвіл, який коштував 2 золотих на рік.

Ягоди сушили. Ягоди, які принесли з лісу, сушили в печі. Ягоди зберігали на зиму. Вживали, якщо хто хворів у родині на шлунок. Як жінка родила дитину, то ягоди варили у воді з цукром і родина носила зварені ягоди хворому. В нас у лісі росли різні лісові ягоди: чорниці, брусниці, суниці, малини, журавлини, ожини та інші лісові ягоди.

Шкіру виробляли на кожухи до 1939 р. В нашому селі люди почали самі приготувати овечу шкіру на кожухи. Наш батько Омелян почав шкіру виробляти на кожухи. Шкіру брали і сушили на сонці. Тоді її мочили у воді щоб шкіра була чиста. Витягали шкіру з води і мастили розробленим солоним тістом. Шкіру закручували вовною і клали шкіру до цебрика. Шкіра лежала в цебрику до трьох неділь. Шкіру з цебрика витягали і на дворі сушили. Після того треба було шкіру добре ключкою розтягувати щоб шкіра була м'якшою. Тоді по шкірі мазали білим вальком з крейди. Косою чистили щоб була м'якою і рівною. Шкіру виробляли на біло. Хто хотів то шкіру фарбував дубовою корою на цегляний кольор. Вперше дубову кору мочили у гарячій воді. Тоді шкіру клали в ту воду на якийсь час. Витягали з тої води і сушили на сонці. Шкіра тоді приймала цегляний колір.

Толока. В селі купували дерево в лісі на будівлю хат чи клунь. Господар просив людей, допомогти привезти дерево з лісу. Як роботу скінчили, то господар робив великий обід для всіх. Господар дякував всім людям за допомогу. Пізніше господар наймав пильщиків пиляти колоди на бруси. Перше вони викачували одну колоду на високі козли. Чоловік вилазив нагору, а двох стояли на долині. Великою пилкою колодку пиляли на бруси.

Косовиця до 1939р. В місяці червні починали косити сіно. Переважно в нас сіножать була скрізь спільна, але розкидана по різних місцях. Сіно кости гуртом косами по болотах. Пізніше, як сіно висохло, то згрібали граблями в копицю. Починали носити носилками на одне місце. Ставили стіжок на вищій місці, де було сухо. Переважно сіножаті були за рікою Прип'ять. Чоловіки мусіли ходити в постолах, бо було мокро. Де було можливо то сіно ділили між собою на копиці. Хто мав більше ґрунтів землі то на роботу від них було двоє чоловіків і давали більше сіна. Був кусок сіножаті громадської за рікою Прип'ять, яка називалася Лучки. Хто хотів собі трави нажати серпом для телят їздив човном туди по траву. Сіно яке лежало в стіжках на болоті возили санками зимою як ріка замерзне. По косовиці жнива починалися.

В селі були рибалки. В селі були рибалки які після своєї господарської роботи займалися рибальством. Мали свої спільні неводничі спілки. В чотирьох рибу ловили по ріці Прип'ять і по озері Люб'язь.

В роках 1921-1939, за Польщі, до нашого села належала частина ріки Прип'ять якихось п'ять кілометрів, а також нашому селу належало 9 десятин озера Люб'язь. Наше село здавало в оренду для жидів річку й озеро. За оренду жиди платили на рік 300 злотих. Була умова, що в селі ніхто не мав права продавати рибу комусь іншому. Ті самі жиди щороку орендували нашу ріку. Вони в зимі наймали людей, щоб лід звозити до льодосховища. Лід рубали залізним ломом на річці. Куски льоду клали на санки і кіньми возили до льодосховища. Льодосховище було збудоване у вигляді льоху. Зверху було покрите дерниною. Син Божка приймав рибу і важив її. Він записував скільки риби особа приносила, і вид риби. Рибу тримали в льодосховищі. Пізніше рибу пакували в скрині, або до маленьких бочок. На дно бочки чи скриньки клали солому. Рибу перекладали льодом, наверх закладали солому і так завозили до села Люб'язь на поїзд, щоб відправити до Варшави. Жид в селі людям платив за рибу. Риба, яку здавали жидам до льодосховища була різна, карась, лин, окунь, лящ, плітка щука і язь.

Рибу в нас ловили літом і зимою. Ловили різними способами. В зимі робили гаток. Через річку Прип'ять ставши ятери на рибу. Зимою рибу ловили на "духи" уживаючи обичайку. Зі сита чи решета натягнена полотном. Посередині був вузький отвір піднесений вгору щоб риба не могла назад виплисти. Зимою на річці робили ополонки і ставши обичайки. Накривали соломою наверх і також прикривали снігом щоб вода не замерзла. Риба випливала дихати, тому і називали в нас "духи". Літом волоком ловили рибу пізно ввечері або вночі. Їздили човном по річці Прип'ять і тягнули волоки. В літний час в нас переважно ставили на ніч ятір з одним крилом. Зранку їздили човном і піднімали ті жаки. В нас рибу ловили ціле літо. Я з батьком їздив ввечері човном ставити жаки по річці. Під час осені краще ловились линки і карасі. В нас люди найбільше ловили рибу жаками (ятір) і сітками. Як багато риби зловивши зараз, то велику рибу кидали до скрині, яка стояла збоку річки в затоці.

Льон і робота до 1939 року. В селі не сіяли багато льону. Два або три загони поля. Біля льону було багато роботи. Пололи, як льон був спілий, виривали його з землі. Клали на бік щоб він висохнув. Як льон висохнув то зв'язали в невеликі снопи. З поля возили до клуні. Жінки прачем вибивали насіння. Чоловіки ручною віялкою віяли насіння. Насіння очищали а пізніше виготовляли олію. Снопи завозили до ріки і клали у воду. Тримали під водою декілька днів. Витягали і розстеляли по траві щоб сохло на сонці. Як висохло збирали і вязали в снопи і возили на свій двір. Тримали на вишках в колешні де дрова рубали. Опісля з вишок брали декілька снопів до хати на піч щоб висушилися. На другий день жінки рано вставали і робили біля колешні

починали теркотіти терлицею. Брали з печі льон і терли. Скручували кінці зав'язували і складали на одну купу. Як увесь льон був потертий, тоді жінки брали льон і щіткою чесали. Чесали уживаючи залізний гребінь. Тоді відчесане скидали на бік і робили кудельку. Прив'язували до потаса прясти. Жінки сідали за свій потас і пряли до пізньої ночі. Восени і зимою ходили на вечорниці. Молодиці і дівчата збиралися в хаті. Переважно до того хто мав у себе багато дівчат. Пряли і крутили на своїх веретенах пальцями. Молодиці і дівчата співали в голос до півночі. Розходилися по своїх хатах досить пізно. В селі дві жінки купили прядку яким ногою колесо крутили. На тій прядці жінки могли скоріше прясти.

Коноплі. Коноплі обробляли як і льон. Виривали зі землі, сушили, насіння вибивали на олію. Снопи мочили в воді і сушили пізніше. Терли на терниці а прядиво чесали на кудельку. Пряли і снували а пряжі перше вмочали в гарячій воді і тоді сушили. Пряжу навивали на верстат і просто нити у бердо. Ткали з конопель полотно. Піти сорочки, штани, ряднину. Шили мішки, і робили вірвовки. Вірвовки були дуже міцні із конопель.

Дерли лика на постолі. В місяці травні в лісництві брали дозвіл ходити до державного лісу. Лика дерти на постолі, дозвіл видавали в лісництві. Треба було заплатити 2 злотих. Як лика принесли до хати то їх скручували в хрест. Складали на стріху або в інше місце в хаті. В зимі як мали плести постолі то лика вперше мочили в холодній воді. Тоді брали лика і плели постолі.

Забаву робили в селі. Деколи в селі в неділю, по обіді, хлопці робили забаву. В школі, хлопці між собою збирали гроші і наймали музиканта, щоб грав. Музикант був з нашого села. Грав дуже добре на гармонії. Називався Матейчик Парамон. Були ще інші музиканти в селі. Грали також на гармонії але слабше.

Вородар до 1939 р. Цілий великий піст перед Великоднем збиралися хлопці і дівчата вечорами на подвір'ї. Виводили веснянки (вородар). Провадив здоровий хлопець, який міг добре тягнути за собою цілий ряд хлопців і дівчат. Всі бігали, співаючи. Хлопець крутив вбік, ліворуч то праворуч, так що, хто був останній не міг втриматися на ногах і падав на землю. Так бігали і співали цілий вечір.

Подаю декілька веснянок, які в нас співали.

А ми жито посієм, посієм,

А ми ваше жито стравімо, стравімо,

А ми коні заберем, заберем,

100 червінок викинем, викинем

А мій милий поїхав, поїхав До Львова, до Львова

Перловий перстень купити, купити.

Скаче горобейко по вулиці:

- Напрянеш нитку, витчу свитку,

а як напрянеш півтора, то пошию рукава.

Одяг в селі. Сорочки і штани були власного виробу. Зроблені вони з льону чи з конопель. Одяг шили жінки самі. Чоловіки вбиралися на свято в білу вишиту сорочку і білі штани. На голові був куплений козирок (кашкет). Літом робили собі капелюхи із соломи. Зимою шапка була з баранячої шкіри. Чоловіки та жінки на ногах носили постолі. Обмотували онучами ноги і волками нижче колін. На свята жінки та чоловіки взували шкіряні чорні чоботи. Також жінки мали шкіряні черевики з довгими шнурованими холявами. Жінки носили на головах хустки, зав'язані під бороду. Зимою носили поверх літньої хустки теплу вовняну хустку. Молоді жінки носили вишиті сорочки. Спідниці шили з купленого полотна. Більшість були червоного чи синього кольору. Старші жінки носили широкі і довгі спідниці. Дівчата носили спідниці трохи коротші і поверх спідниці на низу нашивали кольорові гальонки (стрічки), в три ряди.

Жінки носили фартухи. Жінки і дівчата носили фартухи на свята і навіть щодня. Фартухи були з лляного полотна і вишиті червоними і чорними квітами. Пізніше прийшла мода і шши спідниці та блузки з різного полотна, яке було з квітами. Чоловіки купували собі рубашки з двома кишенями.

Свитки. Свитки носили чоловіки і жінки. Вони були пошиті з грубого сукна і переважно були сивого кольору. Свитки шили чоловікам і жінкам з вусами по боках. Свити підперезували червоним поясом. Жінки підперезувалися крайкою різного кольору. Пояси і крайки робили самі з вовни або їх купували.

Кожух. Кожухи були пошиті з овечих шкір. На один кожух треба мати б овечих шкір. В Любешові жиди приготовляли шкіру самі. Кожухи шили в місті. На замовлення жид приходив до села шити. Жид жив в тій хаті, де шив кожуха. За роботу брав 5 злотих. Кожухи шили довгі з великими комірами. Кожухи були білі або цегляні. Чоловіки і жінки носили кожухи того самого

кольору. Жіночий кожух трохи був пошитий інакше. Мав на боках вуса. Деякі чоловіки мали кожухи з вусами. Жінки підперезувалися кольоровою крайкою, а чоловіки червоним поясом. Перед війною дехто вже купував готові кожухи.

Родинне весілля 1929 р. В місяці січні 1929 року в неділю в церкві Святої Параскевії в селі Люб'язі відбулося вінчання Анни Савчук з Омеляном Корцем. Вінчав священник Федір Лівіцький. В той час в церкві вінчалися чотири молодих пар. Батьків дружка попросив дяка, щоб нашого батька поставив першого до вінчання. Дяк так і зробив. Анна Савчук була з нашого села. В селі переважно женилися зимою. Взимі мали більше часу, ніж влітку. Крім того, зимою було легко заїхати до церкви, бо ріка замерзала. Їхали до села Люб'язь було тільки три кілометри, а літом треба було об'їхати навколо болота.. Після вінчання молода сіла на санки молодого із дружками, і поїхали в село. За ними їхали на своїх санках хлопці і дівчата. Дружки співали аж до хати молодої. Молодят на порозі зустріли молоді родичі (батько Бенедикт з матір'ю Марією). Мати вітала з хлібом і сіллю. Батько з горілкою вітав їх на порозі, частував. Батько і мати почали молитися. Читали вголос «Отче Наш». За ними всі присутні повторювали. Після молитви присутні засіли за столи. їли, співали пісні, музика грала. На весілля прийшло майже все село подивитися.. Була повна хата. Деякі стояли під хатою і дивилися на весілля. Після весілля люди обговорювали, хто що бачив і чув. Музикант був з нашого села.

Він добре грав на гармонії. Він називався Матейчик Паримон. На бубні грав його брат Гнат. Як музика почта грати, перший танець починав танцювали батько молодої з матір'ю, тоді дружба брав до танцю старшу сваху чи дружку. Після цього вже йшли всі танцювати, хто хотів. Співи і танці йшли аж до пізнього вечора. Так закінчився перший день весілля. На другий день знову продовжувалося весілля в молоді, зібралася рідня молодої. В хаті почали перепивати. Батько з матір'ю молодої подарували землю, одну корову, одну свиню, дві овечки, і дві курки. Дядько Хома подарував одну овечку. Інші перепивали, хто чим міг. Дарували гроші, полотно, сорочки, хустини. Також і сусіди приходили перепивати. Те саме відбувалося в хаті молодого. Того самого дня зрання, родина сходилася до хати молодої. Молодий брав своїх друзів і свашок, їхали до молодої В дорозі хлопці перегороджували молодому дорогу столом, на якому лежав хліб. Молодий підходив до стола, хрестився три рази, цілував хліб, і ставив фляшку горілки на стіл. Хлопці дякували за горілку, забирали свій стіл. Молодий їхав до молодої. Там гуляли аж до пізнього вечора. Надвечір молода з дружбама виносили скриню і все, що до неї належить. Складали на санки, молода прощалася з родиною. Молодий забирав свою молоду і їхали до хати молодого. Зустрічали їх на порозі батько і мама (за маму була батькова хрещена мама), яка звалася Федора Корець. Подавалала молодим по келішку горілки випити. Чоловік, якого назвали підкоровайним, брав коровай в руки, йшов перед молодими. Ввійшовши в хату, обходили навколо стола три рази. Батько і хрещена мати починали молитися. По молитві сіли за стіл і продовжували весілля. Музика грала і свахи співали. На третій день поїхали всі з родини молодої до хати молодого. Батько молодого із матір'ю хрещеною виходили зустрічати молодих, щоб запросити до хати. Сідали за столи, їли, співали пісні, музика грала. Танцювали аж до пізнього вечора. На четвертий день знову весілля відбувалося в хаті молодого. Роздавали всім коровай. На вечір родина розходилася. І на тому кінчалося весілля.

Одному чоловікові померла дочка. То було десь 1930 року. В одного чоловіка померла дочка. Дівчині було десь до 19 років. В нас було прийнято, як помре молодий хлопець чи дівчина, то його наряджали в святочну одягу, як до шлюбу. Батько дівчини був бідний, немає у що її нарядити. Сестрина тітка дала свій шлюбний вінок, щоб одягли на голову дівчини. Інша принесла сорочку. І так допомогли бідолашному поховати свою доньку. Люди в нашому селі були дружні, допомагали один одному, хто чим міг.

Без минулого немає майбутнього. Без духовних і матеріальних цінностей, залишених попередніми поколіннями, ми не можемо називатися нацією. Усвідомлення цих істин дає поштовх до пошуку, дослідження забутих сторінок історії, звичаїв, традицій, обрядів рідного краю. Вони віками формували і формують творче та образне мислення жителів нашого краю, розвивали і розвивають фантазію та виховували і виховують естетичне ставлення, любов і цікавість нащадків до творів фольклорного мистецтва, цієї воістину святої спадщини нашого народу.

Список джерел та літератури

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: у 2 т. - К.: Оберіг, 1991.-Т. 1.- 1991.-С. 9.
2. Корець І. Село над Прип'яттю. Спогади. Торонто. - 2005-2007. - С.13-46.
3. Пономарьов А.П. Царина народної уяви та її класичні розробки // Українці: народні вірування, повір'я, демонологія. - К.: Фенікс, 1999. - С. 6-7.

РОЗДІЛ V. ЕТНОГРАФІЯ КРАЮ

Дмитренко Алла

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПАДЩИНА СЕЛА ЗАЛАЗЗЯ: ГОСПОДАРСТВО І МАТЕРІАЛЬНА КУЛЬТУРА

У статті висвітлені результати одноденного експедиційного виїзду до с. Залаззя Любешівського району, що відбувся 10 липня 2014 року в ході історико-етнографічної експедиції «Камінь-Каширський – 2014». Зібрані, хоч і фрагментарні, матеріали з різних аспектів матеріальної і духовної культури, що збереглися у пам'яті респондентів: основні і допоміжні заняття, промисли і ремесла, одяг, харчування, святково-обрядова культура, народні знання і світоглядні уявлення. Матеріали експедиції зберігаються в Архіві Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі України.

Життєвий уклад мешканців села визначили природо-географічні умови території, в результаті яких склалися форми і способи освоєння довкілля. Основними заняттями, що забезпечували селян продуктами харчування і сировиною, були землеробство і тваринництво. У селі склалися певні звичаєві норми, пов'язані, наприклад, із висіванням тих чи інших культур, що обумовлено біологічним настанням весни.

Днем, з якого фактично починалися землеробські роботи і закладалися основи майбутнього врожаю, було Благовіщення (7 квітня). Саме до цього дня потрібно було засадити картоплю, посадити цибулю і посіяти капусту на розсаду: «Картоплю садети, значить кажуть, засадювати, ... цибулю всі садять, розсаду сіють оцю капустную. Всьо до Благовіщення» [4]; «Ой, цибулю зарання садять. Зразу картоплю да й цибулю садять» [2].

За традицією, картоплю засаджував завжди чоловік, щоб родила: «Як картоплю засадюють, то першу картоплю мужчина [кладає – А. Д.], ... щоб картопля родила». У Залаззі не було чітко регламентовано, скільки саме картоплин слід засаджувати, головне зробити це до свята: «Не, не, скільки засадите картоплі тамика» [4]. Але існував звичай брати з собою в поле «хрестяники», спечені на Середохрестя: «...то ше колись таке є середохресний цей тиждень. То пекли в нас хрестяники ... як от їдеш картоплю колись у полі приорювати тоже береш з собою перший раз. ... їдять, з'їдять» [2]. В поле бали також кості з м'яса, освяченого на Великдень. Їх потрібно було покласти в першу борозну і тільки тоді садити картоплю й приорювати: «У нас тилько кажут, що св'ячені кости, що на Великдень з мнеса обгризут. Та й кажут, кедают в борозну. Як картоплю садять, кажут, першу костюмашку в першу борозну. Свячону. І ... приорати» [3].

Капусту на розсаду завжди сіяли саме на Благовіщення: «Розсаду все сіють на Благовіщення, завжди капусту» [2]. Якщо до свята її все ж не встигли висіяти, то потрібно було хоч би вузлик (юечок) з насінням прикопати в землю, а вже потім посіяти: «Ми завше перед Благовіщенням. А кажуть, як не вспіеш посіяти, то юечка з розсадою всади в землю. Юечка того во, зв'язочка, то закопає єї в тое, в земню. От як не вспіеш посіяти чи шо. Його веймеш посла, але закопай» [3]. Розсаду капусти не можна було садити на Русальному тижні (тиждень після Зелених свят – Трійці, який не має сталої дати), тому що її буде їсти гусінь. Щоб цього не трапилось, її слід було посадити до Зелених свят: «Вот капусти не садять [на Русальному тижні – А. Д.], кажут, лучш посадети до цього Русального тижня. А на Русальному тижні не мона капусти садети, бо буде гусалниця їсти вельми, кажуть» [2]. Якщо ж гусінь все таки об'їдала капусту, її посипали попелом або поливали його розчином: «То тепір вже кроплеть. Колись то попелом. Колись ... нароблять попелу та й обливали» [2].

Огірки висівали на Довгого Івана (21 травня). Тут маємо приклад імітативної магії – подібне викликає подібне – назва свята має відбитися в урожаї огірків: «На Івана... Будуть огірки довгі як Іван, то Іван Довгий». Щоб не працювати у день свята, грядки готували напередодні і висівали огірки під вечір: «Скопай грядку наготов, тоді на Івана посій в готове» [3]; «Ну, на Івана під вечір. Вже вони як грядку скопаєте. Гето зовсім готова і тоді робите канавники і огірки сієте. На Довгого Івана. То кажуть, будуть довгі огірки» [4].

Терміни висівання квасолі (місц. биб) пов'язували із початком співу невизначеної пташки, у «пісні» якої є слова «сій бобок»: «То в нас ше кажут, що така якась пташка, так то вона сій бобок, сій бобок. То вже кажуть, що треба садити биб» [2].

При висаджуванні окремих рослин користувались і місячним календарем, звертаючи увагу на ту чи іншу фазу, в якій перебувало світило. Перші дні місяця (молодий місяць) вважалися несприятливими для виконання важливих робіт: «От то кажуть на молодий місяць недобре роботи» [3]. Кращим часом для посадки є старий місяць: «Перше треба, щоб був старей [місяць –

А. Д.]» [2]; «...на старий завжди всьо роблять. На старий місяць всьо» [3]. Вірили, що посаджені в молоді дні квіти і плодові дерева будуть буйати і не даватимуть плодів: «В стари лучче. От в молоді дні даже от садите цвітки. Ну от вони ростуть вгору. Вони ростуть, ростуть – буйні і вони мало цвітуть. А вже як в старії дні садите, то вони менші і вони цвітуть, цвітуть. Ну, так як вам сказати, яблуні, всі ці садовісе тоже стараються, щоб в старей дні. Шоб в молоді дні не садити. Бо вони ростуть буйні і мало врожаю» [4]. Картоплю, щоб добре родила, також засаджували на старий місяць: «І от картоплю засаджують на стари дні» [2].

Збір урожаю, звісно, обумовлювався біологічними ритмами росту і досягання тих чи інших культур. Однак частково на це вплинули і звичаєві норми. Зокрема, в селі вважали, що до Івана (Івана Літнього, 7 липня) потрібно було не тільки скуштувати огірки нового врожаю, але й вперше «заварити» молоду картоплю. Вірили, що це принесе здоров'я («здорово на живит»): «То кажут до Івана перший раз поїсти картоплі, то каже на живит здорово буде. На Йвана». При цьому її не копали, а «підгледали», тобто діставали великі картоплини руками із землі: «А ми подгледали. Шкодували рвати» [3].

Зажинки влаштовували до Петра чи пізніше, у міру дозрівання збіжжя: «Вже коли доспіває, тоді зажинають» [4]. Респонденти вже не пам'ятають, якими обрядовими нормами колись супроводжувалося це дійство. Зазначають, що прийшовши на поле, хрестились і починали жати: «Не, ми нічого не робели. ...Перехрестилися та й жели серпом» [3]. Зжате жито в'язали у снопи перевеслами за допомогою спеціально виготовленої палички, яку тут називали просто «деревце»: «Була палочка. Сю добре в'язати, вона міцно зв'єже. ...Деревце і всьо. Отаке вмисне робили» [3]. Зв'язані снопи складали у «стропці» – дев'ять снопів ставили поруч, а десятого заламували і робили «шапку».

Респонденти пам'ятають і про давній обжинковий звичай – залишати кілька стебел незжато збіжжя і зв'язувати його червоною ниткою чи стрічкою: «В купку жета і зав'язали лентою» [3]. Одні респонденти знають, що для цього залишали саме десять стебел, інші вважають, що це не мало значення, тому й не рахували: «Вже як кінчають, жнива кінчаються, там до десяти тих во становиться. Колосочків, стебелець і червоним тим зв'язують. Сєво все даже робила ше я» [4]; «Ой ми там не считали. В купку возьмемо таку да зав'єжемо» [3]. Зв'язані колоски надломлювали, здійснюючи символічний засів на наступний рік: «Надламлювали колосочки. Надламлювали і воно стоїть, так стоїть» [4]. Саме цей обряд був завершальною дією жнив: «Зав'язали та й то доженки. ... Ме не казали [борода – А. Д.]. Може то по яких селах, то по геншому роблят. Ми нічого не клали» [3].

Зафіксовані окремі звичаї, пов'язані з доглядом за тваринами. При першому вигоні худоби на пасовище, її потрібно було «посвятити»: «Я знаю, що посвятимо корову та йде на пашу» [3], побити свяченою вербою: «Ще як женуть корову, то ше вербу святять же ж. То ше вербою корову, щоб була здорова корова вербою ше її тако б'ють». А на пасовище брали з собою «хрестяники», спечені на Середопістя: «...на перший раз чи корову женеш, ... береш з собою» [2]. З приводу початку випасу худоби, певної дати зафіксувати не вдалося. Респонденти наголошують, що дивилися по наявності паші: «то вже дивляться по паші, чи по цьому дивляться» [2]. До колективізації мешканці Залаззя мали свої сіножаті, які використовувались як весняні пасовища, але тільки до свята Юрія (6 травня). Після цього дня на сінокосах ставили березову віху, що символізувала заборону випасу: «То ше до Юрія, то ше ходить [худоба – А. Д.]. То ж колись свої синожиті теї во. Ну ж колхозу не було. А вже тоді з берези таку віху ставлять, що вже не можна туде гнати. Всьо вже. А ше до цього, до Юрія то ше пасли» [2]. Певними нормами регламентувалось і годування худоби. З весни до Покрови була лише пасовищна форма утримання, а від Покрови (14 жовтня) худобу починали загодовувати, тобто, крім паші, давати корми: «А вже як Покрова міне, то вже дають їсти, пудкормляють» [2]. Селяни володіли основами ветеринарії. Вміли лікувати різні захворювання худоби, наприклад, мастит, укуси плазунів та ін. Добре знали, що робити, щоб корова швидше очистилася після отелу. З цією метою худобі давали солодку воду, відвар лляного насіння і сіно. Вважали, що в цей час корів не можна годувати січкою, картоплею: «Корови давали солодку воду. Сімня варили цево зі льну, ну то щоб вона обчистилася. ...І сіна. Січки не давали, кажуть картошки ніби не можна» [2].

Значну увагу приділяли розведенню курей. Вважали, що під квочку слід підкладати непарну кількість яєць. Вірячи у магію жіночих днів, вважали, що Найкращими днями для підкладання яєць були середа і п'ятниця, тоді виведеться більше курочок: «середа, п'ятниця завжди казали, то будуть курки або курочки» [2]. Ні в якому разі не можна підкладати яйця у понеділок. Щоб кури перестали квокати, залазці дотепер користуються давнім добре перевіреном

способом – купають квоктух у воді: «Як вона не потрібна мені вже на куренета, то я в воді векупаю, векупаю. Вона знову йде на кубло, я ще раз возьму векупаю. Разов два-три векупаю і пушла, вже не квокче» [3].

Важливу роль в господарстві поліського села відігравали збиральництво, рибальство та ін. заняття. Особливо цінувалися ягоди, які не тільки поповнювали харчовий раціон, але й використовувалися у народній медицині, особливо чорниці, які тут називають просто «ягоди»: «В нас ягоди. В нас чорниці не кажуть» та журавлина (журахвина): «Ну в нас ягоди, чорниці, вони для очей добрі. Тепер журахвина – воно воппче лічебне» [4]. Журавлину цінують за те, що вона добре зберігається. Її розсипали на горищах, де вона замерзала. Вживали при простудних захворюваннях, рятувалися від чаду (що колись часто траплялося), вставляючи у вуха: «Як того, як температура була, то вони ж і не так як тепер їх. Коли вони на гору, на горище занесуть, вони змерзнуть і їх тоді у воду кідають і вони так до кучи. ... Як учадіють то у вуші ставляють» [4].

Ідучи до лісу по ягоди, жінки-ягідниці виконували певні апотропейні дії. Щоб не бачити в лісі вужів і гадюк, як оберег, брали з собою якомога довший корінь хрону, який святити не на Великдень, а разом із зіллям: «То кажуть, треба хрін! Довгий такей вже тогово найти кореня і до церкви, як святить зілля, шоб посвятити. То, кажуть брати, з собою в ліс» » [3]. Знову бачимо яскравий приклад імітативної магії – довгим вужам і гадюкам має протистояти довгий корінь хрону. Збирання ягід супроводжувалося співом, але ягідні пісні не зафіксовані.

Для збирання ягід колись використовували глиняний посуд (гладішки і збанки), пізніше – скляний. Ці посудини, як і в багатьох інших селах, називали «набіраками». Вони виконували дві функції – служили для збирання ягід і були мірою вже зібраних ягід. Говорили «два, тре, чотири чи десіть набірахув я вже набрала» [4]. Зібрані ягоди висипали у кошілки, попередньо простеливши їх папороттю: «Ставили ту кошилку, папороть ложили і тоді на той папороть сипали ягоди» [4]. Кошілки були різні. Їх плели з лозового, липового чи дубового лика, з соснової дранки або коріння сосни: «З липи дерли лика. ... А особено дерли з лозе. ... З дуба плели. Дуб молоденькій. В піч садели, сажали і його парать. І тоді вони його так наполовину ділять, і тоді вони отакі, такі тоненькі, тоненькі личка видерали ... В нас плели кошики з сосни коріння. ... То ще зараз ще хтось плете з коріння кошики» [4].

В селі займаються і бджільництвом. Респонденти ще пам'ятають колодні вулики, які виготовляли у відпиляному шматку дерева: «Вони тримали вуликі .... Круглі такі і там видовбали. ... колодкі, з колодок просто». Їх розміщували на садибах і в лісі на деревах, особливо на старих дубах: «Ше й на тому вісили – на дереві» [1]; «Ставляли. Я бачила такі. Особено на дубу. Такі здорові і туда на ту голяку ставляли .... Ставляють такого невеликого ... і прив'язують, і він тамика стоїть. Бачила» [4]. Колодні вулики піднімали на дерева за допомогою мотузок: «Там вже мужики приходять, воровками завязують і вони стягають його воровкою» [4]. Останні колодні вулики, що залишилися від діда, порізали років п'ять назад і більше їх в селі немає. Мед зберігали в діжках, коробках: «Ну колись такі, як вам сказать робилися ті діжки. Отакі коробочки були. Тож не було нічого. Всьо з дерева було» [4]. Пізніше для цього використовували «канцери» – так називають металеві банки для молока: «То багато [меду було – А. Д.]. Така, ми кажем, канцера, та, шо молоко ллют, і відбирають. У нас канцера, то повна меду була» [1]. Бджолярі самі виготовляли віск: «То віск, то варили. І виціджували, і видавлювали і брали под гніт» [4].

Розвинутим заняттям було ткацтво. Кожна жінка мусила забезпечити родину одягом, постільною білизною, рушниками та ін.: «Бідови буле. Ляна сорочка. Треба було матері напрести, наткати» [1]. Особливо старалися в тих родинах, що мали дочок. В повоєнні роки кожна дівчина, що йшла заміж, повинна була принести в дім чоловіка рушники, доріжки, «диване» (рядна): «Ткала, бо ж дівчата заміж ішле, чотири дівчини, то ж треба було веткати і рушникі. А колись то ж не то шо тепер – одного рушника й образа возьме тай усьо. Колесь треба, як хата, то стілько шоб раз у раз рамка вешита була і рушнике. А дорожкі свої, а диване ж свої. Все своє» [1]. В повоєнні роки наречена мусила мати до 15–20 рушників і принести свої «вишивки» (вишиті картини). Дівчина мала подарувати нареченому сорочку, пошити костюм і сернегу.

Щоб мати сировину для ткання, в кожній родині сіяли льон, вибирали, складаючи стебла у невеличкі пучки, і ставили їх для просушування. Респонденти пригадують перші колгоспні роки, коли кожна жінка мусила обробити ще й певну кількість льону для колгоспу. Його сушили на домашніх печах, терли, тріпали і готове волокно здавали. При цьому всі роботи виконувалися вручну: «...матери додому там льону сухого цілу хуру припрут і треба ж на піч накласти, шоб на печі він весох. Його треба потерти, його треба до готовності привести і здати в комору» [1]. З пристосувань для обробки льону інформанти називають прачі для вибивання насіння; терниці для

тертя льону – биття, ламання костриці; тріпачки для тіпання льону – відокремлення костриці від волокна. Цікаво, що кострицю не тільки стелили худобі, а й розсипали по полю. Вірили, що тоді не будуть рости будяки. Пам'ятають процес «здирання» («дертя») льону – вичісування волокна на металевих щітках із гвіздків: «А тоді, теж знаю, мати собі робела ще тако, було здирати льон на тії цвяхи, здирала» [1]. У респондентів ще й тепер є веретена і коворотки для прядіння; «поташі» для намотували ниток; берда і ткацькі верстати: «В мене є ще коворотка тая, шо то тако прясти і той поташ, от веретено не знаю чи є. Ше й берда тие є шо ткали і верстат цілий є» [1].

У зв'язку з поширеністю ткацтва, склався своєрідний «ткацький календар». Обробку льону розпочинали після копання картоплі: «А от вже то льон обробляєш, як всю пороблять, ну картошку всю вже цю». Восени льон терли, тіпали і «дерли»: «А тоді вже льон труть, трепають .... А тоді його, вже така була щітка, таке цвяхі вбити, його деруть, а тоді предут. Предут вже зимою» [2]. Прядіння льону потрібно було завершити до Різдва. А після різдвяно-новорічних свят ставили верстати і починали ткати: «Вже після свят верстати ставляють» [2]. На питання, чи можна займатися обробкою волокна на зимові свята Андрія, Сави, Варвари та ін., як і в інших селах, відповідають ствердно, підтвердженням чому є примовка «було не савити і не андросити», а «кудильку кундосити» (прясти), тоді на смертному одрі було б що одягнути: «... батюшка хоронев, то не було шо, казали, вдіти. Каже, треба було не савити і не андросити, то взети кудильку та й кундосити, прастити» [2].

Опитані респонденти ще носили лляний і вовняний одяг власного виготовлення: «Саме прали і ткали, і шели сами, руками» [3]. Основними компонентами жіночого вбрання були: сорочка, різні типи спідниць, передник, станік, каптан. Чоловіки носили сорочки, штани, пінжачки. Верхнім одягом чоловіків і жінок були сернеги і кожухи.

Чоловічі і жіночі сорочки були лляні, найчастіше «затикані», тобто оздоблені неширокими тканими смужками. Вишивкою декорували святкові сорочки: «А вже на Трійцю, ше як я була дівчиною, то вже вишивани сорочки» [2]. Полотняні сорочки збереглися в сільському побуті до кінця 1960-х рр. Їх пам'ятають мешканки 1960-х рр. народження. А респондентки 1930-х рр., виходивши заміж, ще готували їх собі у скриню: «Ходила в полотняних сорочках, то ше я замуж пушла, то ше полотняні сорочке шела» [2].

Стегновий жіночий одяг складався із спідниць кількох типів і передників. Найпоширенішою буденною спідницею була бурка. Її ткали із різнокольорових лляних ниток у клітинку («квадраке»): «Бурка. Красели всякі кольора ниткі і сновали так, і притикали так от, як квадраке всякі» [3]. Для фарбування ниток і тканини купували готові фарби. З натуральних барвників інформанти пам'ятають лише вільхові шишки. Другим типом спідниці був літник. На відміну від бурки, літник ткали із вовняних ниток і не в клітинку, а у вертикальні різнокольорові неширокі смужки: «То-то літники ткали з вовни, з овечок. Прели. Тоже красили всяко» [3]. Третій тип спідниці – полотняний фартух (не передник, а саме спідниця-фартух). Її шили з білого полотна і, за свідченням респондентів, декорували неширокими тканини смужками, а пізніше пришивали три стрічки: посередині – чорну, а по боках від неї червоні. Такі спідниці носили влітку: «От вже ходили на Трійцю в білому. Ну, вже фартух білий. ... просто білий. Тільки тутике таке чорне посередині ленточка, а по боках, цеє, дві червоних» [2]. Поверх різного типу спідниць жінки і дівчата одягали передники, які тепер теж називають фартухом: «І ше ж був цьой во ж, фартух так причеплений, перідник в нас казали. Колись ходили з перідниками дівчата .... То ше я ходила тоже» [2]. Чоловічим стеговим вбранням були штани, які в Залаззі називали «бране», «бранне». Влітку носили «рябеї» штани з полотна, а взимку – з вовни.

Чоловічий і жіночий плечовий одяг традиційно був однотипним. Навесні і восени носили сукняні сернеги, а взимку «шкуряні» кожухи (з овечих шкур). Процес виготовлення сукна респонденти пам'ятають в загальних рисах. Знають, що вовну для цього вичісували і прями «на грубо», потім мочили гарячою водою і добре виминали ногами, щоб вона збилася. Слід відзначити, що в Залаззі сернега була ще й своєрідним ритуальним елементом. Білу сернегу наречена мала подарувати нареченому на весіллі.

Суто жіночим вбранням були безрукавки, які тут найчастіше називали станік: «Станік казали, так само, як і тепер, станічок» [3]. Зафіксована й назва «камізарикі», «камізалька» [2]. На свята жінки і дівчата одягали каптани власного виготовлення: «Колесь на Паску, ... то вдівалися каптане, шели» [2]. В будень чоловіки носили «пінжачке», «пінжачке», а на весілля шили полотняні костюми. Пізніше наречені купували нареченому костюма на весілля. Традиційно дарували і вишиту сорочку. Сорочки і спідниці, у яких дівчата виходили заміж, залишали «на смерть».

Жіночими головними уборами були хустки. В повоєнні роки, які добре пам'ятають респонденти, хустки шили з полотна власного виготовлення. Буденну хустку могли видерти зі зношеної сорочки. Для святкових хусток полотно вибілювали і купували «кутаси», які «чіпляли» (пришивали) по краях. Жінки носили і лляні плати – довге полотнище, яким обкручували голову. На зиму плели білі вовняні хустки.

Пригадують респонденти скільки зусиль жінки докладали для того, щоб випрати одяг. Для цього використовували три основні пристосування. Перше – дерев'яне жлукто, яке могло бути бондарним (із клепок) або ж видовбаним: «От мати золела одержу, я вам скажу, якщо воно Вас цікавить? Та то таке дерев'яне було, з дерева вирізували. Жлукто» [1]. Жлукто – висока посудина на трьох ніжках з отвором у дні, через який випускали воду. На дно жлукта клали два полінця, потім закладали одяг, який засипали попелом, і лили окріп. Все це мало постояти, щоб відійшов бруд. Далі, незважаючи на пору року, жлукто виносили надвір і прали. Для цього використовували дошку і прац: «І тоді, вже як воно попариться, ця мати виносила надвір, ото мороз надворі! ... І тако, коліна всі аж вишньови. І бере таку дошку і прац, і працом холодною водою б'є й б'є, й б'є. А тоді так одбиває, одбиває те все. То ж то полотно. І тоді на мороз викідає» [1]. Випрану білизну викачували за допомогою рубля і качалки: «А тоді ше ж качалка була .... І мати покачає його. Отаке було і гладження, і шо хоч» [1].

Записані й окремі відомості про традиції харчування. Звісно, основою харчування був хліб із житньої муки. Респонденти згадують хліб свого дитинства: «Мати напече хліба такого смачного і таке аж дирочкиє в хлібови смачні» [1]. Великою розкішшю для дітей був свіжоспечений хліб, натертий салом і часником: «Я знаю, мати як вейме хліб з печи, такей червоний, хороший і тако салом потре його зверху, так намажемо шкірку часником, То й зара той вкус здається пам'ятаю, така смакота» [1].

Поширеною борошняною стравою була затірка, яку готували із житнього тіста яке, по можливості, місили на яйцях: «О де ж та біла була? З чорної [муки – А. Д.]. То мати тако ... робила: візьме мукє, єйце тудє уб'є і тако перемне, перемне, ше й тако розотре руками». Готували затірку на воді, а потім, як пригадує інформант, заливали холодним молоком. Сьогодні технологія приготування страви, трошки змінилася: «Але вона як робила? Спочатку зварить, а тоді молоком заливає. [А. Д. А варила на воді?] На воді. Молоком заливає. Я, наприклад, я завжди роблю на молоці, а мати так чогось робила. Но вона нам як залле холодним, то вона [затірка – А. Д.] така туга получається» [1]. З вівсяного борошна готували жур, який сьогодні є зовсім забутою стравою: «Ой, тепер його не знають, не варать». Борошно розчиняли у воді і ставили вкисати, найчастіше на ніч. Готову закваску виливали в окріп і варили. Виходив своєрідний вівсяний кисіль [3]. Щоденною стравою була каша, найчастіше пшоняна: «Обично пшоняну [кашу – А. Д.], бо раніше ж просо своє сіяли і товкли» [1]. У скромні дні пшоняну кашу часто варили на молоці.

Традиційною стравою є борщ, який у Залаззі готували з грибами, а по можливості – з м'ясом. Всі продукти клали у глиняний горщик, приварювали і ставили у піч за жар, де борщ доходив до готовності: «Борщ з грибами. В нас була така піч, я скажу, і плите не було. А була така, що жар загортуеться. От мати зварить, такий був горщик глиняний і вона тудє клала, допустім, капусту, м'ясо, чи грибе чи шо там. Шо зварилось, то зварилось, а остальне в жар, вигрїбала жар і тоді вже воно цілий день тліє. І тоді вже як приходять на полудень і виймала мати вже» [1]. Піч, на думку респондентів, найкращий «прилад», якого не може замінити жоден сучасний пристрій: «То піч природне ніхто не змінить, хоть зара і духовки і духовки хоть і духовки є і все на світі, но все рівно» [1].

Типовими для Залаззя є картопляні пунтики. За твердженням інформантів, – це деруни: «А я ше роблю ції, як ми кажемо, пунтики. У вас кажуть деруни чи ше якось то вони називаються. ... У нас пунтики кажуть на деруни» [1]. Хоча технологія виготовлення пунтиків і дерунів різна – деруни смажать, а пунтики печуть. Картоплю накладали у пательню, змащену олією і ставили в піч. Готову страву діставали, різали на шматки і засмачували шкварками чи маслом: «Накладе мати так повну пательню і такей він товстий, і як всадить його за жар і він такей. Поріже-поріже, а тоді посмачить чи маслом чи чим і їмо» [1].

З картоплі і бобу (квасолі) готували вареники-пиріжки, які також запікали в печі за жаром. Для цього картоплю і біб варили, товкли, засмачували цибулькою, додавали борошна і ліпили невеличкі пиріжки: «Мама от ше шо робила. От варели картоплю і вона її товкла ту картоплю і зажарувала цибулькою, і сепала трошки муки ... і робила такі як варенички. І за жаром запікала, Я зара в духовці так роблю. І так запікала. І так смачно»; «Ну допустім, зварила квасолню – біб,

потовкла чи там на м'ясорубку перекрутила і тоже поліпила такіі ... обліплюю той біб і жарю, або запікаю. А тоді із салом чи з маслом, вельми смачно» [1].

Восени і взимку пекли капусту: «Ну капусту пекли, голувки ціли». Її клали у «чигун», перевертали догори дном, ставили у піч і закривали затулу, замазуючи її глиною, щоб зберегти тепло: «Мати якось клала у чигун. Перевертала його того чигуна, в піч усовувала .... І ту затулу ще й гленою замазувала. ... А й колись смачно було». Сьогодні, за твердженням респондентів, «взагалі не так печуть»: «А я, в мене то така є каструля, то накладу та в піч, тако трошки жаром обгорну, чуть-чуть води лийну, щоб вона спочатку не згоріла. А тоді вона спечеться, я єї виймаю. Вона все-одно таке як в матери не получаєцца. І тоді я її ріжу, олійка, часничка побільше і так їмо» [1].

На зиму квасили багато огірків і капусти: «І ще я знаю, ... огірке солели. То мати капусту тако бочку. Дубова бочка і насіче. Тепер є сікачки, колись не було. Руками тако посіче-посіче, там моркви добавить, всьо і тоді знов головке знов кладе між ту капусту. Огірке тоже в дубову бочку» [1].

В скромні дні пили молоко – свіже і парене: «...ше мати парила молоко, я знаю зара шепам'ятаю, парила в такому молоко. Така та шкурка червона» [1]. Їли сир з маслом: «Буле корове, то сер з маслом топели. Ну, так і називався сер з маслом». Коли сиру було багато, запікали «гамулкє». Пекли яйця в печі: «Яйце пекла в шматочці тако, жарили». Смажених страв не вживали, що було обумовлене, з одного боку, особливостями печі, а з другого – нестачею олії, яку потрібно було виготовити самим з власної сировини. Тому використовували її дуже ощадливо – не наливали, а змазували пательні пір'їнкою: «Олію бели, така в нас бійниця була. Зараз ми олію використовуємо у великій кількості, а колись бутилу олії якщо там зобеш і так перинкою ту пательню помажеш» [1].

М'ясо в буденному харчуванні вживалося дуже рідко, в основному як доповнення до страв, заправка. Зважаючи на відсутність засобів для зберігання м'яса свіжим, існували певні форми його переробки, що дозволяли використовувати м'ясні вироби тривалий час. Крім соленого сала, тут начиняли ковбаси, які не пекли у печі, а зав'ялювали, розвісивши їх на бантині (бальку) або на спеціально підвішеній жердці: «Ну, колесь ковбаси не пекли так, як то тепер, у печі. Там колесь сиру вешали ковбасу за бантену» [2]; «А ковбаси то вішали, на такий кій, підвешували і так і вісили. ... в комору тоже» [3].

Значну частину м'яса використовували для приготування каруха, який є візитівкою Залаззя: «А карух, знаєте, і тепер роблять. Який він почотний! ...Ой, то карух, карух такий в почоте!» [3]. Для каруха брали свинячий шлунок, іноді й сечовий міхур: «... з свині того жолудка, його обробити, обчестити добре всьо» [2]; «А тогово, мочового пузиря того натоптати мона» [3]. Великими шматками нарізували миску хорошого м'яса (м'якоті), яке добре солили і заправляли часником, інколи додавали коріандр. Підготовленим м'ясом начиняли підготовлений шлунок, дуже добре натовкуючи і зашивали: «...і того карушка натоптати, мнеса насолити міцно, м'якоті і напхати, напхати, напхати й зашети його й повесити» [3]. Готового каруха проколювали, загортали у полотняну ганчірку і вішали в коморі на спеціально зроблений гачок для зав'ялювання: «...а тоді ж його так дирочки пробивали .... В комори вешали, там цв'яха вб'ют, там на такий дротик, бо щоб не побіг меш чи щур, і вин так зсохнеться» [2]; «...полотняною шматкою такою зашивасмо і вешасмо. І вин так всихас» [1]. Якщо карух висихав дуже повільно, то, щоб попередити псування, його підпікали в печі: «А ні, то вже потім тако брали, щоб затегся, в піч трошки» [2].

Щоб м'ясні вироби добре зберігалися, стежили за часом, коли кололи свиней. Для цього дивились, у якій фазі перебуває місяць. Якщо він молодий, свиней не кололи, щоб м'ясо не зіпсувалося. Сприятливим для цього був старий місяць. Навіть сьогодні цього здебільшого дотримуються: «На місяць тилько девляться, як б'ють кабана. Молоді дні сохрять Боже бети. Тилько вже старий, як того уже постаріє місяць. Бо б'єте молоді дні. То воно може і спортитись. І сало, і м'ясо, тушонки може. То воно вистріляє .... Вже спрактиковане. Молоді дні сохрять Боже» [4].

Святкове харчування також не було різноманітним. Готували прості страви і небагато. На Великдень, наприклад, пекли паску, варили м'ясо і яйця: «Зараз подумаєш, яка паска. А колесь, пшенечна паска, всепле чорнушки, і то, м'ясо варела, і єйце. Таке во було». На Різдво (не на Коляду) головною стравою було варене м'ясо. Стіл на весілля, хрестини, поминки також був досить бідним: «Ну, бідно, бідно було. Борщу колесь зварать [на поминки – А. Д.]. Або весілля як

було. Варели вареники ... і жарили сало. І так умачували те сало всі разом в одну меску і їли. ... Ой, то вопше бідно було, даже й згадати страшно» [1].

Слід звернути увагу і на традиції вживання спиртних напоїв, яких не було в житті мешканців: «Було, я вам скажу, після війни мирне життя наступало. Не було горілки, люди всі молилися за мир і спокій, аби жети було. А зараз всьо по-інакшому» [1].

Як бачимо, мешканці Залаззя дотепер бережуть у своїй пам'яті виробничий досвід, звичаї, які складають надзвичайно важливий пласт етнокультурної спадщини. Для з'ясування повної картини місцевих традицій, звичаїв та обрядів потрібне комплексне обстеження населеного пункту, що може бути проведене учителями та учнями місцевої школи або із залученням музейних працівників та науковців.

Список респондентів

1. Остапук Галина, 1952 р. н.
2. Остапук Параска Юхимівна, 1938 р. н.
3. Семенюк Леонісія Йосипівна, 1926 р. н.
4. Тарасюк Галина Юхимівна, 1943 р. н.

Сіренко Сергій

ЯГІДНИЙ ПРОМИСЕЛ ЛЮБЕШІВЩИНИ

(за польовим дослідженням)

Збиральництво – одна з найдавніших привласнювальних форм господарської діяльності людей, що базується на збиранні природних продуктів для споживання. До поняття «збиральництво» включають не лише сам процес збирання тих чи інших продуктів харчування, але й численні прийоми їх обробки і приготування страв. Об'єктами збиральництва були лісові плоди і ягоди, трави. Науковці виділяють дві форми збиральництва: перша з них пов'язана з постійним вживанням в їжу лісових плодів (гриби, ягоди, яблука і груші дички тощо), диких рослин (лобода, щавель), а також збиранням лікарських рослин, друга – зі спорадичним використанням у харчуванні під час неврожаїв і голоду листя, деревної кори та інших видів диких рослин [1, с. 220].

Джерельна база статті становить матеріал, який був зібраний під час комплексної історико-етнографічної експедиції до Любешівського району Волинської області Державний науковий центр захист культурної спадщини від техногенних катастроф.

Опитування проводилося за авторським запитальником. В основу якого покладено теоретичні та практичні напрацювання з збиральництва Алли Дмитренко [1; 2]. Для проведення інтерв'ю обиралися чоловіки та жінки, які народилися (або тривалий час мешкали) у цьому населеному пункті, переважно старшого віку. Найстарший інформант 1924 р. н., три чоловіки народилися в 20-х роках ХХ ст., дванадцять – у 30-х роках ХХ ст., дев'ять – у 40-х роках ХХ ст., шість у 50-х роках ХХ ст., шість – у 60-х роках ХХ ст., два – у 70-х роках ХХ ст.

Матеріал було зібрано у таких населених пунктах: Судче, Лобна, Залізниця, Березичі, Угриничі, Дольськ, Лахвичі, Бірки, Витуле, Великий Курінь, Ветли, Гірки, Мукошин, Люботин, Люб'язь, Бихів, Невір, Велика Глуша, Погулянка, Щитинь, Залаззя, Сваловичі, Хоцунь, Бучин і Селісок.

Найпоширенішим у регіоні дослідження було збирання ягід. Ліси Любешівського району багаті на різноманітні ягоди: чорницю, брусницю, малину, журавлину, ожину, які мали ще й місцеві назви, наприклад: чорниці – ягоди, єгиди, черніка, чорне; журавлина – журафлина, журафа; ожина – кам'яниця. «У вас як кажуть у селі на чорниці?» Ягода. Ягода. По ягоди. У нас «чорниці» і не кажуть, що ідем по чорниці. Ідем по ягоди. А брусниця є брусниця. Журавлина політературному, а в нас кажуть «журафлина» (с. Лобна). «Ніяких місцевих [назв] не було, ягоди. А чорниці уже стали, як тако в учоніє якісь називали, а у нас не по ягоди, а по єгоди, ходила по єгоди» (с. Луб'язь).

Журавлину тепер найчастіше називають клюква, вважають що це наукова, правильна назва або русизм: «журавлина то по-сільському, а так клюква» (с. Залаззя); «клюква (по-українські журавлина)» (с. Лобна).

Збиранням ягід займаються переважно жінки. Усі ягоди збирають руками, тільки для чорниць з другої половини ХХ ст. почали використовувати гребінку (савочок) (Див. рис. 1 і 2). «Ми брали руками, тих гребінок не було. Руками, вона сухенька і ягідник не пошкоджується. А так береш з чухраєш воно все тягнеться з листям і зелена. То приймали з усим попало, а тепер цей рік [2015 – С. С.] тільки честії, щоб і одного листочка не було. Руками довше [збирати]

получається» (с. Березичі). «У молодості, то їх не багато було, зараз [стали] савочками. А найбільше руками. Руками збирали» (с. Гірки). «[Якими знаряддями збирають ягоди?] Руками. Тепер то є такі гребінки. [У яких роках гребінки з'явилися?] Ой уже давно. [Давно, це 50 років?] Років 20» (с. Велика Глуша). «Ми вручну збирали. То зараз стали гребінками... Років 10. Тоді ще мало-мало було, а зараз у кожній третій та гребінка» (с. Луб'язь). «Єсть гребінки такі. [У яких роках ними почали користуватися у селі?] Ой, років два. Не більше. Вони по селах чи були, но вони, гребінками заприщає. Бо як гребінкою тягнеш з листям, нарушається той ягодник» (с. Залаззя). «Як руками їх збирати, то вони залишаються такими сіренькими з таким нальотом, а якщо їх гребсти тою гребінкою сік пускають. Прим'яті. Колір зміняють» (с. Березичі). «То ми колись вручну, а тепер гребінки є у людей. У мене немає, я відлала сусідці. Зриває багато листя та обшморгують. Колись тільки вручну брали» (с. Лахвичі). «Зеленими зносять. Гребінками. Поробили, покупляли. Знищують ліс» (с. Залізниця). Гребінка – це пристосування у вигляді невеликого совочка на 6–12 дерев'яних (пізніше – металевих) зубів [2, с. 21]. На початку ХХІ ст. в Любешівському районі вона має 14–23 металевих зубці.

Ємності, які використовують для збирання ягід, поділяються на дві групи: ті, у які збирають ягоди, і ті, у які їх висипають і переносять. Ємності, призначені безпосередньо для збирання ягід із ягідників, у регіоні дослідження називають «набірах». Для цього використовують керамічні глечики, гладішки, баночки, пластикові відерця. Останні дві посудини повністю витіснили глечики і сьогодні майже не пам'ятають, що збирали у глечик (черпачок): «Не кажуть два відерочка, а два набіраха. Саме відерце це» (с. Лобна). «Збирають, то «набірах» називають. Капронове відеречко. Банки» (с. Угриничі). «Ми збирали просто руками. Збираємо в ліву руку, а тоді відмухували листя, чіпляли, колись такі були гладішки, глечики... Чіпляли на мотузку, а тепер літрову банку. Коли появилися літрові банки, то дітям стали чіпляти півлітрові, а то такі глечики купляли приблизно літр, півтора літра» (с. Лахвичі). «То такий глечик, колись глечичок. Чули. А тепер баночки беруть, ранше були набірахи-глечики. Таке звужене, я б показала, у мене такий горщик є. [На баночку не кажуть «набірах»?] Не, кажуть «баночку набрав». Скільки банок набрала. А колись набірах (глечик такий вішали великий) о, а тепер маленькі баночки, поуменшались» (с. Сваловичі).

Як відомо існують на Поліссі набирачі плетені у формі глечика чи прямокутної коробки. Перші виготовляють з коріння черешні або сосни, а другі – з соснової дранки у формі прямокутної коробки [2, с. 21]. Інформацію про такі набірахи нами не було зафіксовано.

Набірах – це не тільки посудина для збирання ягід, а й своєрідна «ягідна» міра. Ними міряли зібрані ягоди: «Скільки там назбирав? Та 10 набірахів назбирав. Там літрові баночки чіпляють, зараз відра здорові – і ходять» (с. Березичі). «Малі [дітьми – С.С.] були, то півлітрові чіпляли. О! По 6 назбирали» (с. Березичі). Як бачимо, «ягідна» міра виконувала ще й педагогічну функцію: вимірювала дитячу працю і наближала її до дорослої.

Ємності для висипання і перенесення ягід використовували коробки (веренька, віренька, варенька) із соснової дранки. Їх переносили на спині за допомогою прив'язаних мотузок (Див. рис. 3). З кінця ХХ ст. використовують відра (емальовані, пластикові). «Я наберу у відро, у мене хустка тепла суконна, зав'язала теє відро, зав'язала тоді ще, а мені на плечі подадуть да і всьо» (с. Угриничі). «Зараз відро назбирав да пішов. А раніше у вереньки (кошолка така, мабуть уже немає, вона старенька у нас була) на неї чіпляли мотузку і брали так на плечі. То як рюкзак, тільки отак [показує – С.С.]» (с. Березичі). Трапляються випадки вдосконалення перенесення вереньками: «Так в вареньку ми застелюємо щось, у мене там така спеціально торбинка є, то вже безпечно. Вона зверху її зав'язує, бо може зачепишся в лісі та впадеш та і висипиш» (с. Лахвичі).

Журавлину збирали у припіл (запол), зроблений з фартуха. Назву якого пригадали лише в с. Угриничі. У села Лахвичі та Луб'язь називали «набірах». У с. Залаззя журавлину збирали в мішок.

Початок збирання ягід в Любешівському районі Волинської області приурочувався до певних днів церковного календаря. Справжній ягідний сезон починався після Трійці – на Дев'ятуху (Див'ятиху) або Десятиху: «Ягоди. Починають, зветься свято Дев'ятуха. Забула яке то число було. Общим дев'ять неділь після Паски. То завжди, ми вже наші прапрадіди так казали, що «на Дев'ятиху поспіє дитяча егодина, або вже кончиться дитяча егодина». Так у нас повелося. Смотри який піст. Як м'ясниці малий, то значить Дев'ятиху скоріше, а як м'ясниці велика, то Дев'ятиху відтягається. А тепер ще ходять у ліс. Тоді через 10 днів Дисетуха. Дисятає егодина уже поспіла. Ідуть, ідуть, ідуть, а на Дев'ятуху ідемо дивитися» (с. Луб'язь). «Вони само досягають после Трійці. Неділь дві і починають чорні, от збирають аж до тепер [кінець липня – С.С.]»

(с. Мукошин). «Уже на Деситиху, ягодина буде підспілим» (с. Гірки). «После Паски пройде десять неділь, Десятиха. На Десятиху уже десята ягодинок поспіє, як таке тепло. Ідуть по них. Десятая ягодинок уже чорницькая є і збирають» (с. Сваловичі). Інколи початок збирання чорниць пов'язують не з релігійними святами, а з господарською діяльністю, календарем: «У середині, з другої половини червня збирають» (с. Бучин); «У червні місяці» (с. Велика Глуша); «У жнива. Десь у кінці червня» (с. Залаззя); «На день молоді завжди ягоди є» (с. Лобна).

Часто збирання ягід залежало від природних умов. Тому в окремі роки на Дев'ятуху вже розпочався масовий збір чорниць, а то й закінчувався, що залежало від того, ранньою чи пізньою була Трійця, рання чи пізня весна: «Дев'ятуха, то до Дев'ятухи всі ягоди виберуть» (с. Угриничі). «Говорять: «На Десятуху може ще не поспіти десять ягодинок» (с. Залаззя). «Десятая ягодина стигне або залишиться. Як коли погода посприє. Коли вони раніше підуть» (с. Велика Глуша). «Як який рік, як угодний, то вони хутчій [спіють]» (с. Залаззя).

Усі інші ягоди збирають по черзі: майже з чорницями достигала малина, за чорницями почали збирати лохини, потім брусниці, а восени – журавлину. Відомостей про початок збирання цих ягід нами майже не зафіксовано, тому що уже декілька десятиліть у регіоні дослідження їх мало збирають. Причин цього декілька. По-перше, змінилось природне середовище: «Вони [журавлина – С. С.] пізно [росте], уже в лісі немає тих ягід. На мохові ростуть. Так добре [було] рвати. Немає болота. Уже поорали» (с. Залаззя). «Журавлини колись були. [А зараз?] Посохле усе тут. Ліс вирубали, ту долину. Унічтожили... Брусниці де-не-де є. Унічтожили, бо тягають тей ліс, рубають» (с. Люб'язь). «Я її не помню в себе. Ти должна помнить, як було болото. Меліорації не було. [Що після меліорації все змінилось? Навіть ягоди...] Посохло все. То ж болота посохли такі» (с. Гірки). По-друге, розвиток садівництва в населених пунктах приводить до відмови збирати малину, а також плоди диких фруктових дерев: «У нас і малина росте. Біля хати ми посадили. Еті роки, хазяйка оно, не ходимо в ліс, відер семеро вибирає хазяйка та закриває. Красота. У нас удома росте така. Вона дика. Ягода дрібненька» (с. Мукошин). «Ми по ожину не дуже ходимо, у нас своєї малини хватає і смородини, порічки» (с. Березичі). По-третє, у цій місцевості мало цих ягід росте: «Брусниці, але у нас їх тоже мало» (с. Сваловичі). «У нас в одному місці було. Хто знав, бо «журафлина», так як кажемо, у болоті [росте]. Хто знав, то ходив, а більшість не знали. Так «Боронова селажі» називали її. Непроходімо місце. Ледь можна просочитися. Туда як вліз, то там журафлин чуду вже було. А не каждый хотів туда лізти» (с. Люб'язь). Журавлину починають збирати до Пречистої. Один респондент зазначив, що журавлину починали збирати, «коли примерзне»: «Вона на болоті, то ходять як примерзне, щоб не провалитися. По купках росте, по мохові росте» (с. Березичі). Інколи журавлину починали збирати після того, як картоплю викопають: «то вже осінню, як картопля покопається» (с. Велика Глуша). Інформатори зазначають, що раніше ягоди збирали скільки необхідно для забезпечення раціону родини. Тепер переважно збирають, щоб здати та заробити гроші. Цей процес негативно пливає на ягідники чорниці.

У регіоні дослідження існує система звичаїв та обрядів, пов'язана з збиральництвом. Прийшовши до лісу, обов'язково хрестилися, промовляли молитву, вклонялися лісу. Перед початком збирання чорниць застосовували різні словесні формули, які можна віднести до вербальної магії. Починаючи брати ягоди, просили Божого благословення: «Господи-Боже поможи!» (с. Березичі). «Прийдеш у ліс [і говориш]: «Господи-Боже поможи. Помоляться і всьо» (с. Велика Глуша).

Крім прохання про допомогу просили захисту від «усього нечистого», «поганого», тобто вужів, гадюк тощо. Вірили, що сказані словесні формули і вчинені магичні дієства захистять їх на весь ягідний сезон. «Тоді був празник Петро і Павло, добре я то знаю, може мені тоді було років 8, з 10. Мене мама змалку брала в ліс, тому що строїлися з ягоди – продавали. Там керпіч купили, грубу. Ми тоді пішли в ліс по тої [ягоди]. Треба було йти на Мокиші, ночувати, а тоді йти по ягоди. Зайшли в той же, празник був, уже в обід стало кручити. Щось гукати. Я там знаю, усі вже повмирили, їх уже немає. щось стало кричати. Кричить, кричить. Відозвиться. На одному місці. Відозвиться. На одному місці. Ну я була мала. Я добре запам'ятала. Тоді одна жінка каже, якщо добре, то іди сюди, а як нічого, то не кричи. Тоді як пішов ліс, як зашумів ліс. Полякалися і до хати пішли. То точно правда. Я тоді добре помню може мені було 10 років» (с. Гірки).

Існують звичаї та обряди, пов'язані зі збиранням чорниць. Перші ягоди потрібно з'їсти, промовивши такі промовки: «Перша ягодина, щоб не боліла головинка й спинка» (с. Угриничі). «Треба з'їсти, покачатися по спині, щоб спина не боліла» (с. Сваловичі). «На тобі Боже здоров'я» (с. Березичі).

Збирання ягід на Західному Поліссі супроводжувалося співом. Співали різні пісні. Тут склався цикл ягідних пісень [2, с. 32]. Любешівський район належить до Західного Полісся, але ягідних пісень ми не зафіксували. Ніхто з інформаторів не пригадав щоб таке співали. Лише один респондент з с. Угриничі зазначив, що раніше старі жінки співали, коли поверталися з лісу:

Вставайте здорові всі луги, дуброви,
Бо вже походили мої білі ноги,
Де походила більш не буду ходити,
Кого я любила не буду любити.

Відзначають, що під час збирання чорниць не співали, «щоб [ніхто] не чув де ходиш» (с. Угриничі). «Не було коли співати. Туди стараєшся ягоди набрати, а співати немає коли» (с. Гірки). «Спішили, щоб набрати ягід багато, як додому йдемо, а як ягоди збираємо то той собі, той собі, щоб собі набрати багато. Немає коли співати, даже їсти не було коли. Спішили набрати ягод» (с. Сваловичі). Спів виконував рятувальну функцію: щоб не відходили далеко від гурту під час збирання. Для цього співали «хто яке вмів, так порозходимося та чули одна одну» (с. Люб'язь).

Зібрані ягоди використовували у щоденному і святково-обрядовому харчуванні, у народній медицині. Зазначимо, що чорниці, зібрані в ті чи інші дні народного календаря, наділялися цілющими властивостями. У більшості населених пунктах «помічними» вважають чорниці, зібрані на Івана Купала: «На Івана Купала збирають вони ніби лікарські. То люди на ліки собі» (с. Березичі). «Ягоди всі цілющі. Тільки їх збирати треба в той празник, як називається, Іван. Івана Купала» (с. Гірки). Рідше на Петра й Павла. «Купалові» (Іванові) ягоди вважають лікувальними від багатьох хвороб. Їх вживали від живота, при застудних хворобах тощо: «Беруть в бутильки, засипають сахаром чи медом і якимось таке людина заболіє, то [лікується]» (с. Угриничі). «Живіт болить помагають вони. Їх окремо і сушили. Окремо клали, що то івановські ягоди. Кажуть що помочніє вони» (с. Сваловичі). «Ми кажемо «понос», то їх варили. Сушені помагають» (с. Гірки).

Найбільш поширеним використанням ягід є в щоденному і святково-обрядовому харчуванні. Збір чорниць припадав на найголовніший піст – Петрівку, то ягоди були істотним доповненням до раціону. З перших ягід обов'язково робили вареники. Раніше зі свіжих чорниць варили затірку, сьогодні цю страву ледве згадують, бо давно не готують. Розповсюдженою практикою є сушіння чорниць у печі: «На бляшки клали соломку і так висипали, і сушили» (с. Залізниця). Впродовж року із сухими чорницями готували вареники, пироги, а з другої половини ХХ ст. почали варити компоти. Інші ягоди відіграють меншу роль у раціоні. Їх переважно вживали свіжими або компот варили. Наприклад, «ожину то саме лутче на кампот у банки. Я пробувала варення варить. Вона така кам'яниста» (с. Велика Глуша). В останні роки заморожують, роблять вино. «[Ожину] заморожують, кампоти роблять. [Це зараз, а раніше як було?] Раніше її ніхто не збирав. [Коли її почали збирати?] О, то вже років, я знаю, років з 15 і більше» (с. Лобна). «Настойки [робили з ожини]. Тіпа наливочку. Засипали сахаром та стояла» (с. Гірки).

Сьогодні поширена практика збирати ягоди, переважно чорниці, щоб отримати певні кошти, здавши закупникам. Ця дає можливість заробити гроші і призводить до того, що жителі сіл перестають заготовляти ягоди собі на зиму. Також приводить до того, що збирання ягід перестає бути лише жіночим заняттям, тому що чим більше членів сім'ї задіяні до збирання тим більший буде прибуток: «Сім'ями ходять, гуртом» (с. Березичі). «Заробила 20 тисяч. [Збирала] вона, чоловік і діти. Уся сім'я» (Угриничі). Збирання чорниць в регіоні дослідження, напевно і по всьому Поліссі, за останнє десятиліття, можна сказати, оформилося в окремий промисел. Саме завдяки йому в деяких селах Любешівщини почали застосовувати гребінки. Особливістю сезону 2015 року була відмова закупниками приймати чорниці зібрані гребінкою тому, що гребінкою збирається не лише стигла чорниця, а й зелена. Закупівельна ціна в 2015 р. була від 18 до 35 гривень за кілограм.

Нам довелося спостерігати процес закупівлі чорниць лише в с. Залізниця. У центрі села стояли два автомобілі (бусик і газон), у які вантажили ящики з чорницями. Жінки та дівчата приносили з лісу відра з ягодами. Після того як усі все здали розпочався розрахунок закупників з ягідниками.

Отже, для Любешівського району Волинської області у збиранні ягід притаманні такі риси: 1) переважання збирання чорниць; 2) відсутність ягідних пісень; 3) збереглися звичаї, пов'язані з початком збирання чорниць, примовки до ягід.

Сьогодні на Любешівщині існують традиції, які зазнали змін у другій половині ХХ ст. Головним чинником, який привів до перемін, є змінна природно-кліматичних умов регіону після

проведення меліорації та вирубки лісу. Другий чинник – це примусове переселення поліщуків з хуторів, що привело до зменшення збиральництва тому, що ягідники стали віддаленими.

Рис.1. Гребінка, с. Гірки Любешівський р-н Волинська обл. Фото С. Сіренка

Рис. 2. Гребінка, с. Березичі Любешівський р-н Волинська обл. Фото С. Сіренка

Рис. 3. Спосіб перенесення коробки, с. Лахвичі Любешівський р-н Волинська обл. Фото С. Сіренка

Список джерел та літератури

1. Дмитренко А. Збиральництво в структурі традиційної діяльності поліщуків Рівненського Полісся // Збірник наукових праць Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф : зб. наук. праць. К. : ДНЦЗКСТК, 2012. Вип. 1. С. 219–235.
2. Дмитренко А. Жіночі трудові спеціалізації: збиральництво // Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. [наук. ред. М. Гримич]. К. : Дуліби, 2012. Т. 3: Зрілість. Жіноцтво. Жіноча субкультура. С.20–51.

Боряк Олена

КОМПЛЕКС ТРАДИЦІЙНОЇ ПОХОВАЛЬНОЇ ОБРЯДОВОСТІ НА ТЕРЕНАХ ЛЮБЕШІВЩИНИ (ЗА ПОЛЬОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

Поховально-поминальний ритуал посідає особливе місце у системі народної звичаєвості. Він є найдавнішим з усіх обрядів. Перші поховання відомі вже в середньому палеоліті, а численні археологічні дані свідчать про існування вже за тих часів досить складних ритуалів. Не викликає сумнівів ступінь консервативності поховального обряду, що пояснюється ритуально-сакральним ставленням до факту смерті та всього, що з тим пов'язано. Тому поховальний обряд найповніше зберігає сліди давніх ритуальних актів, реліктову обрядову реальність та архаїчну лексику. Комплекс поховальної та поминальної обрядовості розглядається нами в межах Любешівського району Волинської області. Комплексний збір відповідного польового матеріалу дозволила участь авторки у комплексній науковій історико-етнографічній експедиції, організованій Державним науковим Центром захисту культурної спадщини від техногенних катастроф Державного агентства України з управління зоною відчуження під керівництвом Ростислава Омеляшка у липні–серпні 2015 р.

Ключовими питаннями опитування мешканців сіл Любешівського району стали атрибути, що супроводжували перехід «мерця» у потойбічний світ (свічка, вода, хліб, коливо, зерно, а також полотняні вироби); особливості спорядження мертвого тіла та облаштування «труни», виніс тіла з хати та проходження селом жалобної процесії, уявлення про вартування на воротах «могилок» мерця, що помер і був похований на кладовищі останнім; заборона на виконання певних господарських справ (передусім, відмазування хати/печі) разом із вербальною формулою її мотивації; післяпоховальні поминальні дії (як ті, що відраховувалися від дати смерті людини, так і календарні) тощо.

Аналіз отриманих даних засвідчив, що вербальна формула визначення місця виливання мертвої води характеризується відносною сталістю. Ним називається локус поза хатою: паркан (с. Судче, Лобна, Бихів), пуща або куш (с. Великий Курінь, Гірки), плодове дерево (с. Люб'язь), але також усередині хати – піч або опічок (с. Залізниця). В усіх селах вислів де ніхто не ходить (ніхто не тупав – с. Гірки) [12] також мав універсальне значення. Зауважимо, що нами не зафіксовано факти виливання води з мерця на покуть з двору, що має широке побутування на Київському та суміжному Житомирському та Чернігівському Поліссі [2, с. 31]. Варто додати, що виливання води під піч фіксувалося нами раніше в Камінь-Каширському районі (с. Видричі) [15], а також на Рівненщині (с. Луко Володимирецького р-ну) [17].

Повсюдно відомим виявився звичай запалювати біля мерця свічку, ставити хліб (пиріжки), 7 або 9 колосків (жита або пшениці), а також воду (окремо – свячену воду). Щодо розміщення у внутрішньому просторі хати води, то це було проявом турботи про померлого, передусім – його душу, адже вірили, що остання навідується до хати від 9-ти до 40-ка днів після смерті людини. Місцем, куди ставили воду (в стакані, чашці тощо), називали вікно (с. Березичі, Великий Курінь, Залізниця, Лобна), але також стіл (с. Ветли, Судче), деінде – поверхню діжки, – остання ставилась в головах мерця і накривалась полотном (с. Бихів) [14]. Призначення води «для душі» підтверджується стійкою словесною формулою мерлий прийде да нап'ється (с. Залізниця) [4]. Зауважимо, що для Житомирщини, Київщини та Чернігівщини вікно (і покуть) як місце, куди ставили воду для душі було і залишається сталим поховальним елементом і донині.

Термін зберігання води для душі коливається також від 9-ти до 40-ка днів. Варто зауважити, що під впливом Української православної церкви (Московського патріархату), яка нині прагне максимальної «універсалізації» обряду похорону, терміни, протягом яких ця вода стоїть у хаті, виявляються зміненими. Це не дає можливості більш-менш впевнено визначити локальні варіанти термінів шанування душі, як це свого часу зробила відомий дослідник поховальної обрядовості Наталя Гаврилюк на матеріалах Київського Полісся [2, с. 32].

По закінченню цього терміну воду зазвичай виливали. Місцем виливання води називають: моголки (сс. Лобна, Залізниця, Березичі, Ветли), але також куш або пушу (с. Залізниця), у с. Дольськ її випивали. Деінде відомості про колись фіксоване місце її «утилізації» вже стерлись у пам'яті респондентів й нині звучить вербальна формула – на двір. Архаїчний спосіб виливання води через покутне вікно на 40-й день рано вранці зафіксоване у с. Великий Курінь. Ця обрядова дія супроводжувалася викиданням також хліба, що викладався поруч із шклянкою з водою (дет. див. далі), про що свідчить вербальна формула, яка у цю мить виголошувалась: «Пташечки, пташечки, нате вам крішечки, а як не з'їсте – Богові віддасте» [9].

Вода для душі, що виставлялася на вікні, має свої паралелі на суміжних територіях Полісся. Це, крім півночі Волині (а це також дані, зокрема, по Камінь-Каширському району), півночі Рівненщини [див.: 1, с. 235], також північ Київщини і північ Чернігівщини [див.: 2, с. 34].

Спеціальне опитування засвідчило, що у ряді сіл Любешівського району звичай виставляти воду біля мерця або взагалі відсутній (с. Лахвичі; у с. Люб'язь замість води на столі 40 днів стояла чарка з горілкою), або, за твердженням інформантів, він виявився порівняно пізнього побутування (від 70-х років ХХ ст.). Так, у в сс. Судче, Бірки, Гірки послідовно простежується невизначеність щодо призначення такої води, терміну її зберігання, а також подальшого із нею поведження (вербальна формула десь виливали). Зауважимо, що як свідчать наші польові матеріали, західніше, (зокрема у Шацькому районі Волині), цей звичай був узагалі відсутній.

Серед атрибутів, що викладалися біля мерця, називають також хліб (варіант – пирожечки пісні, боханці – с. Дольськ; булочка хліба – с. Березичі), зазвичай із встромленою у нього свічкою. Місцем його розташування переважно називається стіл (сс. Судче, Бірки, Ветли, Гірки, Залізниця, Дольськ, Лахвичі, Бихів), але також і діжка, що ставилася в головах небіжчика і накривалася рушником (сс. Березичі, Великий Курінь), а мотивація його присутності у внутрішньому просторі хати передається вже згаданою вище словесною формулою душа ходить, щоб хліб стояв (с. Лахвичі) [7]; більше того у с. Березичі зауважили, що намагалися ставити хліб гарячим – щоб пара пройшла, наявність рушничка пояснювали тим, що це постіль для покійного [5].

Специфічною рисою, характерною для сіл Любашівського району, є звичай брати цей хліб (щоправда, де-не-де це могла вже бути будь-яка хлібина) із собою на кладовище, проте із дотриманням певних «правил». Так, мерлого хліб (с. Гірки) [12] несли на рушнику (ручнику) попереду жалобної процесії (уперед хреста – с. Гірки [11]). У с. Судче уточнили – його несли удова чи вдівець; у с. Березичі, Лахвичі – тільки баба, старша жінка; у с. Гірки – жінка або чоловік не з родини; с. Мукошин – тільки чоловік; сс. Люб'язь – тільки жінка; тільки заміжня, тільки жонатий; несли хліб під лівою рукою. Відповідно, цей ритуальний атрибут рухався за «маршрутом» жалобної процесії, включно із занесенням до церкви й кладовища, після чого його повертали додому. Серед варіантів подальшого призначення – відразу розрізали й споживали на поминальному обіді (с. Гірки, Лобна) або кришили в коливо (с. Судче); окрема група – його знову виставляли на стіл, де він стояв визначений традицією строк – дев'ять (сс. Залізниця, Угреничі) або 40 (сс. Березичі, Дольськ, Лахвичі, Люб'язь) днів; окремий варіант – несли на другий після похорону день на кладовище для пташок. Поодиноким (сс. Ветли, Бірки) виявився звичай викладати таку хлібину на вічко домовини, й після похорону віддавати її священику або й кому-небудь. Варто зауважити, що такий же варіант поведження з хлібом був раніше зафіксований нами на Рівненському Поліссі, зокрема в селах Володимирецького району [див.: 1, с. 234].

Обстежена територія виявилася простіром майже повсюдного побутування звичаю вимірювати труну (також погрібальну яму) «міркою» (києм, киячком, тичкою) із подальшим її викладанням вздовж могили (сс. Судче, Лобна, Залізниця, Березичі, Угреничі, Лахвичі, Гірки, Мукошин, Бихів), рідше – її кидали в яму, в труну, а також палили (с. Ветли). Показово, що цей звичай має досить чіткий ареал побутування. Він, окрім Любешівського, включає у себе, зокрема, Володимирецький, Зарічненський, Дубровицький, Березнівський райони Рівненської області) [2, с. 232], Камінь-Каширський район Волинської області [16], а також, як виявилось, має свої паралелі на заході Білоруського Полісся (Жидковицький, Столинський, Малоритський райони Брестської обл.) [19, арк. 87, 121, 192].

Архаїчність місцевих традицій засвідчує звичай, що трапився нам вперше. У той час, коли тіло перебувало в хаті, у порозі стели рушник, а поруч ставили відро з водою. Це пояснювали тим, що вмерліє ідуть вмиваються і втираються, ідуть цілуватися до покойніка. Показово, що перед виносом труни цей рушник викладався мерцю під бік, а водою з відра зливали на руки учасникам жалобної трапези після їх повернення з кладовища (с. Великий Курінь) [9].

Досить поширеним виявилось побутування звичаю палити стружку, що лишалася після виготовлення труни, а разом і лаття з мерця. Щодо особливості цієї ритуальної дії, то вона відзначається змістовністю варіантів її виконання, так само як і розмаїттям локусів, де її здійснювали. Вербальна формула мотивації спалення стружки містить лексему гріти (с. Бихів), із уточненням – ноги (сс. Судче Залізниця, Березичі), руки (с. Лобна), спину (с. Березичі), при тому інформанти зазвичай уже не можуть уточнити, на кого саме направлена ця дія. Серед зафіксованих варіантів: щоби не боліли руки у виконавця дійства (с. Лобна) [8]; аналогічно – щоби не боятися (с. Бихів) [14]. При тому деінде мало місце здійснення символічних актів: учасники ходили кругом або перестрибували через вогонь (с. Бихів). Показово місце, де могло виконуватися спалення тріски: в печі (сс. Гірки Мукошин) із мотивацією щоби він за тими трісками пішов [12], на дорозі або узагальнено – у дворі (сс. Судче, Лобна). Ця ритуальна дія переважно приурочувалася до другого дня після похорон (як прийдуть з могилок, де будили покійника). Варто відзначити, що звичай спалення стружки деінде фіксувався нами на Київському Поліссі (щоправда, при повній відсутності мотиваційних формул), а також на Рівненському [1, с. 232] та Волинському Поліссі – [див., напр.: 16], побутував він і на Берестейщині (Малоритський район Білорусі) [19, арк. 160].

Характерною ознакою облаштування труни та спорядження тіла в усіх обстежених селах виявився звичай накладати (стелити) додатковий одяг (найпоширеніша вербальна формула: в запас; варіанти: щоби переміняватись – с. Лахвичі, перевдіватись – с. Бихів, буде ходити – с. Люб'язь, на зміну – с. Залізниця, на переймі – с. Гірки; сменное – с. Ветли). Вірили, що в такий спосіб одяг потрапить на той світ до рідні, передусім – жіночої статі. Загалом, укладання в труну полотняних виробів, а серед них також згадуються: рушник (обтертися, простелити дорогу на кладбище – с. Гірки [11]), настільник, порток (портовина) (с. Бірки, Великий Курінь), плат (с. Березичі) тощо, деінде набули гендерних ознак. Так, маємо свідчення, що при простелянні полотна розрізняли: чоловікові стелили портка (портовину), а жінці – лише просте полотно (с. Бірки); настільника – тільки чоловікові (с. Судче) або тільки жінці (с. Люб'язь); чоловікові – рушника під боком – ще буде там втиратись (с. Ветли) [10], жінці – простинь (с. Гірки); жінці стелили настільника виключно під спину, чоловікові – на весь зріст (або під сподом) (с. Залізниця). Мотивація такої диференціації (а в певному розумінні – й дискримінації) за статевою ознакою обмежувалася короткою вербальною формулою, бо баба найгірніша (с. Дольськ) [6], витоки якої, – в уявленні про жіночу нечистість у певні критичні дні. Проте пам'ять респондентів ще відтворює інші варіанти мотивації обов'язкової присутності полотняних виробів у спорядженні труни. Так, у с. Ветли простеляння полотна вздорж труни пояснили коротко – така дорога [10]; у с. Великий Курінь зафіксовано розлогіший варіант: «Як янгол буде вести мерця до Бога, то по дорозі розстелять портовину, сядуть і відпочинуть» [9]. У с. Бихів вічко застеляли скатертиною й перед опусканням труни її не знімали, пояснюючи це тим, що на ній «там» будуть снідати [14].

По всіх обстежених селах незмінним лишається звичай при винесенні труни з хати слідом сипати зерно, сідати рідні на якусь мить на лаву, де перед тим лежав покійний, – щоби не боятися. Двері в хліві в цей момент відкривали. Далі впродовж 40-ка днів їх не зачиняли (закриється все в сім'ї [будуть помирати. – О. Б.]), палили свічку (с. Гірки) [12].

Майже повсюдно фіксувалося вірування про «вартування» на воротах кладовища того, хто останнім помер: «Стоїть на варті довго, а як вже хто вмере, то кажуть, що вже змінили його» (с. Бірки) [8]. Його рідня мала обов'язково брати участь у похованні наступного «мерця». Так, у с. Лобна хтось із них стояв обабіч воріт кладовища із коливом і цукерками – щоби покійника зустріли на тому світі [11; 12]. У с. Лахвичі хтось із рідні попереднього померлого мав взяти участь у жалобному обіді.

В усіх обстежених селах перебіг жалобної трапези був типовим. Вона переважно має назву обід (с. Судче – вечеря), а головною поминальною стравою було коливо. Деінде стіл не прибирали (сс. Ветли, Гірки, Великий Курінь) і оставляли на ніч мерлому (варіант – усім покійникам) або всі залишки обіду, або певний перелік наїдків із поминального стола. Так, у с. Гірки на столі полишали пару тарілок і ложки, викладали скибочку хліба, стакан із водою. При тому двері не зачиняли й мотивували це тим, що приходе покійник вечеряти [11]. У с. Великий Курінь зафіксовано оповідь: після того, як «обід» зі столу на ніч прибрали, да ще й вокна позапинали, вони [мерці. – О. Б.] лапали, поки заслонки не відкрили [9]. Зауважимо, що подібний звичай фіксувався нами на півночі Рівненщини [1, с. 237], на Гомельщині та Берестейщині (с. Валавськ Єльського р-ну Гомельської обл., с. Новосілки Кобринського р-ну Брестської обл.) [19, арк. 83, 185]. З цим звичаєм перегукується правило залишати на ніч напередодні Мертвого (Мерлого) Великодня (четвер після Пасхи) на столі «вечерю», бо прийдуть [померші], да будуть

вечеряти (с. Люб'язь) [13]. За звичаєм, у цей вечір на стіл ставили свячені паску, яйця, додатково смажили яечню. Ложки клали на край миски, а вранці перевіряли, чи перевернуті. У с. Лахвичі спеціально йшли на м'оглики, щоби просити мерлих на ніч на вечерю.

Між тим спеціальне опитування засвідчило, що звичай справляти поминальні «діди», подібно до звичаю ставити в хаті воду для душі, не мав повсюдного поширення. Так, у с. Дольськ про нього не чули взагалі. Тимчасом у с. Гірки інформант твердив, що на діди тут не тільки залишали дідам на ніч вечерю, але й прислуховувалися, чи ложками бряжчали, щоби пересвідчитись, що такі приходили [11].

Серед явищ, що формально мають локальні ознаки, варто назвати звичай іти на могилки на другий день після похорон, а саме – маркування його специфічним лексичним сполученням будити покійника, – на відміну від назви звичаю нести снідання, яке виключно побутує далі на схід – на Житомирському, Київському, Чернігівському Поліссі. Можна говорити про певну територію її поширення – це Зарічненський, частково – Володимирецький, Рокитнівський райони Рівненської області [див.: 1, с. 237].

Подібна локальна етнографічна своєрідність Любешівського району простежується на прикладі звичаю накривати могилу полотном (сс. Залізниця, Березичі, Угреничі, Лахвичі, Великий Курінь). В пам'яті респондентів тут добре збережена вербальна формула мотивації цієї дії: як почнеш білити (хату або в хаті) після похорон, очі замазеш покійнику (с. Великий Курінь) [9]. Те саме застереження побутувало в с. Лахвичі, проте при цьому казали, що після похорону не можна трусити комина. Поодиноким є варіант мотивування заборони білити в хаті впродовж 40-ка днів, записаний у с. Гірки: на мерця сніг ішов [11]. Заборона білити хату деінде поширювалась і на певні календарні дати, зокрема на Русалницю (тиждень після Трійці): «...свекров підбілювала грубу, то приснився їй чоловік – усі люди пішли [з могилок. – О. Б.], а ти мені очі замазала» (с. Люб'язь) [13]. Уточнимо, що, за нашими даними, поширення звичаю накривати могилу полотном (разом із відповідними вербальними формулами мотивації його дотримання) охоплює вже згадані (у зв'язку із побутуванням інших звичаїв похоронно-поминального циклу) території, зокрема села Камінь-Каширського району Волинської області, Володимирецького, Дубровицького, Зарічненського районів Рівненської області [див.: 1, с. 237], а також (вибірково) Берестейщину (с. Лобча Луинецького р-ну, с. Столинського р-ну).

Нашу увагу привернув факт побутування в селах Любешівського району звичаю іти на могилки на перший день Пасхи й нести з собою освячений хліб і крашанки (сс. Судче, Лобно, Залізниця, Великий Курінь). Раніше на інших поліських теренах він фіксувався нами доволі спорадично (сmt Шацьк, Яблунька Поліського р-ну Київської обл.: однести мертвим попоєсти, розговляться) [18], а також с. Озеряни Житковицького району Гомельської області Білорусі [19, арк. 103] та ін.). Щоправда, враховуючи зацікавленість представників Української православної церкви (московського патріархату) у викорененні давніх звичаїв, не виключаємо, що у минулому відвідання кладовища саме у цей день могло мати ширшу територію побутування.

Таким чином, розгляд отриманих матеріалів дозволяє дещо скорегувати висновки наших попередників щодо специфічності окремих елементів поховально-поминального комплексу обрядодій, характерних виключно для території Західного, зокрема Волинського Полісся. За нашими спостереженнями, такі явища як виставляння води для душі на вікні (столі, діжці), місце її виливання, особливості спалення стружки, що залишалась після виготовлення труни тощо, а також деяка обрядова термінологія мають поширення по всій території Українського (але також і Білоруського) Полісся. У своїй переважній більшості вони зберегли «переживання» глибокої архаїки. Одночасно фактографічний матеріал, зафіксований на теренах Любешівського району Волинської області, демонструє наявність низки своєрідних локальних рис. Передусім вони стосуються специфічної термінології, сфери мотивації виконання певних обрядових дій, що, вочевидь, зумовлено особливостями історичного, етнокультурного розвитку, релігійних процесів на цих територіях.

Список джерел та літератури

1. Боряк О. О. Родильні та поховальні обряди // Етнокультура Рівненського Полісся / Упор. В. П. Ковальчук. Рівне: ПП ДМ, 2009. С. 219 – 238.

2. Гаврилюк Н. К. Київськополіський варіант традиційної сімейної обрядовості на фоні суміжних територій // Київське Полісся (етнолінгвістичне дослідження). К. : Наукова думка, 1989. С. 324– 340.

Архів Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф
Ф. Любешів–2015: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Любешівського р-ну Волинської обл. (липень–серпень 2015 р.)

3. Спр. О. Боряк–2. Матеріали, записані О. Боряк 24 липня 2015 р. у с. Лобна від Пасевич Ганни Юхимівни, 1952 р. н.
4. Спр. О. Боряк–2. Матеріали, записані О. Боряк 24 липня 2015 р. у с. Залізниця від Полох Марії Іванівни, 1934 р. н.
5. Спр. О. Боряк–3. Матеріали, записані О. Боряк 25 липня 2015 р. у с. Березичі. від Бартошик Анастасії Андрійовни, 1938 р. н.
6. Спр. О. Боряк–4. Матеріали, записані О. Боряк 26 липня 2015 р. у с. Дольськ від Корець Насті Андрійовни, 1927 р. н.
7. Спр. О. Боряк–4. Матеріали, записані О. Боряк 26 липня 2015 р. у с. Лахвичі від Хвестік Лукії Ілларіонівни, 1924 р. н.
8. Спр. О. Боряк–5. Матеріали, записані О. Боряк 27 липня 2015 р. у с. Бірки від Антонюк Івги Логвинівни, 1932 р. н.
9. Спр. О. Боряк–5. Матеріали, записані О. Боряк 27 липня 2015 р. у с. Великий Курінь від Бондарчук Марії Василівни, 1929 р. н.
10. Спр. О. Боряк–6. Матеріали, записані О. Боряк 28 липня 2015 р. у с. Ветли від Ярмолук Явдокі Яківни, 1934 р. н.
11. Спр. О. Боряк–7. Матеріали, записані О. Боряк 29 липня 2015 р. у с. Гірки від Солохи Ганни Григорівни, 1935 р. н.
12. Спр. О. Боряк–7. Матеріали, записані О. Боряк 29 липня 2015 р. у с. Гірки від Гречки Євдокі Андрійовни, 1925 р. н.
13. Спр. О. Боряк–8. Матеріали, записані О. Боряк 30 липня 2015 р. у с. Люб'язь від Бубало Вері Опанасівни, 1929 р. н.
14. Спр. О. Боряк–9. Матеріали, записані О. Боряк 31 липня 2015 р. у с. Бихів від Мельник Ганни Анатоліївни, 1952 р. н.
- Ф. Камінь-Каширський–2012: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. (липень – серпень 2012 р.)
15. Спр. О. Боряк–4. Матеріали, записані в сс. Видричі 29 липня 2012 р. від Бабула Марії Корніївни, 1936 р.н.
16. Спр. О. Боряк–8. Матеріали, записані в с. Піщане 2 серпня 2012 р. від Федік Парасков'я Ксенофонтівна, 1931 р.н.
- Ф. Володимирець–2009: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до Володимирецького р-ну Рівненської обл. (липень–серпень 2009 р.).
17. Спр. О. Боряк–12. Матеріали, записані в с. Луко 4 серпня 2009 р. від Людко Олександри Іванівни, 1924 р. н.
- Ф. Яготин–2014: Матеріали комплексної історико-етнографічної експедиції до переселенців із сіл Поліського та Чорнобильського районів Київської обл. (серпень 2014 р.)
18. Спр. О. Боряк–4. Матеріали, записані від переселенки із с. Яблунька Поліського р-ну Київської обл. 31 серпня 2014 р. Корчевни Федори Кирилівни, 1932 р. н.
- Наукові архівні фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України**
- Ф. 14–5: Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Експедиції. 1943–2014 рр.
19. Спр. 773. Матеріали із Гомельської, Брестської обл. Республіки Білорусь. Запис і розшифровка О. Боряк, серпень 2014 р. Комп'ютерний набір. 210 арк.

Васянович Олександр

ТРАДИЦІЙНІ НАРОДНІ ЗНАННЯ ЖИТЕЛІВ ЛЮБЕШІВЩИНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ПОБУТУВАННЯ

Народні знання, як складова духовної культури суспільства є результатом тривалого процесу культурної адаптації людини до навколишнього середовища. Значний інтерес до традиційних народних знань зумовлений прикладним аспектом цієї галузі народної культури, широкими можливостями застосування її багатовікового досвіду у сучасних умовах. Під впливом бурхливого розвитку освіти, загального підвищення культурного рівня свідомість пересічного населення навіть найвіддаленіших куточків Українського Полісся постійно збагачується науковими знаннями. Останні нівелюють у народному світогляді фантастичні уявлення, вірування в надприродні сили, чари, ворожіння тощо. Народні знання та вірування також зазнали певних змін, спрощення, оскільки їх замінили наукові знання, які українці здобували в школі, за допомогою літератури, засобів масової інформації. Проте у свідомості людей старшого віку є ще чимало старожитностей, якими вони практично послуговуються. То ж нині перед етнологічною наукою стоїть завдання зібрати залишки цього народного досвіду для подальшого аналізу і

узагальнення на загальноукраїнському та загальнослов'янському рівнях. Свідчення старожилів, зібрані під час комплексної історико-етнографічної експедиції Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф у 2015 р. до Любешівського району Волинської області, лягли в основу аналізу сучасного стану побутування традиційних народних знань (астрономії, метеорології, метеорології).

Народна астрономія. Зважаючи на те, що значна кількість наших респондентів мають певну освіту, вони набули початкових загальнонаукових знань. Сучасні поліщуки не зберегли народні знання та вірування щодо походження астрономічних об'єктів та явищ, проте поодинокі свідчення, зафіксовані у Любешівському районі дають можливість скласти уявлення про трансформації астрономічних уявлень.

Особливо шанують жителі району місяць. Відповідно до його фаз календарний місяць поділяється на чотири частини (чверті, кварти). Новий місяць номінують молодиком, настаттем, першу квадру – першою чвертю, подповнею, другу квадру – друга чверть, повнею, повним місяцем, коли той набуває круглих обрисів. Процес «зменшення, старіння» місяця називають останньою чвертю, з подповни, згибель, перетворюючись на старика, старіє дне. Часовий термін у два-три дні повної відсутності місяця називають ні сьое, ні тоє; не сякий, не такий; міжа. Цей термін позначено певним фаталізмом, зокрема, відсутність місяця на небі могла позначитися на долі новонародженої дитини: «Як немає у жинки дітей, то казали, шо не сякого, не такого вродилася» (с. Бірки).

Місяцю приписують дивовижну силу й здатність впливати на людей та природу. Супутник Землі в період народження спричиняє коливання рівня води у водоймах, впливає на тиск повітря на земну поверхню тощо. Тому, за народними прикметами, місяць має певний вплив як на явища погоди, так і на людський організм [5, с.18–19]. Тож поява молодика і його перше споглядання супроводжують магічними молитвами-проханнями. Молодому місяцю надають особливого значення в лікувальній магії. Загальноукраїнського поширення набули замовляння до молодика зубів: «Місяцю мій молодий, не болять зуби в людей, не болять у мертвих, не болять на землі, нехай не болять і мені» (с. Судче). Ймовірно, постійне оновлення місяця підштовхнуло жителів краю до замовляння молодості, краси: «Місячику-місячику, тобі гострі рожки, мені ясні очки, тобі світити, а нам пожити, тобі старость, мені молодость» (с. Бучин).

Молодий місяць відіграє неабияке значення для господарського календаря жителів Любешівського району. Зокрема, на молодик заборонялося виконувати окремі види робіт: «Як настає молодий місяць, капусти не кришать, не садять, не закручують закруток. На молодий місяць треба дитину одлучувати, на старий немона. Хату мазати, кабана коб бити, старайтеся не на молодий, щоб два, три дні прошло молодого місяця» (с. Щитинь). Найкращим періодом для господарювання вважається час зростання місяця. Натомість зменшення місяця негативно позначається на рості рослин: «Як починається молодий, то нетреба робити в полію нечого. Отаке як половина місяця, отоді треба в полію робити. То воно, кажуть, буде родити. А вже в стариці воно всьо гине» (с. Мукошин). Інколи респонденти розрізняють особливості впливу місяця на рослини, які дають плоди під землею та на її поверхні.

Давніми світоглядними віруваннями можна вважати трактування поліщуками плям на місяці. Значна кількість записів засвідчує, що там брат брата сколов, іноді згадують біблійні сюжети про Каїна та Авеля (Каїна та Авеля, Кавіля та Вавіля): «Як ми були малими, а може воно й правда, а ми придивлелися місяця, як він уповни і тоді так видніється, шо тамека є. Там всьо казали в нас, я не знаю того, то казали старості, то ми малими вискакували, шо брат брата на вилки сколов» (с. Бірки). Трапляються і оригінальні тлумачення таких плям: «ікона Божої Матера» (с. Щитинь); «придивись, то геть як людина з вочима» (с. Люб'язь).

За уявленнями як поліщуків, так і слов'ян загалом, сонцю надається особливого шанобливого статусу. Значного поширення у Любешівському районі набули лексеми, спрямовані на оновлення Сонця: сонце грає, сонце міняється, сонце купається. Респонденти вказують, що самі були свідками цього явища в день Івана Купала: «На Купала ми завше дивимось. Всяке робиться, і зелене, і таке як райдуга. Таке, міняється. На Івана Купала – це сьомого липня» (с. Лобна).

Назви сузір'їв, зазначених респондентами, віддзеркалюють реалії життя поліщуків, що проявилось у паралельному існуванні як народних так і наукових їхніх назв: Косарі, Віз, Курочка, Квочка, Ведмедиця, Богородиця, Дорога до Бога. Зафіксовані назви мають спільнослов'янське походження і пов'язані головним чином з землеробством. В народній слов'янській астрономії сузір'я називали за різними знаряддями праці, предметами, за людьми, за свійськими тваринами та птахами [1, с. 119].

Народна метрологія. Інформація щодо народної метрології, яка складається з одиниць вимірювання довжини, площі, часу, ваги та об'єму, сформувалася досить давно. У всіх етносів цієї міри мають народне походження, проте з виникненням держави починається процес їх уніфікації [2, с. 202]. Полісся і Волинь, зокрема, зазнали такого впливу, перебуваючи у складі Київської Русі, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Російської імперії, Польщі, Радянського Союзу та України. Оскільки державні міри були обов'язковими лише при торгівлі, то у повсякденні поліщуки, переважно, послуговувалися власними, народними. Протягом перебування цих земель у складі Радянського Союзу та знищення приватної власності, зникала потреба у народних мірах, тому відбулася уніфікація та відповідне скорочення їхнього розмаїття.

Добу традиційно поділяють на чотири частини: ранок, день, вечір, ніч. Такий розподіл здійснюється завдяки спостереженню за сонцем на небосхилі. Астрономічні об'єкти слугують основним орієнтиром при визначенні часу за відсутності годинників. Зокрема, сонце – це основний показник часу вдень: «По сонці визнавали. Поміриш тін: на два шага чи на три. О до то вже два шага – дванадцять часов, на три – вже час. Колись так визнавали» (с. Ветли). Уночі час можна визначити за місцезнаходженням зірок та сузір'їв: «Отакі Косарі все казали, таких три в купи, один каля дного, каже на повдні Косарі, то вже буде пувнич, а вже як Косарі туду зайшли, вже ранок буде. На захід, вже буде ранок. Вже Косарі заходять, же тре вставати» (с. Деревок). Уночі можна було спостерігати за співом півнів: «Півні співали. Перші півні, другі півні. Ну, перші десь в дванадцять, в час [співають], в час більшинство. А другі – в три, а треті – рано, десь в шість годин» (с. Погулянка).

Найдавніші одиниці вимірювання довжини ототожнювалися з назвами частин людського тіла. Так, для визначення довжини крім метрів та кілометрів послуговувалися також кроками (ступенями, шагами), ліктями (ликтями), сажнями, п'єдами, що відповідно до фізичних властивостей людини не є сталими одиницями. Пам'ятають жителі Любешівського району і такі давні міри довжини як аршин та верста, вказуючи інколи їхню точну величину: «Аршинами ось цю хату мерали, аршин – 71 сантиметр» (с. Хоцунь); «Верста була, бо у нас ще верстовики стояли польськіє. Колись були отменіни, поляки ставили, метров два з половиною тако зверху» (с. Ветли).

Для визначення площі землі ще з часів Київської Русі відомий термін «десятина», хоча до 1861 р. населення користувалося ним мало, послуговуючись традиційними власними народними мірами [2, с.206]. Нині поліщуки переважно називають «гектари», укорінені з часів перебування району у складі Польщі, Радянського Союзу, збережені і в незалежній Україні, лише іноді згадують «десятини», акцентуючи, що це майже одне й те ж: «То я колись в матери питав, а скільки в нас землі було? Ми добре жили, в нас було сім десятин. А в десятині, по-моєму, гектар і десять сотих, десь біля восьми гектарів було землі» (с. Ветли).

Для обмірювання площі поля за радянських часів послуговувалися спеціальним косовим сажнем, що відповідав двом метрам і складався з двох палиць, скріплених поперечкою у вигляді літери А. У селах Любешівського району такий пристрій називали «метром», «мірою», «ключкою». Оскільки вимірювання землі за допомогою косового сажня, незалежно від форми поверхні ділянки, було досить точним, його й нині застосовують землеміри [6, с.61].

На Поліссі тривалий час для зважування товарів послуговувалися безміном – пристроєм із нерівним плечем та рухомою рамкою. Угорі було кільце, за яке тримали терези при зважуванні продуктів. Рамка пересувалася, а коли встановлювалася рівновага, можна було визначити вагу товару. При зважуванні послуговувалися офіційною мірою – 1 кілограм, проте пам'ятають й інші одиниці ваги: хунт, фунт (400 г), пуд (16 кг), метер, центнер (100 кг). У повсякденному житті поліщуки зерно, борошно, крупу, картоплю та інші подібні продукти вимірювали посудинами різної величини чвіртка, мірка, ручка, цебер, сивник, гарець, тобто визначали кількість через об'єм.

До умовних мір обрахунку збіжжя можна віднести спеціальні стіжки, які складають після збору врожаю: копа (60 снопів), полукіпка, півкопи, повкопи, повкіпка (30 снопів), струпець, стропчик (10 снопів). Проте інколи респонденти не сприймають ці одиниці за чіткі числові показники, ймовірно, це пов'язано з втратою потреби чітко обраховувати вирощений урожай: «Копа – вже скільки здужаєш накласти. Нема значення» (с. Судче). У с. Ветли для обрахунку врожаю було зафіксовано умовні міри (ямка, скіп), які не мають чітко окресленої величини, а допомагають господарю оцінити кількісні показники вирощеного і розрахувати свої потреби на майбутній рік: «Ну примерно [картоплі] мішків десь 15–17, то скіп називали. А ямка, то вже більше двадцяти мішків».

Респонденти зазначають, що раніше власне не було потреби у вимірюванні рідини, за винятком горілки, яку купували у магазинах. Для вимірювання кількості рідини використовували відро (10 л), баньку (пушку) (4 л), бутельку, пляшку (1,0 та 0,5 л), кручок (0,25 л), порцію, порційку – (0,1 л), маленьку чарочку (кілішок, клішок) (0,05 л). Нині жителі краю, переважно, послуговуються скляними банками та пластиковими пляшками різної ємкості для вимірювання молока, олії, горілки тощо.

Народна метеорологія. Значно більше свідчень зібрано з народної метеорології, оскільки вона і нині носить прикладний характер. Традиційні метеорологічні прикмети і спостереження жителів Любешівського району бувають короточасні, що прогнозують погоду на найближчий час та довгострокові, спрямовані на передбачення у межах річного циклу.

Передбачення погоди на найближчі дні поліщуки здійснюють за особливостями ранкової зорі та сходом сонця: «Як [сонце] надто рано зийде, надто рано, до то кажуть – на дощ. Як рано скипить, кажуть, на дощ» (с. Дольськ). На Поліссі, як і загалом в Європі, зазвичай, погодні явища частіше переміщуються з заходу на схід ніж навпаки, тому дощі спричиняють, здебільшого, західні вітри, тож погоду на найближчий час прогнозують за заходом сонця: «Сонце заходить таке червоне – буде вєтьор» (с. Великий Курінь). Ці прикмети загалом не суперечать науковим поясненням [3, с.90].

Походження хрестів, стовпів, вінців та кругів навколо сонця та місяця і до нинішнього часу залишається незрозумілим поліщукам. Проте їхня поява, як показав народний досвід, є провісником близької зміни погоди: «Місяць як у кругові, то до бурі, до вітра, до негоди. Місяць особливо зимою у кругові, мутний – буде в'юга, значить сніг буде» (с. Ветли). Поява молодого місяця досить часто супроводжується змінами атмосферного тиску і подальшими опадами, тому українські поліщуки у цей час очікують кількадечних дощів. Спостерігаючи за місяцем, особливо за його першою фазою, селяни прогнозують погоду не лише на найближчі дні, а й на увесь наступний місяць. Для цього вони слідкують за положенням місячного серпа: «Як рожки тако вниз, каже, буде негода. Негідливий місяць буде. А як так угору, то каже, ой, морозяний місяць буде. Бо вгору тако рожки. А як тако боком, то каже, відро можна повісити, то вже буде негідливий» (с. Залізниця). Місце появи молодика також є предметом спостережень для метеорологічних передбачень: «Дивишся, як наставте, як настає, в якому боці. Як до півдня, буде теплий, якщо більш до півночі, значить буде холодний» (с. Ветли).

Народні прикмети, як результат спостереження за хмарами, не надто численні, та й у них йдеться, здебільшого, про хмарність: «Як находить [хмара] тако волок за волоком точно буде дощ» (с. Бірки). Зафіксувати нині описи дощових хмар вдається дуже рідко: «Так дощ буде, якщо таке пір'я по небу. Як пір'я багато по небу, то дощ буде. Пірід дощами вельми пір'я багато» (с. Любязь).

У означеному районі таке явище, як «дощ крізь сонце» зафіксовано кілька назв: у центральній та східній частині району – свинечий, у центральній – сліпий, північніше Прип'яті – грибний, у західних селах – відьма масло колотить / б'є, у окремих населених пунктах записано лексеми циганський дощ (с. Бірки), Баба Яга масло колотить (с. Хоцунь), сирота плаче та на дівку товсту (с. Дольськ).

Охолодження водяної пари і перетворення її протягом безвітряної ночі на воду або лід є провісником сухої погоди. Таким чином утворюється роса, туман чи іній. Відсутність же роси вщуче опади: «І роси як немає на земні, то на дощ» (с. Дольськ).

Основною причиною циклону метеорологи вважають зниження атмосферного тиску й підвищення вологості повітря. Зокрема, на підвищення вологості реагують і гігроскопічні предмети, що мають властивість вбирати в себе вологу, змінювати розміри, форму, загалом свій стан: «Сіль змокрила, цукор так само відноситься до цього, тютюн буде сиріти, тоже одходить на негоду» (с. Ветли). Зміну погоди прогнозують й за рухом диму із хатніх димарів: «Якщо дим іде вгору, то буде погода, якщо розлягається, то на дощ, на негоду» (с. Судче). Значне місце в народних метеорологічних прогнозуваннях посідають спостереження за веселкою, яка є передвісником припинення опадів: «Воду набирає райдуга посля дощу ж, вже дощ кончиться. Все кажуть: райдуга воду набирає. Послі того не буває дощу» (с. Великий Курінь).

Значну частину народних метеоприкмет складають спостереження за поведінкою птахів, тварин, комах. Вплив атмосферних явищ на живі організми перетворював їх на своєрідні «барометри». За специфікою їхньої поведінки жителі Любешівського району дізнаються про наближення дощу, негоди: «Свині тоже у кучці да чухаються – на негоду» (с. Щитинь); «Курка хвостом як крутить – на дощ. Рано йде на сідало – на погоду, а як довго ходить – це на дощ»

(с. Бихів); «На дощ показують гуси. Вода у відрі і миска. І вони так на дощ нап'ються, намочаться і на піску крилами купають, даже й танцюють» (с. Невір); «Ласточки можуть пірід дощем на дроти посідати. Пірід дощем летають низенько» (с. Великий Курінь); «Каркають воронячче на дощ» (с. Великий Курінь); «Горобці купаються, то буде дощ» (с. Погулянка); «Єслі риба сильно грає, на дощ. Якщо загримить, риба йдють на саму глибину» (с. Невір); «По пчолах: ек погода, то йдуть, лететь на мед» (с. Хоцунь). Окремі прогнози спрямовані на передбачення холодів: «Як холодно, то кіт на піч все лізе» (с. Дольськ); «Гуси як уже сидять і дзюби похавали, то то кажуть – на холод» (с. Дольськ); «Собака качається – погода, а десь горбачиться – на холод» (с. Щитинь). Зафіксовано спостереження, які передбачають вітер та завірюху: «Горобці, я знаю, на завірюху ховаються під стріху» (с. Ветли). Загалом використання у прогнозах спостережень за живими організмами має наукове підґрунтя і, як стверджують науковці-метеорологи, цілком може бути використаним у повсякденному житті [4, с. 37; 7, сс. 46, 54, 57–58, 75–76, 86–87].

Рослини, які залежать від тепла, вологості, сонячного світла, погодних та кліматичних умов, також реагують на зміни погоди. Жителі Любешівського району помітили, що перед дощем відбуваються зміни у рослинах, насичених вологою: «Шульга [верба. – О. В.] як мокра, капає, то знайте, шо дощ буде» (с. Щитинь); «Біреза, вже як буде дощ, вона геть нагньона, пагонки тії нагньонії. А вже як погода, вже вона пуднимається вгору» (с. Деревок).

Поліщуки також прагнуть дізнатися про погоду найближчого часу за своїм самопочуттям: «У мене тоді ноги так болять, як дощ то тоді вже ноги болять. Мені голова надто болить. Якщо дощ, то всім спати тоді хочеться. На сон тягне, всі позіхають» (с. Березичі).

Довгострокові передбачення погоди ґрунтуються на спостереженнях за окремими циклічно повторюваними метеорологічними явищами, життям природи. Такі прикмети здебільшого зафіксовано в народному аграрному календарі. Так жителі Полісся слідкують за певними календарними днями упродовж року для передбачень метеорологічних особливостей наступних місяців або навіть сезонів: «Якщо на Громниці [15 лютого. – О. В.] нап'ється півень водиці, то до Юрія [6 травня. – О. В.] корова наїється травиці» (с. Ветли); «Яка погода буде на Явдоху [14 березня. – О. В.], така буде літом» (с. Бірки); «На Сороки [22 березня. – О. В.] якщо мороз по смітті естя, буде 40 день морозить» (с. Гірки); «Якщо Покрова [14 жовтня. – О. В.] теплая, то буде зима хорошая» (с. Невір).

Прагнучи дізнатися про погоду наступних сезонів, вдаються до спостережень за вітром: східні та північні вітри, зазвичай, віщують посуху, холод; західні та південні приносять дощ: «Як на Благовіщення [7 квітня. – О. В.] звідки вітьор віє, то буде цілий рік з того місця. То буде найбільший колос, то вже завше відмічали. Як на Благовіщення звідки вітьор, то колос ложитиме» (с. Бірки); «З якого боку вітер віє на Покрову, то всьой рік буде з того вітьор» (с. Залізниця).

На Любешівщині зберігся давній спосіб передбачень погоди, коли ретельно записується погода від 26 грудня до 6 січня, що дає більш-менш точне її прогнозування на наступний рік. Ця метода пов'язує кожен день з цілим місяцем: 26 грудня – січень, 27 грудня – лютий, 28 грудня – березень і т. д. Кожні найменші зміни погоди тягнуть за собою зміни протягом місяця: сонячна погода віщує гарну погоду, сніг – опади, мороз – спеку, відлига – похолодання тощо: «Перше на перше шо робили, оце шо я знаю. Дванадцять днів під новий рік. Ето починаючи з двадцять шостого грудня і до сьомого січня замічали. Оці дванадцять днів показували погоду на дванадцять місяців» (с. Ветли).

У народному календарі жителів Українського Полісся можна виокремити певні значущі дати щодо погодних прогнозувань, які мають певний взаємозв'язок з особливими сезонними явищами та подіями господарського життя. Переважно, це приказки, сформульовані на підставі метеорологічних ознак. «Тріщи, не тріщи – пройшли Водохрещі [19 січня. – О. В.]», – стверджують власне скрізь, а подекуди ще й додають: «Тріщи, не тріщи, вже третій день по Роздві [7 січня. – О. В.]». Свято Стрітіння Господнього (15 лютого) у краї називають Громниці, що призвело до появи приказки «Громниці – половина зимиці», яка характерна для кожного населеного пункту. Нову хвилю холодів очікують на Вербну неділю: «Вербич – кожука настербич» (с. Дольськ).

Знаменним у народному календарі був день літнього Святого Миколи (22 травня). Поліщуки були впевнені, що з цього дня започатковується справжнє тепло й літо, що й констатують приказки: «До Миколи то ще холод коле» (с. Судче); «До Миколи не сій гречки і не стрижи овечки» (с. Залізниця).

День Апостолів Петра та Павла (12 липня) на Поліссі досить часто вважають закінченням літа, певним похолоданням увечері: «Прийшов Петро – пішло тепло» (с. Залізниця); «Пітро мінає і

типло забірає» (с. Бучин). Інколи респонденти відмічають короткий період літнього тепла: «Від Трійці до Пітра тільки тепла» (с. Щитинь). З початком серпня починається пора затяжних дощів: «Лле [2 серпня. – О. В.] вочи залле» (с. Лахвичі); «Лле – дощ налле» (с. Сваловичі). Наростаючим посиленням холодів можна вважати день Преображення Господнього або Спаса (19 серпня), коли варто було б діставати теплий одяг: «Пройде Спас да бери рукавици прозапас» (с. Дольськ); «Прийшов Спас бери кожуха прозапас» (с. Сваловичі).

Початки зимових холодів уже починають очікувати від Покрови Пресвятої Богородиці: «Покрова або листом покриває, або снігом» (с. Невір). Проте справжня зима розпочинається лише у грудні та асоціюється з днями Варвари (17 грудня), Сави (18 грудня), Миколи (19 грудня), Ганни (22 грудня): «Варвара заварить, Сава засавить, а Микола загвоздить» (с. Березичі); «Варвара завалить, а Микола загвоздить, а прийдут Ганки та й сідай на санки» (с. Бірки).

За народними уявленнями українців Полісся, дві половини року взаємовпливають одна на одну, тому в народній творчості побутує багато порівнянь зими та літа, весни та осені: «Як зимою не змерзнеш, то літо не нагрієшся» (с. Любязь).

Здавна українці-поліщуки, прагнучи спрогнозувати погоду не лише на найближчий час, а й на триваліший період, спостерігають за рослинним і тваринним світом. Жителі Любешівського району помітили прогностичні властивості перелітних птахів. Зокрема вони спостерігають за журавлями, які передбачають початок тепла весною й наближення холодів восени: «Як високо летять бусні, то довго ще до зими» (с. Погулянка). Спираючись на власний досвід, поліщуки сформувавши низку прикмет про наближення тепла та холоду за тваринним світом: «Весною, о тепло буде, вже жаби кумкати стали» (с. Дольськ); «Миші то заготовляють собі харчі у норах на зиму, як глибоко – то буде сильна зима, а як зверху, буде тепла зима» (с. Погулянка). Майже по всьому Поліссю дотепер погодні умови прийдешньої зими співвідносять зі станом нутрощів тварин: «То кажуть зима на її. Вона [селезінка свині – О. В.] називається зима. Якщо вона довга, то вже буде довша зима, як коротка, то вже кажуть, буде зима коротка. І так і виходить» (с. Березичі). На давні прогностичні властивості свинячої селезінки у обстежуваному краї вказує її назва – «зима», хоча в більшості регіонів України вона називається «коса». Відомий український дослідник М. Сумцов зазначав, що ворожіння на нутрощах тварин притаманне болгарському та монгольському етносам, побутувало у давніх класичних народів [8, с.314].

Кількість опадів передбачають за тим, яке дерево першим розів'ється – вільха чи береза: «Як весною розпускається перша ольха, літо буде мокре, якщо береза, то буде сухе» (с. Березичі). Восени, спостерігаючи за листопадом, поліщуки визначають особливості прийдешньої зими: «Рання зима буде, як рано опадає листя. На ранню зиму» (с. Великий Курінь).

Таким чином, записаний під час експедиції польовий матеріал є надзвичайно цінним джерелом для поглибленої науково-дослідницької роботи з вивчення традиційних народних знань Волинського Полісся, враховуючи густоту мережі обстеження та широкий тематичний запитальник. Помічено, що значний вплив на стан побутування традиційної культури справляє невинне поширення наукових знань через освіту, літературу, засоби масової інформації. Ретельний аналіз зібраних матеріалів дозволяє виділити у Любешівському районі три локальних регіони: північний – вище р. Прип'ять, південно-західний – межиріччя Тур'ї та Стоходу та південно-східний – східніше від р. Стохід.

Список джерел та літератури

1. Азимов Э. Г., Толстой Н. И. Астрономия народная // Славянские древности. Этнолингвистический словарь под ред. Н. И. Толстого. Москва, 1995. Т. 1. А–Г. С. 117–119.
2. Болтарович З. Е., Минько Л. И., Мороз Я. А., Федорив О. Р. Народные знания // Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. Минск, 1987. С. 184–232.
3. Булат В. Л. Оптические явления в природе. Москва, 1974. 143 с.
4. Гальцов А. П. Наука о погоде и народные приметы. Москва, 1958. 40 с.
5. Жарков С. Народні та наукові приміти про погоду. Харків, 1929. 96 с.
6. Зінич В. Народна математика та метрологія // Народна творчість та етнографія. 1967. № 2. С. 57–63.
7. Литинецкий И. Барометры природы. Москва, 1982. 143 с.
8. Сумцов Н. Ф. К объяснению малорусских гаданий // Киевская старина. 1891. № 8. С. 314–316.

НАРОДНІ ЗНАННЯ ТА УЯВЛЕННЯ МЕШКАНЦІВ ЛЮБЕШІВЩИНИ
(за документами з Архіву Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському
національному університеті імені Лесі Українки)

Основу народних знань складає народна метеорологія. Оскільки вона мала практичне значення в аграрній діяльності селян. Від погоди залежали усі сільськогосподарські роботи, тому спостереження за нею постійно перебувало у центрі уваги селянина. В основному метеорологічні знання базувалися на спостереженнях за тваринами і рослинами, неживою природою, циклічністю окремих погодних явищ тощо.

Українці зауважили, що тварини відчувають зміну погоди і своєрідно реагують на негоду. У полі зору селянина постійно перебували домашні тварини, тому метеорологічні знання базуються на поведінці курей, півня, качок, kota, корови. „Кури як сидять на жердях, то буде дощ” [9]. „То на дощ тоже шось він, чи дощ, чи бура, шось буде... чи на вітер, чи на дощ, на шось такеє-во, ай піщить, ну, півень” [3]. „Так і качки, якщо осинню поховали голови у своє пір'я – значить погода зміниться” [7]. „Качки то голови хавають у пир'я як на дощ” [9]. „Як тако кіт уже надовго з печи не злазить..., знай, шо вже якийсь мороз великий буде, мітель” [7]. „Корови, то як вони, тако вельми жарко, то вони бігають тоді, то кажуть, то мається дощ бути” [3]. „Якщо корови не хочуть пасвитись або занадто єдять... буде якась зміна” [7].

Проживання у лісистій місцевості дозволило населенню створити систему метеорологічних знань, що базуються на спостереженні за дикими птахами (кулик, ластівка, горобець, жайворонок, ворона). „О, пушов полик [кулик – авт.] по болоти, скочив з болота на поле, вже буде якась зміна” [7]. „Ну, ше як ластовки так, вони падають, тоже дощ буде” [3]; „Так і ластівки летають низенько, каже, вже буде дощ [7]. „Ворони каркають тоже буде дощ. Якщо ворона злетить високо, знаця, буде холод. А якщо ходить по землі – буде тепло” [6]. „Ворони на дощ кричать” [7]. „Ворон краває – на дощ. А як сидить ворон зимою на самий верхушці, то буде мороз” [9]. „І горобці щебечуть занадто мніго, то знай, шо дощ буде. Чи сніг, чи дощ” [7]. „Вони [горобці – авт.] в купку збираються і хавають пуд хату – шось, чи холод, чи дощ, вони тоже хитри” [8]. „[Жайворонок – авт.] вже перед дощем днів два не щебече, не летає” [7]. „Як, дитинонько, починається весна, і жаби кумкають – буде тепло, но як крекають, як стогне – холодно” [8].

Поведінка комах теж потрапила у поле зору поліщука. „Як погода, то вони [бджоли – авт.] відлітають дали од свого улика, а як негода, то вони кала себе близенько, і навіть сидять у вулику” [8]. „Аби негода, то вони [комарі – авт.] зразу кусять” [8]. „Перед дощем..., то очи засипають комарі” [7]. „А мухи ... як негода, то сховаються, шо й ниде й не видно” [8]. „Є жуки зелені таки, то вони як погода, то вилазять наверх, а як негода хавають в норі” [8].

Стежили мешканці Любешівщини і за рослинами. Наприклад, вони помітили, що „як на погоду, то вони [квіти – авт.] розгортаються” [8].

Відомості про погоду поліщукам давали спостереження за небесними світилами та явищами природи. Так, прогнозування погоди базувалося на зовнішньому вигляді сонця, характером його заходу: „На мороз, кажуть, о, небо червоное, сонце таке червоное, як мороз має бути. Як у хмару заходить вечором..., то-то кажуть, то дощ буде” [3]. „Будуть хмаринки, таки невелики хмаринки, а воно покажется, посля знов заховається, то на зміну погоди, значить. Якщо червоне, небо червоне – на вітер” [5]. „Як соничко ясниє, то буде погода, а як соничко мигтить, чирвоніє, то-то вже чи на вітьор буде” [8].

Спостерігали люди і за місяцем: „Як коло такеє є коло місяця, то-то на вітьор. А як місяць ясний, так собі, то-то буде погода” [8]. „Єслі місяць вкружин, тоже негода буде, переміна погоди” [1]. „Тепер буде настатте – зміниться погода” [7]. „Як місяць молодий і опускний ріг його... то буде негода” [8]. „Якщо на південь [зійшов місяць – авт.] – буде теплий місяць. Якщо місяць настав, рожки вгору, тоненькі, буде погодяний. Якщо сивий місяць, смутний – буде негодяний” [6]. „Місяць настає як у теплому боци – теплий буде місяць, якщо сюди на захід зійшов, значить, холодний. ... Якщо повисеться відро на рожок, шоб воно не впало, то-то буде погода” [5]. „Як відро повісити – то дощ” [9].

Поліщуки могли визначити погоду спостерігаючи за зірками, особливо у зимовий час. „Як зірка хорошейко – на мороз” [7]. „Як есно, зірно – на мороз” [9].

Звертали увагу поліщуки і на напрям вітру, сторону світу, з якої він віє: „Єслі хмара йде протів вітру, то буде дощ” [1]. „Як з сходу, о, каже, холодний вітьор, з холодної сторони, холодно буде, а ек з пувдне вже буде погода теплая” [7]. „Якшо вітер з півночі, знаця, буде холода” [6]. „Як вітьор з теї сторони, з захидній, то вже міняється погода, а як з східної, то буде або холодно, або сонце” [8].

Іншим показником погоди був дим: „Як прамо йде, то буде погода, а як котиться, то буде негода” [8]. „Якшо дим іде вверх – буде мороз, а якщо дим буде котиться – буде відлига” [6].

Зовнішній вигляд хмар та сторона світу з якої вони йшли теж дозволяли спрогнозувати погоду: „То велика хмара пройшла – дощ маленький” [7]. „Якшо хмари низенько йдуть, знаця, буде негода, якщо хмари піднімаються... вверх і рабіють, та як би рабіють, буде погода” [6].

Орієнтувалися у погоді на найближчий час поліщуки і за наявністю чи відсутністю роси: „О, вже така роса велика – буде з пулудня дощ. А не, гинчий раз, ніяк, каже, роси немає – вже може тоже з полудня дощ бути” [7].

Особливе ставлення поліщуки мали до такого оптичного явища як райдуга. Вони вважали, що райдуга – це своєрідний місток, яким вода потрапляє на небо. Так, наявність райдуги могла свідчити про погоду і про негоду: „Вже погода буде, бо райдуга” [9]. „Райдуга ... вона тягне воду, на погоду” [6]. „Райдуга. Ну, колись казати, що вона на дощ набирає воду з мора. Вже як хмара пройшла, веселка схватилась, кажуть: «О, вже знов набирає дощу. Знов на днях буде дощ»” [7].

Спрогнозувати погоду можна було і за наявністю чи відсутністю туману. Так, „якщо туман упав на землю, знаця, буде погода, якщо туман піднявся вгору, то-то дощ буде” [6].

Надмірна вологість також вказувала на дощ. Поліщуки помітили, що „єслі вікна потіли зранку, то буде дощ” [1].

Окремо, слід звернути увагу, на прогнозуванні погоди за станом власного організму. Респонденти зазначають, що коли „все крутить – на негоду” [8]; „мене ноги й руки крутять, як вже має дощ бути. Як зміна погоди, то мене крутять кости” [9].

За народними віруваннями вважалось, що смерть людини могла викликати певні зміни у погоді. Наприклад, коли людина помирає і йде дощ, то „кажуть, плаче” [4], „добра людина була” [5], а якщо вітер, то „кажуть, що то зла людина була” [5].

Окремим напрямом спостережень були календарні свята, за якими прогнозували погоду на один день або й на цілий сезон – „Стрітиння ... та святить батюшка свічки таки, святить. Кажуть, як громке літо буде, як у церкві свічки поपालять, да вельми трищать” [3]. „Як кажу, півень води нап’ється на Стрітіння, то віл трави наїється весною, так на Юрія. На Юрія треба, щоб сіно було, бо як на Юрія сіна нема, то може паши не бути і сіна нема” [10]. „Но, єслі буде на Сороки морозу, то ше сорок морозув буде до того, до весни” [10]. „Приказують, без Миколи нема зими ніколи, або без Миколи нема літа ніколи” [10].

Поліщуки могли передбачити погоду й на цілий сезон, спостерігаючи за першими трьома днями Великого посту. „В цих дніх постових, піст починається, перший день, що показує, те воно буде, на другий день... ето весна буде, а другий день – буде літо, а третій день – буде восинь, буде восинь сильно заливная... Це Великий Пост. Перший день – це весна, до вобіда буде чи после обіда цьой день, то така буде весна, а як другий день – ето літо, а третій день – восинь” [8].

Цікавими є пояснення поліщуками походження грому. Згідно власних світоглядних уявлень, грім зумовлений певними діями небесних жителів. Найбільш поширеним є твердження, що це „Бозя (Бог) свариться”, малим діткам казали, що то „Бозя калачі везе” [6]. „Нечисту силу убіває Ангел Божий, убіває нечисту силу, і шукає де він, через те грім. Так колись казали. Ілля. ... І він їздить гето колісницею, як гримить, то він їздить колісницею. А як гримить, то там хавається нечиста сила, він вбиває” [8]. „Ілля грози кидас, молнії. А чо як гримит, то не можна говорити, бо як говориш, то нечистий хавається в людину через рот і тоді Лля по нечистому стрилеє, і в чоловіка попадає. То каже, треба мовчати і хреститися” [1]. Почувши перший грім, селяни намагалися спрогнозувати урожай. Вважалось, що „якщо грім гримить на голи дерева, значить, буде голод” [6].

Варто зауважити, що мешканці Любешівщини вважали, ніби у період грози потрібно ховатися лише під ліщину. „Ше дід казав покойний, хавайтеся пуд лещину. Бо Бог ходив з кійочком. Ісус Христос ходив з кійочком і грім там не б’є” [8]. „Пуд ліщину не гримет. Пуд ліщину не гримне ніколи. Божа Мати хавалася пуд ліщину, казали так. Окремо наголошувалося, що небезпечним деревом є осика, під яку ховатися заборонено” [2], бо „...вона виказала Божу Матір. Бо кажуть, не хавайтеся пуд осіку, бо її грім б’є, бо вона Матира виказала. А вже ліщина її захавала” [1].

Від грому оберігалися за допомогою свічок-громниць, освячених на Стрітіння („Вшестя”, Стрітіння Господнє – 15 лютого). „Христилися, молилися..., свічки палили, є такі громници” [7].

Іншими оберегами були освячена вербова гілка та ікони. „Лозинку свячону затикали в хати, щоб грім не бив [7]. Ікони ставляють в вукні, з якого боку хмара йде” [9].

Існували і раціональні поради як вберегтися від грози. „Задвіжки закривають, комини закривають, от комини..., бо кажуть, може гримнути на хату” [3].

Щоб не допустити засухи заборонялося городити в суху середу. „Ше суха середа є, то вона четверта, кажеться, після Паски, як хто городить, то каже, дощ загородить. Як нема-нема, то беруть туди воду наливають в ямочки тії” [3].

Якщо тривалий час дощу не було, то „колись в нас не було дощу, то батюшка ходив кругом селу з тими, з корогвами тими. Хресним ходом ходив батюшка кругом села, дощу довго не було так” [3].

На Любешівщині вдалося зафіксувати і залишки астрономічних знань, які тісно переплелися з метеорологічними. У пам’яті поліщуків знання про місяць, сонце, і зорі, пов’язані з орієнтацією за ними в часі та просторі. „Як сонечко низенько – вже значить вечор” [2]. „На шаг тінь, то вже значить, час. ... В нас дід лягав з курами і вставав з курами” [1]. „Встане в шість годин рано і то три зірочки таких як-то в купи, я не знаю, як воно по справжньому називає созвездіє, но в нас називають Три Косаря. Встаєм і йдемо на ти Три Косаря, то значить, на Камин. Дорога показує, то ночью ж не видно такої дороги, то на тих Три Косаря ішли на Камин” [1]. „І Карона називалася. По тіх Каронах, то ми визнавали, сидимо на вечурках, вона зийде, і йде-йде...” [8]. „3 дванадцяти до двух годин – глуха ніч. ... Бо в ту пору лукавий якраз може наслати щось...” [5]. „Після Петра тай починаються жнива” [2]. Крім того, звертали увагу і на поведінку тварин. „Як мати моя казала, каже, погнала мала корови, і жену десь, каже, в ліс, а корови – ні, назад ідуть. Іду за коровами, і приходять додом” [1].

Окремою складовою народних знань є аграрні знання. Поліщуки зуміли сформувати власний землеробський календар, який після прийняття християнства, поєднався з церковним. Більшість сільськогосподарських робіт виконуються до певних календарних свят. Розсаду капусти сіяли до Благовіщення [2]. „Невеличку таку грядочку, ... щоб імено до Благовіщення засадити, бо буде родити” [1]. Крім того, календарні свята допомагали зорієнтуватися у заготівлі сіна. „А на Миколу, то весною, в травні місяці, то болото закривали, бо не буде сіно. Ненада пасти корову на болотах, бо не буде сіно” [1]. „А колись, то завжди огирки сіяли на Івана, цього що ше-но був, на Довгого Івана, то це кажуть, що будуть огирки довгіі. Ше до Нипрія, є свято, ше можна всьо садити, а вже після Нипрія не можна казали стари люди. Колись до Спління [28 серпня – авт.] ніколи не копали картоплі” [3].

Озимину необхідно було посіяти до певних календарних свят, інакше вона не вродить. „От сіяти, до Пречистеї сіяли зерно, бо дід мій був один і другий – хазяї, сильніи були хазяї, до Пречистеї сіяли зерно, кидали, одна зернинка дасть п’ять тих, паростків, а вже пуля Чесного вже як сієш, то дві, три од сили, а після Покрови – то тільки однеє пустить” [8].

Безперечно, що вагоме місце в аграрній обрядовості займає і місячний календар. Поліщуки зв’язали виконання певних видів сільськогосподарських робіт із фазою місяця і днем тижня. „Садити в стари дні, в стари дні треба садити. Свини б’ють, дивляться як старий місяц уже. Большинство в п’ятницю, середу. Заложують чи накривають кришу, тоже кажуть, чи в середу чи в п’ятницю і тоже, щоб стари дні були, не молоді” [3]. „На повний місяць добре садити. Молодого місяця не мона щось робити, засадювати, чи не мона сікти, засолювати капусту” [4]. „Межи ... і не той і не той. ...Шось засадювати погано” [5]. „Колись мені мати казала, що в понеділок неначинайте роботи ниякої. Бо як Господь робив світ усьой, то не мона, а то дні всі в Бога одінакові” [8]. Проте, респондентка зауважила, що „відомо, що чоловіцьку роботу старалися в чоловіцький день, а бабську, там садити – в женській” [8].

Таким чином, наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. в поліщуків ще вдалося зафіксувати часткове побутування системи народних знань та уявлень, набутих впродовж багатовікової трудової діяльності, спостережень та тлумачень різноманітних явищ оточуючого світу. У селах Залаззя, Бихів та Мала Глуша Любешівського району Волинської області від респондентів зібрані записи про походження грому, райдуги, передбачення погоди за допомогою різноманітних спостережень за тваринами, рослинами, небесними світилами, явищами природи тощо, прогнозування врожаю та ін. Усе це дає можливість детально проаналізувати народну систему знань та уявлень мешканців окремої території – Любешівського району Волинської області.

Список джерел та літератури

Архів Музею етнографії Волині та Полісся при Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки

Ф. Етнографічна практика-2014: Матеріали історико-етнографічної практики до сіл Камінь-Каширського та Любешівського районів Волинської області (липень 2014 р.)

1. Справа Л. Мірошниченко-Гусак-1. Матеріали, записані в с. Залаззя Любешівського району від Остапчук Валентини Олексіївни, 1980 р. н.

2. Справа Л. Мірошниченко-Гусак-2. Матеріали, записані в с. Залаззя Любешівського району від Остапчук Марії Євгенівни, 1936 р. н.

3. Справа Л. Мірошниченко-Гусак-3. Матеріали, записані в с. Залаззя Любешівського району від Остапчук Параски Юхимівни, 1938 р. н.

4. Справа Л. Мірошниченко-Гусак-4. Матеріали, записані в с. Залаззя Любешівського району від Просик Марії Несторівни, 1944 р. н.

5. Справа Л. Мірошниченко-Гусак-5. Матеріали, записані в с. Залаззя Любешівського району від Просик Юхима Леоновича, 1940 р. н.

Ф. Етнографічна практика-2015: Матеріали історико-етнографічної практики (липень 2015 р.)

6. Справа Т. Андрусик. Од. зб. 1. Матеріали, записані в с. Бихів Любешівського району від Андрусик Уляни Купріянівни, 1939 р. н.

7. Справа Т. Андрусик. Од. зб. 2. Матеріали, записані в с. Бихів Любешівського району від Андрусик Ярини Павлівни, 1932 р. н.

8. Справа Т. Андрусик. Од. зб. 3. Матеріали, записані в с. Бихів Любешівського району від Веремейчик Ганни Олексіївни, 1932 р. н.

9. Справа Т. Андрусик. Од. зб. 4. Матеріали, записані в с. Бихів Любешівського району від Мельник Ірини Леонівни, 1940 р. н.

10. Справа В. Хвесик. Од. зб. 1. Матеріали, записані в с. Мала Глуша Любешівського району від Лесик Таїсії Йосипівни, 1934 р. н.

Корець Віра

ЗАХІДНОПОЛІСЬКІ РУШНИКИ КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Сучасний стан нашого суспільства характеризується зростанням етнічної свідомості народу, посиленням його інтересу до вітчизняної історії та культури, до усвідомлення необхідності збереження традиційного народного мистецтва як генофонду його духовності, втрата якого загрожує існуванню самого народу.

Серед творів декоративно-ужиткового мистецтва ніщо так не вражає своєю мистецькою довершеністю та багатофункціональністю, як рушник. Сфера його використання виходить далеко за межі утилітарних функцій та задоволення естетичних потреб. Неодмінна присутність та ритуальне використання рушника в обрядах засвідчує його особливий статус та роль в етнічній культурі.

У культурних традиціях багатьох народів світу ткацтво мало особливе значення. У народному ткацтві неподільно переплелися два аспекти архаїчного світогляду – ремісничо-технологічний і міфологічно-обрядовий, які знайшли відображення в художньо-образній структурі рушника. У міфологічний контекст світотворення включалися всі етапи технологічного процесу: прядіння, снування, ткання, аналогічно тому, як світоглядно-міфологічні уявлення, втілені - у повір'я, прикмети, звичаї та обряди, стали невід'ємною частиною технології виготовлення тканин. Більше того, дотримання усіх вимог і пересторог було не лише запорукою успішного закінчення роботи, а й мало вплив на добробут у господарстві, здоров'я і життя жінки та її родини.

Звичайно, пройшовши такі етапи створення, полотно набувало унікальних властивостей і могло слугувати рушником навіть без нанесеного на нього вишивання. Таким чином, у результаті різноманітних видів роботи отримувалось чисте, біле полотно, з якого втинали шмат для вишивання рушника.

Завдяки міфопростору, який на Західному Поліссі був пов'язаний із культом предків, сировина, матеріали і знаряддя ткацтва набували магічних властивостей. Цим значною мірою обумовлене їх використання в обрядовості та лікувальній магії. У цьому контексті слід розглядати рушник як довершену форму ритуальної тканини.

З розповідей старожилів дізнаємося про посвячення дівчаток у вишивальниці. (Додаток 1) Наші предки називали Жінку хранителькою домашнього вогнища. Це означало, що вона підтримувала Вогонь Життя у своїй родині, вона була жрицею. У зв'язку з цим, у неї повинно бути відмінне фізичне і душевне здоров'я. Руки людські є важливим інструментом, що відіграють велику роль у цьому, оскільки через них проходять важливі енергетичні, інформаційні потоки та

канали. Усяке рукоділля, а особливо вишивання, надзвичайно активно очищає ці канали і дає можливість підтримувати організм у цілковитій гармонії. Досить багато є розповідей жінок про те, як вони вилікувались від своїх хвороб завдяки вишиванню або мають змогу підтримувати свій психічно-емоційний стан у гармонії. Просили в Бога, щоб зцілив через вишивання. Але рушник, вишитий недугою людиною, вбирав у себе негативні еманції хвороби. Його не можна було тримати в домі, тим більше комусь віддавати. Такий рушник несли на цвинтар і пов'язували на могильному хресті. Його вже тоді не знімали, аж поки вітри, дощі, морози не знищували тканину. Негативна енергетика заземлялась з допомогою хреста.

Для вишивання рушника ретельно готували і вишивальні нитки та голки. Ці речі мають неабияке значення. Так як і всі металеві предмети, голки здатні притягувати та проводити енергії навколишнього простору. Вушко голки породжує вихрові потоки біоенергії, і сукупно вони створюють навколо голки сильне біополе. Голка є дуже чутливим приймачем біоенергії і здатна проводити потоки енергій, які в сотні разів перевищують кількість енергій, що проходить через сталевий дріт аналогічного розміру та якості. До яких би предметів не торкалась голка, вона залишає там енергетичний слід. Тепер можна собі уявити енергетичну картину вишитого виробу, коли голка торкалась тканини тисячі разів. Все, про що думала людина в цей час, молилась, співала чи повторювала побажання, заклинання – все це залишалось голкою в узорі вишивання навечно. Тому, незважаючи на орнамент, котрий можуть виконати одночасно кілька людей, вишивання має різний характер, який вловлюється більшістю на підсвідомому рівні – езотеричному, духовному. Голки, які вживались у вишиванні, надзвичайно цінувались, зберігались, і вважалося недобрим знаком, коли вони губились. Як правило, зручно для роботи мати стільки голок, скільки кольорів ниток вживається в узорі. Тими голками, що почали вишивати, потрібно і закінчити роботу. Нікому не варто позичати цих голок, або самому використовувати їх з іншою метою. Існує навіть повір'я, що голки варто купувати в понеділок, щоб вони допомагали щасливому вишиванню. Напевно в цьому є свій сенс, але тільки для жінок. Понеділок – день Місяця, а це планета жіноча. Планета, що впливає на інтуїцію, емоції, сердечні ритми, що дуже важливо для творчості.

Нитки для вишивання також ретельно добиралися. Серед старих жінок у селах Полісся збереглась така інформація. Найкращі нитки для вишивання шовкові. Напевно тому, що ниточка складається з павутинок кокона шовкопряда, котрі є завдовжки 2 км. Це означає, що волокна, котрі складають нитку, цілі по всій довжині. Наступними за цінністю є нитки вовняні. Вони, як і шовк, тваринного походження, мають білкову природу. За вовняними йдуть нитки лляні та конопляні, що складаються з луб'яних волокон. «А найгірші нитки з вати (бавовняні), бо це – пух». З сучасних наукових позицій це пояснюється таким чином. Тваринні волокна, котрі складаються з білка кератину, на відміну від рослинних, мають значний резерв «пам'яті» – накопичення електромагнітних коливальних імпульсів, тобто інформації. Шовкові вишивальні нитки, як і тканини, дуже цінувались, оскільки були привізними. Вживалися виключно для виконання найдорожчих речей. Вовняні нитки для вишивання на Поліссі використовувалися мало, вони використовувалися на Правобережній Україні. Однак простіше вживання бавовняних, крамних ниток – «пуху» все-таки витіснило у вишиванні та тканні вовняні нитки. Вишивання лляними та конопляними нитками було розповсюджене по всій Україні, зокрема й на Західному Поліссі. Для цього їх намагались якнайрівніше прясти. Потім наставала черга їх білити. Вибілювання ниток, як і полотна, мало на меті не стільки декоративний, скільки сакральний зміст. Адже є вишивання і невибіленими, вошеними нитками. Добре вибілені нитки – біль, самостійно вживалися для вишивання по всій Україні. Це давня традиція, що походить від поклоніння Світлу - Вогню, Сонцю. Поза тим, біль фарбували у барвниках рослинного походження – відварах трави, кори, плодів, коріння, насіння різних рослин. Найпопулярнішими були нитки, фарбовані у корі дуба. Однак не декоративний ефект мав місце в поширенні цього фарбування, а давні знання, котрі відомі були нашим предкам, а також кельтам, друїдам, котрі обожнювали рослин. Дух рослини – її ефір, есенція під час фарбування проникає до вишивальної нитки і таким чином передає людині через вишивання певні якості як для фізичного тіла – силу, міцність, витривалість, стійкість до хвороб тощо, так і для душі – тонких тіл.

Коли вишивалися рушники з рослинним узором, то брали шмат цілого полотна, у жодному разі не зшитого (що означає перерубану дорогу), і накладали на старе

вишивання. Олов'яною ложкою або іншим способом перетирали, переносили узор на новий рушник. Полотна на рушники по довжині брали стільки, щоб було кратне людському зростові. Дійсно, рушники були короткі – 150-180 см, середньої довжини - 300-350 см, окремі рушники сягають довжини 450-550 см.

Тепер, коли у нас є готовими полотна, нитки, голки, настає час підготуватися до вишивання. З описів та свідчень старших людей це виглядало так. Ніколи не приступали до вишивання зопалу. Спочатку про це роздумували, заспокоювались, молились. Рушники весільні, та напевно і багато інших, починали вишивати в четвер – Перунів день, щоб мати найвище покровительство, рушники та сорочки на смерть – в суботу (день Сатурна - планети, що символізує долю, карму). Починали вишивати вранці, коли Сонце підходило вгору до зеніту, ніяк не увечері. Коли сідали вишивати коло вікна, то так, щоб сісти до світла передом, або боком, але не задом. Далі, взявши голку з засиленою вишивальною ниткою, читали молитву та побажання, залежно від того, який рушник вишивали. Ці молитви, побажання спрацьовували, як програма, що накладалась та вшивалась у рушник. Завжди після перерви, перед продовженням роботи, їх повторювали. Коли відкладали роботу до наступного продовження, то не залишали як-небудь полотна, а акуратно його складали. Якщо залишати зім'ятим, то і доля так поведеться, що не буде порядку. Коли закінчувалась нитка у голці, то ніколи не втикали голку саму у полотно. Треба було засилити нову нитку і лише тоді вколоти її в полотно. Роботу ніколи не клали на ті місця, де сплять і сидять. Навіть краще було покласти на землю, якщо не було в той момент куди. Складену акуратно роботу загортали у тканину, не залишали відкритою.

У багатьох місцевостях жінки вишивали у цілковитій тиші, спокої, таємно, щоб ніхто не бачив їхньої роботи, на протигагу існуючому в літературі описі вечорниць, де збирались дівчата вишивати. Можливо, таке спільне вишивання й було, проте не рушників. Рушник – річ глибоко сакральна і через те інтимна. Вишивання рушників, а особливо весільного, на котрий стають наречені, вимагає цілковитого втаємничення. Роботу, що виконує дівчина, мають право бачити її рідні в хаті. Ще в дохристиянські часи існувало таїнство шлюбу. Коли на весільному рушнику благословляли батьки молодих, то в хаті в цей момент не було нікого. Рушник, який простелили батьки, молода скручувала у сувій і ховала від стороннього ока. Цей рушник після обряду не прався (щоб не змити водою інформацію), а так і зберігався, складеним у сувій, у скрині. Вже по смерті діда і баби їхні нащадки могли показувати всім рушника, говорячи про їхній земний шлях. Саме тому завдяки традиції, яка передбачала суворі неписані правила і табу на внесення змін, ці рушники дійшли до наших днів, незважаючи на тисячі років свого існування.

Кожен кінець рушника починав вишиватись знизу угору, за таким же принципом, як виготовлялись ткани рушники. Ніколи не перестрибували з одного кінця до іншого, щоб вишивати окремі елементи. Якщо не встигала наречена вишити собі рушника, то їй допомагала мати чи хрещена мати, сестра, бабуся, тобто хтось із близьких рідних. Але все-таки годилося бодай квіточку чи якийсь елемент вишити молодій на рушнику самотужки. Зроблений власними руками рушник є показником зрілості дівчини, її працьовитості, здатності забезпечити необхідними речами родинний побут, а отже, брати шлюб. У жодному разі під час роботи не можна було думати про погане, сваритися чи лягтися. У подружнє життя потрібно було нести лише світлі та радісні думки. Весільний рушник мав бути не вузьким (від 45 сантиметрів) та досить довгим на довге подружнє життя. Традиційно його довжина сягала від трьох до п'яти метрів! Важливо те, що рушник треба було вишивати на цільному полотні і в жодному разі його не можна робити з двох зшитих частин, оскільки сім'я має бути єдиним цілим, а життєва дорога не повинна бути порізаною. Для вишивання використовували одну голку і нею виконували весь рушник. Вважалось поганою прикметою згубити чи зламати голку під час роботи. Традиційно вишивали нитками червоного та чорного кольорів. Замість чорного часом використовували синю барву. Вишивати весільного рушника потрібно було охайно, не можна робити вузликів з виворітного боку, довгих протягувань нитки чи перехресних протягувань. Вважалось, що лицьова сторона для людей, а виворітна - для Бога. Перша відображає те, що ми робимо, а друга - те, що ми думаємо. Тож якщо виворіт неохайний, то й життя подружньої пари буде лише на показ. Дрібні огріхи не випорювали, оскільки життя не можна прожити без помилок. Рушник вишивали з двох сторін, залишаючи центр білим. Це, по-перше, символізує потік Божого благословення та чисте, світле життя, а по-друге, не можна

ставати ногами на вишивку, особливо на райських птахів, якщо вони є на рушникові. Сам візерунок продумували особливо ретельно, адже вишиваючи рушник, вишивали свою долю!(Додаток 2)

По закінченню вишивки готову роботу не прали, щоб зберегти енергетику рушника.

Найпоширенішими сферами ритуального використання рушника є родинна обрядовість. Він є неодмінним атрибутом у ритуалах, пов'язаних із визначальними, перехідними етапами в житті людини – народженням, одруженням і смертю, а також у поминальній обрядовості.

На Поліссі рушники вишивали до Різдва, Великодня, Трійці. Рушникові узорі - це узорі, виконані за законами заборон. На рушниках відсутня вседозволеність, можливі лише варіанти певних зображень. Рушникові орнаменти несуть у собі оберігальну, сакральну й інформативну сутність.

Діапазон використання українських рушників був дуже широким, хоча вони украй рідко використовувалися за прямим призначенням – як рушники. Обряд батьківщини (вшановування матері з новонародженим) особливо насичений обереговими атрибутами, оскільки вони повинні були забезпечити життя і здоров'я незахищеним перед ворожими силами – немовляті й матері.

Значення рушників у весільних обрядах взагалі важко переоцінити. Різноманітність рушників та обрядового хліба складала також етнічну особливість українського весілля. У давнину загалом на весілля готували аж до 40 рушників різноманітного призначення. Сучасний обряд звужує це коло до декількох: основний стелять молодим під ноги, ще один під коровай, один під Євангеліє в церкву, два рушники на ікони Ісуса Христа та Богоматері, якими благословляють молодих, рушники для перев'язування старостів, а також чотири серветки для утримання свічок та вінців. Рушник, на якому благословляють молодих, є основним. Цей рушник є найдовшим і найбагатшим від інших. Його вишиванню приділяли особливу увагу, адже він ставав оберегом майбутньої родини. На весільний рушник у давнину ставали навколішки. Сьогодні традиції дещо змінились: сучасні молодята стають на рушник ногами, взуті... Вишитий рушник - це особливе сакральне дійство, оберіг щасливого подружнього життя. Вислів «стати на рушник» означає, що, згідно із звичаєвим правом, молодята після цього стають чоловіком і дружиною. (Додаток 3)

Багато людей збиралось у понеділок вранці подивитись, як молода розвішувала свої рушники на ікони, на сволок, над дверима та вікнами. Коли після весілля невістка заходить до свекрухи в хату, вона вперше всього вішала один рушник на кілки - «кілковий» - для прикраси хати, другий рушник - для витирання посуду - «стирок», третій рушник – для рук, обличчя - «утирач» та четвертий, менший за довжиною, рушник для накривання хліба - «платок». (Додаток 4)

На рушнику підносили гостям хліб-сіль, що було ознакою щирої гостинності. Прийняти рушник, поцілувати хліб — вияв взаємної симпатії. Цей звичай існував віки, зберігся до цього часу, і не лише в українців, а й в інших народів.

У похоронному ритуалі використовувалися чисті білі рушники. Весільна та поховальна обрядовість мають спільну основу – вони пов'язані з переходом людини в інший світ. Рушник є неодмінним атрибутом цих обрядів як медіатор між світами та матерія абсолютної чистоти.

Також у минулому поліщуки не обходились без рушників-оберегів, які, за їхніми віруваннями, не пускали сатани в село та оберігали його від злих сил. Це рушники на хрестах перед селом. Хрест, який стоїть посеред села, є запорукою здоров'я, життя. (Додаток 5)

Жодна родина в поліському селі не обходилась без рушника. Ним накривали хліб на столі, діжку, у якій сходило тісто. Рушником накривали кошики з яблуками чи паскою, коли несли до церкви святити.

Інтер'єрні рушники не змінили свого символічного значення як у минулому, так і сьогодні, єдине, що змінилося в них, - це їхня довжина й техніка оздоблення. Нині біля хати сільської місцевості не знайдеш рушників на стінах, кілках, на жердках, але вони залишилися на іконах, і, за нашим прогнозуванням, вимирання рушника в поліських селах неможливе, тому що віра в Бога не вмирає та ікони не втрачають своєї значущості.

Рушники Західного Полісся – це унікальне явище народної культури. У них до кінця II тисячоліття збереглися елементи глибокого минулого. Це дало можливість виявити, яким чином у

переплетенні лляних ниток рушникового полотна неподільно переплелось матеріальне й духовне, практичне і естетичне. На сьогодні немає тієї кількості ритуалів, у яких застосовувались рушники. А в обрядах, де ще вони залишились, їхня роль також неусвідомлена більшістю людей. Але серед багатючих скарбів духовної та матеріальної культури, які становитимуть інтерес не лише для самих українців, а й для інших народів, на видному місці знаходиться український рушник, який і є містком між минулим та

майбутнім. Шануймо його! Рушник – це символ України, відбиття культурної пам'яті нашого талановитого народу. І цінність його полягає не лише в можливості використання в сучасному побуті. Спілкування з істинно народним мистецтвом збагачує духовний світ людини, пробуджує її творчі можливості, виховує почуття гордості й поваги до національної культури Батьківщини.

Із спогадів Бубало Ганни Онисимівни, 1927 року народження, жительки с. Люб'язь Любешівського району Волинської області про посвячення дівчаток у вишивальниці: «То робили разом зо всею родиною, котра збиралась як на празник. Моя баба брала в руки голку, проказувала слова стати доброю вишивальницею і легенько вколювала в долоню руки. Мені було сім літ, коли проводили той обряд. Після того, як бабуся благословляла батько підвів мене до яблуні в садку, і сказав, щоб я попросила благословення та підтримки у цього дерева. Я дотулилась своїми доліньми до деревини і попросила дерево, щоб воно допомогло мені бути хорошою вишивальницею. І то не просто так, то не пройшло даром, я до сих пір, хоч уже й не бачу добре, а люблю вишивати».

Розстелила вишиване диво – і в оселі враз повеселішало, стало сонячно і тепло, хоч за вікном панувала зима...

«– Рушник, діти мої, – мовила із хвилюванням у голосі, – від слова «руш, вирушай». Колись це був кусок полотна, який мати давала в далеку дорогу комусь із родини. Замотувала у нього хлібину, щоб голоду та холоду в путі не знав. І той шмат полотна оберігав дитину від усякого нещастя. Зростала я в селі біля батьків, довелось спізнати від матері та своєї бабусі як отримується домоткане полотно, яке не просто було купити у сільській лавці чи на базарі. Тож доводилось самим вирощувати коноплі. За цим заняттям жінки в роботі були чуть не цілий рік. Деяку науку з тої праці винесла і я.»

А)

Б)

Весільні рушники Західного Полісся початку ХХ ст. Музей Івана Гончара (а) та Музей історії села Велика Глуша Любешівського району Волинської області (б). Сучасне фото.

1

2

3

1,2. Весільні рушники. Село Півне Камінь–Каширського р-ну Волинської області. Сучасне фото. 3.Весільний рушник «На щастя, на долю». Село Озеро Володимирецького р-ну Рівненської області . Сучасне фото.

А)

Б)

Побутові рушники поліщуків початку ХХ століття.(«Платок» (а), «Утирач» (б). Любешівський район Волинська область. Сучасне фото.

Рушники – обереги. Волинська область. Сучасне фото

Список джерел та літератури

1. Антонович Д. Українська культура. - К.; 1993. –588с
2. Антонович Л.Ф., Захарчук-Чугай Р.В. Декоративно-прикладне мистецтво. -Львів; 1992.- 328с.
3. Верговський С., Верговська М. «Окружники» Волинського Полісся // Минуле і сучасне Волині й Полісся: роде наш красний. Матеріали науково- етнографічної конференції. - Випуск 24. – Луцьк, 2007. – С. 205-211.
4. Гончар І. Український рушник // Україна. Наука і культура-щорічник-К.: Знання. Вип.-22.- С.422-429.
5. Кара-Васильєва Т., Чорноморець А. Українська вишивка. - К.: «Либідь», 2002 . – 158с.
6. Китова С. Полотняний літопис України. – Черкаси: Брама, 2003.-224 с.
7. Korzeniowska Ladniga. Nafty poleskie i wołyńskie. Warszawa, 1933.
8. Краковецька З. Український рушник. Семантика // Народне Мистецтво. № 1-2, 1999.
9. Крип'якевич І.П. Історія України. - Львів: Світ, 1990. – 520 с.
10. Лозко Г. Українське народознавство. - Харків. 2005. -472с.
11. Макарчук С.А. Етнографія України. - Львів, 1994. - 520с.
12. Мельничук Ю. Семантика українських рушників. - Харків, 2000.
13. Огієнко І. Українська культура. - К; 1991.-272с.
14. Орел Л. Українські рушники. - К.: Кальварія. - 2003.
15. Рудницька О. П., Кондрацька Л. А., Смікал В. О. Українське мистецтво в полікультурному просторі. – К, 2000. – 207 с.
16. Вікіпедія.-Режим доступу <http://uk.wikipedia.org/wiki>
17. Національний музей народної архітектури та побуту України у Пирогові. Експозиція «Полісся» – Режим доступу <http://seloukr.narod.ru/muzei.htm>
18. Український Рушник - Про Рушники - Український Сувенір – Режим доступу <http://rushnyk.ukrsov.kiev.ua>
19. Національний центр народної культури «Музей Івана Гончара» - Режим доступу <http://honchar.org.ua/>

Корець Володимир

ПОЛІСЬКІ ЖИТЛА ХІХ – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Народне будівництво, одна зі складових матеріальної культури, посідає важливе місце в дослідженні етнічних процесів. Вивчення загальних та регіональних особливостей української народної архітектури дає змогу конкретно виявити її прикметні риси, оцінити художні та функціональні якості, щоб ширше застосувати їх у сільському будівництві, надаючи національного колориту сучасним поселенням.

Дослідження традиційного житлово-господарського будівництва Українського Полісся зумовлено також перспективою соціально-економічних змін, зокрема на селі, що утруднює вивчення його форм з минулих десятиліть. Тому слід поспішати вивчати те, що ще збереглося, бо завтра воно може бути втрачене. У цьому контексті набуває особливого значення і створення музеїв просто неба, архітектурних заповідників, які й покликані, з одного боку, оберігати, а з іншого – пропагувати та відроджувати традиції української національної культури, зокрема житлово-господарської.

Прикро, але навіть у сільській місцевості, де в побуті й заняттях населення збереглося чимало традиційного, люди відлучені від свого коріння і часто-густо орієнтовані на уніфіковану й стандартизовану «масову культуру». Звертання до традицій зовсім не означає нехтування сьогоденням. Тільки осмисливши минуле, пізнавши витоки своєї культури та історії, можна й чіткіше зрозуміти сьогодення, і уявити майбутнє.

На території України ще в середні віки було багато лісів. Це сприяло дуже ранньому розвитку тут дерев'яного будівництва, яке відоме з VIII-VII ст. до н. е. Це були дерев'яні укріплення валу в городищах. Основу цих укріплень складали дерев'яні зруби, що були виповнені землею. Слов'яни, що залюднювали величезні простори, вкриті непрохідними лісами, з давніх-давен були знайомі з дерев'яною архітектурою і надавали їй перевагу перед іншою. Поширенню дерев'яного будівництва сприяла і легкість обробки дерева, зведення з нього споруд. Крім того, менша в порівнянні з кам'яними спорудами теплопровідність стін, їх сухість і можливість заселення будівель зразу після закінчення їх спорудження були додатковими причинами їхнього широкого побутування, незважаючи на те, що вони швидко гнили й легко знищувалися вогнем.

Зовнішній вигляд поселень залежить перш за все від будівельних традицій, які тут панували. Згідно із свідченнями старожилів, на Поліссі в кінці ХІХ - на поч. ХХ ст. У ХІХ столітті основним типом садиби був відкритий двір з роздільним розміщенням окремих будинків. (Додаток 1). У Маневицькому, Любешівському, Камінь-Каширському, Ковельському районах поширеними були однорядні двори. У ХХ ст. житлові будівлі споруджувались групою народних майстрів у складі 2—3

чоловік. Хліви, клуні і різні допоміжні споруди найчастіше будувалися господарем, який на допомогу запрошував сусідів або одного-двох селян, що добре володіли теслярською справою. Вже в XVI ст. активно проходив процес виділення професійних майстрів і їх об'єднання в кооперації.

Основою всіх будівель був чотирикутний зруб - кліть, який був мірою-модулем усіх споруд. Розміри зрубів залежали від будівельних матеріалів. Довжина зрубів визначала площу внутрішнього приміщення, а число вінців - висоту будівлі. Найчастіше вінців було 10-12, і стіна при цьому мала висоту 2,5—2,8 м. Древній будівничий ніколи не збільшував довжини брусів нарощуванням. Якщо треба було побудувати велику будівлю, то прибудовували кліті одну до одної. На Поліссі традиційним стало нев'язання зруба хати з сіннями. Як правило, на стику власне хати й сіней ставили стовпи (на Любешівщині їх звали «шкульцями»), у пази яких запускали стіни сіней. (Додаток 2). У практиці поліщуків відомі найбільше зв'язки вінців «в обло» і «у замок». Майже всюди в кінці XIX — на поч. XX ст. в нижній частині кожного верхнього вінця вирубувалася неглибокий паз, а у верхній частині нижнього бруса робився підруб, який щільно заходив у паз верхнього вінця. Таке з'єднання утворює добрий стік для води, яка не потрапляє між дерево. У західній та південній частині Полісся вінці зрубів у XIX столітті скріплювали «тиблями» («диблями», як говориться на Любешівщині). При цьому поверхні брусів на з'єднаннях були рівними. З метою утеплення будівель між вінцями робили прокладки з моху.

Найдавніші житлові будівлі мали маленькі квадратні віконця з дерев'яною засувкою на внутрішній стороні, якою вікна зачинялися («заволокувались») збоку. Від цього такі вікна називалися «волоковими». Згодом вони були замінені широко відомими шибковими вікнами.

На верхній вінець зруба хати врубували товстий брус - сволок (у більшості сіл Любешівського району називають «правило»). На ньому стримувалась основна вага стелі, а частково й усього даху. (Додаток 3). Сволок укладався вздовж приміщення. На ньому перпендикулярно вкладали дошки. Сволоки зберігались і при «бальковій системі», яка найбільш розвинулась у другій половині XIX ст. У цих випадках перпендикулярно сволоку вкладались бальки, а дошки на стелю йшли паралельно сволоку. Найчастіше стелі робили з півкругляків і дощок. До поширення поздовжньої пили на стелю вживали колоті дошки або горбилі; які вкладалися плоскою стороною донизу. У багатьох місцевостях Полісся, особливо на початку XX ст., траплялися стелі двох видів: з дощок, покладених одна біля одної, і в «розбіжку». В останньому перший ряд дощок укладали рідко, з невеликими проміжками, а другий ряд намощували на ці проміжки. Зверху стелі замащували глиною та укладали зверху дерно.. Стелі були тільки над житловою частиною - хатою та коморою.

Зруб житла найчастіше ставили на так званих «стояках» (на Любешівщині їх звали «штимпаліями»), тобто дубових або смолистих соснових колодах, закопаних у землю, що піднімаються над ґрунтом на 30-50 сантиметрів. Це був своєрідний фундамент, який був необхідний при болотистому ґрунті. Часто стояки встановлювали тільки на кутах, іноді підвалини клали просто на землю. Все робилося, щоб у хаті було тепло: низька стеля, маленькі вікна, а вікно біля печі - ще меншим. Двері були завжди низькі, що при вході обов'язково треба нахилитися, щоб не вдаритися головою в одвірок. Цій меті служила і призьба. У зимовий час вона була захистом від холоду і сирості.. Для спорудження призьби на віддалі півметра від хати вкопували стовпчики висотою до 40 см. В їх пази вкладали дрібні брусики або горбилі. Потім у відгороджений таким способом простір закладали землю. У деяких районах замість дерев'яної стінки робили пліт. Забивали в землю кілки, які переплітали лозою.

Будуючи хату, селяни враховували співвідношення між довжиною крокв та шириною хати. Щоб знати, які завдовжки повинні бути крокви на хаті, міряли ширину хати, третину ширини відкидали; таким способом діставали довжину крокви.

На західному Поліссі панівним типом є чотирихилий дах під соломою або очеретом. Часто у верхній частині, у причілках, дах закінчений двома перехресними кроквами, вирізаними у вигляді рогів. На Поліссі, особливо на півночі, можна було побачити дахи під дракною (тоненькою дошкою в декілька шарів) або гонтою (шпарованою дошкою) (Додаток 4).

Уживання соломи для покриття на Україні відоме з XVI ст. У XIX ст. цей матеріал був найбільшого поширенням на Поліссі. Покрівлю з соломи селяни цінували, бо взимку під солом'яним дахом було тепліше, а влітку прохолодніше. Способи покриття соломою на Поліссі аналогічні відомим в інших районах України. Спочатку покривали нижній ряд попарно зв'язаними сніпками - «куликами», які вкладали колосками вгору. Наступний ряд накладався вже колосками вниз, покриваючи майже весь перший шар. Верх даху - «гребінь», де солома обох схилів «стикалась», наклали м'яту соломі і насипали «коростою».(Додаток 5). Щоб цей матеріал не

розкидав вітер, по обох боках даху, біля гребеня, клали жердки, поверх яких по гребеню ставили козли - вбиті навхрест у верхніх кінцях короткі бруси. Описане покриття надає будівлям своєрідного вигляду, характерного тільки для місцевості лісів і боліт. У деяких районах, які прилягають до Прип'яті, на покриття використовували очерет. Зрізаний узимку очерет в'язали в снопи, які при покритті прив'язували до лат лозою. (Додаток 6).

У другій половині XIX ст., після скасування кріпосного права, з'являються комини. Спочатку ними дим відводився тільки до стелі. Згодом - через горище на дах дерев'яними трубами «димниками», які робили зі стовбура дерева. Для цього стовбур розрізувався вздовж, видобувалася середина і зв'язувалася прутами. Ю. Крашевський в етюді «Ярмарок на Поліссі» писав, що «тут під стиснутими возами лежать дерев'яні труби. Це поліські комини, які підпиті чоловіки називали гарматами». (Додаток 7)

У другій половині XIX століття в будівництві зрубів почали використовувати тесане та різане дерево на дубових підвалинах. У цей період найбільшого поширення мають хати з планами: хата + сіни і хата + сіни + комора. Масово були поширені хати без комор. Зрідка траплялися хати без сіней. Сіни могли виникнути при однокамерній хаті як окрема конструкція. У хаті з села Сваловичі Любешівського району сіни мають самостійну будову. В ній були сіни величиною такі, як і хата, зі зрубом хати вони з'єднувалися за допомогою стовпів та плаїв. Стелі в сінях не було. Тому в них добре видно конструкцію кроквяних перекриттів, спосіб прив'язування снопів до лат в чотирихилому даху..

На Поліссі садиби в селян часто складалися з однієї будівлі. У кінці XIX і на початку XX століття значне поширення мали будівлі, у яких біля причілкової (покуття) стіни були влаштовані хліви. Повсюди на волинському Поліссі трапляються «довгі хати», у яких разом із хатою під спільною стріхою знаходяться господарські будівлі. Іноді так твориться шнур з 5-8 будівель. Таке розташування приміщень під одним дахом з житлом було обумовлене економічними та кліматичними умовами, бажанням приблизити їх до житла, утеплити, зекономити матеріал.

У північно-західній частині волинського Полісся найбільш поширене житло з традиційним планом: хата + сіни + комора. Давніші такі будівлі збереглися в селах Люб'язь, Сваловичі, Великий Курінь. Часто в хатах цього типу при запічній стіні влаштовують прибудови у формі згадуваних вище дворців, які тут називають «прибоками».

Важливими й показовими атрибутами в поліській хаті були вікна та двері. Вони завжди були помітні ще здалеку, принагідні для людського ока пропорціями і скромним оздобленням. Від опадів вони були захищені солом'яним дахом. Тому їх конструкції були прості: до рам, які вставляли в зруби, прибивали шибки. В міру зростання висоти стіни збільшувались і вікна. Тут уже для захисту рам і шибок від дощових затікань набивали наличники. Верх наличника завжди виступав, захищаючи раму від дощів. Вертикальні дошки часто опускали нижче за долішню поперечку. Кінці їх всюди викінчували у вигляді зубців, вирізок, імітації китиць тощо, що робило вікно більшим, художньо принагідним. Верхню частину наличників («шалівок») завершували трикутним фронтоном або широкою прямокутною дошкою, на яку набивали орнаментальні лиштви. Зрідка на Поліссі вікна захищали віконниці. Найчастіше вони мали дві стулки, які виготовлялися з дощечок. (Додаток 8).

Двері у поліських хатах всюди були одностулкові, обрамлені простими одвірками. Найпростіші двері робили з вертикально поставлених дощечок. Зрідка їх виготовляли з квадратів і ромбів, які замикались у рами, так що останні виглядали декоративно.

Важливим елементом декоративного вирішення хати є викінчення торців - «вуглів» хати. Їхня різна довжина і характер зрізу або обрубки надають будівлі більшій художньої виразності. Під впливом міського будівництва в кінці XIX ст. поширюється зруб «у чистий ріг» — без виступів вінців.

У 40-х р.р. XX ст., особливо після Другої світової війни, зовнішній вигляд і художнє оздоблення будівель на Поліссі зазнало значних змін. У творчості народних будівничих, теслярів, столярів викристалізувалися і збагачувалися місцеві традиції. Вони простежуються у композиції та силуеті споруд.

Великий інтерес представляє інтер'єр традиційного поліського житла. На жаль, відтворити його в первісному вигляді сьогодні можемо тільки за літературними описами і фотографіями, випадково збереженими в будівлях кінця XIX ст. З цих матеріалів можна зробити висновок, що народне житло Полісся відзначалося скромністю як у своєму плануванні, так і оздобленні. Фактично про оздоблення в повному розумінні цього слова в той час не могло бути й мови, бо житло наповнювали тільки найнеобхіднішими предметами.

Давнє народне житло становило спільний простір з вогнищем. Саме тому меблі виконували функцію внутрішньої архітектури, єдиного інтер'єру, який протягом доби перетворювався в їдальню, спальню, кухню, майстерню. Така багатфункціональність була властива й окремим предметам.

Усі розміри меблів були пов'язані з розмірами кімнати: лави відповідали довжині стін, а їх висота підпорядкована висоті підвіконня. Висота мисника - висоті дверей. Двері низькі, щоб у хаті утримувалося тепло. Двері із сіней в хату низькі, високий поріг. Такі високі пороги традиційно збереглися у багатьох житлах с. Шлапань Любешівського району

На жаль, тепер, коли села перебудовуються, безслідно зникають зразки давньої архітектури. Якщо цінні пам'ятки церковної архітектури зберігаються, знаходяться під наглядом спеціалістів і церкви, то окремі зразки цивільної архітектури (хати, господарські будівлі) знаходяться в приватній власності, мало досліджені на місцях і поки що не організована їх охорона. А вони, крім наукової, естетичної цінності, представляють ще й інтерес для вивчення та реконструкції древнього матеріального й духовного побуту місцевого населення.

Збереження кращих творів народу завжди були невід'ємним елементом у понятті культурного суспільства, бо за речовою й духовною спадщиною предків нащадки вивчали свою історію, далі рухалися вперед. Приєднуючись до духовної спадщини предків, ми стаємо зрілими, впевненішими в собі. Цю впевненість дає відчуття культурного минулого, на якому ми будуємо сьогоднішні цінності. Ось чому тепер гостро ставиться питання про охорону всього, що пов'язане з народною культурою.

Форми організації збереження пам'яток народної архітектури різні. Світовий досвід підказав, що добрим способом збереження цінних пам'яток народної архітектури є створення музеїв просто неба.

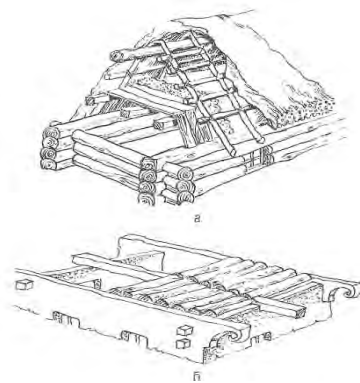
Звичайно, збереження пам'яток на місцях є найкращим способом. При цьому не порушується зв'язок природи й архітектури, це робить будівлю завжди більш естетичною та виразнішою. Про збереження пам'яток народного будівництва на місцях, створення міні-музеїв ми не маємо права забувати. Саме на Любешівщині, у с. Сваловичі, яке розташоване посеред мальовничих лісів, боліт, де ще лишаються неущожденими природою і часом реліктові форми будівництва, але, на превеликий жаль, усе менше й менше стає мешканців – охоронців цієї дивовижної старовини, можна було б створити такий музей.

Двір з роздільним розміщенням приміщень у селі Люб'язь Любешівського району. Фото 1916 року .

Хата 19 ст. з с. Мутьчиці Володимирецького р-ну Рівненської обл. Фото з національного музею народної архітектури та побуту України у Києві.

Типи стелі: а) на поздовжньому сволоку; б) архаїчна трапецієподібна.

Хата, крита дранкою. Фото з національного музею народної архітектури та побуту України у Києві.

Хата в селі Люб'язь Любешівського району. Фото 1916 року.

Господарські будівлі. Село Сваловичі Любешівського району. Сучасне фото.

Хата 19 ст. з села Полиці Камінь-Каширського р-ну. Фото з національного музею народної архітектури та побуту України у Києві

Хата 19 ст. з с. Полиці, Камінь-Каширський р-н, Волинська обл. Фото з національного музею народної архітектури та побуту України у Києві.

Типові вікна на будинках кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Любешівський район.
Сучасне фото.

Список джерел та літератури

1. Бірюліна О., Мельник В. Національний природний парк «Прип'ять – Стохід». – Луцьк : Твердиня, 2009. – 48с.

2. Данилюк А. Г. Поклонися народному зодчому. – Львів, 1995. – 64с.
3. Данилюк А. Г. Українська хата. – К: Наукова думка, 1991. – 110с.
4. Жигаленко О. Куди ведеш чумацький шлях. – Полтава: Полтавський літератор, 1993. – 190с.
5. Наулко В.І., Артюх Л.Ф., Горленко В.Ф. Культура і побут населення України. – К.: Либідь, 1991. – 230с.
6. Павлюк С. П., Горинь Г. Й., Кирчіва Р. Ф. Українське народознавство. – Львів: Фенікс, 1994. – 603с.
7. Пономарьов А. П., Артюх Л. Ф. Українська минувшина. Ілюстрований етнографічний довідник. – К., 1993. – 256 с.
8. Самойлович В.П. Українське народне житло. – К., 1972. – 216 с.
9. Українець А.М. Етнографічні спостереження Ю. Крашевського (за матеріалами книги "Wspomnienia Wołynia, Polesia i Litwy") // Юзеф Ігнаци Крашевський як явище світової культури: Наук. зб. «Велика Волинь» / Т-во польської культури ім. Ю. Крашевського на Житомирщині. – Житомир: Волинь, 2002. – Т. 28.
10. Національний музей народної архітектури та побуту України у Пирогові . Експозиція «Полісся» – режим доступу <http://seloukr.narod.ru/muzei.htm>
11. Національний парк «Прип'ять – Стохід» – режим доступу <http://www.pripyat-stohid.com.ua>

**Ковальчук Валентина,
Струк Наталія**

ЗАПИС ОБРЯДУ «РОЗПОДІЛ КОРОВАЮ»

Виховання починається із засвоєння дітьми духовних надбань рідного народу. Без оволодіння в сім'ї, у школі культурою свого народу, без пізнання його самобутнього національного обличчя, без практичного продовження культурно-історичних традицій, звичаїв, обрядів не можна говорити про успіх перебудови освітнього процесу.

Народна творчість – багатюща скарбниця мудрості. Є в ній казка і пісня, загадка і легенда, дума і прислів'я, коломийка і частівка, скоромовка і лічилка.

І завжди в народі шанувались носії й охоронці народної звичаєвості, творчості. Березичівська земля зродила немало талановитих співаків і співачок, мудрих цінителів, охоронців та оборонців рідного слова і пісні. Це й Анастасія Михайлівна Петрик, і Параска Василівна Ковальчук, і Олена Матвіївна Раковець, і Євдокія Трохимівна Петрик, і Любов Олексіївна Ланевич, і Анастасія Іллівна Михальчук. Вони не лише серцем увібрали народні мелодії, запричастилися життєтворчою снагою поліських звичаїв і обрядів, але й навчилися розкривати й передавати таїну їхнього глибинного змісту. До них завжди зверталися за порадою, запрошували на різні родинні урочистості, як-от: весілля, з його багатством символіки, обрядів, ритуалів та атрибутики, хрестини, родини, входини. На них рівнялися, бо саме ці люди пильно оберігали та передавали нащадкам (роблять це і донині) духовні надбання предків – неоціненні святі заповіді й дороговкази. Завдяки їм дійшли до нас легенди, перекази, вірування та повчання.

Відавна весілля – офіційна форма громадського скріплення шлюбу – являло визначну подію не тільки в житті молодої родини, але й села в цілому. Особливо урочистим дійством був розподіл короваю та обдарування молодих.

Цей обряд записаний від Ковальчук Параски Василівни та Раковець Олени Матвіївни в день Покрови Пресвятої Богородиці.

Тепер канва весільного дійства, неначе слід давніх доріг, загубилася, заросла, призабулася. А колись, «за дідів», строго дотримувались усіх правил і приписів, сповняли все в точності, як заповідь.

З розповіді Параски Василівни та Олени Матвіївни ми довідалися, як і хто пече коровай, що означає «викупити» молоду, коли, у який день, найкраще справляти весілля.

«Гості багато співали, грали, танцювали, – розповідали Ковальчук П.В. та Раковець О.М. - Весільне «військо» – бояри і дружечки – ставало під команду старшого дружби. Упродовж дня-трьох ніби пролітали цілі віки, одна дія змінювала іншу, звучала пісня за піснею. У піснях точно відтворювалися події, щедро пересипані художніми засобами. Тут і яскраві, влучні порівняння, і метафори, і зменшувально-пестлива лексика».

Українські звичаї та обряди – це коренева система нашого етнічного дерева. І чим ретельніше, дбайливіше будемо плекати й оберігати її, тим розкішнішою, пишнішою й привабливішою буде його крона, а плоди постійно живитимуть і надихатимуть наші душі й пам'ять.

Наша мета – увіковічнити, зберегти унікальний, автентичний досвід наших предків, їхню історичну пам'ять.

Декорація: столи накриті скатертиною, висять образи. Весільні гості співають
Схілелася вешня,
Як матухна вейшла.
Просить нас до хате
Короває брате.
Треба думате-гадате,
Де короває шукате.
Чи в коморе, чи й у стодоле,
Чи у церкве на пристоле.

Дружко. Дорогеї свате, благословіте короває внисте раз, другий, третій.
Всі госте. Бог благословеть.

Дружко, подкоровайчий вносять коровай і танцюють.

(Пісня) Ой глень на поріг, діво,
То нисуть твоє діло.
Коровай з шишкаме,
Розлука з дружичкаме.

Подкоровайчий. Свате, довго я ждате буду, давайте ступу.

Дружко. Свате, позвольте коровай на ступу поставіте.

Всі госте. Ставте.

Мати молодеї накидає на коровай рушники. Приносять відро воде, ставлять на лавку, дружко меє руке, дають нового рушника – дружко вітирає руке.

(Пісня) Поможє нам, божийку,
Гете діло зробете:
Коровай роздилете,
Щоб роду ни вгнивете.

Дружко розбірає короває: вймає заквіччаний гілке шишке і дарить найблещім родичем молодех. Короває ріже на скібочке, щоб хватело для всіх вісільних.

(Пісні) Дружко коровай крас,
Золотий ножик має.
Золотий ножик має.
Йому Біг помагає.
Дрібно, дружбонько, дрібно,
Щоб було усім рівно.
Як пшинеця при долене,
Щоб було усій родене.
Ой ни просе, дружку, Бога, ни просе,
Як те для нас короває ни дасе,
То ме тибє на дорозе споймемо,
То ме в тибє короває дбіremo.

Типер госте пудходять до молодех, дарать їм щось (гроше, жевность), кажуть побажанне всеке, жартовлеве тоже. А дружко дає кожному скебочку короває.

(Пісня) Розкедале коровай,
Розкедале зілле.
Божійку-Батичку,
Де наше вісілле.
Вой а що то за вісілле,
Що но два дні було.
Щоб було ще до ниділе,
О то гарно було б.

Дружко. У нашій молодеї є батько і мате. Просимо вас на дар.

(Пісня) Ой розступєся чужена,
Нихай приступіть родена.
Нихай батько частує,
Щєстя й долі дарує.

Дружко. Слухайте, люде,
Що батько дарувате буде.
Чи бічка, чи тилецю,

Чи гроший копецю.
Батько. Дарую тобі, сену, до дочке
    Да й корову з телям,
    Щоб дочка рано вставала.
Дарую й два рубчике, щоб жиле, як голубчике.
Молодий. Спасибі за добрее слово, за добрії речі.
Пісня Ой на море древце,
    Ой, Татено, серце
    Декуй матухне за годуванне,
    Просе матухну на спомаганне.
Мати. Піридаємо вам, діточки, все, що маємо, а далі самі трудітися.
    Щоб віте буле віселе, як вісна.
    Багате, як земля.
Дружко. У нашій молодєї є брат. Просимо і його на дар.
    (Пісня) Ой розкотєся віноград,
    Нихай приступіть рідний брат.
    Нихай брат частує,
    Щєстя, здоров'є дарує.
Брат. Дарую сад-віноград
    А в саду ягоде,
    Щоб жиле в злагоде.
Дружко. У нашій молодєї є систра. Просимо і її до пірипою.
    (Пісня) Систра систру частує,
    Щєсте й здоров'є дарує,
    Дарує щєсте й долю
    Молодому з молодєю.
Сестра. Дарую чєсту воду, щоб обое буле хороше на вроду.
Дружко. А типер, дорогєї свашке, просимо і вас щось подарувати молодем.
    Дарую корінець грєчке, щоб ни було між молодєме супірєчке.
    Дарую мішок пуху, щоб нивістка ни обіжала свєкруху.
    Дарую мішок колосся, щоб довіку мерно жилося.
    Дарую вам міді, щоб ни буле бідне,
    А ще сєребра, щоб була думка одна.
Дружко. Наший подкоровайчий тоже хоче щось молодем подарувати.
    Подкоровайчий. Побажайм молодем щаслево прожете, щоб дождали таї днене, щоб дитєй
    жинєте.
Дружко. На нашому весіллї є музєке, що грають на всі язєке.
    (Пісня) Пудошве ни крайте,
    Музєце оддайте.
    Бо музєка добре грає,
    Короває дожидає.
Рід молодаї прощаїцця і віртаїцця до сваї домє
    (Пісні) Ой свату, наш свату,
    Рубай сїне й хату,
    Рубай ще й солому,
    Пускай нас додому.
    Хвалєвся бобройко всьой Дунай піріплєсте,
    На біріжєчку сїсте.
    Хвалєвся зятійко тєстийка напоїте,
    Спатоїке положєте.
    А тєстийко да й догадливий:
    Схолодєвшє головоїку, пушов додомойку.

Відтворення обряду

Записано обряд від:

1. Ковальчук Параски Василівни, 1924 р.н.
2. Раковець Олени Матвіївни, 1944 р.н.

Гладь Олег

ВЕСІЛЬНИЙ ОБРЯД У ПОЛІСЬКОМУ СЕЛІ

Обряд записаний на основі свідчень довгожителів сіл Седлище, Скупово, Угриничі. Повністю виконувався упродовж ХХ століття аж до 1990-их р.р. Нині проводиться в дуже скороченому вигляді, без дотримання всіх елементів та форми обряду.

Весільний обряд викладений народною мовою нашого краю, в усному мовленні якого поширений північний (або поліський) діалект. Зумовлені ним усі характерні фонетичні, морфологічні та лексичні особливості мови населення збережені, подаються без виправлень, в оригіналі.

Початок весільного обряду – це запоїни

Після того, як син повідомив батькам, що хоче одружитися, мати (одна мати, без батька) йшла до батьків дівчини міняти хліб, домовлятися, коли будуть запоїни (тепер заручини). На запоїни йшло не більше 15-ти осіб: батьки, хрещені батьки, близькі рідні, переважно старші люди. Сват стукав у вікно три рази і просив дозволу зайти в хату, кажучи: «Ме люде заморськії, довго ходеле да й забріле до вас. Кажуть, що у вас є кунеця, красная дівеця. Нашій купець, а вашій товар. То ж покажуть його».

Дівчина, звичайно, зразу не виходила, а гостей запрошували за стіл.

На запоїнах співали:

- 1) Ой заграле да загриміле в Варшаве,
Ой там Галічка да свій кужілець заткала.
Ой дай, Боже, щоб мій кужілець удався,
То він бе міні на подарочке здався.
- 2) Ой чого ж те, Галічко, так сидеш,
Чем те свої сватойке подареш.
Єсть у мого батийка верчік з лек,
То він моім сватойкам подареть.
- 3) Те, зозуле, те рабая,
Те кувала ще й казала,
Що сім літ у батька буду,
А на восьмий замуж пуйду.
Я ж приходю з ягудок,
А міне запівають,
Мед, горілочку носять,
Мого батийка просять.

Мед, горілоюку поноселе,
Мого батийка упроселе.
4) Ой на горі церквойка закрета,
Уже наша Галічка запета.
Запівав її увесь рід,
Ой да рідний батийко напірід.

На запоїнах сватів перев'язували білим полотном або перкалем. Дівчина перев'язувала коробку (корзину), у якій приносили хліб, рушником, поклавши туди свою хлібину. Проводжаючи сватів, співали:

Ой бором, бором, бораме
Ой да пушле сватойке з дараме.
На чийх сватойках крамнеє,
А на наших – ллянеє.

Це означало, що дочка працювала, наткала багато лляного полотна. Якщо ж дівчина не згідна була виходити заміж за хлопця, то виносила сватам гарбуз.

Перед весіллям у суботу ввечері у молодого був коровай

На коровай привозили сватів, тобто молоді батьків, братів, в основному людей старших. Коли розчиняли коровай, то співали такі пісні:

1) Іванова мате по дворі ходить,
По дворі ходить, з Богом говоріть:
«Зілля шукаю для короваю».
2) «Іванку, де те воду брав?
Ой хто ж тобі коровай розчінєв?»
- «Ой брав я воду із відра,
розчінєла коровай мате моя.
Ой брав я воду із крінеце,
розчінєла коровай сістреця.
Ой брав я воду із броду,
розчінєла коровай із роду.»
3) «Піду я до Дунаю, стану я подумаю,
що міні робете: чи воду носете,
чи коровай місете.
Воду носяче обіллюся, коровай,
місяче, втомлюся.
Стану я да край столойка,
горілочке нап'юся.»

Коли коровай всаджували в піч, потрібно, щоб ніхто в той час не заходив у хату. А тим часом співали пісню:

Ой стояла сосонка кілька літ,
Да пудрубав Іванко напірід.
Горé, горé, сосонко, ясненько,
запічєся, короваю, красненько.
Ой щоб нашій коровайко
краснейкій був, ой щоб нашій
Іванко щаслевій був.
Бо ме його годовале, хітале,
поке його вісіллячка дуждале.

Як виймають коровай з печі, його кладуть тільки на білу скатертину і співають:

Ой Біг нам дав, ой Біг нам дав,
що коровай вдався,
як день білий, як сер цілий, як ясне сонце.

Тоді вже коровай несуть на стіл, де вбирають. Ставлять голубки, росошки, обліплюють прісним тістом, калачиками. Співають пісню:

Поїдь, поїдь, Іванку, до міста
да накупе печіва для тіста.
Да будимо голубоньке ліпете,
а з ягудок очійке робете.

Тим часом свахи роблять квіти для короваю. Встромляють у коровай все, що потрібно. Колись обв'язували крайкою, сьогодні – стрічкою. Ось уже убрали коровай. Підкоровайчик ставить його на діжку (що випікали хліб). Діжка застеляється тканим або вишитим рушником. До коровай співають:

- 1) Короваю, раю, я тебе вбіраю
в пацьоре, у квіте,
щоб любелись діте.
- 2) Коровай убіраїця,
у дорожку укладаїця.
Віте, добрії люде,
вбіріте міне тутке.

Тоді мати із батьком танцюють. Вони беруть під руки хліб і говорять: «Ой дай, Боже, добрий час, як у людей, так і в нас. Ой дай, Боже, добру пору, щоб не було поговору». Після цього починають танцювати всі.

А в молодії в цей час (у суботу ввечері) - вінки

Дівчата-дружки робили квіти з кольорового паперу і чіпляли їх до рогашів, зроблених із гілляки груші чи яблуні. Зав'язували хусткою і закладали за образи. Ці квіти (вінці) дружка мав викупити у старшої дружки, а також місце для молодого, де той повинен сидіти біля молодії.

Співали:

- 1) Ой послідний вечур вінке в'ють,
Уже нашу Галічку дивке б'ють.
- 2) Ой чи я, моя матухно, тобі ни казала,
Щоб насіннячко ще з осине те збірала.
А вісною скопай грядку,
Да й посій руту – м'єтку.
Бо як прийдуть дружичке квіте робете,
Будуть з теї руте вінке вете.

У неділю рано молодий їде до молодії і бере із собою дружка та кілька своїх свях, обов'язково хрещену матір. Це колись називалось «передіжджа»

Приїжджають до молодії. Молодий заходить за стіл і сідає. До нього виходить молода. Вона несе тарілку, на якій лежить квітка молодому, дружкові, рушники: один дружкові і два ті, що до церкви (під ноги і на руки батюшці). Старша дружка пришиває квітку молодому і дружкові. І їдуть до церкви вінчатися. Коли їдуть до церкви, то не співають. Коли ж повінчалися, виходять із церкви, сідають на підводи. Тоді дружки починають співати:

- 1) Ой, попе, попе, батьку наш,
да замікай церквойку посля нас,
да замікай церквойку ключама,
бо вже наше дітятке звінчане.
- 2) Не вїй, вітре, в поле,
не вїй, вітре, в поле.
Да повїй дорогою, повїй дорогою,
за мною молодею.
Розмай мою косу,
розмай мою косу
по пличках, по волосу.
Розмай мою косецю,
як літнюю росецю,
як літнюю росецю.
- 3) Цетьте, сусіде, не гомоніте,
Молода Галічка з вінчання їде.
Їде вона, їде, коне поганеє,
На її головце віночок має,
На правїй ручце перстинь сіяє.
- 4) Ой прочіне, матухно, віконце,
Їде твоє дітятко, як сонце.
Ой прочіне, матухно, другое,
Їдуть твої дітойке обос.

(Це співали дорогою.)

Приїжджають із церкви під поріг до молодої і співають:

- 1) Приїхала Галічка з-під вінце,
розсепала золото з рукавце.
Вийшла її матухна вітате
да й нагнулась золото збірате.
Ой не збирай, матухно, не збирай,
бо ти в міне правдоньке не дойдеш.
Бо я тому правдоньку сказала,
з кем у церкве на рушнику стояла.
- 2) Пірід двірме вербе, пірід двірме вербе,
Там стояло людей вельме,
Там скрепойка грала,
Теща зетя вітала.

Мати молодої виходить вітати молодого та молоду калачами з медом.

Скочіла коза з воза,
Козинета з стріхе.
Вейде, матухно, вейде, рідная,
Повітай свої діте.

Коли мати повітала, дружка заводить молодих до хати, і три рази обходять кругом стола, а тоді співають:

Ой у честим поле,
ой у честим поле
пшінеця родела.
Ой кругом стола,
ой кругом стола
Причеста ходела.
У кінці стола,
у кінці стола
головку склонела.

Молоді кланяються до ікон і до людей, тоді сідають за стіл. Дружка запалює свічки над молодими. Трішки поївши, молодий збирається їхати до своєї хати по сватів і по коровай. Молоді дівчата не пускають молодого від молодої до хати, поки він не положить грошей для молодої. Але він старається так піти, щоб дружки не побачили, коли він піде. Тим часом співають:

Іванко та й додомойку йде,
Галічці на оддыхід не дає.

А ті декілька свах, що приїхали з молодим, їдуть до хати молодого і дорогою співають:

- 1) Лите, лите, соловейку, попіріду
да й накаже матухне, що я їду,
да й накаже матухне, що я їду,
за собою Галічке ни віду.
Покс міне тестийко ни знає,
то він міні Галічку ни дарує.
А як міне тестийко узнає,
То він міні Галічку подарує.
- 2) Зажурелась соколойкова матухна,
Що соколойка довго з верію нимає.
Ой десь його усі пташічке злюбеле,
Ой десь його да по верію воделе.
Зажурелась Іванковая матухна,
Що Іванка довго з вінчання нимає.
Ой десь його усі дружічке злюбеле,
Ой десь його да медом-віном поїле.

Приїжджає молодий до своєї хати. Тут його починають перепивати. (А молоду тим часом теж у себе перепивають). Коли перепивають, співають так:

- 1) Ой батийку, голубойку,
пріступе да до столойку,

Піріпей міне молодейкою,
долю да добрейкою.
Ой я ж тебе п'ю, піріпіваю,
твеї долилке ни вгадаю.
2) Ни стий, родено, в дворі,
Просимо, родено, до хате,
Просимо до хате Іванка спомагате.
Хто його запоможе, поздрав його, Боже.

Після перепивання молодий з короваєм, з усіма боярами їде до молодої. Так співають на вулиці у молодого, поки ще не їдуть:

Септе пшінецю в нове корето
Да корміте коне в далеку дорогу.
Ме будим їхате лісом, коріннім,
Лісом коріннім, піском, каміннім.
Да буде пуд наме пісок шуміте,
Пісок шуміте, камінь дзвініте.
Да зачують люде, нам слава буде.

А як їдуть, то співають так:

1) Ой сусідойке да голубойке, просим вас,
ни пірїходьте дорїжїйке пірїд нас.
Да нїхай пірїде Господь Бїг,
Да нїхай пірїде батько мїй,
Да нїхай пірїде ясна зоря,
Да нїхай пірїде мате моя,
Да нїхай пірїде родена,
Ой щоб мїні долейку вдїлела.
2) Чїрвона калено, ни стий над водою,
Ни стий над водою, ни махай квіточкою.
Ни давай теще знате, що ме їдим грабувате,
Із коморе повїземо, із хате з собою забїремо.
3) Ой їде, їде Іванко п'єний,
Вейде, Галїчко, то твїй коханий.
Рада б я вейте, батька бояся,
Пірїд Іванком лестом стилюся.
Ой лестом, лестом, бїлим папером,
А пірїд Іванком, як пірїд паном.

Коли під'їжджають до хати молодої, то співають:

У нашого сватойка йолойке (ворота) тіснейке,
Ой що нїкуде вітрику вїннута,
Що нїкуде бояройкам в'їхате.
А я свої воротойка розточу,
А я свої бояройке увїду.

Під порогом співають так:

Прїлїтїв соловейко в вешнїв сад,
вдарив, вдарив крїлечками в вїноград.
Чи є моя зозулійка, чи нїмає,
Чи з другеме солов'ями гуляє?
Прїїхав Іванко в тещїн двір,
Вдарив, вдарив чоботком у порїг.
Чи є моя Галїчка, чи нїмає,
Чи з другеме боярами гуляє?
Ни гуляю, Іванку, ни гуляю,
Тїлько тїбе молодого дожїдаю.

Тут виходить сват із хлібом і піднімає його високо, а підкоровайчик піднімає коровай (мовляв, наш коровай вищий), а тоді співають для сміху:

Нашїй коровай вєщїй, нашїй Іванко кращїй.
Бо ме його взяле мелом умеле,

а віте Галічку у комін всаделе.
Нашій Іванко, як місяць білий,
Ваша Галічка, як пень горілий.

Коли заходять у хату, то співають:

Ідуть бояре чіріз сіне, коморе тихейко,
Та й заглядають у світьолоньке частейко.
Де нам сісте? – на пічі.
Ой що ж нам їсте? – калачі.
Що нам пете? – горілку,
Приїхала бояройке по дівку.

Обходять кругом стола три рази з короваем. Коли усі свахи посідали, починають співати:

1) Ой у саду соловейко гніздо в'є,
Чи всім нашим бояройкам місце є.
А кому нимає, кажіте молодеї,
Галічке просіте.
Нихай її дружічке постоець,
Нихай наше бояройке посидеть.
2) Ой річко, річко бестрая,
Да чого ж стоїш техая?
Ой як же міні техій ни буте,
Як облягле міне дощовеї калюже.
Ой Галічко молодая, да чого ж сидеш сумная?
Ой як же міні смутній ни буте,
Як обсіла міне чужіна да все Іванковая родена.
Да по правім боце швагрокче, -
То все Іванкове браточке.
Да по правім боце зовеце, -
То все Іванкове систреце.
3) Ой сват добрій, ой сват добрій, сваха ни такая,
Наварела горілочке з медом
Да й нас ни вітала.
Наша сваха ни знаїця,
З наме ни вітаїця.
Чи ме живе-здорове з далекїї дороге.
Наша сваха, ой, злякалася
Да й за двере захавалася.
А те, свахо, ни лякайся,
Ходе з наме повітайся.
Да одбей тую бочку,
Що в коморе в куточку.

Так співали до тих пір, поки не вийде сваха з горілкою (горілка повинна бути закращеною настойкою з вишень чи чорниць, тобто щоб була кольоровою). Коли сваха вийшла, тоді співали:

1) Ой сват добрій, ой сват добрій, сваха ще ліпшая,
Наварела горілочке з медом
Та й нас повітала.
2) Ме до вас да ни пете прійшле,
Ме до вас погуляте прійшле,
Віте нам пете, їсте ни дайте,
Віте нас погуляте пускайте.

Спочатку ідуть танцювати дружко з дружкою, а тоді гуляють всі. Ввечері співають:

1) Сядьмо, батийку, повічераймо з тобою,
Повічеравше, да й поділимось з тобою.
Тобі, батийку, хата, сіне, комора,
А міні, молодий, скреня, пірена, корова.
Тобі, батийку, хата, сіне, новій двір,
А міні, молодий, скреня, пірена, рябей віл.
2) Ой заспівав рабей півничок на плоту,

Кедай, Галічко, меншій сестреце красоту.
Ой на ж тобі, моя сестреце, красуйся,
На другій рочок да й до шлюбойку готуйся.

3) Даймо Галіцце цибульке в віче,
Щоб заплакала, до матухне йдуче,
До матухне свеї да й до чужеї,
Да й до свікрухе, да й до лихеї.

4) Місяць з хмаре вібваїцце,
Зеть до хате забіраїцце.
Постий, зетю, хоч годеночку,
Надивлюся на дитеночку.

Було б єю ни хвалетися,
Посадете да й диветися.
Посадете да й на дощічку,
Надиветися на дочічку.
Посадете да й на дощічку,
Надиветися, як на пташічку.

5) Ни плач, Галічко, ни будем брате,
Було б Іванка ни шанувате,
Білої хустене не вішівате.

6) За лісом, лісом соничко сходить,
Молода Галічка возойке обходить.
За лісом, лісом соничко грає,
Молода Галічка на віз сядє.
А матухна стеха пігає:
Скаже, Галічко, де ключі поділа?
Дивись, матухно, де я сиділа.

Забірають молоду і везуть до свекрухи співаючи:

1) Калиновий мосте, ни угінайся,
Молода Галічко, ни оглядайся.
Як я угнуся, то й ни зламнюся,
Як я вглянуся, то й ни вірнуся.
2) Ой ер, ер, ера пчолойка на доле,
Ой то Іванко їде з друженою додومه.
Ой чи рада те ж, моя матухно, мною,
Що я прїїхав додому з дружиною.
Ой рада була, як те, синочку, вродевся,
А типер радніша, як те, сенку, одружевся.
3) Вейде, вейде, матухно, погляде,
Ой що ж тобі свашічке прївізле.
Да прївізле скреничку ковану,
Да прївізле дітятко кохане.

Свекруха знімає в невістки завиванець (це білий перкаль, який рідна мати пов'язала кругом шиї дочки). А в цей час співають:

Ой куде ж пушла, ой куде ж пушла Іванкова мате.
Що нима кому, що нима кому завіванця зняте.
На другий день (у понеділок) – «пірізвене»

Молодий їде по перезов. Молода з ним не їде, а замість неї роблять машкеру. (Переодягають хлопця в дівчину і дають на руки уповиту ляльку, як дитину). По дорозі співають:

1) Із-під звода високого, з колодязя глибокого
Там Галічка воду брала,
У свій бік поглядала.
Чи ни їде її матухна,
Чи ни візе гостенчіка,
Калачіка, ще й серчіка.
2) Ой добрая годенонька настала,
Ой що Галічка по роденоньку пуслала.

Послала вона штере коне ще й пару,
Ой щоб прівізла її родену на славу.

Забрали перезвян. Вони співають:

1) Заставляють нас круту горойку копате,
На тій горойце жето-пшінецю сіяте.
Ой родé, Боже, жето-пшінецю найгущій,
Прінісе, Боже, мою роденойку найхуччій.

2) Ой поросле вербойке, поросле,
Куде нашу Галічку повізде.
А ме будем вербойке рубате,
А ме будим Галічку шукате.

Прийшли перезвяни під поріг хати молодого і співають:

Вейде, вейде, Галічко, із хате,
Пріїхав батько й мате
Севію кобелою з усею роденою.
Пожуреса родуйку, забірем додомойку.

Виходить сват (батько молодого) і запрошує гостей до хати. Усі гості сідають за столи, співають:

Угнулися лавке, як сіле пірізвенке,
Іще більш угнуться,
Як горілойке нап'ються.
Співають до перезвянського дружка.
Ой поглянь, пірізвенській дружічок,
Ой поглянь на ріг пече.
Чи лижеть твої рече.
Як лижеть твої рече,
То одбей рога пече.

Музика грає, а він танцює і падає. Тоді на столи подають сало, м'ясо печене і співають:

Вілекого біка вбеле,
Вілекого, рогатого
Для роду багатого.

Продовжують співати:

Ой надворі колодязь і відро,
Десь наші Галічке ни ведно.
Ой чи її по водецю пуслале.
А чи її в коморойку сховале.
Як пуслале по водецю, скажіте,
Як сховале в коморойку, покажіте.
Ой девно нам, девно,
Що зстя ни ведно.
Чи коням сіно косить,
Що пірізвен ни просить.

Появляється молодий з «машкерою». Гості кажуть: «То ни нашіє, наше було панськіє, а то циганськіє».

Перезвяни просять:

Ой сваничке да й голубочке,
Просим вас:
Чи ни заленула наша Галічка
Да й до вас.

Виходить молода з фартухом (уже переодягнута, без вельона) вітатися з своєю родиною.

А ті співають:

Ни ластовойка по застіллічку літає,
Ой то Галічка свою родену вітає.
Ой вітай, вітай родену сердечно,
Щоб нам було посидіте бізпечно.
Всі пригощаються, танцюють, гуляють.

Закінчується весілля ділінням коровай. Перед тим, як вносять коровай, співають:

Ой пей, роде, да гуляй, роде,
Да йде додомойку спате,
Бо єсть у міне свікруха-мате.
Буде дорікате, що обпєв тибє рід
Да об'їв тибє рід, ще й рідная матє.

Коли внесли коровай, то співають так:

Нагнівавсь коровай у коморочцє стоячє,
Що мє п'ємо, гуляймо,
Про коровай ни дбаймо.
Ой а дє ж тє був?
Ой а що ж тє чув?
Був я в містє, чув я вістє,
Що хочітє міне з'їстє.

Розбирають коровай з гілками яловцю, пританцьовуючи, співають:

1) Ой що ж то за весілля,
Що но два дні було.
Од ниділє до ниділє,
То то ладнє було б.
2) Розобралє коровай,
Осталося зіллє.
Божійку, батийку,
Дє ж моє вісіллє.

Розібрали коровай, потанцювали, і закінчується весілля такими піснями:

1) Ой роде, роде багатий,
Да даруйтє остаточок рогатий,
Да даруйтє овечкє вовнєстє,
Щоб було Галічцє що прєстє.
Да даруйтє, товарішкє, хусточкє,
Щоб булє до року пілюшкє.
2) Ой чи вам ужє, пірізвенкє, ни порє,
Зийшов, зийшов ясний місяць щє й зорє.
Ой да місяць доріжийку просвітєв,
Ой а вітьор ворітойка вжє одкрєв.

Співають гості-перезвяни:

3) Вітє Галічку товктє, молотє заставляйтє
А в ниділійку в гостєнойку пускайтє.
Їм відповідали:
4) Заставлятимо товктє, молотє просо й мак
Да й ни пустимо в гостєнойку, бо й ни так.

Дочка не повинна була провєждати з весілля свою матір, а тільки зять, щоб дочка не втікала додому. Тому так співали:

1) Ой біг зайчик через гайчик скакучє,
Ідє матухна з пірізва плачучє.
Ой нащо вітє міне поїлє,
Пірідо мною моє дітятко втаїлє.
2) Просить тєшойка свого зєтика:
Надвідє ж міне, зєтику, за рікє,
Надвідє ж міне, зєтику, за рікє.
Оддалє ж тобі своє дітятко навікє.

РОЗВИТОК РЕМЕСЕЛ І ПРОМИСЛІВ НА ЛЮБЕШІВЩИНІ ЯК ЧАСТИНИ ВОЛИНСЬКОГО ПОЛІССЯ В XI – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.

Народні ремесла становлять значний інтерес у вивченні історії та культури українського народу. Викликані матеріальними потребами, вони несли в собі риси епох, визначалися способом виробництва та соціально-економічними відносинами кожного історичного періоду. Вивчення їх розвитку дозволяє глибше познайомитися із виробничими традиціями, ремісничою технікою та побутом народу. Тому дослідження ремесел на Волинському Поліссі викликане необхідністю детальніше ознайомитися з культурними та торгово-економічними відносинами в цьому краї.

Метою нашого дослідження є укладення ґрунтовного історико-краєзнавчого опису розвитку найпоширеніших ремесел Волинського Полісся, висвітлюючи визначальні тенденції у виробництві ремісничої продукції, знаряддя праці, які використовувалися ремісниками, а також відображаючи основні риси удосконалення архаїчних рис виробництва у XI-XVII ст.

Предмет дослідження – особливості ремісничої продукції та специфіка її виробництва в контексті місцевих традицій Волинського Полісся. Об'єкт – тенденції поширення ремесел на Волинському Поліссі у період XI-XVII ст.

Методологічною основою нашого дослідження є діалектичний метод, а також метод порівняльного та системного аналізу, описовий, індуктивний та метод усної історії.

Господарські ремесла на Волинському Поліссі

Будівельні та деревообробні ремесла

Характерною для Полісся є лісиста місцевість, що спричинило значний розвиток деревообробних ремесел. У XIV-XV ст. особлива увага була приділена вирубуванню великих площ, вкритих лісами. У цей період на торгах Західної Європи піднялася ціна дерева, тому стало вигідно продавати будь-який дерев'яний матеріал [7]. Вирубом лісів займалися будники, які об'єднувалися в артілі. Окрім звичайної вирубки лісів, поширеним було випалення лісових дерев на попід, що також мав свою ціну й застосовувався для біління волокна [15;62].

Разом з тим видобувалися дьоготь та смола в соснових лісах.

Заготовляли деревину для будування дерев'яних млинів, що набули свого поширення в XV ст. У XVI ст. у вказаному регіоні з'явилися перші тартаки, водні млини. Зокрема найдавнішу вістку про тартак у с. Дольськ Любешівського району маємо у листі Андрія Каширського до короля Сигізмунда II від 1546 р. [5; 54].

Деревину зазвичай поділяли за цінністю відповідно до призначення. Так, найціннішим був ванчос, великі дубові балки, що продавалися для будівництва кораблів. Дешевшим був звичайний будівельний матеріал та дерево на щогли. Найменшу вартість становив столярний матеріал та на бондарське ремесло. Дерево, що йшло на експорт, старанно відбирали. Деревину рахували в «сотках». Виділяли «малі сотки», які містили дві копи, тобто 120 штук, та «великі сотки», що містили 2880 штук [15; 62].

У дерев'яному ремеслі були задіяні трачі, теслі, тертичники, колодії, стельмахи, бондарі, гонтарі, столярі. У фільварках працювали токарі та різьбярі. У віддалених населених пунктах Полісся дерево було чи не єдиним матеріалом для будівництва та виготовлення різноманітного господарського та побутового знаряддя, тому у таких поселеннях переважав деревообробний промисел, а не ремесло.

Однією з особливостей деревообробної промисловості був поділ праці.

Токарі виробляли «терки, що перець труть, і тие макогони, що куховарки мак мнуть», дерев'яні скрині, валізи; виточували в церквах та багатих будинках дерев'яні колони, брязкальця для дітей, веретена для прядіння ниток, посохи, «качалки, що жінки хустки качають», сопілки, стріли, тарілки і ложки, такі ж самі, якими користувались прості люди і в XIX і в XX ст. [33; 66].

Окремо джерела називають ложкарів, бердників, колісників, теслярів, сідлярів та ряд інших спеціалістів по обробці дерева. Більшість із них проіснувала на Україні протягом багатьох століть майже без змін поряд з лісними промислами, що розвивались уже на іншій, вищій основі, і навіть поряд з фабрикою XIX ст. Прикладом може бути хоч би й ложкарство, яке поряд з машинним виробництвом ложок в епоху капіталізму зберігалось в усій своїй архаїчності. Пам'ять про цілі села ложкарів і сьогодні ще жива в багатьох місцях Полісся. Ложкар робив своє діло з діда-прадіда і, за давнім звичаєм, мав свій лісок, який односельчани, згідно з неписаною угодою, не чіпали. За це вони купували в нього ложки дещо дешевше, ніж зайшли покупці. Ложки продавались копами (по 60 штук) і півкопами (по 30 штук) [17; 41]. Для виготовлення ложки майстер розпилював дерево, з якого робив заготівки. Використовуючи різце та шліфер, а також

ніж та найпримітивніший токарний верстат, ремісник перетворював заготівки на готові вироби. На Поліссі ложки розрізняли на прості, нефарбовані та руські (оздоблені темно-червоною фарбою та різноманітними орнаментами) [33; 66].

З дерева робилися вози, сани, сідла, всяке спорядження до возів і навіть гвіздки - кілочки, якими «зшивалися» вози. Одним із різновидів деревообробних ремесел було теслярство, тобто зведення житлових та інших споруд, господарських будівель тощо. Збереглися відомості про ярмарки, на яких можна було купити фактично нову хату, яку в розібраному стані вивозили в базарний день для продажу. Теслярі споруджували не лише житлові та господарські будівлі, але й церкви, вітряки, водяні млини. З огляду на складність замовлень такі роботи виконувалися артілями теслярів.

Поліський тесляр використовував доволі нескладні інструменти, а саме: сокиру, тесло, долото, також пилки, фуганок, рубанок, свердло, планку-аршин. Розпил дровин на дошки і бруски іноді перетворювалася в самостійне спеціалізоване заняття й існував у вигляді додаткового промислу.

Теслярське ремесло поєднувало ряд технічних прийомів: стешування, стругання, розрубання, розпилювання, довбання, свердління.

Як будівельний матеріал використовувалися хвойні породи, а також осика й вільха, тоді як основи фундаменту та опорні стовпи (сохи) робилися з дуба. Дубове дерево на Волинському Поліссі використовували також для різноманітних елементів споруд, які швидко зношувалися – для воріт, дверей, наддверних декоративних прикрас, коліс млинів тощо.

Ремісники-теслярі мали ряд традицій, яких дотримувалися як у XVIII, так і в XX столітті. Так, будівництво здійснювалося влітку, тоді як дерево зрубували зимою, коли його соки відходили в корінь. При цьому обиралися ті дерева, з яких ніколи не видобували смоли-живицю.

Початок будівництва зазвичай приурочували до певної дати (кінець великого посту, повня тощо). Найбільш сприятливими днями тижня вважалися вівторок і четвер. Закладаючи перший «вінець», по кутках клали скибку хліба, сіль, мед в сотах. Наприкінці XIX- початку XX ст. в цьому регіоні ще зберігалися залишки язичницьких жертвоприношень, коли в основі нової хати закопували голову півня. По закінченню зведення споруди на її даху залишали цвіт, а саме закінчення будівництва відповідно називалося «квітка» [33].

Столярство на Поліссі, як і в інших регіонах України, було тісно пов'язане з теслярством, оскільки було спрямоване на завершальну стадію будівництва - виготовлення дверей, віконних рам, декоративно-прикладних елементів та ін. Столяри майстрували також різноманітні меблі, предмети домашнього користування, сільськогосподарські засоби праці тощо. У сільській місцевості столяри нерідко майстрували вози, сани, човни, дерев'яний посуд. Таким чином столярне ремесло відрізнялося певною універсальністю.

Важливою спеціалізацією столярного ремесла було виготовлення різноманітного домашнього інвентарю та меблів. Типологія та функціонально-естетичні особливості меблів визначалися рівнем соціально-історичним розвитком сільського господарства. У традиційній сільській оселі такі звичайні меблі, як лави, табурети, столи мали за основу широку рівну опору, призвичаєну для земляної підлоги. З другої половини XIX ст. значного поширення набули дерев'яні ліжка, стільці, шафи, які створювалися паралельно до поступового зникнення на Поліссі курних хат. Окрім меблів, столяри виготовляли сільськогосподарський інвентар (сохи, борони), ткацькі верстати, різні виробничі пристрої. Столярне ремесло регіону базувалося на місцевих традиціях, які зберегли зв'язок багатьох поколінь майстрів, зокрема у підборі дерева для окремих столярських виробів: осика – для столів, табуретів, скринь, вільха – ліжок, шаф, полиць, береза – для предметів праці землеробства, транспортних засобів, клен і граб – для ремісничих знарядь праці [20; 182].

Ледве чи не найбільш поширеною була серед майстрів по дереву спеціальність бондаря. Бондарі поряд з бочками виготовляли ночви, миски, відра і ще цілий ряд речей, потрібних у господарстві. Відокремились уже в багатьох випадках від бондарства відерники, бочкарі, ночовники тощо. Але здебільшого бондар зосереджував у своїх руках виготовлення різних речей. Хоча бондарство на Поліссі поширилося значно пізніше порівняно з іншими деревообробними ремеслами, проте набуло значного поширення в цьому регіоні. Місцеві бондарі добре розумілися на сортах дерева і для кожного виробу підбирали конкретний сорт, зокрема для виробів, у яких мали міститися рідини, використовували дуб та інші тверді породи. Бондарство вимагало особливої умілості та сили, наприклад, при скріплюванні клепок обручами з дерева або заліза [2;

42-43]. Для виготовлення виробів бондарі використовували столярне таке приладдя: уторник, розмірювач, шерхебель.

Металообробні ремесла

Металургійне ремесло на початку XI-XIII ст. не мало такої популярності, як деревообробна промисловість, через відсутність великих рудних копалень. Ковальські осередки розміщувалися переважно в сільській місцевості. На Волинському Поліссі з крихкої болотної руди місцевими ковалями здійснювалося виробництво хліборобського знаряддя. Джерела свідчать про наявність ковальських майстерень у селі Мельники (сучасна Рудка), Угриничі та Залізниця Любешівського району, де ковалями здійснювалося виробництво серпів, заступів, молотків, кувалися коси, залізо світильне (до свічників) [5; 45].

З розвитком суспільства ковальство набуло важливішого значення та розширилося коло предметів, які виготовлялися ковалями. Для використання в сільському господарстві кували лемеші, чересла, залізні борони. Часто виготовлялися підкови, лопати і наконечники до них, сокири, а також оковували колеса. У побуті застосовувалися завіси до дверей, замки, ланцюги до криниць [12; 67]. Особливу поширеність на Волинському Поліссі отримали замки-клямки. Такий замок найчастіше виготовляли з пруткового заліза, а вже кінці виклепаного прута нагрівали в горні та кували, надаючи своєрідну форму. [3]. Ще однією тенденцією, поширеною на Поліссі, були ковані скрині, котрі декорувалися в найрізноманітніших стилях відповідно до креативності мислення коваля. У вигляді сердець, голів тварин, гілля калини майстри ковальської справи оздоблювали металеві накладки замків до скринь [4].

У XIX ст. значною галуззю ковальського ремесла на Поліссі було виготовлення залізних воріт та огорож – атрибутів господарських садиб, монастирів, культових споруд та культових предметів

Уже в XV-XVII ст. на Поліссі, як і в інших регіонах України, виникають ковальські цехи, які зосереджувалися в містах. Вони об'єднували, окрім самих ковалів, ремісників металообробних галузей, зокрема слюсарів, ливарників, ювелірів, які згодом відділяються й утворюють свої ремісничі цехи.

У ливарній сфері розрізняли людвісарів (котрі виливали вироби із міді та бронзи) та конвісарів (майстрів з олова). Виробів з олова на Поліссі збереглося досить мало. А от зразки людвісарських робіт збереглися і дотепер. Ремісники-людвісари займалися відливанням церковних дзвонів, тому розвиток та закріплення християнства на Поліссі супроводжувалося розвитком людвісарської справи. Уміння відливати дзвони принесло добру ремісничу славу не одному людвісару. Як цінна річ, дзвони дарувалися і навіть давалися в посаг за молодою [33; 58]. У зв'язку із значним розвитком дерев'яних храмів на Волинському Поліссі був попит на церковні дзвони. Уявлення про архітектуру дерев'яних храмів із дзвіницею над бабинцем дають старовинні зображення таких споруд зокрема с. Судчому, а також результати обстежень цілої низки існуючих в збережених до наших днів пам'яток XVI-XVIII ст., які попри численні пізніші перебудови зберегли дзвіницю над бабинцем (у с. Залізниця) [21; 78-79]. Наприкінці XVII ст. на дзвонах людвісари почали зображувати лика святих. Так, церква Св. Миколая у с. Ветлах, побудована 1679 року, мала окрему дзвіницю з мистецькими дзвонами (рис. 2). «Чотири давні, художнього лиття дзвони, які впродовж століть кликали вірних до служби Божої, сповіщали про народження, одруження і смерть парафіян...» [28] підтверджують розвиток ливарства на Поліссі. Один із дзвонів вагою 160 кг пожертвувала дочка священника Устима Дишковська, на якому було зазначено, що дзвін відлитий В.Д. Лехом, жителем села Липа Дубнівського повіту. На плащі дзвону були зображені Покрова Пресвятої Богородиці, Св. Миколай та Преподобний Іов Почаївський. Другий, 48-кілограмовий дзвін був створений тим же майстром, але без ликів святих, лише з зазначенням імені автора. Третій дзвін вагою 32 кг зберігав напис: «Сей дзвон создан през мене, грешного Терентія Тарановича», четвертий дзвін важив 16 кг і мав напис: «року 1689 мца іюня 6 дня» [32; 186]. «Історичні джерела подають нам місце відливання дзвонів – це село Липа біля Мирогощі, в якому ще у XIX ст. працювали місцеві людвісари. Про це свідчив напис на одному з дзвонів у церкві Св. Миколая у с. Ветли Ковельського повіту» [29; 89-90].

Характеристика побутових ремесел на Поліссі

Ткацтво

Ткацтво та шевство на Волинському Поліссі розвивалося у двох формах – як ремесла (переважно у містах) та як домашній промисел, яким займалися у селах у вільний від землеробства період часу. Ще наприкінці XVII ст. на Поліссі більшість жінок самі прями, ткали та вибілювали

на сонці полотно для дому [8]. У містах ткачі та шевці об'єднувалися у цехи або функціонували позацехово.

Розглядаючи ткацтво з точки зору технічного виробництва, воно становило розгалужене і досить складне ремесло. Заняттям, що було фактично сумісним із ткацтвом на Поліссі, як і в інших регіонах середньовічної України, було прядіння ниток, яким займалися найчастіше дружини ткачів. Однак ближче до XVII ст. поліські майстри переконалися в доцільності та зручності придбання готових ниток для своєї діяльності.

Ткацтво неминуче асоціює з поняттям «ткацький верстат». Взагалі в Україні існувало два типи ткацьких верстатів: вертикальний та горизонтальний. Первісним верстатом або протOVERSTATOM прийнято вважати вертикальний верстат (до речі, його зображення зустрічаються навіть на грецьких керамічних виробках).

Результатом подальшого вдосконалення двох взаємозв'язаних процесів – ускладнення будови ткацького верстата та техніки ткання став горизонтальний верстат, що набув популярності уже в XVII ст. Його особливість була у наявності пристрою для пересування ремізок (ниток основи верстату, що прив'язані до його підніжжя). З його поширенням розпочалася доба галузевого розгалуження ткацького процесу, зокрема ткання полотна і ткання сукна, вибілювання й фарбування тканин, димкарство (виробництво тканини з набивним візерунком), ниткарство тощо. Полісся славалося своїм ткацьким сукном та тканими килимами [25; 45].

Ткацькою сировиною на Волинському Поліссі за традицією виступав льон, що зумовлено вологим кліматом зазначеного регіону. І льон, і конопля згадуються в церковних постановах Ярослава Мудрого: «Аще человекъ иметь красти коноплю или ленъ и всякое жито». Овеча вовна та вовняні тканини фіксуються в літературних пам'ятках з XI ст. Так, в «Ізборнику Святослава» зазначено: «Отъ вльны сы а не отъ льну...» ; в житті Феодосія Печерського літописець Нестор подає – «руками прядущю вльну...» [25].

Слов'янські жінки пряли прядиво з льону чи конопель, причому використовували куделю й веретено. У могилах того періоду археологи часто зустрічають пряслиця, вироблені з камінчиків, які насаджували на веретено. Ткач або ткаля виготовляли полотно на кроснах [5].

Процес підготовки матеріалу для ткацтва був доволі тривалим. Висіваючи льон, поліщуки дотримувалися стародавніх звичаїв, які відповідали природнім явищам та місцевим особливостям, тому культуру сіяли на повний місяць, після дощу, в період між календарним святом Благовіщення (7 квітня) до початку червня.

Дозрілий льон збирали у серпні, після чого сушили на сонці зв'язаний у горстки. Перед вимочуванням у воді льон били ціпом. На «терниці» або «трапачці» вимочену рослину м'яли та тріпали, щоб позбавити від зайвого сміття. По завершенні описаних процедур волокно розчісували спеціальним приладдям [33; 57]. Так, говорячи про ткацтво як домашній промисел, жінки використовували гребінь, виготовлений з дерева, прикріплений до припічку або лави. Ткачі-ремісники закуповували готові нитки для виробництва.

За технікою художнього вирішення народні тканини поділяються на дві основні групи. До першої відносять вироби, мотиви яких з'явилися в процесі виникнення самої тканини. Цю групу представлено на Поліссі двома основними видами: 1) полотняним, для якого достатньо два поножі (підніжки) у верстаті і 2) чинуватим (репсовим), який вимагає чотирьох поножів. Таким способом на всій площі тканини створюються однобарвні текстурні мотиви, побудовані з геометричних та геометризаних елементів. Другу групу утворює ткацтво зі складнішим виробничим процесом — суто декоративного характеру, де, крім чотирьох і більше поножів, необхідне ручне перебирання ниток основи. Це тканини, що створюються так званним перебором під дошку та суто ручним способом «перекладом» [24; 43].

Художні особливості поліських тканин починаються від визначення тла тканини, яке на Поліссі називають «дно». Його колір і фактура зумовлювали підбір додаткових барв, розташування і характер декоративних засобів. У ткацтві Полісся переважають смугасті композиції. Це різної ширини та чергування прості й складні смуги, утворені рядками різноманітних орнаментів — від барвистих смуг, рядків крапок і рисок (їх називають «дороги», «стежки», «кривулі») до складніших за силуетом і фактурою («кружки», «ружки», «сикачі», «стежки», «караки», «тарілочки») (рис. 4)[18; 166-167]. В арсеналі елементів поліського ткацтва значне місце належить символам і космічним знакам. Це «кола», «похрестя», «розети»[24; 44-45]. Відповідно до побутових та культурно-естетичних потреб створюють різні види тканин. Повсюдно представлені рушники — від прозаїчних «утиральників», які тчуться з грубої нитки простим сплетінням, до вкритих витонченими багатобарвними орнаментами виробів святково-

ритуального застосування. Вони створюються здебільшого чинуватим тканням з властивими йому фактурними малюнками, а також перебірним тканням, що давало «рябі», «брані», двобічні візерунки біло-сірого забарвлення.

Чимало вигадки й хисту вклали ткачі у створення настільників (скатертин), що, як і рушники, мають ужиткову й символічну функції. Узори скатертин, виконані чинуватим тканням, мають геометричну побудову. Настільники, як і рушники, часто виконують у двох відтінках — білому і сірому способом «рябого» ткання, де вжито білих (відбілених) та сірих (невідбілених) ниток [26; 30]. Лише на краях цих виробів можна побачити стримані смужки з чорних, червоних або синіх ниток, якими «прокидали» скатертину з двох кінців [24; 49]. Крім геометричних узорів, створюваних чинуватим тканням, у скатертинах та хустках часто використовують перебір, яким виводять складні квіткоподібні та широкі гнучкі рослинні мотиви, застосовуючи не більше двох-трьох кольорів.

Особливу увагу слід звернути на поліські ткані килими, оскільки поліське килимарство за художньо-стилістичними ознаками – самостійне мистецьке явище. У своєму розвитку воно чітко поділяється на дві підзони: західну (Волинська область до річки Горинь) та східну (від Горині до Дніпра). В основу першої покладено смугасті орнаменти, друга використовує геометричний, рослинний, антропоморфний, та зооморфний. Килими західної зони, які найбільше нас цікавлять, подібні до прибалтійських, польських та інших західноєвропейських смугастих килимів [22; 5].

Килими у поліщуків мали в основному побутово-обрядове призначення. Був звичай у святкові дні вивішувати килим на жердку, або на нього викладати ткані чи вишиті подушки. Йому відводилася важлива роль у весільних та похоронних обрядах. Сировиною для поліських килимів служила конопляна, лляна та вовняна пряжа. Ткали на веретенах горизонтального типу (кроснах) [19; 57]. Вони, як і інші види ткацтва, були одноколірні, також орнаментовані смугами й складнішими геометричними мотивами. Килими одноколірної фактури називали сукном. Сукно чорного кольору правило за надгробне покривало [42; 79]. Смугастий орнамент килима на Волинському Поліссі мав назву «рабчуни» [19; 59]. На волинських килимах збереглися рідкісні композиції зі схематичним зображенням жіночих постатей з піднятими вгору руками; розповсюджені були зображення дерев, квітів, вазонів.

Вишивання

Створення вишиванок тісно пов'язане з ткацтвом. О. Прусевич виділяє у поліській вишивці три типи орнаментів. Перший з них — геометричний, рядки елементів якого розміщені під кутом 45° і утворюють ромбоподібні площини. Вони характерні для техніки «заволочі». У другому — теж геометричному — квадратні площини заповнено зірками, хрестиками. У третьому типі — рослинно-геометричному — проглядаються стилізовані квіти: «троянди», «чорнобривці», «гвоздики», а також «дубовий лист», «виноград» тощо.

Перші два види вишивки найдавніші. Тут панує геометричний орнамент з прадавніми елементами «ромбів», «похресть», «смужок», властивих також ткацтву, різьбярству, писанкарству, певною мірою і гончарству. Їх художньо-образна мова є яскравим документом не лише мистецьких принципів і норм, а й народного світосприймання та світобачення. Тут простежуються стародавні мотиви — символи магічно-метафоричного змісту, пов'язані із солярно-космічними знаками та системою філософських уявлень давніх людей.

Третій вид поліської вишивки з'явився у XVIII ст. Він має рослинно-геометричний характер, однак його не слід змішувати з рослинно-натуралістичним XX ст. [24; 68].

Основою для вишивки стала лляна тканина, з неї шили сорочки, рушники, фартухи, настільники. Вишивкою також прикрашали деякі види вовняних виробів, переважно зимовий одяг. Гаптуванням оздоблювали овечі кожухи. Для кожного виробу майстри застосовували відповідні шви й техніки. При цьому використовували нитки рослинного та тваринного походження. Застосовувалися іноді й привозні нитки — шовкові та металеві золотистого й сріблястого забарвлень. На Поліссі вишивали здебільшого червоною, чорною, білою нитками [19; 38-39].

Мотиви їх наближені до вишивки народів Північної Європи, що простежується як в елементах орнаменту, так і в перевазі однобарвності. Поширеною стала традиційна для східних слов'ян біла нитка. Для фарбування використовували природні розчини: кору дуба, вільхи, ягоди бузини, що надавали ніжного забарвлення коричнюватого, синюватого чи зеленкуватого відтінків [13; 35]. Вовняні нитки були натуральних кольорів: білого, сірого, чорного.

На Поліссі панує кілька технік вишивки. Загальновідома техніка «заволікування», або «заволочі», для створення складних орнаментів на одязі, рушниках. Характерною особливістю цієї техніки є те, що нитки йдуть по всій довжині або ширині тканини. Отже, ця техніка нагадує засоби

ткацтва. При виведенні геометричних елементів — зубців, прямокутників, ромбів, розет і т. п. застосовуються також стібки різної довжини. Основні орнаментальні мотиви часто доповнюються елементами, виконаними у техніці гладі, мережки.

Пізнішого походження техніки «занизування» та «настилування», що ними оздоблюють сорочки й рушники. При занизуванні узор виконується із зворотної сторони тканини. При настилуванні — з лицевої сторони. Ці техніки застосовувались при вишивці вставок, манішок, комірів та пазух. Так з'являється візерунок, у якому чергуються білий та червоний кольори, що нагадує ткання способом «перебору». Цими способами створюються тільки геометричні орнаменти, що утворюються з різних комбінацій простих та ламаних ліній, «хрестиків», «квадратів» та різного типу «ромбів» і «баранячих рогів». Геометричні елементи відзначають й іншу техніку — вирізаного шиття, що нагадує мережку. На Поліссі її називають «різана мережка» або «різь». Вирізані мотиви часто доповнюють іншим видом шиття — настилуванням [14; 102-103]. Хрестиковою технікою на Поліссі виконують геометричні, а також гнучкі, рослинні і фігурні мотиви, поширювані наприкінці XIX — початку XX.

Вишивка стала невід'ємним атрибутом сорочок, у яких завжди вишивався комір: стоячий, як правило, у чоловіків, викладений — у жінок. Вишиваною є й передня частина сорочки — манішка або пазуха. Особливістю жіночих сорочок є рясне прикрашування рукавів, де вишивки лягають трьома ярусами. Угорі рукава — уставка, далі йде рукав, знизу — манжет, чохол, що подекуди має збірку, котрою завершується звуження рукава. На сорочках смуги вишивки часто клалися на рубці, що робило шви більш декоративними. Кольоровими нашиваннями (аплікація та ін.) прикрашалися предмети верхнього одягу — свити, латишки, сіряки, гуньки [24; 70-71].

Вишивкою оздоблювались також рушники, намітки, наволочки, скатерки. Рушники вишивали орнаментами, виконаними у техніках «хреста» та «гладі». Вишивкою інколи доповнювались також орнаменти, виконані на ткацькому верстаті. На початок XX ст. припадають спроби об'єднання майстринь-вишивальниць.

У вишивці Волинської області домінують три кольори — червоний, чорний і синій. Серед геометричних мотивів, що тут домінують, є і рослинні елементи [26; 69].

Особливості використання бджолоїної продукції у ремісництві Волинського Полісся

Бортництвом називається старий спосіб заняття бджільництвом, коли бджіл тримали у дерев'яних просвердлених колодах, кріплених до дерев, або дуплах [33]. В літературі поняття бортництво використовується як сільський промисел, тобто додаткове заняття селян, не спрямоване на отримання основного або додаткового прибутку. Проте саме на Волинському Поліссі через географічні та природні умови цей вид діяльності можна з впевненістю назвати місцевим ремеслом, оскільки було дуже розвиненим, поширеним у даному регіоні, та спрямовувалося на продаж.

На Поліссі бортське бджільництво виникло завдяки до створення Русі-України, проте саме у цей період мед був одним із основних предметів торгівлі.

Заготівля меду здійснювалася в бортах, яких на Поліссі називали «улії». «Улієм» була велика колода з дерева, з якої видовбували порожнину. Порожнина займала одну третю від довжини колоди з діаметром до двадцяти сантиметрів. Борт мала невеликий отвір, котрий правив для проникнення та виходу бджіл з колоди, а також більший отвір, через який забирали мед, підгодовували бджіл або лишали для них приманку. Загалом «улії» будувалися до 150 сантиметрів у довжину і часом вага його перевищувала 100 кілограм. У X-XV ст. дерев'яні колоди закріплювали на висоті 15-25 метрів, аби вберегти їх вміст від диких звірів та злодіїв. Для підйому використовували колесо на осі [5; 47].

Середньовічні поліщуки влаштовували пастки для лісових крадіїв меду, особливо на бурих ведмедів, які споконвіку водилися у поліських лісах. Однією з найбільш поширених видів пасток були колоди, прив'язані поряд з «уліями». Ведмідь намагався відсунути колоду і часто зривався, падаючи на заготовлені заздалегідь палі. Аби забрати мед, пасічники не використовували «рабрину», натомість підіймалися на сучкуватих довгих соснових стовбурах.

Досліджуючи питання бортництва, вважаємо за потрібне згадати пасічницькі будівлі, поширені на Поліссі. До таких належали: тимчасове житло бортників, будівлі для зимування бджіл та оберігання їх від ведмедів, а також бортні — так звані робочі місця пасічника [31; 43].

Найпершими пасічницькими будівлями були напівкурені-землянки. Їх поява — орієнтовано IX-XI ст. удільні й великі київські князі, виїжджаючи в землі древлян, що саме мешкали на землях Полісся, вимагали оброки (подимне). Базовою одиницею було хутро (скора), мед і віск. А оскільки гнізда диких бджіл біля поселень швидко зникали, бортникам доводилося вирушати у

пошуках нових бджолиних угідь на далекі відстані. З цією метою вони й зводили собі тимчасові пристанища – курені-напівземлянки.

Наступна форма тимчасового житла – курені. Їх появі сприяло утворення описаних вище лісових пасік, що виокремилися у певну господарську одиницю XIV-XV ст. курені були одно-та двосхилі. На Поліссі їх покривали у наступний спосіб: поверх жердок накривали осоку або сіно і обсипали землею [31; 46].

Праця поліських бортників була досить небезпечною: найменша необережність могла спричинити каліцтво і навіть мати летальні наслідки. Бортники могли постраждати від нападу диких тварин – ведмедів, рисей, загинути від численних бджолиних укусів внаслідок необережної поведінки.

Не менш важливим ремеслом, що мало тісний зв'язок з бортництвом, було варіння питних медів. На теренах Полісся цей продукт був доволі давнім та часто вживаним, оскільки його вживали у побуті, ним платили данину, розпивали під час великих торжеств. За розквіту бортництва питний мед варили з меду диких бджіл. Розрізняли мед варений та ситенний. Спосіб приготування меду був доволі простим: мед, розбавлений водою, впродовж кількох годин кип'ятився на вогні, після його застигання до вмісту досипали ягоди, фрукти та обов'язкову на Поліссі закваску. По закінченні бродіння, мед освітлювали та відстоювали, після чого його можна було вживати. Проте зазвичай його настоювали впродовж кількох тижнів, а то й років [17; 39].

Загалом на Поліссі було кілька різновидів меду: простий, прісний, червоний, білий, боярський, оброків, смородиновий, вишневий, малиновий, чорничний, ожининовий тощо.

Як уже згадувалося, цінність меду полягала у тому, що ним сплачували повинне державі ще за часів Київської Русі, зокрема даниною слугував липець – мед липневий – та осінній, із пізнішого збору. Проте з незапам'ятних часів мед також був предметом торгівлі [30].

Незважаючи на те, що розквіт ремісництва на Волинському Поліссі припав на XV-XVII ст., ремісничі спеціальності продовжували розвиватися у вказаному регіоні аж до середини XX століття, існуючи паралельно з мануфактурним виробництвом та місцевими промислами краю. Спричинені побутовими та економічними потребами, ремесла Волинського Полісся виявили стійкість до масштабних соціо-економічних і політичних змін та несли у собі дух традицій та культурних особливостей народу.

Особливості кліматичного та географічного розташування зумовили розвиток дерево- та металообробних ремесел та ремесел з бджолиної продукції. Крім того вагоме місце займали такі побутові ремесла як гончарство та ткацтво, які на Волинському Поліссі розвивалися паралельно із аналогічними народними промислами.

З середини XX століття ремесла повністю припиняють своє існування, фактично трансформуючись у народні промисли, які особливо поширені на Волинському Поліссі у формі гончарства, вишивання та деяких дерев'яних промислів, а результати діяльності цих промислів сміливо можна назвати мистецькими творами.

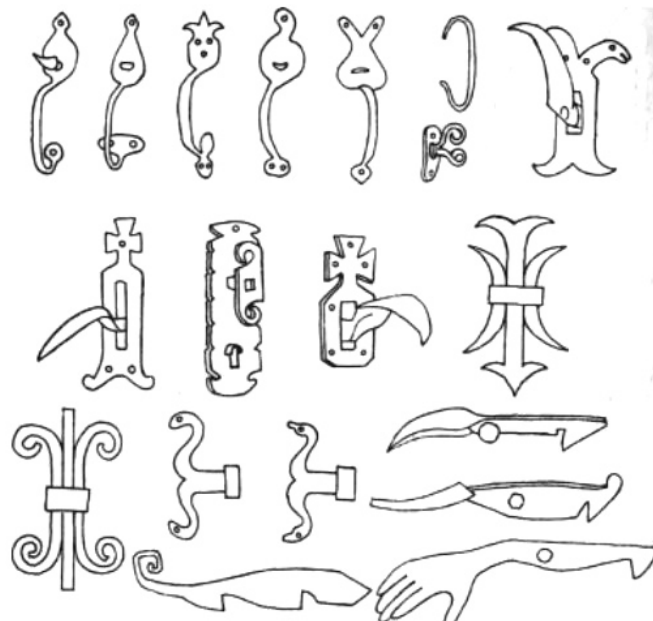

Рис. 1. Ковальські вироби Волинського Полісся: клямки, ручки для дверей, анкери

Рис. 2. Церква Св. Миколая у Ветлах. 1679 р.

Рис. 3. Вертикальний ткацький верстат

Рис. 4. Орнаментальні смуги на волинському рушнику

Рис. 5. Борть. Сучасна реконструкція

Список джерел та літератури

1. Архив Юго-Западной России. Ч. VIII. Т. II. – С. 52-53
2. Бишевич П. К., Журавлюк І. С., Клубук П. А. Любешівщина: з глибини століть – у майбуття: Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 228 с.

3. Боньковська С. М. Ковальство на Україні. – К.: Наукова думка, 2003. – 184 с.
4. Будзан А. Ф. Українські народні скрині. – В кн.: Матеріали з етнографії та мистецтвознавства. – К.: Наукова думка, 1975. – С.112
5. Бушик П. Г. Ми від роду – українці: краєзнавчі нариси. – Луцьк: Вісник і К, 2004. – 334 с.
6. Виноградська Л. І. Середньовічні городища на Волині та Поліссі / Л. І. Виноградська // Археологія та давня історія України. – 2013. - №11. – С. 15-22
7. Вирговський С.В. Давнє народне будівництво українського та білоруського Полісся / С. В. Вирговський // Народна творчість та етнографія. – 1979. – №2. – С. 74
8. Вязло М.В. Витоки ткацтва на території Волинського Полісся з часів неоліту до XIV ст. / М.В. Вязло // Вісник ХДАДМ. – 2010. - №6. – С. 7-10
9. Гатальська Н. Кульчин – осередок гончарства на Волині // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Край на межі тисячоліть. Матеріали X наукової історично-краєзнавчої конференції, яка відбулася у Старому Чорторійську, Маневичах, Четверті та Нововолинську в 2000 – 2002 рр. Збірник наукових праць. – Луцьк: Надстир'я, 2002. – С.213.
10. Горинь Г. Й. З історії шевства на Україні/ Г.Й. Горинь// Народна творчість та етнографія. – 1981. - №6. – С. 54-58
11. Горленко В. Гончарство // У країні. Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Кн.1 / за ред. А.Пономарьова. – Опішне: Українське народознавство, 1999. – С.304-325.
12. Гrepиняк М. Жироване металом / М. Гrepиняк // Народна творчість та етнографія. – 1968. - №3. – С. 67
13. Гургула І. Народне мистецтво західних областей України. – К.: Мистецтво, 1996. – С. 35
14. Гургула І. Тканини і вишивка Буковини та Полісся/ І. Гургула // Народна творчість та етнографія. – 1967. - №4. – С. 102-103
15. Данилюк А.Г. Давні господарські будівлі на Поліссі / А.Г. Данилюк // Народна творчість та етнографія. – 1978. - №3. – С. 62
16. Данилюк А.Г. Періодизація розвитку народного будівництва Українського Полісся / А.Г. Данилюк // Народна творчість та етнографія. – 1982. - №6. – С. 59-62
17. Денисюк В.Т., Денисюк І.О. Ратнівська земля: історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк: Надстир'я, 2003. – 452 с.
18. Державний архів Волинської області. – Ф. Р. – 393. – Оп. 2. – Спр. 12. – Арк. 166-167.
19. Дудар-Нестер О. Т. Килими Полісся/ О. Т. Дудар-Нестер// Народна творчість та етнографія. – 1980. - №5. – С. 57-61
20. Залізник Л. Полісся в системі культурно-історичних регіонів України (за даними археології) // Полісся: мова, культура, історія (матеріали міжнародної конференції). – К.: Асоціація етнологів, 1996. – С. 182-188.
21. Завада В. Локальные особенности в архитектуре деревянных храмов Украинского Полесья // Архитектурное наследство. – 1990. – № 37. – С. 137;
22. Запаско Я. Українське народне килимарство/ Я. Запаско. – К.: Мистецтво, 1973. – С. 5
23. Киричук М. Г. Волинь земля українська: Історичний посібник. – Луцьк: Обласне редакційно-видавниче підприємство «Надстир'я», 1995. – 392 с.
24. Лашук Ю.П. Народне мистецтво Українського Полісся. — Львів: Каменяр, 1992. — 134 с.
25. Локшук І. М. Витоки ткацтва на Рівненському Поліссі / І.М. Локшук // Українська культура: минуле, сьогодення, шляхи розвитку. Наукові записки Рівненського Державного гуманітарного університету. – 2011. - №17. – С. 41-48
26. Матяшеш О. Краса волинських вишивок / О. Матяшеш// Народна творчість та етнографія. – 1968. - №2. – С. 69-70
27. Охріменко Г.В. Волинська неолітична культура. – Луцьк. 2001. – С. 108-111.
28. Панишко С.Д. Ратенське князівство/ С. Панишко // Київська старовина. – 2001. - №5. – С. 140-147
29. Рожко В. Дзвони Божих храмів історичної Волині Х-XX ст. – Луцьк, 2011. – С. 89-90
30. Рожко В. Є. Ветли: минуле й сьогодення: монографія / В.Є.Рожко – Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2015. – 176 с.
31. Скуратівський В.Т. Традиційні форми пасічницьких будівель і комплексів на Україні / В.Т. Скуратівський // Народна творчість та етнографія. – 1980. - №6. – С. 42-50
32. Теодорович Н. Волинь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, этнографическом, археологическом и других отношениях. Ковельский уезд. – Почаев, 1903.
33. Українська минувшина: Ілюстрований етнографічний довідник / А.П. Пономарьов, Л.Ф. Артюх, Т.В. Косміна та ін. К.: Либідь, 1993. – 256 с.
34. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзн. слов. – від найдавніш. Часів до 1914 р. / О. Цинкаловський. – Вінніпег, 1984-1986. – Т. 1-2.

**ТОДІ ДІВКА ПИШНА, ЯК ЗАМІЖ ВИЙШЛА
(МАТЕРІАЛИ ВЕСІЛЛЯ, ЗІБРАНО Й ОПИСАНО В СЕЛІ ДЕРЕВОК)**

Сім'я завжди була особливою цінністю українців. Створенню нової родини передував обряд весілля. Це справжня народна драма, пишна, пронизана піснями, примовками, танцями, ігровими діями. Значення весілля в тому, що воно відбиває світогляд і мораль українсько народу, родинні та суспільні стосунки на кожному конкретному історичному етапі.

У різних регіонах України в особливостях весілля є багато як спільних моментів, так і значних відмінностей. Як патріотка рідного краю я не байдужа до всього того, що стосується його культури, духовних надбань.

ПЕРЕДВЕСІЛЬНИЙ ПЕРІОД:

«Прийшла я з ягудок, аж мене запивають...»

Весілля! Слово це, мов той хміль, п'янить і веселить людські серця юних – чеканням щастя, літніх – згадкою про незабутню днину своєї молодості.

Традиційно весілля у Деревку розпочиналося і розпочинається сватанням, яке ще називають «міняти хліб» або «запоїни».

Молоді люди вирішують поєднати свої долі. Про це вони повідомляють батьків, які й вирішують, коли буде сватання.

У призначений час свати та наречений приходять до молодої. У число сватів входять батько та мати молодого, брат, сестра... Про їх кількість зарання повідомляють молодій.

Першим входить до хати просватай. У нього в руках довга палиця, засмалена з одного кінця, а під рукою – загорнута в рушник або білу хустину хлібина. У снігах він стукає у двері палицею, таким чином питаючи дозволу ввійти. Зайшовши в хату, говорили :

- Вечір добрий, люди добрі! Чи у вас є на продаж теличка?

- У нас немає на продаж телички. У нас є тільки дочка Ганночка.

- О-о-о! Нарешті ми знайшли, кого шукали. Тож не тримайте нас на порозі, а приймайте хліб святий та садовіть за стіл, а там уже ладком якомсь і договоримось.

Батьки нареченої запрошують гостей до столу. Сват кладе на стіл хлібину, ставить дві пляшки горілки, які перев'язували червоною стрічкою. Між іншим, її випивали на «пирогам». Уже так було заведено: від молодого для частування на сватання приносять горілку, а батьки молодої - закуску. Починається частування.

Наливається перша чарка. Сват говорить:

- Дай, Боже, у добрий час почати та добре закінчити. Нехай у нашій справі помагають нам Бог і добрі люди. Щоб у здоров'ї та щасті дочекалися весілля.

Другу чарку піднімають за молодих, аби були вони здорові, щасливі, щоб у добрі та згоді дочекалися весілля. Третя чарка випивається за батьків. Висловлюється їм подяка за те, що дітей народили, виростили, в люди вивели, а також побажання дочекатись онуків.

Щодо цієї події побутує пісня:

Прийшла я з ягудок,
Аж мене запивають,
Мед-горілкуносять,
Мого батька просять.
Мед-горілку поносили,
Мого батька упросили.

Батьки молодих домовляються про дату весілля, а також про кількість гостей. Весільних пісень на сватанні не співали.

Весілля колись розпочиналося тільки в неділю.

«Короваю-раю, я тебе вбираю...»

У суботу в молодого пекли коровай. У цьому дійстві брали участь хрещена та рідна мати, тітки, які були щасливі у шлюбі. Дівчата і вдови не допускалися [дод. А. 1].

Випікали також пташечки, які насаджували на гілки, обкручені тістом і запечені. Коровай прикрашали гілочками ялівцю та різнокольоровими саморобними квітками [дод. А.2].

Коровай оберізували вишитим рушником, калачами і ставили в кутку на діжці в хаті, під образами - на почесному місці.

Існувала така прикмета: якщо коровай вдався пухким і не розколовся, значить молоді будуть жити щасливо, довго, у мирі і згоді. Бувало таке: коровай виростав таким пишним, що доводилося розбивати челюсті печі, аби його вийняти звідти.

На «коровай» запрошували чимало родичів, а також наймали музики.

Увесь процес виготовлення цього символічного хліба проходив під музику та пісні сільських жінок:

- Ой, а де ж ти, Іваночку, воду брав?

Хто ж тобі коровайця розчиняв?

- Брав я воду у борі.

Розчиняли коровайця матері.

Брав я водицю в криниці,

Розчиняли коровайця сестриці.

Було у Іванка дві сестри.

Хорошого коровайця іспекли.

Хорошого коровайця іспекли,

Кругом його золотом обложили,

Всередину янгола посадили

Ой, де ж тії ковалі живуть,

Що гострії сокіри кують,

Бо будемо піч рубати,

Коровайця діставати.

Коровайночки, всі сестрички,

Підіть у садочки

Зеленого зілля рвати,

Коровай убирати [дод. А. 3].

ВЛАСНЕ ВЕСІЛЛЯ: «Просили батько, просили й мати і я прошу до нас на весілля»

У неділю раненько дівчина-наречена сідала на стілець з подушкою вже у весільному вбранні і менша сестра заплітала косу молодій. Підготовка молодої до вінчання супроводжувалася піснями. Наприклад: «Проводжала матінка до вінця. Розплелася косонька до кінця».

Батьки благословляли дочку на вінчання.

По дорозі до церкви молода запрошувала свою родину на весілля, а молодий – свою. У наш час на весілля запрошують батьки наречених за 2-3 неділі наперед, а молода в день весілля «кланяється»: заходить у хату до своїх родичів з старшою дружкою, тричі поклонившись, промовляє: «Просили батько й мати, і я прошу до нас на весілля». Ті ж, щиро подякувавши, благословляють на щасливе життя.

У церкві старша дружка молодій розплітала косу й надівала на голову вінок.

Вінки для наречених виготовляла у 50-60-ті роки Ниципорик Марія Григорівна, 1921 року народження [дод. А.4]. Основа цього весільного символу була з дроту, до якого чіпляли велику кількість паперових квітів різного кольору та не меншу - стрічок усіх кольорів веселки. Він мав дуже гарний вигляд, проте важив чимало, і тому нареченій у церкві під час вінчання було важко його тримати.

Під вінець дівчата йшли у спеціально пошитому жакеті, спідниці з «гальонами», стрічками, пришитими до спідниці внизу, і блузі, з крамного полотна і обов'язково вишитій. Взувалися в чорні черевики чи туфлі і білі в'язані шкарпетки зі смужками темного кольору. Хлопці на цю урочисту церемонію мали крамний костюм темного кольору та світлу сорочку [дод. А.5].

«Свахи» ж і «перезвени» одягалися всі однаково [дод.А. 6]: вишита блуза чи сорочка, спідниця з «гальонами», саморобний пояс, фартух, вишитий або мережений, а також «крамна» хустка, обов'язково вишита. Взували білі саморобні шкарпетки з темними смужками і чорні черевики, рідко туфлі. Голови дівчат прикрашалися яскравими і різнокольоровими стрічками.

Наречені, повінчавшись, та їхні гості (частина від молодого та дружки від молодої) направлялися до молодої на коротеньку гостину. По дорозі співали:

Виглянь, матухно, у віконце -
Везем тобі дитятко, як сонце.
Виглянь в друге -
Везем тобі дитятка обоє.
Дякуймо попойку, як нашому батейку,
Що нашої дітки звінчав і немніжко грошей узяв.
Приїхали з церквочки з-під вінця,
Розсипали золото з рукавця.
Вийшла її матухна вітати,
Нагнулася золото збирати.
Ой не збереш, матухно, не збереш,
Бо ти мої правдойки не дійдеш.
Вже я тому правдойку сказала,
З ким я в церкві на рушнику стала.
Віїхали з церквоньки на пісок
Та подамо матухне голосок.
Нехай наша матухна зачує,
Хай нам сніданне готує.

Під'їжджали кіньми під поріг (колись молодих возили кіньми, а зсередини минулого століття - в основному грузовими машинами) [дод.А. 7].

Наречених батьки зустрічали хлібом-сіллю та медом. А весілля співало:

Приїхали з церквоньки під поріг,
Та й спитали в матухни:
- Чи весь рід?
Чи ж є моя матухна хрещена,
Бо вже ж я, моя матухно, звінчана.
Сонечко колесом з неба йде –
Ніночка з вінчання йде.
Матухна перейшла, питає:
- Дітятко, а де ж ти була?
- Матухно, я в церкві була.
Пречиста віночки звила.
Я їх на церкву дала.
Була я, матухно, в божім домі,
Да не рада була йому.
Тут мене дружечки пудвіли:
Мені косойку розплели.
Дайте дружечкам меду й вина,
Щоб мені косойку заплели.

Зайшовши в хату, хрещений батько, дружка, наречені обходили три рази стіл, за яким сидітимуть молоді. А в цей час лунало:

Надокола стола (2р.), Пречиста ходила.

В чистім полі (2р.) пшениця родила.
Прочитавши молитву, сідали співаючи:
По цьому «отченаші» випивали батьки наші,
І нам приказали, щоб по повній випивали.

Усі випивали, але лишень по п'ятдесят грамів. Варто сказати, що колись на весіллі пили дуже мало. А вже наприкінці минулого та на початку нинішнього століття на весіллі випивалося по кілька бідонів місткістю 50 літрів.

Добре пообідавши, піснями вихваляли наречену:
Смачнеє сніданнячко, що наша Ганночка варила,
Хоч ніченьку недоспала, таке смачне сніданнічко зготувала.
Погостившись, дружки починали співали:
Дружечку-коханчику, веди нас до танчику.
Ми дружки молодії, погуляти радії.

Першими виходили танцювати батьки молодії з хлібом. Дружки співали пісню:

Батько-мати наперід,
А за їми увесь рід.

Потанцювали, і молодий збирався додому. Там його виглядала мати.

Василькова мати по двору ходить,

З Богом говорить:

- Щось мого синочка так довго немає.

Чи не звінчано, чи коней не дано?

- Його звінчано і коней дано.

Йому молоду Ніночку не дано.

Родина молодого і відповідно молодії «спомагали» (обдаровували молодих, «перепивали»). А голосисті жінки виспівували:

Ой роде, роде хороший,
Не стій надворі без грошей.

Ходи, роде, до хати

Молоду Ніночку спомагати.

Не стій, роде, на дворі,

Да ходи до хати

Молодого Іванка спомагати.

Хто його споможе,

Поздоров його Боже.

«Ми сватоньки молоденькі ідемо»

Молодий забирав усю свою родину і з короваєм направлявся до молодії. Батьки нареченого залишалися дома.

Батеньку мій ріднесенький,

Стань же ти на пороженьку,

Благослови мені дороженьку,

Бо я їду на чужиньку

Забирати свою дружиньку.

Ой проїхав Іванко три мости

Та й попав до тещоньки в гости.

Приїхав Іванко під ворота,

Впала його шапонька золота.

Вийшла його тещонька вітати

Та й хотіла шапоньку підняти.

- Ой не бери, тещонько, хай лежить,

Поки моя Ганночка прибіжить.

Ой вибігла Ганночка молода,

Золотую шапоньку підняла.

Золотую шапоньку підняла,

Взяла його за рученьку й повела.

- Ходи, ходи, Іваночку, до хати,

Буде тебе мій батенько вгощати,

Солодкий медочок давати.

Солодкий медочок давати,
Буде тебе зятейком звати.
Наречену дружки ховали в коморі або деінде. Коли свахи заходили в хату до молодої,
співали:

Ой, ти рибонько краснопірая, гадала,
Що в морі на дні ти головоньку сховала.
Ми рибаченьки премудрії ідемо,
Тебе, рибонько, на дні моря знайдемо.
Що ти, Ганночко молоденькая, гадала:
Лиш свати на двір – ти в комору тікала.
Ми сватоньки молоденькії ідемо,
Тебе, Ганночко, в коморойці знайдемо.
Запали, дружко, свічку,
Піди по запічку.
Запали, дружко, лучину,
Піди по дівчину.

Старший дружка повинен був викупити віночки, шапку для себе і молоду. Викуп молодої інколи тривав довго, бо не сходилися в ціні. Свати намагалися викрасти взуття нареченої. Врешті молода була викуплена і йшла в танок зі старшою дружкою. Треба ж було родичам молодого добре розгледіти її.

Після танцю наречена низько кланялася сватам. Батьки молодої запрошували всіх гостей на гостину. Через якийсь там час лунало:

Сваха свахи не знає,
До столу не приступає,
Горілкою не вітається,
Здоров'я не питається.

Приходила мати з пляшкою відбірної горілки, яку називали «вітальною», і віталася: наливала у склянку горілку, подавала її кожному. Гості мали випити хоча б трішки, а мати -- поцілувати або просто потиснути їм руку. Запрошені пили-їли, виголошували побажання, співали пісні, танцювали, веселились разом із щасливими нареченими.

Молоду забирали із дому до 12 години ночі або після. Рівно опівночі не можна було цього робити. Перед вивозом мати замотувала на шию «завиванець» - добрий шмат домотканого полотна, а пізніше - перкалю. А в цей час лунало:

Дай же мені сто локон полотна,
Щоб я не була у свекрухи должна,
Бо чужа мати не рідна—
Не піде в коморойку будити,
А піде по сусідах судити:
«У мене невістка,
У мене невістка сонлива».

Після цієї пісні молода падала батькам у ноги, просячи у них благословення. Цей момент був дуже трепетним. І дочка, і батьки часто плакали, розлучаючись.

А свахи співали:
Не плачте, матінко, по мені,
Зостаються стежечки в гаї.
Здорові поживайте й мене споминайте.

Ой, чи тебе, матухно, не пече,
Що від тебе дитиночка утече?
Ой чи тебе, матухно, не красе,
Що від тебе дитиночка втикає?

А якщо сльози не лилися, то свахи наказували:

Дайте Ганночці цибульку в очи,
Щоб ішла від матері плачучи.

За нареченою давали посаг – скриню з усім тим, що надбала дівчина та її мати. Перед самим від'їздом лунали такі пісні:

Думай, матухно, думай –
Веземо дочку за Дунай.

Заберемо та й ручейками,
Повеземо коничийками.
Сипте пшеницю в нове корито
Та корміте коней в далеку дорогу.
В далекій дорозі нам добре буде,
Як зачують люди, нам слава буде.
Разом із нареченою їхали дружки, які мали підтримати її та прибрати свекрушину хату
рушниками невістки. Коли привозили молоду до свекрухи, співали:

Хоч би ми й ніченьку не спали,
Таки привезли свої дитятка у парі.
Вийди, вийди, матухно, обгляди,
Що тобі свашечки привезли.
Привезли скринечку кувану,
Привезли невісточку кохану.

«Приїхав батейко на перезов...»

Наступного дня «ішов перезов» - молодий зі свахами та «циганами» забирав до себе на
гостину родину молодої. По дорозі співали, жартували. Гармошка та бубон не замовкали [дод.А.8]

Ой сватойко да й голубойко, просимо вас,
Чи не залинула наша утойка та й до вас.
Наша знакомистая між вами -
По плечку коски, по личку сльози, то вона.
Коли були вже під дверима хати молодого, співали [дод.Б. 1]:
Ой, поросли вербойки, поросли,
Куди нашу Ганночку завезли.
Да поросли вербойки високо,
Да повезли Ганночку дальноко.
Да будемо вербойки рубати,
Да будемо Ганночку шукати.
Ми не хочем вашого питгє,
Покажіте нам наше дите,
Що з нами пило, їло
Да й від нас полетіло.
Що з нами годувалося,
Розуму набиралося.
Полетіло, як тетеройка,--
Покажіте нам теперойка.
Полетіло тетерицею --
Покажіте молодичею.
Вийди, Ганночко, вийди,
Чи нема тобі кривди.
Пожурися родойку --
Заберем додомойку.

Батьки молодого запрошували родину молодої до своєї господи і гостили їх. Між іншим,
першого дня у молодої «гостилася» родина нареченого, а другого - у молодого - тільки родина
нареченої.

Молодята до «перезвен» з'являлися після таких слів весільної пісні:

Дивно нам, дивно, що зятя не видно.
Десь коням їсти носить, що гостей не просить.

Молода виходила, свекруха знімала з неї завиванець і зав'язувала хустку.

Усім уклонившись низенько, молодий подавав руку, а молода з кожним зі своєї родини
цілувалася, а їй у фартушок клали гроші, подарунки, солодоші. Пізніше молода молодича
солодоші роздавала дітям. Усе це дійство супроводжувалося до сліз зворушливими піснями:

Не ластовейка по застілічку літає,
Ой, то молода свою родину вітає .

Її матухна потихеньку питає:
- Може, донечко, яку шкоду зробила?

- Пішла по воду й нове відерце втопила.

Вдосталь погостившись, гості виходили танцювати. Першими починали молоді.

Усю ніч гості веселились. За стіл у молодого і молодої весільних «садовили за стіл» по два рази. Музику наймали. Це були гармоніст та барабанщик або ж троїсті музики.

«Поділили коровай – осталося зілля...»

Перед ранком починали ділити коровай. Молодиці і тут мали що заспівати [дод.Б. 2]:

Нагнівався коровай

У коморойце стоячи:

-Що ви їсте, гуляете,

Про мене не дбаєте,

Про мене не дбаєте.

- Ой, а де ж ти був, ой, а що ж ти чув,

Славний короваю?

- Ой, а де ж ти був, ой, а що ж ти чув,

Славний короваю?

- Був я в місті, чув я вісті,

Ой, що хочуть мене з'їсти.

- Був я в місті, чув я вісті,

Ой, що хочуть мене з'їсти.

Дружка, пританцьовуючи під музику, урочисто вносив коровай і ставив на центральному столі. Добре вимивши руки у спеціально принесеному для цього відрі з водою і начисто витерши їх рушником, починав ділити.

«На коровай» знову обдаровували молодих. Найрідніші дарували хто курку, хто поросю, хто баранчика, хто гуску... І все це записувалося на білій грубі вугіллям. Родина молодої співала:

Ой, не їдь, батейку, додому,

А поїдь, батейку, до Ковля

Та купи раннього солов'я,

Щоб він раненько щебетав,

Мене молодую пробуждав,

Бо в мене свекруха не мати,

Да не піде в комору будити.

Вона піде до сусідки судити.

Всі, хто одержав коровай, співали [дод.Б. 3]:

Поділили коровай -

Осталося зілля.

Ой Божейку, батейку,

Де ж наше весілля?

Поділили коровай -

Зосталася лобода.

Ой Божейку, батейку,

Де ж наша молода?

Мати молодого, пританцьовуючи, співала – раділа [дод.Б. 4]:

Ой, тепер я висока,

Ой, тепер я широка.

Ой, тепер я рада стала,

Бо невісточку діждала.

Весілля закінчувалось. Усі учасники цього величного дійства були втомлені, але щасливі: утворилася нова сім'я, а це означало, що життя продовжується...

ПІСЛЯВЕСІЛЬНИЙ ПЕРІОД. ПИРОГИ

Весілля закінчувалися пирогами. Батьки молодят, щоб подякувати всім, хто не відмовився і прийшов на весілля, розділити радість родини, хто допомагав у підготовці та проведенні такої важливої церемонії, збирали їх до себе на гостину ще раз спочатку до молодого, а потім до молодої. Застілли, пісні, танці – зміст цієї гостини. А ще - активне обговорення весілля: що вдалося дуже добре, а що – трохи не так, як вели себе свахи, «перезвени»...

Особлива подяка висловлювалася хазяйкама, на плечі яких випадала надзвичайно відповідальна місія: підготувати смачні страви і правильно їх подати. На пирогах батьків, які віддавали або женили останню дитину, одягали в імітований весільний одяг (замість фати – тюль), садовили у тачку або на віз та й возили по вулиці. «Молоді» ж брали з собою весільну горілку та,

кланяючись, пригощали нею зустрічних. Ця процесія супроводжувалась музиками, сміхом, жартами, піснями, які лунали чи не на все село.

Таким чином, переконаємося: весілля – унікальне театральньо-обрядове дійство, народна драма, яка відображає потужний художній потенціал, морально-етичні та естетичні ідеали нашого народу. Упродовж історії народне весілля зазнало великих змін. Зменшилася кількість учасників, сюжет обмежився найчастіше тільки трьома актами – заручини, сватання та саме весілля. Старі обряди майже зникли, пісні і музика забулися.

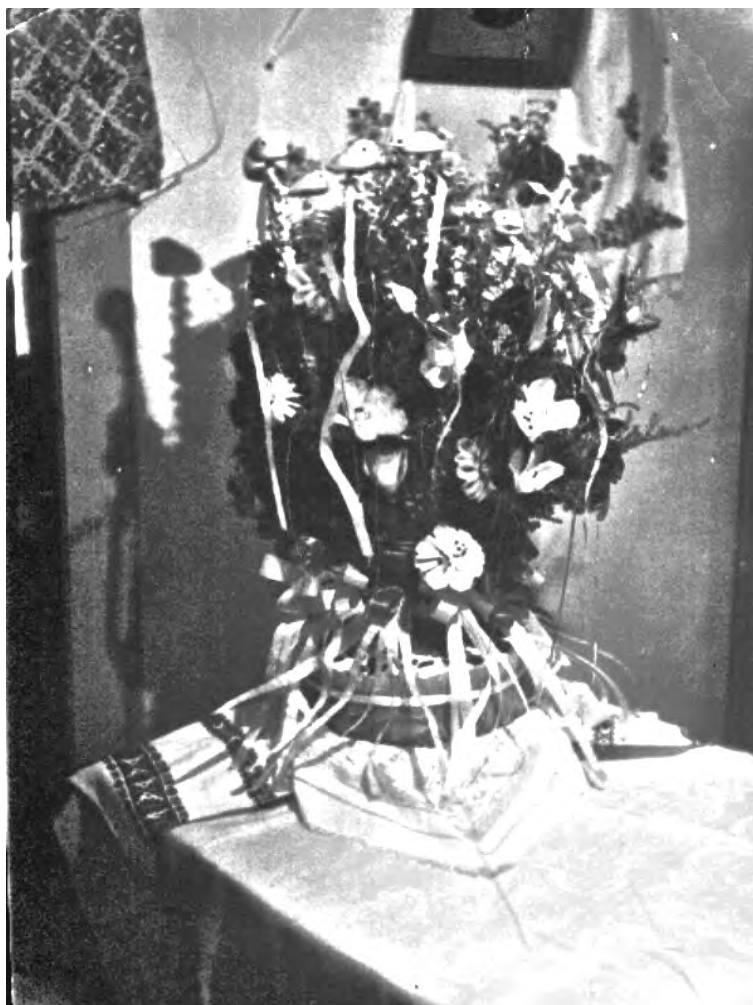
Проходить час, відходять у вічність, хто тримав у своїй пам'яті все те, що надбано століттями нашим народом, а зібрана інформація не дасть усьому цьому зникнути безслідно. Сподіваюсь, що зібраний матеріал послугує збереженню звичаїв та обрядів наших предків, збагатить нас духовно, бо без минулого немає майбутнього, а майбутнє України – в наших руках.

Додаток А. 1. Початок священного дійства – виготовлення короваю.

Додаток А. 2. Процес прикрашання короваю гілочками ялівцю та різнокольоровими саморобними квітками

Додаток А. 3. Весільний коровай у 50-60-ті роки ХХ століття

Додаток А.4. Вінок нареченої

Додаток А. 5. Любезанін Микола Володимирович та Любезанін Марія Григорівна після вінчання (1956 рік).

Додаток А. 6. Свищ Ольга Хомівна (зліва), Терещук Ганна Іванівна (справа) – свахи (1956 рік)

Додаток А. 7. Машина везе весілля Любежаніна Олексія та Любежаніної Марії (1969 рік)

Додаток А. 8. Музики села Деревок

Список джерел та літератури

Розповіді-спогади та весільні пісні записано від жителів села Деревок Любешівської ОТГ Волинської області:

1. Свищ Єфросинії Хомівни (1936 р.н.)
2. Любежанін Марини Трохимівни (1937 р. н.)
3. Кузьмінчук Домни Василівни (1930 р.н.)
4. Книш Марії Макарівни (1929 року)

ОБРЯДИ І ЗВИЧАЇ УКРАЇНЦІВ

На факультативних заняттях з народознавства ми вивчаємо звичаї та обряди українців, зокрема ті, які відбувалися в нашому селі. При сільському клубі діє народний аматорський колектив «Оргіні», керівником якого є Віра Круковець.

Учні нашої школи є активними учасниками концертів, обрядів, зокрема тих, які я хочу описати.

Обряд «Бакуси»

Ватага хлопців ходила від хати до хати закликати весну. Ходили, зазвичай, на Масну (Масляну) неділю. У цей гурт входили козак, жандарм, жид, циган, гармоніст та нечиста сила. Козак, на робленому солом'яному конику, сидів верхи. Позаду нього сидів жандарм. Вони вдвох гукали хазяїна: «Хазяїне багатий, позволь весну зазвати». Коли господарі дозволяли, то вся ватага «заїжджала на конику» у двір, грали, танцювали. Гармоніст грав чи то польку, чи «козака», козак на солом'яному конику з жандармом при цьому танцювали, жид знімав мірки, буцім-то шити кожухи, циган ходив і просив руки господині, щоб погадати, нечиста сила (чорт) намагався щось вкрасти з господарства (здебільшого курей). Обличчя у цигана та чорта були намазані саженою, і вони намагалися поцілуватися з членами родини. По закінченні дійства господарі дякували «бакусам» і давали в торбу гостинці: сирі яйця, млинці... У цей час дівчата на Масну неділю водили за селом «вородар» (хоровод) і співали:

-Вородар, вородар

Одчинеї ворота.

Ой хто ж там іде

Чи попове дитє?

Чи князьове дитє?

Ой куди ж воно йде?

У сад по цвитки - 2 р.

Дивкам на вінки -2р.

Жонкам на платки.

Дивкам на виночки

Замуж виходити – 2р.

Жонкам на платочки

До церкви ходити – 2 р.

Або:

Ой ти, соловейко, ранняя пташенько,

Ой чого ти так рано з вирію вилітаєш?

З вирію вилітаєш на клуні сядаш?

На клуні сядаш, голосно щебечеш?

Ой не сам я вийшов, мене Господь вислав.

Мене Господь вислав ще й ключики видав.

Зиму замикати, весну одмикати.

Або:

Скаче соловейко, да й по юголовци, гей

Да й по юголовци.

Скликає дивочки, да ще й молодочки,гей

Да ще й молодочки.

Ой віте дивочки йдіте пуд виночки, гей

Йдіте пуд виночки.

Віте молодичи гарбуз на полиці, гей

Гарбуз на полиці.

Возьміте розріжте, по кусочку зїжте, гей

По кусочку зїжте.

Віте молодичи ідіте до хати, гей

Ідіте до хати.

Ідіте до хати, діток колихати, гей

Діток колихати

Єк дитина плаче, ручками чубаче, гей

Ручками чубаче.

Ск дитина пісне, то кулачком трісне,гей
 То кулачком трісне.
 А ще:
 В мого горо бейка жінка маленька,гей
 Жінка маленька.
 По саду литає, диток забавляє, гей
 Диток забавляє.
 Ск виведе нитку, то пошиє свитку, гей
 То пошиє свитку.
 Ск виведе півтора, то пошиє рукава, гей
 То пошиє рукава.
 Ой, весно-красна, що ти нам принесла, гей
 Що ти нам принесла?
 Я вам принесла зіллячко в городець, гей
 Зіллячко в городець
 А ще я принесла пастушкам кийочки, гей
 Пастушкам кийочки.
 Хлопцям по кийочку, дивкам по серпочку, гей
 Дивкам по серпочку.
 Дивки будуть жати, а хлопци в'язати, гей
 А хлопци в'язати.
 А старії діди у копи складати, гей
 У копи складати.
 А старії баби, диток колихати, гей,
 Диток колихати.
 А малії діти колоски збирати, гей
 Колоски збирати.
 Потім хлопці «бакуси» і дівчата грали в різні ігри, наприклад, у «явора», «ворона», всі разом танцювали хоровод і співали:
 Загорілась діброва хорошая, зелена, зелена, зелена.
 Йдіте хлопці гасити, в шепках воду носити, носити.
 Скільки в шепци є води, стільки в хлопців є правди, є правди, є правди.
 Скільки в небі зірочок, стільки в хлопців дивочок, дивочок, дивочок.
 Скільки в небі зірочок, стільки в дивок сорочок, сорочок, сорочок.
 Скільки в небі зороти, стільки в хлопців доброти, доброти, доброти.
 Після танців, ігор хлопці ділились з дівчатами гостинцями, які вони заробили на «бакусах».

Обряд «Бакуси»

Обряд «А ми водили на Трійцю Куста від хати до хати»

На другий день Трійці дівчата збиралися гуртом і йшли до лісу, аби там одягнути «Куста». У кожної з учасниць було завдання приготувати елементи одягу для «Куста». Розходились дівчата по всьому лісі, і через деякий час одна з учасниць виходила співаючи:

Ой не стий, не стий вербонько над водою.

Бо не хороша водиця под тобою.

З її обіда не зварити, сю тільки нелюба отравити.

- Гей, дівчата, де віте так довго ходите? Назбирали зілля? Ходімо да будемо «Куста» наряджати.

Обирали для «Куста» молоду та вродливу дівчину, щоби життя наших людей було хорошим. Одягали «Куста» зіллям, травами, квітами, наприклад, спідниця з лепехи, щоби люди були здорові; голову пов'язували лентою, щоби дівчата заміж повиходили; дарували гілки клена, щоби у селі люди не сварились між собою; ще гілку ліщини, щоби не було сильної бурі і грому, щоби панував у селі мир і злагода. Вдягаючи «Куста» співали:

Поламалася з кореня ліщинонька,

Покохалася з козаком дівчинонька.

Покохалися да й одної години,

Занедужали обоє молодії.

Для дівки несуть усілякі догоди,

А козак просить хоч холодної води.

Ой дайте мені води з під зеленого куста,

Хоч просмажити да й козацькій вуста.

Одягнувши «Куста», вели його в село співаючи:

Ой Трійця, Трійця, да холодная роса,

Ой да не ходи моя милая боса.

Ой як же мені босенькій не ходити,

Ой нема кому черевички купити.

Ой куплю, куплю моя милая троє,

Ой як підемо до шлюбоньку обоє.

Господині, куди заходили дівчата з «Кустом», обдаровували їх пиріжками, солодощами. Люди радо зустрічали гостей, бо вірили, що вони цим самим приносили щастя в родину.

Обряд «А ми водили на Трійцю Куста від хати до хати»

Обряд «Дожинки»

Дія відбувається на жнивному полі. Дівчата, жнучи, співають:

Туман ярм, да туман ярм, гей, да туман долиною.

Ой да й не по правди молодий козаче, гей, да живеш з дівчиною.

- Гей, дівчета! Ану зтягніте якеї веселішої, а то щось вельми спина починає боліти.

Дівчата починають співати:

Ой жни, дівко, жито, ой жни не линуйся.

Єк вижнемо жито - на тобі женюся.

Ще ти заміж не йшла, а я не вживився.

В лузі при дорози сухий дуб розвився.

Посіяв я жито нема кому жати.

Покосив я гречку – нікому в'язати.

Покосив я гречку нікому в'язати,

Прийде темна нічка ні з ким розмовляти.

- Хватить тобі, Палажко, язиком молоти, давай скоріше жни, бо ж бач, ек ще далеко до краю.

- Ой, молодиси, а мені пригадалася пісня ще моєї баби Ганни:

За горою, за водою – 2р.

Росте жито з овсюгою,-2р.

А пшениця з лободою.

Там Татєна жито жала-2р.

З Ванюшею розмовляла.

Ой Ванюша моя душа -2р.

Чи ти мене вірно любиш,-2р.

Чи ти мене з ума зводиш?

Вже Татєна не йде жати-2р.

Треба дите колихати.

По закінченні пісні найстарша з учасниць підходить до дитячої неньки (колиски), яка на кілках висить на полі, колише дитину і співає колискову:

Ой не стий, не стий вербонько над водою,

Бо не хороша водиця под тобою.

З її вбіда не зварити,

Сю тільки нелюба втравити.

Ск вбіда звару, то я не боюся.

Нелюба втравлю гріха наберуся.

Із жінками на полі працювали й діти, збирали колоски і приказували:

- Гето мати наварить затирки...

- А моя мати змеле в жорнах і напече млинців...

- А моя мати напече коржів...

- Слава Богу, вже й межа!

А от і До-жи-нки...

Одна з жінок залишає 9 стеблин жита, зав'язує їх червоною стрічкою, на землі розстеляє рушник і кладе окраєць хліба. Всі учасники стають на коліна і моляться «Отче наш» - тим самим дякують Богу за хорошу погоду, що послав здоров'я дожати нивку. Жінки роблять вінок із жита й одягають на голову молодій дівчині. Ідуть з поля співаючи:

Ой дожинки, хазяїне, за сонця,

Дай же нам, хазяїне, червонця.

Ой дожинки, хазяїне, в добрий час,

Частуй, частуй, хазяїне, добре нас.

Ще ми в тебе, хазяїне, не були,

Ще ми твої горілочки не пили.

Ой дожинки, хазяїне, дожинки,

Ой дай же нам, хазяїне, горілки.

Ой дав же нам боженько пожете,

Ой дай же нам, боженьку, спожете.

Усі учасники жнив підходили до господарєвої хати. Господар виходив до жінок і частував горілкою, вином. Господиня виносила макітру з пампушками. Дітей частували солодощами, медом.

Список джерел та літератури

1. Білаш О. Наука і культура. – К., 1989 р.
2. Бушик П. Ми від роду - українці. - Луцьк: Вісник і К, 2004.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. Мюнхен. 1996 р.
4. Грушевський М. Історія України-Русі. - К., 1991, т.1.
5. Давидок В. Про що не розкажуть легенди. Газета «Нове життя», 12 січня 1990 р.
6. Історія Волині з найдавніших часів до наших днів. «Вища школа»
7. Любешівщина, 1996р., упорядник П. Бушик.
8. Лозко Г. Українське народознавство. К., Вид. «Зодіак» - ЕКО, 1995 р.
9. Мошинський А. Культура народна слов'ян.- Вільно. 1829 р. т.1.
10. Науменко В. культура і побут населення України. – К., 1991 р.
11. Павлюк С. Українське народознавство. Львів. Вид. «Фенікс», 1994 р.
12. Рубан В. Березина. – К., 1992 р.
13. Скуратівський В. Покуть. К., 1992 р.
14. Тинчук В. Очима краєзнавця. Газета «Нове життя», 24 листопада 1993 р.

ВІДРОДЖУЄМО РЕМЕСЛА РІДНОГО КРАЮ

Упродовж багатьох століть український народ безупинно творив своє, тільки йому властиве духовне середовище, наповнюючи його своєрідними обрядами, ритуалами. Феноменально багата українська обрядовість активно впливала на життєдіяльність народу. Традиційна обрядовість виникла як органічний зв'язок духовного та матеріального у процесі буття. Вона набула ролі капіляра, світоглядного й духовного живлення національного організму. З проголошенням незалежної України люди повернулися до своїх животоків.

Щоби по справжньому пізнати свій рідний народ, необхідно вивчати їхню історію, мову, культуру. І не тільки культуру, що створена талановитими архітекторами, художниками, музикантами, акторами, письменниками, вченими, але й ту, що впродовж багатьох століть творилася і плекалася в народному середовищі, передавалася з покоління в покоління, безперервно розвивалася і водночас зберігала певні стійкі свої риси, які утверджувалися, поширювалися, тобто ставали традиційними.

Ця традиційна культура тісно пов'язана з природними умовами, історичним буттям народу, способом його життя, діяльністю, характером, психологією. Вона виражена в різних формах, традиційних знаннях, мистецьких виробках, творах усної народної творчості.

Одним із завдань оновлення змісту освіти є відродження культуротворчої функції школи, прилучення школярів до народних надбань, національної історії, культури, традицій, звичаїв в органічному взаємозв'язку із загальнонародською культурою. Реалізації цієї мети сприяло введення до навчальних планів школи ряду нових предметів національної культури, зокрема курсу «Народознавство».

Відродити духовність, повернутись до народної педагогіки покликана сучасна школа. Наші діти повинні знати свій родовід, звичаї, традиції, обряди, які пов'язані з народним календарем.

Ткацтво. Ткацтво — один з найдавніших і найважливіших елементів національної культури українського народу. Воно належить до найбільш поширених видів господарської діяльності й народного мистецтва, яке зберегло багатівікову історію і глибокі традиції. Про наявність ткацького виробництва на східнослов'янських землях у найдавніші часи свідчать археологічні знахідки періоду ранніх

неолітичних скульптур. Практична потреба людини у тканинах для вбрання, оздоблення житла та господарських потреб зумовила масове їх виготовлення в домашніх умовах. Передумови розвитку ткацтва створювалися загальним прогресом матеріальної і духовної культури народу, його соціально-економічною еволюцією. На всіх етапах розвитку ткацтво віддзеркалювало конкретні історичні, природно-географічні особливості, характер господарської діяльності та культурно-естетичні запити українського народу.

Обробка волокон і прядіння ниток з метою подальшого виготовлення тканин були одним з найважливіших домашніх занять кожної селянської родини. Пряли нитки вручну за допомогою веретена.

Первісним ткацьким знаряддям був верстат вертикального типу, основна конструктивна частина якого — вертикально встановлена рама.

Численні археологічні знахідки прядильно-ткацьких знарядь (пряслиць для веретен, кам'яних і глиняних тягарців для витягування основи у вертикальних ткацьких верстатах) засвідчують значне поширення та високий рівень ткацтва на теренах України в період трипільської культури.

Значного піднесення ткацьке ремесло зазнало в добу заліза, у період розквіту скіфської культури.

Тривалий процес еволюції суспільства, зміни культур супроводжувалися доволі повільним удосконаленням ткацьких знарядь, технології виготовлення тканинних виробів тощо. У різних регіонах України археологами знайдені різноманітні пам'ятки ткацького виробництва прослов'янських племен. Ткацтво - це одне з найдавніших ремесел. Воно виникло ще в період первіснообщинного ладу і представляє собою тканини, з яких люди шили одяг. Згодом виникла потреба й утеплити своє житло. В цей період виникли килими. Вони були виконані найстарішою ткацькою технікою-килимовою і прикрашені простим геометричним орнаментом. Згодом стали виготовляти складні килими, наприклад, ворсові з рослинним орнаментом. А в XVIII столітті

килимарство набуло вже великого поширення на Україні. Побутовим було вживання килимів, ними прикрашали ослони, так звані лавочки, столи, скрині, підлоги, постіль, сани, завішували стіни. Килими виготовляли на верстатах двох типів - вертикальних і горизонтальних.

Мистецтво вишивки та ткацтва широко розповсюджене на Волині і є найдавнішим видом орнаменталізації тканин, у яких віддзеркалюється висока художня культура, побут цього краю, творчість його народу.

Тканини виготовляли на території Волинського Полісся ще у глибокій давнині. Археологи міркують, що орнаменталізація їх відноситься до часів неоліту. Такі найпростіші мотиви орнаментів «в ялинку», «в ромби», «трикутники», «хрест» можна побачити і в сучасному декорі народних тканин.

І навіть в часи найбільшого гноблення української нації, коли Литовське князівство, у складі якого перебувала Волинь, підпадає під владу Польщі, зазнає спустошливих наскоків татар, одяг українки був прикрашений вишивкою, цілком заміняв їй паспорт. Якщо в село прибувала незнайома, то не було потреби розпитувати, хто така, звідки? Одного погляду на орнаменти її одягу було досить, щоб визначити, з якого вона села, скільки їй років і навіть чи любить її чоловік, скільки в неї дітей. Усім було зрозуміло, чому в святковий день підтикала селянка поділ плахти /запаски/ і йшла вулицею: так вона демонструвала узори, вишиті по низу сорочки. Багато чого міг прочитати той, хто розумів мову шифру, який майстрині спеціально закладали в орнамент.

Упродовж століть народні майстри створили своєрідну мову, якою вміло користувалися. Окремі види й елементи орнаменту мали власну, лише їм притаманну техніку виконання. Високий художній смак виявився в умінні застосовувати орнамент відносно розміру тканини, її форми та призначення, підбирати матеріал, ритміку чергування смуг, ширину, співвідношення між собою та щодо тла. Все це широко використовувалося в народному побуті для прикрашання житла й одягу, а також мало обрядове та ритуальне значення. Такі речі ще й тепер зберігаються в багатьох сім'ях у шафах, скринях як пам'ять про минуле, рідних, близьких.

Учені-психологи відмічають, що сучасна людина, милуючись орнаментом, насолоджується лише його формальною побудовою. Але в цих гармонійних знаках є ще дещо, бо не тільки прикрасою є орнамент.

Відомий дослідник історії і культури Б. Рибаків писав: «Знайомлячись з дивовижними візерунками, ми рідко замислюємось про їх символіку, рідко шукаємо в орнаменті зміст. А між тим, в народному орнаменті, як і в древніх письменах, відклалася тисячолітня мудрість народу».

На Поліссі і до наших днів збереглися давні техніки виконання узорів, народні назви мотивів і, що найцінніше, самобутній колорит тканин і вишивок. Серед узорного ткання та декорування тканин найбільш поширеною на Волині була техніка ручного перебору — «перетику», «набірування», «ткання під дошку», які в народі називали «вишиванням». Техніка ткання обумовила виникнення геометричних орнаментальних мотивів. Вони представляють одну велику групу в орнаменталізації волинського ткацтва, а деякі елементи орнаменту можна побачити в декоруванні гончарного посуду та у візерунках сучасної різьби по дереву.

Геометричний орнамент багатий і різноманітний. Він найбільш поширений у народному ткацтві та вишивці північно-східної частини Волині: Любешівському, Камінь-Каширському, Старовижівському, Ковельському, Маневецькому, Ратнівському, Любомльському та Шацькому районах.

Особливістю волинського ткацтва було й залишається поєднання активних кольорових акцентів перебірного ткацтва з фактурним візерунком білого чи сірого тла. До предметів хатнього вжитку відносяться скатертини, або, як їх ще називають місцеві жителі, «обруси», «портовини». Переважно вони двопілкові, зшиті посередині з'єднувальним швом (сірими чи кольоровими нитками) або змережені.

На сучасне ткацтво впливають і реалії нашого життя: поруч із традиційними нитками з льону або конопель усе частіше використовуються синтетичні різновиди пряжі — меланж, акрил, тощо, переосмислюються зразки із сусідніх регіонів не тільки України, а й південної Білорусі. У кращих роботах майстрам вдається досягти гармонії кількох контрастних кольорів, уникаючи строкатості.

У візерунковому ткацтві Волинського Полісся основним домінуючим кольором є червоний або вишневий, поєднаний з невеликою кількістю чорного.

У своїх роботах народні майстрині використовують старовинні взірці волинського ткацтва і вишивки, що зберігаються в музеях Луцька, Львова, Києва, у приватних колекціях. Митці творчо

переосмислюють давні зразки, створюють нові сучасні вироби, що мають своє обличчя, методику, настрій, що свідчить про багатство та розмаїття волинського мистецтва, про високу майстерність народних майстрів минулого й сьогодення. Їх вироби позначені багатоманітною художньою уявою та поетичним сприйняттям оточуючого світу.

Українська вишиванка, колір червоний і чорний. Один - то любов, другий - журба. Коли ж говорити про давні традиції цього виду народного мистецтва, то обом їм належить чільне місце. На рушниках, що ними прикрашали свої оселі волиняни, іноді важко визначити, якого з них більше на білому полотні. Скупим було життя на радість, щедрішим на сум. І ділили вишивальниці ті кольори навпіл, вкладаючи у червоний усі свої сподівання.

Орнаменти-обереги, дійшовши до нас крізь тисячоліття, уже багато первісного втратили, але разом з тим відбувся природний відбір і залишилися ті елементи, які були найбільш зрозумілі та характерні, а найголовніше — мали належний естетичний вигляд, адже від уміння створити свій інтер'єр залежав престиж дому, а одяг для найдорожчих людей та для особливо святкових подій прикрашався вишивкою. Удосконалювалися та спрощувалися елементи вишивки, змінювалися навіть техніки виконання. І в наш урбаністичний час вишивка вже активно стала входити у міське життя як символ національного відродження і, може, і як нагадування про родові коріння жителів індустріальних центрів.

У незалежній Україні національно-культурне відродження нашого народу стало реальністю. Усе більше й більше зростає інтерес до минулого своєї Батьківщини, краю, де народився і живеш, де виросло не одне покоління родичів, близьких і знайомих. А святе відчуття Батьківщини починається саме з батьківського порогу, свого села чи міста, вулиці, де пройшло дитинство, калини, яка росте біля порогу рідної хати, маминої пісні і власного родоvodu. Ці почуття передаються з покоління в покоління з молоком матері. Знати своє коріння і свою історію, любити його – це найсвятіша і найдорожча потреба кожної порядної людини. Без знань про все це годі говорити про національну культуру, гідність, самовідданість і менталітет.

Знання свого краю – невід'ємна частина духовності дитини, важливий засіб забезпечення нерозривного зв'язку минулого нашого краю з вітчизняною і світовою історією. Красназнавство покликане стати своєрідним виявом поєднання макро- і мікрорівнів, допоможе дітям читати книгу життя через крихітні частинки минулого не лише очима, а й розумом, самостійно розібратись, куди веде шлях їхніх батьків і дідів, усього нашого народу.

Заглянути в майбутнє неможливо без знання минулого, нашої історії. Наші часи позначені небувалом зростанням інтересу до проблем виробника, але їх розв'язання неможливе без знання досягнень минулого.

Українці здавна займалися різноманітними ремеслами та промислами. Деякі з них збереглися й до наших часів. Особливе місце серед родинних ремесел займало ткацтво.

Ще в добу Київської Русі ткацтво було найпоширенішим ремеслом. На теренах західної України ткацтво починає розвиватися з V тис. до н. е., а на Волині - в 2400-2100 рр. до н. е. та має дунайське походження. Розквіт ткацтва на Поліссі датований XVI- XI ст. до н. е. Літописні записи X-XX ст. вказують на виробництво тканин з льону та конопель.

У книзі «Художня тканина західних областей УРСР» автор Сидорович С. Й. подає такі відомості: «Археологічні дослідження залишків ткацького знаряддя пізньонеолітної доби свідчать, що тканини та інші вироби з волокна вже тоді були загальноживаними... Ткачі племен трипільської культури вміли виготовляти вироби з полотняним та чиноватим переплетенням і були обізнані з технікою в'язання та плетіння».

У писемних джерелах згадується про значну кількість сільських ремісників на Волині у 1570 році, зокрема, в Луцькому повіті - 134, Володимирському - 98. З податкових списків / XVI-XVIII ст./ дізнаємося: одним із видів натуральних податків селян була десятина від збору льону та конопель, що й сплачували у вигляді «мотків».

Щороку сім'я здавала по 3-4 мотки.

Матеріалом для виготовлення ткацьких виробів слугували нитки, які, у свою чергу, вироблялися з вовни, конопель, льону.

Характеризуючи поширення і масовість ткацтва на Волині, один з дослідників ще в 1850

році писав: «Льон і коноплі висіваються в потрібній кількості і щорічний посів цих рослин становить близько 25-ї частини від усього посіву в губернії».

Льон-довгунець вирощувався на території нашої області здавна, але переважна більшість посівів цієї культури (до 60%) зосереджена була в північних районах області. У стеблах льону волокно становить 20-30 % маси, у найкращих сортах - до 32 %.

Цікавим є процес обробки рослинного волокна та виготовлення ниток: сіяли льон, отримували стебла, які при досяганні обмолочували і сушили на сонці. Коли стебла висихали, їх ламали, били в спеціальних м'ялицях, унаслідок чого відходили шматки основи стебла, так звана костриця (грубі, здерев'янілі частини стебла). Ретельніше відділялася костриця за допомогою терниці. Після цього волокно добре просушували на сонячному місці або в печі. На цьому процес виготовлення ниток не закінчувався, бо волокно було грубе. Тому воно ще оброблялося на дротяній щітці чи щітці з свинячої щетини. Лише тоді з вичесаного волокна пряли нитки.

Звичайно, старожили використовували для прядіння коноплі і вовну. Пряли нитки з волокон та вовни на прядках («погас», «кужілька», «коловороток»). На ручних прядках пряли веретеном, закручуючи його пальцями. Веретено з напруженою ниткою називали починком.

У другій половині XIX століття заможні селяни стали використовувати більш удосконалені знаряддя прядіння - ножні прядки. Вони були двох типів: вертикальні й горизонтальні (залежно від розміщення колеса). Саме полотно ткали на ткацьких верстатах, користуючись човником. Із статистичних даних західних районів Полісся довідуємося, що у Волинському воєводстві 20-30-х років XX століття було понад 44 тисячі верстатів, у Поліському - понад 55 тисяч.

Застосовувалися різні типи верстатів (так звані «кросна»).

На верстатах ткали полотно, з якого шили білизну й використовували для рушників та простирадл. Для цього його відбілювали особливим способом. З вовняних ниток ткали килими, попередньо фарбуючи їх. З вовни виготовляли також сукно для пошиття верхнього одягу. З грубого конопляного волокна робили мішкову тканину.

Розмаїття ткацьких виробів свідчить не тільки про потребу селян, а й про вміння окремих родин виготовляти гарні речі, які могли конкурувати з іншими. Наслідком цього було те, що деякі родини отримували замовлення від конкретних осіб.

Сучасне ткацтво добре зберігає традиційний характер виробництва. Але на сьогодні виготовлення ткацьких виробів кустарним способом відходить у минуле. На зміну легким рухомих верстатам, які розміщувались у хаті, прийшли модернізовані прядильні та ткацькі цехи на комбінатах.

І все ж у часи комп'ютеризації і нових форм господарювання ми змушені звертатись до наших самобутніх коренів. Хто знає, можливо незабаром на основі ткацького верстата буде створений новий пристрій для виготовлення тканини незвичайної краси та якості.

З покоління в покоління передавались знання і вміння ткати. Самобутнє народне ремесло живе. Його красі та неповторності не дають згаснути умілі руки закоханих у це ремесло майстринь.

Багато таких майстринь проживає в селі Великий Курінь та Проходи. Ми з дитинства були свідками того, як довгими зимовими вечорами наші бабусі, а потім і мами, сиділи за верстатом і ткали рушники, простирадла, килими. Спочатку цікавість, а потім бажання перейняти, навчитись, спробувати самим і спонукали нас організувати на базі нашої школи творчу майстерню по ткацтву. Ми займалися і вивченням історії розвитку ткацтва в наших селах.

На початку 90-х років педагогічний колектив Великокурінської ЗОШ I-III ст. розпочав роботу з відродження ремесел свого краю таких, як: вишивка, ткацтво, плетіння, різьба по дереву, соломо- та лозоплетіння. Проводились ці заняття на спеціально відведених годинах та в позаурочний час.

Особливо плідною та результативною стала робота з відродження ткацької справи. Для цього тут були всі передумови. Села Великий Курінь та Проходи, звідки діти ходять до школи, в етнографічному плані особливі в районі. Тут здавна процвітає ткацьке ремесло. Нині на їх території налічується близько тридцяти діючих верстатів. Вироби ткацтва сільських майстринь побували на багатьох районних, обласних і навіть всеукраїнських виставках декоративно-прикладного мистецтва. Ці вироби також купують для музеїв, для оздоблення інтер'єрів Українського дому в Канаді та Аргентині. Були замовлення і від української діаспори з Бразилії та Америки. Кілька років підряд у ці села приїжджає директор Українського центру народної культури «Музей Івана Гончара» - Петро Гончар з метою придбання тканих та вишитих речей для свого центру.

Педагоги школи розуміли, що багатівіковий художній досвід односельчан не повинен

зникнути, забутись. Підрастаюче покоління українців має зберегти, відродити і примножити культурну спадщину свого народу.

Знайшовся і керівник цієї справи - вчитель історії Крисько Любов Григорівна, сама залюблена в ткацтво і чудова ткаля. Ткацьку науку перейняла від матері та бабусі, старшої сестри.

У школі було відведено спеціальну кімнату, куди перенесли ткацький верстат, подарований школярам старожилами села. Склали програму навчання, і робота розпочалася.

Спочатку це були уроки народознавства, на яких вивчалась історія розвитку ткацтва, а практичні навички поглиблювали в позаурочний час на заняттях гуртка. Так поступово і сформувалась творча майстерня.

Навчання в майстерні розраховане на три роки. Перший рік дівчатка (а це, як правило, учениці дев'ятого класу) знайомляться з основами

ткацтва, виконують роль помічниць: сучать нитки на цівки, подають і міняють човники, тримають дошку при створенні на полотні орнаменту, перекручують воротило, настроюють підніжки, перемотують мітки в клубки.

На другому році навчання діти освоюють технологію ткацтва, набувають і закріплюють практичні навички, тобто працюють за верстатом, виготовляючи просте полотно із нескладним орнаментом.

І лише на третьому році навчання дівчатка працюють з кольоровими нитками: тчуть серветки, доріжки, рушники, відтворюючи орнамент за зразком та пробуючи їх створити самі.

У школі виготовлено стенд «Наші вироби» - це постійно діюча експозиція, на якій розміщують виткані юними школярями колективні та індивідуальні вироби: рушники, серветки, накидки, доріжки, фартухи та інші речі.

Керівник Любов Григорівна зуміла прищепити дітям любов до цього старовинного ремесла. Дівчатка охоче відвідують заняття, старанно вчать працювати за верстатом, оволодівають непростю технікою ткацтва. Любо дивитися на їх роботу, коли накладені одна на одну нитки творять візерунчасте полотно. І все це робиться з любов'ю, щирістю, добрими помислами. Вироби юних ткаль уже можуть позмагатися з виробами відомих сільських майстринь.

І як результат такої копіткої праці - прийшло заслужене визнання: дитячі вироби із Великокурінської творчої майстерні по ткацтву неодноразово експонувалися на районних та обласних виставках.

У лютому 2000 року шкільні вироби були представлені на VI Всеукраїнському зборі майстрів народних ремесел в м. Києві. Ткаля Юлія Кундік - десятикласниця цієї школи - стала переможцем секції «Ткацтво». Один з рушників, витканий великокурінськими умільцями, був подарований Президентові України Л.Д.Кучмі.

У 2005 році учениця 11 класу нашої школи Бубало Юлія була учасницею VIII Всеукраїнського збору майстрів народних ремесел в м. Києві. У номінації «Ткацтво» вона здобула III місце.

У 2011 році вироби юних майстринь були представлені на Президентській виставці у м. Києві.

У 2012 році учениця 11 класу Мацерук Марія зайняла I місце на обласному рівні Всеукраїнського конкурсу «Моя Батьківщина – Україна» в номінації «Із батьківської криниці».

Багато випусків юних ткаль з Великокурінської ЗОШ пішли в самостійне життя, маючи міцні навички ткацтва. Чи стануть вони в майбутньому справжніми майстрами, покаже життя і час. Але в одному педагоги переконані: ткацтво залишиться для цих дітей тим невичерпним джерелом, яке живитиме серце і душу!

БУЧИНСЬКА ІКОНА ЯК ПАМ'ЯТКА САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Бучин – село, де сходяться Волинь, Рівненщина і Білорусь. Маленька точка, яку на деяких географічних картах годі й відшукати. Далеке поліське село, у якому навіть школа перестала функціонувати. Тут, здається, плинність життя завмирає: забуваються проблеми, зникає буденна суєта, негаразди відходять, а шепіт вітру просить спинитися й замислитися над сутністю буття. Воістину атмосферне місце, де душі стає спокійно та затишно. І не дивно, адже оберегом цього є Бучинська ікона Божої Матері, до якої приклястися приїздять тисячі й тисячі православних паломників з усієї України та Білорусі.

Людей сюди веде насамперед чудотворна ікона Богоматері, котру назвали Бучинською і яка дуже відрізняється від традиційних зображень Богородиці.

Бучинська ікона Божої Матері зображена без Богонемовляти, у вигляді діви з печально-проникливим поглядом очей. З-під розкішного окладу видно тільки обличчя і дві складені молитовно руки, а на голові Богородиці – корона як ознака її чудотворності [дод.А].

Ікона написана олійними фарбами на полотні в західному стилі. Одягнута Божа Матір у срібну ризу з позолоченими нарукавниками та корону.

Знавці іконопису засвідчують древність образу. Вважається, що написано цю ікону у XVII столітті. Образ Богородиці – коронований (це означає, що він чудотворний), зодягнутий у срібну ризу. В основу зображення покладено видіння образу Божої Матері італійським художником Джованні Батіста Сальві. Тому Бучинська Богоматір неймовірно схожа до зображення Мадонни з його картини «Мадонна у печалі» (1640 р.), яка зберігається в галереї Уффіці у Флоренції. Розміри ікони Богородиці – 65x80 см. [3; 54].

Досить своєрідною є ця ікона в композиційному вирішенні. Пряма постава, фронтальне написання лику, пильний погляд Богородиці. Обличчя Діви Марії продовгувате, сповнені суму великі очі спрямовані на глядача. Уже немає тієї гордині, натомість з'являється почуття великої довіри і заступництва.

У зображенні Богородиці підкреслено довгий, тонкий ніс, великі тужливі та сумні очі, все обличчя – своєрідний символ жіноцтва. Малі уста свідчать про відсутність фізичної спокуси й тілесної пристрасті.

У зображенні Богоматері переважають золотистий і жовтий кольори, які символізують кінцеву мету життя християн – Небесне Царство. Білий визначає перетворення небесного на землі, жовтий колір - символ царського, божественного походження.

Ікона знаходиться в переносному кіоті перед вівтарем. До 1960 року Образ Богородиці стояв у вівтарі церкви, і тільки на великі свята її виносили на поклоніння віруючим.

Перша письмова згадка про Бучин датована 1555 роком в «Писцовой книге Пинского и Клецкого княжеств, составленной Пинским старостою Станиславом Хвальчевским в 1552-1555 гг.». На той час у селі мешкали три великі родини («дворища»):

1. Микита Мелехович із синами Сидором, Пилипом та Парфеном;
2. Іван Соболевич із синами Григорієм, Іваном, Василем та Лазарем;
3. Родина Долбницьких [4; 83].

Як і всі навколишні села, Бучин належав українським православним князям Пинським. Селяни відбували їм різні повинності та платили данину: рибу, птицю, хутра, гриби, ягоди. З давніх-давен головним заняттям населення села і всього Полісся було рибальство, мисливство, збиральництво.

Князі Пинські дбали не лише про безпеку своїх володінь – вони вибудовували храми. Ставили божниці з дерева – найдешевшого і найдоступнішого матеріалу в цих краях. Наприкінці XVI – на початку XVII століть на Острівку, серед заплав Прип'яті та Стоходу, зведено Миколаївську церкву. З того часу місце стало святим, а святість набула молитвами предків, з'явленням тут чудотворного образу Пресвятої Богородиці [4;85].

Його походження окутане товстим покровом віків. Народні ж перекази про походження чудотворної ікони такі: повільно принесла її до Острівка, і її знайшли місцеві рибалки. Розповіли про це князю, а той вирішив побудувати тут церкву й помістити в ній ікону. Віряни побачили, що біля образу відбуваються чудесні духовні і тілесні зцілення. Вищою церковною владою це було перевірено і стверджено: ікона має чудодійну силу, її занесли до переліку чудотворних.

Достеменною датою явлення Богоматері невідома, проте припускають, що сталося це у XVIII столітті. Також історія не зберегла даних про число чи рік, однак наші пращури (очевидці події) запевняли, що відбулося явлення ікони на десяту п'ятницю після свята Воскресіння Христового.

Побутує твердження, що первісно образ з'явився в селі Морочне (Рівненська область), але жителі населеного пункту, побачивши сяйво, зневажливо поставились до нього. І це світло від Божої Матері з її чудотворним образом попрямувало далі. Місцеві запевняють, що то ангели понесли ікону.

І от вже згаданого дня, десятої п'ятниці від Великодня, жителі села Бучин посеред заплави річки Стохід узріли неймовірне диво – сяйво, яке випромінювала явлена ікона Богоматері. Оскільки місце образ обрав незвичне, то набожні бучинці натяк зрозуміли й відразу захотіли побудувати на цьому місці церкву. Проте, як згадують старожили, поміщик не захотів віддавати під будівництво цю землю, бо то були хороші угіддя низинного сінокоосу. Він вирішив, що доцільніше зводити храм не в болотистій місцині, а в селі на горбочку.

Так, зрештою, і сталося: перший храм було збудовано на високому гарному місці в урочищі Дринище. Певна річ, що туди перенесли ікону. Проте стався дивний випадок – однієї неділі, прийшовши до церкви, люди не побачили там Матінки Божої. Знайшли святиню знову ж таки посеред болота – на дубовому пеньку саме на місці явлення. Бучинці подумали, що то чийсь невдалий жарт, тому повернули ікону в храм Господній. Проте наступної неділі історія знову повторилася. Такий знак Божий остаточно переконав тамтешніх жителів, які розібрали церкву й перенесли її на місце, де побачили дивовижне сяйво [2; 5].

Ще одним дивовижним фактом є те, що коли розливається Стохід, то пройти до храму можна лише дерев'яними кладками. Але варто тільки увійти на подвір'я, як ноги відчувають повністю суху землю. То чи це не дива? Після такого взагалі не має виникати сумнівів, що Богородиця сама обрала те місце, тому його й оберігає.

Перший храм було збудовано на честь святої великомучениці Параскеви. Але під час Першої світової війни церкву було знищено: солдати її оскверняли, заїжджаючи всередину кінями, а згодом частково розібрали і взагалі спалили. Загалом під час Першої світової війни австрійці дуже агресивно поводитися щодо релігійного питання.

Дерев'яні хрести на цвинтарі військові порізали на дрова для опалення вокзалу. Так-так, у це годі повірити, однак тоді до села вела вузькоколійна залізниця.

Тому, відчуваючи загрозу, впродовж чотирьох років люди переховували святиню в себе. Лише 1923 року церкву місцеві жителі відбудували, та вже на честь святителя Миколая [дод. Б]. Відтак досі в Бучині святкують два престольні празники.

Оскільки кінець травня приблизно співпадає із часом знайдення ікони, тому на храмове свято Миколая (22 травня) люди йдуть хресною ходою. Вона була започаткована давно – ще за Польщі, до війни. Перша фотографічна згадка пішої ходи, яка зберігається в церкві, датована 1937 роком [дод.В]. Нині хресний хід проводять із Любешова до Бучина (близько 15 км). Проте є свідчення, що раніше паломники йшли із білоруського Пінська, із Пнівна Камінь-Каширського району, із Рівненщини. Тому люди оповідають, що перед святом Миколая в околицях Любешова важко було знайти вільну кімнату для ночівлі – така велика кількість вірян хотіла заночувати, щоб уранці вирушити до ікони [4; 92].

Сила зцілення бучинської святині набула такого розголосу, що у 1930-х роках існував проект облаштування в селі скиту одного з жіночих монастирів. Однак тогочасна польська влада вкрай негативно сприйняла таку ініціативу через зрозумілі причини: вона передусім була зацікавлена в поширенні католицької віри, але аж ніяк не православної.

Під час Другої світової війни бучинці, навчені минулими бойовими діями, усвідомлювали: від ворога святиню потрібно рятувати. Тому місцевий житель Кирило з товаришем загорнули ікону та сховали глибоко під короневищем вивернутого дерева аж за річкою Старий Стохід посеред заростей. Чужинець туди боявся йти, а ті вояки, які ж все ж насмілювалися відправитися на її пошук, безслідно зникали. Тож усі чотири роки Божа Матір була захищена водою, рослинністю та синьою глиною, аж поки із села не пішли загарбники [дод. Д].

Але це аж ніяк не єдина спроба сплюндрувати Миколаївських храм та Бучинську ікону Божої Матері. Зі спогадів нинішніх жителів села, у 1961 році совітські пропагандисти дерев'яну церкву закрили та перетворили її на господарське приміщення: мололи сінаж та ремонтували трактори. Усе ж церковне майно та ікони скомандували повантажити на машину та перевезти в село Деревок Любешівського району.

Бували й інші посягання на святиню. Скажімо, у 2007 році стався прикрий випадок: ікону викрали з храму. Ще до того велися розмови про реставрацію образу, адже він пережив дві війни та переїзди, що не могло не позначитися на стані зображення. Але один із жителів чи то із

ревнощів, чи то із сердощів вигукнув: «Якщо ікона така чудотворна, то нехай сама себе зцілить». І от у першу неділю Великого посту 2007-го її було викрадено [5; 3].

Народній печалі не було меж, адже скільки років відбувався хресний хід та молитви. Усі вірячи не на жарт перелякалися, що вже не побачать свою ікону. Настоятель храму приїхав і виявив, що ікони немає, але хрестик з корони залишився. Тому було вирішено наступний травневий хресний хід не скасовувати, а вже десь пізніше спробувати зробити копію ікони. Як розповідала Ганна Сухаревич, учителька місцевої школи, «наш Бучин тоді ніби постарів, поменшав, занімів, а жителі села відчули, що втратили щось найрідніше, найближче серцю. Тінь смутку, жалоби і печалі впала на село. Люди плакали, молились і надіялись на диво».

Проте минав Великий піст, під час якого кожного Богослужіння люди молились про повернення Богородиці. Тим паче, що старші жінки були твердо переконані: святиня неодмінно знайдеться, адже неодноразово в історії на неї посягали, проте вона завжди верталася на своє місце. І в останній тиждень посту перед Вербницею ікону знайшли на прикордонні з Білоруссю в Дольську. Був чийсь телефонний дзвінок на чергову дільницю МВС, який повідомив: «Приїдьте, заберіть ікону». Проте, що спонукало викрадачів залишити на кордоні викрадене чи що їх зупинило, до цього часу таємниця.

Так ікона повернулася до віруючого люду, а про реставрацію заговорили з новою силою. Представники духовенства порадилися з тогочасним керуючим Волинською єпархією УПЦ Митрополитом Луцьким і Волинським Ніфонтом і таки дійшли думки, що то був знак: Бучинську ікону Божої Матері треба відреставрувати. Її було перевезено до Музею волинської ікони, де майстри вправно зробили свою справу. З березня по травень 2007 року ікона Богородиці знаходилася на «лікарняному ліжку» в Музеї Волинської Ікони в Луцьку. Опікувався її «здоров'ям» художник-реставратор Анатолій Квасюк.

Тож нині ми можемо споглядати образ в оновленому вигляді. Опісля був зроблений і кіот.

Відтоді бережуть прихожани та духовенство реліквію, мов зіницю ока, а перипетії з нею ще більше зміцнили віру краян. У Бучині вкрай категорично заперечують можливість передачі образу до музею чи тимчасово в інші храми, щоб до ікони могло приклястися більше людей. Тут переконані: це їхня святиня, вона не має покидати село, інакше – чекай біди [5;4].

Люди залишають село, яке їхні пращури обрали ці землі ще у XVI столітті, і актуальним на ту пору були наявність лісу та річки. Тепер же пустки-хати кожна друга. Місцеві жителі говорять, що сталося це після того, як закрили школу. Колись до неї добиралися човнами діти із сусідніх Свалович, які нині стали селом-музеєм, і так само човнами їхні батьки припливали Стоходом у Бучинську церквицю. Тепер рятувальником і годувальником села є інтернат для престарілих, який розташували в приміщенні колишньої школи.

Село Бучин на Любешівщині тримається за ікону, як за останню надію вберегтися на білому світі. Щороку на Миколу у травні до Бучинської ікони сходяться паломники. Люди вірять у надзвичайну силу образу зцілювати від недуг.

Попри намагання осквернити та вчинити наругу, чудотворний образ чимало православних зцілив та врятував від недуг. Перед Бучинською іконою Божої Матері було здійснено багато чудес як у давні часи, так і в часи сьогодення. Хто сюди приходить – отримує по своїх проханнях. Багато чого не розповідається через скромність людей, але щорічне велелюддя паломників свідчить про те, що Матір Божа нас чує і що саме вона є покровителькою поліського краю.

Дивовижний образ з'явився у Бучині кілька століть тому. Зцілює і незрячих, і неходячих, і тих, хто не може мати дітей.

Один із найяскравіших таких випадків пригадують очевидці й донині. На ім'я о. Степана Мельника, який на той час був настоятелем Бучинської церкви, надійшов лист, де повідомляється випадок, що стався ще 1929 року. Автори листа – сестри Ольга та Євгенія Гембицькі, уродженки сусіднього з Бучином села Ніговиці (нині сестри проживають у Пінську).

Ось що вони пишуть: «Отче Степане, просимо пробачення в Цариці Небесної і у вас за те, що довго мовчали про милість Богоматері до брата нашого Василя. Народився він 1925 року. У сім'ї був п'ятим. У 1926-му, якось після Пасхи, прийшов до нас родич та просив разом сходити у ліс, щоб надерти дранки для плетіння коробок на ягоди та так підзаробити трохи грошей на харчі. Мама взяла із собою малого Василя до лісу, йому вже виповнився рік і він почав ходити. В лісі дитина почала голосно плакати і нічим її не можна було заспокоїти. Після цього випадку минуло три роки, але хлопчик більше на ноги не став. Одного разу безутішній матері після молитви у сні з'явився старенький дідусь і втішливо мовив: «Не плач, а візьми воску, зліпи із нього ніжку і велику свічку та занеси у Бучин до ікони Божої Матері».

Прокинулась мати, зраділа і зробила, як велів дивний старець. Набожний чоловік на ім'я Оксентій (жив такий у селі) зсукав свічку. У церкві замовили молебень, слізно молили Божу Матір про допомогу. Поки вернулися додому (а до села вісім кілометрів), Василько наш уже ходив по хаті. Слава Тобі, Царице Небесна, за Твої великі милості! Нині наш брат проживає у місті Жовті Води Дніпропетровської області і все життя пропрацював ковалем. Земний уклін бучинському храму і вам, отче Степане. Нехай Боже благословення буде на всі Ваші справи».

Відтоді гості з Білорусі жодного року не пропустили хресного ходу. Навіть зараз, попри поважний вік, жінки все одно є паломницями на 22 травня, а в подарунок власноруч виткали рушника [6;7].

Отець Сергій Кульчинський, настоятель храму села Бучин в 1936-1942 роках, у своїх спогадах, записаних донькою Валентиною, згадує життєве випробування, яке йому щасливо пережити допомогла Бучинська ікона Божої Матері.

«У 1938 році після свята Покрови випав маленький сніг. Вранці о 7 годині я встав і пішов давати раду господарству. Іду назад до хати і бачу мій маленький син Славчик в одній сорочці біжить до мене. Застудився він тоді страшенно. Через кілька днів температура почала підніматися. Ми рятували, як могли, домашніми способами, привозив фельдшера, та все мало допомагало. Температура різко підіймалась. Поїхав я до лікаря в Любешів, він оглянув Славчика і сказав, що в нього бронхопневмонія – запалення обох легень і бронхи. З кожним днем йому ставало гірше, лише молитви в храмі перед Бучинською іконою змогли сотворити чудо, наш Славчик невдовзі одужав».

Також є відгуки жінки, свекрухи якої ікона зцілила від глухоти: «Навіть не сама ікона, а її маленьке фото. Свекруха прийшла з вечірні та дуже журилася, що не може чути в церкві службу Божу. Плакала до ікони, просила Божу Матір надати їй можливість чути. І коли на наступний день пішла до храму, сама здивувалась, що чує, як звершується літургія. І це диво сталося з нею на 86 році життя» [6; 6].

У «Провінційній газеті» за 22 червня 2006 року Хаврона Тишковець із села Мутвиця Зарічнлянського району Рівненської області свідчить: «Одній жінці в нашому селі, коли тріпали льон, потрапило в око сміття. Око розпухло і почало гноїтися. Осінь, зиму і весну аж до Миколи мучилася. А коли прийшла до Бучина і помолилась перед святою іконою, рану прорвало, і невдовзі жінка одужала».

Вражає історія ще однієї білоруски, яка прийшла до ікони як уже до останньої надії, адже вдома помирала її дитина. Матір просто просила Богородицю змилостивитися над чадом і полегшити болі. Коли жінка повернулася додому, радості не було меж: на превеликий подив лікарів дитина пішла на поправку, а згодом одужала.

Зовсім свіжим є випадок подружжя Ковальчуків з Бірок Любешівського району, яке аж сімнадцять років не могло мати діток. Що вже тільки бідолашні не перепробували – і спроби народних цілителів, і сучасну методику репродуктивної медицини. Останні гроші з хати виносили, аби спробувати щоразу нове лікування від безпліддя. Проте тільки молитва біля Бучинської ікони допомогла. І тепер із маленькою донечкою Богданою вони також приїздять вшанувати Божу Матір [7;5].

Загалом же подібна ситуація сталася із жінкою з Нововолинська, яка сім років не могла завагітніти. Однак, давши обітницю Богородиці, через певний час народила. Також бучинці добре пам'ятають чоловіка, який замолоду дуже хворів та постійно жалівся на головний біль. Однак молодик почав молитися та просити здоров'я, і все минуло. Тепер він обіймає високу посаду, однак про ікону не забуває.

Не злічити зцілених, адже щороку на поклін ідуть тисячі людей, і в кожного своя біда. Бучинці розповідають, що на хресний хід, бувало, приїжджало близько трьох тисяч паломників.

Щороку, на літнього Миколи 22 травня, море людей вирушає у 15-кілометрову прощу – від села Зарудче до села Бучин на Любешівщині. Цій традиції – понад століття віку. Йдуть поклонитися образу Бучинської ікони Божої Матері з усієї Волині, з Рівненщини, Львівщини, сусідньої Білорусі. Видовище – неймовірне. До села, яке ледве-ледве тримається на світі через невелику кількість мешканців, пливуть і пливуть люди. Серед них чимало, кому Богородиця дарувала зцілення.

Свідки розповідають, що особливого полегшення біля Чудотворного Бучинського образу зазнають люди з серцево-судинними захворюваннями. Тому чимало людей несуть з собою до храму зелені гілки багуну – лікарської рослини, яка цвіте саме на свято, і прикладають до ікони.

Чудесні зцілення, які постійно здійснюються через ревну молитву до Богородиці, вже кілька століть підряд притягують до Бучина християн Волинського, Рівненського та Пінського Полісся. Так, у 1939 році на храмовому святі було більше двох тисяч прочан, а літургію служили 20 священників на чолі з єпископом Камінь-Каширським, вікарієм Поліської єпархії Антонієм (Марценко).

Коли в дев'яностих роках постала незалежна держава Україна, у Бучині стараннями жителів села, під керівництвом старости церковної громади Миколи Ілліча Левковця відновили закритий у шістдесятих роках храм і повернули на своє почесне місце Чудотворний Образ Богородиці. Кому хоча б один раз пощастило відчутти на собі всепроникаючий погляд Богородиці, той знову і знову мріє побувати в Бучині і скласти подячну молитву перед її Образом.

Бучинська ікона – це найдавніша та найцінніша сакральна святиня нашого району. І тому сьогодні, коли в незалежній Україні існує свобода віросповідання, знову актуальним стає питання створення біля чудотворного образу Богородиці Бучанського православного монастиря, який буде центром духовного і молитовного єднання.

У селі Заріка Любешівського району встановлено пам'ятний знак із зображенням Бучинської ікони. У 2006 році створено список з Бучинської ікони Божої Матері.

Перед Бучинською іконою Божої Матері було здійснено багато чудес як у давні часи, так і в часи сьогодення. Хто сюди приходить – отримує по своїх проханнях. Багато чого не розповідається через скромність людей, але щорічне велелюддя паломників свідчить про те, що Матір Божа нас чує і що саме Вона є покровителькою поліського краю.

Додаток А

Бучинська ікона Божої Матері (1938р.)

Додаток Б

Бучинська ікона Божої Матері (сучасний вигляд)

Хресний хід з чудотворним образом Бучинської Божої Матері (1937)

Додаток Г

Із спогадів Токарчук Анастасії Кирилівни, 1935 р. н., жительки села Бучин Любешівського району Волинської області.

«Мій батько покійний возив її ховати зі своїм товаришем Юхимом. Заховали в скрині. Ніхто не знав, де, тож коли ми повернулися з евакуації (у сорок четвертому всіх бучинців радянська військова влада вивезла й розселила по селах району), вони удвох попливли човном по неї. Але наразилися на німецьку міну. Юхим загинув на місці, а батька поранило в спину. З тим осколком і проходив до смерті. Оскільки поранення було важким, попливти по ікону він уже не зміг, розповів односельчанам - і ті привезли її до церкви. Та недовго вона там побула – у шістдесяті нашу церкву безбожники закрили, всі ікони й інше начиння вивезли в Любешів і скинули в якийсь підвал. Було б там усе й пропало б, та бучинці впросили районне начальство передати деякі реліквії в Деревок, де була діюча церква. Так Бучинська Божа Мати і пробула там до дев'яностих – коли відновили службу в нашій церкві. Тоді ж і почалися до неї хресні ходи з Любешова – на травневого Миколая.

Додаток Д

Настоятелі церкви Св. Миколая в селі Бучин

Настоятель церкви	Роки служіння у церкві
Іларіон Цирількевич	1848-1863
Ігнатій Прушинський	1870-1875
Михайло Малевич	1876-1892
Фома Тумилович	1892-1895

Олексій Данкевич	1895-1900
Василь Оберман	1900-1915
Василь Миколайович Белоголовік	1922-1926
Євген Кваченюк	1927-1930
Іоан Лозицький	1931-1933
Микола Роздяловський	1933-1935
Сергій Євгенович Кульчинський	1936-1942
Павло Ісакович Семенович	1943-1945
Никон Якович Наумович	1946-1948
Іван Петрович Вереніч	1948-1959
Степан Савович Мельник	1992-2006
Георгій Андрійчук	2006-по наш час

Список джерел та літератури

1. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся: краєзн. слов. – від найдавніш. часів до 1914 р. – Вінніпег, 1984-1986. – Т. 1-2.
2. Рожко В. Святиня в заплавах Стоходу і Прип'яті // Нове життя. 2010. – № 26. – с. 4-5.
3. Дацюк І. Пам'ятки сакрального мистецтва Волині на межі тисячоліть // Матеріали VII Між. наук. конф. (27-28 листопада). – Луцьк. – 2000. – с. 54.
4. Бишевич П. К., Журавлюк І. С., Клубук П. А. Любешівщина: з глибини століть – у майбуття: Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк: Надстир'я, 2004. – 228 с.
5. Муляр М. Викрадення Бучинської святині // Нове життя. 2007. – № 11. – с. 3-4.
6. Зубчук К. Про зцілення до Бучанської Богоматері // Волинь. 2014. – № 19. – с. 1,6,7.
7. Павлюк О. Молитва перед образом Бучинської Богородиці завжди // Вісник. – 2017. – № 47. – с. 4-5.
8. Муляр М. православний монастир в Бучині // Нове життя. 2006. – № 37. – с. 11-12.
9. https://uk.m.wikipedia.org/wiki/Бучинська_ікона_Божої_Матері

**Андрусик Лариса,
Бартошик Світлана,
Матюк Галина,
Сацук Тамара**

НАПИЙМОСЯ ВОДИЦІ ІЗ НЕВМИРУЩОЇ КРИНИЦІ

Усі ми приходимо в цей світ для добра та щастя, для радості жити на користь людям і собі на втіху. Колись квітуча поліська земля з її дзвінками борами і тінистими дібровами, голосним лелечим клетотом, барвистими килимами лугов і заплав нині все частіше вкривається димами пожарищ, торф'яною і чорнобильською пилюгою. Зникають болота, озеречка, урочища, гинуть села. Вітри безвідповідальності, непам'ятства, чужинецькі вихори з космічною швидкістю стирають з лиця землі і наших душ сліди найкоштовніших духовних та матеріальних надбань предків. Тож маємо рятуватись. І порятує нас чиста криниця, що омиває коріння дерева життя українського народу й поліщука зокрема. Причастімося дзвінкою джерелицею, і вона напоїть нам душу, і змиє полуду з наших очей. Повертаймо собі й дітям нашим мову рідної землі, її красу і силу, історію свого краю, його традиції й пісні.

Сконденсованою енциклопедією життя нашого народу від найдавніших часів до сьогодення є весільний обряд, адже в усі віки великого значення надавалося створенню сім'ї. Всі дії, ритуали, пов'язані з закріпленням родинного союзу, мали головну мету: допомогти двом створити міцну дружну родину, виростити хороших дітей. Недаремно слово «шлюб» бере свої витoki від слова «шлюб» (шлюбитися).

Нова родина засновувалася на порядності, правдивості і доброчесності. Суворе дотримання відповідних вимог, виконання всіх ритуалів мали забезпечити прихильність долі до молодої сім'ї.

Весільний обряд увібрав у собі погляди на шлюб, сім'ю, продовження роду. У ньому надзвичайно вдало поєднано глибокий зміст із поезією, музичним супроводом і драматичною дією, у яких яскраво проглядає щира добра душа, гострий розум і поетична вдача нашого народу.

Традиційно поліське весілля розпочинається із сватання. Сватів засилають парубки. Сватання відбувається найчастіше в п'ятницю або в неділю чи середу. У його здійсненні беруть участь батько хлопця, дядьки та хрещений батько. Головна роль відводиться чоловікові, що добре знається на народних звичаях, має веселу вдачу, говорун і дотепник. Найчастіше під час сватання

сватачі грають роль мисливців, що висліджують підстрелену ними куницю, або покупців, які шукають теличку. Згодою на шлюб свідчили рушники, якими перев'язувала дівчина сватів. Причому мати опосередковано хвалила свою дитину: «Йди, йди, дочічко, да давай чим людей пов'язати. Чи, може, нищо ни надбала да із стиду піч колупайш? Ни вмiла матира слухате, ни вчилася прести і ткати, ни настаралася рушничків, то в'яжи хоч валом, коли й той ще в тебе є».

Батько дівчини на сватанні повчає майбутнього зятя: «Гляде ж, зятько, жінку свою бий і врано, і ввечери, і встаючи, і лягаючи, і за діло, і біз діла. А сварися з єю однуть. Ни справлей для її вдежи, вдома ни сиде, а вайся по шінках да по чужих жонках. То з жінкою в парцида з дитками якраз і підити в старце. А ти, дочко, чоловікови ни спускай, ни в чому його ни вважай. В пічі зроду ни клопочи, хай павутиннем заснується піч. От вам і вся моя річ. Віте не малейкїї, саме розум маїте і єк вам жити – знаїте».

На завершення сватання приходили дівчата і співали журливих пісень.

Мiне запiвають,
Ручiйке прiбiвають
Сирею сирецию,
З чужою чужаницию,
Щоб була молодещию

Пушла дiвoйка в щерiї бори в ягудке,
Набрала вона золотей кубочок ягудок,
Принисла вона своiй матухне до ручок.
Ой ни iстимеш, моя матухно, ягудок,
Коли впустила золотий кубочок iз ручок.
А iстиме моя свiкрухна ягудке,
Коли зловила золотей кубочок у ручке.

Ой улитив соловейко в вишневиї сад
Да й ударив крилоньками в виноград.
Чи є моя голубойка, чи не має?
Чи з другими голубами гуляє?
Ой приїхав Васелько з дороге
Да й ударив пудкойками в порогє:
Чи є моя Ганнойка, чи не має?
Чи з чужими панами гуляє?
Ой учора гулела з панами,
А типерке гулетиме з нами.

Приходю од сусiдий я,
Мiне запiвають,
Мед-горiлочку носять,
Мого батийка просять:
«Батийку, да голубойку,
Оддай нам свою дiвoйку».

Батьки погоджують дату весілля й обидві родини посилено готуються до весільної гостини.

Важливим атрибутом весілля є коровай, який випікають у п'ятницю напередодні весілля в молодого. Для цього запрошуються спеціальні коровайниці, головна вимога до кожної із них: щаслива у сімейному житті, не вдова. Перед випіканням короваю мирилися навіть із тими членами родини, з якими були раніше посварені.

До цього часу збереглася традиція випікати цей особливий хліб не лише з припасів родини, що справляє весілля, а й з принесеного коровайницями. Тому жінки несли яйця, масло, борошно. Хоч випікається кілька хлібин, та прикрашалася тільки одна: шишками, двома голубками, колосками, зірками тощо.

Ой де ти, Колічко, воду брав,
Чим ти свого коровай розчиняв.
Ой брава я воду з кринице,
Розчиняли коровай сестреце.
Ой брав я воду з відра,
Розчиняла коровай мати моя.

В нашого Іванка є дві сестри,
Спiкли короває на всьoй стiл.

Зверху золотом облипеле,
Всиридину місяця вложили,
Уложили місяця ще й зірку,
Поїдимо Йванкови по дівку.

Використовується усе замішане тісто. Траплялося, що хлібини виростали такими високими, що не проходили в отвір печі. Тому приходилося розбирати вустя печі, а сам коровай залишався недоторканим, бо це непростий хліб. У поліському весіллі є два види коровайних обрядів: випікання і ділення цього святого хліба, яким і завершувалося весілля.

У суботі ввечері до молодої також сходилися дівчата, які готували вінки. Вони співали журливих пісень.

Віли дівойке віночки
З зеленої рути сердечко.
Звіла й молода ди й покотила
По вішневому садочку.
Котися, котися, віночку,
По батьковому садочку.
Бо міні вже тре прівікати
У чужого батька у хате.

Підтвердженням єднання із минулими поколіннями є звичай у день весілля просити благословення. Розпочиналося весілля в молодій, до якої сходилися її гості та приходили гості молодого. Вставши зрання і святково одягнувшись, молода просила благословення у батьків, братів, сестер, усіх хатніх. Якщо молода була сиротою, то йшла на кладовище до могили батьків.

Родина молодого після короткого пригощання перебиває хлопця грішми і вирушає до молодої. Біля свого порога мати обсипає сина житом, а батько кропить свяченою водою. По дорозі свахи багато співають.

Ти, червона каліно,
Не стий над водою.
Не махай квіточкою.
Не давай тестю знати,
Що їдемо його грабувати:
І з комо ройки понисемо,
І з оборойке повідемо,
А з хатойки з собою візьмемо.

По дорозі до дівчини молодого перепиняють хлопці з села з вимогою заплатити їм посільщину.

Але і в молодій ще доведеться постояти під порогом, бо розпочиналася весела і жвава торгівля: брат, дівчата вимагають викуп за молоду.

Наступна дія весілля – поклоніння хлібові, висловлення вдячності батькам, що годували, рослили, вивели в люди, а нині віддають заміж. Старший сват тричі обводить навколо стола, застеленого святковою скатертиною і на кожному розі якого лежить хлібина, молодих, що тримаються за рушник. Молоді кланяються батькам, ті благословляють їх на щасливу сімейну долю.

Мати, виряджаючи молодих до церкви, обсипає їх житом, цукерками і грішми. По дорозі молоді низько кланяються кожному зустрічному. Нікому не можна було переходити дорогу молодим.

Сусідойки, вороге,
Да не переходьте дороге.
Нихай пірйде Господь - Біг,
Нихай пірйде батько мій.

Нихай пірїде місяць-зора,
Нихай пірїде мати моя.
Ой кланяйся, Ганночко, поклоняй,
Ни старого, ни малого ни минай.
Поклоняйся Ганночко, низейко,
Бо вже твоє вінчання близейко.

Зворотньою дорогою співали веселих пісень.

Заїржели кони в зилений дуброви,
Почула мати в новій комори:
Цитьте, сусїде, ни гомонїте,
Вже моя дочка з-пуд вінце їде.
Ой їде, їде, косоїка має,
На правїй ручци перстень сіяє.

Після вінчання батьки зустрічають молодих на порозі хати і пригощають медом і калачами.
А далі починалося застїлля. Першими за стіл запрошують сватів. Родина молодої пильно стежила, щоб вони були гідно пошановані.

Бита дорожїйка од припїчка до стола,
Сваничка ходила, гостойке просила:
Госточке живїтеся, на нас не дівїтисе,
Бо ми в своїй хате мусимо вас прохати.
Ой веп'їмо кубочок, веп'їм два.
Годовали дівойку ни рік, ни два.
Ой ми її годовали, хїтале,
Поке її вісіллїчка дуждали.

Незчисленну кількість гарних пісень буде переспівано, у яких свахи величають господарів, господинь за добре пошанування, багаті найдки й напої:

Нима того на силі,
Що у свата на столі.
Є що їсте, є що пите,
Є кому і попросите.

Невід'ємним атрибутом весїлля є перепїй як вид колективної допомоги на майбутнє господарювання.

Роде наш хорошїй,
Ни шкодуй ти грошїй,
Пріступайте до хате
Молодих спомагати.

Подарунки супроводжувались влучними висловами:

- дарую вам грошей, щоб було у вас життє хороше,
- дарую портовину на чотири канти, щоб було чотири сини і всі музиканти,
- дарую мірку гороху, щоб мали сина до року,
- дарую вінок цибулі, щоб один одному не давали дулі.

Весь обряд весїлля супроводжують веселі музики: гармошка і бубон. Після застїлля гості ішли танцювати. Традиційними до цього часу залишаються полька із частівками, «Краков'як».

Весїлля в молодої закінчується хвилюючим обрядом: обтанцювання дівчат та знімання вельона. Усі дівчата вважають за честь затанцювати з молодою, тому танець відбувається тривалий час. Після пригощання і танців наречена прощася зі своєю родиною, щоб їхати до молодого додому. А гості тим часом співали:

Даймо дівойце цибульке в віче,
Щоб заплакала од матире йдучи.
Од матире свеї да й до чужеї,
Да й до свїкрухе, да й до лихеї.
Ой чи тобі, мату хно, жель ни жель,
Що ти міне протів ночі оддаєш,
Що ти міне протів ночі оддаєш,
Що ти міні провудника не даєш.

Даю тобі, дитятко, провудника,
Висилаю з тобою братика,
Даю тобі провудницю,
Висилаю з тобою сестрецю.

Ни баре, матухно, ни бари,
Ти для міне вічеройке ни варе,
Бо в міне свікрухна домує,
Вона міні вічеройку готує,
Бо моя свікрухна вдома,
Вже для міне вічеройка готова.

Сядьмо, батийку, повічераїм з тобою,
Повічеравши, да розділимось з тобою.
Тобі, батийку, сіне, хата, комора,
А міні, батийку, скреня, піреня, корова.
Тобі, батийку, сіне, хата, новий двір,
А міні, молодий, скреня, піреня, рабий віл.

Ой ни ходе, матухно, за мною,
Бо ни все ж я біру із собою,
Кідаю слідойке по двору,
А дрібніі сльозойки – по (на) столу.
На добрануч, батийку, на добрануч,
Бо вже я йду од тибє на нуч,
Вже я йду за ріки,
Вставайтися, батийку на віки.

Ой, серу наш білий,
Ой, зятю наш мелій,
Да гляде ж нашої дочки, як голуб голубочки,
Ни бей її нагайкою – називай хазяйкою,
Ни бей її на юлойце – покарай в коморойце,
Ни бей її дубцем – покарай її слувцем.

Ой сваточке да голубочке, просим вас,
Щоб ни було кривди Ганннчкє у вас,
Щоб ни стояла темної ночі пуд вукном,
Щоб ни втирала дрібніі сльози рукавом.
Щоб ни була комо ройка за хатку,
Щоб ни була сусідочка за матку.

Другий день весілля – понеділок (перезов). Весільний обряд у понеділок включав ряд дійств, які символізували приєднання молодої до сім'ї молодого. Того дня весільним домом була хата молодого, куди прямували гості молодої.

Ранком дружки приносили молодій їсти. Накривали стіл, пригощали, допомагали молодій прибрати хату.

Після дружок у хаті молодого збиралася його родина, коротко пригощалися, відбувався перепій молодого і розпочинали підготовку до зустрічі презви – родини молодої. Хлопці вбиралися в циган, когось вбирали в одяг молодої, готували велику ляльку, нібито молода встигла народити дитину, а вони її виростили.

Тим часом молодий разом із дружком їде запрошувати родину молодої в гостину, яка рухається селом, співає, жартує, зачіпають перехожих. Намагаються їх поцілувати, щоб вимазати (бо, як правило, були розмальовані). Дійшовши до порога молодого, презви співають:

Вийди, Гальочко, вийди – (2р)
Не знатимеш кривди,
Прийди до родойку,
Розкажи про пригодочку –
Забирем додомойку.

Коло порога киплять веселощі, сиплються жарти, усі чекають на молоду. Але замість неї їм посилають перевдягнутих старих жінок. Наостанок виходить перевдягнута молодичка з «дитинкою» - лялькою на руках, виправдовується, що заставили довго чекати дорогих їй гостей,

вона теж намагається видати себе за молоду. Та їй це не вдається. Перезв'язки вимагають прислати молоду.

Нарешті з'являються винуватці торжества в супроводі батьків молодого. Вони виносять калачі з медом, пляшку горілки, чарки. Батьки й молоді кланяються перезв'язкам, пригощають усіх. Родина дівчини співає:

По подвір'їчку
Біла ластовийка літає,
Молодая Гальочка
Свого татойка вітає.

Біла пчілояка кругом столу літає,
Молода дівочка родину вітає.
Ой вітай, вітай, моя дитенойко,
Да свою роденойку

Після цього сідають за столи, пригощаються. Згодом танцюють, співають, жартують. Так веселяться кілька годин. Увечері старший сват від імені господарів запрошує всіх на вечерю. Сідаючи вечеряти, думають, як поділити коровай. Цього моменту чекають усі. Молода перев'язує старшого дружка вишитим рушником. Він виходить до комори й повертається з короваєм на таці чи на вічкові від хлібної діжки. Дружок високо над головою тримає святий хліб. На кожному порозі, які проходив з короваєм, він, пританцьовуючи, обкручувався. Таке обкручування дружка з короваєм у дверях – символ сходу сонця – мусить принести молодцям щастя і добробут. Свахи при цьому співали:

Дружок коровай нисе,
Наміткою трясє.
Хоч трясє, не трясє,
А нам коровай нисє.

Старший сват звертається до присутніх:

Благословіте, чесна бесідо, коровай поділити.

Присутні відповідають:

Хай Бог благословить. (І так тричі).

Тоді дружок підходить до короваю, знімає квіти, зрізує вершечок, шишки і віддає молодим, примовляючи: «На тобі, Гальо, крайчика, щоб уродила Миколайчика». Тоді розрізає коровай.

І надалі дружок в коровайному обряді виконував основну роль – він ділив коровай і роздавав його. А родина молодого в цей час співає:

Дружок коровай ріже,
А в його сопель лізе –
Дайте деркачище
Пудгерти соплице.

Коровай краями на столі перед молодими. Нерозкряним залишали лише денце. Дружок клав шматки розкряного короваю на тарілку і разом з чаркою горілки підносив спочатку батькам, а потім частував хрещених батьків і всіх інших родичів. До короваю дружок припрошував словами: «Де це тут є молоді (молодого) батько (хтось інший), це дар Божий прийняти?!» За цей дар родичі обдаровували молодих, залежно від матеріальних можливостей, земельним наділом, худобою, бджолами, полотном тощо. Обмін дарами, на перший погляд, був неадекватним, бо за свій дар гості отримували лише шматок короваю. Проте цей обмін був глибоко символічним: адже хліб – найбільша святиня нашого народу. Вручаючи молодим подарунок, гості обов'язково висловлювали свої побажання молодій сім'ї, здебільшого в жартівливій формі:

- Я їм дарую бджоле на зеленім дубі, щоб молодий і молода цілувались у губе!
- А я дарую їм на вербі сороку, щоб молоді кликали на хрестене до року!
- Даруємо молодем коробку глине, щоб до року були хрестине!
- Даруємо дуба з ралом, щоб син був гінералом!
- Дарую гроше, щоб були діти хороше.
- Дарую мішок цибулі, щоб не давала свікрусе дулі.
- Дарую гроше на житте хороше.

Завершується дарування. Коровай дістався всім. За неписаними правилами, одержаний шматок приносили додому, ним пригощали всіх рідних, сусідів. Спідня частина короваю завжди діставалася музикам.

Мати зав'язує в хустку подароване й передає молодій. Та хвилинку сидить на клункові, утверджуючи своє право на дарунки та надію, що вони допоможуть їй у новому житті.

Старший сват забирає тарілку та йде з нею, танцюючи, до порога. Там кидає її, розбиваючи на друзки. Танцює на черепках. Цей ритуальний танець старшого свата є ніби сигналом для загальних веселощів. Обидві родини веселяться до вечері.

Після вечері перезв'язки ідуть додому, співаючи пісень. Прощаються, як водиться у близьких людей: обнімаються, цілуються, запрошують одне одного в гості. Мати дає останні настанови дочці, батько молодій наділяє якимись порадами зятя, між собою домовляються про майбутню гостину.

Ось так проходило весілля в нашому селі. Як хотілося б, щоб і тепер повернулися ті звичаї. Тож як було цікаво! І нехай столи були не такими багатими, нехай не скликали тоді сотні гостей, але весілля було справді весіллям: веселим, з піснями, танцями. Давайте відроджувати забуті традиції свого народу.

Список джерел та літератури

1. Давидюк З. Весільний сирний обряд Західного Полісся на архіологічному тлі // Полісся: етнікос, традиції, культура : [зб. матеріалів міжнар. наук. конф. "Полісся: етнікос, традиції, культура"] / Нац. акад. наук України, Ін-т народознав., Полісько-Волин. народозн. центр ; [редкол.: В. Давидюк [та ін.]. – Луцьк, 1997. – С. 239–247.

2. Давидюк В. Ф. Регіональна специфіка волинського весілля / В. Ф. Давидюк // Концепції і рецепції. – Луцьк, 2007. – С. 77–92.

3. Кондратович О. П. Весілля на Поліссі / О. П. Кондратович. – Луцьк : Надтир'я, 1996. – 112 с.

4. Обряд весілля та весільні пісні записані від жителів с. Угриничі Любешівського району Волинської області:

Андрусик Варвари Харитонівни, 1910 р. н.,

Матюк Марії Іларіонівни, 1922 р. н.,

Сацик Агафії Михайлівни, 1909 р. н.

Фото з архіву авторів.

Шевчик Надія

ТКАЦТВО – ОСНОВНИЙ НАРОДНИЙ ПРОМИСЕЛ МОГО СЕЛА

Ткацтво – один із найдавніших видів народного мистецтва, яке було поширене по всій Україні. Мистецтво ткацтва втілює в собі талант українського народу, його мудрість, розуміння краси й добра, його історію. З глибокої давнини невелике село на Волині славиться народним промыслом - ткацтвом.

І не було в усьому Любешівському районі знатніших умільців, ніж у селі Цир. Старожили переповідають, що багато людей приїжджали в село, аби придбати ткани рушники, сорочки, килими та інші ткани речі. Ткани роботи продавалися на ярмарках і досить часто потрапляли в інші регіони України. Ручна робота - не з дешевих, бо іншої такої немає в цілому світі. З покоління в покоління передавався цей народний промысел. І ще й до нині є в нашому селі такі народні умільці.

Сільські ткачі виробляли різні гатунки з конопель чи льону на сорочки, хустки, найтонші полотна - на головні убори. Узори створювались різним переплетом ниток, що давали декоративні ефекти. З вовни ткали плахти, спідниці, пояси. Для інтер'єрів хат ткалися різноманітні декоративно-ужиткові тканини. Неабиякої популярності було використання тканих килимів, ними прикрашали ослони, столи, скрині, підлоги, сани, завішували стіни. Значну цінність мали жіночі головні убори – хустки, намітки. Різноманітні у формах і декорів, способах виготовлення та пов'язування. Матеріали і техніка ткацтва були підпорядковані основному: найкраще виявляти малюнок, продумати найменші нюанси всіх деталей композицій.

У наш час цей промысел не є популярним серед населення, проте мої односельці й досі зберігають у домівках ткани речі сивої давнини.

Цінуймо й донині спадщину наших предків, пам'ятаймо та бережимо спогади на світлинах й охоче ділімось цим здобутком з усіма охочими. Ткацтво потрібно відроджувати, щоб не втратити його назавжди.

Широко використовувались у нашій місцевості домоткані матраци-сінники. Основа для такої тканини бралась кількох кольорів або одного кольору. Снували її пасмами різними кольорами по черзі. Підткання було теж кількох кольорів. У результаті виходила тканина в клітинку. Нитки пряли з льону. Вони були у два рази товщі, ніж на звичайному полотні.

З цієї тканини шили великий мішок за розмірами ліжка чи «примоста». Мішок напихали дрібненьким сіном. Воно було дуже пахучим, адже туди попадала суха м'ята, деревій, тисячolistник, подорожник, кульбаба, звіробій. Ці трави лікували від багатьох хвороб, і людина після ночі прокидалась здорова й бадьора.

Яке щастя було поспати на такому «сіннику» після того, як мама побілить хату і замінить попереднє сіно новим...

Полотно для скатертин

Основа для такого полотна бралась тоненька, руда. Підкання вибілена. Часто основу снували пасмами, чергуючи руді нитки й білі. У результаті отримували полотно в клітинку. На столі в селянській хаті завжди була скатертина. У нашому селі вона називалась «портовиною». На скатертину часто висипали варену картоплю, клали дерев'яні ложки, і вся сім'я вмошувалась до вечері чи обіду.

Вони були невід'ємною частиною весільного обряду. Ними застеляли столи. На них ставили коровай, весільний хліб.

Полотно для рушників – утирачів

Основа бралась вибілена, і уток теж. Ткали їх методом «поворотку». Човника закидали в один бік кілька разів, а потім в інший. Утворювався узор шахматного порядку. Рушники були м'якенькі, використовувались для витирання обличчя, рук.

Цей рушник завжди був помічником на кухні: ним витирали стіл після їжі, посуд.

Полотно для мішків або «мішковина»

Основа бралась лляна, тонка. Підткання було з «обдірок» - відходів при тріпанні льону. Нитки на підткання прядлись товстими.

Саме полотно ткалось у «прощину». Це, як говорять у нашому селі, просте ткання на два підніжки.

У господарстві мішки потрібні завжди: під час збирання врожаю зернових, копання картоплі...

Коли дівчина виходила заміж, то мама їй давала не менше десяти мішків. Вони були всі нові, вгорі переткані іншими нитками. Це робилось для того, щоб господиня їх легко могла впізнати серед чужих мішків.

Полотно для спідньої чоловічої одежі

Снували полотно тонкими лляними нитками. Підткання бралось таке ж. З нього шили для чоловіків сорочки і штани, що в селі називались «калісони».

Перед тим, як одяг мала вдягатись, її «золили в жлукті». Жлукто – це дерев'яна бочка, у якій замість дна була дерев'яна решітка. У цю бочку закладався одяг, зверху засипався просіяний дерев'яний попіл і наливалась гаряча вода. Після зоління одяг ставав не таким шорстким і білішав.

Полотно для жіночої сорочки

Основа і підткання вибілене. Полотно дуже тонке, гладеньке. Узори для сорочок ретельно перебиралось пальцями. Окремо ткались рукави. Переважали червоний і чорний кольори. Кожний узор ткався з використанням «дошки». Ткати на дошку потрібно було вдвох: одна ткаля тримала дошку, а друга закидала човника з нитками потрібного кольору.

Спина в сорочці була однотонною, а груди переткані. На рукави окремо ткались вставки, які називались «вуставки». Їх вставляли у верхню частину рукавів. Перетканими були і чіхлі, комір. Це сорочка святкова.

У буденній сорочці узорами були переткані тільки комірці, чіхлі і «вуставки».

Полотно для рядна

Основа була тонкою. Для цього брались тонкі нитки з льону. На підткання використовували нитку – «вал». Цей вал крутили на «крутильниках». Він був у кілька разів товщій від звичайних лляних ниток. А валували його з відходів – обдірок. Полотно зшивалось удвоє, утворювався величезний мішок за розмірами ліжка чи «примоста». Він слугував як ковдра, а називали цю річ «рядно» чи «ряднина».

Полотно для простині

Основа і підткання були з тонких рудих ниток. Полотно виходило тонке, гладеньке. Ткалося в «прощину» на дві підніжки. Зшивали його з двох половин. Утворювалось простирadlo. Перед використанням полотно ретельно вибілювали на росі і в золі. Воно ставало білим і м'яким.

Домоткані килими, покривала

З давніх-давен у нашому селі широко використовувались килимки, покривала. Основою для такої тканини брились тонкі нитки, переважно чорного кольору. Підткання – різнокольорові шерстяні та льняні нитки. Такі покривала називались у нас «диванами». Вони ткались суцільною смугою і не зшивалися посередині. І зараз ткають такі «дивани». А називають їх «диванами в райдугу».

Полотно на кілкові рушники

На основу і уток брали тонкі льняні нитки. Рушники виходили руді. Часто вони були наткані різними узорами. Коли дівчина виходила заміж, мати давала їй сувій полотна на кілкові рушники. На другий день весілля дружки брали це полотно, розрізали на рушники і вішали незарубленим на стіни, на образи чи родинні рамки. По рушниках судили про молоду: роботяща вона чи ні.

«Вуставки» на сорчки, комірці, чіхлі

Полотно бралось таке, як на сорочку. На ньому ткались узорі, які потім використовувалися для пошиття буденних сорочок.

Виготовлення сукна – трудомістка робота. Вона займала багато часу. Для виготовлення сукна велась підготовка. Основу брали із лляних ниток, а підткання - з вовняних. Щоб підготувати підткання, потрібно було виконати багато операцій. Спочатку мили овець у річковій воді, потім обстригали з них вовну металевими ножицями. Робилось це навесні, коли минала небезпека приморозків. Настрижену вовну знежирювали, промивали, сушили й сортували. Потім сировину вичісували. М'яку вовну пряли з кужеля веретенем так само, як і рослинну пряжу. Починалось снування і ткання. Потім сукно збивали і валяли, поливаючи холодною або гарячою водою. Грубе сукно били руками в ступах, ногами в ночвах. Потім намотували сувій, де воно злежувалось і вирівнювалось. Готове сукно використовували для пошиття верхнього одягу, взуття.

РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙНОГО РИБАЛЬСТВА ПОЛІССЯ НА ПРИКЛАДІ СЕЛА ЩИТИНЬ ЛЮБЕШІВСЬКОГО РАЙОНУ

З давніх часів населення Західного Полісся займалося рибальством. Значний розвиток риболовного промислу на цій території був зумовлений, перш за все, наявністю великої кількості водойм з багатою іхтіофауною. Найдавніше рибальство було своєрідною формою мисливського промислу, тому що розвивалося у формі «полювання на рибу».

На думку В.Ісаєнка, у неолітичну епоху на Поліссі рибальство було більш розвинене, ніж полювання, а його значення як джерела харчування вийшло на перше місце.[11; 120] Археологічних матеріалів, які вказують на заняття рибальством у наступні епохи, дуже мало. В окремих культурах знайдено тягарці для сіток, рибальські гачки, кістки та луску риби. Починаючи з неоліту-енеоліту рибальство починає перетворюватися з основного на допоміжне заняття при відтворювальних формах господарства (скотарства і землеробства). Остаточно цей процес завершився в добу бронзи.

За часів Давньої Русі рибальство відіграло значну роль у структурі господарської діяльності, а після введення християнства його економічне значення зросло, що було спричинено заборонаю вживати скоромну їжу впродовж численних постів – на рибу це визначення не поширювалося.

З XIV ст. уряд Литви взяв на облік найважливіші водні угіддя. У результаті цього населення позбавлялося права ловити рибу в більшості водойм, які ставали приватними.

Риба із Західного Полісся вивозилась у західноєвропейські країни та збувалася на місцевих ринках. Торгівля обкладалася податком.

Характерною особливістю риболовного промислу до середини XIX століття була цілковита належність до сфери сільськогосподарського виробництва. Основними працівниками на рибних промислах були закріпачені селяни, яких зобов'язували виконувати різноманітні повинності на користь феодала. У поміщицьких господарствах рибальство мало товарний характер. Селяни ж ловили рибу для власного споживання.

Озера та річки Західного Полісся перебували у власності держави, приватних осіб і сільських товариств. Незначна частина водойм була у спільному користуванні. Всі озера і ставки, які лежали в межах приватних володінь, належали власникам цих земель. Чимало водойм перебувало у громадській власності. Іноді селяни купували водойми та їх частини для громадських потреб. Право на риболовлю у громадських водоймах мали всі члени громади. У приватних водоймах селяни могли ловити рибу лише з письмового дозволу власника. Він визначав, коли, кому, як (якими пристосуваннями) і скільки риби можна ловити.

Широкому розвитку рибальства на Поліссі сприяло і так зване сервітутне право на риболовлю, яким у другій половині XIX століття користувалося 11753 господарства Волинської губернії, 83,4% яких припадало на Полісся. Сервітутні права вписувались в інвентарі при складанні уставних грамот і давали право на вилов риби з берега в тих водоймах, що прилягали до селянських наділів. Найширше сервітутне право діяло у перші пореформені роки. Поступово селян позбавляли права на користування водоймами. У деяких населених пунктах селяни взагалі не отримали права на рибальство. [9;183]

Розвиток товарно-грошових відносин у другій половині XIX століття стимулював населення краю шукати шляхи для добування грошей, що сприяло розвитку риболовного промислу. Особлива роль рибальства була зумовлена і мало врожайними ґрунтами даного регіону, і так званім «сервітутним правом», згідно з яким селяни мали право ловити рибу у водоймах, які існували на території Західного Полісся, риболовля знаходилася на четвертому місці. Але в польських повітах роль цього сервітута зростала (в Ковельському повіті, наприклад, він був на першому місці).

З другої половини XIX століття відбулися істотні зміни в організації риболовного промислу. Важливе місце в ньому зайняв орендатор (рибо підприємець). В оренду здавалися водойми всіх форм власності. [7;41] Іноді приватні водойми здавалися в оренду за частину улову. Часто поміщики самі організовували риболовний промисел, наймаючи для цього спеціальну людину. В усіх прибережних населених пунктах були постійні гурти рибалок («рибаки», «ті, що ходять до невода»), які за певну плату наймалися до власника чи орендаря водойми. Залежно від величини водойми, у якій здійснювався вилов риби, рибальські гурти об'єднували від 4-6 до 10-15 чоловік. На чолі рибальського гурту стояв найдосвідченіший рибалка («махар»), який добре знав

особливості водойми і був знайомий з рибальською справою. Крім основного складу, до рибальського гурту іноді залучалися підсобні робітники, в основному під час масового вилову риби зі ставків і зимового лову. Вони виконували роботи, які не потребували спеціальних навичок: вирубували ополонки, тягнули неводи, вибирали та сортували рибу тощо й отримували дещо меншу платню, ніж основні рибалки.

Рибопідприємці розраховувалися з рибалками по-різному. На великих водоймах, де вилов риби проводився регулярно, рибалки за свою працю отримували гроші. Лише йдучи додому, вони могли взяти одну велику чи кілька менших рибин. [8;113]

Н. Заглада зафіксувала на Поліссі таку форму об'єднання рибалок, як рибальські стани, куди входили рибалки з кількох сіл. [3;33] Та все ж, незважаючи на існування риболовних об'єднань, більшість рибалок займалася промислом самостійно і не входила до жодних рибальських спілок. Однак людей, для яких рибальство становило основне заняття, було небагато. Більшість рибалок поєднували свою працю із землеробством.

Значний розвиток рибальства зумовлений наявністю великої кількості водойм, багатих на різноманітну рибу. Об'єктами промислу були «плотка», карасі, «щупаки», линки, лещі, в'юни та інші. Нині кількість риби у водоймах значно зменшилась. Основною причиною цього явища є масове застосування раніше недозволених знарядь риболовлі, зокрема електровудок.

Виловлену рибу продавали на базарах (смажили й варили), сушили. Для цього її нанизували на тоненькі прутики приблизно по 20 штук. Нанизану рибу запікали перед вогнем у печі, а потім клали в піч досушуватися. Такі прутики з рибою називалися «метка», «мечище». Також рибу чистили, просолювали й сушили в печі на соломі після того, як піч витописься зранку. Висушену рибу складали в діжки і використовували для приготування страв у піст (додавали до борщів, юшок).

Рибу вживали і як обрядову страву – на першу кутю (напередодні Різдва), коли рибу додавали до борщу і смажили. Печена риба була обов'язковою на «таємну вечерю» у Страсний вечір. Наявність риби на вечері пов'язували з легендою про «Тайну вечерю», під час якої, на підтвердження слів про воскресіння Христа, недоїдена риба ожила. [7;65]

Характерною рисою риболовного промислу є велика кількість різноманітних знарядь праці, допоміжних пристосувань і способів вилову риби.[8;117] Розвинутим було рибальство серед сіл, поблизу великих водойм, і навпаки, у селах, де немає водойм і рибу ловили в основному по канавах, відомі всього 2-3 пристосування, зазвичай клонья, решето, кіш.

Усі рибальські снасті кожен рибалка виготовляв сам. Для цього використовували переважно лозу, рідше – нитки: «Так, із лози робили кошики, ті, що ставлять зимою, о, а сіть робили із домашніх ниток там тіпа льон, коноплі». [1;2] «Сіті із ниток, які колись прядилися на звичайних прялках, і плели при допомозі таких досок і «глиць», намотувались нитки і плели спеціальні сеті». [1;5] Якщо пристосування для індивідуальної ловлі виготовляв кожен рибалка, то неводи для риби шили досвідчені рибалки.

Найбільш продуктивним щодо улову були такі снасті, як неводи й сіті. Однак ці пристосування побутували серед сільського населення дуже рідко.

Сітки («сіть», «сетка», «тенета») – рибальські пристосування з одного-трьох сітчастих полотен, прикріплених по довжині до мотузок. До верхньої мотузки прив'язували поплавки («лазки») із берести, соснової кори, сухого дерева, а до нижньої – керамічні або кам'яні тягарці («грузила», «грузики», «грузки»). До поперечних боків прив'язували жердини («тички», «ручки»), щоб пристосування можна було закріпити на дні.[7;42]

Побутували одно-, дво- і трьохстінні сітки. Сітки-одностінки використовувалися переважно в озерах, особливо в нерест, коли риба масово іде спочатку в одному напрямку, а потім в іншому. Їх ставили у водоймі та залишали на певний час. Двохстінні сітки мали одне густе, а друге рідке полотнище – «ризь». Трьохстінні сітки склалися з двох рідких та одного густого полотнища й мали різні назви, пов'язані з конструкцією або зі способом ловлі. Дво- і трьохстінними сітками ловили переважно «у загон» - розтягували у водоймі, а рибу заганяли «бовтом» - жердиною із порожнистим потовщенням або банкою на кінці. Зрідка трьохстінку ставили на певний час у водоймі або сплавляли за течією річки. Сітки використовували навесні, влітку й особливо восени. Найкращим часом для рибальства вважали ранок: «Найкращою порою для рибальства є ранок, десь до 11 годин. Колись старей рибаки говорили так: «Найкраще риба ловиться зранку до 11 годин»». [1;6] Сітками ловили плотву, верхушку, лящів, щук, окунів.

Для вилову великої кількості риби використовувалися неводи, які складаються із двох сітчастих полотнищ («крила», «кleshні»), між якими вшитий великий мішок («матня», «куль»,

«пуч», «пуц»). До крил прив'язували поплавки з берести і «груз» - олово, гайки. Поперек сітчастих полотнищ кріпили дерев'яні планки, до яких прив'язували «волоки» - міцні мотузки, смужки шкіри-сириці або лика, шматки міцної тканини, за допомогою яких невід переміщували з місця на місце. Окрім того, на мотузках верхніх крил «ставили мітки» - прив'язували фарбовані мотузки чи шмаття полотна. Поблизу матні зазвичай прикріплювали мітку червоного кольору або поплавок білого кольору. На нижніх мотузках крил великих неводів причіпляли пучки з соломи – «пудпухи», щоб під час лову невід не зачепився за мул або водорості. Якщо глибина, де закладали невід, була невеликою, а дно замуленим і порослим водоростями, пудпуха в'язали густіше, на великій глибині – рідше. Тоді, коли невід зарізався в мул, то влітку його вибирали руками, а взимку, бувало, обрізували волоки і залишали до весни.

На невеликих водоймах використовувалися невеликі неводки розмірами 3-5-10 метрів. «Великий невід» чи «малий невід» залежало від розмірів місцевих водойм. В одних селах, як і в Щитині, 30-метровий невід вважався великим, а в інших – малим.

Від сіток неводи відрізнялися не тільки конструктивними особливостями, масивністю та величиною, а й способом лову: при ловлі сіткою риба заплутувалася в сітчастому полотнищі, при ловлі неводом – збиралася в матні.

У більшості сіл неводами ловили тільки влітку. Якщо використовували невеликі неводи, то тягнули вручну, а великі – за допомогою човнів. Взимку для лову неводами вирубували дві великі ополонки, в одну з яких невода закладали, а через іншу діставали. Для витягання неводів з ополонки використовували «бабки» - пристосування у вигляді бочки з довгою жердиною зверху, яке стояло на санях.

Неводи й сіті, безперечно, є продуктивними снастями, але раніше вони використовувалися лише у промисловому рибальстві, а в останні десятиліття використовуються як браконьєрські знаряддя. Більшого значення мали невеликі та легкі снасті.

Найпоширенішим рухомим пристосуванням є клонья, відома під назвами «кімля», «комля», «кломня», «климня», «волочок», «кабоша», «кулик», «болтуха», «прутянка», «топтуха», «гінка», «дубчака», «дротянка» тощо. Клоню виплітали з лозяного пруття у формі півконуса. У селах Березичі, Щитинь побутувала клонья у вигляді дерев'яного каркасу, обтягнутого сітчастим полотном - «тенетом»: «Ну шо то таке, клонья есть клонья: сетка, тенето, рижий круг такий великий...» [1;4]. Ловили удвох або поодиноці, залежно від розмірів снасті. Якщо клонья була невелика, у вигляді призми, зрізаного конуса з ручкою, то з нею міг упоратися один, якщо ж велика, то двоє. У Любешівському районі Волинської області побутують клонні із сітки, натягнутої на обручі («кабручі», «каблучі»). Були також клонні, виготовлені з лозового пруття. Тепер лозини зазвичай переплітають дротом.

Ловили клоннею тільки влітку. Її переміщували по дну водойми, тримаючи відповідно за ручку або за протилежні сторони рамки. Також клоню ставили у воду й заганяли рибу бовтом або ногами, збовтуючи воду довкола. Потім снасть піднімали й проціджували воду.

Для лову риби у бхід використовували пристосування у формі невеликого неводця, яке називалося «волок», «волочок» або «брєдєнь». Волочок складався із сітчастого мішка (куля), до кінця якого прив'язували тягарець, і двох крил із прикріпленими до їх кінців тичками. Волок був без матні і являв собою сітчастий мішок, до якого, як і до невода, кріпили два сітчастих крила із планками на кінцях. Завдовжки волок був менше п'яти метрів (були менші і були більші). Волоком (переважно влітку) ловили двоє рибалок, тягнучи снасть за два кінці в напрямку до берега, періодично сходячись і вибираючи рибу.

Менш поширеним було пристосування під назвою «сани» (рис. 1): «Сани склалися із двох дерев'яних полозів, і з капронової нитки». [1;3] Це сітка розміром 1-1,5 × 3-6 м, нижня частина якої кріпилася до двох дерев'яних полозів, з'єднаних між собою кільцем (під гострим кутом), у яке на час лову вставлялася дерев'яна планка («сторож»). Верхні краї сітчастого полотна, від полозів до планки, пришивались до мотузки. Ловили саннями утрьох. Двоє йшли по боках і тягнули за полози, а третій – ззаду, притримуючи пастку за сторож, щоб риба не вискакувала. Коли біля сітки збиралося чимало риби, полози зводили до купи й піднімали. Ловили саннями по болотах і зарослих місцях озер і річок.

Рисунок 1 Сани (с. Щитинь)

Повсюди для лову риби використовували «підсак» (рис. 2) («сачок», «пуцак», «подсак», «подсачок», «підхватка», «софатка», «хватка»), який складався із конусоподібного куля, прикріпленого до ліщинового або лозового обруча («каблука») з ручкою («держаком»): «підсак» з дерев'яної палки, каблук - із проволки і обикновенна сетка цепляється; «подсачок» єсть «подсачок», ето-то значить ето то, а «сак» єсть «сак», той, шо бовтаєш, заганєєш, ставляєш і «брохаєш». [1;4]

Рисунок 2 Підсак (с Щитинь)

Розрізняли підсаки для лову риби (вони мали рідшу сітку) і в'юнів (густа сітка). Підсаком рибалили цілий рік: навесні – в місцях нересту; пізньої весни або влітку – в низинах і на болотах, взимку – біля ополонок. Підсаком вибирали рибу із сітки, невода чи садка; його також використовували, коли на вудку попадалася велика риба.

Найбільш доступними рибальськими полапками були «кошики». Загалом на території Західного Полісся «кошиками» часто називали всі снасті, сплетені з лози: «То в форми, то тоже

конуса з лози, тонкої, хорошої лози робилися три обручі, до нього при допомозі «глиць», які дерлися з лози, перепліталосся, робилося «серце» також з тонких лозинок, о.натягувалися, ставилося в воду, в «перегати» в той же «крилач» (рис. 3) ето ставилися вони в воду і рибина попадала туди, назад вона не могла вернутися, бо там два конуси: один в середину, другий повністю кіш.» [1;5] Лов риби кошиком нічим не відрізнявся від лову іншими рухомими пристосуваннями. Один рибалка брав кіш і ставив його в заростях, а інший заганяв рибу. Кошик використовували і для лову в'юнів. Крім спеціального рибальського кошика рибу, а найчастіше в'юнів, ловили звичайним господарським кошиком («кошельом») з однією чи двома ручками. Спосіб лову цим пристосуванням дуже простий і не потребував ніяких особливих навичок. Тому на Поліссі до сьогодні збереглася приказка: «То тобі не кошиком рибу ловити», яку вживають тоді, коли йдеться про роботу, яка потребує певних знань і досвіду.

Рисунок 3. Крилач (с. Щитинь)

З новіших пристосувань варто назвати «павук» (рис. 4) і «телевізор», котрі набули поширення в деяких прирічкових селах. «Павук» - дві довгі «дуги» в основі (до двох метрів), з'єднані навхрест посередині. До їх кінців прив'язують кінці квадратної сітки (1,5 x 1,5 – 2 x 2 м.) – «полотно» («сеть»). До місця з'єднання дуг кріплять довгу масивну жердину, за допомогою якої знаряддя праці опускають з берега у воду і, протримавши його тут певний час, різко піднімають угору: «от примером тако метра повтора в цю сторону, метра повтора в ту сторону ну на шлюзу ставляють, риба збивається, прижав його, поставив і там хвилин 15 чи скіко там ето проходить і висоваєш, можеш відро зараз висунути от і можеш більш». [1;4] При цьому краї сітки підносяться швидше, ніж середина, внаслідок чого риба й затримується на ній.

Рисунок 4. Павук (с. Щитинь)

Подібний до «павука» «телевізор», у якому сітка натягнута на рамку (назва «телевізор» пояснюється схожістю снасті на плоский телевізор). Верхню і нижню частину робили з дерев'яної палки. До нижньої сторони прив'язували камінчики замість грузил. Величина «телевізора» в основному не перевищувала 1,5 метра. На рамку натягувалась сіть, бокові сторони якої

прикріплювались до поперечних в'язаних ниток. «Телевізор» ставили зазвичай у протічних місцях з допомогою тички, попередньо прив'язавши до верхньої основи поплавки (з бересту чи пінопласту).

Усі рухомі снасті потребували обов'язкової присутності рибалки під час лову риби. Ними рибалили лише тоді, коли вода тепла і можна було ловити рибу убрід. У холодну пору року користувалися ставними пастками, які ставили у водойму на певний час. Їх використовували і при великій зайнятості сільськогосподарськими роботами.

Наступну групу риболовних пристосувань становлять гачкові снасті, найпоширенішими серед яких були вудки («вудиця», «удка», «козулька»), що складаються з держака, леса, поплавка, тягарця й гачка. Держак («вудлище», «вудилище», «вудлисько», «вудило») виготовляли з ліщини, молодих берізок, крушини: «Найчастіше то її виготовляють із ліщини і з берези. Ну з берези вона крепшая але тіжолая, з ліщини вона легенька, но сільно хрупкая.»; «Ну.. якщо дерев'яна то з ліщини в основному, вона міцна і не дуже важка і вона гладенька обробляється добре, то ліщина.» [1;5]

До вудилища прив'язували тонку лляну чи конопляну нитку, яку обов'язково навошували, щоб не скрутилася у воді, або волосін з кінського хвоста: «колись робили значить із волосин із коня з хвоста рвали, або брали звичайні нитки коли вже появилися». [1;6] Для поплавка брали пір'їни гусака, рідше – індика, лелеки або берест: «Поплавки робили з берести (рис. 5) - кора з берези, зрізається тонкий слой і перед вогнем вона сама закручується, то поплавки робилися, робилися з гусячих, курячих пір'їн, о..пробки різні використовуються, ну різні підручні матеріали.»; [1;5] «поплавки найчастіше виготовляють із пір'я гандика або гуски». [1;2] Тягарці робили із камінців або шматочків свинцю: «В якості грузила, ну може бути металевий якийсь предмет, але само

Рисунок 5. Поплавок з бересту

частіше свинець і олово – метал, він дуже гарно плавиться, о.. і його можна обробити легенько бо метал, сталь наприклад вона дуже важко, і вона легша.» [1;5] «Грузила обично з олива, ну тиво аво, не свинець, а оливо більшість, во то те аво таке то-то м'яккіє ето то ну, а ск нема з чого, то з желіза загнув, привіджав «пласкогубцями» і всьо». [1;4] Гачок («кручок», «зазубець») виготовляли з дроту. Вудки були першими рибальськими снастями малих рибалок. Лов вудкою, порівняно з іншими снастями, не мав споживчого характеру і був здебільшого розвагою.

Досить поширеними були ударні й колючі снасті, які є найдавнішими рибальськими пристосуваннями. Узимку поліщуки вистежували основне місце знаходження риби (щук, миньків), глушили її за допомогою примітивних знарядь – кілком чи «довбешкою» («шлегою», «кувалдою-обухом») – суцільної дерев'яної палиці з потовщенням на кінці: «Її робили, вирізали з дуба кулидку, свердлили дирку в поперок, і забивали туда ручку, і заклиновували, і от тоді ловили рибу» [1;1]; «Ну в нас найчастіше глушать рибу кулками дерев'яними, або називають у нас «шлега». «Шлега» складається там із дубового кулочка провиртяним з диркою, і обикновенна дубова палка». [1;3] Шлегою били по льоду над стоячими у воді миньками, внаслідок чого вони глухли і виверталися догори животами. Потім у льоду прорубували сокирою чи іншим гострим предметом ополонку і виймали їх руками. Ударними снастями є також повсюдно поширені металеві ості (рис. 6) («остя», «гости», «остря», «ость», «осці», «гостки», «осни», «остень», «острога», «остепень») – пристосування у формі вил різних розмірів і на різну кількість «зубів» (від 2 до 12) із «зазубринами». Остями били рибу під час нересту. На невеликих водоймах їх використовували при риболовлі в нічний час із підсвічуванням – «на посвіт» («на посвет»). Цей спосіб риболовлі вживався лише в теплу пору року: навесні, зрідка влітку і ранньої осені, у тихі безвітряні ночі, коли риба «йде по верху»: «Да, чув, весною особливо, значить під час, застосовується різні способи освітлення і ости. Раніше, значить для освітлення застосовували значить або лучину або ж трапки мочили у

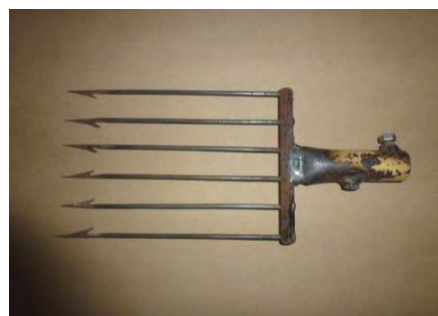

Рисунок 6. Ости (с. Щитинь)

солярку, і ости, і в цей темний період суток ловили рибу». [1;6] «Як тепло сильно то прогрівається вода до

градусов 15, можна було карасів, линків набити, ну переважно в більшості щуку і язь». [1;3]

При риболовлі використовували різноманітні допоміжні пристосування. Серед них – бовти, якими заганяли рибу у рухомі снасті. Їх виготовляли переважно з берези, що мала потовщення на кінці, або з іншого дерева, для чого нижній кінець надсікали, розхилиючи надрізані щелепи в різні сторони (щоб вони створювали більше шуму). Для підсвічування в нічний час («на посвіт») використовували «лучину», «закриті лампи» або ж «кагани»: «Ну «на посвіт» «каган» береш, лучина чи там різина, чи солярка, трапки кидаєш, ну вони і горять і освітлюють, видно кругом». [1;4] «Каган» - обикновена дерев'яна палка. Зверху робили із проволочки каблука, гнули, обплітали того каблука, робили таекто залізну сетку, щоб не випадала, рубали лучину, переважно лучину колись рубали. В останнє время брали соляру, мочили старі трапки, замочували в солярі, прибивали того кагана на переді чайки, закидали туди в той «каган» лучину або трапки ті з солярою намочані, підпалювали і в такий спосіб мона було ловити рибу. Ловили один два чоловіки». [1;3]

На великих водоймах рибалки користувались човнами. Майже до середини ХХ століття побутували два типи човнів – довбані, які й називають переважно «човни», і дощаті – «чайка» (рис. 7), або «крипа». Тепер човни такого типу вже не трапляються. Виготовлення човнів-чайок дотепер поширене в багатьох селах.

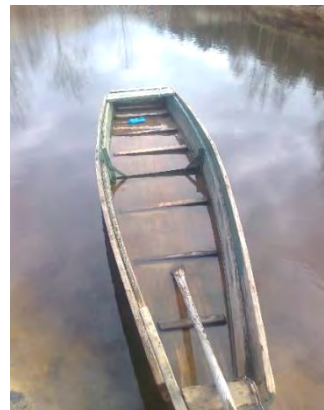

Рисунок 7. Чайка (с. Щитинь)

Риболовний промисел супроводжується певними віруваннями, магічними обрядами, заборонами і прикметами, у яких знайшли відображення повсякденні турботи рибалок, їх надії на багатий улов. Поряд з магічними діями у середовищі рибалок побутували реальні рибальські прикмети, які були результатом тривалих спостережень за явищами природи, поведінкою тварин і самої риби: «Прикмети бувають різні. Єслі ідеш із вудочкою, то харашо клює перед дощем, о, буває, шо є такі свята, коли настає місяць, тоді не можна ловить, вона тоді не клює, о, як повний місяць – тоді вона харашо клює». [1;1] «Добре рибалити тоді, коли вітер з півдня або південного заходу, перед дощем, в темну або пахмурну погоду суток. Це от такі більш народні. Ну канешно фази місяця. Ясно, шо коли повня або коли новий місяць, пару днів сюда і туди - рибалки немає». [1;6]

Особлива увага зверталася на початковий етап промислу – виготовлення рибальських пристосувань. Побутувало повір'я, що починати роботу потрібно в «добрий час». Добре було закласти снасть у день весілля в селі. У той час, коли всі гості йдуть до молодої, потрібно було зачепити мотузку за ворота і почати роботу. В інші дні починати роботу потрібно було вранці, найкраще – на повний місяць. До ручки дверей прив'язували мотузку, з якої починали плетіння. Вважалося, що як випаде добрий ранок і багато людей прийде до хати, доки заплітатиметься ятір, клонья, верша тощо, то снасть буде дуже добра, а як ніхто не буде приходити – буде «ледача». В окремих місцевостях вважали, що рибальські пристосування найкраще закладати на порозі. Коли пристосування вже доплітали, то з хати нікого не випускали, тільки до хати – щоб риба добре йшла в снасть. Якщо мисливці клали рушницю там, де її могла переступити жінка, що вішувало вдале полювання, то через рибальські пристосування жінці переступати заборонялося, бо не буде ловитись риба. Інколи шойно зроблену пастку несли до річки спостерігали за тим, хто перейде дорогу. Якщо перша риболовля була вдалою, то людину, яку зустрічали по дорозі, частували рибою. [10;198]

При ловлі риби рибалки застосовували знання про строки нересту, адже саме в цей час збільшувались обсяги вилову. Рибалки добре знають, що першою іде щука, ще з льодом, за нею нереститься карась, практично ціле літо, потім язь і лящ: «Щука може й хвостом пробити лід і вже йти на нерест, о, язик же кажу – тиждень до Благовіщення, тиждень после Благовіщення, потому шо, ек то кажуть, ну як яка погода, ну клімат. Як холод – то він пізній, як тепло - то значить ранній. А тоді йде лящ, вже после язика, отаке». [1;4]; «Щука нероститься п'ятнадцятого березня. Потім лящ, плотиця, окунь нероститься, як цвіте груша. Ленок, карась нереститься, як цвіте кінська лепеха». [1;1]

Оскільки найбільше риби ловили саме в нерест, то рибалки добре знали й місця нересту. Щука, окунь, плітка, лини, карасі люблять нереститися на мілководді: по зарічках, болотах, луках, поміж кущами тощо. На нерестилищах («тьорлах») їх найчастіше ловили ятерями. Щуку били остами. Лящі, головні, миньки нерестяться на глибині і в цей час практично не ловляться, за

винятком ляща, якого можна було упіймати «сіжом». Певні особливості лову різних риб існували і в інші пори року. Плітку з весни і впродовж усього літа ловили в ятері, які ставили «хвостом» до течії, тому що вона любить іти саме проти течії. Ятером можна було зловити влітку й щуку, але тільки на принаду – печений хліб, шматки рака, плітку. Плітку й карася з Петрівки до осені ловили клоневню; окуня, лина, з Петрівки до Спаса, -вудкою.

На сучасному етапі чимало традиційних риболовецьких снастей відійшло в минуле і вже не мають широкого вжитку. Натомість їх замінили нові – нетрадиційні. Великої шкоди іхтіофауні завдали меліоративні роботи 60-80-х років ХХ століття, а також не менш шкідливе браконьєрство.

Варто відзначити, що надмірний вилов риби в останні десятиліття призвів до скорочення рибних запасів, тому державним інституціям, відповідальним за цю справу, варто вийти з ініціативою про розробку законодавства, яке б не тільки обмежувало вилов риби, а й було спрямоване на відновлення іхтіофауни озер і річок. Можливо, варто повернутися до оренди водойм та їх частин (як це практикувалося у ХІХ - 30-х роках ХХ століття), у правилах оренди прописати відповідальність не тільки за вилов риби, а й за відновлення її популяції, дотримання чистоти водойм тощо.

Список джерел та літератури

- 1.1 Записано від Ковальчук Трохима Андрійовича, 1950 р. н. с. Щитинь.
- 1.2 Записано від Вознюк Івана Степановича, 1942 р. н. с. Щитинь.
- 1.3 Записано від Дударчук Ростислава Леонідовича, 1952 р. н. с. Щитинь.
- 1.4 Записано від Колядюка Івана Павловича, 1943 р. н. с. Щитинь.
- 1.5 Записано від Ковча Володимира Олександровича, 1956 р. н. с. Щитинь.
- 1.6 Записано від Русинчук Йосипа Павловича, 1938 р. н. с. Щитинь.
1. Аристов Н. Промышленность Древней Руси. – СПб., 1866. –с.24-30.
2. Полесье. Матеріальна культура / Бондарчик В. К., Браим І. Н., Бураковская Н. І. и др./ Отв. ред. Бондарчик В. К., Кирчив Р. Ф. – К., 1988. –С. 153-154.
3. Борисенко В. Етнографічна експедиція на Полісся 1934 року: Ніна Загледа. Рибальство // Родовід. – 1992. –№ 3. – С.33.
4. Горленко В. Рибальство / Володимир Горленко // Українці : Історико-етнографічна монографія : у 2 кн. – Опішне: Українське Народознавство, 1999. – Кн. 1. – С. 285-286.
5. Глушко М. Традиційне рибальство / Михайло Глушко // Полісся України : матеріали історико-етнографічного дослідження. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 2003.- Вип.3 : У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996. – С. 17-37.
6. Глушко М. Рибальські снасті та способи їх застосування / Михайло Глушко // Полісся України : матеріали історико - етнографічного дослідження. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1999. – Вип. 2 : Овручина. 1995. – С. 19-32.
7. Доманицький В. Народний календар у Рівненському повіті Волинської губернії // Матеріали до української етнології. – Т.15. –Л., 1912. – С.65.
8. Дмитренко А. Організація риболовного промислу на території Північної Волині і Західного Полісся (друга половина ХІХ- 30-і рр. ХХ ст.) // Житомирщина крізь призму століть: Наук. зб. / Відп. ред. Костриця М. Ю. – Житомир, 1997. –С.41-42.
9. Дмитренко А. Привласнювальні форми промислів / Українська етнологія: навч. посіб. / за ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2007. – С. 113-117.
10. Дмитренко А. Традиційні чоловічі промисли: рибальство (на матеріалах Полісся)
11. Исаенко В. Ф. Неолит и Припятское Полесье. – Минск, 1976. –С.120.
12. Рябков П. Рыболовство в Херсонской губернии. Опыт статистико-экономического исследования / Павел Рябков // Сборник Херсонского земства. - 1891. -№1 – Отд.3 –С.138.

РОЗДІЛ VI. НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ ТА ІСТОРИЧНІ ПОСТАТІ КРАЮ

Борбич Костянтин

ЛІТОПИСЕЦЬ ЛЮБЕШІВЩИНИ – ПЕТРО БУЩИК

28 грудня в День Конституції України, відзначав своє 75 річчя від Дня народження відомий в нашому районі та за його межами, як натхненний краєзнавець, можна назвати літописець Любешівщини та Прип'ятьського Полісся, педагог історик, активний громадський діяч, ветеран праці Петро Григорович Бущик.

Народився Петро Григорович 28 червня 1945 року в селі Славки Решетилівського району, Полтавської області. Його маму Марину Хорунжу, після закінчення в 1944 році Полтавського учительського інституту направили на роботу у Великоглушанську школу, де і познайомилась у той час із молодим директором цієї школи Григорієм Бущиком та створили нову вчительську сім'ю.

Народжувати первістка молода Марина поїхала на рідну Полтавщину. Оскільки наше Полісся на той час було ще не спокійне, хоча вже і закінчилась війна. Лише в 1947 році малого Петрика привезла на Любешівщину його бабуся, мама Марини Хорунжої. Та кожного літа, коли в мами була відпустка під час літніх канікул, хлопчика забирали на Полтавщину.

Краєзнавством Петро Григорович захопився в 1962 році, після закінчення Великоглушанської школи, коли направили його у село Видерта Камінь-Каширського району старшим піонервожатим. Там він і організував гурток із краєзнавства. Далі в трудовій діяльності було село Залаззя, де працював вчителем історії. В цьому селі юнака вразила ще тоді діюча вузькоколійка із кінною тягою та своєрідність мови в селі. Петро Григорович почав ще й займатися збором етнографічних матеріалів, які згодом описував та класифікував.

У 1964 році Петра Бущика направляють у Хоцуньську школу вчителем історії та географії, під впливом бувшого голови сільської ради Матейчика Григорія Микитовича зацікавився партизанським рухом, з етнографії перейшов на дослідження партизанського руху в краї. В 1965 році переводять у Ветлівську школу вчителем історії. Там організовує краєзнавчу роботу і поєднує краєзнавство, історію з етнографією та продовжує вивчати і досліджувати партизанський рух. Була особиста зустріч із командиром партизанського загону ім. Суворова Чубаровим, а пізніше з комісаром цього ж загону Кузічкіним. Дослідження історії цього партизанського загону привело до зустрічі з сином комісара загону Бориса Михайловського, який прилетів із Москви, щоб дізнатись історію про свого батька.

Результатом цих зустрічей стала серія матеріалів під назвою «Народні месники» з історії партизанського загону ім. Суворова для обласного зльоту туристів. Туристи-краєзнавці Ветлівської школи у 1970 році стають чемпіонами України з краєзнавчої роботи. Далі Петро Григорович із 1970 року по 1974 рік працює першим секретарем райкому комсомолу. Це в свою чергу розширило можливості пошукової роботи по історії району. Вся ця робота проводилась під наставництвом доктора історичних наук Лук'яна Павловича Бущика. Всі матеріали аналізувались, систематизувались та готувались до кандидатської дисертації, однак життя деколи вносить свої корективи, так сталося і цього разу, тож до завершення справа не дійшла. Також був у складі

групи, в якій працювали М.Копанчук, В.Остапюк, П.Бущик і голова Залізницької сільської ради Г.Черевко по створенню музею партизанської слави у селі Лобна. Керівником був О.І.Бринчук, який пізніше став першим директором цього музею на громадських засадах. Це була група ентузіастів, які на собі несли всю відповідальність по збору матеріалів, їх упорядкуванню, розробці стендів та матеріальної частини музею.

У 1974-1979 роках працював заступником директора з виховної роботи у Любешівському СПТУ-25. Ця посада набагато більше надала можливостей у пошуковій роботі не тільки району та області, а й, можна сказати, всього Прип'ятьського регіону. Адже в училищі діти навчались з усієї Волинської області, сусідньої Рівненщини та Брестщини Білоруської республіки. Користуючись такою «географією» учнів, мав можливість давати їм доручення по збору матеріалів з історії рідного краю. Це розширило аспект дослідження Прип'ятьського Полісся.

З 1991 року працює вчителем історії Любешівської середньої школи та відразу облаштував кабінет історії, який був визнаний як найкращий і посів перше місце в огляді конкурсі кабінетів серед шкіл області. На основі зібраних для кабінету матеріалів у 1994 році створив музей історії Любешова. У 2004 році цей музей став переможцем всеукраїнського огляду краєзнавчих музеїв та був відзначений сертифікатом Міністерства освіти України. На той час це було дві кімнати, наповнені експонатами та матеріалами про історію Любешова та району. Зібрані матеріали лягли в основу написання збірника «Любешівщина». Під час роботи над збіркою у Петра Бущика виникла ідея символом Любешова зробити в'їзні ворота замку графів Чернецьких, збудованого у другій половині XVIII ст. Цю ідею підтримав тодішній голова Любешівської райдержадміністрації Петро Бишевич, а місцеві художники Георгій Осацький та Неля Свищ втілили на титульній сторінці збірника «Любешівщина». Пізніше у стилізованому вигляді в'їзні ворота були затверджені в гербі Любешова.

Але на цьому пошукова робота не завершилась, а тривала і далі, результатом якої у 2006 році побачило світ видання книги «Ми від роду Українці» і вийшов методичний посібник «Первісні люди на теренах Полісся: запитання завдання та відповіді». Зібрані та доповнені матеріали були систематизовані у книжці «Хроніка Любешівщини». Це була спроба показати історію Любешівщини в контексті історії Прип'ятьського Полісся і України. Вдала ця спроба чи ні, її оцінить читач. Ну і до 75-річчя перемоги у Другій Світовій війні вийшла з друку книга «Вистояли і перемогли», схвальний відгук про яку було відзначено всеукраїнською газетою Верховної Ради України «Голос України». Крім того видав книги-нариси «Ми від роду українці», «Громи над Поліссям», «За волю і кращу долю», «Поліські бувальщини», «Спитайте в матерів своїх».

Книги П.Г.Бущика

Бущик був постійним дописувачем ще тодішньої Камінь-Каширської районної газети «Радянське Полісся», обласної «Радянська Волинь», в яких два рази був переможцем конкурсів з краєзнавчої роботи. Є постійним дописувачем районної газети «Нове життя». У свій час був керівником групи в екскурсії по Болгарії, враженнями від якої поділився серією публікацій, за що Петро Григорович у 1973 році став лауреатом премії ім. Лілії Карастоянної, організації журналістів міста Варна.

Петро Григорович Бущик обирався депутатом Любешівської районної ради кількох скликань, депутатом Волинської обласної ради. У 2005-2014 роках помічник-консультант Народного депутата України Адама Івановича Мартинюка.

Коротко хотілося б описати сімейне життя Петра Григоровича Бущика. У 1967 році познайомився зі своєю майбутньою дружиною Галиною Микитівною, яка приїхала у Ветлівську школу вчителем німецької мови та літератури. Її активність та підтримка в пошуково-краєзнавчій роботі сприяли у духовному зближенні молодят. Петро Григорович згадує: «Усі інші вчителі-краєзнавці, хто мені допомагав у цій роботі, не витримували навантажень, до того ж на громадських засадах, і покидали краєзнавство, а вона виявилась на висоті поставлених дирекцією школи нових і нових завдань у пошуковій роботі». У 1970 році одружились, виховали трое дітей: син Валерій, дочка Людмила та син Петро, який до речі брав участь в антитерористичній операції по захисту суверенітету та цілісності нашої держави. Та найбільша втіха - п'ятеро онуків.

Борбич Костянтин

ЙОГО ДОБРІ СПРАВИ ЗАЛИШАТЬСЯ НАЗАВЖДИ

70-річчю від дня народження нашого славетного земляка, видатного політичного, партійного і державного діяча, Адама Івановича Мартинюка, Народного депутата України, Першого заступника Голови Верховної Ради України кількох скликань, присвячується.

Адам Мартинюк народився 16 серпня 1950 року у багатодітній селянській сім'ї в селі Ветли (на хуторі Зарогізне) Любешівського району. Навчався у Ветлівській середній школі. Трудову діяльність розпочав відразу ж після закінчення школи, в якій і працював лаборантом у 1967-1968 роках. Батьки Іван Йосипович і Євдокія Андріївна рано пізнали тяжку сільську працю та ціну хліба. Вони прищепили любов до рідної землі, рідного краю своїм дітям: Адамові, Миколі, Сергієві та Олександрю.

Саме з цього мальовничого Поліського краю Адам Мартинюк із батьківським благословенням пішов у велике життя, у 1968 році вступив у Луцький педагогічний інститут імені Лесі Українки, який у 1972 році закінчив із відзнакою. Після закінчення інституту працював учителем історії у селі Велика Глуша. Пізніше навчався в аспірантурі Інституту суспільних наук України у місті Львові, де і працював старшим науковим співробітником. Та в 26 років він захистив дисертацію на здобуття вченого ступеня кандидата історичних наук.

З 1981 року по 1991 рік Адам Іванович на партійній роботі: лектор, заступник завідувача відділу пропаганди і агітації Львівського обкому, секретар Львівського міськкому, інструктор ідеологічного відділу Центрального Комітету Компартії України. На альтернативній основі восени 1990 року його обирають першим секретарем Львівського міськкому партії.

Серпневі події 1991 року у Москві ламають всю історію Радянського союзу та Комуністичної партії, після чого слідує її заборона. Однак Мартинюк залишається вірним своїм комуністичним переконанням у радикальному Львові. При цьому всьому, враховуючи управлінський досвід, Адаму Івановичу пропонують посаду в апараті Президента України. Та він від цієї пропозиції категорично відмовляється і заробляє на життя до 1994 року нічним сторожем службових приміщень агрофірми «Україна» в місті Києві. З відновленням Комуністичної партії України у червні 1993 року Адама Мартинюка обирають секретарем, з 1995 до 2006р.р. другим секретарем Центрального Комітету Комуністичної партії України. У 1994-1997 роках Мартинюк-перший головний редактор відновленої газети «Комуніст». У 1998 році Адам Іванович обирається

народним депутатом України по багатомандатному загальнодержавному виборчому округу та відразу ж займає посаду Першого заступника Голови Верховної Ради України і кілька скликань поспіль його на цю посаду також обирають (1998-2000, 2003-2007, 2010-2012рр.). Так історично вийшло, що Адам Іванович як перший віце-спікер працював із трьома Головами Верховної Ради і не рідко брав на себе ведення вкрай тяжких та емоційних засідань сесій Верховної Ради. Але його професійність, знання законів та потреби народу країни приводило до розумного прийняття компромісних рішень.

Та чи не найбільший вклад Адама Івановича Мартинюка який заслуговує великої уваги, поваги і пошани до цієї людини – це розбудова, колосальна безпосередня його допомога та вклад у розвиток рідного краю. Він завжди шукав можливість на звернення людей їм допомогти. Саме за сприянням Адама Мартинюка було газифіковано Любешівщину (см. Любешів села Щитинь, Мала Глуша, Невір, Велика Глуша, Ветли, Бірки, Гірки, Мукошин). Прокладено дорогу з асфальтним покриттям з села Велика Глуша до села Шлапань та капітальні ремонти доріг в ряді інших сіл району. В рідному селі Ветли побудовано загальноосвітню школу, одну з найсучасніших в області, зроблено капітальний ремонт адмінприміщення сільської ради, реконструкцію дільничної лікарні, проведено електричне освітлення вулиць, газифікацію села, облагороджено кладовище, на якому знайшли вічний спокій його батьки. У селі Мукошин споруджено «Народний дім», до складу якого входить клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку та збудовано середню школу. У Любешові здано в експлуатацію безперебійний чудовий, один з найкращих в області стадіон «Колос», споруджено територіальний центр, зміцнена медичним устаткуванням центральна лікарня та пологове відділення, забезпечені матеріально-технічна база Будинку культури і бібліотеки, редакції районної газети «Нове життя» та управління міліції, відремонтовані дитячий садочок та адміністративні об'єкти.

Відкриття газопроводу в селі Ветли

Велика робота проводилась по ремонту та будівництву об'єктів району. Побудовано затишні сучасні дитячі садочки у селах Велика Глуша та Мала Глуша. В селі Любешівська Воля збудовано клуб. Проведено реконструкцію клубів у селах Березичі, Залізниця, Зарудчі, Бірки, Гірки, Люб'язь, Щитинь, Хоцунь, Велика Глуша. Відремонтовано школи в селі Люб'язь, В'язівно, дитячі садочки в Любешові, Деревку, фельдшерсько-акушерські пункти в селах Люб'язь, Шлапань, Рудка, Заріка. Багато лікувально-профілактичних установ району забезпечені сучасним медичним обладнанням. У селі Лобна зроблено капітальний ремонт музею партизанської слави, присвяченого відважним і безстрашним битвам народних месників партизанського з'єднання двічі Героя Радянського Союзу Олексія Федорова та інших партизанських загонів і підпільних груп Полісся у жорстокій боротьбі з німецько-фашистськими окупантами. Релігійні громади Любешова та сіл Ветли, Гірки, Любешівська Воля, Рудка, Залізниця, Лобна, Березичі, Великий Курінь,

Дольськ, Зарудчі, Підкормілля, Погулянка, Люб'язь, Судче, Хоцунь отримали відчутну допомогу для зведення храмів.

Відкриття школи в селі Мукошин

Також за сприянням Адама Івановича було збудовано прекрасний будинок культури в селі Тоболи Камінь-Каширського району та реконструйовано дитячий садок в селі Нові Червища цього ж району, велика робота з ремонту та реконструкції соціальних об'єктів проводилась по інших населених пунктах Маневицького та Ківерцівського районів.

За визначний особистий внесок у розбудову незалежної Української держави, багаторічну плідну законотворчу та громадсько-політичну діяльність Першого заступника Голови Верховної Ради України Мартинюка Адама Івановича нагороджено орденами князя Ярослава Мудрого V, IV, III ступенів.

За суспільно значущий вклад у розвиток державного будівництва, видатні заслуги в галузі освіти науки та культури, вагоме сприяння та великий особистий внесок у становлення і розвиток Луцького національного технічного університету, рішенням вченої ради цього вузу, а також Східно-Європейського національного університету імені Лесі Українки Адаму Івановичу Мартинюку присвоєно звання почесного доктора.

За визначні заслуги перед українським народом і українською державою, за активну і безпосередню підтримку й надання практичної допомоги місцевому населенню Любешівська селищна рада прийняла рішення про присвоєння почесного громадянина. Він також є почесним громадянином села Ветли Любешівського району та села Тоболи Камінь-Каширського району.

За заслуги перед Церквою і постійною увагою до потреб віруючих, Предстоятель Української православної церкви, Митрополит Київський і всієї України Блаженніший Володимир нагородив Адама Мартинюка орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира першого ступеня.

Список джерел та літератури

1. Бущик П. Хроніка Любешівщини. Луцьк «Вежа-друк»; 2018р.
2. Гаврилишин І. Серце його добром зігріте. Газета «Голос України» №151, 14 серпня 2010р.
3. Журавлюк І. Творити добро його багатство. Газета «Нове Життя» №34, 21 серпня 2010р.
4. Журавлюк І. Зустріч з хлібом, любов'ю за синівську турботу. Газета «Нове Життя» №46, 28 жовтня 2010р.
5. Муха Н. І казка стала реальністю. Газета «Нове Життя» №36, 4 вересня 2010р.

МАЛА ГЛУША. СТОРІНКИ РОДИННОЇ ІСТОРІЇ СВЯЩЕНИКА ПЕТРА ВІТРИКА.

У 2011 р. відсвяткували 200-ліття церкви Різдва Богородиці, що знаходиться у північній частині села Мала Глуша. Будівля має статус пам'ятки архітектури місцевого значення. З 200 літ її існування 50 років відправляв службу Божу у храмі священик, протоіерей Петро Вітрик, про життєвий шлях якого і долю його родини йтиметься далі.

Останнім часом стає популярним знати та вивчати сімейну історію, передавати її «у спадок». Дана тенденція почала стрімко розвиватися у пострадянські часи, адже в суспільних науках радянської доби роль особистості в історичному процесі зводилася нанівець, а рушійною силою в історії проголошувалися народні маси. Інтерес до долі окремої людини, якщо, звичайно, це був не партійний, політичний, державний або громадський діяч, був мінімальний [6]. Поступово повертається розуміння історичного розвитку саме через вивчення життєвих шляхів окремих людей, задіяних в глобальних процесах. В цьому допомагають сімейні архіви, хоча, на жаль, не кожна родина може похвалитися навіть крихтами збережених автентичних предметів. Мабуть, нашій родині пощастило трохи більше, не дивлячись на буремні роки ХХ ст. — дві світові війни, революційні події, українські національно-визвольні змагання 1917-1921 рр., зміни кордонів, назв держав, в яких довелося людям жити, а з ними і мов офіційного спілкування, різні політичні режими, переїзди до нових місць проживання, крадіжки майна, все ж вдалося зберегти децизию сімейних реліквій, які стали основою даної публікації. Всі ці речі тісно пов'язані з територією Волині, зокрема з Любешівщиною. Завдяки новим технологіям з'явилася можливість оцифрувати старі документи і ввести їх у науковий обіг. Зазначимо, що дана проблема тільки розробляється і окрім сімейного архіву в роботі використано матеріали з відкритих джерел (Інтернету). Звичайно, фото- та письмові документи публікуються вперше. Формат даної розвідки поєднує як наукову, так і мемуарну складові.

Історія родини Петра Сергійовича Вітрика трохи більше як півстоліття була пов'язана з селом Мала Глуша. Весь цей час отець Петро, як священик церкви Різдва Богородиці (1811 р.), був у радості та горі з мешканцями села.

Сім'я Вітриків, що складалася з Петра Сергійовича, його дружини Марії Іванівни та двох дітей — Сергія та Тамари, переїхала в Глушку (скорочена назва населеного пункту) у 1934 р. Всі члени родини, окрім М. І. Вітрик, народилися у с. Нуйно (нині Камінь-Каширського р-ну Волинської обл.). На час переїзду діти вже отримували освіту у польських навчальних закладах.

Як зазначалося вище, Петро Сергійович Вітрик народився в 27 грудня 1896 р. в с. Нуйно під местечком Каменно-Каширськ Ковельського повіту Волинської губернії Російської імперії в сім'ї міщанина — його батько тримав невелику лавку у селі. Петро був одним з 10-ти дітей. Появу прізвища Вітрик в родині пов'язували з хвилею переселення чехів на Волинь.

Маленький Петро навчався з приблизно 1905 р. в містечку Мацеєві Ковельського повіту (нині смт Луків Турійського району Волинської обл.) в Милецькому (Мелецькому) духовному училищі. Назву заклад дістав від містечка Мильці Ковельського повіту (зараз Старовижівський р-н), в якому був створений при монастирі, а у 1894 р. перенесений до м. Мацеїв (Маціов) до колишньої садиби графа Міончинського, на території якої для вихованців облаштували гуртожиток. Скоріше за все, рекомендував Петра до вступу в духовне училище священик з Нуйна о. Іоанн Дучинський, який викладав у Нуйнівському народному училищі. Духовні училища являли собою початкові навчальні заклади, куди вступали в основному діти духовенства на безоплатній основі, в них окрім церковних предметів вивчалися також загальноосвітні. Серед шкільних предметів протягом шести років (4 класи) викладалися російська, грецька і латинська мови та слов'янська граматики.

Після закінчення курсу училища в 1911 р. Петро був переведений у 1 клас Волинської духовної семінарії в Житомирі [1], процес отримання знань в семінаріях був безкоштовним. Згідно розповідям діда, під час одного з уроків його однокласник отримав одиницю за невивчене домашнє завдання, проте не заспокоївся і продовжував заважати товаришам, за що отримав іще одну одиницю за погану поведінку в ту саму клітинку класного журналу. Подія запам'яталася тому, що відбулася 11.11.1911 р. і товариш отримав 1 + 1 до журналу успішності.

В роки Першої світової війни, в 1915 р. Волині безпосередньо загрожувала австро-німецька окупація, було проведено евакуацію деяких установ та навчальних закладів подалі від лінії фронту, духовна семінарія була переведена до Куп'янська Харківської губернії, коли Петро навчався в п'ятому класі. У 1917 р. в Куп'янську було завершено навчання у семінарії й того ж року він став студентом I курсу Харківського ветеринарного інституту (рис. 1). Не треба

нагадувати, що часи навчання у Інституті збіглися з буремними роками становлення української державності. На території України вирували революційні події, проте студентське життя Петра продовжувалося і треба було поєднувати два майже протилежні населенні пункти України: рідне село Нуйно на заході і м. Куп'янськ на сході, відстань між якими складає більше 1000 км. Дорога ставала все більш небезпечною, воєнні дії не припинялися, і студент 3-го курсу був змушений залишити навчання та повернутися додому.

Одруження у 1920 р. дало змогу розпочати духовне служіння, адже тільки одружившись, випускник семінарії міг стати священником. Свою першу службу о. Петро провів у церкві Покрови пресвятої Богородиці (1841 р.) с. Нуйно, що і нині знаходиться на пагорбі серед місцевого кладовища.

Відомо, що ще у Російській імперії існувала практика висвячувати священника на конкретно визначене місце, часто це було місце священника «за нареченою». Після укладання шлюбу з дочкою священника складалось звернення-прохання на ім'я архієрея для затвердження на парафії нового батюшки. Тобто дівчата з духовних родин могли «успадковувати» місце служіння свого батька, а виходячи заміж, лишалися в тій же парафії, в тому ж домі, на тій же землі. Судячи з усього так відбулося і в нашій родині.

Зі своєю дружиною о. Петро був знайомий з дитинства. Марія Іванівна, яка народилася 21 серпня 1899 р. у м. Камінь-Каширськ, була старшою з п'яти дітей священника Преображенської церкви в с. Нуйно (рис. 2). Після заміжжя старшої дочки І. Ф. Дучинський з сім'єю переїхав на сучасну Хмельниччину, де продовжив священницьку діяльність у парафії замість померлого батька.

Цікава постать самого Івана Філаретовича Дучинського (приблизно 1873 р.н.), випускника Волинської духовної семінарії 1895 р. [2]. Під час Першої світової війни о. Іоанн став полковим священником 417 піхотного Луганського полку, який брав участь у «Брусилівському» прориві, та отримав військову нагороду — орден Св. Анни 2-го ступеню з мечами (рис. 3). Наприкінці 1920-х рр. був заарештований та разом з дружиною відбував покарання у Томському табірному пункті СибЛАГУ, помер у засланні, ймовірно, у 1932 р.

Марія Дучинська у 1909 р. мала складати іспити в гімназію. Проте навчання розпочала у 1910 р. у Острозькому жіночому вищому ім. графа Дмитра Блудова училищі [5], яке його вихованці поміж собою називали «Братством», можливо, назва походила від заснованого у 1865 р. за ініціативи графині Антоніни Блудової (дочки голови Державної ради Російської імперії Д. Блудова) Кирило-Мефодіївського православного братства. З 1875 р. училище стало користуватись усіма правами жіночих гімназій. Після 5-го класу через загрозу окупації Острога продовжила навчання у Полтаві в Маріїнській жіночій гімназії (рис. 4), де викладав її дядько Антонін Філаретович Дучинський (1880–1928), історик та архівіст [3; 7, с. 216-217]. Так, Марія Іванівна згадувала про відвідини разом з класом садиби у Полтаві відомого письменника Володимира Галактіоновича Короленка, який радо прийняв учениць та поспілкувався з ними. Твори В. Короленка Марія дуже любила все життя, намагалась передати цю любов дітям і онукам.

Молоді люди, Марія та Петро, весь час навчання активно переписувалися. Виходячи з текстів на поштівках для Петра ці стосунки були більш серйозними. Листування відбувалося і між іншими членами родин Вітриків-Дучинських.

Після підписання Ризького мирного договору 8 березня 1921 р. західна частина Волинської губернії відійшла до Польщі, сім'ї опинилася по дві сторони кордону. С. Нуйно спочатку було віднесене до Пінського повіту Поліського воєводства, а з 1923 р. — Камінь-Каширського повіту Перша дитина — син Сергій у молодій сім'ї Вітриків народилася 2 вересня вже на території іншої держави. Невдовзі 23 вересня 1923 р. народилася дочка Тамара.

Можна лише припускати, яке було життя православного священника у католицькій країні. Марія Іванівна певний час вчителювала. Далі сім'я переїхала на Рівненщину, де Петро Вітрик служив у містечку Сехи (після 1946 р. село Томашгород Рокитнянського р-ну) і Клесові¹, можливо, одночасно [4]. У 1934 р. вони перебралися до Малої Глуші, про що свідчать поштівки (рис. 5). Тоді Волинь вважали однією з найбільш відсталих територій, особливо це стосувалося волинських сіл.

В цей час Сергій вчився у школі № 4 м. Ковеля, 1936-39 рр. навчався у Кобринській гімназії ім. Марії Родзевич, далі у радянській школі № 1 м. Острога в 1941 р. Тамара вчилася в гімназії м. Острог.

¹ В історія села Клесів помилково указано: «Після Великої Вітчизняної війни священником в церкві був Вітрик» [4]

Продовж життя в родині спілкувалися російською мовою (рис. 6), але діти писали побажання один одному на польській (рис. 7). Мій батько Сергій згадував один випадок з шкільних років, коли вчителька польської мови почула, що поза уроками він розмовляє на російській, оцінка з її предмету була знижена на бал: «Учень, який думає на іншій мові, не може знати польську на п'ять!».

У вересні 1939 р. на Західну Україну зайшли частини Червоної армії і територію було включено до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік, в якому проводилася політика «войовничого атеїзму». Все, що було пов'язане з релігією, зазнало відчутних утисків. Однак подія дала змогу відновити зв'язки з родом Дучинських, що не можна сказати про Вітриків — троє з братів та сестер о. Петра залишилися на території Польщі, один опинився в Чехословаччині, а ще одна сестра з чоловіком-священиком виїхала під час війни до Австралії.

Невдовзі почалася німецька окупація українських земель. Через дуже поганий стан дорожнього сполучення з Малою Глушею окупантів в селі майже не було. В роки Другої світової війни сім'я священика активно підтримувала партизанський рух. Син Сергій став бійцем білоруського партизанського загону, однак отримати посвідчення партизана Білорусі вже у середині 70-х рр. не встиг (помер у 1975 р.). Також Сергій після закінчення в Острозі в 1942 р. учительських курсів, після яких повернувся до Глушки. В 1944 р. Сергій Вітрик був мобілізований до армії та брав участь у низці воєнних операцій (рис. 8), за що отримав медаль «За відвагу».

Протягом усієї окупації в родині проживала племінниця Галина (1932-2010), дочка сестри Марії Іванівни — Анни. У цей час до родини увійшла і Ганна Трохимівна Лесик, також уродженка с. Нуйно з родини місцевого диякона, яка стала допомагати вести домашнє господарство.

Проте війна лишила свій відбиток на родинній історії: в Ковелі було вбито брата о. Петра. Дотично зачепили священика події Волинської трагедії — він проводжав в останню путь загиблих, причому як православних, так і католиків. Відомий також випадок, коли батюшку двоє озброєних чоловіків повели на розстріл, проте передумали, забрали чоботи та відпустили.

Після війни життя поступово увійшло у мирне русло. О. Петро продовжував церковне служіння. Роботи побільшало, адже у війну згоріла церква у сусідньому селі Щитинь, за часів же СРСР не те, що не будували нових храмів, а, за можливості, руйнували старі культові споруди. Віруючих з сусідніх населених пунктів, де не було церков, умовно закріпили за парафіями храмів Малої Глуші та Великої Глуші. Декілька разів батюшка з Великої Глуші скаржився благочинному у Камінь-Каширськ, що «приписана» до нього паства ходить на службу у Глушку. Люди приходили до церкви на свята і в неділю, долаючи значні відстані. Перед входом в храм навіть перевзувалися, бо дороги-стежки були ґрунтовими, доводилось проходити і через воду, і через болото. Після недільної служби церковний «актив» досить часто збирався в домі батюшки на спільний обід.

Вся церковна діяльність контролювалася з боку радянської влади, пильно слідкували за роботою священиків: постійні візити фінінспекторів, перевірка метричних книг, бесіди про заборону пускати до церкви дітей тощо. Дід навчився вдало обходити певні заборони. Так, існували метричні книги для перевіряючих і «об'єктивні» метричні книги, в яких фіксувалися всі проведені обряди за фактом. Особливо це стосувалося хрещення дітей комуністів, а надто представників партноменклатури. Часто це були мешканці сусідніх районів. Зазвичай напередодні приїжджав «перемовник» і домовлявся про час проведення таїнства, сама церемонія відбувалася пізно ввечері безпосередньо у домі, в спеціальній кімнаті — хрестильні. Обряд коштував 5 карбованців (рублів), додаткові 50 копійок сплачувалися за кожну пару хрещених батьків.

Якщо о. Петро міг хрестити дітей у церкві чи вдома, то на соборування чи поховання доводилося їздити у навколишні села. Як правило, за батюшкою приїжджала підвода чи сани, і за будь-якої погоди та пори року він їхав, причому такі «транспортні засоби» були відкритого типу.

О. Петро рідко полишав свою паству надовго. Частково це були службові поїздки до Луцьку, а також приватні до родичів в Ковель, Київ (запам'ятався спільний похід на оперу Дж. Верді «Бал-маскарад» в Київський академічний театр опери та балету), Москву, Ленінград.

Нерідко до діда звертались за порадою, допомогою, інколи це стосувалося дітей з особливими потребами. Так, глухонімого сусідського хлопчика допомогли прилаштувати в спеціалізований інтернат на Львівщині (син Сергій тоді працював у Львові). Інколи поради священика суперечили церковним нормам. Одній самотній жінці він порадив народити дитину. На зауваження моєї мами, що церква забороняє позашлюбні стосунки, він відповів: «Зате їй буде заради кого жити». Але при цьому батюшка вмів тримати певну дистанцію при спілкуванні.

Десь наприкінці 1960-х рр. серед віруючих парафії оголосили збір коштів, мова йшла про 6 тисяч карбованців, на які провели ремонт храму. Були пофарбовані зовнішні стіни та дах церкви.

За довгі роки духовного служіння Петро Сергійович мав низку церковних нагород таких як набедреник, оксамитова скуфія, палиця, що доповнювали одяг священика. Мав право носіння хреста з прикрасами, а згодом і митри. Дані нагороди мали виготовлятися власним коштом, тому в 1960-х рр. дід замовив виготовлення хреста у Львові, а митру вже замовляти не став, бо і хрест з прикрасами майже не носив. Також мав право служити літургію у церкві з відкритими Царськими вратами до «Отче наш...». Йому був наданий титул протоієрея. В разі, якщо протоієрею подаровано право носити митру, він називається митрофорним, що відповідає сану архімандрита серед чорного духовенства.

Жило подружжя Вітриків у будинку поруч з церквою (на сьогодні в дещо перебудованому домі також проживає сім'я нинішнього малоглушанського священика). Житловими були дві кімнати — столова та невеличка спальня. Внутрішнє облаштування будинку більше відповідало міським смакам. Спочатку освітлювали приміщення свічками і гасовою лампою, згодом з'явилася електрика. Мали телевізор, але після смерті сина жодного разу його не ввімкнули. Ритм життя у Глушці, що не мала зручного сполучення навіть з районним центром, був досить розміреним, дещо одноманітним. Це дуже пригнічувало матушку, яка ще молодою планувала для себе зовсім інше майбутнє. Отримавши, як на той час блискучу освіту, фактично у розквіті сил вона опинилась у глухому, відповідно до назви, селі. Марія Іванівна створила для себе свій власний, в чомусь фантастичний, світ, багато читала (книги бралися у сільській бібліотеці), листувалася з подругами по гімназії, до кінця життя не вживала супів, які псують фігуру, і... багато курила. Курити кинула десь років у 65 через стан здоров'я. Завдяки Ганні Лесик, що перебрала на себе основні домашні клопоти та доглядала господарство, Марія Іванівна могла дозволити собі лише приготувати смачну випічку (робила неперевершені паски) чи соус. Але навіть у Малій Глуші примудрилася потрапити під машину в 1985 р. і померла від ускладнень 8 грудня. Поховали її біля сина у с. Нуйно, поклавши до труни вінчальну свічку.

Після смерті дружини о. Петро ніби загубився у світі. З 1986 р. відійшов від служіння у церкві. До нього в Глушку переїхала дочка Тамара, яка наприкінці 1988 р. перевезла батька до Любешова, звідки його душа відійшла у кращий світ після молитви на свято Хрещення 1990 р. Ще деякий час в будинку проживала Ганна Лесик, яка невдовзі переїхала до сестри у Нуйно.

Петра Сергійовича Вітрика відспівували в малоглушанській церкві, служінню в якій він віддав більше половини свого життя, а поховали на пагорбі у с. Нуйно біля рідних, майже біля стін церкви, де була проведена його перша служба. В його труну також поклали вінчальну свічку.

Зазначимо, що майже всі речі, якими користувалися Вітрики, лишилися у домі в Малій Глуші, й доля їх невідома. Серед багатьох цікавих предметів був і похідний складний вівтар часів Першої світової війни о. Іоанна Дучинського. Ймовірно, цей вівтар зараз знаходиться у музеї місцевою школи, проте такі експонати, що мають чітку легенду, мали б прикрашати більш поважні музейні установи.

Декілька слів скажемо про дітей подружжя Вітриків (рис. 9). Старший син Сергій по війні закінчив Львівський політехнічний інститут, працював в геологічній галузі у Долині, Львові, Києві.. Одружився у 1957 р. з однокурсницею Ніною Федотенковою. Мав двох дітей — дочку Ірину, 1958 р.н., та сина Дмитра (1964-2010). Мав низку наукових публікацій. У 1971 р. начальник «Головнафтогазрозвідки» Міністерства геології УРСР С. П. Вітрик отримав почесне звання «Заслужений геолог УРСР» та став лауреатом Державної премії України в галузі науки і техніки за обґрунтування пошуків та відкриття нафтових і газових родовищ на великих глибинах у Дніпровсько-Донецькій западині та Передкарпатському прогині, нагороджений орденом Трудового червоного прапора (1966). Помер у 1975 р., похований у с. Нуйно.

Дочка Тамара у 1948 р. вийшла заміж за Олексія Посохова, обидва працювали у банківській сфері, багато років прожила у Любешові, де працювала ст. бухгалтером в профтехучилищі, перед пенсією — головним бухгалтером у любешівській аптеці, похована на місцевому кладовищі у 1998 р. Мала двох синів — Леоніда, 1949 р. н. та Олександра, 1957 р.н. Обидва розпочали навчання у Малій Глуші, а закінчили Любешівську середню школу, Леонід із срібною медаллю у 1966 р. Сім'я Олександра Посохова і нині проживає в Любешові.

Всі онуки Петра Сергійовича Вітрика отримали вищу освіту, Леонід деякий час очолював Національну акціонерну компанію «Надра України».

Коротко про мої дитячі враження від перебування у Малій Глуші, які стають більш-менш усвідомленими у I пол. 1960-х рр. Особливо від спілкування з місцевими мешканцями. Нас часто

запрошували у гості. Хати п'ятистінки під солом'яними стріхами облаштовувалися традиційно. Стіл, лави, ікони під рушниками, піч, лежанка під рядном. Більшість хат мала земляну підлогу. Коли була маленька дитинка до стелі кріпилася люлька. Запам'яталися ткацькі верстати у багатьох домівках. При цьому в 1960-і роки для виготовлення полотна в основному використовували вже магазинні нитки. В селі не було ні світла, ні радіо. Світили каганцями, використовуючи для цього саморобні гасниці, свічками, лише в окремих були гасові лампи. Електрика в селі з'явилася в середині 1960-х рр.

Культура харчування теж була дуже цікавою. Мені було років 4-5, коли мене запросили попиту чаю у родині баби Теклі (Наталки). Це чаювання мені запам'яталося. Те, що сідали їсти всі разом, було звичним. Вразив спосіб приготування «чаю»: на стіл поставили алюмінієву каструлю з окропом, розвели в воді цукор та по черзі стали черпати ложками солодку гарячу рідину. Коли я сказала, що це не названий напій, мене запевнили у справжності такого «чаю». Декілька раз обідала в селі. До обіду сідала вся сім'я від дідів до онуків, на середину стола ставилася миска з їжею, роздавалися ложки і по черзі (від старших до молодших) набиралася їжа. Дуже багато справ готувалося з молочних продуктів та картоплі з колоритними назвами — вомочка тощо.

Село Мала Глуша було чи не найбільшим у районі, біля нього було декілька хуторів (Заглуше). Територія села мала свої названі частини — це і Піски, і Замутовича, і Колонія, і Посадка. На моє питання щодо назви Колонія мені пояснили, що перед війною тут жили німці, які вирощували цукровий буряк. Транспорт у селі був гужовий, застала, коли ще сіно перевозилося волами. Але в основному пересувалися пішки, бо не було прокладених доріг. Інколи з дідом ходили у інші села, наприклад до Залухова Ратнівського р-ну, але найчастіше відвідували «Караулку» — найстаріший шлюз на р. Прип'ять при впадінні в неї її притоки — р. Вижівки біля с. Почапи теж Ратнівського р-ну.

Багато часу проводила з сусідськими дітьми. Гралися, ходили на річку, споглядали як вишивають старші дівчата. Ходили дивитися, як святкувались весілля чи хрестини, слухали музик та пісні.

Життя у селі ставало все багатшим, особливо після дозволу радянської влади на спілкування з родичами, що виїхали до Америки. До села почали надходити гроші та посилки з імпортними речами. В селі побудували новий магазин, потім клуб, у якому відбувалися навіть гастрольні театральні вистави.

Не можу не згадати прекрасні виставки-конкурси квітів у Любешові, за участь у яких навіть діти отримували нагороди.

Тільки зараз розумієш скільки всього цікавого лишилося поза увагою (взяти хоча б відношення до представників священницьких сімей у радянському суспільстві) або просто було забуте. І лише завдяки збереженим документам стало можливим відтворити окремі сторінки родинної історії, але й вони потребують багатьох уточнень. Вивчення, збереження, оцифрування, доступність домашніх архівів надасть можливість глибше зануритися у минуле для кращого його розуміння.

Петро Вітрик — студент I курсу Харківського ветеринарного інституту. Фото та поштівка 1917 р.

Іван Філаретович Дучинський з дружиною Любов'ю Єрофеївною, дочкою Марією та сином Серафимом. Фото 1904 р.

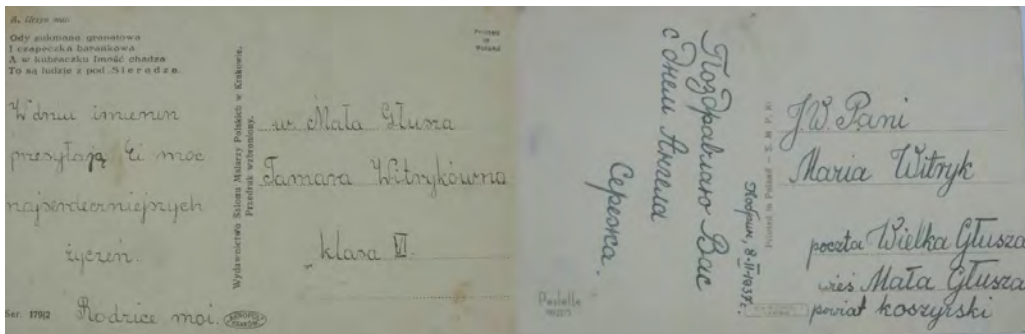
Отець Іоанн Дучинський — священник 417 піхотного Луганського полку. Фото та поштівка 1916 р.

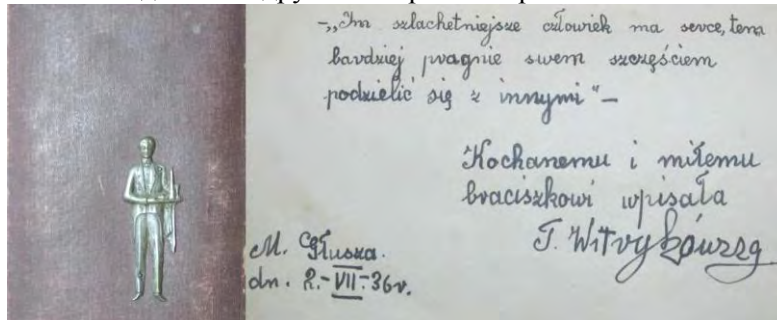
Марія Іванівна Дучинська в роки навчання в Острозі. Фото 1914 р. та поштівка 1915 р.

П. Вітрик та поштівки надіслані на адресу Вітриків до Малої Глуші:
1 – Фото поч. 30-х рр. XX ст., поштівка 1935 р.; 2 – поштівки 1938-1939 рр.

Поштівки написані дітьми подружжя Вітриків на російській та польській мовах.

Записник Сергія Вітрика з побажанням від сестри Тамари на польській мові. 1936 р.

8. Место рождения и постоянного жительства. Домашний адрес, фамилия, имя и отчество жены или родителей м. р. Волынской обл. Козельск. Козельск. Екми р-н. село Нуйно. м. м. Волынской обл. Любешовский р-н с. М. Глиша. жоньки. мамки. Вітрик Марія Івановна.

9. Группа крови по Янекому группа крови не известна

III. Участие в походах, награждения и отличия

Когда, где участвовал в боях. За что награжден	Месяц и число	Год и № приказа	Расписка командира роты
ответственная бойка с 15.08.44			
привзятти Глишину	23.01.45		
" " Гинденбурга	25.01.45		
" " Опельский район	1.02.45		
" " Борига	7.02.45		
" " Бомбр. Билейна	30.01.45		
Награжден:			
Мед. за отвагу	01.04.45	01.н.	
" " За победу в боях	25.9.45		

Награжден штаба 292ТНП
2в. подполковник (Кобецкой)

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Записи производятся командиром роты по данным приказов по части. При переводе в другую часть сведения о прохождении службы подписываются начальником штаба части с приложением печати.

2. По новому месту службы записи о дальнейшей службе делаются в этом же разделе.

Сторінки з книжки червоноармійця Сергія Вітрика з зазначенням місця проживання та місць боїв. 1945 р.

1 – Подружжя Вітриків з сином Сергієм у Малій Глуші; 2 – Петро Сергійович Вітрик з дітьми та онуком Олександром у Любешові. 1973-1974рр.

Список джерел та літератури

1. Волинская Епархия. Выпускники Мелецкого духовного училища 1879, 1892, 1895, 1901-1903, 1905, 1906, 1910, 1911, 1913, 1914 гг. / [Електронний ресурс]: Петербургский генеалогический портал. – Режим доступа: <http://petergen.com/bovkalo/duhov/meleckdu.html> (дата звернення 1.07.2019). – Назва з екрана.

2. Выпускники Волинской духовной семинарии 1801-1903, 1906, 1910, 1913-1915 гг. / [Електронний ресурс]: Петербургский генеалогический портал. – Режим доступа: <http://www.petergen.com/bovkalo/duhov/wolynsem.html> (дата звернення 1.07.2019). – Назва з екрана.

3. Дучинский, Антонин Филаретович / [Електронний ресурс]: История Полтавы (Сайт Бориса Тристанова). – Режим доступа: <http://histpol.pl.ua/ru/biblioteka/ukazatel-po-avtoram/avtory-zh/zhuk-andrej-ilich?id=12311> (дата звернення 1.07.2019). – Назва з екрана.

4. Історія села Клесів / [Електронний ресурс]: Сарненська централізована система публічно-шкільних бібліотек – Режим доступа: <http://lib.sowa.com.ua/klesivv/istoriya.htm> (дата звернення 5.07.2019). – Назва з екрана.

5. Павленко В.В. Зміст та організація навчання у жіночому училищі графа Д. М. Блудова у м. Острозі (1805-1833 рр.). – [Електронний ресурс] – Режим доступа: <http://eprints.zu.edu.ua/20493/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB.1.PDF> (дата звернення 1.07.2019). – Назва з екрана

6. Проблематика формування семейного архівного фонда / [Електронний ресурс]: Архівна спадщина України. – Режим доступа: <http://www.arhives.in.ua/semejnye-arhivu/problematika-formirovaniya-semejnogo-arhivnogo-fonda/> (дата звернення 1.07.2019). – Назва з екрана.

7. Українські архівісти (XIX–XX ст.) Біобібліографічний довідник. – К., 2007. – с. 216-217.

ІСТОРИЧНІ ОБРІЇ ЛЮБЕШІВЩИНИ КІНЦЯ ХІХ– ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ В ТВОРЧОСТІ МАКІВКИ СТЕПАНА АДАМОВИЧА – ГРОМАДСЬКО- ПОЛІТИЧНОГО ДІЯЧА, УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА, ПЕДАГОГА

11 жовтня 2019 р. минає 130 років від дня народження Степана Адамовича Маківки – громадсько-політичного діяча, письменника, видавця і публіциста, члена Спілки письменників України (псевд. і крипт.: Простохід С., С. М.). Народився 11. 10. 1889, в с. Коденець, нині Люблінського воєводства, Польща в селянській родині. 1908 р. закінчив Бельську учительську семінарію (нині Польща), 1912 – інститут. 1906 р. брав участь у загальному страйку учнів учительських семінарій, за що після закінчення навчання був позбавлений права отримати роботу на Холмщині. 1915–17 рр. служив у російській армії. 1920 р. повернувся у Холм (нині м. Хелм, Польща). 1922–28 рр. – депутат польського сейму від блоку національних меншин як представник спочатку «Селянського союзу», згодом партії «Сельроб», у створенні якої (1926) брав активну участь. Займався літературною діяльністю, як видавець, редактор, публіцист співпрацював із місцевою українською пресою. Був відповідальним редактором газети «Наше життя» (1924), видавцем і редактором одноднівки «Нове життя» (12 лютого 1928), ілюстрованого селянсько-робітничого часопису «Нове життя» (1928) та тижневика «Голос праці» (1929). Друкував на шпальтах цих видань свої оповідання, фейлетони, памфлети. 1929–36 рр. – в'язень польської тюрми. Після 1939 р. працював завідувачим педагогічної частини, згодом директором Любешівської середньої школи. Брав активну участь у громадському та політичному житті краю, зокрема клопотався, щоб Холмщина та Підляшшя були приєднані до України. На початку Другої світової війни перебував у Києві, від вересня 1941 – у Львові, де брав участь у підпільному русі, що чинив спротив гітлерівській окупації. Після війни залишився у місті, працював у системі народної освіти, на керівній радянській роботі, журналістом обласної газети «Львовская правда». Помер письменник 24. 01. 1966 р. в м. Львів.

С. А. Маківка – автор збірок оповідань та нарисів «В наші дні» (1927), «Вибірчий порадинок» (1928), книги спогадів «Нескорені креси: записки політв'язня» (1954), що отримала свого часу справжню зливу рецензій [1], [2], [3], [4], [5], [6],[11], публіцистичної книги «Народна гвардія імені Івана Франка» (1959), «Це було темної ночі» (1963), «На крутих поворотах» (1964), «Тривожні дороги» (1967).

Актуальність проблеми, пов'язаної із дослідженням творчості письменника – безсумнівна, оскільки із його літературного доробку чітко вимальовується в уяві побут, стиль життя і події переломного періоду межі ХІХ та ХХ століть. На формування характеру С. Маківки і його творчої самобутності вплинули історичні події доби. Кожна культурна епоха – виразник національного мислення, внутрішнього буття особистості.

Кінець ХІХ – початок ХХ ст.. характерний філософсько-світоглядною кризою, наслідки якої позначилися на всіх сферах соціокультурного життя, зокрема на літературному процесі. Показовими з цього погляду є твори С. Маківки : їх визначає зосередженість на духовних джерелах, моралі і етики персонажів. Водночас спостерігається поглиблена розробка усталених тем із життя села та традиційних образів селян, священників, учителів. Їх відзначає зосередженість письменника на духовних джерелах, моралі і етики персонажів. «Людина в текстах цієї доби поставала вкрай самотньою, знудженою життям, а найголовніше – вона сприймалася поза політичним, соціальним і навіть національним контекстом» [10, с. 117].

Неначе чорно-біла стрічка кінофільму оповідання «В надвечір'я» (1926) – про долю селянина-одноосібника в капіталістичному суспільстві. На матеріалі родини Чубів – скромних, працюючих, які збирали гроші на хату, проте прийшов секвестратор – той, що збирає податки, і їхні надії луснули. Плинув час, сім'я збрала гарний урожай, проте, коли господар підрахував, скільки коштів потрібно на харчування на рік, на посіви, податки, то виявилось, що не лише заощадити, а й на хліб насущний не вистачить. Соціальна несправедливість, уважання тебе за людину другого сорту, навчання дітей в іншомовних школах тощо примушує задумуватися героєві оповідання Василю Чубові про те, що у радянській Україні такого гніту немає – там усі вільні і щасливі.

Доля письменника тісно пов'язана із Любешевим. Історія Любешева – в одвічній боротьбі селян за соціальну справедливість. Мова про початок ХХ століття, яке активізувалося селянськими повстаннями на околицях містечка. У 1904 році селяни сусіднього села Люб'язя вчинили опір судовому приставу, що на вимогу поміщика хотів відібрати у них худобу в рахунок несплачених ними викупних платежів. Унаслідок активного виступу селяни перешкодили цьому. З особливою силою селянські заворушення вибухнули під час революції 1905—1907 рр.

Того часу у містечку працювали 2 цегельні заводи, 14 крамниць, діяла реміснична школа.

Під час першої світової війни становище населення Любешева ще значно погіршало. По р. Стохід проходила лінія фронту. Любешів майже вщент був зруйнований.

У вересні 1915 року містечко захопили австро-німецькі війська. Окупанти встановили жорстокий режим. Вони грабували населення, примушували його виконувати різні роботи для армії, утримувати солдатів і здавати фураж.

Це викликало незадоволення у місцевих жителів, які мріяли про покращення свого життя і встановлення, врешті, нормативних справедливих порядків. Було створено підпільний ревком, який очолив селянин-бідняк Горцар. У січні 1918 року у Любешеві перемогла Радянська влада, і ревком вийшов із підпілля. Проте вже у березні 1919 року містечко підпало під владу поляків. Вони заарештували членів ревкому і відновили буржуазні порядки. 1918-1920 роки – Волинь – це арена збройної боротьби Армії УНР із польськими та більшовицькими військами. В 1921 за Ризьким мирним договором поміж Росією, Україною та Польщею земля Любешівщини вкотре перейшла під владу Речі Посполитої. На території Західної Волині утворилося Волинське воєводство, а Східна Волинь залишалася в складі УРСР. Ось як описано ці події у книзі споминів С. Маківки «Тривожні дороги» (Львів, 1967) : «Трудящі західноукраїнських земель ненавиділи панську владу, зокрема на Волині з особливою ненавистю відносились до існуючого ладу. Там перебували в лісах невеликі загони партизанів, які наводили жах і на поміщиків, і на панську державну адміністрацію. То там, то там стихійно вибухали протести, які влада називала бунтами. Доведені до розпачу селяни виганяли збирачів податку, рубали поміщицькі ліси, відмовлялися давати підводи для урядовців, бойкотували польські школи, пускали «червоного півня» на забудування осадників...» [9, с. 22]. «Для трудящих Волині 1924-1925 роки були дуже важкими. Та й не тільки для Волині, а для всієї Польщі. В економіці почалась криза. Малі фабрики припинили роботу, а більші перейшли на 2-3-денний робочий тиждень. Із дня на день росла армія безробітних... Злидні та голод загострювали класові протиріччя» [9, с.27].

В українсько-польській конфронтації надзвичайно важливим було шкільництво. Окрім забезпечення дітей освітою, українці бажали, щоб школи підносили національну свідомість і культуру корінного населення, а поляки, зі свого боку, сподівалися, що система шкільництва виховуватиме в неполяків відданість до Польської держави. Було закрито значну кількість українських шкіл. Діти навчалися виключно польською мовою. Усі вчителі були поляки за національністю. На навчання приймали всіх дітей віком до 14 років. Початкова освіта була обов'язковою. Дисципліна у закладі була суворою, з правом фізичного покарання, але карали тільки за невивчений урок чи порушення дисципліни. Вивчали в школі каліграфію, читання, математику, письмо, а з четвертого класу — природу, географію, історію Польської держави. Співи проводилися під супровід скрипки, якою володів майже кожен учитель. Обов'язковим було вивчення Закону Божого два уроки на тиждень, який викладався місцевим священиком. Перед Паскою всі учні обов'язково сповідалися. «З понад 2400 початкових українських шкіл, що існували в Східній Галичині в 1912 р., у 1937 р. залишилось тільки 352. На Волині протягом цього часу кількість українських шкіл скоротилася з 440 до восьми [12, с.379.]

У Холмі працювали бібліотеки товариства «Рідна хата», які розповсюджували книги поміж широким загалом трудящих. Також було відкрито книгарню «Буг». Книгарня «Буг» разом з бібліотеками «Рідної хати» була осередком, де гуртувалися й спілкувалися патріотично настроєні українці.

30 вересня 1939 року Любешів разом із рештою земель Західної України увійшов до складу УРСР. А 18 січня 1940 року указом Президії Верховної Ради УРСР було утворено Любешівський район у складі Волинської області, центром якого став Любешів.

Від 29 червня 1941 до 5 березня 1944 р. – місто знаходилося під німецько-фашистською окупацією. З другої половини вересня 1941 року німці розпочинають планомірне знищення всього єврейського населення краю. Фашисти знищили більше 2,5 тис. осіб єврейської національності. Діяло радянське підпілля. 1944 під час німецького бомбардування пошкоджено костел піарів (1969 повністю знищений за наказом партійного керівництва). «Це було темної ночі» (Л., 1963) – спогади учасника боротьби проти німецько-фашистських поневолювачів у роки Другої Світової війни. Документальні матеріали з пережитого автором, розповіді членів Народної гвардії імені Івана Франка, а також архівні документи склали основу книги. Партизанський рух, за автором, повністю не досліджений. Це – за майбутнім. Не всі імена учасників подій відтворені автором. Автори передмови І. Денисюк та В. Черняк відзначали радісне хвилювання автора у роки визвольних змагань 1917, а також пізніших 1923-1924 років, коли він активно включився у боротьбу за свободу,

видаючи газети «Наше життя» та «Нове життя», відомі антиурядовим спрямуванням. У оповіданні «Зустрічі і прощання» автор констатує: «Нам приємно було відзначити, що ми внесли свою частку, хоч і невелику, у всенародну боротьбу за волю і незалежність любимої соціалістичної Вітчизни. Що у важкий час, коли вирішувалась доля нашої країни та й усіх народів Європи, ми не склали рук і не вижидали пасивно кінця війни, а з усім героїчним радянським народом стали до бою з озвірілим ворогом – фашистами.» [8, с.227]. Герої Микола Березін, Василь Грушин, Тадей Гаєвський, Андрій Гапа, Іван Вовк та інші захоплювали автора. З цієї бурхливої і творчої епохи український народ вийшов із виробленою вдачею і характером.

У передньому слові до книги «На крутих поворотах» (Львів, 1964) подається характеристика особистості письменника: «Скромний, бадьорий, сповнений оптимізму, він посилено працює над новими художніми творами, часто зустрічається з робітниками і селянами, розповідає їм про героїчних людей, що боролися за наше щастя» [8. с. 4].

Боротьба за світлі ідеали, незалежність надихали письменника на оригінальну творчість. Маківка Степан непохитно вірував, що словом він зможе зробити світ кращим, досконалішим.

Сьогодні у нашому народі відбувся розлом на два світи. Цьому сприяло те, що в середні віки нашої історії західна частина України потрапила під вплив Польщі, а східна – під вплив Російської імперії. Відтоді український народ опинився в зачарованому колі «розколотої», «пограничної» культурно-цивілізаційної ідентичності. Та Україну хочеться порівняти із цілим світом. Справді, Схід і Захід, Північ і Південь нашої Планети також мають дуже великі відмінності. Прямі чи опосередковані наслідки тих відмінностей спостерігаємо щоденно: міждержавні конфлікти і навіть найстрашніше – війни, які нічим не можна виправдати.

Список джерел та літератури

1. Беляев В. Ценные воспоминания (рец. на кн. «Нескорені креси») // Правда Украины. – 1955. – 17 марта.
2. Василюк Д. Страница славной борьбы (рец. на кн. «Нескорені креси») // Сов. Украина. – 1955. – № 10. – С.176–177.
3. Василюк Д. Нескорені (рец. на кн. «Нескорені креси») // Вітчизна. – 1958. – № 2. – С. 203–205.
4. Грабовецький В. Спогади про революційну боротьбу (рец. на кн. «Нескорені креси») // Жовтень. – 1955. – № 7. – С. 113–115.
5. Гресь М. Сторінки боротьби і перемоги (рец. на кн. «Нескорені креси») // Рад. Волинь, 1955. – 21 січ.
6. Иванцов Е. Под знаменем борьбы (рец. на кн. «Нескорені креси») // Львовская правда, 1955. – 19 февр.
7. Маківка Степан Адамович // Письменники радянського Львова: Матеріали до бібліографії. Вип. I / Склав М.П. Гуменюк – Львів, 1960. – С. 173–176.
8. Маківка С. А. На крутих поворотах. – Львів, 1964.
9. Маківка С. Тривожні дороги. – Львів, 1967.
10. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – 2 вид., перероб. Доп. – К., 1999. – С. 117.
11. Пінчук С. Правда розповідь про нескорених (рец. на кн. «Нескорені креси») // Вільна Україна. – 1955. – 26 берез.
12. Субтельний О. Україна. Історія.. – К.: Либідь, 1991. — 512 с.

Клубук Василь

З ІСТОРІЇ СЕЛА В'ЯЗІВНЕ

Висиха душі криниця,
І життя як не було,
Якщо раз чи два на місяць
Не поїду у село...

Співається в пісні, і я подумки лину у своє село, у те що наймиліше, що мати родила, долі вділила. У своє рідне село В'язівно, звичайне поліське село, де пустив коріння наш хліборобський рід.

Віддалене від широких доріг, промислових центрів, не позначених навіть на адміністративній карті України.

Звичайне село, з дивною назвою В'язівно.

Село В'язівно походить від слова в'яз. В'яз – це дерево. У сиву давнину в нашому селі росли ці дерева. Деревина цього дерева була міцною, вона дуже цінилась. В'яз використовували в будівництві. На честь цього дерева назване наше село. Зараз у наших лісах це дерево не росте. На превеликий жаль. А хотілося б побачити їх.

Розповідь почув і записав Клубук Василь від своєї бабусі Теклі Сергіївни:

Село виникло ще за часів царизму. Першої офіційної згадки про село і його заснування немає.

Із переказів селян і старожилів встановлено, що село було засноване за часів магната Я. Чернецького, який купив навколишні землі Любешова у 1754 році.

Урочище В'язівно було табором для випасу худоби польського магната.

Спочатку був тільки один сарай, в якому жили пастухи, згодом поселились тут люди, які купили тут землю в пана.

З часу заснування села переміщень не було і немає. Повстань проти царизму в селі не було, але селяни брали участь у заворушеннях під час революції 1905-1907 років. Під час Першої світової війни становище населення значно погіршилось. У вересні 1915 року територію заселили австро-німецькі війська.

Окупанти встановили жорсткий режим. Вони грабували населення, примушували виконувати різні роботи для своєї армії, утримувати солдатів, давати фураж для коней.

У січні 1918 року в Любешові перемогла Радянська влада, і буржуазні порядки були скасовані.

У березні 1919 року територію було захоплено білополяками, а в серпні 1920 року село від білополяків визволила Червона Армія.

За Ризьким договором 1921 року, село В'язівно, як і весь повіт, залишилося під владою буржуазно-поміщицької Польщі, увійшовши до складу Камінь-Каширського повіту Польського воєводства.

Панування Польщі лягло важким тягарем на плечі трудящих. Майже 20 років вони зазнавали тяжкого соціального та національного гноблення. Селяни були перевантажені різними податками й повинностями. Більшість з них були неписьменні.

У школі, яка була в селі, викладання велося тільки польською мовою.

30 вересня 1939 року Червона Армія принесла визволення від гніту Польщі.

У жовтні 1939 року розвернулась підготовка до виборів у народні депутати 3х. Білорусії.

Із с. В'язівно було обрано селянку М.Я. Оласюк. Виконуючи наказ виборців вона разом з усіма депутатами голосувала за встановлення Радянської влади на Україні.

4 грудня 1939 року Указом Президії Верховної ради Української РСР Камінь-Каширський повіт, у тому числі й наше село, увійшов до складу УРСР.

У 1940 році було створено перший колгосп у селі. Першим головою колгоспу був Бубало Григорій Дементійович.

Серед перших активістів села і колгоспу були Бубало Іван, Лопухович Катерина, Видерко Петро, Будько Андрій. Першим трактористом села став Видерко Петро. У 1939 році почала працювати початкова школа, першим учителем був Григорій Бушик. Люди вперше отримали можливість навчати своїх дітей українською мовою.

29 червня 1941 року німецько-фашистські війська захопили село В'язівно. Фашисти встановили жорсткий режим. Активісти колгоспного руху, перші партизани подалися у підпілля. Комсомольців було страчено, їхні будівлі - спалено. Багато селян брали активну участь у партизанському русі.

Після війни у другій половині в 1947 року знову було створено колгосп імені Кірова.

Головою колгоспу став Михайлюк Андрій Петрович. У цей час було розпочато електрифікацію села.

На річці «Стохід» була збудована малопотужна АЕС, яка живила енергією Любешів, Рудку, В'язівно до 1952 року.

У 1950 році В'язівненська початкова школа була реорганізована в семирічку, а з 1952 року школа мала своє власне приміщення.

Випускники В'язівненської семирічної школи 1954 року.

Випускники В'язівненської семирічної школи 1937 року.

З 1947 року почали діяти сільський клуб і бібліотека, почалося демонстрування кінофільмів.

У 1953 році колгосп придбав теплову електростанцію потужністю 5 квт. У 1959 році школа була реорганізована у восьмирічну.

З 1967 року відкрита нова сучасна школа і новий медичний пункт.

Село В'язівно має сполучення з Любешовом, а також із Камінь-Каширськом.

Відстань до райцентру 5 км. До найближчої залізниці 51 км. у Каменем-Каширським.

Село підпорядковане Любешівськоволянському старостинському округу Любешівської селищної ради.

У 1991 році, 24 серпня, село з радістю прийняло Акт проголошення незалежності України. Усі жителі села підтримали наш уряд, обрання першого президента України Л.М. Кравчука. Село почало жити за новими правилами.

Село живе, працює. Зараз жителі села активно включилися в земельну реформу. Багато з сільських жителів отримали земельні паї і стали повноцінними власниками своєї землі.

У 2017 році школа села відсвяткувала своє 50-річчя, на яке з'їхалось дуже багато випускників і вчителів школи. Ця подія запам'яталась надовго.

У березні 2003 року в селі закладено перший камінь під будівництво церкви. Село живе своїм життям, своїми турботами...

За цей час дуже змінилось наше село: погарнішало, розбудувалось. За досить короткий період у селі побудувалось два столярні цехи, які виробляють дуже красиві меблі. Побудували їх наші підприємці Олексій Котик та Анатолій Хвесик. Популярність їхніх виробів поширюється за межами району.

У січні 2004 року всім селом будували церкву, найвизначнішу пам'ятку села. Освячення храму «Успіння Пресвятої Богородиці» в селі В'язівно провів митрополит Луцький і волинський УПЦ КП Михаїл 27 липня 2006 року.

Красзнавці дослідили, що з 1928 по 1932 рік у селі діяла початкова школа, яка розміщувалась у приватних будівлях. Навчання велось польською мовою.

Старожили згадують своїх перших учителів-поляків Орендарського Станіслава та Шостак Ванду Василівну. Обов'язковими предметами були арифметика, польська мова, Закон Божий.

З 1939 року, після звільнення Любешівщини від панської Польщі, діти стали навчатися рідною мовою, а їхніми вчителями стали Бущик Григорій, Веремійчик Сидір та Бudyко Кирило. Школа працювала і в роки Другої світової війни.

У 1950 році початкова школа була реорганізована у семирічку, а в 1952 році вже мала своє приміщення. Директором школи став Хомич Семен Огійович.

У 1959 році діти почали навчальний рік у восьмирічній школі. Сучасна школа збудована силами колгоспу ім. Карла Маркса у 1967 році. Господарем її став Трохимук С.І.. Педагогічний колектив 19 років очолював Шоломіцький В.А.

За цей період школу закінчили 794 учні. Них 52 стали вчителями, 12 -інженерами, 23 - медичними працівниками, 68 - спеціальстами сільського господарства.

На даний час у школі навчається 118 учнів, функціонує 11 класних кімнат. У школі є їдальня, майстерня та спортивний зал.

Будуючи незалежну державу, школа несе землякам світло знань і культури, допомагає їм господарювати на науковій основі, розкриває здібності й таланти дітей.

Поля: Залісацьке, Берви, Островок, Диміньове, Дикове, Хором'яцьке, Затирка, В'язовенське, Мійнеровичі, Під овчини, Лисуха, Ольос, Криниця, Горщарове, Деревоцьке, Луг, Мох, Запілля, Пилиповщина, Долина, Плуговина, Хмільове, Хомичове.

Ліси: Міківська гора, Данилове, Бабкин, Попове, кружки, Скотомогильник, Ясьове, Гавриловичове, Ольос, Долина, Ковальська, Волинське, Горби, Буднєове, Луг, Мох, Дубки, Самичкове.

Болота: Гальове, Дикове, Берви, Залісацьке, В'язовенське, Затирка.

Хутори

Залісачі

Від спільнокореневих слів: ліс, лісовий – хутір розташований по праву сторону від дороги, що веде до Каменя-Каширського, між Любешовом і В'яівном.

Старі люди кажуть, що назвали його так через те, що колись між центром і хутором був березовий ліс, і за цим лісом поселилися люди, яких назвали залісаками, а колись хутір – Залісачі.

Зараз тут є більше 12 хат.

Це хати нові, добротні. Це будуються нові сім'ї. А значить хутір продовжує життя Хутір.

Підовчини

Підовчини поділяється на кутки: Яромини, Васюки, Брахни. Яромини тому, що тут жив давно Яромин. Він був найстаршою людиною на хуторі в той час. Васюки тому, що жив там старий дід Васюк.

Шульгач Віктор

З ОЙКОНІМІЇ ЛЮБЕШІВЩИНИ

За матеріалами Адміністративно-територіального устрою України на 1 січня 2012 р., у Любешівському районі Волинської області функціонує 47 ойконімів (АТУ 54). Хронологічно вони неоднорідні, про що свідчить і лінгвістичний аналіз. Прокоментуємо деякі з них.

Березичі. Історично – у *Березочох*; у *Беризочохъ* 1528 (ЛМ № 4, 271); *Berezicze* 1900 (SG XV/1, 106); *Березичі* 1946 (АТП 55).

Похідне від патроніма *Березичь*. Пор., наприклад, ст.-укр. Опанас *Березичь*, 1592 р. (УП 473), укр. *Березич* – сучасне прізвище в Закарпатській обл. Аналогічний ойконім є в Калузькій обл. РФ.

Березна Воля. Назва села постала в результаті онімізації словосполучення прикметника *березний*, -а та іменника *воля*, яке в староукраїнській мові (XIV– XV ст.) значило 'тимчасове звільнення поселенців від додаткових повинностей і податків'.

Бихів. Відоме як: з села *быхова* 1591 (Курбский I, 316); *Buchowo* 1598 (Памятники III/2, 81, 144); *Buchow* 1634 (АВК XXIII, 87); з *Borek ku Buchowu* 1662 (АЮЗР VI/1, прил. 32); *Бихів* 1946 (АТП 63).

Похідне від антропоніма *Быхъ*. Пор., наприклад, *Бих* – сучасне прізвище на Львівщині. З аналогічним антропонімом пов'язані назви поселень *Быхова Слобода* (Тверська обл. РФ), *Быхаў*, *Новы Быхаў* (Білорусь).

Бучин. *Vuczyn* 1900 (SG XV/1, 255).

Похідне з присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Бука* / *Буча*. Пор., наприклад, укр. *Бука* (ОКІУМ), блр. *Бука*, *Буча* (Бірыла 65, 73) – прізвища.

Ветли. В історичних джерелах – *Ветлы* 1366 (Довнар-Запольский 7); *Ветлы* 1443 (AS I, 38); з *Вятел*; сь села *Ветельского*; з *Ветель* 1536 (LM № 19, 196–201); до ... *Ветель*; до границі *Ветелское* 1546 (АСД I, 68); *Wiothli* 1565 (АЮЗР VII/2, 301); *Wiothy* 1628 (Žr. dz. V, 161); *Wetly* 1765 (АЮЗР V/2, вып. 1, 96); *Wetly* 1902 (SG XV/2, 684); 1906 *Ветлы* (СНМ 82); *Ветли* 1946 (АТП 63).

Назва мотивована апелятивом *vetlá* ‘верба, лоза’ (ЕСУМ 1, 366).

Дольськ. Історичні фіксації: *Dolsko* 1634 (АВК XXIII, 87); *Дольское* 1646 (АВК XXVIII, 239); *Дольськ* 1946 (АТП 63).

В основі назви – субстантивований прикметник *дольськ* – дериват із суфіксом *-ськ-* від *доль* ‘низ’. Пор. пол. діал. *dolski* ‘який походить із долин’: *dolski człowiek* і под. (SP IV, 80).

Щодо споріднених ойконімів пор., наприклад, *Дольськ* (Брянська обл. РФ), *Dolsko* (Словенія), *Dolsk*, *Dolsko* (Польща), *Dolsko* (Чехія) та ін.

Залаззя. Відоме як: *w Zalazin*; *wieś Zalazie* 1662 (АЮЗР VI/1, прил. 31–33); *Zalazie* 1765 (АЮЗР V/2, вып. 1, 96); *we wsi Zalaziu* 1790 (ОДАЗ 2, 1261); *Залазье* 1906 (СНМ 85); *Залаззя* 1946 (АТП 63).

Префіксально-суфіксальне похідне від основи *лаз* / *Лаз*. Пор. укр. *лаз* ‘лісова поляна’, *лази* ‘наділи поля, участки’ (Грінченко 2, 341), діал. *лаз* ‘сіножать, поляна в лісі’, ‘ділянка лісу, викорчувана під оранку або пасовище’ (СБук.Г 250) і т. п.

Стосовно аналогів пор. блр. *Залаззе* (Вітебська, Мінська обл.), *Zalazje* (Боснія і Герцеговина), *Zalazie* (Польща) – ойконіми та ін.

Лахвичі. В доступних історичних джерелах – *Лахвичи* 1546 (АСД I, 78); *Lachwice* 1634 (АВК XXIII, 87); *Лахвичі* 1946 (АТП 63).

Множинна форма від патроніма *Лахвич, пор., наприклад, сучасне польське прізвище *Łachwicz* (SN VI, 11).

Любешів. Історичні форми: *Любешов* 1484 (LM № 4, 117); в землі *Любешовской* 1547 (AS IV, 530); *Любешово*; *Lubieszow* 1646 (АВК XXVIII, 240, 304); *w Lubieszowie* 1703 (АЮЗР I/4, 207); *Любешів* 1946 (АТП 62). За місцевою вимовою – *Либішев*, *Лібішов* (Давидюк 108) – форми з делябілізацією *Либ-* > *Ліб-* (*Либ-*).

Похідне на від особового імені *Любеш*. Споріднені ойконіми є в Польщі (*Lubieszewo*, *Lubieszów*), Чехії (*Libešov*). Пор. ще *Любеши* – слов’янський топонім на терені Албанії.

Люботин. 1946 – *Любатин* (АТП 63). Брак історичних фіксацій. Похідне з присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Любота, структурно співвідносного з *Доброта*, *Красота*, *Милота* і т. п.

Люб’язь. Історично – *Любязь* 1366 (Довнар-Запольский 7); *Ольбязь* 1488 (LM № 4, 117); у *Вылбязскомъ* повіте 1528 (ЛМ № 4, 271); в *Ольбези* 1538 (LM №. 20, 203); люди *Илбежане*; села *Илбезя* 1546 (АСД I, 71); *въ Ильбязу* 1646 (АВК XXVIII, 274); *we wsi Ilbiazi* 1663 (АЮЗР VI/1, прил. 48); *Люб’язь* 1946 (АТП 63). Місцеве *Льбезь* (Бренчук 53).

Ойконім пояснювали як: а) відапелятивне похідне, пор. укр. *люб’язний* < *люб’язь* (Шульгач 2001: 82); б) германізм (Вуга III, 902); в) *-j-*ий дериват від **L’ubędъ* (Казлова 2002: 72–73).

Мукошин. *Мукошин* 1946 (АТП 63); *Мукошин* 1998 (Анк.).

Назву села можна тлумачити як: а) похідне з присвійним суфіксом *-ин* від антропоніма *Мукоша (словотвірний тип *Святоша*, *Малоша*, *Доброша* тощо). Див. ще (Шульгач 2001: 91); б) дериват від антропоніма *Мокоша* (*-о-* > *-у-* під впливом губного *М-*). Див. (Казлова 2009: 197).

Невір. В історичних джерелах – *Nyewyerski mlyn* 1565 (АЮЗР VII/2, 316); *Niewir* 1765 (АЮЗР V/2, вып. 1, 95); *wsi Newira* 1798 (ОДАЗ II, 1272); *Niewir* 1902 (SG XV/2, 383); *Невір* 1906 (СНМ 89); *Невір* 1946 (АТП 63).

Відантропонімне похідне, пор. ст.-укр. *Неверь*, 1463–1478 рр. (ССУМ II, 32), утворене за допомогою індивідуально-присвійного суфікса *-j-*. Щодо мотивації антропоніма *Неверь* пор., наприклад, укр. діал. *невір* ‘недовірлива, маловірна людина, скептик; людина, яка не заслуговує довіри, негідник’ (СБук.Г 327).

Стосовно споріднених ойконімів пор. рос. *Неверово* (Тверська обл.), блр. *Няверова*, *Неварова* (Вітебська обл.), *Няверы* (Мінська обл.), пол. *Niewierz* (2 фіксації).

Пожог. 1946 – *Пожог* (АТП 63). Брак історичних фіксацій.

Відапелятивне похідне. Пор. д.-руськ. *пожегъ, пожогъ* ‘пожежа’ (Срезневский П, 1080, 1082), ст.-укр. *пожога* ‘пожежа’, ‘згарище’ (Тимченко 2, 247), укр. діал. *пожега* ‘пожежа’, *пожога* ‘підпал, спалення’ (ЕСУМ 2, 191) і под.

Погулянка. 1902 – *Pohulanka* (SG XV/2, 477); 1906 – *Погулянка* (СНМ 90); 1946 – *Погулянка* (АТП 63).

Відапелятивне похідне. Пор., наприклад, блр. діал. *пагулянка* ‘обліг; покинуте поле’ (Яшкін 125). Генетично споріднене з блр. *Пагулянка* – ойконіми в Брестській, Вітебській, Гродненській обл., пол. *Pohulanka* (6 фіксацій у різних регіонах) та ін.

Сваловичі. Брак історичних фіксацій. 1946 – *Сваловичі* (АТП 63).

Назва поселення мотивована патронімом *Свалович.

Судче. За твердженням укладачів “Історії міст і сіл Української РСР. Волинська область”, назва села фіксується з 1278 р. (ІМСВ 468).

Один із найархаїчніших ойконімів – похідне з індивідуально-посесивним суфіксом *-j-* від особового імені *Судець.

Угриничі. Варіанти – *Uhrinicze* 1598 (Памятники III/2, 140); *dwor Uhrynicze* 1654 (АВК XXXIV, 1); *Угриничі* 1946 (АТП 57).

Похідне від патроніма *Угринич.

Хоцунь. Відоме як: до села ... *Хоцьня* 1559 (Волович 11); *Хоцунь* 1946 (АТП 64).

Імовірно, похідне з присвійним суфіксом *-j-* від особового імені *Хоцун.

Хутомир. Бракує історичних фіксацій. 1946 (помилково) – *Хутоми* (АТП 62); 1981 – *Хутомир* (АТП Вол. 70).

Із первісного *Хутомирь (**Хотомирь?*) – дериват від давньослов’янського особового імені *Хутомир* (**Хотомирь?*) + присвійний суфікс *-j-*. Виразніше лабіальне *-у-* в компоненті *Хут-* могло виникнути з *-о-* (**Хот-*) під впливом задньоязикового *Х-*.

З огляду на словотвірну модель *Хутомир* – один із найархаїчніших ойконімів району.

Цир. Як стверджується в “Історії міст і сіл Української РСР. Волинська область”, поселення виникло в XII ст. (ІМСВ 468). На сторінках доступних історичних документів – земляне *Цырскіе*; *Чырскіе* земляне; у *Цыри* 1546 (АСД I, 71, 80); *Цор* XVI ст. (Волович 5); *Цырь* 1632 (ОДВ X, 206); *wies Cer* 1637 (Горін 284); *do Cyra*; *pod Cerem*; на *gościńcu Czyrskim* 1662 (АЮЗР VI/1, прил. 32, 34); *Cyr* 1765 (АЮЗР V/2, вып. 1, 96); *Cyr* 1900 (SG XV/1, 721); *Цир* 1946 (АТП 64).

Назва села пов’язана з гідронімом *Цир* – р., п. Прип’яті п. Дніпра. Про його походження див. (Шульгач 1998: 63–65).

Лінгвістичний коментар свідчить про те, що до найдавнішого прошарку назв населених пунктів можна віднести: *Люб’язь, Невір, Судче, Хоцунь, Хутомир* (*j-*ові похідні), а також *Березичі, Лахвичі, Сваловичі, Угриничі* (множинні форми від патронімів на *-ич*), *Бучин, Люботин, Мукошин* (деривати з присвійним суфіксом *-ин*). Важче хронологізувати (через брак абсолютних фіксацій) назви поселень на *-ів* (*Любешів*), *-ськ* (*Дольськ*) і похідні від географічних (*Залаззя, Пожога, Погулянка*) і т. п. (*Березна Воля, Цир, Ветли*) термінів.

Список джерел та літератури

1. АВК – Акты, изд. Виленскою Археографическою комиссиєю. – Вильна, 1865–1910. – Т. I–XXXV.
2. Анк. – Анкета Інституту української мови НАН України для збору ономастичних матеріалів.
3. АСД – Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Вильно, 1867–1874. – Т. I–X.
4. АТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – К., 1947.
5. АТП Вол. – Волинська область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 липня 1981 року / підг. В.О. Боймук, Я.Б. Синельников; відп. за вип. В.Р. Воробей. – Львів, 1981.
6. АТУ – Україна. Адміністративно-територіальний устрій (станом на 1 січня 2012 р.) / заг. ред. В.О. Зайчука; відп. ред. Г.П. Скопненко; упоряд. В.І. Гапотченко. К., 2012.
7. АЮЗР – Архив Юго-Западной России, изд. Временною комиссиєю для разбора древних актов [...]. – К., 1859–1914. – Ч. I–VIII.
8. Бірыла – *Бірыла М.В.* Беларуская антрапанімія. 2: Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі. – Мінск, 1969.
9. Бренчук – *Бренчук О.І.* Назви міста Любешова на Волині та навколишніх сіл в історичних джерелах // Ономастика: Республіканський міжвідомчий збірник / відп. ред. К.К. Цілуйко. – К., 1966. – С. 52–56.
10. Волович – *Волович В.Б.* Ревизия пущ и переходов звериных в бывшем Великом княжестве Литовском. – Вильна, 1867.
11. Горін – *Горін С.* Жидичинський Свято-Миколаївський монастир (до середини XVII сторіччя). – К., 2009.

12. Грінченко – Словарь української мови / упоряд. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко. – К., 1907–1909. – Т. 1–4.
13. Давидюк – *Давидюк В.Ф.* Діалектизми в топонімії Волинського Полісся // Проблеми української діалектології на сучасному етапі: Тези доповідей і повідомлень. – Житомир, 1990. – С. 107–108.
14. Довнар-Запольский – *Довнар-Запольский М.* Из истории литовско-польской борьбы за Волинь (Договоры 1366 г.). – К., 1896.
15. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. / за ред. О.С. Мельничука. – К., 1982–2012. – Т. 1–6 (видання не завершено).
16. Казлова 2002 – *Казлова Р.М.* Беларуская і славянская гідранімія: Праславянскі фонд. – Гомель, 2002. – Т. II.
17. Казлова 2009 – *Казлова Р.М.* Айканімія Беларускага Палесся. Генэзіс назваў. – Гомель, 2009. – Ч. I.
18. Курбский – Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волини. – К., 1849. – Ч. 1–2.
19. ЛМ № 4 – Литовская Метрика. Книга судных дел № 4 (1522–1530). – Вильнюс, 1997.
20. ОДАЗ – Описание документов Архива западнорусских униатских митрополитов. – СПб., 1897–1907. – Т. I–II.
21. ОКІУМ – Ономастична картотека Інституту української мови НАН України.
22. Памятники – Памятники, изд. Временною комиссиею для разбора древних актов. – СПб., 1845–1859. – Т. I–IV.
23. СБук.Г – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці, 2005.
24. СНМ – Списки населенных мест Волынской губернии. – Житомир, 1906.
25. Срезневский – *Срезневский И.И.* Материалы для словаря древнерусского языка. – М., 1958. – Т. I–III.
26. ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. – К., 1977–1978. – Т. I–II.
27. Тимченко – *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / підг. до вид. В.В. Німчук, Г.І. Лиса. – К.; Нью-Йорк, 2002–2003. – Кн. 1–2.
28. УП – Українське повсякдення ранньомодерної доби: Збірник документів. Вип. 1: Волинь XVI ст. / упорядники: В.В. Безпалько, М.Б. Висотін, І.О. Ворончук (наук. ред.) та ін. – К., 2014.
29. Шульгач 1998 – *Шульгач В.П.* Праслов'янський гідронімічний фонд (фрагмент реконструкції). – К., 1998.
30. Шульгач 2001 – *Шульгач В.П.* Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. – К., 2001.
31. Яшкін – *Яшкін І.Я.* Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія. – Мінск, 1971.
32. AS – Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie. – We Lwowie, 1887–1910. – Т. I–VII.
33. Buga – *Buga K.* Rinkiniai Raštai. – Vilnius, 1961. – Т. I–III.
34. LM № 4 – Lietuvos Metrika. Kn. № 4 (1479–11491). – Vilnius, 2004.
35. LM № 19 – Lietuvos Metrika. Kn. № 19 (1535–1537). – Vilnius, 2009.
36. LM № 20 – Lietuvos Metrika. Kn. № 20 (1536–1539). – Vilnius, 2009.
37. SG – Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880–1902. – Т. I–XV.
38. SN – Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych / wyd. K. Rymut. – Kraków, 1992–1994. – Т. I–X.
39. SP – Słownik prasłowiański / pod red. F. Sławskiego. – Wrocław etc., 1974–2001. – Т. I–8 (видання триває).
40. Żr. dz. – Źródła dziejowe / wyd. A. Jabłonowski. – Warszawa, 1876–1915. – Т. I–XXIV.

Бущик Петро

СТОРИНКИ ІСТОРІЇ НОВОГО ДОЛЬСЬКА

У “Хроніці Любешівського колегіуму” Антоній Мошинський писав: “Новодольськ лежить на Поліссі, у Литовському краю, у Брестському воєводстві, Пінському повіті, Луцькій дієцезії, недалеко від кордону з Волинню, над р. Струмінь, або ж Стохід, яка обмиває його зі сходу на захід. Назву Новодольську дав його засновник Ян Кароль Дольський, щоб відрізнити його від іншого Дольська, котрий знаходиться на відстані півтори милі на північ за річкою Прип’ять». Доповнення до цього знаходимо в “Словнику географічному Королівства Польського...” за 1884 р.: “Новодольськ — це містечко, і угіддя навколо нього... лежить при поштовій дорозі, що веде з Пінська на Волинь, до Луцька і Рівного. Належить до гміни Любешівської, яка об’єднувала тридцять сільських староств, 20 сіл, 2300 громадян чоловічої статі.

Має парафіяльний костел піярів. Налічує 332 католики в деканаті Пінському. У підземеллі цього костелу знаходяться гроби ченців піярів і деяких чиновників навколишніх сіл. Тут є також

дві церкви, школа жидівська, пошта, 240 будинків, 2 тисячі мешканців обох статей, поліцейська дільниця, сільська школа і гмінна лікарня.

Засноване містечко було в XVII ст. Поряд з якимось невеличким поселенням. (Пригадаймо, що Любешів відомий історичній науці з XII ст). У 1684 році Ян Кароль Дольський, маршалок Великий Литовський, який мав резиденції в Забожі і Дольську, першим почав будувати це містечко і фондував будівництво кляштору (монастиря) піярів з костьолом, подарувавши йому в 1693 році у володіння с. Плівно і Вульку Плівенську з правом збирання податків — 90 тисяч злотих».

Детальніше початки Нового Дольська розкриває Антоній Мощинський:

- Його засновник (Я.К. Дольський) мав намір біля Любешова, у відповідному місці збудувати такий же замок, як у своєму спадковому маєтку Забежу. Цей намір йому здійснити не дала передчасна смерть. Але спочатку, щоб увіковічнити своє ім'я, він заснував Новий Дольськ.

Хто ж такий Ян Кароль Дольський і чому саме він заклав нове містечко, яке мало стати центром поширення католицизму у Східній Європі? Ще з дитячих років Ян — син князя Дольського — поклявся зберегти вірність Богові, завдяки провидінню якого він, один із сім'ї Кароля Катоші, залишився живим під час визвольної боротьби українського народу в 1648-1657 роках.

Залишившись сиротою Ян поступає у військовий коледж міста Вільно. Закінчивши навчання, він переходить на службу до короля. Його розум, кмітливість і хоробрість помітили. Він стрімко йшов по сходинках службової кар'єри: у 1662-1676 рр. Ян Кароль Дольський — почергово підкормчий Пінський, крайчик Литовський, підганный Литовський і, нарешті з 1683 року — маршалок надвірний, а з 1691 року — маршал Великий Литовський і Пінський староста... І в цьому злеті він бачить долю, обласкану Божою милістю.

У надії віддячити Богові за прихильність князь Дольський запрошує до себе в Дубровицю монахів і в 1684 році засновує колегію піярів, виділивши 46 тисяч злотих на потреби 12 ченців.

Щоправда, цього року на нього чекає ще один удар лихої долі: протягом 4 тижнів один за одним помирають його перша дружина Єлизавета і семеро їхніх дітей. У пам'ять про покійних Ян Кароль Дольський вирішив фундувати колегію піярів у своєму прекрасному замку Кароліні (поблизу Пінська), але цьому спротивились нові ксьондзи.

У 1686 році Ян Кароль змінює свої плани. Перебуваючи у доброму настрої після поїздки берегами Струм'яни, він зі своєю другою дружиною Анною Ходоровською (до того дружиною покійного Балзького воєводи Костянтина Вишневського) уклали контракт з новими монахами, виділивши їм на лівому березі Стоходу площу довжиною в 275 широких і 105 великих кроків і фундувавши будівництво дерев'яного костелу святого Яна Апостола і Євангеліста. Щоб читачеві було більш зрозуміло місце розташування нового костелу, А. Мощинський уточнює: "...Раніше там стояла каплиця, біля якої проживали капелани з Пінського міського монастиря святого Франциска, які виконували в Любешові парафіяльні обов'язки".

10 квітня 1689 року було розпочато спорудження цього костелу. Він мав форму хреста і був гарно збудований. Вражали приїжджих 5 прекрасно оздоблених вівтарів у ньому. Коли було закінчено будівництво, подружжя Дольських подарувало цьому костелу "Чудотворну Ікону Божої Матері, написану на зразок Ченстеховської".

У 1691 році в Новодольську було закінчено будівництво сімейної гробниці князів Дольських. Сюди перенесли останки Єлизавети (дружини Яна Кароля) і семи їхніх дітей: Анни, Теофера, Ігнатія, Тема, Яна, Маріанни і Юзефа. В цьому ж склепі були поховані діти Дольського від шлюбу з Анною Ходоровською — Маріана і Станіслав.

Через рік у 1693 році Ян Кароль Дольський на потреби монастиря виділив 9 тисяч римських ескудо (90 тисяч злотих). Це дало змогу відкрити піярам у Новому Дольську інтернат для дітей збіднілої шляхти, який пізніше було перейменовано в Любешівський колегіум. У тому ж році Новий Дольськ отримує статус містечка.

29 квітня 1695 року засновник містечка, фундатор монастиря костьолу і школи піярів Ян Кароль Дольський, Великий Маршал Литовський, тихо помирає в Кароліні. Через декілька тижнів помирає його чотиримісячний синок Ян Хризестон. "Їх тіла водним шляхом до Любешова переправлені були і 4 травня з відповідними церемоніями були тут поховані» (А.Мощинський).

Після смерті князя Дольського його вдова Анна Ходоровська домовилась, що на честь фундатора колегії буде вестись щоденно одне богослужіння. За це вона виділила на утримання колегії 3 тисячі римських ескудо. Ще 100 ескудо вона давала на купівлю книг. А на утримання музики дарувала їм села Озерецького староства. На ці кошти був побудований просторий будинок

на 12 келій, інші приміщення. До того ж, ці щедроти передбачали безкоштовне навчання і утримання 12 дітей сиріт.

Кінець XVII століття — у «Топографических описаниях Минской губернии» читаємо: «Річка Стохід омиває своїми водами різні поселення, але найкращим з усіх, без сумніву, - містечко Новий Дольськ».

1700 р — Новий Дольськ отримує Магдебурзьке право — право самоврядування.

1701-1702 рр — син Константина Вишневецького Міхал Карибут одружується з Катериною — дочкою Яна Кароля Дольського. В містечку закладається парк і будується дерев'яний князівський палац.

Початок XVIII століття – Новий Дольськ отримує охоронну грамоту від короля Швеції Карла XII.

1702 р — в матриці Литовській зазначається, що стан доріг, плотів і мостів на шляху із Волині в Литву, зокрема, від Червищ до Любешова незадовільний, ще в гіршому стані дорога від Любешова до Дольська.

1703 р — маніфест Міхала Карибута Вишневецького про перехід жителів Нового Дольська і округи на обов'язкове спілкування польською мовою та навернення до унії.

1704 р. - князь Михайло Карибут Вишневецький, гетьман Великого князівства Литовського, Пінський...староста звільнив монастирі і храми, які переходять в уніатство, від податків у замок.

1705 р. - ксьондзи-піяри і представники міщанства Нового Дольська в Любліні отримують охоронну грамоту для свого містечка від імператора Росії Петра I.

Зима 1705 р. - зустріч Івана Мазепи з Анною Дольською, тещею власника Нового Дольська Міхала Вишневецького. Саме через неї гетьман України знайшов стежку для зв'язків з польським королем Станіславом Лещинським та шведським королем Карлом XII.

1706 р.- один з генералів шведського короля Карла XII — Гусман писав: «Зовсім інакше виглядає Полісся. При малочисельності населення тут доріг дуже мало, та й ті складаються з безмежного ряду напіврозвалених мостів та гатей.. Важко собі уявити і описувати ті перешкоди, які зустрічають тут мандрівники у весняний і літній час. Від безкраїх розливів рік і боліт дороги місцями повністю покриваються водою, а місцями робляться топкими, - гаті розмиваються, мости руйнуються і відносяться на далекі відстані.. Напряму доріг можна побачити лише по просіках в лісах або ж по розставлених віхах.. Тут рух припиняється на два-три місяці. Навіть поштові дороги пошкоджуються так, що у багнюці гине пошта. Стан доріг заставив Карла XII відмовитись від задуманого ним руху на Волинь».

1706 р.- через Любешів і Пінськ на Ратне йшли війська шведського короля Карла XII. У Новому Дольську (центральна частина Любешова) шведи брали на дибку віце-ректора колегіуму Кшиштофа, щоб сказав, де лежать скарби, які належать місцевому костелу. В цей же час ректор колегіуму Самусь із скарбницею переховувався у підземному ході, який вів у бік Свалович. (А.Мошинський).

1706 р. - «Виведений з себе впертим опором краян, страшним бездоріжжям...майже шестимісячною відсутністю листів від матері, двадцятитрьохрічний Карл XII Густав наказує спалити Новий Дольськ з околицями, крім Кляштору капуцинів та його підсобних приміщень» (А. Мошинський).

27 вересня 1707 року - із спогадів найбільшого спільника Мазепи Пилипа Орлика: «Посланець привіз Мазепі два листи від Анни Дольської і короля Польщі Станіслава Лещинського, зашиті у шапці, в яких повідомлялося, що проект договору готовий. Все залежало від гетьмана: залишитись вірним Петру I чи перейти на бік Карла XII. У ніч між 27 і 28 вересня 1707 року був кинутий небезпечний жереб, і Мазепа пішов за Карлом XII».

1714 р.- гроза знищує дерев'яний храм Іоанна Богослова в Дольську. Неушкодженою лишається лише ікона Божої Матері в позолоченій рамі.

Перша чверть XVII століття — Новий Дольськ стає центром Любешівського графства, куди входять фільварки: Любешівський. Стародольський, Угриничівський, а також села Мельники (Рудка), Заріка, Зарудчійо, Люб'язь, Шлапань, Хоцунь, Вулька Угриницька, Березичі, Старі й Нові Червища, Тоболи, Плівно, Залісся, Вулька Плівенська.

Перша половина XVIII століття - Міхал та Катерина Вишневецькі закладають у Новому Дольську парк, в якому були висаджені 60 рідкозних в Європі порід дерев і кущів.

1727-1732 рр.-у Любешові навчався Єжі Цяпінський - поет, автор виданого у 1762р. підручника з дидактики, тобто теорії і практики навчання.

1730 р. - завершується будівництво мурованої колегії, куди переселяються її учні і вихованці конвікту. Вона мала два поверхи, була покрита гонтою. У досить просторому дворі був флігель, де жили убогі діти, столярня, токарня, майстерні, кузня, кінний двір, млин, броварня, тощо. Навпроти флігеля була школа, також мурована. Біля школи була двоповерхова споруда, так званий музей, де розміщувалося дві електричні машини (пневматична і фізична) та хімічний кабінет, колекція мінералів, математичне приладдя, класи, де вивчалися латинська, французька та польська мови. Бібліотека кляштора нараховувала близько 3000 томів. Спочатку нею користувалися лише вчителі. Пізніше було утворено спеціальний фонд, яким могли користуватися й учні. Перед колегією знаходився ботанічний сад з гарними алеями. Тут було дві оранжереї, теплиця. Недалеко від колегії над річкою Стохід був фруктовий сад площею 108 на 105 метрів. Його називали Венецією. У водоймах ловили рибу. Сад мав рідкісні для Європи дерева, плодоносні куші. В каналах завжди була свіжа вода. Біля саду, на центральній каналі, була чудова пристань.

1733 р. - писемні відомості про функціонування в Любешові Преображенської церкви. Зокрема, про це свідчить напис на одній із срібних посудин: «Сей келих справил Йосиф Коваль Смокович до Преображеніе Господне, року 1733, місяця октябрю, дня 1, а кто бы сей келих мел до изделей отдалити, да будет проклят. Амаран».

1739 р. — у Новому Дольську і окрузі з квітня по жовтень не випало ні краплі дощу, «все знищено, погоріло».

Зима 1739-1740 рр. - з листопада по травень (люта зима), «навіть 7-ми градусні морози вважались відлигою, всі фруктові куші і дерева згинули». (А. Мошинський)

1744 р. - помирає власник Любешова (Нового Дольська) фундатор костелу і кляштору (монастиря) піярів, Великий гетьман Литовський Вишневецький. Після 5-денного відспівування він був похований у сімейній гробниці неподалік від Нового Дольська.

Дорого обійшлося любешівцям будівництво цегляного костелу піярів, який споруджувався протягом 17 років. Воно тривало з 1745 по 1762 рік. За своїм оформленням костел не мав собі рівних серед подібних споруд Литви. При цьому ніхто з нас не повинен забувати, що з його будівництвом ще більше посилювався католицький вплив на поліські землі. Папа Римський особисто контролював будівництво цієї споруди і діяльність Новодольської колегії піярів. У Любешові майже двадцять років знаходилась резиденція папського нунція (посла), який спрямовував хід будівництва і впроваджував волю папи на місці.

В 1762 році повністю закінчено будівництво костелу, а урочисте його відкриття відбулось аж у 1786 році у присутності Луцько-Брестського суфрагона і архідиякона Яна Качковського.

Який же вигляд мав костел піярів, що був знищений за вказівкою московського та промосковського варшавського керівництва в 1969 році?" А.Мошинський пише, що довжина цієї споруди була 70 литовських ліктів, а ширина- 40 таких же ліктів. Своім фасадом костел був звернутий у бік міста, а лівим боком прилягав до колегії, з яком з'єднувався коридором і був оточений мурами. Цілісність ансамблю доповнював костелний мур з потрібною брамою від головного входу, а також дві фігури перед фасадом, зроблені в 1756 році у Львові.

Біля костелу стояла дерев'яна дзвіниця з чотирма дзвонами. Великий важив 1677 фунтів, середній Божої Матері і Святого Йосипа, 300 фунтів, менший-200 і найменший - 60 фунтів. Кожного дня тричі дзвони били здравиці на честь іменинників та новонароджених.

Костел був споруджений у формі хреста, з двома боковими каплицями, мав чотири фронтони, кожен з яких закінчувався важкими, майстерно виконаними залізними хрестами.

Здавна і до 1813 року у Новодольському костелі звучав малий оркестр, а з зазначеного вище року його замінив чудовий, двадцятиголосий орган. Знавці музики відверто говорили, що він мало чим поступався "наймилозвучнішому" в Речі Посполитій краківському року органу.

До 1798 року костел належав Луцькій дієцезії, згодом Мінській, а з 1869 року - Віденській. У ті роки налічувалось близько тисячі віруючих: до піярської парафії належало містечко Любешів (близько 30 дворів), кілька шляхетських садиб, і фільварків, села Залізниця і Задовже. Після поділу дієцезій 1848 року відпали від костелу двори: Цир, Горки, Одрижин, Баландиче, Мохро, а коли ціле село Задовже приєдналось до православ'я, число парафіян зменшилось до 400.

При костелі були колись два братства : серця єзусового і содолісев (студентське). На початку 30 років XIX ст. вони перестали існувати. Крім католицьких традиційних свят відзначались в костелі ще й урочисті свята: найсвятішої Панни Ласкавої (перша неділя після октави св. Станіслава), святого Юзефа Каласанті (4 липня), Найсвятішої Панни і посвячення костелу (18 неділя після святка).

Книги записів запроваджені були в 1675 р. ще до заснування колегії піярів у Любешові, але всі давніші книги були відіслані до консистора Мінського, де під час пожежі 1834 року згоріли.

Досить цікава історія розпису цієї святині піярів. "За своїми художніми даними, — пише Едвард Роставицький у «У словнику польських художників» від 1850 року, - костел не мав собі рівних в усій Речі Посполитій". І цим завдячував майстру Лукашу Гюбелю Шльонському, який цьому розпису віддав три найбільш плідних роки свого життя. Розпис піярського костелу в Любешові стояв осторонь від багатьох подібних оформлень інших костелів - він був виконаний методом гризайль. Художня мета такого розпису - заміна різьби по дереву і скульптур як засобу декоративного оформлення інтер'єру об'ємними малюнками. І значним імітаційним ефектом на стінах Любешівського костелу були зображені пишні вівтарі із статуями при них. Крім того, на стінах у нішах вміщені декоративні зображення ваз із квітами.

Подібних оцінок Любешівському костелу піярів можна знайти дуже багато. Досить лише звернутись до часописів "Полудень", "Волинь стародавня", "Словника польських художників..", "Хроніки" Антонія Мошинського, книги цього ж автора "Портрети наукових розвідок" за 1839 рік.. Уривки з цих книг читач може знайти в музеї історії, який нині діє при середній школі селища.

Треба сказати декілька слів про автора цих неповторних творів мистецтва, який порівняно із своїми польськими перевершив їх у тому, що так рідко зустрічалось у ті часи,- у щирості почуттів - явища, рідко баченого сучасниками.

Завдяки щасливому збігу обставин, А. Мошинському та розвідкам В. Роставицького ім'я автора фресок вдалося встановити. Це - Гюбель Лукаш. З'явився він на світ 19 січня 1722 року у шльонському містечку Швайжиці. Обдарований хлопець подався в Петербург на навчання. По дорозі був обкрадений. Викупивши за гроші життя, він поклявся, що вступить до першого чернечого ордену, який зустріне. Таким було братство піярів, де він за власним бажанням прийняв монашество 21 серпня 1748. Через три роки в Любешові він приступає до написання олійних ікон, що прикрашали колегіум.

Мошинський у "Портретах наукових розвідок" так характеризує цю людину: "При житті Лукаш Гюбель відзначався найкращими рисами характеру: лагідністю, скромністю, працьовитістю і високою набожністю. З обличчя шляхетний і видний, намалював за наказом старших свій власний портрет, десятки образів святих, виконав п'ятнадцять пейзажів, десятків картин з життя сільського населення Любешова, Гюбель розписував палаци підскарб'я Тизенгауза у Камінь-Каширському, графа Красицького в Чарторийську, а також безліч портретів провінціалів".

До цього варто додати, що Лукаш Гюбель помер у Новому Дольську. Похований у стінах костелу у Любешові. Тут же зберігалась графічна копія його автопортрета з написом: "Брату Лукашу, в миру Карлу Боролію, Гюбелю, ченцеві і знаменитому художнику від Новодольської колегії як доказ вдячності за прекрасний розпис нашого костелу".

Органічно доповнювали малярні роботи, прекрасно виконані ченцем-піяром Доелем, дерев'яні шафи в захресній, сповідниці, лави для віруючих в залах. Доель, крім того, був ще й визначним архітектором.

Невідомими до сьогодення залишаються імена проєктантів і керівників будівництва двох підземних ходів, які сполучали костел піярів з кляштором капуцинів, замком Чарнецьких, вели в бік Судча попід Стоходом. За народними переказами, ці ходи мали розгалуження, які сполучали костел у Любешові з горою в урочищі Муравина біля села Сваловичі.

Поляки після першої світової війни збиралися костел реставрувати. Ці роботи і серйозне наукове дослідження храму виконувалися спільними зусиллями працівників кафедри польської архітектури при Варшавському політехнічному інституті та Польської реставраційної комісії. Серед художників-реставраторів був і місцевий (із села Деревок) художник на прізвище Кудлюк. Запам'яталося старожилам Любешова і прізвище ксьондза Виробія, який керував відновлювальними роботами.

У середині XVIII ст., після смерті останньої з роду Дольських княжни Анни Вишневецької, почалися суперечки за любешівські володіння представників різних гілок Дольська, зокрема Мнишків, Сапегів, Огінських та інших. Справа дійшла до того, що для владнання цього питання була створена контрольна оградська комісія, керівником якої був Мартін Матушевич один з найбільш відомих у тогочасній Польщі скульпторів.

При поділі володінь фундатора колегіуму князя Михайла Вишневецького, Любешів і прилеглі землі дісталися дочці князя Замоїській, котра віддала його в посаг своєму зятеві

Мнішкові із роду Мнішків, який дав історії за якихось півтораєста літ перед тим Марину Мнішок. Ту саму, що сприяла Лжедмитрію I і Лжедмитрію II посісти російський престол.

У 1751 р. були затяжні дощі, і ріки вийшли з берегів. Не можна було ні зібрати збіжжя, ні звезти його до стодоли. Луки усі були залиті водою, тому сінокос був надзвичайно важким.

У січні 1754 р. Новий Дольськ і навколишні володіння за 380 тисяч злотих були продані Янові Антонію Чарнецькому, каштеляну Брацлавському. Він будує замок. Оцінюючи цю споруду, один із його нащадків Вангалін Чарнецький, володар маєтку, у 1873 році писав: "Ворота, а також рови й стіни, які оточують садибу, свідчать, що тут повинен бути оборонний замок, сліди від котрого ледве проглядають.

Ворота садиби замку будувались у стилі бароко. Для них були притаманні урочистість, декоративна пишність. В Україні цей стиль мав свої національні риси. Невідомий для нас автор торцевий південно-західний і північно-східний фасади оформив плоскими пілястрами, тобто настінними виступами. Тут карнизи мають не тільки практичне, а й декоративне значення. Завершують їх барочні вигнуті фронти, які відрізнялися від звичайних трикутних площин.

В середині XVIII століття, а точніше в 1756 році, брацлавський каштелян Ян Антоній Чарнецький і його дружина Фаліціана Чосновська, які стали власниками Любешова, запропонували закласти в Новому Дольську кляштор ксьондзів-капуцинів. Останні сюди прибули 5 травня й у травні оголосили в костелі піярів про створення нової католицької фундації. Недалеко від палацу Чарнецьких, у визначеному луцькими ієрархами місці, було відведено і освячено 15 серпня ділянку під спорудження нового монастиря в Любешові. Він мав носити ім'я реформатора Вселенської церкви початку XVIII століття Франциска Азиського.

Початок будівництва цього костелу - 4 лютого 1757 року - був освячений ректором колегіуму піярів. Тут же було відправлено урочисте богослужіння.

У 1774 році у зв'язку із смертю фундатора будівництво було перерване. Закінчили його тільки в 1786 році з допомогою графа Тушовського.

1754-1759 - роки навчання у Новодольському колегіумі національного героя Польщі і США Тадеуша Костюшка.

1755 р. - «Чума і мор полонили Новий Дольськ. Уся худоба згинула і птиця також». (А.Мошинський).

1768 р. — польський сейм формально урівнює в правах католиків і протестантів. У знак протесту найбільш реакційні магнати і шляхтичі проголосили у Барі про створення своєї конфедерації. Один із співвласників Любешова- Огінський, заявив, що поведе своїх вояків на московщину і завоює її золотoverху столицю. Проте варто було полковникові Російської армії Аличеву з тисячним загоном з'явитися в наших краях, як ополченці Огінського розбіглися по лісах без жодної військової сутички (журн. «Неопалима купина», номер 5-6, 1995 р., стор.38.)

1770-1776 рр. в Любешівському колегіумі здобував освіту Станіслав Боніфачій Юндзілл, відомий ботанік, професор Віленської академії, автор підручника «Основи ботаніки», засновник «Газети Віленської» та сатирично-гумористичного журналу «Бібліофіл».

1786 р. - відкриття храму піярів у Новому Дольську, «храму, рівного якому не було в Речі Посполитій» («Словник польських художників»).

1786 р - Луцький єпископ Ян Хризостон Качковський провів освячення новозбудованих кляштору і костелу капучинів, названого на честь реформатора Вселенської церкви поч. XVIII століття Франциска Азиського.

1790 р. - у Любешові нараховувалося 215 дворів, з них 105 - селянських.

1793 р — у результаті другого поділу Польщі, Любешів (Новий Дольськ) відходить до Росії, стає центром Любешівської гміни Пінського повіту Мінської губернії.

Весна 1794 року — під час повстання проти Торговицької конфедерації, яку підтримувала Катерина II, Тадеуш Костюшко вдруге навідується в Новий Дольськ.

1796 р.- в результаті трьох поділів Польщі с. Ветли опинилося на межі трьох губерній: Волинської, Гродненської та Мінської.

1796 р. - Новий Дольськ стає центром Любешівської волості Пінського повіту Мінської губернії. Сюди ввійшли села: Люб'язь, Дольськ, Проходи, Великий Курінь, Шлапань, Гречище, Хоцунь, Сваловичі, Бихів, Цир. Лахвичі, Заріка, В'язівно, Зарудче, Бучин, Пожіг.

До Угриничівської волості цього ж повіту відійшли: Воля Угриницька, Березичі, Наїздово, Старі й Нові Червища, Плівне, Вулька Плівенська, Березко, Седлище, Волиця, Фаринки.

До Кухотсько-Волянської волості Пінського повіту були віддані села: Судче, Березна Воля, Залізниця, Лобна.

До Одриженської волості Кобринського повіту Гродненської губернії входили села: Гірки, Мукошин, Люботинь...

1797 р.- у Любешові нараховувалося 215 дворів, з них- 111 селянських, проживало 337 жінок і 327 чоловіків. Крім католицьких і православних храмів, було 3 єврейські синагоги. Згідно з реєстром, працездатними вважалися чоловіки до 60 років, жінки від 14 до 55 років. Селяни змушені були відбувати 4-5 днів панщини на тиждень, 12 днів на рік працювали на громадських роботах. Крім того, з кожного двору селяни здавали: грибів- 1 фунт, яєць-по 10 шт., ягід - один гармак, сітей риболовецьких-2 сажні.

1812 р — летючі загони графа Лемберта і війська генерала Тормасова ведуть запеклі бої з французькими військами на Прип'яті і Стоході. В цих боях беруть участь також 167 волинян, які до того служили в лісовій охороні.

11 липня 1812р — зламавши опір ополченців сіл Мохро, Вулька, Вівньово, Дольськ, французькі війська входять у Любешів.

31 липня 1812 р — генерал Тормасов наказує своїм військам відступити за річку Стир і зайняти оборону по лінії Любешів — Луцьк.

18 серпня 1812р — оборону біля містечка Новий Дольськ зайняли війська генерала Меліссіно.

У розпал боїв розповсюдилась в котрий раз епідемія, від якої загинула вся худоба. В нових умовах, щоб вижити і мати більше прибутку, ченці-піяри залишили ремісників, лише необхідних для винокурного заводу, шевців, кравців, їздових для 30 коней, городників. Значна частина ремісників покинула містечко.

У серпні 1813 року через наші села і містечка проїжджає, повертаючись із —за кордону в Росію, учасник французько-російської війни, пізніше поет-декабрист Федір Миколайович Глінка.

У Любешів із Великої Глуші він діставався, щоб виїхати на тракт, який вів з Волині на Пінськ. Ось яку характеристику дає офіцер нашої місцевості: "Лісиста і дуже заболочена місцевість досить вигідна для оборонних боїв: з однією гарматою і незначною кількістю людей можна надійно захищати великі простори від найсильнішого ворога. Саме тут генерал Тормасов, захисник Волині, досить майстерно і розумно проводив свої маневри і військові хитрощі. Тут і граф Ламберт прославився летючим своїм загonom, доставши любов солдатів і жителів" (Листи руського офіцера", стор. 243).

Щодо Любешова, то Ф. Глінка пише, що "він знаходиться на прекрасному місці і в майбутньому може стати прегарним містечком. Звідси плавають в Пінськ і далі. Але тут немає ні хорошої пристані, ні нормальних човнів. Береги річки Прип'ять поросли осокою, і жителі, немовби дикуни, зовсім не мають розуміння про вигоди внутрішньої торгівлі. Все залежить від власників. Поляки, гублячись в романтичних мріях про свою свободу, забувають про існування користі власної і своєї Вітчизни.

Тут, у Любешові, посаду ключвіта займає добрий престарілий відставний солдат. «Як би було добре,- закінчує свій лист від 23 серпня 1813 року Глінка, - якби всі такі місця віддавали заслуженим і чесним воїнам".

У зв'язку з розвитком товарно-грошових відносин і посиленням товарообміну поміщицьке господарство починає тісніше зв'язуватись з ринком. Це стало наслідком посилення магнатами експлуатації селянства та ремісників.

Місцеві землевласники виступали і в ролі торговців, привозячи різні товари з Польщі для продажу на ринку. Тому ремесло на початку XIX століття в Любешові розвивалось повільно. Більш сприятливі умови в районі були для розвитку сільського господарства, хоча в цей час не досягло високого рівня: ґрунт оброблявся примітивним переважно дерев'яним знаряддям праці. Змучені селяни піддавалися жорстокій експлуатації.

У січні 1810 року поміщику Гутовському в його володіння було передано частину любешівських селян з усім майном, повинностями, прибутками з шинків, млинів, чиншами, соляним і пивним збором.

Кріпосні селяни Гутовського мушили відпрацювати два дні панщини кожного тижня. Усі працездатні жителі Любешова відробляли щороку 12 днів квалтів, по двоє селян виділялося для сторожування у фільварку без зарахування панщини.

За найменшу провину людей закривали в хліви разом з худобою або продавали іншим поміщикам. Любешівський ключвіт Кленович змушений був повідомляти Пінський повітовий суд про свавілля Гутовського, яке викликало масовий протест селян і міщан.

1869 — відкриття мурованого православного храму Олександра Невського у Любешові. Старожили розповідали, що згадана церква знаходилась приблизно на тому місці, де нині магазин «Копійочка». Для його спорудження держава виділила 17 тисяч карбованців.

Приміщення церкви було цегляне, у вигляді продовгуватого хреста, з одним відкритим куполом і дзвіницею над притвором з фронтонного боку, з трьома дверима і одним рядом вікон, обладнаних залізними решітками. Покрівля церкви була залізна, пофарбована мідянкою, а купол був обшитий англійською жерстю. Внутрішня площа храму разом з вівтарем становила близько 120 квадратних сажнів. Стеля у вівтарі на притворі була підшита дошками, пофарбована. Середину церкви становило склепіння з чотирма вікнами, побіленими стінами. дерев'яною підлогою, пофарбованою у вівтарі. Іконостас храму був двоярусний, з позолоченими рамами, різьбою і карнизами. Ікони були новітнього письма. Було їх 13, престол-один, в ім'я святого Благовірного князя Олександра Невського.

У церковному архіві метричні книги по приході зберігалися з 1800 року.

1901 р — у збірнику А.Токарева «Памятная книжка Минской епархии» вказується, що до приході православної Олександрівської церкви належать містечко Любешів і село Зарудче та навколишні хутори. Прихожан було 1485 чоловічої статі і 1520 жіночої.

Церква у Любешові (на честь Олександра Невського) була обнесена дерев'яною огорожею. Знесена вона була в повосенний час.

Великі сподівання українська інтелігенція поклала на реформи російського імператора Олександра II. Яким же було розчарування, коли провідні українці відчули, що особиста свобода це ще не шлях до утвердження своєї національної гідності. Український народ не отримав права на свою книжку, рідну мову в школах. Йому все наполегливіше нав'язувалась думка, що українська це мова мужицька, придатна лише для того, щоб нею лаялись. Грабіжницька реформа викликала велике обурення місцевого населення.

І все ж, відміна кріпосного права сприяла швидкому розвитку Любешова, розростанню інших населених пунктів краю. В опитувальних листах, складених при підготовці першого Всеросійського перепису за 1896 рік, говорилось, що в поселенні Ямки було 233 двори з таким населенням: чоловіків 832, жінок - 1023. Тут збудовано пристань, щоденно приходив пароплав з Пінська. В містечку було два млини, два цегельні заводи, тридцять чотири лавки, народне училище, сільська лікарня, волосне управління, два хлібозапасних магазини. Чотири рази на рік тут відбувались ярмарки: 2 травня, 29 червня, 8 вересня і 6 грудня.

Містечко межувало з помістям Любешів, яке у той час належало поміщику Чарнецькому. У вказаних опитувальних листах говорилось, що "це помістя має 124 двори з 729 жителями". Тут також було народне училище та два хлібозапасних магазини.

У "Памятной книге Минской губернии" за 1901-1903 роки говорилось, що в Любешові була також аптека, поштово-телеграфне відділення, сільський лікар й фельдшер.

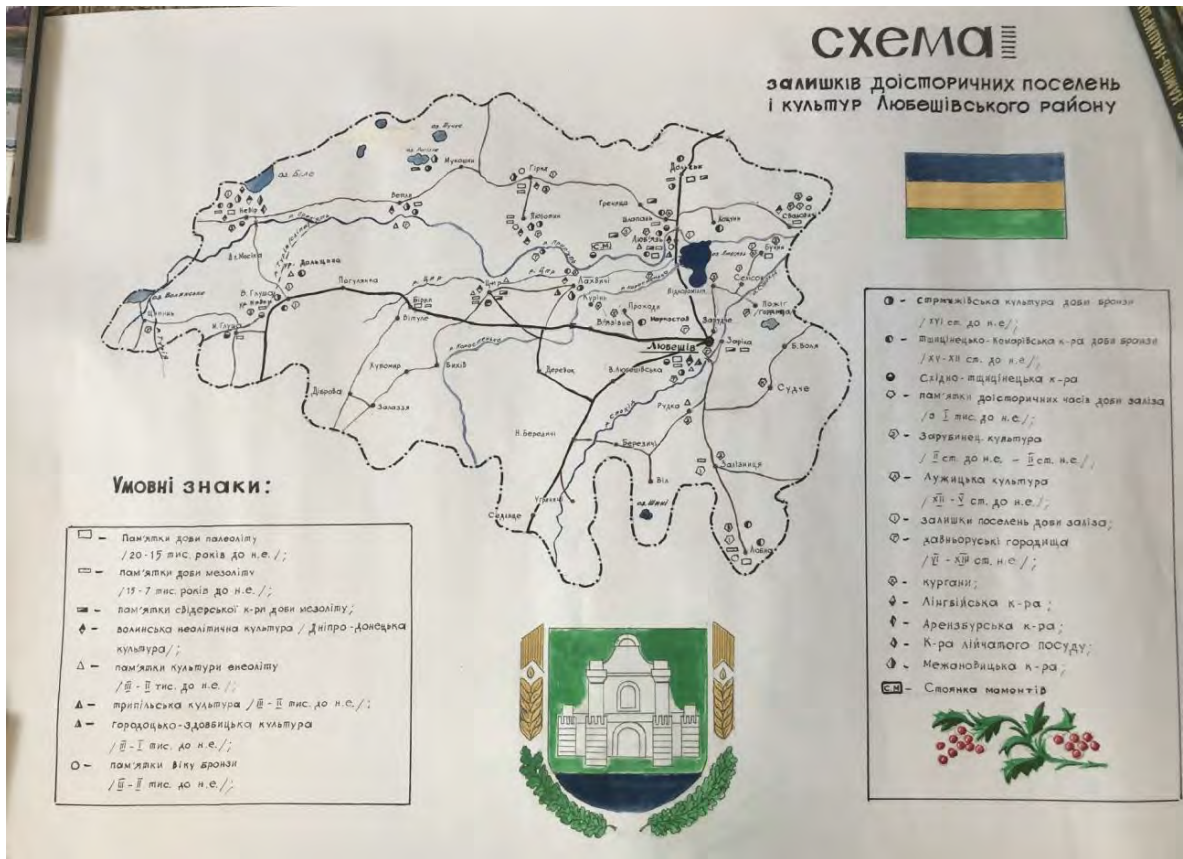
Всього ж, за першим російським переписом, у містечку Любешів було 2739 чоловік населення, з них: жінок-1397, чоловіків-1342. Значна частина жителів не мала власного житла, а тому змушена була наймати "комірки" (квартири).

Для підготовки робітників наприкінці XIX століття тут була відкрита ремісничка школа, де навчалось 32 чоловік за спеціальністю "Обробка дерева й металу". Особлива увага приділялась підготовці бондарів і ковалів. Ремісники працювали виключно на поміщиків. В їхніх мастках вони виготовляли гонту і дранку, яку продавали на місці відповідно по 25 і 65 копійок за копу, одержавши при цьому 8 копійок з копи.

Початок XX ст.-у Любешові ярмарки збиралися кожного 25-го числа місяця. Але були також «рокові»-15 травня, на Бориса і Гліба, на Петра і Павла, на Пречисту. На ярмарках у містечку Любешів велася не лише торгівля хлібом, лісом, худобою. Був продаж усіх місцевих продуктів і фабричних виробів. Приватні операції здійснювалися при активній участі єврея, який завжди був обов'язковим посередником чи прямо покупцем або продавцем. Торгівлею займався майже 40% загальної кількості єврейських родин Любешова, Судча, В.Глуші, М. Глуші, Щитиня...

У вивчених мною матеріалах із середини XIX століття містечко Старий Дольськ згадується лише в історичному плані. І то, як правило, в тих, які були перекладені з польської мови.

А тим часом містечко Новий Дольськ з прилеглими до нього околицями та хуторами, уже як Любешів, продовжувало жити своїм життям — біди і потрясіння, злами епох, які дістались на долю українців, не обминали і нашого краю.

Список джерел та літератури

1. Архів Державної публічної бібліотеки в Санкт Петербурзі, Формат 1, опис 1 від 1864 р. аркуш 12-13, . опис 2 112.
2. Географічний словник Королівства Польського та інших словянських країн. Варшава 1873 т2, ст 290., Т5, ст. 412-413, 419, 1881 Т2, ст 60-67., 1884 Т2, ст. 400-422.
3. Глінка Ф. «Письма русского офицера» Москва «Правда», 1990, ст. 242 -244.
4. Городские поселения в Минской губернии. Москва, 1863, ст. 189-190.
5. Державний архів Волинської області. Ф.263, спр.1, опр.5, ст 84.
6. Журнал «Полудень». Варшава, 1922, номер 4, ст.39.
7. Журнал «Дзвін». 1995, номер 5, ст. 104.
8. Кіркор А. Спогади в журналі «Домашній опікун». Варшава, 1875, номер 38.
9. Крашевський Ю. Воспоминания о полесье Волыни и Литве Вильно. 1840, том 1, ст. 109-111.
10. Лист Головного архіву Актів давніх Варшави від 20.03.1962 р за підписом директора архіву доцента-доктора Ветковського М.
11. Лист від 13 грудня 1962 р за підписом директора Фонду Краківського воєводського архіву доктора Генріха Добровольського.
12. Мошинський А. Хроніка колегіуму Любешівського. Краків, 1867.
13. Він же Пінськ і Пінщина. Краків, 1857, ст. 60-74, 127-139.
14. Про комісію по Любешову на чолі з Матусевичем. Варшава, 1786, том 1, ст. 173.
15. Центральний архів древніх актів (Москва) Фонд 389. литовська метрика. Книги записів. том 4, ст. 133.
16. Центральний державний архів Литви. Фонд 529, опис 39-39, ст. 21., фонд 91, опис 38-10, ст. 133.
17. Якименко Н. Нариси історії України. Київ «Генеза», 1996 р.

Кравчук Петро

СЕЛО ЛЮБ'ЯЗЬ ПАЛИЛИ І НІМЕЦЬКІ ЗАГАРЬНИКИ, І РАДЯНСЬКІ ПАРТИЗАНИ: ДО 75-РІЧЧЯ ТРАГЕДІЇ

З поміж 72 населених пунктів [1], спалених на Волині у роки Другої світової війни, було і велике старовинне село Люб'язь на Любешівщині. Радянська пропаганда постійно мусолила міф, що це зробили фашисти. Небилицям вірили...

Особливо одурманювали молоде покоління, а свідки страшної трагедії, щоб не потрапити у сталінські катівні, мусили мовчати. Насправді беззахисне село остаточно спалили 25 листопада 1943 року радянські партизани Пінської партизанської бригади, яка базувалося на території

Білорусії. Про це свідчать не лише свідки тих подій, але й архівні документи, доступ до яких в Україні і Республіці Білорусь було відкрито лише після розпаду Радянського Союзу.

Спершу Люб'язь бомбили і палили німці

Восени 1943 року одна з вулиць села згоріла під час німецького бомбардування. Цей факт зафіксовано у документі військової округи «Заграва» (Рівненська область, північ та центр) Української повстанської армії. У «Хроніці про діяльність оунівських боївків на Столінщині», датованій груднем 1943-го, під № 23 є такий запис:

«13-14 і 15.X.43 р. німці бомбардували с. Люб'язь, де був один із осідків червоних. Спалено 60 господарств. Червоні втікли за Прип'ять» [2].

Мешканці Люб'язя Любові Феодосіївни Приймак ішов тоді двадцять перший рік.

– Було це перед Покровом, – згадувала згодом жінка. – Ми якраз копали за селом картоплю. Аж чуємо – низько над землею літаки летять... Та й почали скидати бомби на село. Справжнє пекло там творилося: вибухи, вогонь, хати палають... А в мене ж удома дитинка маленька зі свекрухою зосталася... Важко передати, що творилося на душі, доки бомбардувальники не полетіли далі. Ми прибігли додому, а хати нема. На щастя, свекруха з дитиною врятувалися, заховавшись од вогню біля річки. Все інше пішло з димом: і майно, яке було в хаті, і домашня живність. Вся наша вулиця згоріла...

Німці тоді бомбардували Люб'язь (і сусідні села Хоцунь та Бучин), щоб покарати селян за підтримку партизанів, вояків УПА, а заодно – позбавити «лісовиків» джерел постачання продовольства.

Люб'язь спалили радянські партизани

Та ще більшими ворогами, ніж німецькі загарбники, для жителів цього поліського села були... радянські партизани. Адже саме вони через місяць повністю спалили Люб'язь.

І цьому є документальні підтвердження. Так, у Києві в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) зберігається шифровка про обставини спалення села Люб'язь, яку 11 лютого 1944 року направили в Український штаб партизанського руху товаришам Хрущову і Строкачу командир Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання Федоров і комісар з'єднання Дружинін. І хоча на шифровці за вхідним № 1946 стоїть суворий гриф таємності «Снятые копии воспрещается СОВЕРШЕННО СЕКРЕТНО», зміст її став відомим. Адже, як сказано в Біблії: «Немає нічого таємного, що не стало б явним, ні таємного, що не стало б відомим і не виявилось б». Зміст шифровки мовою оригіналу, зі збереженням орфографії та стилю, такий:

21 ноября 1943 г. партизаны польского отряда КОСТЮШКО, входящего в бригаду ШУБИТИДЗЕ Пинского соединения, сожгли партизанское село ЛЮБЯЗЬ Любашевского района, Вольнской области, в количестве 250 хозяйств. Обстоятельства следующие:

В ноябре 4 разведчика в пьяном виде двигались на разведку в с. ЛЮБЯЗЬ. По дороге их крестьяне предупредили, что в село прибыли националисты. Они, не обращая внимания, двинулись в село, в результате были убиты националистами. Командование в отместку решило уничтожить все село, что и сделали.

Считаем, что это провокация, направленная на разжигание национальной розни между нами и поляками.

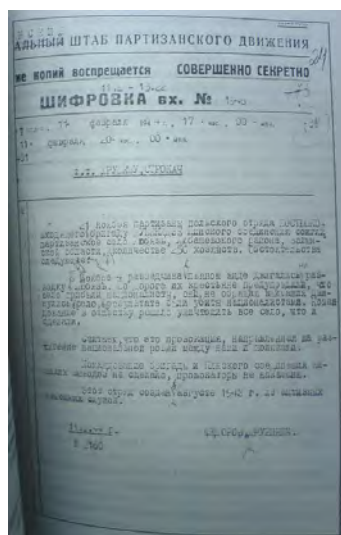
Командование бригады и Пинского соединения никаких выводов не сделало, провокаторы не наказаны.

Этот отряд создан в августе 1943 г. из активных немецких служак.

11.2.44 г.

ФЕДОРОВ, ДРУЖИНИН [3].

В 2160

Все таємне стає явним: та сама «абсолютно секретна» шифровка,
з якої заборонялося робити копії.

Раніше згадуваний документ військової округи «Заграва» Української повстанської армії «Хроніка діяльності оунівських боївків на Столінщині» (грудень 1943 р.), свідчить, що село Люб'язь було спалене внаслідок сваволі поляків. У документі, зокрема, є такі записи (подаю з дотриманням стилю документа):

«№ 44. Дня 19.XI.43 р. поляки із с. Шлапання (застава червоних) вирізала в с. Люб'язь дві родини українців. В цьому селі поляки граблять кожного дня.

№ 69. 24.XI.43 р. Наші стрілки, що були в с. Люб'язь, вбили трьох ляхів, а [не] вбитого взяли живим. Дня 25.XI прийшли ляхи. Забрали свої трупи та спалили ціле сіло. Лишилась лише одна хата. А дня 2.XII схопили одного чоловіка, якого зв'язали і повезли в с. Шлапань» [4].

Імена злочинців зберегли архіви

Дуже важливо було встановити, хто ж віддав (чи – віддавали) наказ спалити величезне село. У багатотомному виданні «Русский архив: Великая Отечественная война» зазначено, що: «...в першій половині 1943 року було створено перші польські за складом партизанські загони. На Україні це був партизанський загін імені Костюшко під командуванням Р. Сатановського в партизанському з'єднанні О. М. Сабурова, а в Білорусії в складі Пінської партизанської бригади, якою командував І. Г. Шубітідзе, – загін імені Костюшко під керівництвом Ч. Вархоцького» [5].

А у «Виписці з історії Пінської партизанської бригади під командуванням І. Г. Шубітідзе з даними про польські партизанські загони у її складі» від 10 липня 1944 року знаходимо детальнішу інформацію про час створення цього загону та місце його дислокації: «В июле 1943 г. под руководством Шубитидзе был создан первый польский партизанский отряд им. Костюшко, вошедший в состав Пинской партизанской бригады. Первоначально было 40 партизан. Первоначальное местоположение отряда было в дер. Невир Любешовского района Волынской области» [6].

Роками розмотувався задокументований клубочок страшного злочину. Однак довго не вдавалося знайти документи, які б засвідчували імена безпосередніх виконавців злочину. На щастя, документи, як і рукописи, не завжди горять! Тому в них знайдено й імена злочинців. Так, у Національному архіві Республіки Білорусь (НАРБ) збереглися оригінали двох надзвичайно важливих документів, у яких уже самі виконавці (командири партизанських загонів) рапортують про вчинення цього страшного масового злочину над мирним населенням села Люб'язь. Щоб не допустити якихось перекручень, подаю їх у хронологічному порядку мовою оригіналу, з дотриманням стилю документів:

Документ перший: Рапорт командования партизанского отряда имени И. В. Сталина Пинской бригады о разгроме украинских националистов в селе Любязь [7].

26 ноября 1943 г.

Доношу, что в ночь с 25 на 26 ноября с.г. вверенным мне отрядом с участием группы бойцов – от отряда им. Чапаева 15 чел. и от отряда им. Костюшко 35 человек – ликвидировано место скопления националистов деревня и маенток Любязь, служившие им плацдармом при нападениях на партизанскую зону.

В маентке и в деревне сожжены все жилые и холостые постройки, из которых предварительно местным населением с помощью бойцов было удалено все имущество и скот.

Командир отряда им. Сталина	Конотопов
Комиссар	Стрижко
Начальник штаба	Соловьев

Документ другой: Из отчета партизанского отряда имени Т. Костюшко Пинской бригады о боях с украинскими националистами [8].

1 декабря 1943 г.

[...] 24.XI. При ведении разведки в с. Любязь напоролись на засаду националистов разведчики и бойцы нашей заставы, в результате чего погибли Беньковский Казимир, Невинский Казимир, Гандер Мячеслав и Дубенецкий Андрей. Потеряли 3 лошади.

26.XI. Участие отряда в ликвидации плацдарма украинских националистов в с. Любязь [...]

К[оманди]р отряда	Вархоцкий
Нач. штаба	Караваев

Спогади очевидців

Факт жорстокої розправи підтвердила і очевидець трагедії, на той час 15-літня жителька села Люб'язь Віра Никонівна Кушнерик. Уже після здобуття Україною незалежності вона розповідала журналісту Миколі Шмигіню: «Одного разу, десь наприкінці листопада, загриміли в селі постріли. Люди розбіглися хто куди. Я побігла за річку й заховалася в болоті. Коли бігла болотом, то наштовхнулася на мертвого червоного партизана – ледве серце не вискочило з грудей... Партизани прийшли другого дня, надвечір, і почали палити село. Ходили з палаючими квачами від хати до хати, жодної не минали... «Це вам за те, що бульбівців приймаєте!» – казали, підпалюючи.

Уродженець Люб'язя (4 грудня 1925 р. н.), член УПА, а згодом – діяч української діаспори у США, член уряду Української Народної Республіки в екзилі (вигнанні), 92-річний Михайло Іванович Герець про ту страшну трагедію написав мені зі США на початку 2018 року таке: «Наше подвір'я було в центрі села поруч із садибою священника. З приходом німців батько рішив перенести хату і господарські будівлі на хутір в урочище Дубища. 4 км від села. Не встигли перенести лише клуню (стодолу) заки почались німецькі налети на село, а опісля спалення цілого села совєцькою партизанкою. Не спалили вони лише одну хату, яка належала місцевому совєцькому активістові...»

А любешівському краєзнавцю Валентину Поліщуку один зі старожилів Люб'язя розповідав, що тоді вціліли лише дві хати: Боричевського Петра Йосиповича і одного партизана, імені якого він уже не пам'ятає. До речі, будинок Боричевських підпалювали двічі. Але його двічі непомітно тушив батько Петра Боричевського – Йосип, який спостерігав за цим зі своєї схованки недалеко від будинку, у вирві від німецької бомби.

Отож, факт спалення села Люб'язь радянськими партизанами підтверджують не лише очевидці тих подій, але й оригінали документів, які тепер зберігаються в державних архівах України та Білорусі.

Польський слід

Отже, перебіг трагічних подій у Люб'язі, згідно з документами та свідченнями очевидців, був таким.

Поляки з польського загону імені Костюшка, які знаходилися в сусідньому селі Шлапань, постійно грабують жителів Люб'язя. А 19 листопада 1943 року поляки вирізали в Люб'язі дві родини українців.

24 листопада 1943 року чотири п'яні радянські партизани польської національності під керівництвом Петрушина [9] на конях направилися на розвідку в Люб'язь. По дорозі їх попередили селяни, що в село прибули націоналісти. [То були вояки військової округи «Заграва» (Рівненська область, північ та центр) Української повстанської армії.] Та п'яним, як то кажуть, море по коліна – вони все одно поїхали в село. Вояки УПА знали про постійні грабежі поляків та про смерть українських родин, тому вбили трьох розвідників, а четвертого взяли в полон. І необачно покинули село.

За смерть чотирьох своїх п'яних розвідників радянські партизани (в основному польської національності) помстилися спаленням величезного українського села. Вони прийшли другого дня надвечір, тобто у четвер 25 листопада 1943 року, забрали трупи розвідників і почали палити Люб'язь.

Керував операцією зі спалення беззахисного села командир партизанського загону імені Сталіна Пінської партизанської бригади Конотопов Іван Григорович. Наступного дня він рапортував керівництву, що в ніч із 25 на 26 листопада зі своїм загonom та із участю 15 бійців із загону імені Чапаєва (командир Любієв Степан Анастасійович [10]) та 35 від загону імені Костюшка (командир – хорунжий польської армії Вархоцький Чеслав Северинович) в селі Люб'язь були спалені усі будинки та господарські будівлі. Ці варвари ходили з палаючими квачами від хати до хати, жодної не минали... «Це вам за те, що бульбівців приймаєте!» – казали, підпалюючи.

Портрети військових злочинців

Мимоволі виникає запитання: «А хто ж були ці нелюди, які палили беззахисне село, у житті? Чи задумувалися вони над тим, де після цього зимуватимуть старики та діти? Хто виховував цих катів? Щоб дати відповіді на ці непрості запитання, розшукував розповіді про командирів, котрі безпосередньо були причетні до злочину. І виявилось, що це були офіцери та бійці Червоної армії, які були важко поранені в бою, контужені, полонені.

Так, Едуард Нордман у своїй книзі спогадів «Не стреляйте в партизан...» (Мінськ, 2007) так описує свого побратима (подаю мовою оригіналу): «Ванькой-моряком» називали местные жители командира отряда имени Сталина Ивана Григорьевича Конотопова. Он родился на Ставрополье. Служил в составе Каспийской военной флотилии, потом Черноморского флота.

Во время обороны Крыма в бою под Балаклавой был серьезно ранен и попал в плен. Бежать вместе с группой единомышленников удалось уже в Польше, откуда пришли в Западную Белоруссию. В Ивановском районе разгромили несколько полицейских участков.

Группа пополнилась за счет местных жителей, затем влилась в отряд имени Лазо, в котором Конотопов стал заместителем командира. Потом он возглавил отряд имени Сталина. Воевал как-то по-особому дерзко и размашисто. «Моряк везде моряк, хоть на море, хоть в партизанах», – говорили о нем.

Отже, особисто керував операцією по спаленню Люб'язя радянський моряк (після тяжкого поранення і німецького полону) Конотопов Іван Григорович із глумливим прізвиськом «Ванька-моряк»...

Керував операцією по спаленню Люб'язя командир партизанського загону ім. Сталіна Конотопов Іван Григорович із глумливим прізвиськом «Ванька-моряк» [11].

Звичайно, що така масштабна каральна операція з участю бійців аж трьох партизанських загонів не могла бути проведена без відомого командира Пінського партизанського з'єднання 37-річного Шубітідзе Івана Георгійовича (1906–1978). Виявляється, що і цей кат раніше був важко поранений і контужений в бою, попав в полон. Можливо, що команду на спалення села віддав після великого похмілля (адже народився він 23 листопада, а село палили 25-го).

Відомості про цього командира знаходимо у матеріалах краєзнавців Пінщини та з його книги «Полесские были» (Мінськ, 1974). Народився І. Г. Шубітідзе в селі Келеці Хашурського району Грузії 23 листопада 1906 року. Тут отримав початкову освіту. Поступив у комсомол. З дитинства мріяв стати військовим. І в 1928 році мрія здійснилася – він закінчив початкову військову школу. Після цього червоноармієць І. Шубітідзе направляється для проходження служби у стрілковий полк Першої грузинської дивізії на посаду заступника командира взводу. Тут його приймають у партію.

У 1931 році поступає у Тбіліське військове училище на артилерійське відділення, яке закінчив у 1934 році. Декілька років був командиром взводу в Першому грузинському артилерійському полку. Потім, у зв'язку з ліквідацією національних формувань, переведений у

Північнокавказький військовий округ на посаду командира батареї, пізніше – начальником артилерії 457 стрілецького полку 127 дивізії.

Велика Вітчизняна війна застала його під Смоленськом. 8 серпня 1941 року був поранений, контужений і попав у полон. По дорозі в Німеччину вдалося на ходу вискочити з вагона і з допомогою поляків переправитися через Буг на територію Білорусії. На початку 1942 року сформував і очолив партизанський загін імені Орджонікідзе. З організацією Пінської партизанської бригади був призначений її командиром. Бригада складалася із семи загонів. У двох із них були лише поляки. Усього під його керівництвом знаходилося понад п'ять тисяч партизанів. За мужність і героїзм був нагороджений орденом Червоного Прапора, двома орденами Червоної Зірки та медалями. У 1974 році за організацію масового партизанського руху на території Пінської області у роки Великої вітчизняної війни і за великий вклад у відбудову зруйнованого німецько-фашистськими загарбниками народного господарства міста було присвоєно звання «Почесний громадянин міста Пінська». У цьому білоруському місті іменем військового злочинця названа й одна із вулиць.

На фото четвертий зліва направо командир Пінського партизанського з'єднання Шубігідзе Іван Георгійович, п'ятий – командир польського загону імені Костюшко Вархоцький Чеслав Северинович.

Отже, радянські партизани, наші «захисники», польської, російської та інших національностей, у Люб'язі діяли як німецькі окупанти! Та на цьому їхні злодіяння не завершилися, адже менше ніж через місяць спалили ще одне село на Любешівщині – Лахвичі. Партизани тут ще й розстріляли, закатували та спалили понад 33-х жителів. Однак ніхто не поніс покарання, хоч подібні військові злочини не мають строку давності.

Злочини партизанів на Любешівщині

Взагалі-то від діяльності радянських партизанів аж надто потерпали мирні жителі Любешівщини. Партизани постійно грабували населення. У цьому їм активно допомагали поляки. Про це також красномовно свідчать документи. В уже згадуваній «Хроніці ВО «Заграва» зафіксовані ці злочини (подаю з дотриманням стилю документа):

«№ 21. 8.XI.43 р. При[й]шли в с. Деревок 50 червоних. Пограбили село й повтікали.

№ 24. 29.X. 43 р. в с. Лохвичі [Лахвичі] приїхав відділ червоних і ограбив населення. Червоні, замівши в селі 80 центнерів зерна і 50 штук рогатої худоби, в тому числі 20 корів, дійшли.

№ 39. Дня 20.XI.43 р. приїхали в с. Бухів [Бихів] 15 червоних – поляки, східняки і місцеві. озброєння: 5 крісів, одна фінка, трьох з штиками, решта без зброї. Забрали: 6 коней, 3 кожухи, одного кабана. Поїхали в напрямку с. Ветли, де стоїть їх застава.

№ 41. Дня 15.XI.43 р. вночі в с. Лохвичі [Лахвичі] вскочило 4-ох ляхів і забрали селянина Хвесика Григорія і відвезли в сторону с. Горок [12], де його замучили. Дня 18.XI.43 р. вскочили червоні в село від сторони Шлапаня і ограбили селян. Забрали два кожухи та велику кількість сукна і полотна. Було 5 поляків.

№ 42. Дня 16.XI.43 р. в с. Цир прийшло 18 червоних (більшість поляків, місцеві, східняки). озброєні: 2 фінки, 10 крісів, решта без зброї. Забрали 75 штук скотини, 120 овечок, 9 волів [...]. Крім того, забрали в людей кожухи та всяку домашні речі. На др[у]гий день селяни пішли в с. Горки просити поляків, щоб ті віддали награвовані ними речі. Річей поляки не віддали, а до того побили селян.

№ 43. Дня 22.XI.43 р. прийшла в с. Цир група червоних, коло 30 осіб з с. Люб'язь, озброєні в кулемет «Діхтярова», 2 фінки, 15 крісів, решта без зброї. Награбили від людей 20 кожухів, 5 корів, 3 кабани, 10 возів з кіньми і відійшли назад в сторону с. Борок.

№ 45. В с. Шлапань в школі знаходиться коло 20 озброєних поляків. По хуторах села Шлапані живе коло 50 польських родин-утікачів.

№ 46. В с. Горки приїжджають червоні з с. Ветли й збирають з людей різного роду поставку. Вже вивезли з села коло 300 м. збіжжя в ліс біля Білого озера. Останньо сюди часто навідується місцева боївка.

№ 48. В с. Дольск є багато поляків. Скільки, точно не відомо.

№ 67. Любашів [Любешів]. 5.XII.43 р. в с. Бихів приїхали червоні, около 50 осіб. Озброєні: 1 кул., 3 фін., і кріс. Частина була без зброї. Більша частина ляжи. Сильно пограбували селян, забрали 40 коней і багато одягу. Забили одного селянина та від'їхали в с. Борки [Бірки].

№ 71. В с. Горках червоні мають свій постерунок, з якого роблять випадки на південь. Часто це село [б]омблять німецькі літаки. У Шлапанях стоїть польський відділ ім. Костюшки.

№ 72. Дня 6.XII.43 р. в с. Угриничі прибули червоні, коло 70 люда. Говорять людям, що приїхали на земівлю, розпитують, де стоять націоналісти і яка їх сила. З настрою видно, що бояться наших. Людям говорять, що їм прийшов наказ з «бульбовцями» не битись. Щоденно сильно грабують селян. Люди їх бояться і не люблять, чекають на наші відділи з нетерплячкою. 9.XII прибуло ще 140. Ходять слухи, що червоні думають перебраться на лівий бік Стоходу.

№ 85. 10.XII.43 р. червоні напали на село Цир, ограбили селян і церкву. Коли верталися, на них зробив засідку наш відділ УПА. Убито 7 червоних і забрано 25 фір награбованого майна, отре віддали людям, з чого люде були дуже вдоволені».

Читаєш – і волосся стає дибки! Розум не хоче вірити, що такі злочини над мирним населенням могли повсякденно творити радянські партизани, наші «московські визволителі», геройськи оспівані брехливою комуністичною пропагандою. Та все це, на жаль, було! Тому ми, українці, про них повинні знати з першоджерел: особливо в непростий час, коли на Сході вирує кровопролитна війна з нащадками радянських партизанів, а на Заході – марширують нащадків колишніх польських загарбників, пред'являючи претензії на наші землі. Тож мусимо протистояти одвічним ворогам, щоб уберегти нашу омріяну віками Незалежність, Державу і Волю!

...Закінчилася кровопролитна війна. Повернулися до спаленого Люб'язя його мешканці і на попелищі відродили своє поселення. Життя продовжується! У 2016 році гарному поліському селу виповнилося 640 літ від дати першої писемної згадки. Про ту страшну трагедію в селі, на жаль, тепер ніщо й не нагадує: немає не те що пам'ятника, а й навіть меморіальної дошки, яка б не давала забувати про страшну трагедію. Народна ж мудрість учить: «Хто минуле забуває, той майбутнього не має».

Список джерел та літератури

1. ЦДАГОУ. Ф. 57. Оп. 4. Спр.212. Арк. 8-11.
2. ЦДАГОУ. Ф. 57. Оп. 4. Спр. 361. Оригінал. Рукопис.
3. ЦДАГОУ. Ф. 62. Оп. 1. Спр. 1549. Арк. 24.
4. ЦДАГОУ. Ф. 57. Оп. 4. Спр. 361. Оригінал. Рукопис.
5. Русский архив: Великая Отечественная. Том 14 (3-1). СССР и Польша. С. 105.
6. Партийний архів Інституту історії партії (ПА ІІІ) при ЦК КП Білорусі. Ф. 3500. Оп. 4. Спр. 284. Арк. 43–89.
7. НАРБ. Ф. 1407. Оп. 1. Спр. 176. Арк. 54. Оригінал. Рукопис.
8. НАРБ. Ф. 1407. Оп. 1. Спр. 176. Арк. 63. Оригінал. Рукопись.
9. Из щоденника бойовой діяльності партизанського загону імені В. І. Чапаєва Пінської бригади про сутички з українськими націоналістами (квітень 1944 р.). НАРБ. Ф.1407. Оп. 1. Арк. 1. Оригінал. Рукопис.
10. Сайт «Ивановской библиотеки им. Ф. И. Панферова».
11. Фото партизанів із книги І. Шубитидзе «Полесские были» (Минск, 1974).
12. У першоджерелі тодішня назва села – Горки, тепер – Гірки.

ТАЄМНИЦІ ЗІРВАНОГО ХРАМУ

Будівництво цегляного піярського костелу святого Іоанна Євангеліста в Любешові було повністю закінчено у 1762 році. Воно тривало щонайменше 17 років. Майже п'ять років потому велися оздоблення та розпис його внутрішніх стін і склепінь. А урочисте відкриття костелу відбулося аж у 1786 році [1.с.117]. Будівництво особисто контролював Папа Римський. Він хотів Любешів перетворити на один із центрів просування католицизму на схід. Для цього в невеликому поліському містечку майже двадцять років тримав свого нунція (посла).

За своїм оформленням Новодольський костел (так його називали в давнину) не мав собі рівних в усій Речі Посполитій [2.с.28]. У ньому звучав малий оркестр, а з 1813 року його замінив двадцятиголосий орган. Знавці музики стверджували, що він мало чим поступався наймилозвучнішому в Речі Посполитій краківському органу [3.с.107].

Майже два століття костел служив людям.

Костел пережив війни та розрухи, проте був знищений у мирний час

Після першої спроби військових саперів із Володимира-Волинського зірвати костел у 1968 році – тоді після вибухів двох тон амоналу над храмом здійнявся дим та клуби пилу. Вибухова хвиля навіть не пробила отвору в майже двометровій стіні, вирвавши лише її окремі шматки. Однак вибух завдав чималої шкоди: у навколишніх хатах пошкодив дахи та вікна, повилітали вікна й на фабриці господарських виробів, з'явилися тріщини у стінах. Та храм вистояв. Ніби сам Господь дарував людям час задуматися, захистити святиню. Однак, на жаль, цього не трапилося.

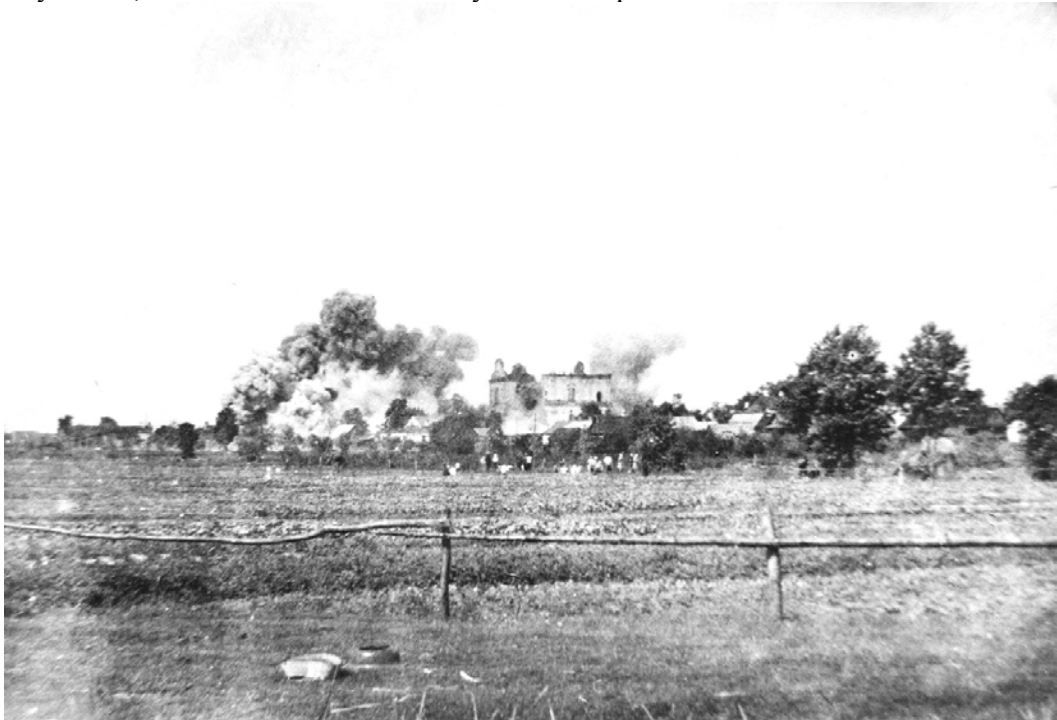

Любешів. Костел піярів святого Іоанна Євангеліста. Поштова листівка 1916 року

Це остання з відомих фотографій Любешівського костелу піярів. Вигляд зі сторони фабрики. Зліва критий «базарчик», на якому торгували молоком, маслом та овочами (його зруйнували під час першого невдалого вибуху). Припускаю, що фотографія зроблена 1968 року.

Наступного 1969 року руйнівникам довелося все починати спочатку. Хто завершив диявольський задум знищення храму – досі встановити не вдалося. Одні свідки стверджували, що то були шахтарі з Нововолинська, інші – що спеціалісти-підривники із Сарн. Це підтверджував і Андрій Степанович Грицюк, колишній заступник начальника Любешівського райвідділу внутрішніх справ. Тоді йому та іншим працівникам міліції випала не зовсім приємна місія – створювати по команді районного начальства «живий» коридор, не допускати людей у небезпечну зону підривання. Зате достовірно відомо, що підривники два тижні з допомогою компресорів відбійними молотками пробивали отвори діаметром десять сантиметрів по всьому периметру костелу, закладали в них вибухівку. І цього разу, у четвер 17 липня 1969 року, від страшного вибуху храм перетворився на груді каміння. Свідки розповідали, що після обіду пролунав вибух, костел трохи підняло вгору, утворилася велика хмара пилу й диму. Після чого святиня опустилася на своє місце розвалинами, тільки деякі кутки стояли. Згодом цеглу використовували для будівництва будинків, а щебінь – для мощення вулиць та доріг.

Це фото першої невдалої спроби зірвати любешівський костел піярів у 1968 році. Фото з архіву Петра Кравчука.

У руїнах костелу 27 березня 1970 року випадково знайшли найбільший у Волинській області скарб золотих і срібних російських монет. До того ж у ньому були золоті годинники та прикраси, великі вишукані діаманти, незвичайні перлини та інші дорогоцінності [4,с.6; 5,с.10].

І ось уже 50 років пуста в самому центрі нашого містечка – як німий докір варварам і їхнім нащадкам, а також усім тим, що не захотів захистити святиню. Тепер, ніби по оголених ранах, ходимо по фундаменту й по залишках святого храму. На його місці планували збудувати вже не одну будівлю: кінотеатр, торговий центр. Та так нічого й не вдалося. Адже під костелом залишилися величезні пустоти – приміщення та підземні ходи, – які сполучають костел з кляштором капучинів та замком Чарнецьких. Неймовірно, але, за народними переказами, одне розгалуження йде попід рікою Стохід у напрямку села Судче, а інше мало вихід край гори в урочищі Муравина біля села Сваловичі. Були сміливці, які після зриву костелу проходили підземеллям навіть попід рікою. Тунель у зріст людини, зроблений із доброякісної цегли, був сухим. Але потім їм шлях перегородив обвал.

А, можливо, місце під зруйнованим костелом досі пустує через інші причини? Адже, кажуть у народі, що «є святі місця на землі, де не зважиться поселитися навіть безумець».

У руках швидко крутилася спеціальна рамка

Декілька років тому я був свідком, як науковці обстежували територію костелу. Бачив, як у південно-східній частині зруйнованої забудови в руках спеціаліста сильно крутилася спеціальна рамка. Тоді почув від них, що в окремих місцях тут прямо-таки струменить потужна позитивна енергія.

Добре було би, якби любешівське підземелля (підвали під костелом і тунелі) найближчим часом обстежили науковці, доки до нього не добралися «чорні археологи». Я як літератор надіюся, що, можливо, вдалося б відшукати й величезну бібліотеку старовинних книг, яка кудись безслідно зникла з кляштору капуцинів. Ніби й мідна бляха була там у підвалі для перекриття всієї будівлі. А головне – якби вдалося реконструювати підземні ходи та підвали під костелом із храмовими похованнями (у яких, до речі, похований і князь Ян Дольський з його дружиною Єлизаветою), то ці об'єкти, у поєднанні з колегіумом піярів (у якому навчався Національний герой Польщі, Сполучених Штатів Америки, Білорусі та Литви, почесний громадянин Франції Тадеуш Костюшко та інші видатні особистості), кляштором капуцинів, в'ізною аркою Чарнецьких, неповторним селом Сваловичі та гарною поліською природою, привернули б до Любешівщини чимало туристів. Розвитку туризму сприяє й географічне розташування селища.

Керівники були байдужими до людських потреб

Любешівський костел нагадує мені дитинство й перші кроки мого самостійного життя. Народився і виріс я в селі Горки (згодом його чомусь перейменували на Гірки). Це в 30 кілометрах від Любешова. У селищі ми бували нечасто. Адже не так легко тоді було за відсутності транспортного сполучення долати цю відстань. І кожного разу, наближаючись до Любешова, намагалися якнайскоріше відшукати на горизонті костел. За хорошої погоди його добре було видно вже після Люб'язя, тобто майже за 10 кілометрів від райцентру. Костел виринав у серпанку над верхівками дерев. У війну в нього влучили дві фугасні бомби, зірвавши третину покрівлі з вишуканої червоної черепиці. Німецькі загарбники, а потім і радянські безбожники використовували святий храм, як склад для зерна та муки.

Я милувався цією спорудою, торкався її, заглядав всередину. На стінах і зводах були яскраві релігійні фрески й розписи. Незважаючи на те, що в храмі понад два десятки років була пошкоджена покрівля, вони місцями добре збереглися. Обличчя святих світилися яскравою фарбою, ніби були щойно намальовані.

Цей храм би відремонтувати й учити в ньому словом Божим милосердя й доброти. Та ні. Культова споруда була несумісна з антинародною комуністичною мораллю. Тому й вирішили партійні керівники одним махом стерти його з лиця землі. Не знайшлося тоді людини, яка зуміла б оцінити унікальність храму й зберегти його для нащадків. Простий люд був наляканий відголосками репресій сталінського режиму, а обласні й районні керівники були байдужими й черствими до людських потреб.

Керували в районі тоді заїжджі керівники. Першим секретарем райкому партії був Павло Степанович Мельничук, а головою райвиконкому – П. А. Велько. Тоді я тільки починав свій трудовий шлях. Працював на Зарудчівському заводі силікатної цегли начальником виробництва. Часто бував на різних нарадах (у більшості випадків – непотрібних). Пам'ятаю, як не раз сміялись над убогим мисленням тодішнього голови райвиконкому П. А. Велька, його бідним мовним запасом слів. Майже в кожному реченні повторював «оце саме»...

У 1991 році через обласну газету «Радянська Волинь» я закликав Павла Мельничука, котрий був, напевно, головним виконавцем знищення святині і який згодом проживав у Луцьку та входив навіть до товариства «Справедливість», приїхати в Любешів і біля руїн зірваної споруди низько вклонитися і попросити в людей та спалюженого храму вибачення за скоєний злочин. Адже ні в одній країні (на жаль, крім нашої) не додумалися підривати святі храми. Однак він так і не приїхав [6.с2].

Імена руйнівників відомі

Кажуть, час – найкращий суддя. Він усе розставляє на свої місця. Так і трапилося. Адже розпалася радянська імперія, заснована на насиллі та крові. Маємо свою, віками омріяну, Державу! Відбудовуються зруйновані, й будуються нові храми і церкви. Іде перебудова. У душах наших і країні...

На щастя, відкрився і доступ до архівів. І тепер достеменно відомо, що ініціаторами знищення любешівського костелу були обласні керівники: секретар Волинського обкому КП України Ф. Калита та голова виконкому обласної Ради депутатів трудящих П. Ярошук. Про це вони листом від 4 жовтня 1962 року (відділ № 01-7/105) повторно клопотали секретарю ЦК КП України А. Д. Скабі та заступникові голови Ради міністрів УРСР П. Т. Троньку. У листі, зокрема, йдеться (зберігаю орфографію документа): «Волинський обком КП України вважає за необхідне провести виключення з списків пам'ятників архітектури переважної більшості споруд, які не мають історичної, архітектурної цінності, на реставрацію і відбудову яких щорічно витрачається

величезна сума державних коштів. Так, в 1962 році у Волинській області на відбудову і реставрацію цих об'єктів витрачено 10 тис. крб.

Переважна більшість пам'ятників архітектури на Волині – це церковні будівлі, які використовуються різними громадськими організаціями і куль-турних і громадських цілях, а також як культові споруди. Зі 123 таких об'єктів більшість – це монастирі, церкви, костьоли, чернечі келії, дзвіниці і т. д.

Більшість з них однотипні, будувались в один і той же час, тобто не мають ні історичної, ні архітектурної цінності. Окремі з них являють собою руїни, загрожують обвалом, псують краєвиди міст і сіл області. Так, наприклад, в м. Луцьку по вул. Пугачова знаходяться розвалини колишньої синагоги, по вул. Калініна – дерев'яної кенафи, яка побудована в 1814 році і знаходиться тепер в аварійному стані і ряд інших.

Не дивлячись на неодноразові клопотання виконкому Волинської обласної Ради депутатів трудящих і окремих громадських організацій про виключення з списків пам'ятників архітектури переважної більшості споруд, які не мають історичної і архітектурної цінності, Держбуд УРСР не підтримує цього клопотання.

В 1962 р. обласний відділ в справах будівництва і архітектури представив матеріали в Держбуд УРСР на виключення з списку пам'ятників архітектури 73 споруди, більшість яких втратила свою цінність, однак Держбуд не вирішує цього питання.

Волинський обком КП України, виконком обласної Ради депутатів трудящих просить Вас зобов'язати Держбуд УРСР детально переглянути списки пам'ятників архітектури по Волинській області і залишити в ньому лише ті, які дійсно являють собою архітектурну цінність», – йдеться, зокрема, в листі.

У доданому до нього «Списку пам'ятників архітектури по Волинській області, які потрібно виключити з реєстру пам'ятників» по Любешівському району було включено щонайменше 24 культові споруди. А в загальному списку по Волинській області під номером 119 значився «Костел і монастир Піарів 1684 року» як такий, що «зруйнований, потребує відбудови». Згодом він і був безжально зруйнований. На щастя, збереглися від знищення «костюл і монастир Капуцинів XVII ст.» як «перебудований і пристосований під майстерні», який знаходився у цьому ж списку.

Список джерел та літератури

1. Мошинський А. Хроніка колегіуму Любешівського. – Краків: друкарня Ягеллонського університету, 1876.
2. Раставецький Е. Словник польських художників. – Варшава. 1850 р. Том 1.
3. Бущик П. Ми від роду – українці: Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк: Вісник і К°, 2004.
4. Кравчук П. Любешівський скарб. – Газета «Нове життя», 22 серпня 2009 р.
5. Кравчук П. Любешівський скарб. – Газета «Нове життя», 19 вересня 2019 р.
6. Кравчук П. Таємниці зірваного храму. – Газета «Радянська Волинь», 9 лютого 1991 р.
7. Кравчук П. Таємниці зірваного храму. – Газета «Нове життя», 22 серпня 2009 р., с. 6.
8. Кравчук П. Таємниці зірваного храму. – Газета «Нове життя», 19 вересня 2019 р., с. 10.

**Шостак Софія,
Берізко Олег**

ПАМ'ЯТІ ГРИНЕВИЧА ЕДУАРДА

Усі історичні епохи мали своїх героїв, котрі за незалежність рідної землі віддавали свої життя. Має багато таких патріотів і Україна. Сини й доньки до останнього подиху боролися за рідний край, ішли у часто нерівний двобій із ворогом, аби лишень відстояти свої ідеали. Адже Україна – як матір, одна.

Чи могла подумати Україна, що на двадцять третьому році Незалежності вона знову насипатиме могили над своїми полеглими синами, укриватиме їх державними прапорами, а під українським небом тужно сурмитиме Реквієм? Найстаршому було вісімдесят три роки. Наймолодшому – лише сімнадцять. Від куль і кийків убивць загинули три жінки – матері, які народили й виховали дітей, тишилися онуками.

Вони були різні: юні та старші, зі Сходу й Заходу, Півночі та Півдня, з різних країн. Мали різні вірування, мови, професії, світогляди, політичні вподобання й життєвий досвід. Поміж них – молоді та закохані, з дітьми й онуками, дружинами та чоловіками, братами й сестрами, з батьками-дідами. І з родичами: предками, з усім преславним лицарством, яке з давніх-давен боронило свободу України та клало за неї голови.

«Немає більше від тієї любові, як хто душу свою покладе за друзів своїх», - говорить Господь Ісус Христос у Євангелії. Відданим за Україну, за волю і незалежність нашого народу життям вони засвідчили цю найвищу міру любові. Заради майбутнього для оновленої, кращої України вони в буквальному розумінні виконали те, про що кажуть нам рядки гімну, – своє тіло і своє життя вони віддали за нашу свободу», - саме так сказав про Героїв Небесної Сотні Митрополит Київський Михайл.

Серед таких справжніх патріотів – і житель села Деревок Любешівського району Волинської області Едуард Михайлович Гриневич, який до нестями любив свою Батьківщину. За неї і віддав своє життя. Непідробний прояв патріотизму ми спробуємо дослідити на прикладі цього Героя.

«СМЕРТЬ – АБО ПЕРЕМОГА»

У день найкривавіших протистоянь, 20 лютого, обірвалося життя і жителя села Деревок Любешівського району Волинської області Едуарда Михайловича Гриневича. Він поліг на Майдані, відстоюючи краще майбутнє для нащадків.

Едуард Гриневич народився 31 травня 1985 року у с. Деревок Любешівського району Волинської області. Дитинство його проходило у смт Любленець Ковельського району на Волині, де проживала сім'я. Тут відвідував дошкільний навчальний заклад, згодом пішов у школу.

Коли хлопець навчався у третьому класі, сім'я переїхала до Деревка. Батьки через певний період часу розлучилися. Тому Едуард Гриневич зростав і виховувався в сім'ї без батька. Виховували хлопця та його старшу сестру Тетяну здебільшого дідусь та бабуся, так як мама була змушена весь час їздити на заробітки, аби прогодувати сім'ю.

«Родина Гриневичів не розкошувала. «Він усе хотів вирватися, а я не мала, як дітям допомогти, – розповідає мама героя. – Едік із самого дитинства косив, орав... Був єдиним чоловіком у сім'ї, на якого я могла покластися... Він часто казав мені: «Я хочу, щоб бідні хлопці також мали щастя і кохання. І щоб вони також мали машини і жили краще...»[12].

Ось так помалу, потихеньку він виношував у собі українську ідею, адже з дитинства мав свій погляд на життя. Він був романтиком. Завжди виношував у собі ідеї вищі, ніж банальне накопичення матеріальних статків. А ще був дуже цілеспрямованим. Коли вирішив щось зробити, то обов'язково це виконував, так, як вважав за потрібне, за справедливе. Так було і по відношенню до України. Щоправда, не кричав про свої переконання на кожному кроці. Але на уроках історії завжди особливо цікавився процесом державотворення в Україні, чітко висловлювався з цього приводу.

Тим більше, що такий патріотизм Едуарду, мабуть, передався із кров'ю. адже двоюрідну сестру бабусі чоловіка, яка була зв'язковою УПА, партизани закатували. У нині вже далеких сорокових минулого століття ця жінка якогось зимового дня вийшла з лісу, аби підлікуватися. Але так склалося, що до хати в Камені-Каширському, де вона зупинилася на нічліг, зайшов один житель Деревка, побачив її там та й видав партизанам. Дівчину знайшли, довго катували, щоб вона здала своїх. А коли вона цього не зробила, їй відрізали груди, обмотали скривавлену вишиванками і лишили посеред міста. [9; 48].

Коли ж Едуард Гриневич закінчив школу, почав свої переконання висловлювати відвертіше. Тим більше, що через два роки (у 2004 році) розпочалася Помаранчева революція. Незважаючи на молодий вік, Едуард, студент Любешівського технічного коледжу, часто бував тієї зими в Києві і надзвичайно радів, коли Майдан перемиг.

Через деякий час після цих подій хлопець почав ще більше проявляти націоналістичний світогляд. Зокрема, став членом районного осередку Всеукраїнського об'єднання «Свобода» (загалом вісім років був членом цієї партії).

Здобувши освіту будівельника в технічному коледжі, продовжував проживати в селі, тяжко трудитися, допомагаючи рідним. Однак дивлячись на світ по-своєму, він казав, що неправильно весь вік тяжко трудитися заради того, щоб просто жити. Ось так одного разу, зі слів мами, копав картоплю в селі, носив мішки, носив, а тоді кинув їх і каже: «Все! Останній день я тут!». Після цього поїхав у Ковель шукати роботу. Далі захопився мобільними телефонами, працював у Луцьку, в «Інтертелекомі». [8]. Не хотів у селі залишатися. Будучи далеко від рідного дому, зрозумів: аби досягнути чогось у житті, потрібно мати вищу освіту. Та родина не мала можливості оплачувати навчання Едуарда у виші. Загорівшись цією метою, він самотужки вступив до Рівненського гуманітарного університету на факультет «Документальних комунікацій та менеджменту». Сам оплачував своє навчання. Зацікавився технікою, електронікою. Певний час працював у загальноукраїнській мережі мобільного зв'язку. Але згодом вирішив започаткувати

свою справу. Так як уже отримав чималу практику із ремонту телефонів, то відкрив по суті сервісний центр «Мегасервіс» із ремонту та продажу телефонів і мобільних аксесуарів.

«Якось читає новини і каже: «Ні. Україна буде. Ми таки його (Януковича) скинемо». Я тоді ще спитала іронічно: «Ти його скинеш? Та хто ти такий?» – згадувала мама Світлана Іванівна».[7].

У соцмережах чоловік доволі розгорнуто описував свої роздуми: «Я хочу хорошого життя для себе та своїх дітей. Мене не влаштовує те, що ми всі бачимо, наскільки нам важко з нинішньою владою, обговорюємо це постійно з друзями, але ніяких рішучих кроків не робимо. Ми нація чи хто? Скільки можна терпіти це свавілля, беззаконня та владу декількох кланів? Чому в Україні тяжко розпочати та вести бізнес, чому освіта у нас на низькому рівні, чому всі звикли давати хабарі, але не хочуть боротися з цим... Дай нам, Боже, віри та побільше людей, які хочуть змін, які хочуть хорошого життя у своїй країні... Скільки разів ми ще будемо наступати на московські граблі, доки усвідомимо, що Росія ніколи не хотіла і не буде створювати сприятливі умови для розвитку нашої економіки і, як наслідок, кращого життя простих УКРАЇНЦІВ!? Надто довго народ України терпів весь цей гніт, свавілля і т.д. нашого так званого «президента» і його гоп-компанії! І ось настала слухна мить, щоб покінчити з цим безглуздом, корупцією, безпорядком і свавіллям нашого «шановного пана» Януковича і йому подібних! Питання євроінтеграції розбудило Майдан Незалежності (сьогодні так званий Євромайдан) і народ України після дев'яти років "сну". Дало нам світло на хороше майбутнє! Зараз настала слухна нагода прорватись вперед, покінчити з бісовою рутиною, деградацією суспільства і т.д... Чорт, ні в якому разі не можна прогавити такий шанс!... Нехай Архангел Михаїл скине до біса Януковича і йому подібних, адже там їм і місце! Боже, благослови Україну! Слава Україні!» Саме так висловив свої думки Едуард Гриневиц 24 листопада 2013 року на своїй сторінці в соціальній мережі «Вконтакте» [9].

Ще на початку Революції він твердо знав: стане її учасником, як свого часу було із Помаранчевою революцією у 2004 році. А 16 січня 2014 року, після ухвалення так званих диктаторських законів, молодий активіст із села Деревок Любешівського району Волинської області як ніколи зміцнився у своїй вірі, що він обрав правильний шлях – змінити на краще рідну країну.

Тож, спостерігаючи за усіма цими подіями, у січні Едуард, єдиний зі свого села — поселення, що знаходиться за тридцять кілометрів від кордону з Білоруссю, майже за 500 кілометрів від Києва — поїхав на Майдан. Його односельчани, звісно, спостерігали за подіями в столиці, переживали, сподівалися на перемогу Євромайдану. Але все ж то було далеко. І в той же час для Едуарда сотні кілометрів не стали на заваді. У Києві за період Революції Гідності він був тричі.

«Перший раз як поїхав, нікому не казав. Другий раз я вже знала, але він просив мамі не казати. Я дуже хвилювалася, цілий вечір кожену годину дзвонила. Він заспокоював, що з ним усе нормально, що він не стоїть на барикадах, а одяг видає», - згадувала старша сестра Героя Тетяна. Однак Едуард видав себе, коли повернувся з Києва застудженим. Як з'ясувалося, його на Грушевського облили з водомета. [2;131].

Тоді хлопець, облитий водою, пробувши всю ніч на морозі, застудився, як і багато інших сміливців. Вирішив, що вдома одужає швидше, й поїхав до Деревка. Можливо, якби не ці проблеми із здоров'ям, чоловік і не повернувся б тоді на Полісся, і рідні так і не дізналися б, де він був насправді. І все ж тоді Едуард розповів найближчим людям про те, що бачив у столиці. А ще після того більше утвердився у своїх переконаннях, про що засвідчили його написи у соціальній мережі.

Пройшовши бойове хрещення в січневій заметілі, він одержав досвід боротьби за свободу та здолав межу, яку не дозволяв переступати інстинкт самозбереження. Тепер чоловік був готовим до рішучих дій. Тож тими днями на його сторінці у соцмережі з'явився запис: «Разом ми – сила! Слава Україні! Слава її відважним воїнам, які не бояться пролити кров за краще майбутнє своєї держави».[4; 186].

Напевне, Едуард розумів, що надалі протест уже не буде мирним. Та він готовий був віддати життя за омріяну нову Україну. Такі зміни в його настрої та світогляді помічали й рідні, і друзі. Наприклад, ще під час святкування Нового 2014 року в колі найближчих людей думками він був далеко, у столиці. Едуард увесь час переглядав новини про події у Києві, схвилювано розповідав про це присутнім у його домі, висловлював захоплення тим, як багато людей зібралось

в новорічну ніч на Майдані, а ще шкодував, що сам там не мав змоги бути. Крім того, ніби передчуваючи свою кончину, разом з друзями він переглядав тієї ночі дуже сумні фільми. [12].

У середині лютого, побувши кілька днів удома, Едуард знову вирішив їхати на Майдан. 16 лютого, у день його від'їзду, на сторінці Гриневича в соцмережі з'явився такий запис: «Я буду іти до кінця і боротися. Я не можу змиритися з тим, що твориться в нашій країні. Якщо нічого не зміниться, мені життя тут немає. Я не можу таке терпіти». «У пошуках кращого майбутнього ми зобов'язані підтримати революцію!!!» «Дорослі, не будьте байдужими, якщо не ви, тоді хто — ваші діти будуть захищати свободу...»[9]

Саме цього дня, вилікувавшись удома від грипу й ангіни, він утретє вирушив до Києва. Не пустити онука до Києва намагалася бабуся. Вона стала на дверях, щоб зупинити впертого хлопця. Просила його, благала, адже її серце, мабуть, відчувало біду. Але старенька відступила, побачивши його очі та почувши слова: «Там не все так, як вам здається з телевізора. Там не просто люди стоять. Усе дуже організовано, є команда однодумців, і кожен, як мурашка, знає, що йому треба робити. У мене на Майдані з'явилося так багато друзів».[11].

А надвечір 17 лютого Едуард записався у лави «Волинської Січі» - 35 сотні самооборони Майдану, сформованої 24 січня 2014 року на основі патріотів із Волинської, Рівненської та Тернопільської областей, переважно членів ВМГО «Національний Альянс», під керівництвом Павла Данильчука. На час формування до складу «Волинської Січі» входило до п'ятдесяти активістів.

Ось як це Едуард описав у своєму електронному щоденнику: «В Українській дім я прийшов надвечір для того, щоб вступити до лав «Народної Самооборони». У прес-центрі перетелефонували до сотника «Волинської Січі». Він коротко пояснив хід майбутніх подій та основні завдання і дії. Я задовго до того, проаналізувавши ситуацію, був на 101% впевнений, що це мені підходить. Мене поселили разом зі своїми побратимами в сотні, були навіть зовсім юні дівчатка-патріотки та жінки». [5].

Молодь на Майдані згуртовувалася швидко. Тому всі відразу потоваришували, й, за словами, Едуарда, він почувався немов у родині. Ройовий Володимир Пастушок (псевдо — «Пісня») згодом згадував, що, побачивши Едуарда, зрозумів: хлопець мотивований, смілий, а найважливіше — пройшов бойове хрещення на Грушевського. Тож без вагань записав його у свою сотню.

За дивним збігом обставин, штаб сотні розміщувався біля скульптури Нестора Літописця. А з появою Едуарда Гриневича сотня «Волинська Січ» отримала й справді свого літописця... Едуарда нарекли псевдо «Нестор». Саме він почав за звичкою записувати в електронний щоденник події та емоції, пережиті на Майдані. У ньому хлопець у деталях описує найважчі дні протестів.

Щоденник доручив зберігати сестрі Наталі: «О 16 годині 19 лютого він передзвонив мені і дуже стомленим голосом (я такого ще не чула в нього ніколи) сказав, що перешле мені один документ на електронку. У листі написав: «Передивись, будь ласка, і відредагуй у ворді, якщо зможеш, бо його тут у мене нема. І не показуй нікому, поки що». Мене дуже насторожило оте «поки що». Тож у телефонному дзвінку я запитала: «Едіку, що ж означає те «поки що»? Не лякай! Ти що задумав?!» На це він відповів: «Наташко, все нормально. Не переживай». Але насправді, я переконана, він розумів, що може статися. Саме тому й вирішив описати всі події і переслав мені свої роздуми. Можливо, дійсно, відчував... Хотів, щоб люди знали правду про Майдан, якщо самого раптом не стане...».[9].

Саме у цих рядках електронного щоденника - вся правда Майдану очима його учасника. Те, з якими думками захищали рідну Україну справжні патріоти, серед яких був Едуард Гриневич. І наскрізною ниткою є думка: ніхто, крім нас, не збудує нам краще майбутнє, не збудує нам державу.

«У ніч перед «Мирною ходою» я не міг заснути. Хоча перед шиккуванням відчував себе дуже бадьоро та весело, чого не можна було сказати про інших... У реальності, всі чітко розуміли, що, можливо, хтось покине наші лави, можливо, буде поранений або пропавший безвісті, хоча всіх єднала одна спільна велика мета та бажання кращого життя для себе і своїх нащадків...О 08.30, ставши колоною, ми вирушили до Майдану. О 9 год. вирушили до Інститутської, щоб зайняти наперед відому свою позицію. Під час ходьби кияни та учасники акції дуже щиро аплодували та дякували, деякі плакали, бо розуміли, на що йдуть ці відважні люди». [5].

Особливо детально описав Едуард Гриневич події 18 лютого 2014 року: «...О 14 годині «беркут» звідусіль почав закидувати мітингуючих: із дахів, з різних боків - світло-шумовими та

газовими і вогневибухаючими речовинами...Далі, після підпалу штабу партії "регіоналів", «беркут» підійшов ближче, ми вишикувались і почали будувати укріплення та зносити каміння. Це тривало годину, далі «беркут», почав дуже активно наступати, а наші активно відступати. Причому знайшлося лише декілька молодиків, які з щитами прикривали усіх і просили підійти до них...СКАЖІТЬ МЕНІ, ДРУЗІ, ЯК МОЖНА ВОЮВАТИ ЗА КРАЩЕ ЖИТТЯ І ВОДНОЧАС ДУМАТИ, ЩО ЗА ВАС ВСЕ ЗРОБЛЯТЬ, ЧОМУ ТАК МАЛО СВІДОМИХ УКРАЇНЦІВ, СПРАВЖНІХ НАЩАДКІВ КОЗАКІВ, НЕ БОЯГУЗІВ, А НАЙСИЛЬНІШОЇ ТА НАЙСМІЛИВІШОЇ АРМІЇ...Я ДИВУЮСЬ ЛИШ ОДНОМУ, ЯК МОЖНА З П'ЯТЬМА ЩИТАМИ БУТИ НА ПЕРЕДОВІЙ, НАМАГАТИСЬ ЗАЙНЯТИ ПОЗИЦІЮ, КОЛИ ОГЛЯДАЄШСЯ, А ХЛОПЦІ ІЗ БІЛЬШОЮ КІЛЬКІСТЮ ЩИТІВ, ЛИШ П'ЯТАМИ НАКИВАЛИ. МИ СТОЇМО ПОПЕРЕДУ, А ВСІ ІНШІ "БІЙЦІ" ЗОСТРАХУВЖЕ ЗА 20 МЕТРІВ ВІД НАС! ДЛЯ ЧОГО Я КРИЧУ: "ЗА МНОЮ", "ЗА НАШУ УКРАЇНУ НЕНЬКУ" "ЗА МАТЕРІВ"? ТЕРПЕЦЬ УВІРВАВСЯ І Я ЗАКРИЧАВ: «ВИ КОЗАКИ ЧИ БОЯГУЗИ?!» [5].

Того ж дня Едуард мав їхати додому. Але ввечері 18 лютого він підійшов до сотника Пісні і на запитання, чому не вдома, відповів: «Не можу. Щось має ще відбутись, боюся пропустити. Не поїду. Поїду потім». [9].

Увечері Едуард Гриневич зводив барикади в Українському домі, але й цю будівлю захопили спецпризначенці. Тоді його сотня перемістилася обороняти будинок Профспілок. Це протистояння у своєму електронному щоденнику Едуард Гриневич запише під заголовком «Буду стояти до повалення влади, або до смерті!!! Нестор».

«ТИ СТОЇШ ПІД ТИМ ЩИТОМ, ЧИ З ВЕРХНІМ ЧИ З НИЖНІМ ЩИТОМ, ТЕБЕ ПОЛИВАЄ ВОДА, ЛЕТЯТЬ КАМЕНЮКИ, ШУМОВІ ГРАНАТИ І НА ПЕРЕДОВІЙ ВСЬОГО 10 ЩИТІВ І ВЗАГАЛІ ДУЖЕ МАЛО, А ТОЙ ВЗАГАЛІ НЕМАЄ ЛЮДЕЙ НА ПІДТРИМКУ, НАВІТЬ ЩОБ ХОЧАБ ІНКОЛИ ЗАМІНИТИ ТИХ, ХТО ТРИМАЄ ЩИТОВУ ОБОРОНУ. Я, ГОДИНУ ТРИМАЮЧИ ТАК НАМОК, І ТАК ПОЗАТІКАЛИ РУКИ, ЩО НЕ ЗНАВ, ЯК ДОСТОЯТИ, І ВИРІШИВ, ЩО ВАРТО КЛИКАТИ КОГОСЬ НА ЗАМІНУ...ДОВГО Я КЛИКАВ, ПОКИ НЕ ПОМІТИВ, ЩО ВОДА НАСКРІЗЬ МЕНЕ ПРОСЯКЛА І СИЛИ ВСЕ БІЛЬШЕ І БІЛЬШЕ ВІДХОДЯТЬ. Беркут кидав і стріляв по ногах, і мені часто попадали в ноги і то все боліло, а разом з пострілами, вибухами та водою зверху створювало неперевершений ефект не революції, а справжньої війни. Єдина відмінність була лиш у тому, що люди не всі мали обмундирування та не мали зброї, на відміну від провладних запродавців, яким пообіцяли квартири... Будучи на передовій біля Будинку профспілок, з щитами ми потроху просувалися вперед, утворивши невеличку черепаху, верх якої дуже часто був неприкритий, і тому всі активісти швидко стали мокрими. За 1,5 год. я сильно змокнув і вирішив піти переодягтись, сил для боротьби практично не залишилось... Відчуття революції були рівні участі у війні з протистояннями та партизанськими загонами, але без зброї, лише палки та щити.

Я НІЯК НЕ МОЖУ ЗРОЗУМІТИ, ЧОМУ НА МЕНЕ ДИВИЛИСЬ ЛЮДИ, КОЛИ БУВ НА ПЕРЕДОВІЙ ЛІНІЇ З ЩИТАМИ НА ІНСТИТУТСЬКІЙ ТА МАЙДАНІ, І НЕ ПІДХОДИЛИ, ЩОБ ДОПОМОГТИ. ЧОМУ ВОНИ ТАКІ БОЯГУЗИ ТА НЕСВІДОМІ????????ДЕ ПОЧУТТЯ» [5].

19 лютого Едуард провів у своїх родичів. Там він трохи відпочив, посушив одяг. Зайшов на сторінку у соцмережі і написав близько 11 години: «Тільки що стало відомо, що пішов із життя мій побратим Сашко (Олександр Капінос)! Ти був молодець, коли декілька разів допомагав тримати щитову оборону на передовій лінії, коли ішли від Інститутської, оберігаючи нас. Ти яро вірив, що врятуєш країну. Ми разом рвалися уперед, навіть тоді, коли всі тікали, ми прикривали людей! Шкода лише, що наші люди надто боязкі, неорганізовані та не думають тактично!!! В Україні стало на одного козака менше!!!!!! Друже, ми були з одного краю, але малознайомі, але ти мій побратим! Спочивай з покоем. Країна тебе не забуде! Слава Героєві України, Сашкові». І, ніби прощаючись, додав (19 лют об 11:20): «Хлопці, дякую за ніч. Це було неперевершено... З любов'ю, Україна».Цього ж дня в електронному щоденнику з'явився також запис: «Настало 19 лютого. А З НИМ НЕСТАЛО КОШОВОГО НАШОГО КУРЕННЯ САШКА І ЩЕ ДЕКІЛЬКА ПОРАНЕНИХ. ПОКОЙТЕСЬ З МИРОМ!!!!МИ ДОКАЖЕМО, ЩО ВИ НЕ ДАРМА ПОЛЯГЛИ НА ЦІЙ ВІЙНІ!»[9].

Це був останній запис у цьому щоденнику. Тоді ж він переслав його сестрі Наталці. А сам, висушивши взуття, знову повернувся на Майдан. І це при тому, що після 18 лютого був контужений і погано чув на одне вухо. Також з метою безпеки він зняв окуляри (мав проблеми із зором) і віддав їх одній дівчині, тому на барикадах він дуже погано все бачив та погано чув... Але залишався на передовій.

Вранці 20 лютого 35 сотня самооборони отримала завдання пробратися й закріпитися до верхніх барикад на вулиці Інститутській.

Едуард Гриневич йшов одним з перших, незважаючи на небезпеку, яка чигала всюди. Він бачив, як поряд падають бездиханні та поранені побратими. Але йшов уперед, прикриваючись звичайним дерев'яним щитом.

Його зупинила куля, яка влучила у скроню. Це сталося на восьмій барикаді, що навпроти станції м. Хрещатик, о 9 годині 41 хвилині. Після цього мітингувальники не могли відразу забрати тіло Едуарда, так як снайпери продовжували стріляти. Тому кілька відчайдуш неподалік запалили шини недалеко від тіла, і лишень коли через пелену диму не було видно восьмої барикади, побратими змогли винести тіло загиблого Едуарда.

Його віднесли до Михайлівського собору. Саме там його підказала шукати волонтер у телефонному дзвінку родичам, коли їй повідомила про його загибель. Там, біля собору, Едуарда впізнали рідні за черевиками, які сушили йому 19 лютого. Тітка Лідія Смаль супроводжувала тіло у морг на вул. Оранжевій, оформила всі документи, необхідні для ідентифікації та похорону, а також привезла тіло Героя у рідне село Деревок.

Детальніше, як загинув Едуард, розповіли його побратими. Ось як про це згадує сотник Володимир Пастушок: «Я не думав, що він так близько біля нас загинув. Коли ми бігли вже нагору до Жовтневого палацу, він, захоплений людською хвилею, побіг у напрямку до вулиці Грушевського. Сашко Храпаченко ще до нього крикнув: «Вернись! Вернись!» Але Едик його не почув. Гриневич був філософом, він часто обмірковував свої наступні записи, тому інколи видавався неухважним. Десь ідемо, а його вже нема, загубився. Потім шукаємо його. Завжди троє шукали четвертого. Він кожні півгодини губився і надзвонював мені. А тут дві години вже не дзвонить. Виявляється, він був буквально за кілька метрів від нас, але ближче до силовиків. Я так думаю, що він, напевно, нас шукав і просто підняв голову над барикадою подивитися, де ми є... У цей час куля поцілила йому прямо у скроню. Ми не бачили цього, але волонтери відразу віднесли тіло Едика до Михайлівського. Я пішов до Михайлівського, але не впізнав його серед убитих: обличчя в багатьох були заюшені кров'ю. Через деякий час мою увагу привернули наколінники (у всіх у нашій сотні вони були однакові). Вони були такі ж, як у мене. І тільки тоді я зрозумів, що це - Гриневич...» [9].

Ось так вранці 20 лютого 2014 року обірвалося життя молодого людини, яка любила свою державу, яка просто хотіла кращого життя для себе і своїх нащадків. Його забрав безсердечний снайпер, якому грошова винагорода стала значно вагомішою від усіх християнських цінностей.

Указом Президента України Петра Порошенка № 890/2014 від 21 листопада 2014 року за громадянську мужність, патріотизм, героїчне відстоювання конституційних засад демократії, прав і свобод людини, самовіддане служіння українському народу, виявлені під час Революції Гідності, Едуарду Михайловичу Гриневичу посмертно присвоєно звання «Герой України» з удостоєнням ордена «Золота Зірка».

Ім'я та портрет Героя викарбувані на меморіалі Героїв Небесної Сотні у Києві, на вулиці Інститутській; на пам'ятнику Героям Небесної Сотні з Волині у Луцьку, на Меморіалі Слави.

25 березня 2014 року рішенням сесії Любешівської районної ради Едуарду Гриневичу присвоєно звання «Почесний громадянин Любешівського району» (посмертно).

22 травня 2014 року рішенням Деревківської сільської ради центральну площу села названо на честь Героя. Тут 31 травня 2017 року, у день іменин Едуарда Гриневича, встановлено пам'ятний знак.

1 вересня 2014 року меморіальну дошку пам'яті Героя Небесної Сотні Едуарда Гриневича відкрито на фасаді ЗЗСО «Деревківський ліцей». Таку ж дошку було урочисто відкрито 5 листопада 2014 року на фасаді будівлі Любешівського технічного коледжу, де навчався Герой. 18 жовтня 2016 року аналогічна дошка з'явилася на фасаді ще одного вузу, студентом якого був Едуард, - на будівлі навчального корпусу № 4 Рівненського державного гуманітарного університету на вул. Толстого, 3 м. Рівне.

Крім того, у червні 2015 року Гриневич Едуард нагороджений медаллю «За жертвовність і любов до України» Української Православної Церкви Київського Патріархату (посмертно).[10]

Поховали Героя в рідному селі Деревок 22 лютого. Чин похорону очолив благочинний Любешівського районного округу протоієрей Анатолій Шкара. Попрощатися із молодим Героем прийшли сотні односельчан та мешканців навколишніх сіл.

Ушановуючи пам'ять цього мужнього захисника, йому присвятили багато віршів, душевних рядків прози, у яких вилито весь біль України за своїм відважним сином. Наприклад,

Надія Корнійчук присвятила нашому земляку такі рядки: «Едуарда шанують не лише на малій батьківщині. На прикладі його самопожертви вчать та вчать любити Батьківщину посправжньому, служити їй своїми справами».

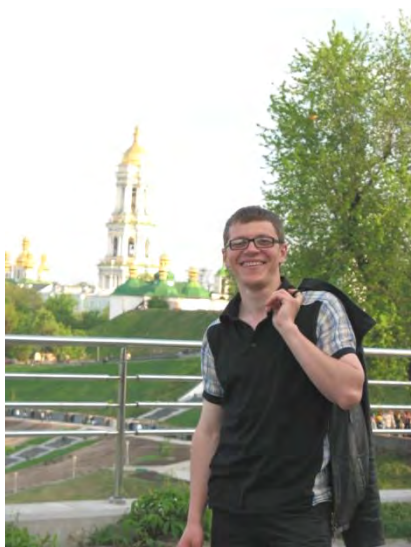
Багато цікавих роздумів про людину та її призначення залишив для нас цей молодий «літописець». У тих його записах – він сам із своєю трепетною душею та небайдужістю, з мудрістю й любов'ю до життя. Коли читаєш те, що написав Едуард, не раз здається, ніби він прожив багато десятків років: «Якби в мене була можливість сказати щось, що було би найважливіше для кожної людини на землі, я сказав би: «Цінуйте те, що маєте». Ніколи не знаєш, який поцілунок стане останнім, яке дорікання ніколи більше не буде висловлено, яка розмова більше ніколи не повториться, з ким більше ніколи не посперечася та куди вже ніколи не повернешся. Ніколи не знаєш, чим закінчиться наступна історія твого життя, але, поки вона триває, цінуй кожен момент, кожну секунду, кожну мить!». А Едик, мабуть, знав, тому його коротке життя було чесним і гідним. І тепер не соромно людям в очі дивитися ані мамі, ані сестрі Тетяні, ані племінниці Юлі, яку він обожнював, ані берегині їхнього славного роду – старенькій бабусі. [4; 199]

Час невпинно плине, змінюючи пори роки. Але пам'ять повертає нас у зиму 2014-го, яка не просто змінила українців, а дала їм несхитну віру в себе, у свій народ, подарувала надію на краще майбуття, змінила світогляд мільйонів. Саме тоді українці згадали, що таке честь і гідність, духовність та милосердя, відвага й мужність та як багато вони вважали в отакі визначальні для цілої нації моменти.

І все ж французький психолог Моріс Гальббакс вважав, що історія починається лише тоді, коли закінчується традиція та тьмяніє соціальна пам'ять, тобто за п'ятдесят років після події, коли вона вже «вичахла» й коли на неї можна дивитися очима дослідника, а не учасника.

«Ніколи більше», «Ми завжди пам'ятатимемо» - фрази, які часто чуємо в епітафіях, політичних заявах, телевізійних новинах, на пам'ятних церемоніях, у меморіальному чи музейному просторі. Споконвіку людство закликає такими словами себе та майбутні покоління, щоб не забувати. Їх карбують у месенджах меморіалів жертвам/героям революцій, війн, конфліктів, геноцидів, терористичних актів, стихійного лиха. Але за цим – переважно наміри загоїти рани, домовитися з минулим, примирити сторони конфлікту, зрештою – «пам'ятати, щоб... забути». Може, колись так буде і з нами. Коли завершиться слідство (яке, до речі, тягнеться уже шість років і останнім часом кардинально змінюється), коли, ймовірно, відкриються нові несподівані факти, з'являться переконливіші дослідження. Історія вчить, що все можливо. Але нині рани суспільства невагомно ятрать серця українців, спогади щемлять фантомним болем. І надто гострою є життєва потреба знати правду, називати кожне ім'я героя, аби їх знали й прийдешні покоління.

Серед них – і наш земляк, житель села Деревок Любешівського району Волинської області Едуард Гриневич, який усе своє життя прагнув змінити Україну і в ім'я цієї ідеї загинув. На позначці 28 його життєвий шлях обірвався від кулі снайпера.

Список джерел та літератури

1. Небесна Сотня. Героїчні вірші, балади, пісні, проза / Н. Корнійчук. – Луцьк: ПрАТ «Волинська обласна друкарня, 2014. – 160 с.
2. Небесна сотня / К.Богданович, Х.Бондарева, Ю.Бухтоярова та ін.; упоряд.: О. Трибушна, І.Соломко; передмови Патріарха Філарета, о. Г. Коваленка, о. Святослава; худож.-оформлювач Л.П. Вировець. – Харків: Фоліо, 2014. – 206 с.
3. Небесна Сотня. Книга-реквієм. Благодійна організація «Центр соціальних проєктів «Хочу жити», Львів, 2014. – 56 с.
4. Небесна Сотня. Життєписи. Книга 1. / С. Терейковська. – К.: Національний музей Революції Гідності, 2018. – 432 с.
5. «Стоятиму до повалення влади або до смерті». Із щоденника учасника Євромайдану // Любешівська районна газета «Нове життя», 29 лютого 2014 року.
6. Топ-волиняни: Збірка інтерв'ю із видатними волинянами / авт.-упор. Т. Є. Хотимчук. – К.: Новий друк, 2018. – 184 с.
7. У ньому говорила кров // Волинська газета, 22 травня 2014 року.
8. <https://nebesnasotnya.com/eduard-grynevych.html>
9. <https://plus.google.com/105280925209657853108/posts/M4KL6Ub5XvA>
10. <http://ukrgeroes.narod.ru/GrynevichEM.htm> про відзнаки
11. <https://uk.wikipedia.org>
12. <https://www.youtube.com/watch?v=92JY7qLEQlc>
13. <http://wz.lviv.ua/ukraine/160777-revoliutsiia-hidnosti-kryvavi-podii>
14. <https://24tv.ua/krivave-vodohreshha-odna-z-navstrashnishih-storinok-revoljutsiyi-gidnosti-n7728>

**ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ.
ПОЧЕСНИЙ ЖИТЕЛЬ СЕЛИЩА ЛЮБЕШІВ ПЕТРО КРАВЧУК**

Петро Авксентійович Кравчук народився 12 липня 1947 року на хуторі Кінь, що належить до села Гірки Любешівського району Волинської області в українській православній родині хліборобів.

Здобував освіту в Гірківській восьмирічній школі, яку закінчив у 1962 році. Потім продовжував навчання у місцевій вечірній школі.

Навчаючись, організував збір народних пісень Волині, за що отримав подяку від Інституту етнографії й художнього промислу України та поета Максима Рильського. Друкувався в республіканській піонерській газеті «Юный ленинец» та в районній газеті «Радянське Полісся». Був делегатом Першого українського зльоту юних кореспондентів, який у березні 1962 року проходив у республіканському піонерському таборі «Молода гвардія» в Одесі.

У 1963 році вступив до Львівського електротехнікуму зв'язку, а в 1967 році закінчив його й отримав спеціальність технік-електрик провідного зв'язку і радіофікації.

У 1967–1969 роках служив в армії. Вступив до Красноярського політехнічного інституту на радіотехнічний факультет.

Після служби, з лютого по березень 1970 року, працював електромеханіком Камінь-Каширського районного вузла зв'язку.

У березні 1970 року працював на Зарудчівському заводі силікатної цегли. Спочатку інженером-механіком, а з травня 1971 року — начальником цього виробництва. У 1974 році перейшов у Любешівську ПМК-199, де до 1976 року обіймав посаду інженера-енергетика. Повертається працювати на силікатний завод, де трудився до 1989 року (з 1984 р. по 1989 рр. — директором заводу).

Неодноразово обирався депутатом Зарудчівської сільської ради.

У 1989 році створив перший в Україні всесоюзний науково-технічний кооператив — Любешівський міжгалузевий кооперативний центр науково-технічної інформації «Ерудит».

Був членом ВЛКСМ. У 1972–1973 роках — секретар первинної комсомольської організації Зарудчівського заводу силікатної цегли.

Із 1972 року — член КПРС. Тривалий період очолював первинні партійні організації Любешівської ПМК-199 та Зарудчівського заводу силікатної цегли. Покинув лави КПРС 15 квітня 1991 року, ще до сумнозвісного ГКЧП.

У 2001 році вийшов на пенсію.

У 2009 році, під час святкування 525-річного ювілею від дати першої писемної згадки про Любешів, за вагомих особистий внесок у розвиток Любешова Петру Кравчуку було присвоєно звання «Почесний громадянин селища Любешів» (першому серед мешканців цього селища).

У Петра Кравчука душа природолюба, письменника, фотографа. Він уміє бачити світ у краплині води, помічати красу у троянді, засипаній снігом, його серце болить за пораненого птаха, а душа – за долю України. Як патріоту рідного краю, болить за все: за долю сироти, за учасників АТО, за освітлення вулиць, за виховання підростаючого покоління, за русло річки Стохід, за правдиве та об'єктивне висвітлення подій Другої світової війни.

Працелюбству, активній життєвій позиції Петра Авксентійовича може позаздрити кожен. Перелік його публікацій приємно дивує та захоплює, адже за кожною книгою - титанічна робота, за кожною світлиною – талант помітити цікаве й неповторне, за кожною публікацією – вчинок небайдужої людини, у якої душа болить за все, а серце прагне зробити світ кращим і справедливішим.

Читаючи книги Петра Кравчука, мимоволі захоплюєшся талантом нашого земляка, його неповторністю. І так хочеться бути хоч трішки подібним на нього.

Серце наповнюється гордістю за наше Полісся, його людей. Завдяки таким талановитим, працелюбним, патріотичним українцям наша держава znana в усьому світі.

Рис. 1.1. Петро Кравчук – «Почесний громадянин селища Любешів»

Рис. 1.2. Знак «Почесний громадянин Любешова»

Рис. 1.3. Подяка Голови Волинської ОДА Кравчуку П. А. за особистий внесок у розвиток Української держави, вагомі досягнення у праці, активну громадську позицію та з нагоди 18-ї річниці Незалежності України.

Рис. 1.4. Ювілейна медаль «20 років Незалежності України»

Ювілейна медаль «20 років Незалежності України» – державна нагорода України – відзнака Президента України, що встановлена для нагородження громадян із нагоди 20-ї річниці Незалежності України за значний особистий внесок у становлення незалежності України, утвердження її суверенітету та зміцнення міжнародного авторитету, заслуги у державотворчій, соціально-економічній і громадсько-політичній діяльності, сумлінне та бездоганне служіння українському народові.

Петро Кравчук розпочав свою літературну діяльність у далекому 1962 році. Навчаючись у школі, організував збір народних пісень Волині, за що отримав подяку від Інституту етнографії й художнього промислу України та поета Максима Рильського. Був делегатом Першого українського зльоту юних кореспондентів, який у березні 1962 року проходив у республіканському піонерському таборі «Молода гвардія» в Одесі.

Навчаючись у Львові, юнак зацікався рекордами природи. Саме в цей період він наполегливо збирає рекорди світу в галузі природи. Ретельна, тривала праця була увінчана успіхом у книгах «Рекорди природи», «Рекорди Волині», «Географічний калейдоскоп», «Книга рекордів природи», які стають досить популярними у школярів, учителів, усіх, незалежно від віку і роду занять. Паралельно із збором матеріалів для своїх майбутніх книг Петро Кравчук друкує замітки у різноманітних журналах і газетах. Популярність волинського дослідника росте. Його книги поширюються в країнах Прибалтики, Польщі, Середній Азії, на Закавказзі, Росії.

Рис. 2.1. Географічний калейдоскоп

У науково-популярному виданні «Географічний калейдоскоп» у вигляді невеличких нарисів зібрані цікаві відомості про історію відкриття Землі, про «рекорди» природи – найбільші і найменші географічні об’єкти, представників рослинного і тваринного світу. Читаючи цю книгу, наповнюєшся бажанням глибше вивчати природу рідного краю, більше знати про Україну, планету Земля. Тому так хочеться висловити вдячність авторові книги за прекрасні та цікаві матеріали, за те, що ми збагатили свої знання про нашу Землю.

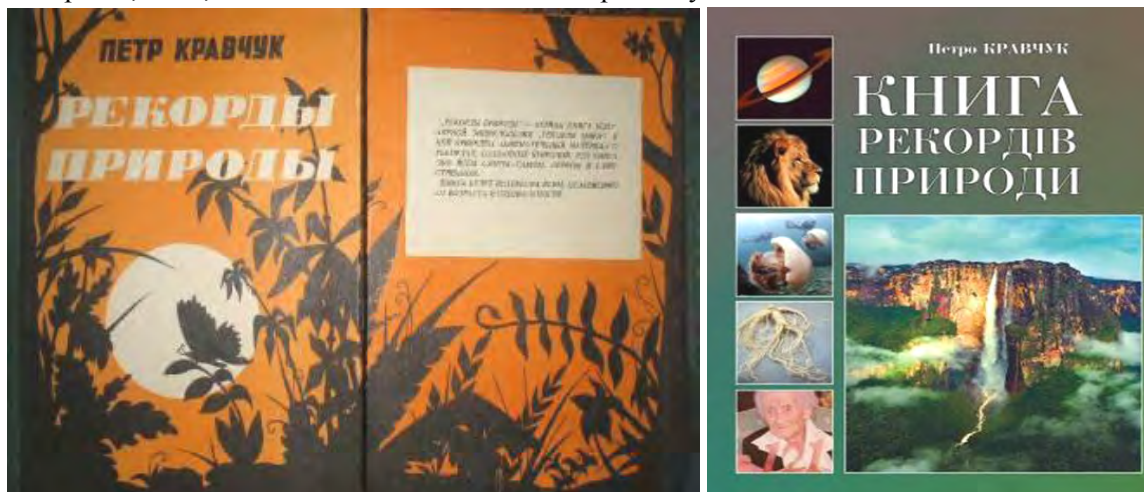

Рис. 2.2. Рекорди природи (1993 і 2011)

Науково-популярне видання «Рекорди природи» – перша книга популярної енциклопедії «Рекорди світу». У ній наводяться цікаві відомості про «рекордсменів» природи – найбільші та найменші природні об’єкти і явища, представників рослинного і тваринного світу, людину. Ця книга про все най-, най-, найперше і єдине, рекорди і курйози.

При читанні книги виникає багато запитань: чи можна вважати наведені факти абсолютно повними і незмінними? Звичайно, що ні. Більшість природних рекордсменів не старіє, але є й такі, які з часом змінюються. Наприклад, найнижча температура на Землі зафіксована у грудні 1869 року у Верхоянську – 63°C морозу. Та 11 травня 1957 року на південному полюсі зафіксовано 73°C морозу, а в 1983 році на арктичній станції «Восток» - 89°C морозу. Хто знає, як довго протримається цей рекорд? А взяти Аральське море. Не так давно за розмірами воно було четвертою внутрішньою водою. Тепер воно висихає, і на місці моря утворюється нова пустеля. Так само можна сказати і про гори, вулкани, рівень води в морях. Багато рекордсменів природи все ще залишаються невідомими і чекають свого відкриття.

Коли читаєш цю книгу, виникає бажання стати відкривачем ще досі незвіданого.

Волинське Полісся... Колись, говорячи про нього, досить часто вживали слово «глухомань». Та й тепер багато людей при згадці про цей край уявляють дрімучі ліси, широкі, залиті водою болота, численні озера.

Озер тут і справді багато. І лісів та боліт теж.

Рис. 2.4. Рекорди Волині (1993 і 2005)

Книга Петра Кравчука «Рекорди Волині. 1993» стала першою в Україні книгою, яка почала відроджувати й реєструвати досягнення окремих областей уже незалежної України. Тираж її 3000 примірників. Надрукована в Любешівській друкарні.

Книга «Рекорди Волині. 1998» – другий випуск книги слави Волинського краю. Присвячена дружині Ользі. Видана як подарункове видання, має 208 сторінок. Побачила світ у Любешівському кооперативному центрі науково-технічної інформації «Ерудит».

«Рекорди Волині», яка реєструє рекордні досягнення волинян у всіх видах діяльності, а також рекорди природи волинського краю та різні цікаві факти. Це третій випуск книги слави Волинського краю. Вона має 9 розділів: «Волинська область», «Людина і суспільство», «Природа», «Народне господарство», «Економіка», «Освіта», «Культура і мистецтво», «Охорона здоров'я», «Спорт і відпочинок». На 304 сторінках – понад тисячу найкращих досягнень волинян, а також рекордів природи і різних цікавих фактів.

Список джерел та літератури

1. Любешівщина. Історико-краєзнавчий нарис. Упорядник П. Бущик.–Луцьк, Надтир'я 1996, 127 с.
2. Бишевич П. К. Любешівщина: з глибин століть – у майбуття / П. К. Бишевич, І. С. Журавлюк, П. А. Клубук // Історико-краєзнавчий нарис. – Луцьк, Надтир'я, 2004.
3. Бущик П. Г. Ми від роду – українці / П. Г. Бущик // Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк, Вісник і К, 2004, 334 с.
4. Персональний сайт Кравчука Петра Авксентійовича [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kravchuk.ucoz.com/>

Котик Світлана

БЕРЕЗИЧІ В ОСОБАХ. ВОЛОДИМИР ГНАТОВИЧ ПЕТРИК

Без сумніву, велика буде та людина, яка звершує щось дійсно варте уваги. А вмюючи відповідати за свої вчинки, вона робить світ кращим. Я думаю, більшість з вас погодиться з тезою, що людину визначає її діяльність, і лише за діями ми характеризуємо, якою є людина. Присутність духовних чеснот у людині поряд із бажанням постійно розвиватися і прагненням до чогось кращого допомагають самоствердитися, розвинути сильній духом, «великій» особистості. Так от, дії чоловіка, мова про якого піде далі, яскраво демонструють таку особистість.

Його ім'я – Петрик Володимир Гнатович. Уродженець села Березичі, а точніше, хутора Посохля, що був розташований за 5 кілометрів від села. У Посохлі було всього кілька будинків. Схожі поселення цієї місцевості: Шині, Стара кліть, Берізка, Старосілля, Наїздово, Заверхлісся та інші.

У часи босоногого дитинства

Чомусь кожен, хто народився на Поліссі, дуже пишається природою цього краю. На запитання «Ти звідки?» всі відповідають: «Я з Полісся, де буйні ліси і гарна природа». Як не дивно, але це є правда. Наш край багатий на чисті озера, кришталево прозорі річки, зелені поля й безмежні ліси. Це справді дуже гарно!

Так і Володимир Гнатович з великим запалом і гордістю оповідає про природу свого босоногого дитинства. А улюблену сосну, до якої прибігав журитися в гіркі моменти, прирівнює до найближчої людини і найкращого друга.

Крім Володимира, у сім'ї було ще три старші сестри. Тато був бондарем: майстрував діжки, бочки та інші дерев'яні вироби. Мама господарювала по господарству. Дідусь мав найкращий сад в окрузі. Він жив на іншому хуторі – Заверхлісся, але в пошуках заробітку виїздив до Америки, звідки перейняв спосіб садити фруктові дерева в довгі рівні ряди.

Слід зазначити, що в ранньому дитинстві Володимирові довелося пізнати, що таке голод, адже на 1946 рік йому виповнилось 6 років. Через репресивну політику й практику хлібозаготівель, стягнення з селян непомірних податків, неповну оплату й неоплату трудовнів, вивезення хліба й інших сільгосппродуктів, влада в УРСР створила тяжку голодну ситуацію (<http://www.territoryterror.org.ua/uk/history/1945-1953/1946-1947/>). Він пам'ятає, як разом з батьком збирав жолуді в лісі, а потім вдома їх обмелювали на борошно, щоб мама спекла хліб.

Під час все того ж голоду, в 1947 році, Володимир із сестричками пішли у перший клас. Початкову школу відкрили в сусідньому хуторі Берізка. Навчання в школі відбувалося у дві зміни і передбачало читання, письмо, математику... У перший клас навчатись «грамоті» пішли всі вікові категорії дітей.

Цей період життя для Володимира залишив дуже багато приємних спогадів, бо навчатися він любив, був дуже допитливим, а вчитель був для нього найбільшим авторитетом і прикладом.

Більше того, навчившись читати, він додатково брав почитати книги, що давав їх його вчитель. Малий Володя перечитав усі книжки з особистої бібліотеки свого першого наставника.

Як би там не було, але чотири роки минуло, і Володимир пішов до семирічної школи в Березичах. Сестрички далі вчитись не захотіли, тому він ходив до школи зі своїм другом. Дорога була неблизька, часто доводилось іти болотистою місцевістю. А взимку ще важче – по високих заметах снігу...

За словами Володимира, Березичівська школа була зовсім іншою: багато учнів і вчителів, часто недоброзичливе ставлення до «хуторських» дітей. У пам'ять врізався один прикрий випадок, коли троє хлопців вкрали з колгоспного воза декілька морквин, щоб ними поласувати. За це директор зібрав всіх учнів на лійку і привселюдно вилаяв хлопців, ніби вони взяли не моркву, а щось надзвичайно цінне. На додачу хлопці кожного дня чули цькування і образливе «Злодій!». Володимир бачив несправедливість у радянській комуністичній ідеології, проте зробити нічого не міг.

У школі хлопець знайомиться з життям і творчістю Т.Г. Шевченка, його віршами, тому з'являється бажання досліджувати істинну історію своєї Батьківщини. Тарас Григорович став для нього натхненником, а слова Кобзаря дійсно пророчими.

У цей час відбувається ліквідація хуторів, і родина Володимира також змушена була перебраться до села. Багато хуторів внаслідок цього запустило. Довгий час батько Володимира не хотів переселятися до Березич, але все ж змушений був це зробити, бо залишився останнім поселенцем в Посохлі. А проте із Заверхліся, Вола, Наїздово люди відселялись не захотіли. До речі, і донині ці хутори заселені жителями.

Не зважаючи ні на що, Володимир у навчанні був дуже старанним, не пропускав жодного дня, жодного уроку, був відмінником. У шостому класі (1954 рік) в якості своєрідної нагороди за високі досягнення йому пропонують поїхати на екскурсію до Києва. Ця подорож виявилася справжньою пригодою для школяра та його родини. Пунктом збору таких, як він, дітей з навколишніх сіл був районний центр. На той час це – Камінь-Каширськ. Для такої події батьки Володимира найняли єдиний автотранспорт, який тоді був у селі, – колгоспну вантажівку. І хоча дорога була важкою, зате скільки позитивних емоцій було в хлопця після повернення з «тижневого курорту». Він бачив поїзди, багато автовок, а ще були екскурсії в музеї, видатні місця. Вражала архітектура міста. Та й спілкування з однолітками вносили свій коректив.

Це було перше знайомство Володимира зі столицею, куди він повернеться ще не раз.

Успішно завершивши середню школу, Володимир Гнатович мав би вступити до Любешівської бурси. Хлопці з сусідніх Угринич ходили пішки до Любешова, і Володя вирішив, що також піде і запишеться на навчання. Але коли прийшов, то постукати бодай у якийсь кабінет забракло сміливості.

Тоді хлопець повернувся додому, проте і до сьогодні жалкує, що не навчався в Любешові, де свого часу з 1754 до 1759 року навчався національний герой Польщі і США, видатний військовий діяч Тадеуш Костюшко.

А що ж удома? Село, безкінечна робота в колгоспі, яка Володимирові була зовсім не до вподоби. Він був дитиною творчою, а косовиця чи оранка не відповідала таким критеріям.

Невдовзі і для такого творчого юнака знайшлося відповідне заняття. У сільській конторі стала вакантною посада листоноші. Хлопцеві дали велосипед, і його завданням було декілька разів на тиждень їздити до села Пнівно, що за 15 кілометрів від Березич, а звідти забирати повну сумку листів (газети рідко хто виписував). Далі ці листи потрібно було розвести по селу та всіх хуторах. За це мав 30 трудовнів.

Трудовні як оплату праці у колгоспах запровадили на початку 1930-х. Власне, трудовень — це один вихід на роботу. Кожен селянин мусив відробити 60-100 трудовнів на рік, залежно від регіону та рівня механізації колгоспу. Школярі, старші 12 років, мали обов'язкових 50 трудовнів. Більше трудовнів - більша оплата. Платили наприкінці року, після того, як колгосп «здавав план». Тобто частину врожаю віддавали державі. Ще частина лишалася в посівному фонді. А решта — саме для зароблених трудовнів. Гроші на трудовні почали давати з 1959 року. Трудовні скасували 1966 року. Тоді ввели фіксовану платню. (Спогади сільських жителів про колгоспний рай, газета «День», № 210-211, Володимир Поліщук).

Як не дивно, але робота хлопцеві тоді була до душі.

У цей період Володимирові навіть вдалося купити власний фотоапарат. Роблячи фото на документи, він зміг заробити додаткові гроші. Були також і художні фото краєвидів природи, адже безтямно ще з дитинства любив споглядати на навколишню красу.

Володимир був активістом, брав участь у всіх культурних заходах села, був учасником сільського хору. Одним словом, молодість вирувала на повну силу.

За межами батьківщини

Коли виповнилось 19 років, юнак поповнив ряди армії. Служив у Новочеркаську, столиці Донського козацтва, у танкових військах. Володимир був старанним солдатом, за що отримував грамоти за відмінну службу і військову дисципліну. Батькам було дуже приємно отримувати листи-подяки з армії за хорошу поведінку їхнього сина.

Через три роки – демобілізація, проте додому Володя не поїхав. Він залишився в сестри, яка на той час проживала в Первомайську Луганської області. Чому? Залишився, тому що з села в інші міста виїхати було досить важко, оскільки селяни не мали паспортів. Справа в тому, що хоча перші внутрішні радянські паспорти з'явилися в 1932 році, проте їх одержували лише жителі «режимних» міст, робітничих поселень, новобудов та радгоспів. Селянам, які становили майже 40 відсотків населення країни, уперше дозволили видавати паспорти лише 28 серпня 1974 року. До цього вони понад 50 років з моменту утворення СРСР були фактично кріпаками при колгоспах. Туди їх автоматично записували в 16 років, і вони не могли нікуди виїхати без довідки від колгоспного начальства. Паспорти видавали тільки жителям міст, робітничих поселень, новобудов, які досягли 16 років, а також держслужбовцям та працівникам радгоспів. (Сорок п'ять років тому селяни в СРСР вперше отримали паспорти... , [https://thebabel.com.ua/газета Волиньінфа, 02.11.2019 рік, Сергій Пивоваров](https://thebabel.com.ua/газета_Волиньінфа_02.11.2019_р_Сергій_Пивоваров)). Старшій сестрі вдалося виробити паспорт і виїхати в Луганську область під приводом заробітчанства.

Володимир вважав за краще пожити в Первомайську. Влаштувався на роботу в одну із шахт підземним електрослюсарем.

У тому ж 1962 році Володимира знову кличуть поповнити ряди армії, але не в навчальних, а у військових цілях, адже відбулося щось незвичайне. У місті Новочеркаськ робітники сталеливарного заводу (до яких згодом приєдналися робітники з інших заводів) організували мітинг за покращення соціально-побутових умов життя та праці. У місті було багато заводів, а житло для робітників будувалось повільно, навіть те, якому люди дали назву «хрущоби». До того ж, у магазинах весь час був дефіцит продуктів харчування, або ж їх взагалі не було. Влада вирішила застосувати до робітників силу. І хоча спочатку військових було відтиснуто мітингарями за межі заводу, все ж керівництвом був даний наказ стріляти. Пролилася кров. Робітників розігнали, активістів арештували. Ця подія відома в історії як «Новочеркаський розстріл» 1-2 червня 1962 року. Його ще порівнюють з подіями в Угорщині 1956 року. (В кого стреляли потомки Чингисхана?, газ. Советский цырк, 7 червня, 1989 р., №23 (275))

Загалом було заарештовано 240 людей, яких звинуватили в бандитизмі та спробах повалення радянської влади. Площа, на якій відбулися вбивства, буквально була вкрита кров'ю. Саме тому згодом її було заасфальтовано. Це була ще одна причина того, чому Володимирові не подобалась радянська комуністична система. Адже найкращою формою правління для Володимира Гнатовича є демократична держава, де чують і враховують побажання людей, цінують їхні права і свободи.

Володимир остаточно переконається в неправомірності влади. Відтоді він активно підтримуватиме народ у його прагненні до свободи.

У віці 22 роки в тому ж таки Первомайську юнак вирішив закінчити середню школу і навчання у 9-11 класах. Ця обставина давала можливість вступити до Московського гірничого інституту. Москва була основною ціллю хлопця на той час. Тоді популярним був вислів: «Известно, что Земля начинается с Кремля». Володимир вирішив перевірити. Його цікавила історія столиці Радянського Союзу, а також її архітектура, театри й музеї. Він робив фото гарних краєвидів цього куточка земної кулі. А коли відбував практику в Ленінграді, то зміг побачити і «царську красу Пітера». Відвідування музеїв давало великий плюс при здачі сесії. Професор за це ставив оцінку, як кажуть студенти, «автоматом».

У цей час Володимир багато подорожує: Рига, Мінськ, Ростов-на-Дону, Новошахтинськ (на практику).

У часи, коли навчався в інституті, познайомився з Вірою, майбутньою дружиною. 1971 року у них народилася донечка Лариса, а пізніше ще одна – Світлана. Володимир не полишав свого улюбленого заняття, а тому відвідування парків, театрів, кінотеатрів та інших культурних заходів відбувалося вже разом з дітками. На думку Володимира Гнатовича, це є необхідністю всебічного розвитку дитини. Можливо, саме тому його дівчата з відзнаками закінчили університети: Лариса - юридичний, а Світлана – економічний.

Володимир працював старшим інженером на шахті і весь час цікавився політичними подіями в Союзі. Наприкінці 1980-х років він був учасником численних демонстрацій та мітингів. Щиро сподівався, що вільне від кріпацтва життя вже близько, десь не за горами, що безглуздому комуністичному режимові скоро настане кінець. З сумом він коментує ті події: «Росія йшла до демократії, але не дійшла».

Весь цей час Володя цікавиться подіями в рідному селі та і в Україні загалом. Навесні 1991 року, коли вже було прийнято Декларацію про державний суверенітет, відбулася студентська Революція на граніті, Володимир вирішив повернутися на Батьківщину, у рідне село до батька і матері. Але в цьому задумі його все ж не підтримала дружина. Діти також були вже дорослими і влаштували своє життя.

Повернення на Україну

Улітку відбувається серпневий путч, коли самопроголошений Державний комітет з надзвичайного стану намагався усунути від влади президента СРСР Михайла Горбачова. Проте заколотників одногосно засудили політики та партії з націонал-демократичного табору. Натомість 24 серпня 1991 року Верховна Рада України проголошує Акт незалежності України, а на наступний день і постанову про припинення діяльності комуністичної партії України (Вікіпедія). Для Володимира це було тріумфом. Проголошення незалежності було найбільшою подією, про яку він мріяв усе життя.

На святкування першої річниці незалежності Володимир поїхав до Львова, де відкривали пам'ятник Т.Г.Шевченку. Їздив і до Києва, зупинявся в однокурсника. Тут Володимир Гнатович влаштувався на роботу до Києво-Могилянської академії, де працювала дружина його однокурсника, господарником (саме така посада на той час була вакантна). Його обов'язком було доглядати за клумбами, зачищати й окультурювати територію Могилянки.

Цікаві місця завжди манили Володимира Гнатовича. Не виняток і Києво-Могилянська академія. У ній колись існувала церква, де зберігався саркофаг Сагайдачного. Коли 10 квітня 1622 року Петро Конашевич-Сагайдачний помер від отриманих ран в Хотинській війні з турками, то був з почестями похований у Братському монастирі міста Київ. Згодом при братстві було відкрито і Києво-братську школу, що поклало початок Києво-Могилянській колегії. Під час реконструкції монастиря, яка відбувалася в період з 1690 року по 1693 рік, могилу гетьмана було загублено. А в 1923 році і сам монастир був знищений. Останки Петра Сагайдачного були загублені. Тому на території Києво-Могилянської академії була реконструйована лише умовна могила Конашевича-Сагайдачного у вигляді каменя і дерев'яного хреста.

Переймаючись історією своєї держави, Володимир завжди відстоював думку про те, щоб люди з повагою ставились до своїх героїв. Через це він попиклувався, щоб символічну могилу славного гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного було відзначено табличкою з відповідним написом – своєрідною меморіальною дошкою, що й було зроблено.

Дуже гарною в Могилянці була також традиція промовити голову пам'ятника Григорію Сковороді, який був розміщений перед входом до академії. Це робили студенти спільно з працівниками перед початком навчання. Можливо, така дія мала символізувати світлий розум і добру пам'ять?

Таємнича Замкова гора

У Києві надзвичайно багато історичних пам'яток, які потребують більшого піклування. Володимир неодноразово відвідував такі. Свого часу йому випала можливість відвідати Замкову гору. Увагу привернув нічим не примітний дерев'яний хрест, проте з промовистим написом «Героям слава!». Це місце зацікавило Володимира Гнатовича, тому приходив сюди знову й знову. Полов бур'яни, які густо покривали могилу, сіяв квіти – улюблені чорнобривці. Територію навколо також привів до ладу: розрівняв розкопи, залишені археологами, і посіяв траву. Бачив біля могили небайдужих громадян, які приходили сюди з молитвами та квітами. Але хто ж тут був похований? Адже не спроста люди встановили хрест та ще й з таким написом.

Загалом же Замкова гора має досить давню історію. Відомо, що тут було засновано поселення легендарним Хоривом, через що її перша - літописна назва - Хоривиця. Поселення разом з укріпленням було побудоване з дерева, тому під час Батиєвого нашестя згоріло. Власне Замковою гора стала називатися відтоді, як тут було збудовано укріплену фортецю литовським князем Володимиром Ольгердовичем, добудованою Вітовтом Кейстутовичем. Оборонні споруди знову ж таки були змайстровані з дерев'яних колод. Замок був резиденцією князя, тому для кращого захисту від ворога вона розміщувалась на підвищенні. Але водночас це було й основним недоліком під час облоги. Справа в тому, що в умовах підвищення доводилось копати дуже

глибокі колодязі, але й вони не могли задовільнити жителів замку в питній воді. Тому під час облогу кияни найчастіше вдавалися до відкупів від ворога своїми збереженнями та коштовностями. Врешті Замок було знову спалено під час нападу татарського хана Менглі Гірея наприкінці XV століття.

У XVI столітті у зв'язку з козацькими війнами територію замку знову було укріплено дерев'яними зрубами – городнями. Споруджено 15 оборонних веж у два яруси. На його території існувало навіть дві православні та одна католицька церква. 1550 року сам папа Лев X надає Польському королівству гроші для будівництва оборонних споруд проти османів, зокрема і на зміцнення Київського замку. Таким чином, Станіслав Жолкевський, який був на той час воєводою міста, огорожує замок частоколом з дуба. Але незважаючи на такі укріплення, все ж ніхто з воєвод не бажав оселитися в ньому. Лише Адам Кисіль, останній польський воєвода, у 1647 році збудував тут власний дім. З цього часу замок називають Киселівкою.

Відвідував замок і Богдан Хмельницький під час Національно-визвольної війни. Тут він обмірковував умови Зборівського договору. Пізніше Хмельницький передав замок в оренду київському магістрату. Тут відбувалися різні свята, міщани влаштовували дозвілля, бавились діти. Не виконуючи оборонних функцій, з цього часу замок занепадає.

Ще одна назва гори – Фролівка. У 1840 році вона була передана місцевою владою Фроловському жіночому монастирю. Це місце використовувалося для захоронення монахинь. Згодом за окрему плату монастир дозволяв ховати тут заможних міщан, бояр і купецтво.

Досліджуючи Замкову, Володимир Гнатюк дізнався, що дерев'яний хрест був встановлений на честь Героїв Крут. На сьогодні ця подія є повністю не досліджена, оскільки тривалий час про неї забороняли говорити. Але достеменно відомо, що 29 січня 1918 року юнаки, студенти та курсанти офіцерської школи, віддали своє життя в бою під станцією Крути, захищаючи столицю своєї країни від ворожої навали з Півночі. Кілька сотень юнаків спинили «орду» лише на день. Російські війська таки взяли Київ. Значимість події зафіксована у величому похованні 30 юних героїв на Аскольдовій могилі – на аристократичному кладовищі у центрі Києва. Слід зазначити, що спочатку загиблих було поховано поблизу станції Крути, а за сприяння М. С. Грушевського перепоховані на Аскольдовій могилі. (<https://old.uinp.gov.ua/news/pro-kruti-z-pershodzherel-0>) Увічненням цього є відома поезія Павла Тичини «Пам'яті тридцяти». Із становленням Радянського Союзу було докладено багато зусиль, щоб викреслити з пам'яті суспільства героїчний ореол Крут як символу боротьби за українську незалежність. У 1936 році було зруйновано Аскольдову могилу як місце пам'яті та вшанування учасників бою. (Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів/Упорядники: О.М.Любовець (керівник) та ін.- К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – 288 с.). Родичі намагались таємно перепоховати своїх синів. Часто такі могили були без імен, щоб не зазнала репресій сім'я загиблого солдата. (У пошуках поховання крутян, Тиждень.ua, Ярослав Тинченко, 28 січня 2016 рік)

Водночас сьогодні з певністю можна говорити про місце поховання лише трьох із 30 юних героїв (на Лук'янівському кладовищі столиці). Ще, ймовірно, перепоховання існують на Новому Братському кладовищі та на Замковій горі. Адже у Фроловському монастирі також доглядали поранених воїнів, а тих, хто помирав від тяжких ран, ховали на Замковій горі. Тут мають бути поховані принаймні п'ятеро вояків одного з боїв за Київ. (<http://mnk.org.ua/archive/kijani-vporjadkuvali-teritoriju-navkolo-znaku-na-chest-g/>)

Після встановлення своєї влади в Києві більшовики закрили кладовище та ліквідували монастир, а в 1930 році закрили й церкву, що все ж діяла на території кладовища. (С.І. Климівський Замкова гора в Києві: п'ять тисяч років історії – К.: Стило, 2005.)

Вшанування тлінних останків наших героїв дуже довго було «під прицілом». Оскільки не мали держави, то і національних героїв не мало бути. Навіть на могили своєї еліти не мали права. Проте могили споконвіку були особливо пошанованими на нашій землі. Ще Геродот описує, як у 513 році до н.е. персидський цар Дарій I здійснив вторгнення в Скіфію. Вимагаючи від скіфів, які відступали, або розпочати бій, або ж визнати себе переможеними, Дарій отримав таку відповідь: «... У нас немає ні міст, ні засіяної землі, з-за якої ми поквапилися б битися з вами зі страху, аби вони не були захоплені й спустошені. Якби треба, щоб там не було, прискорити бій, то у нас є могили предків: ось спробуйте розшукати і зруйнувати їх, — тоді дізнаєтесь, чи будемо ми битись з вами заради могил, чині».

Після Дарія загарбники були куди спритніші в руйнуванні могил або ж у недопущенні, щоб вони взагалі існували. (Святослав Липовецький. Крути: право на могили. 28 січня 2006 рік)

Таким чином, дерев'яний хрест на Замковій горі в Києві був символом поховань наших національних героїв, які боролись за свою Батьківщину. Про це поховання ставало відомо дедалі більшому колу осіб, включаючи й місцеві націоналістичні товариства, з очільниками яких не раз доводилося спілкуватися Володимирові. Вони часто його бачили, коли той прибирав і сіяв квіти на могилі. У вигляді спонсорської допомоги одне з таких товариств виділило кошти на обкладання поховання червоною цеглою та плиткою. Вони ж придбали огорожу для цього місця.

Однак чи не найбільшою проблемою Замкової гори, як і всієї України, є культура прибирання за собою сміття. Володимир Гнатович завжди був прибічником чистоти й порядку, саме тому взявся доглядати могилу на Замковій.

Усе було б добре, якби одного разу «невідома публіка», як назвав цих людей Володимир Гнатович, не спалила дерев'яний хрест. Спочатку ніхто не наважувався відновити пам'ятний знак. Усім було ніколи. Тому Володимир Гнатович вирішив відновити хрест власними силами і коштом. В академії якраз у цей час відкрилась кузня. Один з молодих ковалів, Валентин Соловійов, був добрим знайомим Володимира. Володимир Гнатович просить його відтворити ескіз хреста в металевій формі. Коваль погодився, і вже після декількох правок Володимир Гнатович приймав готову роботу. Її вартість обійшлась у 5 тисяч гривень.

Залишалось довести кований хрест до місця призначення – на Замкову гору - і встановити його там. У цій справі допомогли учасники Братства козацького бойового звичаю «Спас», вони ж – студенти Могилянської академії. Витрати на цемент, пісок та інструменти вони взяли на себе.

Знову вдома

29 січня 2009 р., до 91-ї річниці вшанування героїв Крут, відбулося урочисте відкриття Пам'ятного Хреста, освяченого настоятелем Благовіщенської церкви ігуменом Богданом. А влітку цього ж року, на свято Героїв, активісти зі стягами піднялися на гору, щоб укотре віддати шану солдатам, які спочили на Замковій. На табличці був викарбуваний напис: «Вірним синам Батьківщини – Січовим стрільцям, загиблим у січні 1918 року під Крутами за незалежність і волю України».

І зараз височіє цей пам'ятник серед лісів Замкової гори, з якої видно Андріївську церкву, весь Поділ та Могилянку. Нині могилою опікується Молодіжний Націоналістичний Конгрес. А справу з очищення від сміття Замкової продовжила громадська ініціатива ЧИСТО: Замкова гора. Вона виникла 2016 року.

2010 року Володимир приїздить в рідне село, на цей раз на постійне проживання. Тато й мама вже відійшли у вічність, а оселя була занедбана, як говорить Володимир Гнатович, «мов та могила крутянців». За деякий час він привів до ладу подвір'я і сам будинок. Коли проживав у Києві, часто з власної ініціативи збирав численне сміття вздовж берега річки. У нього запитували перехожі: «Навіщо ви це робите? Хто вам за це платить?» Володимир відповідав: «Я прибираю Землю-матінку. Бог мені заплатить». «Я це робив, поки Замкової гори не знав, а коли взнав – прибирав гору, траву там посіяв, дерева посадив. Земля - Богова. Я прибираю для Творця. Земля у квітах – зелена!» - казав чоловік.

Нині будинок Володимира Гнатовича дуже старенький, але він облаштований його власником так, щоб там було комфортно проживати, насолоджуючись життям. Уздовж паркану висаджено високі зелені туї, біля криниці росте калина, неподалік – горіх, а кругом рівнесьенько викошений газон. Можливо, прагнення до порядку йому передав дідусь, а згодом і тато, який також був гарним господарником і садоводом. «Робити гарним і затишним своє місто чи село - обов'язок кожного громадянина держави», – любить повторювати Володимир. Недарма його обійстя чи не щороку в селі визнається як найакуратніше і найчистіше.

Володимир Гнатович щиро вболіває за свою Батьківщину. Він завжди в курсі останніх подій. Вдома має досить велику бібліотеку, у якій окрему полицку займають твори Т. Г. Шевченка – «українського пророка». Навіть на стіні поряд з образом Христа є фото батьків, національний стяг і портрет Кобзаря.

Найбільше Володимир бажає, щоб кожен українець добре вивчав, знав і шанував історію своєї держави та своїх героїв. А ще хоче, щоб співвітчизники пишалися тим, що є українцями і, звичайно ж, доглядали та прибирали землю, на якій живуть.

Завершуючи розповідь, хочу щиро подякувати Володимирові Гнатовичу за те, що в нашому краї є такі прекрасні люди!

Список джерел та літератури

1. Климовський С.І. Замкова гора в Києві: п'ять тисяч років історії – К.:Стилос, 2005.
2. Бущик Петро. Хроніка Любешівська. Додатки до книги «Громи над Поліссям».- Луцьк: Вежа-Друк, 2018.-260 с.
3. Липовецький С. Крути: право на могили. 28 січня 2006 р.

4. У пошуках поховання крутян, Тиждень.ua, Ярослав Тинченко, 28 січня 2016р.
5. Бій під Крутами в національній пам'яті: Збірник документів і матеріалів/Упорядники: О.М. Любовець (керівник) та ін.- К.: ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – 288 с
6. В кого стреляли потомки Чингисхана?, газ. Советский цырк, 7 червня, 1989 р., №23 (275)
7. Спогади сільських жителів про колгоспний рай, газета День №210-211, Володимир Поліщук
8. <https://thebabel.com.ua/газета Волиньінфа, 02.11.2019 рік, Сергій Пивоваров>
9. <http://heroes.profi-forex.org/ua>
10. <https://uk.wikipedia.org/>
11. <http://www.territoryterror.org.ua/>
12. <http://mnk.org.ua/archive/kijani-vporjadkuvali-teritoriju-navkolo-znaku-na-chest-g/>
13. <https://old.uinp.gov.ua/news/pro-kruti-z-pershodzherel-0>

Кух Віра

ВІН НАРОДИВСЯ В БУЧИНІ (Г. МАЦЕРУК)

Є зорі різної величини,
Та суть не в розмірах, мені здається,
А в тому, що з глибин далечини
Їх світло безперервно ллється.

О. Білаш

Прямісінько з Любешова, минаючи Зарудче, Селісок, через «старезний дрімучий ліс» біжить дорога до Бучина.

Дорога веде до Бучина

Ось уже й вигулькнула вуличка села.

Бучин гостинно зустрічає приїжджих

На околиці тягнеться вітами до сонця дуб-дідуган. Стоїть він на сторожі спокою і всіх тривог бучинців.

Могутній кремезний дуб...

Скільки він бачив на своєму віку. Кілька сотень весен, мабуть, зустрічав лелек із теплих країв, а вони оповідали про небачені краї.

Скільки таємниць повідали для цього красеня люди на порозі весни свого життя.

Під кронами могутнього велетня залюбки гралися дітлахи. Серед них був і той зеленоокий хлопчина, який часто любив побути наодинці з дубом. З країни мрій виривав іноді хлопця неньчин голос:

- Грицьку, а ходи-но вже додому!

Він рано покинув батьківський дім, але згадка про домівку, рідних людей, Стохід, рідні серцю місця, жила, доки билосся серце.

- Ой, Василю, твоєму Грицькові дівчинкою народитись треба було б. Що то вже за дитина. Хай Бог йому долю пошле щедрю.

- Дякую, Насте. Знаєш, п'ять пальців на руці, якого не вржеш – болить. П'ятеро їх у мене, та за Гриця, признаюсь, найбільше болить душа. Як сказав лікар, щоб погодились прооперувати хлопця, відмовилась. Сказано ж – серце... А тепер ночами терзає сумнів: а може, помилилась?

- Що тут скажеш? Лишається, Василю, надіятися тільки на Бога.

Родичі Г. Мацерака

Подруги йшли вулицею села, яке вже видивлялося свої перші сни, світилися тільки поодинокі вікна. Така вже робота на фермі: прокидатися треба, коли ще інші додивляються найсолодші сни, дати лад господарству і поспішати на роботу. Ввечері також мусиш затриматися допізна.

Василина глянула на свою хату. Вона зустрічала її світлом одного-єдиного вікна. Знала: то він, Григір, читає свої книжки, іноді щось занотовує.

с. Бучин. Батьківська хата

Григір... Її люба, турботлива дитина. Як ніхто відчував, коли матері нездужається, коли вона стомилася, завжди намагався чимось допомогти.

Ось і вчора...

Назбиралася купа дитячих непраних сорочок. Поспішає додому, а на мотузці вигойдує вітер чисту білизну.

- Матусю, я виправ, щоб вам було легше.

А нещодавно зробив дарунок, від якого і досі весніє на душі.

Діна Євменівна готувала святкову програму до 8 Березня. В репертуар входив танець „Яблучко”. Ніяк не вдавалося Грицеві освоїти танцювальні рухи, а завтра – свято. Так хотілося приємно здивувати матусю. Він невтомно натирив „поліський паркет” березовим віником до воскової жовтизни.

І от результат. У хаті – ідеально вимита підлога, і танець найкраще танцював Грицько.

Школа в с. Бучин

Василина ввійшла до хати, а назустріч – син, сяючи посмішкою.

- Усі вже сплять. Навіть тато. Він також нещодавно повернувся стомлений. Трактор щось у нього весь день ламався... Я наготую поїсти, а ви подивіться „Нове життя”. Там, матусю, на третій сторінці... Дідусь Тимофій приходив. Розмовляли довгенько, зачитував йому замітки. Дідусеві сподобалось.

Жінка знала, що дід дуже любив онука. Їхні розмови зігрівали душу старенького, як весняне сонечко. Поговорили так, побалакали одного разу, а згодом у районній газеті з’явилася стаття „Тимофієва доля”.

Мати розгорнула газету. У рубриці „Творчість наших читачів” був надрукований вірш її Григорія.

На папір упала сльозинка одна, друга... То були сльози материнської радості, тривоги й болю.

До хати Мацеруків наближався ставний військовий з чемоданом у руці.

Григір не міг помилитися. По ході, по усмішці він у військовому впізнав старшого брата.

- Мамо, Петро повернувся.

Коли ж зморений солдат приліг відпочити, підійшов до нього Григорій:

- Дозволь приміряти твою форму.

Брат, звичайно, не заперечував, знаючи, що бути військовим – Грицева нездійсненна мрія.

Мабуть, найвередливіша модниця менше крутилася б перед дзеркалом, як вертівся непосидючий підліток. Вродливий, ростом давно дотягнувся до брата, на якого намагався рівнятися, якого дуже любив і поважав. А військова форма личила-таки хлопцеві. Сиділа на ньому, „ як вліта”.

Бажання похвалитися взяло гору. Хлопчина гайнув вулицями Бучина. Хай знають: брат повернувся, та й з нього солдат був би не гірший.

У Григора були свої „рибні” і „грибні” місця. От тільки якісь „заворожені”.

Грицько обов'язково повернеться з уловом

Зібралися старші сини Мацеруки на рибалку, а Гриць ще й книжку примудрився взяти (та без неї хлопця важко було й уявити).

Прийшли на облюбоване місце. Закинули вудочки. По якійсь годині у Грицька вже чималий улов, а в Петра хоч би тобі поплавок хитнувся.

- Брате, а давай поміняємося місцями.

- Згода.

Та дивина. Риба змовницьки переметнулася також на інше місце. Ну хіба не заворожена?

- Не гнівайся, Петре. Це, мабуть, Стохід шле мені прощальний дарунок. Поїду я скоро в Іваничі. Сумуватиму за місцями рідними, за вами.

Іваничі. Фотоательє „Мрія”. Юнак також окрилений мріями

-А хіба ж на тебе розсердишся? Ти тільки пиши.

І він писав. Писав часто й багато. Подовгу треба було засиджуватися над його листами. Дуже вже нерозбірливий почерк був у хлопчини.

Батькам не було дивною, що Григій після школи обрав фах журналіста.

Якось завітав син додому по-весняному окрилений.

- Я одружуюсь. Вона – найкраща в світі. Благословіть наш шлюб.

Весільне фото Мацеруків

Гучне весілля відсвяткували в Бучині. За дружка був приятель дитячих літ, журналіст Михайло Шмаль. А що молоді було багато, то до ранку невтомно витанцювали під гармошку та бубон.

Коли ти закоханий, здається, всі зорі кинув би до ніг коханої. А Григір своїй Валентині вирішив подарувати бучинську казку. Він дарував їй першу ніжність усіх вербових котиків над Стоходом. Та справжнє диво – урочище Плесо.

Ще довкола сніги. Ще весна боїться заявити про свої права, а тут, на острівку, що омивається водами Стоходу, до сонця тягнеться сон-трава. Хіба не казка?

Він неодмінно подарує цей острів своїй коханій. Адже їхні серця повинні битися в унісон. Адже в них тепер спільне прізвище, вони – сім'я, Мацеруки.

Не встигли ще, здається, молодятам до ніг простелити весільний рушник, а доля стелила вже свої рушники-дороги, рясно переткані розлукою.

Але через телеграфні дроти, білими голубами листів прилітали слова щирі, ніжні, правдиві, сповнені любов'ю і довірою, прилітали, щоб додати сил мужності і мудрості в чеканні до нових листів, дзвінків, зустрічей.

Так було і того червненого дня, коли Валентині вручали диплом. Григір був у відраженні. З хвилини на хвилину повинен був з'явитися, а його все не було.

Проголошувався перший напутньо-вітальний тост викладачем, а тривога зростала в душі збентеженої дружини, бо щастя тоді є повним, коли воно розділене з найдорожчою людиною.

Розчинилися навстіж двері – на порозі став усміхнений і стомлений він – Григорій з величезним букетом троянд...

А за тим знову прощання й листи, листи, листи...

Вони зігрівали від холоду розлуки. Вони читались і перечитувались...

Так творили поему свого кохання Валя Моржухіна і Григір Мацерук.

Днів чотири – поки додому їхав –

мріяв Тобі писати, а воно все виходило

навпаки: обмежувався-задовольнявся

Тобою, що в моїй живе голові...

Тобі я мушу дякувати,

що прийшла в життя моє,

що прийшла неждано-негадано

і скрасила існування моє.

Перетворила дні буденні на свято.

Весело жити, радісно робити,

до чого б не брався, а Ти, лиш ти

над всім життям моїм

добрим ангелом літаєш...

Ворожухіна, ти моя Говорухіна...

Ходжу по землі грішній
і здається мені часто-часто:
від життя землі цієї відірвався
і переселився в edem,
де все на нас, де все на наші мрії...

Скільки радості, приємного клопоту-метушні навколо маленького дива, яке то спить, мирно посопуючи носиком, то голосно заявляє про своє існування. І це диво – син Артемко. Продовжувач роду, надія, батьківська радість і гордість. Весь світ тепер крутиться тільки навколо нього.

Так надійно і тепло під татусевим крилом

Професія ж вимагала частих відряджень...

Якось серед натовпу Григора зупинив гіпнотичний погляд. На нього дивилася жінка-циганка.

Вона повідала йому долю. Що було, що буде...

Що було – сплигло за весняними водами. А що буде? Чи налякало воно Григора?

- Ти помреш молодим... Дуже молодим...

- А як же син, дружина, мрії, плани?

Він спішив жити, творити, любити... Здавалося, випереджував час. У хвилину відвертості в листі до друга-журналіста написав: „...А раптом Бог вділив якихось тридцять-сорок років життя, а я собі бездумно марную їх... хочеться щось по собі лишити на землі”.

Доля відвела значно менше...

Розуміючи, що помирає, попросив у дружини :

- Принеси вербових котиків. Таких, як над Стоходом...

Помер він у двадцять сім...

Похорон був людним. Чайкою бились-ридали згорьовані ненька, дружина. Прощалися родичі, друзі, колеги, осторонь стояла циганка, яка напропорочила горе.

Весна в тому році не забарилася. Над Стоходом тягнулися до сонця першою ніжністю вербові котики...

Кажуть, що час лікує найболючіші рани.

Чи справді так? Важко сказати. Адже втрата найдорожчої людини – це назавжди.

Проходили весни, зими, минало літо за літом.

Потрібно було Валентині за двох одній любити-ростити сина, за двох одній працювати на журналістській ниві.

Дорослим став син. Валентина Петрівна Мацерук – заслужений журналіст України.

Валентина та Артем Мацеруки

Невдовзі після смерті Г. Мацерука вийшла перша його збірка з промовистою назвою „Заповідаю довго жити”. Вона була удостоєна обласної премії імені Кузьми Галкіна.

Друга збірка „По кому росте трава” вийшла завдяки старанням і зусиллям Валентини й Артема Мацеруків.

Книга була визнана кращою буковинською книгою 2005 року у номінації „Проза”.

Щороку найкращих, найталановитіших журналістів нагороджують премією імені Г. Мацерука.

На уроках літератури рідного краю діти вивчають творчість талановитого письменника.

Урок літератури рідного краю

Не судилося здійснити все задумане, та не згасла безслідно його зоря. Сліди проростають пам'яттю...

Лук'янович Валентин

СЕЛО МОЄ. ДЛЯ МЕНЕ ТИ ЄДИНЕ. ДЛЯ МЕНЕ ТИ НАЙКРАЩЕ НА ЗЕМЛІ

Історія рідного краю... Історія моєї землі. Скільки в ній краси й доброти, ніжності й любові, але скільки в ній горя та сліз, скільки невиправданих надій і сподівань. У велику історію нашої Українвплітається й незначна, але така близька й дорога нам історія рідної землі, історія села, бо село - це мій дім, моє коріння і доля, моя родина. Для мене моє село є єдиним, найкращим куточком на землі, бо це частина мого серця, милої України. Всі ми - діти рідного села. Село - столиця нашого родоводу, наша велика сім'я, бо село - це наше коріння і доля, наша кровність, материнська пісня, розбуджені світанки і духмяні пахощі літа. Воно - наша сповідь і турбота про майбутнє.

У народі наше село називають просто Глушка. Вперше воно згадується в 1537 році. Налезало село князям Красицьким. Село отримало назву Глушка, як видно, завдячуючи своєму

географічно-природному розташуванню: в «действительной глуши» (Теодорович). Мала - в доповненні до сусіднього села Велика Глуша. «Жителі Малої Глуші, - пише М. Теодорович в книзі «Волинь в описании городов, местечек и сел», - народ працюючий».

Проходили роки, село росло і розбудовувалося, виникали нові вулиці. У селі є ряд вулиць, за якими закріпились назви здавна. Хмелища - назва пішла від того, що в цій частині села за наказом панів вирощували хміль. Щитинська вулиця вела до сусіднього села Щитинь. Антонівка - назва вулиці пішла від імені першого поселенця цієї вулиці Маковського Антона, який поселився з ініціативи пана Красицького.

Ліквідація хутірної системи привела до створення вулиці Садової у 40-х роках ХХ ст. Вона розміщена на землях колишнього панського саду, що до 1939 року належав панам Михайловським.

У 1874 році на території села появилася вулиця Колонія. Цікавою є історія її появи. Родичі магната Красицького здійснювали набіги з метою наживи на маєтки сусідніх магнатів. За це у 1863 році на них був накладений штраф, що призвело до продажу частини володінь німцям. Так появилася в селі поселення німців Колонія.

Заслужують на увагу урочища Побідище і Лядські Лужі. За переказами, в урочищі Побідище була велика битва з монголо-татарами, де руські воїни перемогли монголо-татар, а далі в долині урочище Лядські Лужі. Перекази говорять, що на Побідищі настільки була велика битва і багато крові, що неподалік вся долина заповнилась кров'ю, тому назва пішла «Людські калюжі крові».

До знищення кріпосного права народ стогнав під гнітом поміщиків, а ще більше від його слуг. «Не так пан мучить, як його підпанки».

Коли ж до Малої Глуші дійшла чутка про ліквідацію кріпосного права, селяни на повний голос, де тільки можна було, заявили: «Якщо воля дійде до нас, то ми два дні будемо працювати, а чотири молитися за Бога і Царя-визволителя». У кінці ХІХ ст. по спадщині маєток Красицьких переходить до панів Михайловських.

З середини ХІХ ст. частина селян віддавалась до війська. Так, у Кримській війні 1877-1878 років брав участь Лесик Павло, після повернення прозваний «Капітаном». Кальчик Іван був учасником Таращанського полку, Камельчук Михайло служив на крейсері «Аврора». Після Ризького договору територія села потрапила під владу Польщі.

Аграрна політика польських властей на Волині була спрямована на захист інтересів великих землевласників й утворення хутірської системи. Проте життя селян було важким, тому населення з радістю зустріло вересень 1939 року.

Проте перетворення в селі були перервані Великою Вітчизняною війною. Ні переслідування, ні кривавий терор окупантів не злякали патріотів, що включилися в активну боротьбу, опинившись у різних політичних таборах. 47 жителів села стали партизанами, 397 чоловік було призвано до армії, 27 чоловік відправлено на каторжні роботи до Німеччини, 119 чоловік так і не повернулися з фронтів війни до рідних осель. Це були не просто солдати, це були чийсь батьки, чийсь сини, брати, чийсь нерозділене кохання. Частина жителів села, маючи тверді переконання в самостійності України, пішла в УПА.

Моя рідна Волинь ... Заворожена мавками, чудесна земля, де на кожному шляху, у кожному місті й селі стоять свідки нашої слави, культури і сили. Це ж ця земля дала нам неперевершену Лесю Українку. Це ж ця земля в пожежах і крові дала початок Українській Повстанській Армії, про яку люди по-різному говорять, але правда одна.

Серед сотень імен повстанців ім'я моєї односельчанки Марії Несторівни Солонинчик. Дуже мені хотілося почути з її уст про ті далекі часи, коли волинська земля стогнала й обливалося кров'ю своїх синів і дочок, які опинилися у різних таборах боротьби за Україну.

І ось я на обійсті бабусі Марії. Сонце кидало останнє проміння своє на землю. Тихо шепотіли уста баби Марії: «Ой верніться, літа мої, до мене хоч в гості».

- Бабусю Маріє, розкажіть про себе. Чув, нелегка і непростя доля у вас.

- Ой чоловіче, життя - колючий терен, - відказує вона. Спочатку приманує пишним білим цвітом. Потім хочеться і плоду покуштувати. А вкусиш - і скривишся. Таким було і моє життя - буття.

Була і я колись ось такою юною. Казали люди, гарною. Хата моїх батьків була велика, стояла недалеко лісу. Тому і партизани, і повстанці часто навідувались до нас. Відпочивали, переодягались, а деколи проводили збори. Йшов мені тоді п'ятнадцятий рік. І саме повстанці почали залучати мене до своїх справ. Я стала їхньою зв'язковою.

Та в 1945 році з Ратного прийшла машина із міліцією. Забрали мене в КПЗ. Наступного дня відправили до Луцька. Два місяці чекали суду.

Військовий трибунал, незважаючи на юний вік, присудив мені десять років позбавлення волі.

Де тільки не доводилося побувати: і в Бурятії, і в Тайшеті, і в Зорянську. Та найбільше запам'яталася станція Лосева. Півтора року була я тут. Терпіла і холод, і голод. Скільки разів сходило сонце на чужині, стільки разів бачила або відчувала небо, запах сонячного тепла на рідній Волині. Після смерті Сталіна волею запахло. У 1954 році була звільнена, відсидівши строк майже повністю - дев'ять років.

Дивлюсь на змучене тяжкими думами обличчя баби Марії, на її натружені руки і думаю: нескорена, стражденна, але вільна, горда і щаслива буде моя Україна, моя рідна Волинь.

Таку ж долю подарував Всевишній і Федору Івановичу Маковському - одному з небагатьох у нашому районі, що залишився серед живих учасників Української Повстанської Армії. Армії, яку назвав у своїй книжці Тарас Боровець (Бульба), славетний командувач її поліського підрозділу, «військом без держави».

Народився Федір Іванович на хуторі Корма 1927 р. в багатодітній селянській родині. Ходив у школу, але райдужні плани перервала війна. Проте далекий від фронтів хутір продовжував жити своїм хліборобським життям. У сорок четвертому під час повальної мобілізації на фронт забрали Федорового батька. Могли б забрати і сімнадцятирічного Федора, та надто тендітним хлопчиком був. А через рік, коли трохи підріс і змужнів, не минула і його війна: пішов до лісу в УПА - воювати за незалежність рідної землі. Майже п'ять років український повстанець пробув у волинських лісах. Важкі то були роки партизанської війни: без союзників, без надійних тилів і постачання. Усе доводилося здобувати в боях: зброю, і амуніцію, і провіант.

На початку п'ятдесятого боїв Федора Маковського викрили енкаведисти, і хлопець потрапив у полон. Далі був суд і більш ніж суворий для двадцятидворічного юнака вирок: 25 років сибірської каторги. Після смерті головного будівничого усіх гулагів у п'ятдесят шостому було розвінчано так званий «культ особи», і з каторги почали повертатися вцілілі його жертви.

Звільнили Федора Маковського в липні 1957 року. І почалося трудове життя, від зорі до зорі. У 1991 році Федір Маковський був реабілітований, тобто офіційно визнаний, що ніяким ворогом народу не був і ув'язнили його несправедливо. Ось така вона доля Федора Маковського, славного сина села і України.

Гордістю нашого села є Різдво-Богородичний храм. Ось уже майже двісті років скликають церковні дзвони жителів села до святині, щоб помолитися Господу, віддати Йому свою шану, повагу, доброту і вірність. Гортаючи поживклі сторінки церковного архіву, відчуваю, як з них дихає жива історія, проходять люди, змістом життя яких було служіння Богу і людям. Ось увагу привертає біографічна довідка людини, яка 50 років служила у нашому храмі, була зразком священнослужителя. Таким був священник Петро Сергійович Витрик. Його заслугою було те, що за 50 років ні на день не припинялося богослужіння в церкві. Хоча це були роки польського панування, роки Великої Вітчизняної війни, роки войовничого атеїзму. Будучи глибоко віруючою людиною, свою духовність він передавав прихожанам.

З історією села тісно переплелася історія школи. Далекий 1886 рік став знаменним в історії села. Саме цього року була відкрита церковно- приходська школа, яка стала оазисом освіти, писемності, співу, мистецтва для малоглушанців. Працювала школа з перервами до 1928 року. Саме в цей час у селі була відкрита польська школа, у якій навчалися діти різних націй і віросповідань. Навчалися тут українці, поляки, німці, євреї.

1942 - 1944 роки є трагічними в історії школи в селі, тому що прекрасне її приміщення в круговерті війни було зруйновано і школа припинила існування. Проте осінь 1944 року подарувала свято зустрічі з учителями, школою. Директором був призначений Шевчук Семен Михайлович, який з колегами налагоджував шкільну справу в селі.

Але свого розквіту й визнання школа досягла, коли в ній працював досвідчений педагог, заступник директора з навчально-виховної роботи Хвесик Анатолій Євдокимович. Це був справжній патріот школи, села, України. Після спілкування з ним згадуються слова Петра Панча, який писав: «Коли я думаю про сільського вчителя, в моїй уяві завжди спалахує образ ясної, вічно юної ватри. Вона палає незгасно на вітрах історії, і все нові і нові покоління людей підступають до неї, тягнуться до її очисного полум'я, і нагріваючись відходять з просвітленою душею».

Історія школи зберігає багато цікавих моментів. Шкільні документи свідчать, що першим малоглушанином, який отримав вищу освіту, був Сергій Витрик, який став лауреатом Державної

премії, Заслуженим геологом УРСР. Проте золотим фондом школи є її учні, колишні випускники й теперішні вихованці, які роблять посильний внесок у розвиток школи.

Багато жителів села доля розкидала по всьому світу. Але вони цікавляться селом, долею України і при першій можливості їдуть на свою батьківщину, щоб порадіти за її успіхи, досягнення. Вихідці з Малої Глуші живуть у США, Канаді, Австралії, Англії, Бельгії, Німеччині, Польщі. Але душею вони часто линуть на Україну, до свого села. Це ніби про них писав Микола Верес:

Одні думки, дороги й устремління,
І нас тоді не спинить буревій.
Вперед, брати! До Краю-воскресіння!
Ми пропливем ці гавані чужинні,
Щоб стать на рейді в гавані своїй.

Дякуючи тому, що село має хороші традиції, цікаву історію, його два рази з найкращими намірами відвідував Ніфонт, а в травні 2004 року в селі побувала делегація київських гостей на чолі з Першим заступником Голови Верховної ради Адамом Івановичем Мартинюком. Так, дійсно, наше село - це наша історія, це історія нашого державотворення.

Село моє! для мене ти єдине,
Для мене найкраще на землі.
Кусочок серця і країни.
Прийми мої всі радості й жалі.

Великим багатством нашого села є природа, яка надзвичайно прекрасна й унікальна, тут залишились чудові незаймані куточки. Природа навколо села чарує лісами, болотами, річкою. Серед мінерально-сировинних ресурсів можна виділити будівельні: глина, пісок, що використовуються місцевим населенням у будівництві. Сільське господарство - важлива галузь господарського комплексу.

Основний напрямок виробництва концентрується на виробництві зерна, картоплі, м'яса, молока. У рослинництві основні площі зайняті зерновими культурами. Чималі землі відведені під картоплю. В останні роки збільшуються посіви цукрових буряків.

Для тваринництва характерне розведення великої рогатої худоби, свиней, птиці, що дає можливість отримати молоко, м'ясо. Для забезпечення тварин кормами використовують пасовища, а також висівають конюшину, люцерну, кукурудзу та інші культури.

До традиційних занять жителів села належить рибальство, мисливство, виготовлення дерев'яних виробів, плетіння з лози, ткацтво, вишивка.

Виробництво товарів декоративно-ужиткового мистецтва використовується для потреб населення і має художню цінність. На Поліссі, де багато великих заболочених земель, села зосереджені на сухих підвищених ділянках. Тому за людністю це є малі й середні села.

До Малоглушанської сільської ради входять два населених пункти: с. Мала Глуша і с. Каливиця з кількістю 543 двори. Кількість населення становить 1453 чоловік. Демографічна ситуація є несприятливою через низьку народжуваність, високу смертність людей працездатного віку, зростання масових захворювань, зменшення кількості населення. Рівень зайнятості населення є дуже низьким. Невисокий матеріальний рівень життя населення, безробіття призвели до зростання сезонних міграцій з метою заробітку.

Мальовниче й незвичайно строкате ландшафтне розмаїття краю поєднує в собі багатобарвну красу лісових просторів, весняний розлив річки, помірно теплий і м'який клімат, різноголосий пташиний спів.

Найперспективнішою в наших місцях є утилітарна рекреація («тихе полювання»). Улітку та восени відпочивальники на цій території користуються дарами лісів. Найбільший інтерес становлять чорниця, лохина, що ростуть у розріджених соснових лісах. У лісах трапляється більшість видів їстівних грибів: білі, сироїжки, опеньки, підберезовики та інші.

До активних видів рекреації належать мисливство та рибальство.

Відносна відсутність автомобільних шляхів, важка доступність до водно-болотних угідь забезпечують рибалкам «дику» тишу, зручне місце для рибної ловлі.

Загалом на рекреаційних ресурсах навколишньої місцевості необхідно розвивати короткочасну рекреацію: прогулянки та заняття спортом, збір ягід та грибів, пляжний відпочинок, міні-походи.

Я пишаюсь своїм селом і дуже його люблю, бо село - це мій дім, моя сім'я, моя родина і доля. Це прекрасний куточок моєї рідної України.

ГАЗЕТА «НОВЕ ЖИТТЯ» ПРО ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ КРАЮ

Валентин Поліщук - майстер мініатюр

Розп'яття, сувенірні хрести й хрестики, хрести для священників, які рекомендовано їм одягати під час служби в піст, та інші вироби з дерева - справжня виставка різьбярського мистецтва розкинулася перед моїми очима, коли завітав до майстерні народного умільця, славетного майстра мініатюри, «волинського лівши» (як називали його мої колеги зі столичних ЗМІ) Валентина Поліщука.

Усі вироби оригінальні, кожен має свій неповторний штришок, своє забарвлення, свою родзинку. «Зробити дві однакові речі, - переконаний майстер, - практично, не можливо, бо в природі, як і відбитків пальців, не знайти й однакових шматків дерева».

Найціннішим з погляду майстерності серед них є хрест з ланцюгом, виготовлений із суцільного бруска осокора - чи не єдиний у своєму роді екземпляр на всьому світі. Принаймні я не чув і не читав про подібну річ ніде, не згадує про таке і наш український «Гіннесс» Петро Кравчук у своїх «Книгах рекордів». Свій дерев'яний «релікт» Валентин Михайлович виготовляв упродовж минулої зими і водночас працював ще й над кількома мініатюрами, наприклад, різьбленою фігуркою Спасителя на сірникові.

Виконуючи цю надзвичайно тонку й унікальну роботу, Валентин Михайлович, як і раніше, не користувався спеціальними збільшувальними приладами, покладаючись ще на свій зір і, безумовно, на руки. «Зосередженість тоді повинна бути максимальною, - ділиться зі мною невеличким секретом мініатюрника. - Руки в плечах стають м'якими, наче з вати, а то й узагалі невагомими. Один непевний рух - і вся робота нанівець».

Найплідніша пора для творчості у Валентина Михайловича - зима. Тоді і вечори довші, і, головне, опалювальний сезон. На Поліссі обігрівають свої помешкання переважно традиційним дідівським способом: грубками, спалюючи в них дрова. В опалювальній «сировині» і знаходить він заготовки для майбутніх витворів. Для когось, непосвяченого пересічного обивателя, - оберемок дров та й годі, але для мистецького ока Валентина Михайловича там уже не просто поліна чи обрізки дощок - то вже матеріал.

Перед роботою, перш ніж узяти інструменти та заготовку, Валентин Михайлович мие руки. Обов'язково з милом. Це стало для нього вже як ритуал: до будь-якої справи важливої необхідно братися не тільки з чистою душею, а й з чистими руками. Виготовляє і предмети релігійної спрямованості. Чимало зробив для святинь Любешова та Лахвич.

Колекція авторських виробів у майстерні Валентина Поліщука далеко не повна. Чимало екземплярів роздарував друзям, родичам. А ще їх можна помітити в церквах Волині та Рівненщини. Як тільки з'явиться новий український храм на теренах рідного краю, Валентин Михайлович узяв собі за добре правило прийти до нього не з порожніми руками.

Валеріан Тинчук – красзнавець, дослідник, журналіст

Валеріан Герасимович народився на Ківерцівщині, де й проживав останні роки свого життя. Але все ж рідною для нього стала і любешівська земля. Адже за направленням після закінчення Луцького педагогічного інституту у 1966 році прийшов працювати у Любешівську та В'язівненську школи. У 1974 році був направлений на роботу в Любешівський райком Компартії України, де й трудився до 1988 року. Саме відтоді й розпочалася нова сторінка у житті Валеріана Герасимовича, пов'язана із журналістською діяльністю.

До 2004 року на сторінках часопису всі із захопленням перечитували його глибокі за змістом матеріали – про долі мешканців краю, на історичні теми, про проблеми, які турбували читачів тощо.

На громадських засадах він очолював комісію з боротьби зі зловживанням службовим становищем партноменклатури, був першопрохідцем розбудови незалежної держави Україна на теренах Любешівщини. За свої дії зазнавав утисків, переслідування тодішньою партійною владою. Але він наполегливо і цілеспрямовано віддавав всі свої сили і вміння на благо рідної держави.

Чимало зусиль доклав Валеріан Тинчук і до створення та дозбудови храмів УПЦ КП у Любешові, В'язівні, Проходах.

У 2005 році Валеріан Герасимович повернувся на свою малу батьківщину, працював у тамтешній районці «Вільним шляхом». Але й тоді продовжував активно дописувати у «Нове життя», вишукуючи різні цікавинки про сьогодення на історію нашого краю.

Феодосій Зіміч – політичний, громадський діяч

Феодосій Зіміч народився на невеликому хуторі Конотопи. Чотири роки хлопець вчився грамоти у Підкормілля, потім топтав стежку в Люб'язь, зати́м – знову у Підкормілля. Однак навчатися в старших класах не дозволило матеріальне становище батьків. Після школи вивчився на тракториста у Володимир-Волинському училищі механізації сільського господарства. Згодом поїхав по комсомольській путівці освоювати цілину. Там, у далекому Казахстані, він, як кращий, отримав змогу працювати на самохідному комбайні. Місцеві керівники пропонували захистити атестат у їхньому навчальному закладі і залишитися працювати в них на цілиних землях. Відмовився. Поліський край вабив до себе. Так, весною 1960-го доля занесла його у Кривий Ріг, де трудився теслею-бетонником, бригадиром будівельної бригади, навчався у вечірній школі робітничої молоді, згодом у навчальному закладі без відриву від виробництва. Ось так, завдяки наполегливій праці, став спочатку майстром, а потім і виконробом. А ще у тій стороні зустрів свою долю – високу, струнку, чарівну дівчину з Рівненщини Надію.

Пролітав час, круговерть життя повернула подружжя Зімічів на рідне Полісся. Звідти почалася нова сторінка в житті Феодосія Зіміча. Працював у різних сферах, і скрізь, куди він докладав рук, було все до ладу. Не в одну будову в Любешові він вклав частинку душі і серця. Тому шкода, що під світлинами споруд, вмічених у всіх книжках про наш поліський край, ніде не вказується ім'я людини, яка керувала роботами із цього будівництва. До речі, як кращий організатор та фахівець, залучався на будівництво селища Волинське на Київщині для відселених чорнобильців та житлових будинків у Ковелі.

Навіть після виходу на заслужений відпочинок Феодосій Матвійович не сидів, склавши руки. Під його безпосереднім керівництвом і технічним наглядом збудовано храм Свято-Вознесіння Господнього УПЦ КП в селищі, дві каденції поспіль працював помічником-консультантом нардепа Юрія Ключковського, очолював районну організацію Народного руху України. А ще він був голова ради ветеранів району.

А ще він усе своє життя мріяв побачити Україну вільною та незалежною. Тож і не дивно, що перші жовто-блакитні прапори в районі були підняті на заводі силікатної цегли та районі електричних мереж. Феодосій Матвійович видав книгу «З Конотопів у сьогодення».

Адам Мартинюк – меценат, чії справи не забуваються

Уродженець села Ветли Адам Мартинюк обирався народним депутатом Верховної Ради п'ятох скликань (третього-сьомого) і за час своєї тривалої каденції досить багато зробив для розвитку цього регіону.

Адам Мартинюк народився у звичайній сільській родині. Звідси він пішов у велике життя – закінчив Луцький державний педагогічний інститут імені Лесі Українки, захистив дисертацію на звання кандидата історичних наук, працював у наукових установах, а в 1998 році був обраний народним депутатом України.

Але попри високі щаблі, він ніколи не забував отчого дому. І як тільки міг, допомагав для рідної Любешівщини. Наприклад, досить багато зроблено саме для рідного села. За його підтримки збудована 45-кілометрова дорога Любешів-Ветли, зведено всі об'єкти інфраструктури. Зокрема, у селі є новий клуб, на другому поверсі якого знаходиться бібліотека, а в прибудові – відділення зв'язку і місцева телефонна станція.

За шефської підтримки Адама Мартинюка у Ветлах побудовано школу на 400 учнівських місць, церкву, дільничну лікарню, інші побутові будівлі, проведена газифікація будинків, електричне освітлення вулиць. Прекрасно обладнано кладовище, на якому спочивають його батьки.

У райцентрі проведено газифікацію, для центральної лікарні виділено санітарні автомобілі і сучасне медичне обладнання, реконструйовано пологове відділення, надана також допомога сільським фельдшерсько-акушерським пунктам та іншим лікувально-профілактичним закладам. Зміцнено матеріально-технічну базу райвідділу міліції, районного Будинку культури, бібліотеки, відремонтовано дитячий садочок, адміністративні об'єкти, споруджено один із кращих в області чудовий стадіон «Колос».

У Мукошині за ініціативи Адама Івановича споруджено «Народний дім», до складу якого входять клуб, бібліотека, фельдшерсько-акушерський пункт, відділення зв'язку, проведено газифікацію.

Не залишилися без уваги мецената й інші села. Зокрема, реконструйовані клуби в селах Березичі, Хоцунь, Щитинь, Люб'язь, Залізниця, Зарудчі, Бірки, Гірки. Відремонтовано школи в Люб'язі і Вязівні, дитячий садочок у Деревку. В рамках повної газифікації району відбулося

запалювання природного газу у Малій Глуші, Щитині, Невірі та в інших населених пунктах. У селі Лобна капітально відремонтовано Музей партизанської слави.

Коли їдеш районом, відразу ж впадають у вічі величні церкви, які гордо височіють своїми золототерхими куполами. Віруючі Любешова, Гірок, Любешівської Волі, Рудки, Залізниці, Березич, Великого Куреня, Дольська, Зарудч, Люб'язя, Лобни, Підкормілля, Погулянки, Судча, Хоцуня одержали відчутну допомогу для зведення храмів. У селі Селісок огорожено кладовище. Зроблено й інші невідкладні заходи. Тож не дивно, що за заслуги перед Церквою Адам Мартинюк нагороджений орденом Святого Рівноапостольного князя Володимира першого ступеня.

Звичайно, можна навести багато інших прикладів гуманітарної діяльності почесного громадянина Любешівського району Адама Мартинюка для своїх земляків. Адже, вже крім вищеназваних справ загального характеру, він як надійний захисник соціальних інтересів громадян, не забував і про надання постійної конкретної допомоги окремим людям. Мова йде про лікування і отримання необхідних ліків, про матеріальну підтримку, допомогу при влаштуванні на роботу, при вирішенні інших життєвих питань.

Андрій Ковальчук – Герой України, герой народний

Полковник ЗСУ Андрій Ковальчук, який до Дня Незалежності 23 серпня 2016 року отримав «Золоту Зірку» Героя України, народився у с. Щитинь на Любешівщині.

Наш земляк - перший заступник командувача Високомобільних десантних військ Збройних сил України (до березня 2016-го - командир 80-ї аеромобільної бригади). Бере участь у неоголошеній війні - із квітня 2014-го, фактично з початку подій на Сході країни. Як командир 80-ї окремої аеромобільної бригади вміло та впевнено керував діями підпорядкованих підрозділів бригади на Луганщині та Донеччині. Під його керівництвом підрозділи 80-ї бригади звільняли Миколаївку, Слов'янськ, Георгіївку, Лутугіно, Круглик, Новосвітлівку, Хрящувату, Переможне, Щастя, Трьохізбенку.

У травні 2014 року Андрій Ковальчук особисто спланував правильну побудову оборони аеропорту «Луганськ»: організував ведення розвідки, професійно та вміло керував діями підпорядкованих підрозділів, завдяки чому було не допущено захоплення стратегічно важливого об'єкту противником. Під час штурму летовища бойовиками у серпні того ж року особисто керував його обороною, в ході чого було знищено до 200 одиниць техніки бойовиків та регулярних військ Російської Федерації та до 400 чоловік живої сили противника.

За особисту мужність, героїзм і високий професіоналізм, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, самовіддане служіння Українському народові Андрієві Ковальчуку присвоєно звання Героя України та вручено орден «Золота Зірка».

Земляки також вшанували подвиг Героя. Рішенням сесії Любешівської районної ради від 13 березня 2017 року йому присвоєно звання «Почесний громадянин Любешівського району». Отримуючи нагороду, Андрій Ковальчук зізнався, що його переповнюють неординарні відчуття. «Сьогодні вранці ми з родиною згадували минуле. Те, як першокласником я вчив уроки при світлі гасової лампи. Тож мимоволі пригадався вислів «Крізь терни до зірок». Але, переконаний, будь-які труднощі лише додають снаги йти уперед», - сказав Андрій Трохимович. А також щиро подякував за присвоєне звання, адже, за його словами, кожен громадянин Любешівщини певною мірою впливає на його вчинки, дає йому насагу виконувати обов'язок захисника. Водночас, зауважив Герой України, то - велика відповідальність перед кожним громадянином. «Це мене спонукає на ще більші справи в ім'я нашої України. Але в першу чергу – бути людиною, прикладом для нашого молодого покоління», - підсумував Андрій Ковальчук.

Щирий, відкритий у спілкуванні, дещо стриманий і водночас із невимовною людяністю та добротою у погляді – ось такий він, наш відомий земляк. І це незважаючи на те, скільки страждань він перебачив на фронтних дорогах війни на Сході. Біль з'являється в його очах, коли він розповідає про втрати побратимів, про їхні скалічені долі. Але коли мова заходить про майбутнє, Андрій Трохимович твердо упевнений у перемозі, адже наші солдати – найкращі, вони захищають рідну землю, а не захоплюють чужу. Тож почуття патріотизму додають їм сили.

...На жаль, нині дуже рідко випадає нагода Андрієві Ковальчуку побути біля батьків: у мами, котра раніше працювала у шкільній їдальні, у тата – колишнього фельдшера місцевого ФАПУ, а згодом бригадира тракторної бригади. Сам же Андрій Трохимович після школи навчався у Ковельському машинобудівному технікумі, який закінчив з відзнакою. Вступив до Київського інституту сухопутних військ, який теж закінчив із відзнакою. Навчався у Київській академії сухопутних військ. Після цього проходив службу у Володимирі-Волинському, згодом - у Львові, у 80-й аеромобільній бригаді.

ОКРЕМІ МИТТЄВОСТІ С.СЕЛІСОК ЗА 150-РІЧНУ ІСТОРІЮ

Над тихим плескотом Стоходу
Стоїть гора й шумить лісок.
Твій шлях проліг у даль і вічність,
Мій милий серцю, Селісок!

Любешівський край – край лісів і боліт, край тихоплинних річок і загадкових озер, що возвеличені в народних піснях, казках і переказах.

Славна й таємнича історія села Селісок Любешівського району, де міфи й легенди настільки переплелися з дійсністю, що нам важко довідатися, де справжній факт, а де вигадка.

Борючись за існування серед чудової та суворої природи, селищани (так називають жителів цього села) поклонялися всьому загадковому, що їх оточувало в лісі, на болотах, на відвойованому в природи клаптику поля. Тому не відразу прийняли християнство. На чуже не зазіхали, але й своє берегли, як могли, адже дуже важко давався хліб насущний поліщуку на бідних наших ґрунтах, бо непохитної вдачі були наші предки: ніколи не відступали перед труднощами й не здавалися ворогам.

Погортаймо ж разом сторінки історії древнього села Селісок.

Людина на місці розташування с. Селісок з'явилася, як і в більшості сіл району, ще в епоху неоліту, тобто 6-5 тисяч років тому. Переконливим доказом цьому служить дуже вигідний рельєф місцевості. Єдиними шляхами пересування людей у той час по наших непрохідних болотах і дрімучих лісах були річки, а місцями стоянок найперші люди вибирали підвищені пагорби поблизу річок чи водойм.

Саме біля Селіска три піщані коси підходять до р. Стохід та її заплави. Одна з них – Горовата - впиралася в лівий берег річки. Ці піщані коси - то сліди від зсувів льодовика, які залишилися в нашому краї. Вони всі тягнуться із сходу на захід, адже льодовик відступав з півдня на північ.

На жаль, виявити сліди перших людей, що проживали на цих піщаних дюнах, не вдається, адже вони зазнали впливу людської діяльності. На них у роки Першої світової війни, а точніше після Брусиловського прориву 1916 року, проходила лінія оборони австро-угорських військ. Тому ці коси були дуже розкопані.

За переказами старожилів, найдавніше поселення знаходилося поблизу урочища Терєбіж, де згодом поселились родини Бондарчуків.

Історія самого поселення Селісок бере свій початок із 1861 р., після скасування кріпосного права в царській Росії, до якої, за третім поділом Польщі у 1795 році, відійшли і землі Волині та Любешівщини. Невідомо, які саме обставини змусили частину родин із с. Зарудчі залишити насиджені місця та переселитися під урочище Коромоли (згодом з'явиться село Підкормілля) та під Лісок, урочище поблизу р. Бистриця, де вона витікає з р. Стохід (пізніше їхнє поселення отримає назву Селісок).

Першими, хто поселились в Селіску, були родини Клямарів, Демихів, Березюків, Матюків.

Поселенці обрали для проживання не Терєбіж, а західну частину гори Горовата, яка в тому місці називалась Лисухою. Таку назву одержала за те, що там постійно вітер роздував пісок і не могло вирости жодне деревце. Місце вабило тим, що не потрібно було розчищати його під забудову житла та приміщень для худоби. Зв'язок зі своїми родинами із с. Зарудчі підтримували по р. Стохід, а місце, де прив'язували човни, назвали Сільська пристань.

На Лисусі поселились родини Клямарів, а на схід від них – Демихів. Жили вони ніби на острові: з півдня і сходу підступала заплава річки Стохід, а з півночі лежало закрите болото, яке носило назву Мох.

На північний схід від Лисухи поселились родини Березюків, у яких було прізвисько Дупачі. До речі, така назва закріпилася за найвищою точкою Селіска – Дупачова гора.

Біля них, але на схід, поселилась родина Варшавських. Таке прізвисько вона одержала через те, що польський пан, щоб покарати свого кучера-поляка, який був родом із м. Варшава (столиці сучасної Польщі), змусив одружитись на простій вдові Катерині. Одружився кучер Іван і народилась у них спільна дочка також Катерина, а синів так Бог і не послав. Для неї підшукали батьки приймака із с. Рудка, бідного хлопця рибалку Оласюка Петра. В усіх документах з того часу писались вони під прізвищем Оласюк, але серед односельців ця родина так і залишилась із прізвищем Варшавські.

На північ від Варшавських оселилась родина Матюків, а на заході в урочищі Басове - Дуси, Лопуховичі, Савчуки. Сучасні прізвища - Набойчики, Сірці, Філозови, Левковці, Оласюки - з'явилися тут завдяки чоловікам, які були приймаками.

Про спільні корені селісоцьких переселенців із зарудчанами говорять не тільки прізвища, але й спільний церковний прихід та кладовище біля с.Зарудчі.

Вже після Першої світової війни, купивши декілька гектарів землі поблизу урочища Терєбіж, із с. Проходи переселився Ярмолай Бондарчук. Біля нього сусідом став Бондарчук Пилип, якого прозивали Американець. Він дійсно їздив за океан на заробітки і за зароблені гроші купив хутір.

Ярмолая Бондарчука прозивали Кабруком, а від нього і хутір одержав назву – Кабруки.

Історія кожної з родин, яка живе 100-150 років у Селіску, – це захоплюючі розповіді, у яких знайшли своє відзеркалення всі ті важливі історичні події ХХ століття, що потрясли не лише Європу, але й увесь світ. Проте, незважаючи на час, усі сучасні жителі цього села зберегли одну з найхарактерніших рис, що мали їхні предки-переселенці, – велику працелюбність. Проживаючи на дуже бідних піщаних землях, будучи затиснутими з усіх сторін болотами, селісчани завдяки постійній і наполегливій праці зуміли вижити у найважчі часи (перші роки після I і II світових воєн) та продовжитись у роді.

Щоб показати, що ніякі грози ХХ століття не обминали Селісок, наведемо декілька фактів. Перша світова війна забрала на фронт Матюка Данила, Березюка Бориса, Оласюка Єлісея, Клямара Мирона, а їхні родини були відселені в далеку Польщу і Німеччину. Як згадував Матюк Данило, чого тільки не довелося пізнати солдатам російської армії за 4 довгих роки війни: штикові та газові атаки німців, голод і холод. Їх в окопах трусила пропасниця і тисячами косив тиф, заїдали воші... Кому тільки вони не служили: царю-батюшці, більшовикам, гетьманам та ще різним отаманам. Вони бачили, до чого призводив солдатський бунт, коли непокірних ставили під кулеметні дула, тому прагнули зайняти завжди зважену позицію.

А от Жаран Іван із с. Пожіг, будучи травмованим на будівництві, одержав із рук вождя світового пролетаріату Леніна записку про те, що при повній перемозі радянської влади її власник повинен бути на повному державному забезпеченні. У 50-х роках минулого століття ту записку направили на експертизу у м. Москву і звітти прийшло повідомлення, що написане в записці дійсно належить Леніну, а власнику повинна бути гідна пенсія. Можливо, і мав якусь надбавку чоловік до пенсії, але не таку істотну.

Думкою селісчани завжди рвалися до рідних країв, не усвідомлюючи, що їх там чекає. А коли ступили на рідну землю 1918 року, то й не повірили в те, що побачили. На місці осель росли високі бур'яни, а поля вкрились молодою порослю беріз та вільх. Але ніщо не злякало ні самих воїнів, ні їхніх дружин, які згодом повернулись із тих відселених місць. Спочатку вони зайняли на піщаних пагорбах землянки, котрі залишили австро-угорські вояки, а згодом побудували хоч і маленькі, але наземні хатини.

Особливо важкими були перші дві зими, коли доводилось їсти кору з дерев, верес, лободу та різні корінці дикорослих трав.

У 20–30-ті роки польська влада стала насаджувати свою мову, релігію. Постійно потерпали жителі с. Селісок від малоземелля. Їхні наділи (шнурки) розкинулись і біля с. Зарудчі, і с. Проходи, та самого Любешова. А сільсько-господарські знаряддя були дуже примітивними. Тільки дехто мав кінну молотарку. А так все доводилось робити вручну: жати, молотити, молоти, самим себе одягати, взувати, тобто виготовляти полотно та сукно, робити постолі – основне взуття поліщуків протягом цілих віків.

Не були жителі Селіска осторонь національної боротьби проти польської влади. Поліція під особливим контролем тримала Клямарів - Мирона і Терентія, Деміха Марка і Деміха Корнила, які проводили революційну роботу серед односельчан проти Польщі.

А Оласюк Єлісей одержав 2 роки тюремного ув'язнення, яке відбув у концтаборі Картуз-Береза.

Якось непомітно підкралась Друга світова війна. Два сини Деміха Михайла, які несли строкову службу в польській армії, одні з перших вступили у двобій з німецькими фашистами і загинули в нерівному бою. Їхня мати Сусанна до останніх днів свого життя так і не довідалась, де поховані її сини і чи взагалі їх хтось поховав.

Прихід Червоної армії країни зустріли насторожено, тому що вигляд радянських вояків 1939 року був досить жалюгідним. Замість чобіт – обмотки, одяг - блаженські гімнастерки та шинелі. Бувалим солдатам із Селіска багато про що говорила зовнішність визволителів.

Але не мине багато часу, як радянська влада стане проводити колективізацію, а першими удар на собі відчують багаті селяни та лісники.

Такою заможною за тодішніми мірками виявилась сім'я вже згаданого хуторянина Ярмолая Бондарчука. Спочатку «під мітлу» забрали збіжжя, а потім добротну клуню. Уникнув він Сибіру лиш через те, що ніколи не мав наймитів. А все, що мав, - це результат непосильної праці сім'ї: чотирьох синів та двох дочок, які працювали постійно від зорі до зорі, та невтомної дружини.

Вогнище Другої світової війни тим часом все більше розгоралося в Європі. Німецькі літаки іноді долітали до самого Любешова та сіяли тривогу.

Ранок 22 червня 1941 року виявився дуже тихим, росяним і сонячним. Але ранкова тиша була розірвана ревом якихось літаків, що несли на крилах і хвостах свастику. Ще ніхто в Селіску не знав, що Гітлер напав на Радянський Союз, що закінчилося мирне життя поліщуків. У селі з'явилися вранці молоді хлопці-євреї із Любешова і просили провести їх до Іванова, на територію сучасної Білорусії. Коли в них запитали, чому такі стривожені, то у відповідь почули: «Війна». Вони прагнули врятуватися втечею. Добре знали, яка доля їх чекатиме, коли Любешів захоплять фашисти. Напевне, ті юнаки мали радіоприймачі та із зарубіжних повідомлень довідалися про віроломний напад фашистів на СРСР.

Нова влада так і не з'явилася у с. Селісок, хоча через старосту збирали із жителів села кожухи, коли мерзли солдати верхмату під Москвою в грудні 1941р., а потім розпочалось вивезення молоді до рейху.

Одні викупили своїх дітей від фашистського рабства, інші поспішали одружити синів чи віддавати заміж дочок, щоб уникнути цього. Не всі, хто був вивезений, повернулись назад до рідних місць. Березюк Єлизавета і Матюк Кікіліна, вийшовши в Німеччині заміж за поляків, виїхали в Англію, так більше ніколи й не побачили тієї стежки, якою пішли в широкий світ.

Звільнення села від фашистської окупації було радістю і водночас смутком. Адже всі дорослі чоловіки відразу були мобілізовані до лав Радянської армії, а жінкам з дітьми довелося терміново залишити село. Одні виїхали до родичів у с. Заріка, інші були евакуйовані в с. Галузія Маневецького району.

Не все могли забрати з собою біженці, тому одяг, зерно закопували в потаємних місцях, думаючи, що так вдасться зберегти своє добро. Евакуація була вимушена, тому що р. Прип'ять з березня по липень 1944 р. стала лінією фронту в нашому районі. Додаткова лінія оборони поспішно створювалась радянським командуванням в селах Заріка, Судче. Не було впевненості, що не зможуть фашисти прорвати нашу оборону по правому березі р. Прип'ять. На щастя, цього не сталося, і от уже у жнива, як казали старожили, люди знову повернулись у с. Селісок.

Усі приховані припаси зерна, одягу, полотна через теплу літню погоду швидко зіпсувались у землі. Частина господарських будівель теж була розібрана радянськими бійцями на мощення доріг або просто використана на паливо та будівництво землянок.

Але цього разу селісчани уникли голоду. На полях дозрівав хліб та збереглося певне поголів'я худоби. Хоча окремим родинам довелося дуже сутужно.

Весною 1945 року переважна більшість сімей садила картоплю дольками, обрізками, адже серединку використовували в їжу.

Згодом почали повертатись з госпіталів з підірваним здоров'ям, будучи раненими, контуженими на фронтах II світової, чоловіки, а з фашистської неволі - вивезена молодь.

Молоді «остарбайтери» боялися розповідати всю правду, що за «пекло» в тій капіталістичній Європі, де довелося працювати 2-3 роки, тому що добре знали, що замість гітлерівських ерзаців (замінників) хліба, доведеться в несходимому Сибіру гризти сиру картоплю чи брукву.

Але Степан Петрович Оласюк, котрий прожив у Німеччині аж 30 років (з 1915 по 1945 рр.), працював довгий час на вугільних копальнях та піддався, як сам говорив, на гачок радянським агітаторам, насильно із табунами худоби, що гнали влітку 1945 року із Німеччини до України, був виселений у СРСР. Житла свого в Селіску не мав і змушений був проситися на доживання віку до своїх небожів Адама та Івана Оласюків (Варшавських).

Те буржуазне «пекло» для нього було таким дорогим, що він, коли молився на вулиці, то чомусь завжди повертався обличчям на захід, а коли вітер дув із того ж таки заходу, то набирив повні легені повітря і з тугою згадував, що, напевне, його друзі, які там залишилися, балагурять у якійсь пивній. А тут дід Степан лише на Паску та Різдво міг собі дозволити попиту узвару із грушок дичок. Адже ціле літо щоденно пас худобу, ходив у домотканому одязі та постолах, у

яких часто від постійної вологи та тепла гнила шкіра на пальцях ніг, і він «лікував» їх, змащуючи перед взуванням гасом (керосином).

Єдиний сувенір, який привіз дід Степан із капіталістичної Європи, був кишеньковий годинник якоїсь швейцарської фірми, яким дуже гордився, адже за 30 років заробив таку річ. Інколи пастухи запитували діда, котра година, проте всі жили в післявоєнні роки за сонячним годинником і не відчували ніяких незручностей від цього.

Правду про фронтові будні боялись розповідати і фронтовики, хоча всього побачили в окопах на передових рубежах, у госпіталях та в таборах навчальної бойової підготовки.

Зібравшись у вузькому колі, добряче затягнувшись тютюном-самосадам, неквапливо переповідали один одному, як знущалися з них офіцери, котрі зобов'язані були навчити елементарних правил, як себе вести під час атаки та в обороні. За їхніми розповідями, військові чиновники намагалися із захисників зробити німих роботів, тобто гарматне м'ясо, або вселити жорстокість, прагнення помсти ворогу. Фізично здорові та витривалі юнаки ставали через два-три місяці «навчання» фізично та морально безсилями. Їх постійно мучив голод.

Можливо, так було задумано у сталінській військовій доктрині. Голодна, морально вбита людина ставала безвольною і готова була йти під ворожі кулі, йти, не вагаючись, на вірну смерть. Тому і зрозуміло, що новобранці писали рапорти, щоб швидше забрали їх на фронт. «Єдина думка була в нас, – говорив Латич Климентій Васильович, – або наїстися, або загинути».

Для західників, яких вважали ненадійним контингентом, радянська влада перед відправкою на фронт озброювала трилінійками, а іноді давала одну на двох-трьох солдатів.

При цьому на прощальному мітингу начальник навчального табору наголошував: «У вас повинна постійно кипіти ненависть до ворога, вона вам і допоможе здобути необхідну зброю на фронті».

І гинули вихідці із Селіска, яким тільки жити та жити, ростити дітей та вирощувати хліб, на різних фронтах і в різних країнах. Доля виявилась не до всіх прихильною. Одне усвідомили вони: так було необхідно. Жорна війни перемололи долі мільйонів і мільйонів українців, не змогли не випити до дна цю гірку чашу наші краяни - хлібороби з діда-прадіда.

Як згадував Оласюк Іван Єлисейович, із дезертирами СМЕРШ поступав надзвичайно жорстоко. Було це в Литві. На величезній лісовій поляні вишикували декілька полків. Судилище над дезертиром вирішили провести дуже яскраво. Змусили викопати неглибоку могилу, а потім зачитали вирок військово-польового суду. Підійшов офіцер та дуже спокійно, одним пострілом в потилицю, звалив цього велетня в ту свіжовириту могилу. Декілька солдат швидко присипали тіло, яке ще ворушилось. А далі дали команду полкам стройовим кроком пройти по шойно присипаному тілі. За декілька хвилин не залишилось і сліду від того місця, де шойно похоронили людину.

Ось такі методи «виховання» командири використовували на фронтах, щоб змусити західників безвідмовно виконувати їхні накази, і навіть такі, що суперечили будь-якому здоровому глузду.

Переможна весна 1945 року приходила в тривогах. Усі чекали повернення солдатів, адже з осені 1944 року почали приходити похоронки, які чорним крилом торкалися всіх мешканців Селіска. У такому маленькому селі кожна людина була добре знайома і близька для кожного. Тому смуток і туга були спільними. Мир, що настав після 9 Травня в Європі, не прийшов у наш край.

Бойові дії продовжували вести загони, а то й окремі члени боївки ОУН-УПА. І в цій невидимій війні ще більше страждали невинні люди, про що промовисто говорить трагедія сім'ї Ярмолая Бондарчука на хуторі Кабруки. Хтось доповів радянським спецслужбам, що його син Карпо співпрацював з бандерівцями та на довгий час пропадав із хутора. Через деякий час стали вимагати від батька листа з військової частини, де Карпо служить. Але в батьків від сина листів не було. А тут, як на зло, біля річки Бистриця був захоплений у полон німецькими розвідниками радянський офіцер. Один солдат загинув у перестрілці, а ще один врятувався і про все розповів, що бачив серед німецьких розвідників одного цивільного. Хто міг підвести фашистів з с. Хоцунь під с. Селісок, залишилось загадкою назавжди. Але радянська контррозвідка цей випадок повісила на Карпа.

Прийняли рішення знищити батьківську оселю Карпа. За словом було діло. Спецкоманда серед білого дня оточила обійстя. Двоє офіцерів увірвались у хату, де на ліжку лежала дуже хвора матір Карпа, а біля неї сиділа сестра Марія. Невідомо, яка там відбулась розмова, але обох жінок розстріляли в хаті, а потім підпалили будівлю. Тіла нещасних згоріли майже повністю. Коли

хтось із жителів Селіска верхи на коні прискакав у Любешів у пожежне депо і сказав, що горять Кабруки, то на запит начальника пожежної до начальника міліції «Чи виїжджати на гасіння пожежі?» останній відповів, що ні в якому разі не їхати, бо то знищується бандерівське кубло.

Життя самого батька й найменшої сестри Карпа Федори врятувало те, що вони в той час були далеко від хати в полі, а коли повернулись, то побачили одні головешки та декількох солдатів, що сиділи в затінку дерев: спостерігали за тим, як догорало вогнище.

Як стало відомо згодом, у якихось справах пішов Карпо до м. Пінська і не зміг перейти назад лінію фронту. Влаштувався на якусь роботу і після звільнення м. Пінська був з сотнями пінчуків призваний у Радянську армію. Писав листи додому із навчальної частини. Відслуживши 1,5 року в польській армії, не потребував додаткового військового вишколу, тому швидко був відправлений на фронт. Звідти теж писав листи. Але спецслужби забирали їх на пошті, щоб довести родині, що син у лісах і воює проти радянської влади.

Цей трагічний момент з історії однієї родини говорить про складний час, який довелось прожити жителям с. Селісок у роки II світової війни та в післявоєнний час.

Усі, хто повернувся покаліченим, але живим з фронту (Сірець Кузьма, Деміх Єлісей, Кундік Петро, Латич Клементій, Березюк Купріян, брати Адам та Іван Оласюки, Бондарчук Силуян), весь час вели розмови про те, що колгоспів не буде, що нібито сам радянський маршал Георгій Жуков обіцяв після перемоги над фашизмом надати фронтовикам право одноосібно вести господарство.

Як вони любили свій край, свій клаптик землі, за який так безстрашно воювали!!!

Війна важким тягарем лягла на плечі селісчан. Окремі родини так і не дочекалися повернення своїх рідних з вогнених доріг II світової війни. У різний час загинули три сини Деміха Михайла і Сусанни: Кирило, Степан та Йосип, а також Матюк Іларіон та Матюк Конон, Савчук Архип і Савчук Каленик, Бондарчук Петро і Оласюк Кузьма. Ті, що повернулися, були посічені, порубані осколками та кулями.

У той час селяни не мали практично ніякої підтримки від держави, вона сама намагалася одверти їх до нитки. Оподатковувалися навіть дерева в садках. Щорічно зобов'язані платити державний займ, тобто держава випускала облігації (цінні папери), які за гроші купляли селяни з надією, що в такому-то році ці гроші будуть їм повернуті. Селісчани жили, як кріпаки: усе необхідне кожна родина виготовляла й вирощувала сама.

До середини 60-их років увесь верхній і нижній одяг практично був ручної роботи, як і постіль, речі особистої гігієни, взуття. Жінки в кожній сім'ї змушені були прясти льон та коноплі, ткати й самі ж шити. Зерно, що вирощувалось у колгоспах (а це в основному жито), давалось у кінці господарського року як розрахунок на трудовень. Трудодень – денна норма виробітку в колгоспах. Цю норму можна було виконати лише за 2-3 дні. Пропрацювавши в колгоспі цілий рік, селянин мав 100-150 трудовнів, на кожен з яких одержував 1300-1400 грам зерна, тобто 150-200 кг за рік.

І це зерно вручну мололи вдома в жорнах. Хліб, що випікали з такої муки, нагадував висівковий, у якому було багато просто посічених зернят. Жодна сім'я в Селіску в 50-60 роках хліб не купляла, а випікала в печах раз у тиждень. Господиня розраховувала, як зробити такий заміс тіста та випекти таку кількість хліба, щоб вистачило на 7 днів. Хліб випікався в неділю, і його божественний запах, який запам'ятався на все життя, наповнював оселю та викликав страшний апетит. Він цінувався і дуже шанувався. Таке ставлення до хліба складалося віками. Усі крихти після обіду зміталися на долоню господинею і кидалися до рота. Постійно на столі, який стояв на покуті, де на стіні висіли ікони (рідко лампадка), лежала на скатертині накрита рушником хлібина. Це не тільки було великим шануванням хліба, але й ознакою достатку в родині, адже не в кожній хаті на столах постійно лежав хліб, були такі, які випечений хліб у неділю клали до скрині (це були своєрідні гардероби, де зберігався одяг) і замикали.

Старожили пригадують, що Матюк Василь Конович зумів побачити, де матір ложить ключ від скрині з хлібом, і одного разу викрав цілу хлібину. Зміг з'їсти аж половину її, запиваючи водою, що була в неглибокій ямці у болоті. Другу заховав у гнізді сірої ворони високо на сосні, адже якби він поклав буханець десь у кущах, то його могли з'їсти собаки. На другий день пальці у Василя були такі розпухлі, що він не міг стиснути в кулак. Його мати швидко визначила, хто міг викрасти зі скрині хлібину і, взявши березового дубця (прута), так відшмагала по пальцях сина, що той два дні ложки не міг у руках тримати.

Корінь Ольга Оксентіївна згадує, що за наклепом батька кинули до в'язниці, а вони, малі та голодні, лягали й вставали з однією думкою: що зробити таке, щоб не хотілось їсти. Навіть сон не міг погасити почуття голоду, до того ж, щодня доводилося пасти худобу.

Найважче було вдовам, чиї чоловіки не повернулися з фронтів II світової війни. Живими повернулися Силуян Бондарчук (єдиний, хто мав найвищу урядову нагороду – орден Червоного Прапора), Деміх Єлісей, Кундік Петро, Клямар Пилип, Березюк Купріян, Латич Клементій, Сірець Кузьма, Адам та Іван Оласюки.

Життя повільно входило в мирне русло. Будувалися нові дерев'яні хати, народжувалися діти. Найбільш багатодітною сім'єю була родина Клямара Тимофія, наймолодший син якого Адам ще в 1960 році ходив до школи у постолах та домотканих штанах.

Школу в Селіску відкрили відразу після війни. Класна кімната знаходилась у хаті Матюк Насті на хуторі Матюки. Учителем працювала східнячка Оксана Петрівна Колесник. Через деякий час школою стала хата Клямара Мирона, який у той час працював лісником. Класи були комбіновані. Навчала в ній дітей селісчан Вишкварок Олена Ісаївна. А в 1960 році навчання було перенесено в хату Клямара Степана Павловича. В одній кімнатці жила Олена Ісаївна, у великій стояли парти, а ще в одній кімнаті тіснилася родина із 8 душ самого господаря.

Уже в середині 60-х років держава знайшла кошти, щоб звести щитовий будиночок, куди й було перенесено шкільні меблі та необхідне обладнання. Улітку 2011 року це приміщення було реконструйовано і набуло більш сучасного вигляду, вигляду навчального закладу села.

Перший магазин у селі було відкрито в невеличкій хатині Деміха Миколая, де завмагом довгий час працював його син Яким. Пізніше його було перенесено в хату Клямара Пилипа Павловича, у якій знаходився і медпункт.

І лише в 70-х роках побудували спеціальне приміщення під сільський магазин та медпункт. Незмінним лікарем була Латич Ольга Миколаївна.

У Селіску була бригада колгоспу ім. Леніна, центр якого знаходився у с. Зарудчі, а точніше - на місці колишнього маєтку пані Тушевської. Очолював цей колгосп у 60-х роках Ігнатюк Григорій, а після його смерті у 1966 році – Яценко Тетяна Григорівна, родом з Чернігівщини. Під час її керівництва господарство стало одним із передових у районі. Колгоспну бригаду в с. Селісок очолювали Клямар Пилип Павлович та Кундік Петро Григорович.

А таке «чудо», як кіно, ніс у маси в 60-х роках, тобто працював кіномеханіком, Савчук Павло Архипович.

Електричне світло прийшло в с. Селісок у 1966 році, а першим телевізором обзавівся Оласюк Іван Єлісейович, до речі, він першим придбав і фабричної роботи гардероб, що було неймовірною сенсацією того часу.

Першу цегляну хату побудував у селі Шукалович Василь Кирилович. А коли розпочав працювати із 1969 року силікатний завод, зведений біля Паравонової гори, то цегляне будівництво витіснило дерев'яне.

Усі оселі в селі Селісок у післявоєнний період зводилися виключно з дерева, а однією з найбільших хат, де в основному молодь проводила танці (в селі казали – музики), була хата баби Моріканки. У ній нині живе Клявзунік Яків Васильович. Прізвисько одержала бабуся за те, що її батько поїхав у далеку Америку і там зумів заробити грошей, щоб побудувати розкішну за тогочасними мірками оселю.

Розвагами молоді в той час були вечорниці, де дівчата або пряли льон, або вишивали та ще інколи хтось з господарів запрошував «мняти сукно» (брали участь у цьому процесі як хлопці, так і дівчата). Виткане вовняне полотно було нещільним (світилося наскрізь), а щоб воно стало суцільним, його качали ногами у широкому дерев'яному кориті та періодично поливали гарячою водою. Після такої обробки полотно покращувало свій зовнішній вигляд. Таким коритом володів у селі Левковець Адам, якого прозивали Караїм. Хотілось уточнити, що Караїми – це один з народів Кавказу, яких литовські князі Ольгерд та Вітовт взяли на охорону своїх державних рубежів. Їхніми послугами користувався й князь Любарт при охороні свого замку в м. Луцьк, тому там і досі існує Караїмська вулиця. Окремі родини караїмів служили в панів Чарнецьких, тобто в Любешові.

Довгий час с. Селісок залишалось без дороги із твердим покриттям. Частково цю проблему було знято, коли проклали шосейну дорогу до с. Бучин. Після побудови дороги до с. Пожіг 1986 р. село Селісок одержало певні транспортні зручності.

Весь пісок, яким відсипано полотно дороги від села Селісок до села Пожіг, було взято із Дупачівської гори, з вершини якої відкривалася напрочуд казкова панорама на заплаву р. Стохід і в ясний погожий день було добре видно не лише смт Любешів і с. Заріку, але й такі села, як

Березна Воля, Судче, Пожіг. Ліс закривав лиш села Проходи, Підкормілля, Люб'язь, Хоцунь та Бучин.

У сніжні зими ця гора ставала місцем паломництва дїтлахів із лижами не тільки з села Селісок, але й Пожога і Березної Волі.

Доля не виявилася прихильною не тільки до цієї гори, але й лісів, боліт, полів. Ліси винищені, вирізані, болота осушені, але так і не доведені до ладу, можуть у недалекому майбутньому бути втраченими. Поля отруєні та спалені пестицидами й гербіцидами.

Зник і хутір Кабруки та обійстя діда Петра Матюка, що біля плеса р. Бис-триця. Якщо десь і жила казка, то вона могла жити тільки на подвір'ї цього діда. Найменша хатина тулилася однією стіною до південної сторони піщаної коси, а другою повернулася до верболозів та вільшняків. Окрасою обійстя були старезні липи, під час цвітіння яких духмяний запах вабив бджіл зі всієї округи. За два десятки метрів від хатини розкинулося казкове плесо р. Бистриці, де водились не тільки кілограмові щуки, але такої ж ваги лини та в'язи. У травневі дні тут практично не замовкало птаство, прославляючи самого Творця та радуючи серце і душу сотням і сотням паломників, які перед святом весняного Миколая торували шлях до чудотворної Бучинської ікони Божої матері.

Давно немає ні діда Петра, ні його привітної хати. Немає ні колодязя, ні замріяного журавля над ним. Зрізана одна з лип, чагарником заросло саме подвір'я. Повільно вмирає загадкове, із чистою водою плесо, задушене водяним осотом, під яким, вибиваючись з останніх сил, ледве-ледве несе свої води р. Бистриця, набравши їх у знемагаючого Стохода, щоб хоч якось зміцнити стомлений плін грайливої та дужої Прип'яті.

Настане час, і ми всі скинемо пелену з очей і побачимо світ в інших вимірах і в інших барвах. Інакше для чого ми прийшли в нього?

Тому для всіх, кому долею було суджено народитися і стати Людиною в Селіску, піти в широкий світ, хочеться доземно вклонитися, адже всі вони назавжди зберегли в своєму серці і тихий шепіт трав в долинах р. Стохід, і ніжність та прохолоду його вод, загадковість та мрійливість, чарівність та казковість лісів і перелісків, смак стиглих чорниць і материнськими руками випеченого хліба, і силу вод, у яких скупані і випосені були.

Поліщук Валентин

ПРИЇХАЛИ. І ПРИРОСЛИ ДО ПОЛІСЬКОГО КРАЮ

Військова хвиля сорок четвертого забрала з собою чоловіків, молодих хлопців з нашого поліського краю. Жити стало ще гірше, аніж при окупації. Тоді селяни утримували свої сім'ї, годували п'ятитисячну армію «народних месників» - партизан «легендарного Федорова», які безцеремонно й жорстоко, наче бандити, грабували населення поліської глибинки, куди заховалися від німців. Годували селяни й загони УПА, своїх захисників. Щоправда, німці сюди потикалися рідко. Ніхто під час окупації не помер від голоду, ніхто не бачив і голодуючих. Люди працювали, а тодішня влада не могла забрати те, що вони виробили. Але от осиротіли хліборобські двори і на другий рік після «победи», про яку кажуть: «Німці не перемогли, а втопили у кров радянських людей». У наш далекий чудовий край почали приїжджати голодні, нещасні, обірвані люди з незнайомих нам країв: із Сходу, Півдня, центральних областей України, калузькі, курські, воронезькі з Росії. Просили хліба, пропонували себе для роботи в господарстві. І їм давали, хто що міг. Мені, тоді малому хлопцеві, доводилось чути, що хтось лежить «брезклий», тобто опухлий. А щоб хтось помер – ні, видно, люди рятували.

Ми тоді жили на Залізницьких, Харалузьких хуторах. Так співпало, що якраз тоді в неозорій Сибір вивозили кращих господарів. А їхні хати-пустки заселяли приїжджі. Так з'явилися у нас сім'ї Бикових, Козерацьких, Клімчуків та інших. У маленькому селі Жадківка кілька сімей прийняли до себе приїжджих і в тому числі мої родичі – двоюрідних брат діда Юхима Павло Геньгало, жінка, по-вуличному «Купчиха». У дочерив східнячку Ольгу Микита Кошарівський, який жив з дітьми й онуками. Дало село притулок жінці-інваліду, що прибула з донькою Вірою, Івану, по-вуличному «переселенець» та іншим. Отак «бандери» заповнювали східняками села, а не криниці, як це вбила в мізки багатьом компропаганда, чому ще й далі вірять отруєні нею. Тож розповісти те, що було, що бачив, що чув, вважаю своїм обов'язком, хай знає молоде покоління, бо забути – то ярмо для нащадків.

На той час, як на лихо, припав витвір запалених комуняцьких мізків – колгоспне рабство. До того ж, усе це супроводжувалось відвертим пограбуванням селян. Добротні будівлі розбирали

для якихось інших потреб. З клуні діда, наприклад, зробили клуб. Податками обкладали непідйомними, коні, корови – у колгосп. Садиби навкруг оборювали (колгоспний кордон), залишали не більше 25 соток. Грабунки почалися. У нас покрали гуси, а на Великдень, коли старший брат пішов святити паску, прийшли якісь оружні бандити, маму під страхом розстрілу заохали під ліжку, забрали одержу, швейну машинку «Зінгер», будильник. Друга банда забрала корову. Стали й ми голодувати, як і деякі інші. Пам'ятаю, як Фаня Купріянова просила мене: «Дай хоч рисочку хліба, аби душу закропить». Немовлятам замотують сухар у шматочку і дають ссати замість сиски. Комуниіти ж не можуть без голоду, от його і сюди принесли. А тут ще й град знищив посіви.

Мати у відчаї написала батькові, який десь у Сибірі був у трудармії: помираємо з голоду. Не відаю, яким чином, але невдовзі він повернувся, худий, з хворою ногою. Але ж господар. Поволі ми спиналися на ноги. Придбали корівку, гуси. Батько збудував сибірську баньку, де мились і хуторяни. А знаючи, чим пахне колгосп, змайстрував жорна, бо роботу вітряка влада припинила. У Залізниці був млин, але комуниіти посадили мельника в каземат, призначили на його місце якогось одорукого (ніби фронтовик) росіянина-п'яничку, який у тому ділі ніц не розбирався, млин зупинився, то привозили того мельника. Та все повторювалось, і млин прикрили. Власне, й молоти не було чого, зерно в селян позабирали.

Тож нас і сусідів виручали жорна, ступа, де можна змолоти щось, стовкти. Щоб молоти, я ставав на стільчик, аби крутити камінь, а товкачем так натовкся, що руки попухли. Варили баланду, рецепт якої привіз батько з Сибіру, крупник – каша на воді, приправлена ложечкою олії, пили «каву» з варених буряків, приправлену шматком хліба, мололи сушені жолуді. Жили майже так само, як приїжджі, які zostалися жити в селі. Отой Борис Клімчук, коли ми йшли до школи в блаженських дірявих перкальових штанах, міг по дорозі зірвати головку капусти і згризти.

Найгірше було багатодітним вдовам фронтовиків, які опинилися сам-на-сам з бідною, беззахисними. Діти ходили красти солому, буряки, колоски. Коли ж Дробатюк розповів голові сільради, ледацюзі, п'яниці, той накинув око на вдову Криковець з чотирма дітьми. Старшому Павліку було 16 літ. Та жінка прогнала нахабу. То він дізнався, що у хаті є колоски, прибув з «понятими». Колоски знайшли на печі, де їх сушили. Павлік взяв вину на себе, бо ж могли забрати матір. Суд дав йому десять років, шість він відсидів.

Активно ліквідовували хутори. Робили це нахабно. До хати вдови (здається, Недешкевич), у якої син інвалід, автомобілем під'їхала ватага п'яних комсомольців. Розкрили хату, розвалили комин і з піснями поїхали. Так «переселялись» й інші хутори. Макара Куха з хутора Каноритопи ще неповнолітнім погнали на фронт, там його важко поранило. Повернувся інвалідом. Та вдома не застав нікого. Батька з сім'єю вивезли в Сибір.

Влада боялась, бо хутори були, перш за все, базами для УПА. Наш сусід Славко Семків теж був там. До приїжджих повстанці ставились добре. Галина Коваленко із Старої Глуші, яка влаштувалась у школі, розповідала, що до неї одного вечора навідалися «хлопці з лісу». Поспілкувались, поцікавились, чим харчується. Вона показала кілька картоплин. Наступної ночі їй принесли харчів. Але серед них була й агентура НКВС. На хуторі мешкав уже згадуваний Андрій. Його батько та брат після фронту дослужували у війську, тож були поза підозрою. Повстанці попросили матір зробити у клуні криївку для чотирьох пораниених. Вона дозволила, їх привезли. Однак їм ставало гірше і хлопці змушені були звернутися до жінки-східнячки, людини із сусіднього села. Криївки їй не показали, допомогу вона надала в хаті. На другий день з нею прибули енкаведисти. Шукали, шукали, але схованки не знайшли. Долі її я не знаю, але за таке її могли хлопці стратити. Вона ж за «фальшиву» інформацію одержала лише ляпас від енкаведиста.

Тут принагідно хотів би спростувати звичне для червоної ідеології звинувачення УПА у співпраці з німцями. Зараз відкриваються документи, що спростовують цю брехню. І от випадок, який практично стверджує це. У Корці під час окупації дві дівчини мали любовні стосунки з двома окупантами. Це Марія з роду Димуніків, навіть родичка мами, друга – Параска – з роду Дорошів. З цього роду мій двоюрідний брат Іван та його дядько були в УПА. Моя тітка казала, що до того дівчат підштовхнули нестатки. Повстанці попередили їх. Та це не допомогло. І село здригнулось від трагедії. Марію піймали зразу. Параска втекла, сховалась у льох. Але туди кинули гранату. Жорстоко? Так. Але те, що масово робили з мільйонами людей сталінські кати і в мирний час, блідне перед справедливим вироком за зраду під час війни.

З багатьма людьми із таких прибульців, які стали земляками, мені довелось розмовляти. Майже всі вони пережили страшні 32-33 роки, вже дорослими чи дітьми. І коли почався повоенний голодомор, то боялися, що й він буде таким. І був би, коли б не Західна Україна. Тому

й масово подалися сюди. Проте вони не хотіли розповідати тоді про страшне минуле, бо при СРСР за це можна було поплатитись. А перший раз я почув про той голод від уродженця Харківщини, який служив на підводному атомному човні, який у свій час проплив під водою навкруг Землі. Згадував він про те з страхом. Їсти не було чого. Поїли собак, котів, щурів. А щоб ніхто не вирвався з тої колективної «домовини», солдати оточили село.

От і покійна наша сусідка з с. Орловщина Новомосковського району Дніпропетровщини Олександра Титівна Кух носила ту таємницю 76 літ і розповіла аж на 86-му році. «Буксири» забирали все, до останньої крихти. Якось мати виміняла трохи борошна і спекла коржики. А тут і ті бандити. Шукають – нічого. А комсомолка: «Іщіте, есть у ніх хлеб!» Батька забрали в катівню, він там і помер. Знов прийшли з щупами. Хотіли забрати корову. То мати, лагідна, добра за характером жінка, стала на захист своїх шістьох дітей. Зачинилась у хліві з вилами і сказала, що, хто поткнеться, - заколе. Двері були міцні, то не виламали.

Анастасія Марківна Корець з с. Заньки Ніжинського району, що на Чернігівщині, залишила спогади своєму правнуку Антону Коростову на папері. Їх страшно читати. Більшість хат у селі пустували. Як вічний знак тої біди – шрам на лобі, який залишився від удару залізним щупом «культармійця». У хаті знайшли, мабуть, пуд зерна, і той грабіжник сказав їй, 8-річній, занести на підводу. Їй не вистачило сил, і він ударив дитину, розсік чоло. Мертвих і живих скидали у глибоку яму з водою.

Зоставила жінка і спогад про повоєнний голодомор. Він почався з того, що в кожную хату принесли наряд на податки, які не з чого було платити. А з села не виїдеш, нема ні паспорта, ні довідки. Бачте, на породистих кнурів, бугаїв вони були, а от на людей – ні. То люди тікали, їхали на Західну Україну, де можна було врятуватись. Їхали на дахах вагонів. Владі, мабуть, не вистачало міліції чи військ, щоб стягувати людей. То додумались он до чого. Ставили обабіч залізничної колії стовпи, а поперек прикріпляли дошку чи товсту жердину трішки вище даху вагона. Цей «шлагбаум» і змітав тих, хто їхав зверху. Он який бузувірський винахід. Із тих, хто виїхав з села тоді, додому не повернувся ніхто. Чи то загинули, чи вже не захотіли повертатись у те пекло, де вижити майже було неможливо.

Біля Анастасії Михайлівни жили батько, син і невістка. Сина за щось забрали й забили до смерті. Батько та невістка голодували, тож чоловік пішов за колосками. Наглядач піймав. Що там був за самосуд – невідомо. Тільки «злодій» ледь прийшов додому. Зліг і невдовзі помер. Влада просто шаленіла. У село призначили з району уповноваженого Войтюка. До нього відправляли всіх непокірних, які, мабуть, згадають його і на тім світі. Тож люди вирішили самі винести йому вирок і виконати його. А їхав він з Ніжина до с. Вертіївка поїздом, а далі піша дорога йшла лісом. Група чоловіків підстерегла його там, де він і знайшов свій кінець.

Дізналось НКВС, що Анастасія Корець побувала в Німеччині, і почало викликати на допити. Якось натрапила на доброго слідчого, молодого чоловіка. Той порадив їй тікати з села. А куди тікати? Не в голодні ж краї. Так і опинилась у поліській глибинці – у с. Хоцунь Любешівського району. Чудова природа, хороші люди. Там і зустріла свою долю – Михайла. Одружились. Він теж був у Німеччині остарбайтером, працював у бауера, який мав його мов за рідного. При незалежній Україні сусіди бауера (він на той час помер) розшукали Михайла, запросили в гості, а коли той приїхав, обдарували дарунками. Подружжя остарбайтерів жило в селі скромно, тихо, бо при СРСР пильні служби могли їм пригадати минуле.

Микола Павленко, який прибув із Житомирщини, був протилежної вдачі. У сім'ї з п'яти дітей ріс веселим, допитливим. Пережив страшний 33-й. Додумався ховати вузлики із зерном від червоних грабіжників під скибами зраного трактором поля. Хоч там і крали миші, все ж щось залишалося. А коли активісти забирали і постіль, і одягу, порадив матері затіяти «великі прання». Мати замочила все, здаричі приїхали, побачили і поїхали. (Про цікавий винахід свого діда Березняка розповідав мені знайомий полковник медслужби з Вінничини. Ним він врятував сім'ю. Заховав зерно у стрісі. А звідти бузинову трубку провів у піч. При потребі затичку відкривали і зерно сипалось).

Але незабаром матір взяли в катівню. Звідти повернулась побитою і через тиждень померла. Тепер все лягло на плечі Миколи. Він мав гарний голос, музичний слух. Почав у поїздах співати пісні, за це люди щось давали. Тим рятувались найменші братики, сестрички. А ночував і в собачих будках для конвойних псів, які тоді були в поїздах. Коли купив гітару, справи пішли краще. Одного разу його арештували та приставили охоронця з автоматом, то й тут виручив гумор: гордився, що він найдорожча на землі людина, мов вождь. «Якщо на мене нападе американський шпигун, - каже до вартового, - то ви ж будете мене захищати, у вас же зброя. А

через мене тоді може виникнути війна між державами і навіть світова...» Вдалося йому закінчити якісь медичні курси, став медиком.

Попри все, пройшов по життю з піснею, гумором та гітарою, з ними з'явився у с. Седлище. Його сусід, якому нині за сотню років, згадує, як новий фельдшер шокував селян. У перший же вечір вони почули під гітару «Ні корови, ні свині, тільки Сталін на стіні. Ще й показує рукою, куди їхати за мукою». Але обійшлося, ніхто не заклав. Прижився в селі, одружився, збудував хату, двох дочок виростив з дружиною, онуків, правнуків діждався. А за все довге життя не випив ні грама спиртного, не викурив жодної цигарки.

Марія Іванівна Балабан у 1946 році приїхала на Любешівщину з Шевченкових Моринців. Пережила жахіття голодомору -33. Їсти не було що, влада побила всі жорна. Якось вижила. А після війни, де поліг її батько, знов назривав голод. Тяжко працювала в колгоспі за ніщо, постійно хотілось їсти. Сусідський хлопчина Деркач взяв молодшу сестричку, пішов до скирти, щоб узяти соломи, зігріти в лютий мороз хату. Замість соломи приніс за плечима замерзлу сестричку... Поїхала мати на Волинь. Тут голоду не було. Написала про це братам. Старший приїхав, заробив зерна, повіз додому. Ледь уник смерті від гаків бандитів, які закидали їх на дахи вагонів. Знайшла у нас свого судженого – Спиридона Антончика, з яким виховала двоє дітей. От лиш рано овдовіла. Тішитись онуками, правнуками.

Багато людей у нашому райцентрі знають Валентину Фотіївну Блощинську кваліфіковану старшу медсестру райлікарні. Приїхала сюди з Київщини. Пережила теж два голодомори. Тоді, у тридцять третьому, чотирирічна Валя ходила з великою кишенею на грудях, куди люди щось кидали, добувала м'ясо дохлих коней, їла зелень. А коли почався новий голодомор, поїхала на Любешівщину, у с. Цир. Тут були добрі, привітні люди. І ніхто з «бульбашів», як назвали повстанців, не чіпав її, хоч вони тут господарювали. Оксана, ще одна східнячка, їхала сюди з острахом. Казали: «Тут в колодязь тебе кинуть». Уже при незалежній Україні сказала мені: «Зустріла таких добрих бандерівців-волинян, яких не зустрічала ніде...»

Часто тим живим, хто пережив страшні голодомори, бажають сто літ життя. А я побажав би вічності. Щоб вони розповідали молодим поколінням, що може зробити червона і нинішня московська орда, коли ми не єдині, коли одурманені совєцьким чи чадом «руського міра», коли слабка країна, а ми сподіваємось на когось.

Струк Ірина

АНАЛІЗ ПОХОДЖЕННЯ ДЕЯКИХ ТОПОНІМІВ ЛЮБЕШІВСЬКОГО РАЙОНУ

Чи замислювались ви коли-небудь над географічними назвами, такими красивими, а іноді незрозумілими або навіть смішними? Кожна географічна назва не буває випадковою, вона має свою історію, у ній віддзеркалюється культура народу, природа країни, люди, які тут жили та залишили по собі добрий слід. Одні назви відомі з давніх часів і збереглися до сьогодні, інші ж зникли в історії, але залишилися в народних легендах та переказах. Географічні назви народжуються, живуть, змінюючись за формою та змістом, але часто залишаються в ужитку навіть тоді, коли зникають цілі народи.

Топоніміка – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання та вимову, а також природні та соціальні умови минулого, за яких дані назви виникли. Про що можна дізнатися, досліджуючи топоніми? Насамперед про багатство людської душі, велич праці, про конкретних діячів, історичні події, про заняття земляків, флору та фауну свого краю, зв'язки з іншими народами. Географічні назви України пройшли складний шлях розвитку та утворення. Вони чи не найдавніші пам'ятки, створені людиною. Усе, що відбувалося на землі, знайшло свій відбиток у розсипах імен на географічній карті.

Коли ж з'явилися перші відомості про землі, поселення, людей, промисли, які відображені в географічних назвах та характерні для Волинського Полісся, для території сучасної Любешівщини?

Згідно з легендами, давним-давно, у сиву-сиву древність, до нашого поліського краю, який простягався аж до Пінська, намагався добратися грецький історик Геродот (жив десь у межах -0-424 рр. до н.е.). Достовірно невідомо, чи вдалося це йому, чи ні. Однак батько історії залишив такий запис: «Земля їх будинів, будників (так колись називали поліщуків) поросла густими лісами, і в найбільшому з них є величезне озеро, оточене трясовинами й очеретами, а в цьому озері ловлять видр, бобрів та інших звірів...» Ці слова вважаються першою писемною згадкою про

Полісся, де «будники» виготовляли поташ (порошкоподібну речовину, що мала властивості луку та використовувалась як добриво, а також у миловарінні і т.д.), займалися смоловарінням. Геродот твердив, що вони чарівники.

Німецький мандрівник Х ст. Дітмар, перебуваючи на Прип'яті, згадує про «море, повне злих духів».

Арабський письменник Аль-Масуді (20-50 рр. Х століття) у своїх описах слов'ян згадує русів, волинян, вказує на їх зв'язки з Іспанією, Римом, Візантією тощо.

У 1805 році, виступаючи на засіданні Варшавського товариства друзів наук, польський геолог Станіслав Сташіц прямо сказав: «Ціла та країна - нова земля, що недавно вийшла з-під води...» Він же згодом написав, що на Поліссі знаходили уламки великих кораблів.

Дослідник природи Полісся Г.І.Танфільєв розповідав про те, як «невеликий пароплав, що курсував від Пінська до Любешова, на початку серпня 1894 року вільно пропливав по затоплених болотах, і його капітан не знав навіть, де русло ріки. Так під час великих поведей плавали і раніше; зрозуміло, що кораблі могли опинитися в цупких обіймах боліт».

На кораблі, подекують, колись прибув на Полісся і знаменитий римський поет Овідій Назон, вигнаний Цезарем з Риму.

Визначний учений, професор з Вільно Е. Ейхвальд уперше спробував науково узагальнити набуті знання про походження Полісся, але потрапив у полон легенди. У 1838 році він заявив, що на місці Полісся ще в історичний час існувало море, добре відоме Геродотові: «Меогайське озеро, описуване Геродотом, - це, мовляв, не Азовське море, а Поліське. Його сліди - озера Погост, Люб'язь, Вигоновське, Князь (нині Червоне) та інші.» Поступово ця легенда переросла в наукову гіпотезу. Навіть В.В.Докучаєв писав: «Ми нічого не маємо проти припущення Ейхвальда, що в Поліссі ще в історичні часи існувало величезне озеро, згодом воно могло обміліти, розділитись на окремі озера і відкриті болота...»

Волинь - древня земля, невід'ємна частина України. Ряд істориків вважають, що її назва походить від міста «Велиня», про яке згадують давні літописи. Знаходилося місто Велинь більш як за 20 кілометрів на захід від нинішнього Володимира-Волинського. Від назви міста походить і назва краю та племені, що його населяло. Згадує народ "валінана" арабський мандрівник Аль-Масуді, що жив у Х столітті. Волинянами-дулібами називали племена, які проживали у верхівцях Західного Бугу, Прип'яті.

Першу писемну згадку про волинян в історичних джерелах давньої України-Руси знаходимо в найдавнішому літописі «Повісті минулих літ», де вказується місце проживання тодішніх волинських племен: «...бужани сиділи по Бугу, а потім же волиняни». І далі: «Дуліби тоді жили по Бугу, де нині волиняни...»

Згідно з даними наукових досліджень, назва Полісся походить як від народного трактування кореня «ліс», так і від більш давнього балтського кореня «*ralios*», що означав «затоплені луки» («*pelkētos pievos*»). А саме ліси і болота є типовими ландшафтами краю в минулому. Різні сказання ходять про виникнення поселень на території Любешівського району. Деякі із них пов'язуються з іменами засновників населених пунктів, силами природи, поклонінням тому чи іншому тотему.

Про Любешів, наприклад, люди пригадують таке сказання (воно записане наприкінці 80-х років минулого століття від 104-річного жителя села Воля Любешівська Кирила Ільковича Корха і подане у книзі П.Бушика «Ми від роду - українці: краєзнавчі нариси з історії Любешівського району»): «...І жив у краях трудно доступних шляхтич Верлі з дружиною і дочкою Ядвігою. І любила Ядвіга лови на звіра прудкононого, часто в нетрях лісових пропадала. І приставив старий Верлі до неї Любаша - молодого, мужнього, і гарного з лиця мисливця. І покохала Ядвіга Любаша. І чинили супротив тій любові вітець та матухно Любави, альбо вельми хтіли її замуж оддати за князя пинського Сопегу. І не послухала дівойка родителів своїх, і оддала своє серце Любашу. І накарвав розсерджений Верлі молодих, і наказав вислати їх у краї болотисті та лісисті - диким звірам на поталу. І не пропали молоді люди, а трудами своїми обжили лівий берег тихоплинної ріки з многими ходами, а слава про добрих панів кликала у ці місця нових поселенців. І назвали люде теє село Любашевим». У княжу добу край був малолюдним, але життя в ньому не згасало. Поступово він цивілізується київськими князями, пізніше – галицько-волинськими, литовськими. Саме в литовських документах, а точніше у 500-томній метриці Литовській знаходимо за 1484 рік першу писемну згадку про Любешів. На археологічній карті Волині В. Антоновича 1899 р знаходимо назву Любашево.

Рисунок 1. Фрагмент археологічної карти Волині В. Антоновича 1899 р.

Після Люблінської унії 1569 року землі краю переходять під владу поляків. Наприкінці XVII століття Любешів і навколишні поселення належали князеві Яну Дольському, що мав свою резиденцію в с. Дольськ. Ян Дольський змінює назву Любешова на Новий Дольськ (на австрійській карті 1910 року ми зустрічаємо подвійну назву Любешів-Новий Дольськ).

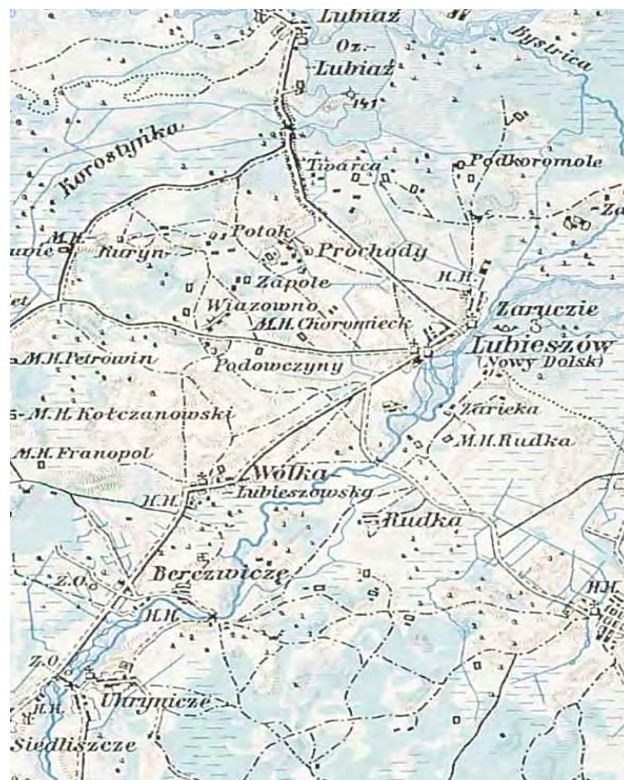

Рисунок 2. Фрагмент австрійської карти 1910 р.

У назвах сіл Любешівського району відображене як імена власників тих чи інших населених пунктів, так і особливості зайнятості їх жителів. Так, на думку багатьох дослідників, свою назву село Мукошин від імені чи прізвища його жителя Мукаша. В основі назви села Щитинь лежить ім'я засновника цього поселення Щита, Щитка або ж Щитковця. Угриничі пов'язані з іменем Угрин. Воно зафіксоване в одній із пам'яток ще в 1115 року. За переказами

старожиливі, власником поселення Угриничі був пан Угрин, який з часом посприям, переселивши свого сина на другий бік річки Стохід, заснуванню села Седлище. Ще за однією з версій село Седлище отримало свою назву завдяки майстрам, які виготовляли гарні, добротні сідла. Можливо, саме слово «сідло» трансформувалося згодом в назву «Седлище». В офіційних документах Російської імперії село називалося «Седліща».

Цікаві легенди та версії побутують щодо назви села Судче. За однією із них у давнину на цій території було засновано суд, що відав злочинами навколишніх населених пунктів. Тому і стали називати поселення «Судилище» або просто «Судче». Згідно ще з однією версією, перші поселенці, щоб захиститись від диких звірів, будували своє житло на сучках дерев. От і стали називати поселення «Судче», тобто «те, що на сучках».

Інформація про ремесла населення краю зашифрована у власній назві села Бучин: місцеві рибалки для вилову риби використовували плетені коші «Бучи». Назва села Погулянка пов'язана з виразом «гуляюча земля», тобто земля, яка не була в обробітку або відпочивала під паром протягом року. Принаймні, таке значення «відпочиваючої землі» зафіксоване в документах XV - XVI століть.

Є в Любешівському районі невелике село Лобна, оточене лісами. Як вважають деякі дослідники, назва села походить від географічного терміну «лоб», що означає «підвищене і випукле місце». Підтвердженням цієї версії є напис назви села на Спеціальній карті Європейської Росії 1866 року видавництва - «Лобное».

Старожили села Шлапань стверджують, що назва їх села пішла від "взуття", яке носили місцеві жителі. Воно було видовбане з дерев'яних колодок і називалося "шлапаки".

Первісна назва Ветел звучала як Віотли. Слово ж «віотли» означає «вітки», «гілки», ймовірно, вербові, лика, з яких могли служити добрим матеріалом для виготовлення взуття, інших речей.

Краєзнавець М.М.Ковальчук із села Березичі, аналізуючи спогади та перекази старожиливі, вважає, що назву населеному пункту дав перший поселенець Берчич, який із сім'єю жив в урочищі Мачулище, біля якого незабаром було засновано панський майонток. Село ж від початку і до XVII століття так і називалося Берчище (Берчичі), згодом Березвичі, а сьогодні Березичі. Хоча окремі дослідники схиляються до думки, що назва села вказує на загальний характер місцевого рослинного ландшафту.

Цікаве пояснення походження назви села Люб'язь знаходимо в нарисах «Ми від роду - українці» П.Г. Бушика. Ось кілька з них. Не замерзає в найбільші морози озеро було і залишається постійним місцем осідку лебедів; двоє закоханих Люба і Язь побралися всупереч волі батьків і навіки пов'язали свою любов, як річка та озеро. Перша гіпотеза досить сумнівна хоча і гарна, оскільки корінь слова «лебідь» далекий від кореня назви. У другій гіпотезі в іменах закоханих збережено корінь давньослов'янського слова «люб'язь», що означає любов, і, без сумніву, обираючи його місцем свого проживання, слов'янські поселенці не могли не полюбити цього чарівного озера, пов'язаного з річкою Прип'ять.

Волинські топоніми несуть у собі інформацію про розвиток землеробства, ремесел та промислів регіону, що прослідковується в назвах села Залізниця та хутору Кузеньки. Перша письмова згадка про село Залізниця за різними даними датується 1650 або 1699 роком. Назва села та хутора пов'язана з тим, що на прилеглих територіях вівся видобуток залізної руди.

Не можна упустити назви поселень, які мають складову частину «воля», - Любешівська Воля, Березна Воля. У пам'ятках XV-XVI ст. ця назва стосувалась нових поселенців, які тимчасово звільнялися від феодалських повинностей та податків. На той час це були сільські кутки і нові вулиці. На кінець XVI ст. в цю назву вкладався інший зміст. Він означав «поселення на новому місці, жителі якого звільнялися від податків». Як правило, села і кутки з такими назвами мали не таку довгу біографію, як більшість їх сусідів. Дуже часто Волі, яким від 130 до 150 років, називають колоніями. Причина цьому, як свідчать документи, - переселення в наші краї з Польщі чехів, німців, євреїв, які заснували з 1830 по 1860 рік на території Волині 139 колоній. Утворення нових поселень проходило до I світової війни. Для прикладу, саме таку історію має село Нові Березичі, яке найчастіше і називають Колонія. У свій час це село мало й іншу назву - Березко і лише у 80-х роках минулого століття було перейменоване у Нові Березичі.

Географічне середовище має значний вплив на утворення власних назв не лише населених пунктів, але й природних об'єктів, як от річки, озера, болота.

Територією Любешівського району протікають річки Прип'ять, Стохід, Сліпа Турія, Коростинка. Власні назви водних об'єктів відносять до гідронімів, утворення яких розкриває природу та характер річок та озер краю.

Прип'ять (давньоруське Припеть, Препеть, пізніше - Припять, Прип'ять). Щодо походження назви існує ряд гіпотез. Одні її виводять від давньоіндійського «падати, лити», інші від індоєвропейського - «швидко рухатися».

Стохід (Струмись, давня назва вживалася ще й у ХІХ ст.) - права притока Прип'яті. Назва річки розповідає про те, що вона складається з великої кількості рукавів, між якими лежать численні острови. Старі та нові русла, зважаючи, несуть води в Прип'ять, вони сходяться та розходяться, вливаються одне в одне, утворюють великі плеса, з'являються та губляться в хащах. «Ріка, що має сто ходів».

Заслугове на увагу річка Сліпа Турія на північному заході від села Мала Глуша. Вона майже ніде не згадується, свій початок бере в Чарчинських болотах, місцями ширина русла досягає 20 метрів. А потім через кілька кілометрів зникає, так і не зумівши дістатися до Прип'яті. Сліпа Турія залишається водяним апендиксом на рівнинних болотах.

Коростинка - одна з найменших річок району. Точне походження назви не досліджено, але співзвучне з кельтським скупний, бідний, що відповідає розмірам річки.

Особливою прикрасою природи району є озера. Люб'язь - найбільше озеро району, через яке протікає річка Прип'ять. Назва озера, як уже згадувалося, співзвучне з давньослов'янським «люб'язь», любов, захоплення, бо це прекрасне озеро зачаровує з першого погляду.

Озеро Біле знаходиться за 2 кілометри від села Невір. Отримало назву за чисту прозору воду, пісок на берегах озера теж білого кольору.

Мабуть, багато хто з поціновувачів незайманої природи чув вислів: «Побувати на Любешівщині і не відвідати Шині - все одно, що побувати в Римі й не побачити Ватикан». У південно-західній частині району поміж Камінь-Каширським і Володимирецьким районами, «примостилося» мальовниче озеро Шині (офіційна назва - Червища). Озеро Шині має свої легенди, свої таємниці. Проходять роки, правда переплітається з домислами, а хвилі озера й далі тихо шепочуть про свої таємниці: «Ши...ши.. ши.. ні».

Будь-яка географічна назва (ойконім, оронім, гідронім тощо) зберігає в собі певний зміст, відображає географічне середовище та суспільно-історичні фактори. Багато таємниць несуть у собі географічні назви нашого краю, беззмістовних топонімів немає, є топоніми не досліджені. Місцеві назви – джерело, яке допомагає вивчати рідну історію, береже пам'ять про різні події та людей, які тут жили.

Список джерел та літератури

1. Бущик П.Г. Ми від роду-українці: краєзнавчі нариси з історії Любешівського району./П.Г. Бущик.- Луцьк: «Вісник і К», 2004. -334 с.
2. Бишевич П.К. та ін. Любешівщина: з глибини століть –у майбуття. /П.К. Бишевич. - Луцьк «Надстир'я», 2004
3. Василюк Л.Л. Використання топоніміки в географічних дослідженнях / Україна та глобальні процеси: географічний вимір: Зб. наук. праць. В 3 т. - Київ-Луцьк: Ред.-вид. відд. “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. - Т.1. - С.391-394.
4. Василюк Л.Л. Топоніми Волині як джерело фізико-географічних досліджень: Наукове видання. - Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2000. - 32 с.
5. Історія міст і сіл України. Волинська область. В 26-ти т. / Тронько П.Г., Бажан М.П., Білодід І.К. та ін. – К., 1967. – 1027 с.
6. Кихтюк В. В. Деякі аспекти топоніміки Волинського Полісся / Валентина Кихтюк // Минуле і сучасне Волині й Полісся : Край на межі тисячоліть : матеріали Х наук. іст.-краєзн. конф., яка відбулася у Старому Чарторийську, Маневичах, Четвертні та Нововолинську в 2000-2002 р. - Луцьк, 2002. - С. 198-199.
7. Шульгач В. На топонімічній карті Волині/ В.Шульгач.-С.119-121/ культура слова [Текст]: збірник. Вип.53-54/ Відп. Ред.: С.Єрмоленко.-К.: Довіра, 2000.-156 с.
8. Янко М. Т. Топонімічний словник України : Словник-довідник / Микола Янко ; Міжнар. фонд "Відродження", Програма "Трансформація гуманіт. освіти в Україні". - К. : Знання, 1998. - 428,[2] с. - Бібліогр.: с.403-429
9. Вікіпедія [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Топонімія>

РОЗДІЛ VII. ІСТОРИОГРАФІЯ, БІБЛІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, РЕЦЕНЗІЇ

Бондаренко Геннадій

З ІСТОРІЇ КРАЄЗНАВСТВА ЛЮБЕШІВЩИНИ

З'їзди і Пленуми Національної спілки краєзнавців України постійно підкреслюють роль краєзнавства і краєзнавчої освіти у патріотичному вихованні нації. Кожна обласна організація НСКУ намагається створити свою систему роботи, відповідно до потреб і можливостей, зокрема ВООНСКУ створила разом з ВІППО і ВДУ у 1995 році проєкт факультативного курсу «волинезнавство» і представила ряд тем, які можуть бути використаними у краєзнавчому освітньому просторі залежно від можливостей власної пошукової і дослідницької роботи.

В історії Любешівського району є багато цікавих сторінок, які варто вивчати і пам'ятати. М. Кучинко і Г. Охіменко розповідають про археологічні знахідки, що засвідчують давність стоянок і поселень на цій території, які передували появі сучасних населених пунктів [1]. Ці поліські землі знаходилися у складі різних держав, що накладало свій відбиток на життя людей. Але вони зберегли свої традиції, звичаї, побутову культуру. Литва, Польща, Білорусь залишили тут свої сліди перебування, хоча пам'яток збереглося не так багато.

У 1994 році був створений музей у Любешові, який сьогодні варто знову відтворити, використавши матеріали і напрями вказані цією краєзнавчою конференцією

О. Бренчук, Г. Будько, П. Бущик, В. Тинчук – відомі краєзнавці Любешівщини створили кілька публікацій про свій район і його населені пункти, представили окремі історичні постаті. Авторський колектив написав книгу про Любешівщину [2], яка вийшла у 1996 р. У 2004 році П. К. Бишевич, І. С. Журавлюк і П. А. Клубук видали також колективну книгу про історію краю [3]. Бренчук – статті про села Бірки і Березичі та інші [4], П. Бущик – краєзначі нариси з історії Любешівського району [5], у 2018 р. хроніку [6], а у 2019 році презентував книгу про 1500 любешівців, які внесли свій вклад у Перемогу над нацизмом у 1945 році [7].

Заслуговує на увагу книга П. Кравчука про рекорди Волині, яка витримала кілька видань, автор також опублікував і ряд статей з історії району [8], зокрема про таємниці храму в науковому збірнику № 66-67 «Минуле і сучасне Волині та Полісся» [9].

У селі Лобна тривалий час працював музей партизанської слави, яким опікувався О. Бренчук і який вимагає сьогодні реконструкції. На жаль у районі не відбулося жодної краєзнавчої конференції «Минуле і сучасне Волині та Полісся», хоча краєзнавці району брали участь в інших конференціях, у тому числі й у всеукраїнських і міжнародних.

Краєзнавчий потенціал є у районі. Важливо, що з'являються нові краєзнавці, про що свідчить ця конференція. Вони заявляють про себе своїми пошуковими роботами і публікаціями.

Список джерел та літератури

1. Кучинко М., Охріменко Г. Археологічні пам'ятки Волині. – Луцьк, 1995. – 168 с.
2. Любешівщина (Історико-краєзнавчий нарис). – Луцьк : Б.в., 1996. – 151 с.
3. Бишевич П. К., Журавлюк І. С., Клубук П. А. Любешівщина: з глибини століть до майбуття. Історико-краєзнавчі нариси. – Луцьк : Надстир'я, 2004. – 228 с.
4. Бренчук О. Позаду – чотири століття // Нове життя. – 1998. – 4 лютого (про першу згадку сіл Бірки і Березичі Любешівського р-ну); Бренчук О.І. Історичне краєзнавство в сільській школі / Сьома Всеукраїнська наукова конференція «Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність». Матеріали пленарного та секційного засідань. Ч.1. – К., 1995. – С. 83-84; Бренчук О. Селу не позаздриш // Віче. – 1999. – № 3. – С. 93-94.
5. Бущик П. Г. Ми від роду – українці: Краєзнавчі нариси з історії Любешівського району. – Луцьк : Вісник і К°, 2004. – 334 с.
6. Бущик Петро. Хроніка Любешівська. – Луцьк : Вежа-Друк, 2018. – 260 с.
7. Бущик Петро. Вистояли і перемогли. Книга пам'яті. Луцьк : Надстир'я, 2019. – 484 с.
8. Кравчук П. Рекорди Волині 1993. – Любешівська районна друкарня, 1994. – 64 с.
9. Кравчук П. Книга рекордів природи. – Луцьк : ПрАТ «Волинська обласна друкарня», 2011. – 336 с.
10. Кравчук П. Таємниці храму // Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині. Науковий збірник. Випуск 66-67. Матеріали 66-67-ої Всеукраїнської наукової історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 30-річчю з часу створення Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України / Редкол. Г. Бондаренко та ін. – Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2019. – С. 153-155.

РЕЦЕНЗІЯ НА КНИГУ ПЕТРА БУЩИКА

«Вистояли і перемогли. Книга пам'яті» (Луцьк : Надстир'я, 2019. – 484 с., іл.).

Науково-популярні історико-краєзнавчі нариси Петра Бущика містять спогади учасників і свідків подій минулої другої світової війни. Це розповідь про наших земляків, які віддавали на вівтар Перемоги своє життя.

Книга ілюстрована, насичена фактичним матеріалом про початок війни, її наслідки для Волині й України. Зокрема, йдеться про людські втрати за даними таємного статистичного збірника ЦСУ України.

Окремий розділ книги присвячено підпільно-партизанському руху в Україні, його ролі у Великій Перемозі. На основі архівних і краєзнавчих матеріалів показано Волинь як край партизанський. Автор подає спогади легендарних командирів, партизанів і підпільників – М. С. Корчева – комісара Рівненського з'єднання партизанських загонів, керівників з'єднань народних месників О. Ф. Федорова, В. М. Дружиніна, А. П. Бринського та ін.

Зворушливими є описи про боротьбу юних українських патріотів проти німецько-фашистських загарбників.

Петро Бущик як краєзнавець розповідає про земляків, які принесли свободу народам Європи, про Золотих Зірок – Героїв Радянського Союзу і Героїв України І. Поліщука, О. Ткачка, Е. Гриневича, А. Ковальчука.

Окремий розділ книги автор присвятив власним спогадам про незабутні зустрічі з ветеранами війни та їх розповідям про ці грізні роки. Завершується книга добіркою матеріалів «Іх життя забрала війна» (за сторінками Книги пам'яті. Волинська область), світлин із сімейних архівів.

Книга Петра Бущика є цікавим історико-краєзнавчим доробком на основі фактичного та ілюстративного матеріалу про події Другої світової війни й може бути використана школярами, студентами, вчителями, викладачами та дослідниками історії рідного краю.

Поліщук Валентин

ЧИ Ж СПРАВДІ «ВИСТОЯЛИ І ПЕРЕМОГЛИ»?

Рецензія на книгу Петра Бущика «Вистояли і перемогли. Книга пам'яті» (Луцьк : Надстир'я, 2019. – 484 с., іл.).

Взявши до рук книгу Петра Бущика «Вистояли і перемогли», я як кровний нащадок десятків жертв комуністичного режиму, його жертва (принаймні, каторжне дитинство, голодомор 1946-1947 років пережив), не можу не взятися за перо. Так як побачив у цій книзі багато неправди. І за ці свої слова, за кожен написану мною літеру готовий нести відповідальність.

Я готовий стати на коліна перед прахом кожного бійця радянської армії, перед справжнім учасником бойових дій. Адже шість синів рідної сестри нашого діда Юхима Мотрони червоний окупант погнав на фронт класти голови за Сталіна. Троє поклали... Мати шістьох фронтовиків робила все можливе, аби їй віддали тіло повішеного на корецькому стадіоні вже по війні «бандита» - її небожа, а нашого троюрідного брата Михайла, батько якого Макар теж загинув на війні. Не віддали. Вночі на стадіоні був вогонь... І це – лише один приклад, а таких можу назвати ще з добрий десяток.

Але я ніколи не стану на коліна, навіть голову не схилю перед жодним партизаном Любешівщини. Оскільки не відшукав на території нашого району ані одної могили вбитого ними німця, ні однієї, не приведи Боже, могили партизана. Жодного бою теж. Навіть тоді, коли німці розстрілювали в Пословських лісах дружин, діток «месників», які при наближенні фашистів залишили на поталу все і чкурнули в лісові нетрі. Прізвищ свідомо не називаю, але за написане відповідаю.

Тепер же про так звану велику перемогу. Не кожен знає, що коли б не загибель у Другій світовій 500 тисяч американських вояків, коли б не їхні «студебекери» під «Катюші», коли б не тисячі американських літаків, не боби і галети, коли б не англійські вояки, флот, обмотки, шинелі для радянської армії, то й перемоги не було би. Та й чи була то перемога? Чи вистояли б? Мабуть, зброєю не перемогли би. Бо ж німця топили у солдатській, народній крові. Статистики кажуть: за вбитого одного німця клали голови сім червоноармійців. А ще ж гинули й мирні люди. Ось яка перемога...

Та повернімося до книги. Чомусь не згадуються у ній чорні сотні, котрі чи не в кожному звільненому населеному пункті «замітали» все чоловіче населення, яке на ворожі укріплення гнали «заградзагони». Мабуть, забрати землю, худобу, реманент, хату, взяти себе, свою родину в Сибір просив Герасим Кух, син якого Макар воював, повернувся з фронту інвалідом. До речі, Макар вписаний у книгу, а родина, що «загубилася» в сибірських просторах, ні. А таких були тисячі, як і тисячі інвалідів війни, котрі стали жебраками й були знищені за одну ніч.

Як уже писав вище, я не знайшов ніде фактів про бої, загиблих на території Любешівщини в результаті запеклих боїв німців чи партизанів. Лишень відомо, що ногу від німецьких куль втратив партизан із Малої Глуші Михайло Денисюк. Але сталося це не в «запеклому бою», з гранатою в руках, як пишеться в книзі, а коли рятував своє життя. Загін ім. Орджонікідзе, в якому служив Михайло Денисюк, базувався у районі села Пожіг на хуторі Заболоття, в бік села Хоцунь. Як добиралися «месники» до Ковельської залізниці, як «підривали» поїзди, сказати не берусь. Зазначу лише, що перед тією фатальною ніччю партизани повкладалися спати у хутірських хатах, не виставивши навіть варти. В одній із хат разом із односельчанином Павлючиком спав і Михайло. Ось у ту ніч якась особа (нібито Плевако) привела на хутір німців, котрі, зайнявши вигідні позиції, встановили кулемет, а чи й два. Запалали хати, почалася стрілянина. Досвідченіші «месники» втекли через вікна. Павлючик, а за ним і Денисюк кинулися в двері. Тоді кулеметна черга і скосила Михайла. Вже потім партизани, а їх в загоні було до 150, знайшли пораненого Денисюка, доставили до Нобеля, Сарн, а тоді аж до Саратова, де йому й ампутували ногу. Та і ще у книзі є неправда, що стосується цієї сім'ї. Зокрема, пишеться, що, коли партизан Михайло повернувся додому, то «його застала сумна звістка». Бо ж батька разом із якимось Малієвським «вбили оунівці». У той же час цього батька - Миколу – я знав як бригадира колгоспу ім. Кірова (с. Мала Глуша). І насправді він відійшов у вічність аж у 1994 році!

Підемо далі. Можливо, я десь і не додивився, але у книзі, де опубліковано імена більше шести тисяч жертв (а це поляки, євреї, українці), не знайшов жодної жертви червоних «месників». А насправді ж серед них були старі, жінки, парафіяни храму с. Бихів, дітки, вбиті у Великому Курені, Лахвичях, Лобні та ін. Натомість черговими жертвами у книзі будуть жертви фашистів і їхніх поплічників – поліції. Але я відповідально заявляю, що німецької поліції на Любешівщині не було. Адже хлопці, які пішли служити у поліцію, котрою командував уродженець с. Сваловичі Дмитро Веримейчик, як тільки отримали зброю, всім постерунком, забравши майно, коней, пішли в «столицю» УПА – с. Деревок. Саме в цьому селі автор книги віднайшов чергову жертву «фашистів і поліції» - Миколу Юхимовича Мандзика, якого насправді закатували партизани. Аналогічно як і 17 його односельців на свято Іллі в 1943 році. Про цю трагедію, її жорстокість уже неодноразово писали різні ЗМІ. А ось жоден із карателів покарання не поніс, навпаки, багато хто з них став начальником, отримував почесні, нагороди... Натомість про цю трагічну сторінку в історії Деревка у книзі, на сторінці 425, написано, що «побутовий конфлікт між партизанами села Пнівне і оунівцями Деревка переріс у різню, в якій загинули 19 деревківців». То що ж, виходить, «народні месники» мали «спільний побут» із деревківськими «різунами», «братовбивцями», «душогубами»? Та й хіба можна назвати це жахіття різнею, коли ще є свідки, котрі добре пам'ятають, як партизани знущалися з ні в чому не винних мирних людей (аж ніяк не оунівців), відрізали вуха, виколували очі, заганяли під нігті голки, на живих розпалювали багаття? Інакше, як цинізмом, я назвати це не можу. А тим більше те, що деяких із закатованих 2 серпня 1943 року у Деревку в книзі «Вистояли і перемогли» приписано до переліку тих, що нібито були в різні строки убиті фашистами, поліцією та оунівцями. Хоча 2 серпня мирних мешканців Деревка розстрілював загін ім. Суворова, що базувався в районі с. Березичі, яким командував пнівненець Силантій Пархомчук, були у ньому й деревчани.

Своєрідною кульмінацією книги «Вистояли і перемогли», як на мене, можна назвати поміщену в ній світлину повоєнних радянських часів, на якій увіковічені месники загону ім. Ванди Василевської та загону ім. Костюшко, які брали участь у спаленні Лахвич. У книзі ж пишеться, що Лахвичі 19 грудня 1943 року розстрілювала «група поляків». А насправді це здійснили аж три загони партизан. Вони спалили село та вбили близько сімдесяти мирних жителів. До речі, цей їхній злочин зафіксований у документах – звітах (витяги у мене є). Наприклад, є звіт №77 командування партизанського загону ім. Т. Костюшка Пінської бригади про бій з українськими націоналістами у с. Лахвичі, де йдеться: «Удар на националистический пост в с. Лахвичи» і далі: «Ночью с 18 на 19.12.43 г. совместно с группой автоматчиков, назначенных с партизанского отряда (слово не разборливе - авт.) в уличном бою убито до 40 человек националистов и до 30 человек было жертв мирного населения. Взята одна трофейная винтовка. Командир отряда Клим.

Начальник штаба Караваяв». Багато писати про ту трагічну сторінку історії не буду, адже свого часу вже описував її на сторінках газети. Перекоаний лишень, що світлини, в тому числі і загону ім. Ванди Василевської, який брав участь у розстрілі лахвичан, зокрема й батька, діда двох педагогів Івана Васильовича і Галини Іванівни Мельників – це знущання над прахом усіх жертв кривавого ленінсько-сталінського режиму, сіль на душевні рани нащадків його жертв. До речі, вищезгаданий Василь Мельник чомусь не вписаний у цю історичну книгу, хоча був закатований того страшного грудневого дня, як і троє діток, вбитих разом із сім'ями у страшну ніч. Зазначу й те, що на цій вищезгаданій світлині є любешівець Станіслав Курганович. Можливо, він і був у тому загоні ім. Ванди Василевської. Але особисто я перекоаний: така людина, якою був Станіслав Степанович, у кривавій акції участь брати не могла.

Ці всі коротко описані приклади – лишень краплина неправди, яку я знайшов у книзі, яку хочуть роздавати у навчальні заклади, на якій планують вчити дітей. А тому перекоаний: цього не можна допустити, нинішнє покоління має знати істину, аби ніколи не відбулося повернення окупанта на наші землі. Бо ж якщо, не приведи Господи це станеться, я перекоаний: знищаться всі могили справжніх борців за Україну, пам'ятники Небесній Сотні, загиним в АТО, знищиться сама Україна. Таке ми проходили при перших і других «советах». Третій бачимо нині на Донбасі. А вони ж рвуться на всю Україну. Про це повинні пам'ятати всі. На завершення зазначу, що є у мене правда і про так зване «спалення» близько 200 поляків у хаті Бутмана в Любешові, які вписані в книгу як жертви «бульбашів». Хоча насправді були жертвами бомбардувань польських біженців сталінськими «соколами» на Косій дорозі між селами Деревок і Пнівне у вересні 1939 року.

Олешко Петро

КРАЄЗНАВЧА ОСВІТА У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ

Краєзнавча освіта у системі підготовки вчителя у Волинській області має сталі та давні традиції. Вона системно здійснюється на усіх рівнях організації роботи з формування особистості педагога, ключовими рисами якого є глибокі громадянські переконання, вміння і готовність до ведення власних наукових досліджень з історії рідного краю та залучення до пошукової діяльності учнівської та студентської молоді, використання музейної педагогіки в освітньому процесі та виховання патріотичних почуттів, активної громадянської позиції молодих людей тощо.

Історіографічний аналіз краєзнавчих досліджень, кількість та якість яких значно зросла в регіоні з 80-х років ХХ століття, дає можливість зробити висновки щодо виокремлення та активної розробки волинськими краєзнавцями з початку 2000-х років педагогічного краєзнавства [8]. Новий етап наукового пошуку відкрила традиційна Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція «Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині», проведена до 25-річчя Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців у 2014 році [9]. Розвитку цього напрямку досліджень сприяє наукова діяльність Володимир-Волинського педагогічного коледжу ім. А. Ю. Кримського. Викладачами коледжу проведено науково-практичні конференції «Розвиток школи і освіти на Волині» (до 100-річчя Володимир-Волинської української школи ім. Т. Г. Шевченка) (2016 р.), «Педагогічне краєзнавство Волині» (з нагоди 80 річчя з дня заснування Володимир-Волинського педагогічного коледжу ім. А. Ю. Кримського) та «Сучасна освіта та наука Волині» (2018 р.) [11; 13; 15]. Досвід їх організації, широке долучення до участі відомих краєзнавців Волині та України забезпечили набуття статусу Всеукраїнської з міжнародною участю наступній науково-практичній конференції «Володимир-Волинський педагогічний коледж ім. А. Ю. Кримського: минувшина, сучасність, майбуття» (2019 р.) [3]. З кожним роком збільшувалась кількість студентів коледжу, які представляли на засіданнях секцій свої краєзнавчі проекти. Зокрема, в матеріалах останньої конференції надруковано 28 найменувань різнопланових студентських досліджень. Участь студентів коледжу в організації та проведенні краєзнавчих конференцій стає однією із сходинок підготовки нового покоління дослідників історії волинського краю.

Розмаїття форм діяльності студентського суспільно-політичного клубу «Всесвіт» Луцького педагогічного коледжу, яку курує викладач А. Кравець, забезпечує всебічну підготовку майбутніх вчителів початкової школи до організації краєзнавчої роботи у закладах освіти області [5]. Студенти та викладачі коледжу беруть активну участь у розвитку різних напрямів краєзнавства.

Зі створенням у 2014 році науково-дослідної лабораторії волинезнавства у Волинському інституті післядипломної педагогічної освіти (ВППО) активізувались різні напрями краєзнавчих досліджень, які ведуть науково-педагогічні працівники інституту та педагоги області. Зокрема, підготовкою до видання колективної монографії з історії становлення та розвитку післядипломної педагогічної освіти в області завершився спільний науковий проєкт ВППО та десяти міських та районних методичних кабінетів (знаходиться у процесі видання).

Особливе місце в розвитку краєзнавчого пошуку науковців та педагогів краю займає науково-методичний вісник «Педагогічний пошук», який видається у ВППО з 1994 року. Багато років поспіль наповнення матеріалами рубрики «Краєзнавство», започаткованій у 1998 році, забезпечує професор Г. В. Бондаренко, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України. В часописі друкуються теоретичні матеріали на допомогу вчителю, конспекти уроків, сценарії виховних заходів [1; 2; 4; 6; 7; 12; 14], матеріали науково-практичних конференцій та волинезнавчих історико-педагогічних читань. Зокрема, в числі третьому (2019 рік) надруковано виступи учасників традиційних Косачівських читань «Освіта і виховання в родині Косачів: талановита матір талановитих дітей», які пройшли в червні 2019 року [10]. В червні 2020 року відбулись V Косачівські читання, які пройшли в онлайн форматі (у зв'язку з карантинном). У роботі читань взяло участь понад сто педагогів. Матеріали читань будуть оприлюднені в електронному збірнику на сайті Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти (ВППО).

Результативність краєзнавчого пошуку педагогічних працівників області демонструє обласна виставка дидактичних і методичних матеріалів «Творчі сходинки педагогів Волині». Щороку розширюється краєзнавча тематика робіт педагогів різних фахів, представлених на ній.

До участі у ювілейній XXV обласній виставці, яка експонувалась з 10 квітня по 15 травня 2020 року, районними і міськими методичними кабінетами, об'єднаними територіальними громадами, навчальними закладами обласного підпорядкування було заявлено 979 робіт, з них допущено 810 робіт за номінаціями: мова та література (українська мова та література, англійська мова, зарубіжна література, мова національних меншин, французька мова, німецька мова, іспанська мова); мистецтво (мистецтво, музичне мистецтво, образотворче мистецтво); дошкільна освіта; виховна робота; позашкільна освіта; практична психологія і соціальна робота; шкільна бібліотека.

Рішенням журі було відзначено дипломами I, II і III ступенів педагогічних працівників та авторські колективи 324 робіт. Серед них 12,3% методичних посібників, рекомендацій та розробок, авторських програм спецкурсів, курсів за вибором, факультативів і гурткових занять, електронних навчальних посібників краєзнавчого спрямування. Це, зокрема, «Долучення вихованців до народної творчості в умовах позашкільного освітнього середовища» (Горщар Н. П., керівник гуртка Будинку дитячої та юнацької творчості Любешівської селищної ради); «СЛАВА ГЕРОЯМ! Збірник сценаріїв конкурсу «Ватра» (представлення творчо-мистецького звіту рою) у Всеукраїнській дитячо-юнацькій військово-патріотичній грі «Сокіл» («Джура») (Іщик А. М., заступник директора з виховної роботи загальноосвітньої школи I–III ступенів № 1 імені Героя України Андрія Снітка смт Маневичі); «Мандрівка Луцьком» (Колядюк Ю. А., вихователь закладу дошкільної освіти № 25 Луцької міської ради); «Батьківщина понад усе» (Нінічук З. А., заступник директора з виховної роботи НВК «ЗОШ I–III ступеня № 1-гімназія ім. Героя Радянського Союзу В. Газіна» смт Ратне); «Шкільний музей – осередок формування національної свідомості та самосвідомості учнів, вчителів та батьків» (Свереда Б. А., завідувач народного етнографічного музею «Світлиця» комунального закладу «Луцький навчально-виховний комплекс «Гімназія №14 імені Василя Сухомлинського» Луцької міської ради Волинської області»); «Виховання патріота України засобами козацької педагогіки» (Ящук В. Я., заступник директора з виховної роботи загальноосвітньої школи I–III ступеня с. Садів Луцького району) та ін.

Усі відзначені матеріали презентуються у електронному форматі на сайті ВППО, що забезпечує вільний доступ до передового педагогічного досвіду, дає можливість використання напрацювань при підготовці і проведенні занять та професійного зростання педагогів.

В освітньому процесі усіх форм підвищення кваліфікації передбачено заняття з краєзнавчої тематики. Зокрема, участь вчителів математики в різних науково-методичних заходах, спрямованих на осмислення життєвого шляху та науково-педагогічної діяльності академіка М. П. Кравчука, розширює діапазон форм і методів роботи з учнями щодо ознайомлення їх з величчю особистості нашого земляка та науковими досягненнями видатного вченого.

Науково-педагогічні працівники інституту здійснюють наукове керівництво та консультування дослідно-експериментальної діяльності закладів освіти, зокрема, комунального закладу «Луцька загальноосвітня школа I–III ступенів № 19 Луцької міської ради Волинської області» з теми «Національне виховання особистості в умовах полікультурного середовища» (2017–2022 роки); комунального закладу «Луцька загальноосвітня школа I–II ступенів № 11–колегіум Луцької міської ради» з теми «Формування національної свідомості учнів шляхом інтеграції мистецьких дисциплін» (2017–2022 роки).

Майбутні краєзнавці виховуються в закладах освіти області сподвижниками краєзнавчого руху, педагогами різних фахів, які разом зі своїми учнями беруть активну участь у різних формах краєзнавчої діяльності.

Сприяння створенню особливого освітнього середовища, значна роль в структурі якого належить функціонуванню шкільних музеїв (історії села, історії школи, солом'яного мистецтва), директором комунального опорного закладу «Купичівський ліцей» Турійського району О. О. Гончаруком, дозволяє педагогічному колективу успішно використовувати музейну педагогіку в національно-патріотичному вихованні учнівської молоді.

Лауреат обласної освітянської премії імені Лесі Українки 2019 року Н. О. Титаренко, учитель української мови та літератури, історії опорного закладу «Загальноосвітня школа I–III ступенів с. Прилісне» Маневичького району проводить краєзнавчі експедиції, спрямовані на усвідомлення учнями історичної спадщини, осмислення ними свого місця і ролі в збереженні історії рідного краю; заходи народно-обрядової тематики «Хліб наш насущний», «Поховально-поминальні обряди мого краю», «Свята Покрівонько, покрий мою голівоньку», «Із батьківської криниці»; вчить юних дослідників працювати в архівах, які часто відвідує з вихованцями. Навички досліджувати, аналізувати, порівнювати діти отримують під час роботи над міні-проектами та в

науково-пошуковій діяльності. Результати краєзнавчого пошуку учнів представляються на обласних та всеукраїнських, міжнародних науково-практичних конференціях, конкурсах учнівської творчості, конкурсах-захистах науково-дослідних робіт МАН тощо. Зокрема, лише у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (м. Володимир-Волинський, 28 листопада 2019 року) надруковано шість матеріалів учнів Наталії Олександрівни [3, с. 385–387; 396–398; 404–408; 413–415; 493–495].

Досвід Н. О. Титаренко з формування духовності особистості на зразках історичного минулого вивчено, узагальнено та занесено до картотеки Комунальної установи «Волинська обласна МАН».

Перспективи роботи ВІППО з підготовки педагогів до організації краєзнавчої освіти та краєзнавчого пошуку, громадянського виховання учнівської та студентської молоді в:

- подальшій співпраці з Волинською обласною організацією Національної спілки краєзнавців України та її осередками в містах та районах області, активному залученні педагогів та школярів до наукових та науково-методичних краєзнавчих заходів, що проводяться ВІППО спільно ВООНСК України;

- актуалізації діяльності науково-дослідної лабораторії волинезнавства з подальшого запровадження факультативу з волинезнавства в закладах освіти області, підготовки педагогічних кадрів до його викладання, науково-методичного забезпечення;

- забезпеченні науково-методичний супроводу діяльності шкільних музеїв (історії населених пунктів, закладів освіти, відомих культурних, освітніх, історичних діячів краю);

- вивченні, узагальненні та розповсюдженні досвіду кращих вчителів-краєзнавців тощо.

-

Список джерел та літератури

1. Барабаш Ю. Г., Позінкевич Р. О. З історії трудової підготовки учнів сільських шкіл Волині. *Педагогічний пошук*. 2018. № 2(98). С. 76–78.

2. Василенко Н. В., Муляр О. П. Сторінками історії рідного краю. *Педагогічний пошук*. 2018. № 2(98). С. 61–65.

3. Володимир-Волинський педагогічний коледж ім. А. Ю. Кримського: минушина, сучасність, майбуття: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю освітнього закладу (28 листоп. 2019 р. м. Володимир-Волинський) / упоряд., голов. ред. Б. С. Жулковський. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 532 с.

4. Дем'янюк О. Й. Волинська губернія в Українській революції: доба Гетьманату (Українська Держава). *Педагогічний пошук*. 2019. № 1(101). С. 18–23.

5. Кравець А. Студентський суспільно-політичний клуб «Всесвіт» Луцького педагогічного коледжу. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині*. Наук. зб. Вип. 52. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Силук. Луцьк, 2014. С. 75–77.

6. Мочкін С. А., Мочкіна Л. І. Волинянин Іван Овксентійович Денисюк – видатний діяч освіти і науки України. *Педагогічний пошук*. 2018. № 3(99). С. 24–27.

7. Мочкіна Л. І., Дуда Т. А. Радянська західних областей України. *Педагогічний пошук*. 2018. № 1(97). С. 53–56.

8. Олешко П. С. Історія освіти Волині у сучасних дослідженнях волинських краєзнавців. *Педагогічне краєзнавство Волині: Матеріали наук.-практ. конф. (29 березня 2018 року) / упоряд. О. О. Юринець, Б. С. Шахраюк*. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. С. 14–18.

9. Олешко П., Романчук Г. Краєзнавство в освітньому просторі Волині. *Минуле і сучасне Волині та Полісся. Розвиток краєзнавства і краєзнавчої освіти на Волині*. Наук. зб. Вип. 52. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Силук. Луцьк, 2014. С. 94–100.

10. *Педагогічний пошук*. 2019. № 3 (103). С. 53–80.

11. *Педагогічне краєзнавство Волині: матеріали наук.-практ. конф. (29 березня 2018 року) / упоряд. О. О. Юринець, Б. С. Шахраюк*. Володимир-Волинський: ВВПК, 2018. 256 с.

12. Прохор І. Л. Герої не вмирають. *Педагогічний пошук*. 2018. № 2(98). С. 72–75.

13. Розвиток школи і освіти на Волині: матеріали наук.-практ. конф. (24 березня 2016 року) / упоряд. О. О. Юринець, Б. С. Шахраюк. Володимир-Волинський: ВВПК, 2016. 272 с.

14. Сколець Р. О. Ми – активні громадяни: Сценарій виховного заходу для учнів 9–10 класів. *Педагогічний пошук*. 2018. № 3(99). С. 59–64.

15. Сучасна освіта та наука Волині. Зб. матеріалів наук.-практ. конф. 22 листоп. 2018 року. Луцьк – Володимир-Волинський, 2018. 569 с.

**ВОЛИНЬ: ЗНАХІДКИ АРТЕФАКТІВ СКІФСЬКОГО ПЕРІОДУ
РАННЬОЗАЛІЗНОГО ВІКУ**

Очевидним є факт, що під час дослідження прадавнього минулого Волинської області в більшості наукових та краєзнавчих видань переважно «білою плямою» залишаються розділи щодо скіфського періоду ранньозалізного віку, тобто VII – III ст. до н.е. [10,89]. Більш значними є публікації етнографічного змісту, у яких на Західному Поліссі, зокрема, і на Любешівщині, дослідники ототожнюють досі існуючі місцями повір'я про вовка із реліктами культових обрядів Геродотових неврів [8,145]. Проте в цій проблемі значно вагомішими є матеріальні знахідки цього відрізка історії. Адже цей період ранньозалізного віку також мав би залишити якісь конкретні «сліди» з артефактів на території нашого краю. Проте з різних причин археологічних пам'яток лежницької, милоградської та й кельтської культур, які хронологічно співпадають із згаданими вище століттями, на території власне нашого краю виявлено небагато. Дещо ширше, зокрема, у Володимир – Волинському та Луцькому районах, досліджена поморсько – кльошова культура, яка існувала тут у IV – II ст. до н.е., тобто вже на початку сарматського періоду. І все ж переконливих артефактів тієї доби, зокрема, численних виробів з металу, в цих регіонах Волині також не було знайдено [10,77].

Це все дало підставу в ряді наукових досліджень з археології підкреслювати, що «судячи з відсутності специфічних скіфських раритетів, Волинь не перебувала під прямим впливом скіфської культури» [8,87]. В окремих з них навіть межі Волинської локальної групи пам'яток скіфського часу визначаються лише прикордонням Львівської та Рівненської областей [4,156]. При цьому основною мотивацією такого висновку було те, що на Волині зустрічаються лише знахідки «архаїчного» ліпного посуду та відсутні інші належні раритети тієї доби, зокрема, антична кераміка. Згідно переконань окремих науковців, на відміну від племен сусідніх регіонів, на території нашого краю у VII – III ст. до н.е. ще не проявлялося майнове розшарування та «стійко зберігалася родова община» [4,178]. У певних наукових виданнях навіть триває дискусія щодо правомірності виділення території історичної Волині як локального варіанту впливу скіфської культури [7,17]. Разом з тим, є підстави не погодитись з окремими висновками, так як окремі матеріальні скіфські «сліди» тут все ж виявлені були.

Варто наголосити, що таких випадкових знахідок фахівцям відомо кілька. Зокрема, в наукових виданнях згадуються виявлені «кинджал – акінак» біля м. Дубно та «срібні ритони» наприкінці XIX ст. біля с. Дуліби Гошанського району на Рівненщині [14,288]. З краєзнавчих публікацій відомо про навершя до жезла та шпилька з спіральним навершям, ймовірно, скіфського або ж кельтського типу, знайдені у 2008-2020 роках біля Луцька. Серед нумізматичних знахідок знаними є кілька античних монет - драхм, карбованих 356 р. до н.е. в добу правління батька О. Македонського Філіпа II, виявлених в 1930-х роках теж на Волині - біля смт. Горчин Луцького та с. Литовеж Іваничівського районів [19,30]. Водночас кількість знайдених в сьогоденні поодиноких наконечників стріл скіфсько – сарматського типу на території області нараховується десятками, є вони в місцевих приватних колекціях (додаток 1). Відомо також, що більше двадцяти їх зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею [20]. Але зважаючи на дискусійний характер цієї теми, в якості доказової бази взяті лише три місцеві знахідки: навершя скіпетра, однотипні наконечники стріл та шпилька, так як вони були виявлені за останні десятиліття.

Для початку варто охарактеризувати таку унікальну знахідку, як ймовірно навершя жезла, яке зараз зберігається у приватного колекціонера з м. Луцька.

Важливо, також, що стаття про цей раритет вже пройшла через краєзнавчу апробацію ще десятиліття тому. Як зазначалося вище, в 2008 році неподалік від с. Рованці Луцького району випадково була знайдена зооморфна фігурка з бронзи (додаток 2). Вона являє собою пустотілу голову фантастичної тварини, відлитої з бронзи, висота 36 мм та вагою 105 грамів. Широко роззявлена паща тварини передана за допомогою двох відкопаних губ довжиною 20 мм. У пащі тварини помітні дещо деформовані кілька пар гострих зубів та отвір діаметром 3 мм, призначення якого не з'ясоване. Між верхньою губою та маківкою голови розташовані широко розкриті «очі» істоти, які окреслені по периметру бороздками. По центру «очей» крапкою ледь виділені зіниці. Трохи нижче розміщений короткий, але широкий ніс довжиною 20 мм, а в середній частині голови, справа та зліва, видні ромбовидні зображення, що ймовірно, відтворюють вуха цієї невідомої тварини. Вся поверхня цієї фігурки покрита бороздками листоподібного вигляду, що,

ймовірно, відтворюють волосся і робить її схожою на голову лева. Основа голівки має вигляд короткої «шиї», що опирається на частково деформовану округлу платформу шириною 20 мм. У центрі цієї платформи та на маківці голови є отвори різного розміру, які, вірогідно призначалися для закріплення голівки на древко з дерева або металу. Тобто, це є можлива верхня частина навершя на жезл або посох, що, як відомо, в різні історичні часи химерно прикрашалися і символізували абсолютну владу, державну або ж релігійну. У цілому, згідно відомих наукових публікацій, ця голівка може належати до виробів у звіриному стилі скіфської або ж кельтської культур. Її найближчий по вигляду аналог зберігається у фондах Харківського історичного музею [13,148].

Щодо наконечників стріл, то так як вони виявлені за останнє десятиліття у досить значній кількості, то їх опису в цьому дослідженні приділена більш значна увага. Для більшої доказовості викладу тут за основу взяті дві різночасові, але однотипні знахідки з території історичної Волині. Вони були виявлені біля двох окремих населених пунктів, між якими віддаль становить біля 80 км. Один з них, в кількості 35 одиниць, знайдений у 2017 році біля с. Крупа Луцького району Волинської області та знаходиться в приватній збірці автора статті (додаток 2). Ще одна така знахідка, яка вмістила 32 наконечника, стосується вже території історичної Волині, села Жаврів Гошанського району Рівненської області (додаток 4). Щоправда цей скарб з наконечників був виявлений ще наприкінці XIX століття, але з різних причин не був широко відомим. Проте він все ж зберігся, зараз перебуває у фондах Національного музею історії України та в 2009 році був повторно досліджений і введений у науковий обіг для більш широкого загалу [7,14]. Під час дослідження наконечників з цих обох умовних скарбів, які назвемо «Крупівським» та Жаврівським», показовим є те, що основну їх частину в типологічному та хронологічному контексті можна вважати схожими. Саме цей фактор значно полегшив первинну ідентифікацію наконечників з с. Крупи.

Знайшли їх на підвищенні правого берега річки Стир на південний захід від с. Крупа Луцького району. Як було з'ясовано, ця ділянка землі була нещодавно передана в оренду місцевому фермеру, який почав застосовувати тут метод поглибленої оранки. На поверхні ріллі приватним пошуковцем спочатку було виявлено скупчення наконечників в кількості 29 штук, які автор статті й одержав від їх власника. Ще шість наконечників на цьому ж місці, на площі лише одного квадратного метра, було знайдено вже автором цього матеріалу під час додаткового дослідження описаної вище земельної ділянки. Можна вважати, що таке скупчення наконечників не було випадковим, вони первинно зберігалися разом, можливо, як складові набору стріл в гориті, але при оранці були розтягнені плугом.

Як відомо, скіфські воїни століттями користувалися майже виключно бронзовими наконечниками особливої форми, що стали ніби «візитною карткою» скіфів у їх часі та й у знахідках сьогодення [5,63]. Варто наголосити, що навіть первинне дослідження 35 наконечників, виявлених біля с. Крупи, засвідчує, що вони виготовлені з бронзи в тристоронній ливарній формі, мають трилопатеву або тригранну бойову голівку та втулку для насаджування на древко. Якщо аналізувати їх хронологію та форму згідно методології, застосованої у згаданому вище науковому дослідженні з наконечників скіфського типу з с. Жаврів на Рівненщині, то умовно «Крупівський» скарб можна розділити на чотири групи [7,15]. Зважаючи на специфіку дослідження та пошкодження на рівні основи в окремих наконечниках, то ця обставина не дає можливості для їх більш точної ідентифікації. Перша група – це наконечники з трикутною бойовою голівкою та внутрішньою втулкою, а кінці лопатей зрізано під прямим кутом на рівні основи. Таких у знахідці нараховується дев'ять одиниць, довжина їх від 18 до 24 мм, ширина лопатей в основі 0,7- 08 мм (додаток 3, рис.№1- 9) Якщо порівнювати всі наконечники з першої групи з відомими аналогами, зокрема, і описаними у науковому матеріалі про «Жаврівський» скарб, то їх можна датувати кінцем VI – серединою V століття до н.е. [7,15]. Схожі наконечники стріл в цей період одержали значне розповсюдження серед скіфських воїнів, так як були, ймовірно, більш ефективні ніж характерні для попереднього століття масивні дволопатеві [6,20]. Під час бою вони дозволяли влучати у ціль значно точніше, особливо, між металеві пластини захисник обладунків, що замість шкіряних почали поширюватися саме в цю історичну добу. Поштовхом для виготовлення таких наконечників могла стати відома скіфсько-персидська війна 512 р. до н.е. [5,147].

До другої групи можна віднести наконечники знову ж з трикутною бойовою голівкою та внутрішньою втулкою. Разом з тим цей тип навершя стріл характерний більш вузькою основою та краще загостреним вістряем. Показово, що в них кінці лопатей в напрямку до основи втулки дещо

заокруглені, тим самим наближаючи їх вигляд до сучасних куль. Таких наконечників у знахідці нараховувалося лише п'ять одиниць (додаток 3, рис. №10 – 14). Довжина чотирьох з них менша від попередніх, і складає 16 – 20 мм, а ширина лопатей біля основи 5 – 6 мм. Лише один має більший розмір – 25 мм на 7 мм. Зважаючи на ці характеристики, то такий їх тип, вірогідно, був перехідним на шляху постійного вдосконалення. Ймовірно, що така форма наконечників поліпшувала балістичні якості стріли і була лише пошуком більш ефективної боротьби із зростаючою міцністю захисних обладунків суперників. За хронологічними показниками ця група відповідає добі першої половини V ст. до н.е. [7,16]. Як відомо, це був період воєнного тиску скіфів на грецькі міста, ефективна оборона яких залежала не лише від споруджуваних мурів, але й міцних обладунків воїнів обох конфліктуючих сторін [5,156].

До третьої групи можна віднести схожі з попередніми наконечники з трикутною бойовою голівкою та внутрішньою втулкою. Але тут вже одна, або ж всі три лопаті дещо опущені нижче основи, утворюючи тим самим гострі виступи. Таких було знайдено найбільше – 14 одиниць, довжина одинадцяти з них 18 – 22 мм, ширина лопатей в основі 6 – 7 мм, діаметр втулки 4 – 5 мм (додаток 3, рис. №15 – 28). Ще три мають більшу довжину, вже 30 – 31 мм разом з гострим шипом, а ширина в основі 7 мм. Згідно аналогічних знахідок таких наконечників, то їх можна датувати серединою – другою половиною V ст. до н.е. [7,15]. Характерно, що довжина частини таких наконечників ще не значно більша за попередню групу, але вони знову ж вужчі. Якщо врахувати і наявність специфічних гострих виступів нижче їх основи, то все це є суттєвим доказом еволюції форми наконечників у зв'язку з посиленням якості захисних обладунків під час боїв з ворогом. Адже саме на кінець V ст. до н.е., як свідчать археологічні розкопки, припадає різке збільшення поховань важко озброєних воїнів – дружинників [5,74].

Досить показовою в контексті бойової еволюції є четверта група наконечників стріл, що виділяється перш за все «баштоподібною» трикутною бойовою голівкою та виступаючою на різну довжину втулкою. Верхня частина бойової голівки є тригранною, а лопаті частково виділені вертикальними борідками на половину висоти голівки. Довжина цих наконечників – від 21 до 29 мм, а ширина лопатей біля основи – 5 – 6 мм. Загальна кількість у виявленому скарбі тільки сім одиниць (додаток 3, рис. №29-35). Датування наконечників такого типу згідно аналогів, знайдених під час археологічних розкопок на Причорномор'ї, може бути ідентифіковане вже кінцем V – початком IV ст. до н.е. [7,15]. Знову ж порівняльні характеристики наконечників цієї групи з попередніми однозначно засвідчують про суттєве збільшення їх довжини та характерну ступінчасту форму. Є підстави вважати, що це були також технологічні пошуки скіфських майстрів, пов'язані з необхідності стрільби у супротивників, які були добре захищені обладунками. Про це переконливо засвідчують вертикальні незначні виступи на наконечниках, що йдуть від втулки до половини голівки, і, можливо, є суттєвим підсиленням пробивної здатності відносно неміцного бронзового вістря стріли. Ймовірно, це була чергова спроба подолати міць накладних бронзових пластини з шкіряною підкладкою з середини, що вимагало від стрільця з лука не лише пробити лати, але дістати тіло противника під нижнім шкіряним доповненням такого обладунку [5,78]. Саме з таким типом панцирів скіфські воїни могли зіткнутися під час відомих війн V – IV ст. до н.е. з досвідченими військами греків з Боспорського царства та Афінського союзу, і особливо з македонським військом.

Характерним показником досліджуваної збірки наконечників є також присутність на сімнадцяти з них невеликих бокових отворів, розміщених, як правило, в середній частині наконечника. Ця особливість добре помітна на додатках із зображеннями окремих наконечників. Отвори не наскрізні, а лише пронизують одну з бокових лопатей та втулку, при тому, що дрівко стріли при закріпленні до наконечника не перекривало його. При польоті така стріла проявляла характерний звук, близький до свисту. Відомо, що в традиції кочівників багатьох східних народів при стрільбі з лука широко застосовувалися наконечники з шумовим ефектом. Ймовірно, що саме скіфи були одними з перших, які почали масштабно застосовувати цей фактор, про що свідчить і відносно значна кількість знахідок таких особливих наконечників. Цілком вірогідно, що під час битв одночасний політ сотень таких стріл ставав досить ефективним психологічним подразником як щодо вершника, так і його коня. Існують й інші версії приналежності отворів на скіфських наконечниках [17,87].

У підсумку щодо проблеми ідентифікації наконечників стріл, знайдених біля с. Крупа, то можна вважати, що вони дійсно належать до так званого скіфського типу. Водночас, аналіз змісту цієї знахідки дає підстави свідчити, що в ній зібрані наконечники не менш як чотирьох різновидів, які в основному типові для V та початку IV ст. до н.е. Тобто це були часи

найбільшої могутності Скіфії, найдальшого проникнення її різного ступеня впливу в регіони Центральної Європи, а можливо і територію нинішньої Волині [1,35]. Ці наконечники чітко характеризують еволюцію залежно від удосконалення захисних обладунків супротивників, з якими воювали скіфи. Їх типологічне та хронологічне різноманіття в одній збірці можна пояснити значним поцінуванням наконечників скіфського типу серед населення, що проживало тоді на території нинішньої Волині. Це підтверджується й тим, що більшість бронзових наконечників використовувалися тривалий час, про що свідчать характерні пошкодження їх вістря, лопатей та втулок. Слід враховувати, що місцеве населення користувалося з цією метою переважно виробами з кременя та значно менше з міді та бронзи. Про це переконливо свідчать проведені археологічні розкопки та відомі випадкові знахідки, приналежні до тієї доби [13,442]. Можна вважати, що на сучасну Волинь вони могли потрапити як товар під час обмінної торгівлі саме в IV століття до н. е., як і відомі з публікацій кілька античних монет з цієї ж доби [21,30]. Це в свою чергу може бути підтвердженням версії про торгові та інші контакти прадавніх волинян з носіями власне скіфської або ж кельтської культур, зокрема з Південної Європи, з Придністров'я або ж Подунав'я. Ймовірно, що ці контакти не були довготривалими, але якісь матеріальні сліди в нашому краї вони все ж залишили. Відомо, що ряд відомих істориків та археологів, зокрема Б.А. Рибаків та Д.Н. Козак, підтримували саме таку гіпотезу [1,42]. Вони вважали що, представники милоградської культури, зокрема, і на Волині, могли бути саме згадуваними вище неврами, про яких в контексті розповіді про скіфів, згадує в своїх працях грецький історик V ст. до н.е. Геродот [12,55].

Черговим підтвердженням гіпотези про торгові та інші контакти осередків власне скіфської культури з населенням тодішньої Волині може стати випадкова знахідка весною 2020 року біля с. Рокині Луцького району. Це - бронзова шпилька, яку виявили на віддалі 200 метрів від берега ріки Стир, на підвищеній ділянці поблизу впадання в неї річки Серна (додаток 5). Згідно знахідок супутнього матеріалу на цьому місці, то тут ще раніше виявляли монети та інші предмети типові від II до XVII ст. н.е. Цілком вірогідно, що це була територія якогось прадавнього поселення, можливо, одного із згадуваних у місцевих публікаціях гіпотетичного «Пралуцька». Можна висловити версію, що ця бронзова шпилька, знайдена на глибині лише 15 - 20 см, раніше знаходилася під більш значним шаром землі, але пізніше потрапила на поверхню під час будівництва тут житла з господарською ямою. Виготовлена вона з бронзового дроту діаметром 3,6 мм, наверх прикріплена до стержня методом ковки. Поверхня виробу має зеленувату патину, місцями пошкоджена незначною корозією та механічними впливами. Загальна довжина цієї прикраси 114 мм, а ширина наверх у вигляді двосторонньої плоско закрученої спіралі - 45 мм. Ліва спіраль має п'ять витків, її діаметр - 15 мм. У центрі правої спіралі дещо пошкоджені 2,5 витки дроту, місцями зігнутий є стержень шпильки. Показово, що центральні завитки обох спіралей ледь виступають і, можливо, вони використовувалися для додаткового закріплення прикраси, зокрема, на головному уборі. Згідно опублікованих наукових монографій, схожі типи шпильок були виявлені під час археологічних розкопок на території північної Осетії в некрополях кобанської культури VIII - VI ст. до н.е., яка належить до ранньоскіфського культурного ареалу [1,258]. Шпильки з шилоподібним стержнем та наверхами різного типу використовувалися в різні періоди скіфської історії для скріплення одягу як у чоловіків так і жінок. При цьому, як свідчать археологічні розкопки, на чоловічій одязі, ймовірно, плащах, їх використовували дві, зашпилюючи краї одягу на правому та лівому передпліччях. Щодо жінок, то шпильки вони застосовували виключно одинарно для закріплення волосся або ж головного убору, так як у всіх відомих дослідникам похованнях ці прикраси знаходили тільки в районі черепа [1,408]. Водночас, як відомо, зображення спіралі на шпильці, вірогідно, мало і сакральне значення в скіфській міфології, як символ безконечності буття, як елементу переходу, трансформації та відродження. Вірування в такі форми світобудови були приналежністю багатьох світових археологічних культур, зокрема, і скіфської [9,491]. Тому тут можливим є ще й сакральний фактор використання цих шпильок окремими скіфськими жінками, які були в статусі знахарок або ворожок [1,408].

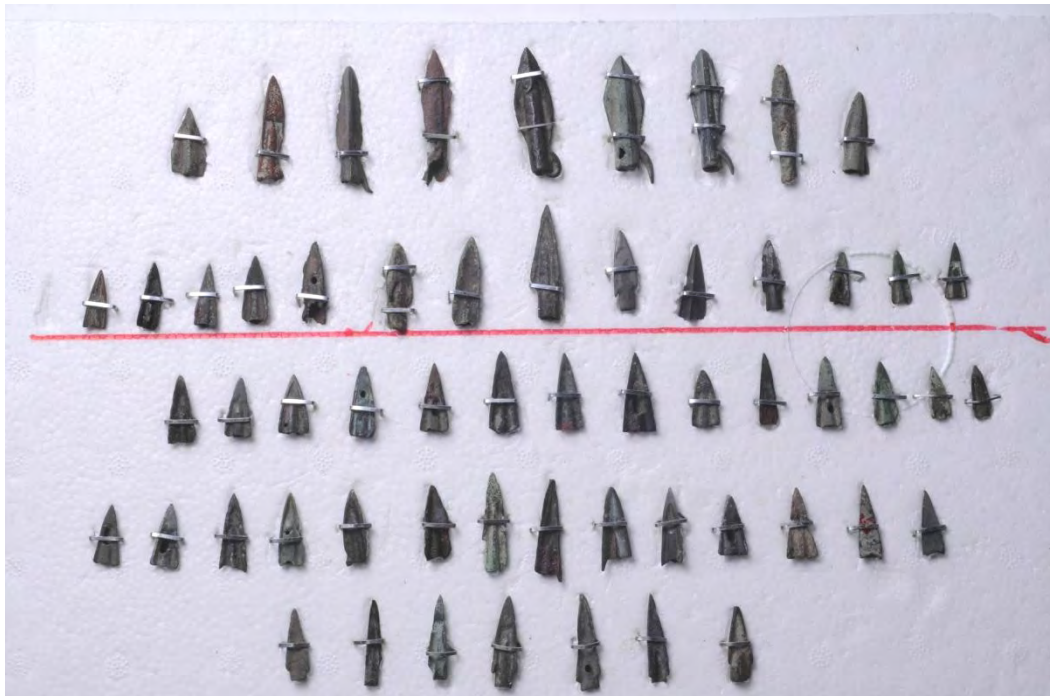
Але спроба пояснення факту такої знахідки біля с. Рокині Луцького району на Волині, навіть для науковців - скіфологів, залишає ряд нерозв'язаних питань. Одне з основних - як пояснити, що в регіоні України, досить далекому не лише від Північного Кавказу, але й від Причорномор'я, як основних ареалів скіфської культури, знайшли шпильку, що була характерна саме кобанській культурі. Випадковістю це не назвеш, так як шпильки з одностороннім спіральним наверхом виявляли й волинські пошуковці, їх знаходили археологи в південних

районах історичної Волині [10,89]. Разом з тим, пропонується версія, яка може стати ще одним позитивним аргументом у користь давньої наукової дискусії про тісну спорідненість давньоскіфської культури з її європейськими складовими. Справа в тому, що ряд науковців – скіфологів не можуть однозначно пояснити проблему щодо близькості й безумовної спорідненості ряду бронзових предметів доби кобанської культури з однорідними предметами з Середньої Європи доби пізньої бронзи, головним чином з басейну Дунаю. Щодо цього парадоксального факту окремі з фахівців висловили версію, що ця культура на Кавказі взагалі була у свій час в готовому вигляді привнесена народом металургом із Середнього Подунав'я. Певна логіка в цьому є, адже типологічно – хронологічні співставлення кавказьких і середньодунайських археологічних матеріалів, проведені багатьма маститими науковцями з історії Скіфії, свідчать і про таку ймовірність. Адже від територій в середній течії Дунаю до Волині незрівняно ближче ніж від передгір'я далекого Кавказу. Саме двоцентризм, тобто спільними євразійськими впливами в процесах становлення та розвитку як скіфської держави, так і її культури, можна й пояснити появу на теренах Волині унікальної шпильки, яку датують, як згадувалося VIII – VI ст. до н.е. [1,265]. Цілком вірогідно, що відбулось це внаслідок існуючих, як зазначалося вище, якихось торгових, навіть у варіанті обміну, зв'язків тодішнього населення волинського краю як з різночасовими ареалами скіфської культури Північного Кавказу, Причорномор'я, і основне, з регіонами Подунав'я. Цікавою в цьому ж контексті є версія, що згадувані предмети із зображеннями символіки у вигляді подвійної спіралі, в т.ч. і її різновиду - сварги, вперше з'явилися саме в Дунайській культурі, звідки розповсюдилися за її межі: на північ і південь Європи і через Азію на Далекий Схід [8,491].

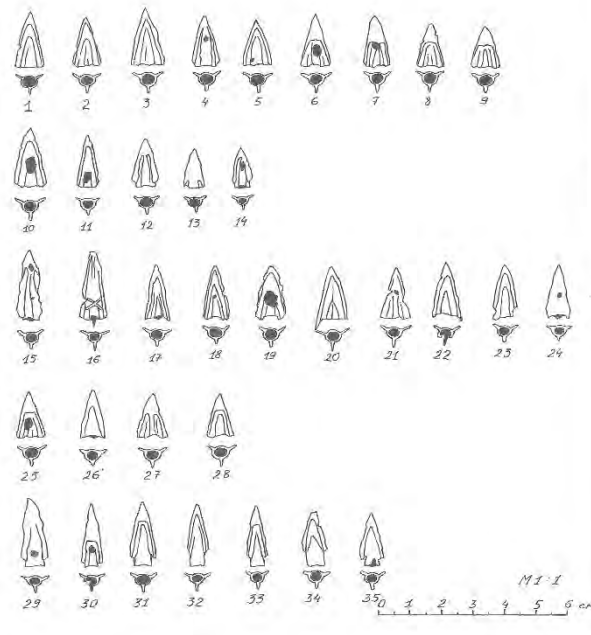
Як висновок, щодо піднятих у цьому матеріалі проблем, то слід наголосити про наступне. Перш за все, навершя жезлу біля Луцька, наконечники стріл з сіл Крупа та Жаврів, шпилька з подвійним спіральним навершям та інші згадувані матеріальні артефакти, знайдені на території історичної Волині, можна вважати важливими матеріальними доказами. Вони свідчать про можливість етнокультурних та торгових контактів місцевого прадавнього населення з носіями власне скіфської культури. Водночас, зважаючи на ще недостатнє охоплення території Волинської області археологічними дослідженнями, актуальність цієї теми і надалі залишається ще досить значимою. І головне, є підстави стверджувати, що нові знахідки пам'яток раннього залізного віку в нашому краї засвідчують про однозначну правомірність теорії про визначення території історичної Волині як регіону з чіткими ознаками локального впливу скіфської культури.

Навершя жезла доби скіфської або кельтської культури, виявлене у 2008 році біля Луцька.
Фото В. Чухрая, 2020 р.

Наконечники скіфського типу, випадково виявлені в 2009 – 2019 роках на території Волинської області. Приватна збірка. Фото Г. Гулька, 2020 р.

Наконечники скіфського типу виявлені в 2017 році біля с. Крупа Луцького району Волинської області. Рис. художника В. Мискевича, 2019 р.

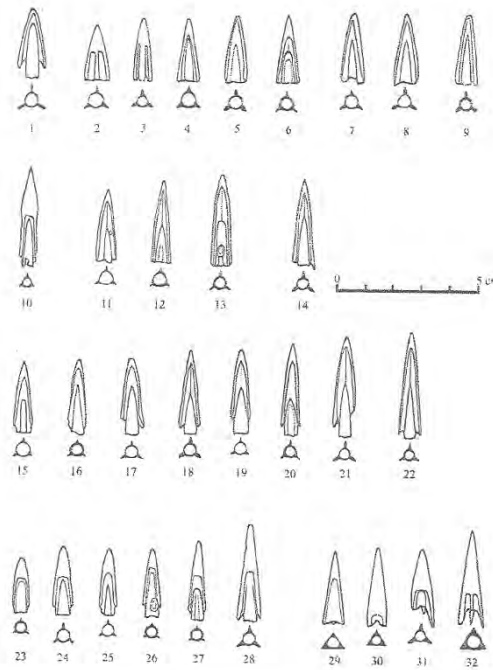

Рис. 2. Бронзові наконечники стріл з с. Жаврів Рівненської обл. (рис. С.В.Діденка).

Наконечники скіфського типу виявлені наприкінці XIX ст. біля с. Жаврів Гощанського району Рівненської області. Рис. художника С.Діденка, 2009 р.

Шпилька скіфського типу, виявлена в 2020 році біля с. Рокині Луцького району. Фото В. Чухрая, 2020 р.

Список джерел та літератури

1. Археология СССР. Степи европейской части СССР в скифо – сарматское время. //Б. Рыбаков (гл. редактор) Милукова А. и другие).- М.,Издательство «Наука», 1989.- 461с.
- 2.Археологія Української РСР. – Київ : Наукова думка. - Т.2. 1986.- С.103.
3. Всемирная история .: Государственное издательство политической литературы. – Москва, 1956.- Т.2.- С.32.

4. Винокур І., Телегін Д. Археологія України. Видавництво Навчальна книга: Богдан. – Тернопіль, 2008.-С.178.
5. Грицюк В. Військо скіфів (озброєння, організація, війни та воєнне мистецтво).-Київ – Чернівці: «Місто»,2009.-295 с.
6. Гулько Г. До питання про типологію окремих наконечників стріл та списів, знайдених у 2008 році на Волині. Минуле та сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю. Матеріали XXX Всеукраїнської науково – практичної історико – краєзнавчої конференції, 24 – 25 березня 2009 року, м. Луцьк.- С.20.
7. Діденко С., Пукліна О. Озброєння скіфського типу з Волині у збірці Національного музею історії України. Минуле та сучасне Волині та Полісся. Сторінки воєнної історії краю. Матеріали XXX Всеукраїнської науково – практичної історико – краєзнавчої конференції, 24 – 25 березня 2009 року, м. Луцьк.- С.15
8. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору. Видавництво «Волинська книга», 2007.- С.33.
9. Энциклопедия символов, знаков, эмблем. – Москва: «ЭКСМО», СПб «МИДГАРД», 2005. - С.491.
10. Кучинко М. Археологія Волині. - Луцьк: Видавництво обласної друкарні, 2005.- С.89.
11. Кучинко М., Златогорський О. Пам'ятки археології Луцького району Волинської області.- Луцьк: Волинські старожитності, 2010.- С.77.
12. Козак Д. – Етюди давньої історії України. – Київ: ФОП Шеремета Олександр Васильович, 2010.- С.55.
13. Мазурик Ю, Гулько Г. Випадкова знахідка навершя ранньо-залізної доби з околиці Луцька. Волинський музей: історія і сучасність. Науковий збірник. Випуск 4.-Луцьк, 2009.- С.414.
- 14.Маркус І., Охріменко Г. Озброєння та знаряддя праці населення Західної Волині IV-II тис. до Р.Х. Навчальний посібник.- Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2010- С.442.
15. Ильинская В., Тереножкин А. Скифия VII – IV в. до н.е.- Киев, 1983.- с.288.
16. Полін С. Хронологія ранньоскіфських пам'яток//Археологія. Київ, 1987.- С.17 – 36.
17. Петрович Ю. Коли свистить стріла. Каталог - посібник.- Львів- Ліга – Прес, 2008.- С.99-104.
18. Русанов И.,Ульянов И. К вопросу о происхождении отверстий на втулках бронзовых наконечников стрел. Материали по археологии и этнографии южного Урала. Труды музея- заповідника Аркаим. Челябинск, 1996- С.87.
19. Свешников И. Средний период бронзового века Прикарпатья и Вольни Тшцинецко – комаровская культура//Археология Прикарпатья, Волини и Закарпатья.-К.,:Наукова думка, 1990.-С.84.
20. Скарби та рідкісні монети з теренів Північно – Західної України. Гулько Г., Кричевський О., Охріменко Г. та ін. Монографія.- Луцьк, 2019. - С.30.
21. Фонди Волинського краєзнавчого музею (ВКМ), інвентарна група «Археологія» , № 22532 - 22555.
- 22.Ел.ресурс: Ранній залізний вік в Україні: url=(0035) http: vutyky/Book/Ukr/006.htm.
- 23.Ел.ресурс: <https://uk/viki/ org/viki/ Наконечники стріл доби пізньої бронзи та раннього заліза>.

Майба Ірина

ПІДЗАМОЦЬКА ФОРТЕЦЯ – ПАМ'ЯТКА АРХІТЕКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ І ЯК ОБОРОННИЙ ЕЛЕМЕНТ БУЧАЦЬКОЇ ФОРТЕЦІ

Підзамочок-замок - фортифікаційна споруда, пам'ятка архітектури національного значення. Розташований на плоскогір'ї на стрімкому лівому березі р.Стрипа на західній околиці с.Підзамочок Бучацького району, на північ від м.Бучач. Бучацький район розміщений на південному заході Тернопільської області, в межах західноукраїнської лісостепової фізико-географічної зони населених пунктів. Район лежить у межах Опілля. Село Підзамочок - центр сільради, якій підпорядковано села Звенигород та Підлісся. Розташоване на лівому березі р.Стрипа, за 3 км від райцентру і 5 км від залізничної ст. Пишківці.

У польських джерелах подаються такі відомості:

Кунжек: “На відстані І км від Бучача знаходиться село Підзамочок. Тут знаходяться руїни замку Бучацьких” [1, с. 223]. Такі відомості про село знаходимо і в довіднику по воєводству Тернопільському [2, с. 143]. За дослідженнями М.Ортовіч : “На північ від м.Бучача, над р.Стрипою є кам'яний залізничний віадукт. За віадуктом, на відстані 2 км, розташоване село Підзамочок, де на урвищі над Стрипою знаходяться руїни замку Бучацьких”.

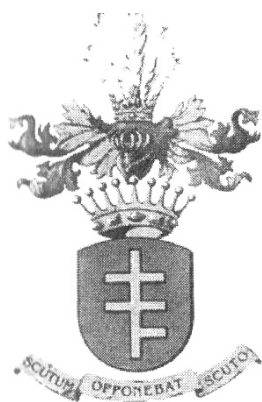
Перша писемна згадка про село Підзамочок - 1785 р. Селище взяло свою назву від старовинного замку, який був закладений у 1600 р. за сприяння власника навколишніх сіл Яна Кшиштофа Бучацького (Творовського - сина барського старости Миколи Бучацького і Анни Магдалени - дочки князя Миколи Радзівілла, віленського воєводи) [3, с. 227], про що свідчить

збережений напис над головною в'їзною брамою; тут також є герби засновників замку. Замок мав служити сільською панською садибою.

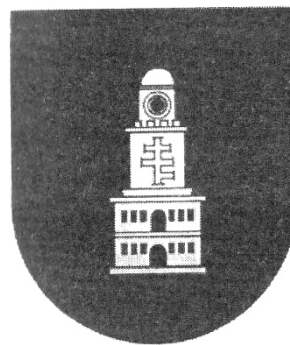
Власники замку.

Першим власником Підзамочкої фортеці був Ян Збожний з роду Бучацьких-Творовських, який побудував замок у 1600 році. Родина подільських шляхтичів Бучацьких, як і багато інших панських родин (Язловецькі, Збараські) отримала своє прізвище від міста Бучача. Вперше ця родина згадується в історичних джерелах у 1260 р. Ставши дідичем Бучача, Ян Бучацький побудував у Підзамочку замок. Він помер у 1602 р.у віці 30 років. Його брат, Юрій Войтіх поставив йому надгробну плиту у Бучацькому костелі.

В 1542 р. рід Бучацьких вигасає і місто Бучач з околицями переходить до Творовських, від них до Гольських, а пізніше до Потоцьких. За послуги в поширенні польського володіння на Поділлі Бучацькі дістали в цьому краї величезні маєтки і управляли ними у середині XV ст. Останньою з Бучацьких герба "Абданк" була Катажина, донька померлого у 1501 році галицького каштеляна і руського воєводи Якуба Бучацького, з якою бучацькі маєтки разом із замком перейшли до Творовських герба "Пилява". З того часу Творовські почали себе називати князями Бучацькими герба "Пилява". Першим з їх роду був Ян Власницький герб Творовський 3 Серадзі, який прибув на Поділля і поступив на службу до Костянтина Острозького.

Власницький герб
"Пилява".

Герб за печатками
XIX ст.
(реконструкція
А.Гречила)

Рис.1 (герб "Пилява" роду Бучацьких-Творовських)

По смерті одного з Бучацьких - Івана, його сестра одружується з Андрієм Потоцьким, і Бучач зі своїми околицями стає власністю роду Потоцьких. Вся подальша доля села і фортеці була нерозривно пов'язана вже з Потоцькими. Далі власником замку був Стефан Потоцький (Stefan Potocki) (помер в 1631 р.). Наступним власником замку стала Марія Могилянка (Maria Mohylanka), донька молдовського господаря. З літературних джерел відомо, що приблизно до 1780 р. замок був житловим [6]. Тоді фортеця належала до Миколи Потоцького, котрий, цілком можливо, відбудовував його. Про це немає згадок у літературі, але можна висловити таке припущення, бо саме у першій половині ХУІІІ ст. граф Потоцький частково відбудовує Бучацький замок, котрий у середині ХУІІІ ст. мав ще непоганий вигляд.

Пізніше замок у Підзамочку поволі занепадає і перетворюється у руїну. Власники втрачають до нього інтерес і на поч.ХІХ ст. Каєтан і Павло Потоцькі вирішують розібрати мури замку і продати каміння як будівельний матеріал. Саме так вони поступили і з Бучацьким замком. Тоді дуже постраждали обидві пам'ятки. На початку ХІХ ст. замок було покинуто.

У Підзамочку знайдено й ідентифіковано дуже цікаву історико-культурну пам'ятку ХІХ століття - приміщення колишньої золототкацької майстерні, яка проіснувала найдовше з усіх подібних українських виробництв [7, с. 2].

Відповідно до архівних документів, створили її у 1879 р. в Підзамочку представники відомого вельможного роду Потоцьких, щоб виготовляти тканину, яка не поступалася б своєю красою та якістю дорогому заморському кравові. Тканину ту називали тоді "макатою" - від назви дорогої турецької тканини, якою застеляли дивани в будинках багатіїв. Ткали макату на шовковій основі золотими і срібними нитками. Особливістю ж композиції малюнка було розміщення в центрі великого восьмикутного орнаменту в східному стилі. До речі,через певну спорідненість промислу із східним мистецтвом золототкацтва майстерню під Бучачем ще називали

“персіярнею”. А почали її створювати відтоді, як у 1818 році вельможа Марселій Потоцький зацікавився роботами талановитого ткача з Бучача - Іліяна Нагорянського, який походив начебто з Болгарії.

Унікальність облаштованої Потоцькими під Бучачем майстерні полягала в тому, що її виробництво об'єднало кращі традиції золототкацтва сімнадцятого-вісімнадцятого століть. Замок в селі Підзамочку, або як його ще називають Підзамче, належав до Бучацьких маєтків. Він входив, як і неіснуючий тепер домініканський монастир, до оборонних елементів Бучацької фортеці. Замок простояв цілісно недовго, менше, ніж століття. Як і більшість замків нашого краю, замок в Підзамочку не минула доля руйнувань. В 1648 р. замок штурмувала козацька армія. Відомо, що обороною замку в той час керував Ян Потоцький (Jan Potocki). В 1665 та 1667 рр. безуспішно замок штурмували татари. Під час облоги Бучача п'ятсоттисячним турецьким військом під проводом султана Магомета ІУ вже у 1672 р. частково постраждали мури замку у Підзамочку [8, с. 11]. У 1676 р. його знищено турецьким військом під командуванням паші Ібрагіма Шейтана.

Коли дощенту знищено замок, у джерелах є розбіжності: Кунжек Т., Ортовіч М. фіксують 1672 р., Чоловський А., Беловський А., Баронч С. виділяють 1676 р..

З літературних джерел відомо, що приблизно до 1780 р. замок був житловим. Пізніше замок у Підзамочку поволі занепадає і перетворюється у руїну. У 1807-1869 роках у фортеці діяла папірня, ще працювала на енергії води.

У другій половині ХІХ століття, коли утворилося “Коло консерваторів”, котре вивчало пам'ятки архітектури Галичини, замок привернув увагу дослідників. Консерватори описували і фотографували пам'ятки, ставили їх на облік. На жаль, не збереглися матеріали з цього часу про Підзамочок. Є лише згадка у літературі, що у 30-х рр. ХХ ст. руїни замку були законсервовані [9].

Замок за його 400 літню історію багато разів нищили - але потім все одно відбудовували. Про це свідчать записи француза д'Алейрака, який у 1684 році перебував на Бучаччині. Залишки замку репрезентують перехідний етап до будівництва регулярних укріплень проти-бастіонного типу на подільських землях.

Хроніка подій

1600 р. - Яном Бучацьким (Тваровським), закладено замок.

1648 р. - штурм замку козацьким військом.

1665 р. - замок успішно борониться від татар.

1667 р. - ще один невдалий напад татар.

1676 р. - захоплення та руйнування замку турками.

з 1676 р. - замок втрачає оборонне значення і переобладнується під житло.

1772 р. - запустіння замку за часів Австро-Угорської імперії.

1780 р. - втрата власності на замок М. Потоцьким.

1946 - розбирання стін і будівель замку на побудову колгоспних ферм і клубу.

Замок в складі НЗ “Замки Тернопілля”

У листопаді 2008 року Кабінет Міністрів України видав постанову про включення замку в селі Підзамочку до Національного заповідника Замки Тернопілля.

Відділом охорони експлуатації, реставрації паспортизації історії архітектури та науковим відділом НЗ “Замки Тернопілля” у 2010 році проведено паспортизацію по замку (ох №657).

У 2011 р. проведено огляд технічного стану будинків, споруд та оформлено акти технічного стану на пам'ятку. 2012 р. - розчищено частину завалу на в'їзній брамі та відновлено кладку частини стіни. 2013 р. проведена чистка самосівних кущів та дерев, розібрано завал біля житлового будинку, консерваційні роботи. 2014 р. - проведено роботи по благоустрою території. Рішенням сільської ради с.Підзамочок видано дозвіл НЗ “Замки Тернопілля” на розробку технічної документації із землеустрою “Замку ХУІ ст.”. Минулого року у с.Підзамочок відремонтовано зламаний шлагбаум, проведено роботи по благоустрою території, виготовлено та встановлено бігборд “Свято у Старому замку”, виготовлено ворота на в'їзній брамі [10].

У жовтні 2015 року проводився фестиваль “Свято у старому замку”. Це свято стане традиційним і буде проводитися щорічно. В цей день відбулося нагородження учасників АТО головою Тернопільської ОДА С.Барною, гала-концерт зірок естради Тернопілля і Бучаччини, виступи дельтапланеристів, презентація туристичних фірм області.

Проектні пропозиції використання фортеці :

Так як село Підзамочок розташоване на горбистому лівому березі Стрипи, який з північного та південного боків вкритий березовими й сосновими насадженнями, то вдалим для

розвитку занедбаного регіону було б впровадження цілком нових заходів для приваблення туристів. Ця територія має значний потенціал для розвитку екотуризму, сільського туризму, пішохідного, кінного, екстремального, дельтапланеризму, частково – спортивного та культурно-історичного туризму.

У фортеці діяла папірня, чи не тому село відоме й паперовими витинанками – “Фіранки” і “Рушники”, витяті ножицями, формою нагадують вишиті. Багаті уява і фантазія майстрів давали змогу творити чудові паперові прикраси у вигляді розеток. Розквіт цього народного мистецтва припав на 1930 -1950-і рр.

Саме тому проект по розвитку дельтапланеризму включатиме також і сприяння розвитку цього давнього ремесла, аби відновити культурні традиції. Для цього шукатимуться умільці на території сусідніх сіл і запрошуватимуться гості з-за кордону, хто займається іншими зникаючими видами рукоділля для обміну досвідом.

Цей проект, який прагне впровадити НЗ “Замки Тернопілля” разом з іноземними та українськими партнерами, котрі мають великий досвід у дельтапланеризмі.

На території фортеці у Підзамочку потрібно створити умови для проживання туристів, спортсменів, прорекламувати та висвітлювати ці заходи в засобах масової інформації.

Створення апарата і тренування на ньому повинні проходити організовано, під наглядом інструкторів. Тому планується залучити польських інструкторів та спортсменів для навчання туристів і контролю за самими польотами, монтуванням дельтаплану та його технічним обслуговуванням.

Поряд з дельтапланеризмом туристичною атракцією стане стародавній замок, що є об’єктом заповідника. Розроблений туристичний маршрут та екскурсійний матеріал. “Замки Тернопілля” в разі реалізації проекту забезпечать належним чином доставку туристів та проведення екскурсій.

Проекти консервації, реставрації та пристосування замку.

Дипломант НУ “Львівська політехніка” Андрій Поліщук під керівництвом М.Бевза і М.Гайди розробив у 1955 р. проект реставрації замку в с.Підзамочок. Цей проект був нагороджений на Міжнародному конкурсі дипломних проектів з реставрації ім.Я.Захватовича у Варшаві. У 1995 р. А.Поліщук розробив проект реконструкції та пристосування замку, яким запропоновано відтворити фортифікації, палацовий корпус, надбрамну вежу, південно-західний бастіон, замковий парк.

Проект житлового корпусу А. Поліщука

Рис. 3. Західний фасад житлового корпусу. Автор: А. Поліщук

поч. XX ст.

2009 рік

руїни у Підзамочку

Список джерел та літератури

1. Kunzek T. Przewodnik po Tarnopolskim województwa/T Kunzek. – Tarnopol. – S. 223.
2. Przewodnik po województwie Tarnopolskim. – Tarnopol, 1928. – S. 46
3. Ortovich M. Ilustrowany przewodnik po Galicji. / M.Ortovich.– Lwów, 1914. – S. 143
4. Baracz S. Ruiny zamku w Pidzamochok / S.Baracz. - Warszawa,1881. – S. 227
5. Baracz S. Ruiny zamku w Pidzamochok./ S.Baracz. – Warszawa, 1881. –S. 227.
6. Czołowski A., Janusz W., Historia i zabytki Ternopil województwa./ Aleksander Czołowski . – Tarnopol, 1926. – S. 97.
7. Мичко Св., Мельниченко Т.. Майстерня золотих ткачів// Україна молода. – 5.10.2004
8. Czołowski A. Dawne zamki i twerdze na Rusi Halickiej / Aleksander Czołowski // TeKa konserwatorska. – Lwów, 1892. – Т. 1. – S.10.
9. Ternopil'skoe province. - Tarnopol,1931.
10. Звіти про роботу Національного заповідника «Замки Тернопілля».

Крішан Акаш

ДОСЛІДЖУЮЧИ МАЛЕ МІСТО: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УРБАНІСТИЧНИХ СТУДІЙ НА ПРИКЛАДІ ВОЛИНСЬКОГО КОВЕЛЯ XVI-XVII СТ.

Одним із наріжних каменів у дослідженні історії розвитку українського міста у добу Середньовіччя та ранньомодерний час є спосіб функціонування у ньому самоврядних структур, які формували суспільство нового типу. Це питання вже досить непогано вивчене на прикладі міст Центральної Європи, а от адаптація Магдебурзької системи в українських урбанізаційних осередках Речі Посполитої ще потребує додаткового дослідження. В цьому плані приклад волинського Ковеля, міські книги якого досить добре збереглися до наших днів, є унікальним. Особлива вартість цього джерела полягає у тому, що книги збереглися за другу половину XVII – XVIII ст., тобто період, який для новітньої української історіографії є малодослідженим.

Оскільки об'єктом дослідження було обрано функціонування основних форм міського самоврядування в ранньомодерній Україні на прикладі волинського Ковеля, то, відповідно, предметом дослідження стала міська громада та владні структури Ковеля у другій половині XVII ст..

Мета дослідження полягала у тому, аби на основі опрацьованих джерел та доступної вітчизняної і зарубіжної історіографії дослідити особливості практичного застосування норм магдебурзького права у ранньомодерному Ковелі.

Хронологічні межі дослідження охоплюють, в цілому, XVI – XVII ст., тобто той період, коли Ковель власне отримав міський статус та право на самоврядування, що спричинило потужний економічний розвиток цього нового урбаністичного центру на Волині до подій Хмельниччини та поступового налагодження мирного життя регіону після часів воєнного лихоліття. Окрім того, зазначений період обраний для дослідження міського самоврядування в Ковелі у зв'язку з дещо краще збереженою джерельною базою, яка для інших подібних українських міст за вказаний період представлена вельми фрагментарно.

Методологічною основою дослідження були загальнонаукові принципи аналізу і синтезу, історико-географічний та історико-порівняльний методи. З огляду на використання у роботі показників чисельності населення міста за різні роки, було задіяно метод порівняльного

статистичного аналізу. Під час написання розділу, присвяченого персональному складу Ковельського магістрату, було використано метод просопографії.

Огляд опублікованих і неопублікованих джерел. Основою джерельної бази дослідження стали неопубліковані архівні матеріали, а саме актові книги Ковельського, Миляновицького та Олицького (для порівняння) магістратів та Володимирського гродського суду, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України в м. Києві (далі – ЦДІАК) [16-19]. Загалом вищевказані документи дали змогу більш детально дослідити функціонування системи міського самоврядування на Волині, зокрема у Ковелі, у часи повоєнної відбудови регіону після Хмельниччини. Крім того, до роботи було залучено наступні групи опублікованих джерел:

- архівні збірки князівського роду Сангушків, в яких міститься інформація про Ковельську волость та, власне, місто за першу половину XVI ст. [20-22];

- акти Литовської, Коронної та Волинської метрик, зокрема, королівські привілеї та магнатські дозволи як міській громаді Ковеля в цілому, так і окремих мешканців міста і староства загалом [9; 11; 12; 14; 23-24; 27];

- судові книги Володимирського та Луцького гродів за XVI – XVII ст., які містять фрагментарні данні про структуру Ковельського маєтку, діяльність його власників та їх оточення і опонентів [8; 10];

- документи, опубліковані Київською археографічною комісією, які є джерелом інформації щодо соціально-економічного розвитку українських земель у XV-XVII ст. [1-7];

- збірники опублікованих документів з соціально-економічної історії українських земель у Ранньомодерний час, де фігурують фрагментарні згадки про відповідні процеси на території Ковельщини у XVI – XVII ст. [13; 15];

- податкові списки та люстрації Ковельського маєтку XVI – XVII ст., які допомагають вирахувати чисельність його населення, а також дають змогу визначити, наскільки швидкими темпами розвивався регіон в економічному плані [25-26];

Наразі опрацьовані матеріали в цілому дозволяють провести фрагментарний аналіз магдебурзької системи самоврядування у Ковелі досліджуваного періоду.

Водночас варто зауважити, що з огляду на те, що актові книги ковельського магістрату, які велися міськими виборними урядниками (принаймні, мали вестися де юре) ще з 1518 р., тобто з часу надання місту привілею на самоврядування, за XVI – першу половину XVII ст. вважаються втраченими, це не дає можливості детально дослідити механізми функціонування ковельських судових інституцій до початку 60-их рр. XVII ст.

Зважаючи на цей факт, для більш детального розшуку інформації про діяльність міського уряду у Ковелі необхідно й надалі опрацьовувати усі наявні джерела з історії навколишніх урбаністичних центрів (передусім, Волині) за вказаний період з метою виявити в них бодай поодинокі згадки про життя міщанського спільноти досліджуваного регіону.

Історіографія проблеми. Перші дослідження з історії розповсюдження магдебурзької системи міського самоврядування на українських теренах датуються другою половиною XIX ст. [28] Серед вчених, що приділяли значну увагу цьому питанню, слід виділити Володимира Антоновича, який вважав, що «німецьке» право було чужим для населення українських міст і через цю обставину не могло бути позитивно сприйняте ним внаслідок того, що магдебурзька система не давала достатньої гарантії для самостійного розвитку міст [29]. Михайло Владимирський-Буданов дотримувався протилежної думки: історик обґрунтував тезу про те, що в містах діяли іноземні джерела права, а не місцева звичаєва база, яка не могла сприяти швидкому розвитку міст [33]. Щодо позиції Михайла Грушевського, то тут варто зауважити, що він також підтримував міркування Владимирського-Буданова, оскільки у своїй багатотомній монографії вчений наводить чимало прикладів успішного функціонування норм магдебурзького права в українських містах XIV-XVI ст., серед яких, зокрема, згадуються і ковельські органи самоврядування [36-37]. Однак слід відзначити той факт, що наразі у вітчизняній історичній науці подібні обґрунтування вищевказаних істориків мають радше дискусійний характер і трактуються в якості стереотипних, таких, що не зовсім об'єктивно висвітлюють етапи проникнення і розвитку Магдебурзької системи самоврядування як «чужої» в українських містах Ранньомодерного часу.

З огляду на російську політичну доктрину XIX ст., що відстоювала споконвічну російськість «Південно-Західного краю», багато лояльних імперії авторів особливу увагу звертали на питання щодо формування прошарку місцевої еліти, пов'язані з існуванням на Волині давньої православної традиції, а відтак майже не згадували про розвиток магдебурзької системи у Ковелі.

Під цим кутом зору історію зазначеного регіону вивчали як фахові науковці, так і політичні діячі й історики-аматори – С. Каретников, М. Теодорович, О. Горський, М. Іванішев [34, 41, 43, 54].

У радянську добу вагомий внесок в історію вивчення урбанізаційного процесу в Україні здійснила Олена Компан, яка у своїй монографії детально проаналізувала проблематику постання і функціонування міст з огляду на їхнє соціально-економічне призначення [44].

Не можна оминати увагою і монографію Петра Саса про урбанізаційний процес на українських теренах на зламі XV-XVI ст. У його праці зібрано і проаналізовано надзвичайно багатий матеріал щодо історії міст початку ранньомодерного часу [52].

В сучасній українській історіографії серйозний науковий інтерес до вивчення урбанізаційних процесів та пов'язаного із цим розвитку, поширення і застосування норм «німецького» права в українських містах можна простежити в роботах таких фахівців, як Андрій Заяць, Наталія Білоус, Тетяна Гошко, Василь Ульяновський, Мирон Капраль та ін. [31-33, 39, 40, 42, 43]

Що стосується вивчення минулого власне Ковеля, то на разі, окрім краєзнавчої літератури існує лише низка наукових статей вітчизняних дослідників, присвячених соціально-культурним та економічним аспектам життя міста. Більшість з цих досліджень опубліковано у збірках матеріалів історико-краєзнавчих конференцій, які відбулися у 2003, 2008, 2013 та 2018 рр. і були, відповідно, присвячені річницям надання Ковелю магдебурзького права [45-48].

Окремо слід зазначити, що вивченню історії українських міст другої половини XVII ст. присвячено низку праць науковців другої половини XX – початку XXI ст. [38, 49-51] Серед аналогічних зарубіжних праць, що стосуються вивчення історії урбанізаційного процесу на теренах Корони Польської у ранньомодерний час, слід виділити монографії польських дослідників Мар'яна Сурдацького, Кароля Бучека, Пшемислава Чижевського [55, 57, 63].

Зрештою, досліджуючи міську історію малого міста, важливим є застосування даних про видатних особистостей, тою чи іншою мірою, причетних до життя міської громади у зазначений історичний період. Тому нами й були використані біографічні та генеалогічні дослідження про ковельських старост і власників маєтку [56, 58-62, 64].

Саме внаслідок загального розгляду доступної джерельної бази та сучасної вітчизняної історіографії вдалося виокремити особливості і умови функціонування системи міського самоврядування у Ковелі як прикладу українського «малого міста» у XVI – XVII ст. Закордонні історіографічні розвідки були залучені для всебічного аналізу та отримання додаткових даних для більш всеохопного висвітлення зазначеної проблематики. В майбутньому використання закордонних джерел (передусім, польських, литовських та білоруських) вельми важливе для визначення відмінностей і подібностей практики міського самоврядування у Ковелі у загальноміському контексті урбанізаційного процесу на теренах Речі Посполитої у Ранньомодерний час. Подальший аналіз архівних матеріалів сусідніх з Ковелем регіонів також може надати як чимало нових даних про власне життя міських громад у XVI – XVII ст., так і багатий матеріал для порівняльного аналізу.

Список джерел та літератури

1. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и издаваемые Археологической комиссией. – Спб., 1851. – Т. 4. – 365 с.
2. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологической комиссией. – Спб., 1865. – Т. 2. – 423 с.
3. Архив ЮЗР. – К., 1861. – Ч. 2, т. 2. – 570 с.
4. Архив ЮЗР. – К., 1867. – Ч. 4, т. 1. – 588 с.
5. Архив ЮЗР. – К., 1869. – Ч. 5, т. 1. – 675 с.
6. Архив ЮЗР. – К., 1876. – Ч. 6, т. 1. – 569 с.
7. Архив ЮЗР. – К., 1907. – Ч. 8, т. 5. – 701 с.
8. Володимирський гродський суд. Подокументні описи актових книг / Складання описів Галини Сергійчук. – К., 2002. – Вип. 1. – 224 с.
9. Литовська Метрика. Книга 561 (Ревізія українських замків 1545 року) / Підготував В. Кравченко. – К., 2005. – 598 с.
10. Луцька замкова книга 1560-1561 рр. / Підготували В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук. — Луцьк, 2013. – 733 с.
11. Метрыка Вялікага Княства Літаўскага. // Книга 43. Книга запісаў 43 (1532-1560) / Падрохтаваў В. С. Мянжінскі. – Мінск, 2003. – 123 с.
12. Пам'ятки історії Східної Європи. Джерела XV–XVII ст. – Т. V: Руська (Волинська) метрика. Книга за 1652–1673 рр. / Уклад.: П. Кулаковський. Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego;

- Российский государственный архив древних актов; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, Острозьке відділення. – Острог; Варшава; Москва, 1999. – 608 с.
13. Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов. – К., 1859. – Т. 4, отд. 2. – 581 с.
  14. Руська (Волинська) метрика. Регести документів Коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства) 1569-1673 / Передмова Патриції Кеннеді Грімстед. Упор. Г. Боряк, Г. Вайс та ін. – К., 2002. – 984 с.
  15. Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина / Упор. В. Кравченко, Н. Яковенко. – К., 1990. – 408 с.
  16. ЦДІАК. – Ф. 28, оп. 1, спр. 100-140.
  17. ЦДІАК. – Ф. 35, оп. 1, спр. 1-7.
  18. ЦДІАК. – Ф. 1237, оп. 1, спр. 1-2.
  19. ЦДІАК. – Ф. 1401, оп. 1, спр. 1.
  20. Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez Z.L. Radziwińskiego, P. Skobielskiego i B. Gorczaka. – Lwów, 1887. – Т. 1. – 408 s.
  21. Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez B. Gorczaka. – Lwów, 1890. – Т. 3. – 606 s.
  22. Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie / Wyd. przez B. Gorczaka. – Lwów, 1890. – Т. 4. – 234 s.
  23. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380-1584) [Užrašymų knyga 1] / Parengė Algirdas Baliulis ir Romualdas Firkovičius. – Vilnius, 1998.
  24. Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 51 (1566-1574) [Užrašymų knyga 51] / Parengė A. Baliulis, R. Ragauskienė, A. Ragauskas. – Vilnius, 2000.
  25. Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – Warszawa, 1877. – Т. 5 [Ziemie Ruskie. Wołyń i Podole] / Wyd. A. Jabłonowski. – 113 s.
  26. Źródła dziejowe. Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. – Warszawa, 1889. – Т. 19 [Ziemie Ruskie. Wołyń i Podole] / Wyd. A. Jabłonowski. – 307 s.
  27. Wpisy dotyczące czterech województw: braclawskiego, czernihowskiego, kijowskiego i wołyńskiego z lat 1569-1673 wniesione do ksiąg Metryki Koronnej // <http://www.agad.archiwa.gov.pl/publikacje/MR2.xml> [переглянуто 19.04.2008 р.]
  28. Антонович В.Б. Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. – К., 1885. – Т. 1;
  29. Антонович В.Б. Предисловие // Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше утвержденной при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе (далі скорочення: Архив ЮЗР). – Киев, 1869. – Ч. 5, т. 1. – С. 3-70;
  30. Білоус Наталія. Документальні джерела з історії магдебурзького права у Києві XVI – першої половини XVII ст. // Самоврядування в Києві: історія і сучасність. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву магдебурзького права. Київ, 26 – 27 листопада 1999 року. – К., 2000. – С. 101-109;
  31. Білоус Наталія. Київ наприкінці XV – у першій половині XVII століття. Міська влада і самоврядування. – К., 2008;
  32. Білоус Н.О. Київський магістрат XVI – першої половини XVII ст.: організація та юрисдикція. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К., 2003;
  33. Владимирский-Буданов М.Ф. Німецьке право в Польщі та Литві. Розвідки про міста і міщанство на Україні-Руси в XV – XVIII в. – Львів, 1903. – Ч. 1;
  34. Горский А.В. Жизнь и историческое значение князя Андрея Михайловича Курбского. – Казань, 1858;
  35. Гошко Т. Нариси з історії Магдебурзького права в Україні XIV - початок XVII ст. – Львів, 2002;
  36. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К., 1995. – Т. 6;
  37. Грушевський М.С. Історія України-Руси. – К., 1996. – Т. 9 (1);
  38. Доманова Г.С. Чернігівський магістрат: статус, структура та основні напрями діяльності (друга половина XVII – XVIII ст.) Автореферат дис. на здобуття наук. ступеня кандидата історичних наук. – Чернігів, 2007;
  39. Заяць А.Є. Урбанізаційний процес на Волині в XVI – першій половині XVII ст. – Львів, 2003;
  40. Заяць А.Є. Інститут вїтївства в містах Волині XVI – першій половині XVII ст. // Центральна і Східна Європа в XV-XVIII століттях: питання соціально-економічної та політичної історії. – Львів, 1998. – С. 106-112;
  41. Иванишев Н. Д. Сочинения. – К., 1876. – Т. 1-2;
  42. Капраль Мирон. Самоврядування Києва та Львова (кінець XV – перша половина XVII ст.): регіональна специфіка // Самоврядування в Києві: історія і сучасність. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву магдебурзького права. Київ, 26 – 27 листопада 1999 року. – К., 2000. – С. 137-143;
  43. Каретников С. Волынская губерния. Географическо-исторический очерк. – Ковель, 1905;
  44. Компан О.С. Міста України у другій половині XVII ст. – К., 1963;

45. Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Матеріали Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 12-й річниці незалежності України і 485-й річниці надання Ковелю магдебурзького права. Збірник наукових праць. – Луцьк, 2003;
46. Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Матеріали Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 17-й річниці незалежності України і 490-й річниці надання Ковелю магдебурзького права. Збірник наукових праць. – Луцьк, 2008;
47. Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Матеріали Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 22-й річниці незалежності України і 495-й річниці надання Ковелю магдебурзького права. Збірник наукових праць. – Луцьк, 2013;
48. Минуле і сучасне Волині та Полісся: Ковель і ковельчани в історії України та Волині. Матеріали Всеукраїнської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 27-й річниці незалежності України і 500-й річниці надання Ковелю магдебурзького права. Збірник наукових праць. – Луцьк, 2018;
49. *Павлова Н.А.* Київський магістрат у другій половині XVII ст. – на початку XVIII ст. (адміністративно-правовий аспект) // НаУКМА. – Т. 52. Історичні науки. – К., 2006. – С. 13-17;
50. *Павлова Н.А.* Київські вїйти другої половини XVII ст. – початку XVIII ст. // НаУКМА. – Т. 65. Історичні науки. – К., 2007. – С. 8-16;
51. *Павлова Н.А.* Київська магдебурія: між московською та козацькою адміністраціями (друга половина XVII – початок XVIII ст.) // НаУКМА. – Т. 78. Історичні науки. – К., 2008. – С. 4-9;
52. *Сас П.М.* Феодальніе города Украины в конце XV – 60-х годов XVI в. – К., 1989;
53. *Ульяновський В.* Корпус Магдебурзьких грамот українським містам: забутий проект // Самоврядування в Києві: історія та сучасність. Матеріали міжнародної конференції, присвяченої 500-річчю надання Києву Магдебурзького права. – Київ, 26-27 листопада 1999 року. – К., 2000. – С. 110-122;
54. *Теодорович Н.* Вольнь в описании городов, местечек и сел в церковно-историческом, географическом, археологическом и др. отношениях. Историко-статистическое описание церквей и приходов Вольнской епархии. – Почаев, 1903. – Т. 5 [Ковельський уезд];
55. *Buczek K.* Targi i miasta na prawie polskim. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1964;
56. *Czapliński W.* Leszczyński Waclaw // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1972. – Т. 17. – С. 149-152;
57. *Czyżewski P.* Gospodarka Wasilkowa – miasteczka pogranicza Korony i Litwy – w XVI-XVIII wieku // Małe miasta. Gospodarka. – Lublin-Supraśl, 2007. – С. 35-85;
58. *Lepszy K.* Firlej Andrzej // Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1948. – Т. 6. – С. 475-476;
59. *Machynia M.* Sanguszko Wasyl // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1992. – Т. 34. – С. 513-514;
60. *Pociecha W.* Bona Sforza // Polski Słownik Biograficzny. – Kraków, 1936. – Т. 2. – С. 288-294;
61. *Pociecha W.* Chwalczewski Franciszek // Polski Słownik Biograficzny. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1979. – Т. 3. – С. 479;
62. *Pułaski K.* Kronika polskich rodów szlacheckich Podola, Wołynia i Ukrainy. – Warszawa, 1991. – Т. 2;
63. *Surdacki Marian.* Urzędów w XVII i XVIII wieku. Miasto. Społeczeństwo. Życie codzienne. – Lublin, 2007;
64. *Wolff J.* Kniaziowie litewsko-ruscy od końca XIV wieku. – Warszawa, 1895.

**Дідора Лариса,
Куцасва Тамара**

ТЕЗИ ДО ВИСТАВКИ «(НЕ)ВТРАЧЕНЕ: КНИГОЗБІРНЯ Ф. ВОВКА ТА МУЗЕЮ (КАБІНЕТУ) АНТРОПОЛОГІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. Ф. ВОВКА»

Присвячується 102-м роковинам від дня смерті одного з фундаторів українознавства, антрополога, археолога, етнографа та педагога Ф. К. Вовка. Метою повідомлення є продовження музейного проекту бібліотечного фонду Національного музею історії України (далі – НМІУ–бф) з комплексного введення в музейну комунікацію та науковий обіг книжкових пам'яток з фрагментів особистої бібліотеки / книгозбірні Ф. Вовка, а також бібліотеки Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Ф. Вовка при ВУАН. Вони віднайдені та каталогізовані в результаті повної звірки фонду у 2017–2019 рр. Зазначимо, що чисельні антикварні книги (видані впродовж 1725–1930 рр.), зокрема стародруки з виділеної нами колекції «Книжкові пам'ятки з екслібрисами, маргіналіями та інскриптами з ім'ям Ф. К. Вовка» (171 од.) вже стали предметами низки досліджень, огляд яких представлено у окремій статті [3]. На тлі значної кількості історіографії про книжкові збірки Ф. Вовка та Музею (Кабінету), створену науковицями Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, наукової бібліотеки Інституту Археології НАН України, Національної історичної бібліотеки України і, частково попередньою кураторкою бібліотеки НМІУ Ярини Вовк, колекція ця не була об'єктом вивчення і залишається маловідомою колу зацікавлених науковців.

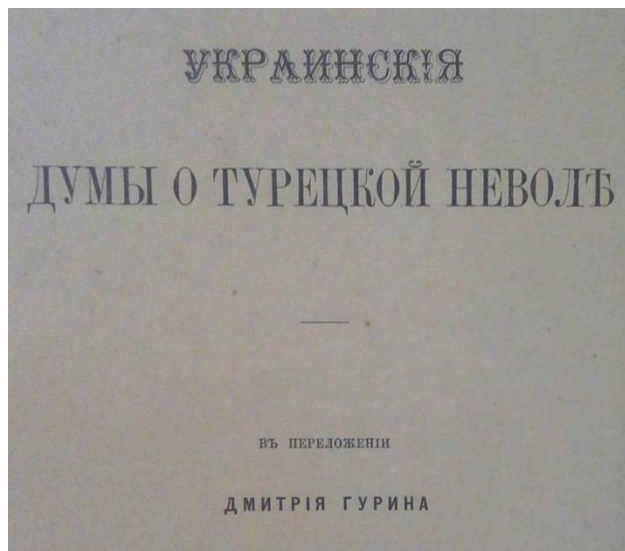
У листопаді 2019 р. було відкрито виставку «Книгозбірня НМІУ: історія та колекції», де в окремому розділі зібрано до 20 книжкових пам'яток з українознавчих студій для урізноманітнення палітри тематики всього НМІУ–бф. Тому, метою цього матеріалу є роздуми про представлення в окремому виставково-освітньому проекті колекції книг, пов'язаних з Ф. Вовком, як унікальної джерелознавчої бази з етнології, етнографії, краєзнавства, народознавства та українознавства для сприяння популяризації культурної спадщини, що десятиліттями була у забутті через тиск радянської ідеології. Культурну цінність ідеї підкреслює те, що низка видань є бібліографічними рідкостями, які не тільки відсутні в інших музеях та бібліотеках, а й не згадані в тематичній історіографії. На основі викладеного і визначаємо наукову проблему всього дослідження.

Завданням виставки, що планується, є донесення до суспільства нових знань та залучення до партисипації аудиторій, як внесок у діяльність української інтелігенції в продовження створення «пам'яtkового відділу проф. Хв. Вовка». Він був започаткований у 1921 р. учнями вченого та співробітниками Музею (Кабінету) [6, с. 77], ця благородна місія була брутально перервана трагедіями радянської доби – репресіями 1934 р. проти інституції та розпорощення її колекцій за ненауковим принципом.

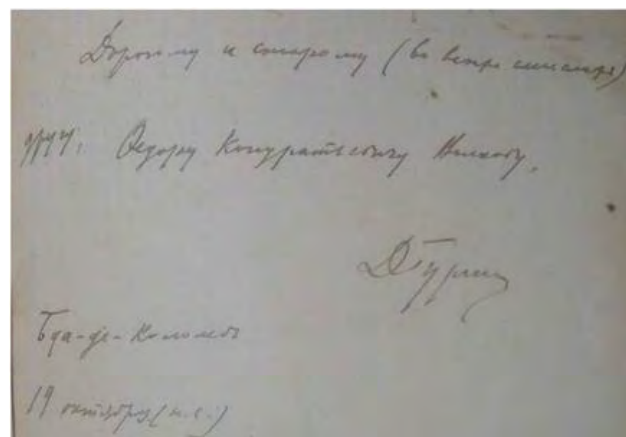
Основний матеріал повідомлення пропонуємо у форматі наукової атрибуції книжкових пам'яток колекції з етнології, етнографії, краєзнавства, народознавства та українознавства – бібліографічних рідкостей та акумуляція маловідомих причинків до біографії їх авторів/ок, які мали вплив на розвиток цих наук. Ця атрибуція і складе основу нарративу виставки. Зазначимо, що на тлі колосальних лакун джерельної бази про колекцію, а, фактично, її відсутності, індикаторами приналежності книг до теми стала наявність специфічних мікроджерел історичної та книгознавчої інформації. Це екслібриси різних типів Ф. Вовка та інших власників, маргіналії, авторські та дарчі інскрипти. Вся колекція була сформована нами віртуально, без фізичного переміщення одиниць зберігання в книгосховище. Було використано такі методи дослідження як *de visu*, попримірниковий опис і фронтальний перегляд рубрик в книгосховищі.

У спробі реконструювати наукові та товариські взаємини Ф. Вовка з українською та зарубіжною науковими спільнотами ми склали перелік з десяти інскриптів на подарованій йому від колег та однодумців науковій літературі. Звичайно, що перелік виявився більш лаконічним, ніж оригінальний (відомо про як мінімум 32 авторів інскриптів для Ф. Вовка на 406 книжках, що склав незмінний бібліотекар Музею (Кабінету) Євген Дзбановський у 1920-х рр. [13, с. 306–307]). Адже варто постійно нагадувати, що НМІУ отримав лише фрагмент бібліотек у 1936 р. під час ненаукового розподілу. Названі присвяти Ф. Вовк отримав, зокрема від думознавця Дмитра Гуріна; етнографа та українознавця Олександра Русова; археолога та етнографа Василя Ляскоронського; одного з найбільш авторитетних фольклористів Порфирія Мартиновича; історика літератури та фольклориста Петра Шеффера; художника-етнографа та мистецтвознавця Опанаса Сластіона; мистецтвознавця Костя Широцького.

Особливої уваги заслуговує праця Дмитра Гуріна. Зміст його інскрипту відкриває особливі моменти дружніх відносин вчених, розкиданих політичними та соціальними умовами по різних країнах Європи. Публікація Д. Гуріна «Украинские думы о турецкой неволе», видана у французькому м. Буа-де-Коломб у 1890 р., є майже невідомим фахівцям зразком досліджень українського історичного фольклору, зарубіжної україніки (Іл. 1). Опублікована інформація про Д. Гуріна, можливо, дослідника-аматора та сам твір відсутні у бібліотечних каталогах та історіографії студій думознавства. Про актуальність дослідження для читачів свого часу та, можливо, нове місце проживання автора свідчить те, що «Думи» були перевидані у 1899 р. в Женеві. А з авторського інскрипту від 1890 р. «Дорогому та старому (в усіх відношеннях) Федору Кіндратовичу Волкову. Буа-де-Коломб. 19 жовтня цього року. Д. Гурін» [переклад з російської – наш] можна дізнатись про товариські відносини, ймовірно, зустріч під час вимушеної еміграції Ф. Вовка (Іл. 2).

Іл. 1

Іл. 2

Історію діяльності бібліотеки вже Музею (Кабінету) плануємо презентувати через тезу про те, що «бібліотека і надалі продовжує поповнюватися книжками, хоча частіше це лише випадкові видання... Книжки вступали до бібліотеки почасти в порядку обміну, але більшість – як дар» [14, с. 352]. Цікавим через зв'язок автора з НМІУ є вислід Антіна Онищука «Народний календар. Звичаї і вірування призвані до поодиноких днів у році, записав 1907–10 в с. Зелениця» (Львів, 1912). У період його роботи науковим співробітником Музею (Кабінету) він передав в книжковий фонд інституції це узагальнення етнографічних відомостей про календарно-звичаєву обрядову культуру Гуцульщини [12, с. 14; 15, с. 257].

Концепція виставки передбачає наукову комунікацію і тому одним з експонатів стане книжковий формуляр на відсутню книгу «Материалы по этнографии русского населения Архангельской губернии» (Ефименко П., 1877), що була виявлена в іншій книзі. Долю примірника відстежити не можливо, а сама праця багатозначна – створена українським істориком та етнографом Петром Єфименко під час його заслання на північ Російської імперії, де він захопився місцевим фольклором. Таким чином, виставка планується як дискусійний майданчик для обговорення долі історичних бібліотек в умовах тоталітарної ідеології та презентації колекцій інших музеїв, бібліотек або дослідників, які мають цю працю. У свою чергу, свідомо неоднозначність вступного слова до заголовку виставки «(Не)втрачене» підкреслять гіпотези про історію побутування кількох часописів з бібліотеки Ф. Вовка. Перший – це «Южный русский сборник», український літературний альманах виданий у Харкові етнографом і фольклористом, проф. Амвросієм Метлинським. Нажаль, його цікаво оформлена, з чорно-білою ілюстрацією титульна сторінка не збереглась. Ймовірно її вирвали вандали – збирачі «сувенірів від культури» під час переміщення. Другий «комплексний» експонат – це комплект чисел за 1890–94 рр. і 1896–97 рр. провідного в області етнографії та соціальної (культурної) антропології часопису «Этнографическое обозрение», що публікував багато повідомлень народознавчої україніки [5, с. 354]. Його фрагмент – підшивка з чотирьох чисел за 1895 р. відсутня і більш вірогідно, що вона втрачена. Ці одиниці зберігання мають прикметну збільшену палітурку з сірої тканини та

суперекслібрис на корінці з криптонімом «Т[heodor] V[ovk]», що складно пропустити в книгосховищі (Іл. 3).

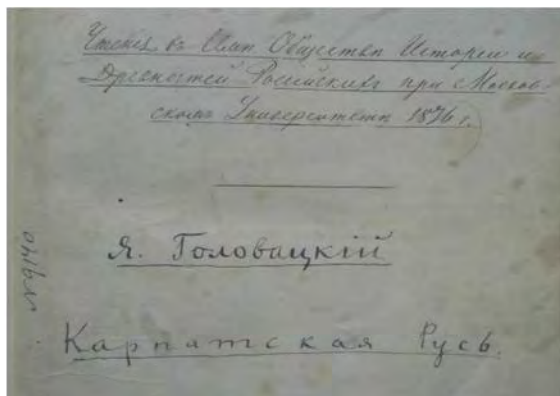

Іл. 3

Логічно припустити, що Ф. Вовк мав повну підписку на цей часопис впродовж 1889–1916 років його видання і був зацікавлений в ньому, інакше б не замовив оформлення в палітурні. Допускаємо, що примірники за 1889 р. і 1898–1916 рр. також були розпорошені. Дискусія буде розгорнута і навкруги криптону «Т. V.», що на нашу думку має бути розтекстований саме як Theodor Vovk, а не Volkov (варіант написання прізвища) за аналогією з екслібрисом-наліпкою, де є текст «Ex libris / Th. Vovk» [4, с. 30] та власницькими написами на інших книгах.

Для урізноманітнення контенту виставки та більшого зацікавлення цільових аудиторій, зокрема підлітків, буде представино таке цікаве явище книгодрукування, як окремий відбиток з часопису або наукового збірника. Ця добра, але маловивчена традиція популяризації актуальних публікацій, зникла з читацької культури України з кін. 1910-х рр. Тут прикметним є окремий відбиток з часопису «Московитянин» (1846 (6)). Це стаття-переклад з польської мови «Об украинских народных преданиях. Критика». Логіка читацького попиту на статтю, що перебільшив наклад часопису, зрозуміла. Мова йшла про матеріали, записані Пантелеймоном Кулішем під час експедиції влітку 1843 р., які згодом поповнили збірку «Украинские народные предания, собрал П. Кулиш. Книжка первая» (1847), конфісковану слідом за арештом автора. Декілька переказів із рукопису П. Куліша опублікував представник української школи в польськомовній літературі М. Грабовський у перекладі польською у 1845 р. Майже дослівний переклад статті і було вміщено в «Московитянині». У спогадах П. Куліш згадував: «Я знаю, що Грабовский надрукував записані мною перекази польськими літерами в часописі «Rubon», але ніколи не мав часу подивитись те, як він це зробив» [переклад з російської – наш] [9, с. 362].

Яскравим акцентом виставки стане також книжкова пам'ятка, на основі музейної розповіді про яку планується залучити до співпраці Національну історичну бібліотеку України. В цій бібліотеці є рідкісний примірник «Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850–62», а в НМІУ-бф розвідка «Карпатська Русь» (Москва, 1876), авторства цього ж діяча національного відродження і дослідника етнографічних районів в межах Галичини, Буковини та Закарпаття (Іл. 4).

Іл. 4

Історія побутування експонату цікава. Він містить класичний екслібрис-наліпку Ф. Вовка та ще й маргіналію вченого – бібліографічні дані видання. Це також окремий відбиток, а точніше «вирізка» статті, оформлена в тверду палітурку з розброшурованого збірника «Чтения в Императорском Обществе Истории и Древностей Российских при Московском Университете» (1876).

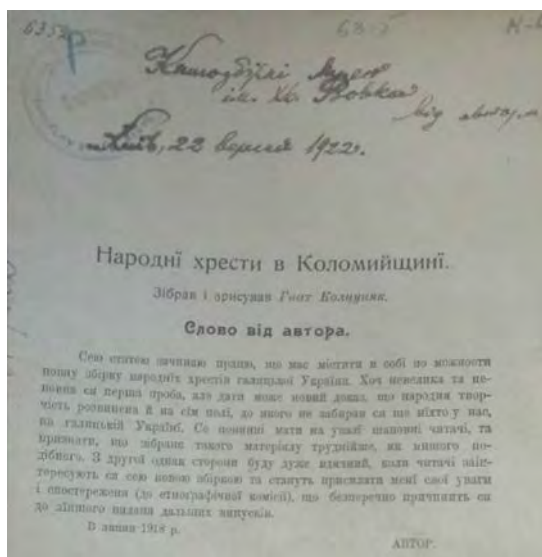
Неможливо буде оминати інформацію про те, що за мовним принципом вся колекція (171 од.) поділяється так: польська – 7, російська – 128, українська – 22, французька – 13, хорватська – 1. Мовне різнобарв'я бібліотеки Ф. Вовка, широка тематика та географія місця видання книг, пояснюється тим, що «перебуваючи багато років у Парижі, зібрав [він] багато іноземних видань, комплектів іноземних журналів і рідкісних монографій. Також у книгозбірні була добре представлена російська етнографічна, антропологічна і археологічна література. Безумовно, були наявні і українські видання, зокрема публікації, видані у Львові НТШ, багаторічним співробітником якого був Ф. Вовк». Присутність у бібліотеці Кабінету багатьох видань українською пояснено наративом про джерела та трагедії українізації. Ілюстрація цього є книги, які стосуються різних сфер знань не пов'язаних з українським контекстом, але видані у Києві, Львові, Одесі, Харкові – і це яскраві символи розвитку українського книговидавництва в імперських умовах та модерних відносин у культурі. Друга група книг – це книги українознавчої тематики, зокрема прижиттєве видання праці Ф. Вовка опубліковане під псевдонімом Федор Кондратович «Задунайская Сечь». Вона містить екслібрис учня вченого – народознавця Олександра Алешо. Унікальним є сенс дослідження, яке автор, змушений через політичний тиск публікуватись під псевдонімом, визначив таким, «що стосується організації, внутрішнього побуту та історичного життя задунайського українського козацтва (1775–1828 рр.), то на все це ми не знаходимо рішучо майже ніяких вказівок у всій відомій нам історичній літературі» [2, с. 28].

Змістовна музейна презентація буде стосуватись і наступних видань. Перше – це «Україна в російському письменництві» (Київ, 1928) Василя Сиповського, де «у ґрунтовній праці про Україну в російській літературі 1-ї пол. XIX ст. виявляють характерне для української гуманістики двадцятих років прагнення врахувати якомога ширший контекст. Особливо повчальним у цьому зв'язку є та велика увага, яка приділялася Пантелеймонові Кулішу великому продовжувачу, інтерпретатору та суперникові Шевченка» [7]. Друге видання – це, знову таки, «вирізка» статті Ф. Вовка «Українське рибальство в Добруджі», оформлена в тверду палітурку з розброшурованого збірника «Матеріали до українсько-руської етнології» за редакцією самого вченого (Львів, 1899 (1)) з бібліотеки Музею (Іл. 5).

Іл. 5

В цій, як і інших працях про традиційний промисел, вчений розробив запитальник і дотримувався етнологічного поділу рибальських знарядь на групи видів [11, с. 106]. Вислід відносять до основної історіографії про українців Добруджі – історико-географічного краю між нижньою течією Дунаю і центральною частиною Балканських гір в Румунії. Третє видання, автор якого, знову таки, пов'язав потім свою долю з сучасним НМІУ є окремим відбитком розвідки Г. Колцуняка «Народні хрести в Коломиї» в м'якій ілюстрованій обкладинці (Іл.6).

Іл. 6

Етнограф, графік та музикант, який став завідувачем фондів музею та був репресований, разом із мистецтвознавцями Костем Широцьким і Вірою Свенціцькою заклав основи вивчення хресторобства [8, с. 198]. «Праця тим більш вартісна, що зафіксовані у ній пам'ятки втрачені, публікацію можна вважати єдиним повним джерелом візуальної інформації про дерев'яні надгробки з підкарпатських місцевостей» [10, с. 62]. Вперше розвідку опублікували в збірнику «Матеріали до української етнології. Етнографічна комісія НТШ у Львові», (1919 (19–20)), видання якого відклали через початок війни.

Остання книжкова пам'ятка, яку планується презентувати поєднує в собі роздуми про розвиток науки етнознавства, долю сподвижників української нації в умовах тоталітаризму, гендерні студії. Це «Етнографічне дослідження українських обрядових печив» у форматі окремого відбитку з «Наукового збірника Харківської науково-дослідної катедри історії української культури» (1926 (2–3)) (Іл. 7).

Іл. 7

Розвідку підготувала допитлива дослідниця-польовик Слобожанщини та українства Курщини Раїса Данковська (Данківська). Її подвижництво сприяло тому, що етнознавство перейшло зі стадії описової до стадії науково-порівняльної [1, с. 55–56]. Аспектом до біографії репресованої вченої, спогадів про яку зберіглося обмаль, є те, що імовірно, цей відбиток зробили на її замовлення. Вона або надіслала його в бібліотеку Кабінету, або передала особисто 30.12.1926 р. Примірник містить авторський інскрипт. Продовження нашого українознавчого та книгознавчого дослідження через виставково-освітній проект посприяє введенню у науковий обіг нової інформації та заповненню лакун актуального в Україні дослідження. Культурна спадщина, що понесла втрати внаслідок тоталітаризму та тиску радянської ідеології, досі чекає повернення у культурний простір. Загальним результатом є внесок у дискусію про сучасні проблеми розвитку українознавства та краєзнавства в контексті вивчення маловідомих джерел та історіографії, їх використання у музейній комунікації.

Список джерел та літератури

1. Аксьонова Н. Етнографічна спадщина Раїси Данковської // Дев'яті Сумцовські читання. Мат. наук. конф. «Музей і сучасність». Харків, 2004. URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2003/article.html?n=457>.

2. Грабович Г. Советизація української гуманістики. Історія та насильство // Критика. 1997 (серпень). URL: https://krytyka.com/ua/articles/sovietyzatsiya-ukrayinskoyi-humanistyky-i-istoriya-ta-nasylstvo?domain_switch=full.
3. Дідора Л., Куцаєва Т., Куцаєва Є. Книгозбірні Ф. Вовка та Кабінету-музею ім. Ф.Вовка у бібліотечному фонді НМІУ // Дослідження, збереження та популяризація пам'яток історико-культурної спадщини України. Зб. мат. Переяслав, 20.04.2020 р. С. 132–137.
4. Дениско Л, Рудакова Ю. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань НБУВ: Каталог. Київ: НБУВ, 2017. 350 с.
5. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія. Київ, 2007. Т. 1. 609 с.
6. Колеснікова В., Черновол І., Яненко А. Музей (Кабінет) Антропології та Етнології імені проф. Хв. Вовка. Київ: Стародавній Світ, 2012. 88 с.
7. Кондратович Ф. Задунайская Сечь. Киев: Тип. Корчак-Новицкого, 1883. 116 с.
8. Куцаєва Т. Причинки до біографії Гната Колцуняка (1888–1937): історія двох інскриптів // Українознавство. 2020 (1 (74)). С. 196–208.
9. Куліш П. Повне зібрання творів. Київ: Критика, 2005. Т. 1. 648 с.
10. Максимлюк І. Внесок Івано-Франківських графіків у місцеве краєзнавство ХХ – поч. ХХІ ст. // Традиції та інновації у вищій художньо-академічній освіті. 2018 (4). С. 60–67.
11. Сіренко С. До питання класифікації рибальських знарядь // Народна творчість та етнологія. 2011 (1). С. 106–117.
12. Стішова Н. Українські календарні свята осіннього циклу. Київ: ІМФЕ, 2017. 240 с.
13. Черновол І. Книжные собрания выдающихся ученых как источник по истории археологии // История археологии: личности и школы. Мат. Междунар. науч. конф. Киев, 5–8.10.2010. С. 305–316.
14. Черновол І. Книжкове зібрання Федора Вовка у фонді бібліотеки Інституту археології // Українська біографістика. 2010 (7). С. 346–357.
15. Шаповал С., Ковальова Н. Життя і діяльність етнографа А. І. Онищука і його внесок у формування етнографічного зібрання НМІУ // Науковий вісник НМІУ. 2019 (5). С. 256–276.

Волощук Олег

КНИЖКОВИЙ ЗНАК У КОНТЕКСТІ МУЗЕЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ БІБЛІОТЕЧНОГО ФОНДУ НМІУ)

Книжкові знаки (екслібриси) та маргінальні написи є важливими та цікавими мікроджерелами книгознавчої, бібліотекознавчої та історичної інформації, а також біографістики та історії формування музейних колекцій [3; 4]. Екслібриси-штемпеля та, у випадку предмету нашого дослідження, власницькі маргінальні власницькі написи, зберігають цінні та цікаві свідчення, що актуальні в контексті музейної комунікації Національного музею історії України, дають додаткову інформацію про події та відносини в сфері історії, культури та культурних відносин. Таким чином, екслібриси, які створювали та наносили на сторінки книг для означення приналежності власнику, для захисту від втрат, крадіжок, а також маргінальні написи, що несуть в собі відбиток читацької культури доби, відіграють велику роль як в наукових дослідженнях – при вивченні історії формування книжкових зібрань та реконструкції маловідомих фактів про їх попередніх власників, так і в виставково-освітній діяльності музею.

Підкреслимо, що через свій зв'язок з українознавчою тематикою (як щодо змісту конкретного видання, так і діяльності або наукових досліджень власника книги або автора), встановлення якого є ключовим завданням нашого дослідження, вивчені книжкові пам'ятки стають актуальними предметами музейного значення для представлення в тематичній експозиції нашого музею. Це стосується, в першу чергу, тих антикварних книг, у тому числі стародруків, автори яких вивчали історію, право, суспільно-політичний устрій та культуру Російської імперії та обрали місцем видань свої праць московські або петербурзькі книговидавництва.

Таким чином, нашою метою є аргументоване введення в музейний контекст книжкових пам'яток, які на перший погляд не є такими, що лінійно передають українознавчу тематику як щодо змісту, місця видання та персоналії автора.

Прикладом до названих тез подамо працю історика, підприємця, купця з м. Курськ та чиновника суду Івана Івановича Голікова (1735–1801 рр.), який присвятив своє життя вивченню біографії Петра Першого, зібравши у своїй бібліотеці колосальну кількість матеріалу з теми. Ця багатотомна праця має промовисту, в руслі імперського наративу назву «Деяння Петра Великого, мудрого преобразователя России, собранные из достоверных источников и расположенных по годам» (Москва, 1838 р.). Всього, продовж 1788–1789 рр. було видано 12 томів, а в наступні 7 років ще 18 томів доповнень. Фактично, це був простий хронологічний виклад не завжди

перевіреного матеріалу, який тим не менш створив грандіозний ореол навкруги персоналії царя. Те, що, наприклад, Олександр Пушкін використав фактаж дослідження, як історичне тло поеми «Полтава», дає основу для вивчення взаємовпливу політики, пам'яті та літератури та детального критичного аналізу тексту.

Окремі томи названого видання І.Голікова (№№ 3, 4 та 8) були виявлені під час повної звірки бібліотечного фонду Національного музею історії України впродовж 2017–2019 рр. його кураторкою Ларисою Дідорою [2].

Підкреслимо, що деякою відмінністю нашого дослідження від структури досліджень про книжкові пам'ятки бібліотечного фонду музею Л. Дідори та інших науковців музею є те, що ми не будемо концентруватись на провенансі предмету дослідження, історії його побутування та не ставимо на меті книгознавчий аналіз. Ми націлені саме на встановлення зв'язків книжкової пам'ятки з українознавчою тематикою. На підтвердження цієї тези зазначимо, що українські вчені виявляли увагу до праці І. Голікова, адже ймовірно повністю цей багатотомник був представлений і в книжковому фонді Археографічної комісії ВУАН. Це підтверджує круглий фіолетовий штампель на титульній сторінці 4-го тому, що був опрацьований *de visu* під час поперимірникового опису. Таким чином, дослідження робить як внесок в загальне вивчення бібліотечного фонду Національного музею історії України, який має драматичну історію впродовж ХХ ст. [6], так і містить власну новизну, що і визначає актуальність започаткованої роботи.

Схематично зазначимо, що на форзаці та на титульній сторінці 8-го тому книги знаходяться два однакових екслібриси – овальні штампеля темносинього кольору з текстом російською мовою «Библиотека В. М. Латкина». А над штампелем на форзаці наявний ще й власницький маргінальний напис фіолетовим чорнилом «Из библиотеки В. Латкина. 1883 год». На 3-му та 4-му томах видання книжкові знаки відсутні і ми не можемо стверджувати, що вони відносились до цього ж комплекту, адже не логічним є маркування більшого за номером тому.

Спроба розтекстувати ім'я власника екслібрису та автора маргінального напису виявила ключову проблему наукової атрибуції таких мікроджерел дослідження, зокрема ідентифікації цього власника. Адже екслібрис в тематичних каталогах не представлений [3], а в історіографії згадано дві персоналії з ініціалами «В. Н. Латкин» (російська мова). Перший – це дослідник Півночі, купець, промисловець та мандрівник Василь Миколайович Латкін (1809–1867 рр.). Важливість дослідницько-наукової спадщини цього дослідника вплинула на те, що Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона розмістив в 17 томі (1896 р.) історико-біографічну довідку про персоналію. Принагідно зазначимо, що кілька комплектів Словника зберігаються в бібліотечному фонді Національного музею історії України та містять таку кількість різноманітних екслібрисів, що історія побутування цих «комплектів», зібраних з окремих томів від різних власників, може стати предметом окремого дослідження в руслі вивчення (під)колекції бібліотечного фонду «Екслібриси та інскрипти з ім'ям Ф. Вовка» [5]. Адже, багато томів містять шрифтовий екслібрис знищеного в часи репресій 1920-30рр. Музею (Кабінету) Антропології та Етнології ім. Ф. Вовка при ВУАН.

Зважаючи на зміст власницького напису В. Латкін (1809–1867 рр.) навряд чи міг бути власником книги та бібліотеки до якої вона належала, адже на 1883 р. він вже помер. Допустити, що його спадкоємці, які продовжили опікуватись бібліотекою свого надзвичайно відомого авторськими вислідами з географії родича, і надалі маркували книги родинної бібліотеки його іменем складно. До того ж в 1839 р. частина книжкового зібрання родини Латкіних поповнила фонд публічної бібліотеки в Красноярську, а на початку 20 ст. – Красноярського краєзнавчого музею.

У той же час, генеалогія родини Латкіних показує, що як син В. Латкіна – Микола Васильович (1832–1904 рр.), так і його онук – Василь Миколайович (1858–1927 рр.), ймовірно, названий на честь знаного родича, продовжили свій інтелектуальний та творчий рух у руслі просвітництва. Таким чином, більш вірогідно, що власником книги був «інший» Василь Миколайович Латкін (1858–1927 рр.) – історик права, політичний діяч та дослідник історії земств. В. Латкін – спадкоємець названого купецького роду інтелектуалів, яка з Архангельська перебралась у Красноярськ. Його батько, як і дідусь залишаючись купцем, зайнявся золотим промислом, який і продовжив забезпечувати матеріальні ресурси сину для навчання. До того ж Микола Латкін займався науковою діяльністю. Він був також географом та статистиком, що й продовжило впливати на інтелектуальний розвиток родини.

Під час навчання на юридичному факультеті в університеті в Санкт-Петербурзі Василь Латкін захистив магістерську дисертацію по темі земських соборів – правових інститутів 16–18

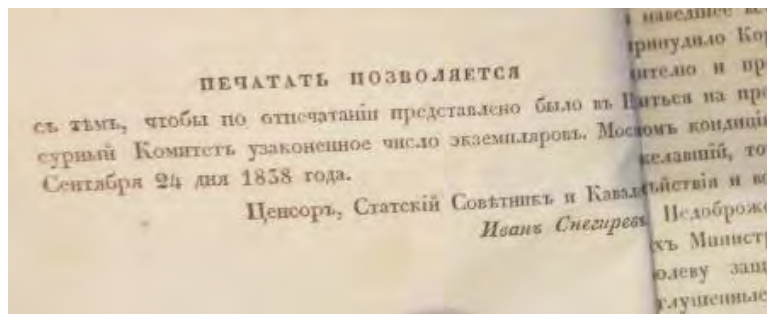
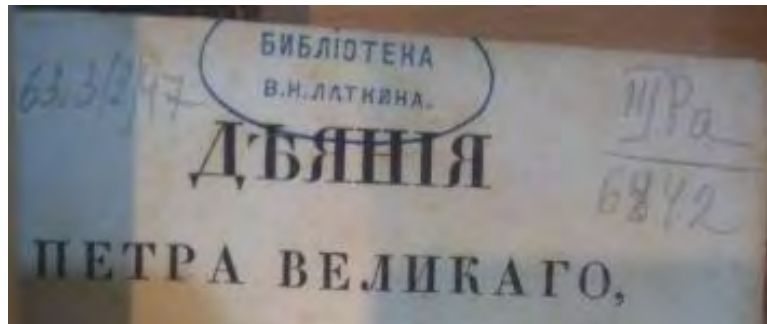
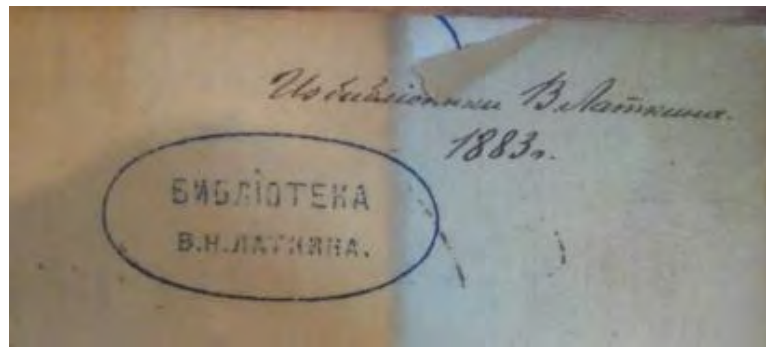
ст., які об'єднували представників різних верств суспільства для вирішення політичних, економічних та адміністративних питань тогочасної Московської держави. Важливим моментом подальших наукових досліджень В. Латкіна стало дослідження документів Земського собору 1651 р., який розглядав зокрема і питання військового союзу Московської держави та Війська Запорізького; документів законодавчих комісій 18 ст., в тому числі Малоросійської комісії (1728–1759 рр.), результатом роботи якої стало створення важливої пам'ятки права – українського кодексу «Права за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.). Хоча кодекс не отримав офіційного схвалення владою, але застосовувався на практиці в юридично-судових справах Гетьманщини - Лівобережної України. Таким чином, наукова робота В. Латкіна містить українознавчу тематику, є джерелом вивчення історії права та історії Гетьманщини, юридичних, суспільно-побутових відносин та повсякдення різних станів українського суспільства 17–18 ст., хоча значно відображає імперський наратив. Тим не менш, досліджений екслібрис, маргінальний напис та книжкова пам'ятка на якій їх було виявлено мають потенціал стати частиною музейного нарративу з історії України доби Гетьманщини.

Аргументом приналежності видання саме бібліотеці названого В. Латкіна є й зміст книги, який тотожний сфері інтересів персоналії.

Додатковим мікроджерелом вивчення, яке відкриває інший актуальний напрямок дослідження історії книговидавничої справи в умовах імперії є наявна на звороті титульної сторінки нотатка (типографський друк) з інформацією про погодження тексту цензурою. Саме це погодження дав цензор Московського цензурного комітету Іван Михайлович Снегірьов (1793–1868 рр.) – археолог, етнограф, історик, мистецтвознавець, член-кореспондент Санкт-Петербурзької академії наук. Відомо також, що саме Снегірьов давав дозвіл на друк поеми Миколи Гоголя «Мертві душі», але за результатами обговорення члени цензурної комісії не погодили рішення і тому М. Гоголь подав твір в іншу цензурну комісію, вимушений був скоротити текст, дещо змінити назву та виключити розділ, що зображував ще один гротескний образ поміщика. Цікаво, що І. Снегірьов також підтримував товариські зв'язки з своїм колегою – київським вченим, бібліографом, видавцем, книгознавцем та цензором Головного цензурного комітету Василем Григоровичем Анастасевичем (1775–1845 рр.). Сумним фіналом життя книгознавця та вченого було те, що останні роки життя він провів оселившись у будинку Румянцевського музею в Санкт-Петербурзі, де працював бібліотекарем. А вже колишнього цензора позбавили пенсійних виплат у покарання за дозвіл друку творів Адама Міцкевича. Бібліотека та архів померлого вченого, після 28 років лежання в одному з музейних сараїв, була продана з аукціону в 1863 р. здебільшого малярам під шпалери.

Таким чином, ми дещо додали до реконструкції трагічної біографії однієї з важливих для розвитку книговидавництва персоналії та прослідкували сумний приклад повної втрати історичної бібліотеки – елементу культурної спадщини. Невеликий фрагмент архіву В. Анастасевича зберігається нині в Публічній бібліотеці Санкт-Петербурга та чекає свого дослідження з точки зору українознавства та історії України. А вже ще будучи військовослужбовцем вчений мандрував Україною впродовж 1790-х рр., потім жив в Києві, вивчав місцевий контекст та опублікував свій щоденник «Записки из Херсона в Крым и обратно». Листуванню І. Снегірьова та В. Анастасевича присвячено окрему книгу, опубліковану бібліофілом та бібліографом Олександром Миколайовичем Неустровим в 1892 р. [7]

Для узагальнення викладеного матеріалу зазначимо те, що через книжкові знаки (екслібриси) та маргінальні написи – мікроджерела книгознавчою, бібліотекознавчою та історичною та іншої інформації ми провели дослідження українознавчого контексту цікавої та специфічної для представлення книжкової пам'ятки з бібліотечного фонду Національного музею історії України. За результатами дослідження встановлено деякі нові критерії та методіку опрацювання аналогічних за змістом, місцем видання та авторства примірників видань. Загальним висновком нашої роботи є участь в дискусії про актуальність введення в науковий обіг та музейну комунікацію нової інформації на основі музейних колекцій та зібрань, зокрема бібліотечного фонду Національного музею історії України.

Список джерел та літератури

1. Анастасевич В. Г. / Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <http://ube.nlu.org.ua/article/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87%20%D0%92%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%20%D0%93%D1%80%D0%B8%D0%B3%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>

2. Дідора Л. Найцікавіші книги з книгозбірні НМІУ. URL: https://www.youtube.com/watch?v=meO_3uMzWvM&feature=youtu.be&fbclid=IwAR3ypr3YESDuMnPatRvltqzAfyOk4yFITNmFhAfEEOANjceGZNY8exSJT0
3. Дениско Л., Рудакова Ю. Книжкові знаки на книгах із колекції рідкісних видань НБУВ: каталог. Київ: НБУВ, 2017. 350 с.
4. Кривенко М. Власницькі знаки, як джерело вивчення історичних колекцій // Записки Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника. – 2011. – № 3. – С. 422–441.
5. Куцаєва Т. Екслібриси та інскрипти з ім'ям Ф. Вовка // Українознавство. – 2019. – № 4. – С. 259–267.
6. Оксеніч М. Шляхи формування збірки НМІУ: колекції меценатів і внески приватних осіб // Скарбниця української культури: Зб. наук. пр. 2007 (8). С. 165-173. URL: <http://lostart.org.ua/ua/research/572.html>
7. Письма И.М.Снегирева к В.Г.Анастасевичу (1828-1831) : Из собр.А.Н.Неустроева.- С-Петербург: типо-лит. И.Рапопорта, 1892. – 40с.

**Гаврилюк Світлана,
Гаврилюк Олександр**

УКРАЇНСЬКИЙ ЗОДЧИЙ В. ЛЕОНТОВИЧ І ДЕРЕВ'ЯНА САКРАЛЬНА АРХІТЕКТУРНА СПАДЩИНА ВОЛИНИ

Унікальним явищем світової культурної спадщини є українське церковне зодчество. Відзначаючись регіональними особливостями, втіленими через дерево, цеглу та камінь, воно разом з тим носить виразні риси першозразків народної монументальної архітектури, що в Україні-Русі сягають ще часів раннього християнства.

Основний масив цих культових (сакральних) пам'яток складають дерев'яні церкви. Значення дерев'яних храмів полягає в тому, що вони представляють найскладніші за архітектурою і найдавніші за хронологією пам'ятки українського дерев'яного зодчества. Такі святині вирізняються серед інших будівель з цього матеріалу значно вищим соціальним статусом, відіграючи у певній місцевості роль своєрідного символу відповідної соціальної групи. Це зумовлювало особливу увагу громади до зведення і дальшого підтримання храму у належному стані. Адже тоді відбувався вибір найяскравіших композиційних рішень, досконалих будівельних прийомів і зразків, вишуканого декору та ін. Завдяки цьому в архітектурі дерев'яних культових споруд різних регіонів відбивалися – як тенденції будівельного мистецтва – національні риси українського населення. [1, 98]. Тому використання матеріалів про українські дерев'яні сакральні споруди дає можливість не тільки вивчити історію їх появи, трансформацію, своєрідність архітектурних форм, а й засвідчити належність українських територій, у тому числі українських етнічних земель, що знаходяться сьогодні за адміністративно-територіальними межами нашої держави, українській історії і культурі.

В окремих публікаціях відзначається, що на кінець ХХ ст. в Україні нараховувалося близько 2 тис. дерев'яних храмів, дві третини з яких припадало на західноукраїнський регіон [2]. У Волинській області на 2017 р. налічувалося понад 200 пам'яток дерев'яної сакральної архітектури, зведених від ХVІ ст. до кінця 1930-х рр. Найраніша з них (1567 р.) – церква Святого Великомученика Дмитрія Солунського в с. Гішин Ковельського району. З усіх архітектурних об'єктів національного значення, розташованих у Волинській області, 58 – це дерев'яні церкви. Серед архітектурних пам'яток місцевого значення – 114 дерев'яних храмів, переважно ХVІІІ–ХІХ ст. [3, 180].

Унікальна дерев'яна культова архітектура України вимагає не лише пошанування, а й життєвої належних заходів для збереження. Адже непоодинокими є факти, коли зовнішній та внутрішній вигляд храмів, переданих релігійним громадам у користування, спотворюється самочинними реставраціями, перебудовами, ремонтами, зокрема, шляхом застосування пластикового та металевих сайдингу [4, 79; 5].

Набагато трагічніші наслідки має масове фізичне знищення цих пам'яток внаслідок пожеж, що виникають з різних причин і винуватців яких, як правило, не знаходять. Відомий український дослідник пам'яток С. Кот зазначає, що впродовж 1991–2013 рр. на Львівщині в дерев'яних храмах виникло 90 пожеж – абсолютний рекорд серед інших регіонів; вщент згоріло 38 церков [6, 81]. Так, у січні 2008 р. в м. Яворові згоріла церква Успіння Пресвятої Богородиці (1670 р., охоронний номер 523). Це була одна з найкращих пам'яток традиційного сакрального будівництва галицької школи. Церква номінувалася на внесення до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. І

хоча вона згоріла не дотла (вціліли віттарна частина і стіни), однак вже наступного дня громада самочинно розібрала уцілілі зруби [7].

На жаль, таких трагедій не уникла і Волинська область. Зокрема, 8 січня 2007 р. в с. Волошки Ковельського району згоріла церква Святого Миколая (1845 р.) – улюблена церква Лесі Українки [8, 206–207]. На Волині дерев'яні храми продовжували горіти і в наступні роки. До цього мартирологу 7 квітня 2015 р. увійшла й Свято-Іллінська церква м. Каменя-Каширського – пам'ятка архітектури національного значення (1700 р., охоронний номер 1021) [9]. Храм згорів повністю, вогонь знищив церковне майно, але частину реліквій працівникам Державної служби з надзвичайних ситуацій разом з громадою вдалося врятувати. Причиною пожежі названо порушення правил пожежної безпеки. Так через людську недбалість перестала існувати неповторна пам'ятка українського дерев'яного сакрального зодчества Західного Полісся. І хоча влітку 2019 р. розпочалося зведення нового Свято-Іллінського собору у Камені-Каширському, однак ніщо уже не зможе повернути до життя автентичної пам'ятки, якою був знищений пожежею храм. У дореволюційний час до його збереження та відновлення шляхом реставраційних робіт були причетні відомі митці, чільне місце серед яких посідає український архітектор-реставратор Володимир Григорович Леонтович (1881–1968).

Уродженець м. Гадяча, що на Полтавщині, В. Леонтович після закінчення Петербурзького інституту цивільних інженерів (за іншими даними – інженерного відділення Київського політехнічного інституту) одержав фах інженера-будівельника, геодезиста, архітектора-реставратора. До 1909 р. він проводив експедиційні інженерні вишукування в Ізяславі, Острозі та Житомирі [10, 359; 11]. Впродовж 1909–1914 рр. В. Леонтович на посаді головного архітектора Житомира займався відбудовою пам'яток архітектури. У 1912–1917 рр. як експерт за дорученням Археологічної комісії проводив геодезичні обстеження та обмірювання інженерних споруд. Як учасник пам'яткоохоронного руху, В. Леонтович був членом Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва та Київського відділення Російського воєнно-історичного товариства. З 1914 р. розпочав педагогічну та наукову діяльність у Київському політехнічному інституті, яку проводив у цьому навчальному закладі та інших закладах вищої освіти м. Києва до кінця життя.

Роки перебування В. Леонтовича на Волині відомі його значним внеском у реставрацію та спорудження культових будівель, багато з яких дійшли до наших днів. Зокрема, він знаний як автор архітектурних проєктів реставрації низки дерев'яних церков регіону, що здійснювалася впродовж 1906–1912 рр. Можливість В. Леонтовичу проводити таку діяльність давало перебування його з 1905 р. на посаді волинського єпархіального архітектора. Відома участь В. Леонтовича в реконструкції і продовженні життєдіяльності церкви Святого Василя в Овручі. Так, щоб зберегти цю відновлену сакральну пам'ятку, зодчий запропонував у 1909 р. заснувати при ній жіночий монастир і спорудив для нього за проєктом, розробленим спільно з архітектором В. Максимовим, келії та дзвіницю [12, 50]. За проєктами В. Леонтовича реставрували Миколаївську церкву кінця XVI ст. в м. Олевську, Успенську церкву кінця XVII ст. в с. Низкиничі, збудовану на кошти відомого політичного і громадського діяча епохи Хмельниччини Адама Киселя, десятки інших культових споруд Великої Волині. Цілком заслужено його вважають засновником української школи реставрації архітектурних пам'яток.

На період між 1906–1912 рр. припадає реставрація за проєктом В. Леонтовича Свято-Іллінського дерев'яного храму в м. Камені-Каширському. На той час споруда зберігалася у дещо видозміненому архітектурному вигляді. Причиною цього стала політика світських і церковних властей Російської імперії, що активно здійснювалася з другої половини 1860-х рр. і спрямовувалася на наближення зовнішнього вигляду українських храмів з їх самобутнім архітектурним обличчям до російсько-візантійських взірців. З урахуванням цієї обставини і проводився у 1886 р. у Свято-Іллінському храмі капітальний ремонт. Тридільний, з однією банею, зведений на кам'яному фундаменті храм отримав архітектурний декор у псевдоросійському стилі. У споруді виділявся четверик центрального зрубу, перекритий зімкнутим зрубним склепінням на світловому восьмерику. П'ятигранна апсида і високий верх з круглим вікном в кожній грані восьмерика засвідчували належність пам'ятки до розвиненого типу тризрубних волинських церков. У тому ж 1886 р. до західного фасаду церкви була добудована дзвіниця, що надала композиції пам'ятки характеру московського зодчества XIX ст. [13, 70, 72; 14]. Вказані вище докомпонування не зазнали змін і в ході реставраційних робіт початку XX ст., проведених за проєктом В. Леонтовича.

За участю В. Леонтовича в 1910–1914 рр. формувався архітектурно-меморіальний комплекс «Козацькі могили» під Берестечком на місці знаменитої битви козацько-татарського та польського військ влітку 1651 р. В цьому ансамблі, на будівництво якого імператор Микола II пожертвував 10 тис. рублів, царизм вбачав увічнення боротьби українців не за незалежність, а за «єдину і неподільну Русь». Тому тут планувалося звести церкву в формах російсько-візантійського стилю. Однак В. Леонтовичу вдалося переконати громадськість у необхідності використати для будівництва стиль українського бароко XVII-XVIII ст. у його модернізованій на початку ХХ ст. національній формі. З цією метою архітектор ознайомив автора проекту Георгіївської церкви В. Максимова, ім'я якого стало відоме після реставрації Василівської церкви в Овручі, зі зразками означеного стилю у Києві, Полтаві й Чернігові. Проект майбутньої Георгіївської церкви з доповненнями В. Леонтовича високо оцінила відома громадська діячка Олена Пчілка. У примітці «Волинський пам'ятник» до статті К. Поліщука «Музей на Козацьких могилах», вміщеній у часописі «Рідний край», вона писала: «Пам'ятник – церква на Берестецькому полі... відзначатиметься ще й тим, що се буде будова на український зразок... Архітектор не надав йому тих прикмет, що так псують наші нові церкви, будовані в безсмачному московському стилі, важкому, незграбному... Зразок... являє собою щось своє видне, являє прикмети старих, українських церков до оздоблення ж дрібнішого – вжито української народної орнаментики. Таким чином, в будуванні козацького пам'ятника видно повагу до старого місцевого стилю, видно не бажання затоптувати чи спотворювати його, а видно охоту викликати до життя наше колишнє мистецтво, таке гарне, але таке занедбане тепер. Так само заслуговує широкого признання хороша думка, від кого б вона не йшла, заснувати при Берестецькому пам'ятникові музей» [Цит. за: 15].

Щоб відтворити історичне середовище часів Берестецької битви, В. Леонтович перевіз до майбутнього меморіального ансамблю старовинну дерев'яну Михайлівську церкву 1650 р. з с. Острів, у якій, за переказами, перед битвою молився Б. Хмельницький. Зодчий добудував до неї опасання на дерев'яних стовпцях та запроєктував вхід з інтер'єру до підземного переходу завдовжки кілька десятків метрів, що зв'яже Михайлівську та Георгіївську церкви. Комплекс знаходився тоді поза межами с. Пляшева. Тому для постійного нагляду за ним і вірний своєму принципів доцільного життєвого пристосування історичної споруди, В. Леонтович запропонував Почасово-Успенській лаврі заснувати тут монастир. Для влаштування монастирського притулку митець запроєктував і спорудив спеціальний будинок, у якому міститься тепер Державний історико-меморіальний заповідник «Поле Берестецької битви» [16, 360].

Таким чином, вагомою часткою творчого доробку В. Леонтовича були й залишаються розроблені ним та реалізовані проекти реставрації і будівництва пам'яток сакральної архітектури на теренах Великої Волині. До числа таких об'єктів увійшов і Свято-Іллінський храм м. Каменя-Каширського. На жаль, уся творча спадщина митця на сьогодні розпорошена по державних архівах України, а також Росії, приватних колекціях, музейних та бібліотечних фондах, а тому потребує ретельної пошукової роботи та ґрунтовного вивчення. Увічненню пам'яті видатного українського зодчого В. Леонтовича, 130-річчя від дня народження якого відзначатиметься у липні 2021 р., повинна слугувати турбота суспільства і держави про захист і охорону сакральної архітектурної спадщини.

Список джерел та літератури

1. Завада В. Архітектура дерев'яних храмів Полісся за архівними джерелами. *Архітектурна спадщина України*. Вип. 3. Ч. 2. Питання історіографії та джерелознавства української архітектури / За ред. В. Тимофієнка. Київ : Українознавство, 1996. С. 88–101.
2. Васютин В. Справа священників-паліїв. *Тиждень*. 2008. 11 квіт.
3. Гаврилюк С. В., Гаврилюк О. Н. Характерні особливості нерухомої спадщини західних областей України. *Регіональні особливості нерухомих пам'яток України* [Монографія] / кол. авт.: Бичковська Г. М., Гаврилюк О. Н., Гаврилюк С. В. [та ін.]; під заг. ред. Л. О. Гріффена, О. М. Титової: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2017. С. 173–199.
4. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України» / Кот С. І. (відп. ред.), Денисенко Г. Г., Івакін Г. Ю., Катаргіна Т. І., Ковпаненко Н. Г., Скрипник П. І., Тимофієнко В. І., Титова О. М., Федорова Л. Д. (далі – Культурна спадщина в контексті. «Зводу пам'яток історії та культури України»...). Київ : Ін-тут історії України, 2015. 486 с.
5. На Рівненщині рятуватимуть старі церкви від пластику та металу. URL: <http://www.religion.in.ua/news/Ukrainian.news/33347>.
6. Культурна спадщина в контексті «Зводу пам'яток історії та культури України»...
7. Васютин В. Вказана праця.
8. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми. Київ : Наш час, 2007. 271 с.

9. [URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/ Церква _святого_пророка _Іллі_\(Камінь-Каширський\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_святого_пророка_Іллі_(Камінь-Каширський)) (дата звернення: 06.08.2020).
10. Гаврилюк С. В. Історичне пам'яткознавство Волині, Холмщини і Підляшшя (XIX – початок XX ст.) : Монографія. 2-е вид., доп. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. 536 с.
11. [URL:esu.com.ua/search_articles.php?id=54318](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=54318).
12. Кілессо Т. Засновник української школи реставрації пам'яток архітектури. *Пам'ятки України : історія та культура*. 1992. № 2–3. С. 49–51.
13. Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР; (Ил. справоч.-каталог). В 4-х т. / Жариков Н. Л. (гл. ред.) и др. Т. 2. Винницкая, Вольнская, Ворошиловградская, Днепропетровская, Донецкая, Житомирская, Закарпатская, Запорожская, Ивано-Франковская, Кировоградская, Крымская области. Ред. кол. : И. А. Игнаткин (отв. ред.) и др. Киев : Будівельник, 1983. 337 с.
14. [URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/ Церква _святого_пророка _Іллі_\(Камінь-Каширський\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Церква_святого_пророка_Іллі_(Камінь-Каширський)) (дата звернення: 06.08.2020).
15. *Рідний край*. 1911. № 17.
16. Гаврилюк С. В. Вказана праця.

Автори збірника

- Андрусик Лариса (Угриничі)**, учитель-філолог ЗЗСО «Угриничівська гімназія»
Андрусик Микола (Любешів), краєзнавець
Баранова Тетяна (Любешів), заступник директора територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) Любешівської селищної ради
Бартошик Світлана (Угриничі), учитель-філолог ЗЗСО «Угриничівська гімназія»
Беларян Карен (Харків), студент історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Берізько Олег (Деревок), учитель історії ЗЗСО «Деревківський ліцей»
Бондаренко Геннадій (Луцьк), голова ВООНСКУ, кандидат історичних наук, професор СНУ імені Лесі Українки
Борбич Костянтин (Любешів), заступник військового комісара Любешівського районного військового комісаріату
Боряк Олена (Київ), доктор історичних наук, старший науковий співробітник Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф
Буцик Петро (Любешів), краєзнавець
Василькова Юлія (Ветли), вчитель української мови та літератури ЗЗСО «Ветлівський ліцей»
Васянович Олександр (Київ), кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Державного наукового центру захисту культурної спадщини від техногенних катастроф
Веремчук Віталій (Любешів), начальник відділу екологічної освіти та рекреації НПП «Прип'ять-Стохід»
Вітрик Ірина (Київ), старший науковий співробітник Музею історичних коштовностей України – філіалу Національного музею історії України
Волощук Олег (Київ), старший науковий співробітник Сектору вивчення та збереження нерухомих пам'яток відділу наукової реставрації Національного музею історії України
Гаврилюк Олександр (Луцьк), доцент кафедри історії України та археології Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Гаврилюк Світлана (Луцьк), професор, завідувач кафедри музеєзнавства, пам'яткознавства та інформаційно-аналітичної діяльності Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Гладь Олег (Седлище), учитель історії ЗЗСО «Седлищенський ліцей»
Гудько Любов (Судче), заступник директора з виховної роботи ЗЗСО «Судченський ліцей»
Гулько Геннадій (Луцьк), заступник голови Волинської обласної ради ветеранів, Заслужений працівник культури
Дишко Мирослава (Ветли), учитель історії ЗЗСО «Ветлівський ліцей»
Дишко Ольга (Ветли), вчитель географії ЗЗСО «Ветлівський ліцей»,
Дідора Лариса (Київ), провідна бібліотекарка Національного музею історії України,
Дмитренко Алла (Луцьк), кандидат історичних наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
Зек Богдан (Луцьк), завідувач науково-експозиційного відділу новітньої історії Волині Волинський краєзнавчий музей
Зіміч Любов (Березна Воля), заклад загальної середньої освіти «Березновільська гімназія», директор школи, вчитель історії
Кліш Петро (Луцьк), кандидат педагогічних наук, доцент, член Національної спілки краєзнавців України
Клубук Василь (Любешів), вчитель історії ЗЗСО «В'язівненська гімназія» Любешівський район Волинська область
Ковальчук Валентиною (Березичі), заступником директора з навчально-виховної роботи
Кондаревич Інна (Березна Воля), вчитель історії ЗЗСО «Березновільська гімназія»
Корець Віра (Люб'язь), вчитель історії ОНЗ «Люб'язівська ЗОШ І-ІІІ ст.»
Корець Володимир (Дольськ), учитель історії загальноосвітньої школи І-ІІ ст. с. Дольськ
Кот Наталія (Луцьк), науковий співробітник лабораторії соціологічних досліджень та розвитку освіти Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
Котик Світлана (Березичі), вчитель історії ЗЗСО Березичівський ліцей
Кравчик Марія (Деревок), вчитель української мови та літератури закладу загальної середньої освіти «Деревківський ліцей»

Кравчук Петро (Любешиів), краєзнавець, почесний громадянин Любешова
Крисько Любов (Великий Курінь), учитель історії, заступник директора з НВР ЗЗСО «Великокурінський ліцей»,
Крисько Наталія (Великий Курінь), учитель історії ЗЗСО «Великокурінський ліцей»
Крішан Акаш (Київ), магістр історії
Кух Віра (Великий Курінь), учитель української мови та літератури ЗЗСО «Великокурінський ліцей»
Кух Олег (Любешиів), Любешиівський селищний голова
Куцаєва Тамара (Київ), старша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту Українознавства
Кучинко Михайло (Луцьк), професор кафедри історії України та археології Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Лесик Любов (Велика Глуша), керівник музею загальноосвітньої школи I-III ступеня села Велика Глуша
Локайчук Світлана (Луцьк), кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки
Лук'янович Валентин (Мала Глуша), учитель історії загальноосвітньої школи I-III ст. с. Мала Глуша
Мазурик Юрій (Луцьк), головний спеціаліст відділу охорони культурної спадщини департамент культури Луцької міської ради
Майба Ірина (Збараж), науковий співробітник фондового відділу Національного заповідника «Замки Тернопілля»
Матюк Галина (Угриничі), учитель-філолог ЗЗСО «Угриничівська гімназія»
Мельник Валерій (Луцьк), заслужений журналіст України, перший лауреат Всеукраїнської краєзнавчої премії імені академіка Петра Тронька
Мірошниченко-Гусак Людмила (Луцьк), кандидат історичних наук, завідувач відділу етнографії та народних промислів Волинського краєзнавчого музею
Мусірівська Соломія (Деревок), учениця 11 класу ЗЗСО «Деревківський ліцей»
Оласюк Алла (Любешиів), керівник музею «Історія Любешова» ОЗЗСО «Любешиівський ліцей»
Оласюк Степан (Любешиів), керівник музею Бойової слави 2001-2010рр. Любешиівського навчального закладу
Олішкевич Людмила (Любешиів), методист методичного кабінету при Управлінні гуманітарної політики Любешиівської селищної ради
Охріменко Григорій (Луцьк), кандидат історичних наук, доцент, краєзнавець
Плюсик Людмила (Деревок), учитель ЗЗСО «Деревківський ліцей»
Поліщук Валентин (Любешиів), заввідділом райсанепідстанції, голова райкому Товариства Червоного Хреста, почесний донор СРСР, України, відмінник охорони здоров'я СРСР
Поліщук Віта (Залізниця), вчитель історії ЗЗСО «Залізницький ліцей імені Івана Пасевича»
Понікарчик Ірина (Хоцунь), вчитель історії філії «Хоцунська ЗОШ I-II ст.» ОНЗ «Люб'язівська ЗОШ I-III ст.»
Поремчук Ольга (Деревок), учитель ЗЗСО «Деревківський ліцей»
Потрапелюк Володимир (Луцьк), краєзнавець
Радкевич Людмила (Любешиів), завідувач методичного кабінету при Управлінні гуманітарної політики Любешиівської селищної ради
Рева Лариса (м. Київ), член-кореспондент Академії Вищої Освіти України, кандидат філологічних наук, член Національної Спільноти краєзнавців України
Романчук Галина (Луцьк), науковий співробітник лабораторії соціологічних досліджень та розвитку освіти Волинський інститут післядипломної педагогічної освіти
Савченко Тетяна (Харків), студентка історичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна
Савчук Людмила (Любешиів), вчитель біології опорного закладу загальної середньої освіти «Любешиівський ліцей»
Самонюк Юрій (Залаззя), учитель історії закладу загальної середньої освіти «Залазівський ліцей»
Сацук Тамара (Угриничі), учитель-філолог ЗЗСО «Угриничівська гімназія»

Семенюк Богдан (Бірки), керівник гуртка «Музейна справа», керівник музею, учитель основ християнської етики та суспільствознавчих дисциплін, ЗЗСО «Бірківський ліцей»
Сіренко Сергій (Київ), кандидат історичних наук
Струк Ірина (Седлище), вчитель географії ЗЗСО «Седлищенський ліцей»
Струк Наталією (Березичі), педагогом-організатором ЗЗСО «Березичівський ліцей»
Тарасюк Любов (Любешиів), учитель біології ЗЗСО «Бірківський ліцей»
Терещук Алла (Деревок), учитель ЗЗСО «Деревківський ліцей»
Токарчук Віра (Люб'язь), краєзнавець
Черевко Віра (Судче), вчитель історії закладу загальної середньої освіти «Судченський ліцей»
Чибирак Світлана (Луцьк), кандидат історичних наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
Чубейко Світлана (Лобна), директор, вчитель історії та правознавства, заклад загальної середньої освіти «Лобненська гімназія»
Шевчик Надія (Цирськ), вчитель початкових класів ЗЗСО «Цирська гімназія»
Шмигін Микола, краєзнавець
Шостак Софія (Деревок), учениця 10 класу ЗЗСО «Деревківський ліцей»
Шульгач Віктор (Київ), завідувач відділу історії української мови та ономастики Інститут української мови НАН України
Шумік В'ячеслав (Щитинь), учитель історії ЗОШ І-ІІ ст. с. Щитинь
Шумік Оксана (Щитинь), педагог-організатор

ЗМІСТ

Вітання Любешівського селищного голови Куха Олега	3

РОЗДІЛ I. ДАВНЯ ІСТОРІЯ ЛЮБЕШІВЩИНИ

<i>Охріменко Григорій, Локайчук Світлана</i> Феномен поліської милоградської культури.....	5
<i>Охріменко Григорій, Локайчук Світлана</i> Юрій Кухаренко – дослідник Прип'ятського Полісся	9
<i>Мазурик Юрій</i> Давній човен-довбанка з дна річки Турія. (До 5-річчя знахідки біля села Щитинь Любешівського району)	10
<i>Андрусик Микола</i> Любешівщина: історія, здобутки й перспективи у цифрах і документах.....	15
<i>Кучинко Михайло</i> Етнічні процеси на теренах давньої Волині у світлі археології.....	29
<i>Мусірівська Соломія, Берізко Олег</i> Діяльність ОУН – УПА на території Любешівщини.....	35
<i>Радкевич Людмила</i> Матеріали про героїв АТО з Любешівщини	41
<i>Гудько Любов</i> Хрупчик Іван – герой АТО.....	49
<i>Зек Богдан</i> Офіцери – учасники АТО, уродженці с. Великий Курінь Любешівського району	51

РОЗДІЛ II. ПРИРОДА ТА ЕКОЛОГІЯ КРАЮ

<i>Мельник Валерій</i> Штрихи до опису Люб'язя	55
<i>Савчук Людмила</i> Парк – чарівний куточок селища Любешів	61
<i>Тарасюк Любов</i> Минуле й сучасне Бірківського заказника	68
<i>Поліщук Валентин</i> Любешівська районна санітарно-епідеміологічна станція	73

РОЗДІЛ III. ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧІ Й ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ЛЮБЕШІВЩИНИ

<i>Савченко Тетяна</i> Садиба Чарнецьких: від заснування до сьогодення.....	78
<i>Кравчук Петро</i> Поїзд у Любешові	81

<i>Веремчук Віталій</i> Історія становлення НПП «Прип'ять-Стохід»	86
<i>Веремчук Віталій</i> Туристичні маршрути «НПП «Прип'ять-Стохід»	91
<i>Олішкевич Людмила</i> Розвиток та досягнення туристсько-краєзнавчої роботи в Любешівському районі.....	92
<i>Лесик Любов</i> Формування інтересу до історії рідного краю через музейну справу.....	95
<i>Оласюк Алла</i> Краєзнавчий музей як осередок виховання патріотизму в дітей.....	101
<i>Оласюк Степан</i> Призначення музеїв бойової слави.....	105
<i>Поремчук Ольга, Кравчик Марія, Терещук Алла, Плюсик Людмила</i> Кімната етнографії ЗЗСО «Деревківський ліцей»	106
<i>Семенюк Богдан</i> Бірки – перлина України	113
<i>Чубейко Світлана</i> Пам'ятники і пам'ятні знаки. Трагедія хутора Окуріка	118
РОЗДІЛ IV. ОСВІТА, ДУХОВНІСТЬ І КУЛЬТУРА	
<i>Поліщук Віта</i> Освіта села Залізниця за часів польського панування (1921–1939 рр.)	122
<i>Самонюк Юрій</i> Освіта села Залаззя Любешівського району Волинської області.....	126
<i>Дишко Мирослава, Дишко Ольга, Василькова Юлія</i> З історико-краєзнавчого нарису «Школа наша рідна...»	129
<i>Зімич Любов</i> Моє село, моя ти школо, мої ви крила та надія.....	140
<i>Радкевич Людмила</i> Методична служба Любешівщини: від минулого до сьогодення	146
<i>Романчук Галина, Кот Наталія</i> Світочі освіти Любешівщини: заслужені вчителі України.....	153
<i>Буцик Петро</i> Школа «Благочестивого навчання» в Любешові	160
<i>Семенюк Богдан</i> Яскравий зразок дерев'яної архітектури XVII ст. Церква апостола євангеліста Іоана-Богослова с. Бірки.....	165
<i>Черевко Віра</i> Протоптані стежки до Божих обителів	167

<i>Баранова Тетяна</i> З любові до поліської землі проростає поетичне слово	173
<i>Гулько Геннадій</i> З історії православної церкви на Волині. Любешівський район (1945–1990 р.р.)	178
<i>Беларян Карен</i> Католицький монастирський комплекс у контексті історії Любешова	186
<i>Понікарчик Ірина</i> Пізнання минулого – ключ ідентичності людини.....	188

РОЗДІЛ V. ЕТНОГРАФІЯ КРАЮ

<i>Дмитренко Алла</i> Етнокультурна спадщина села Залаззя: господарство і матеріальна культура.....	194
<i>Сіренко Сергій</i> Ягідний промисел Любешівщини (за польовим дослідженням)	200
<i>Боряк Олена</i> Комплекс традиційної похорональної обрядовості на теренах Любешівщини (за польовими матеріалами)	205
<i>Васянович Олександр</i> Традиційні народні знання жителів Любешівщини: сучасний стан побутування	209
<i>Чибирак Світлана, Мірошниченко-Гусак Людмила</i> Народні знання та уявлення мешканців Любешівщини (за документами з Архіву Музею етнографії Волині та Полісся при Волинському національному університеті імені Лесі Українки)	215
<i>Корець Віра</i> Західнополіські рушники кінця XIX – середини XX століття.....	218
<i>Корець Володимир</i> Поліські житла XIX – першої половини XX століття	224
<i>Ковальчук Валентина, Струк Наталія</i> Запис обряду «Розподіл короваю»	230
<i>Гладь Олег</i> Весільний обряд у поліському селі.....	233
<i>Дишко Мирослава</i> Розвиток ремесел і промислів на Любешівщині як частині Волинського Полісся в XI – першій половині XX ст.	242
<i>Кравчик Марія</i> Тоді дівка пишна, як заміж вийшла (матеріали весілля, зібрано й описано в селі Деревок)	252
<i>Крисько Наталія</i> Обряди і звичаї українців.....	263
<i>Крисько Любов</i> Відроджуємо ремесла рідного краю	268

<i>Токарчук Віра</i> Бучинська ікона як пам'ятка сакрального мистецтва.....	273
<i>Андрусик Лариса, Бартошик Світлана, Матюк Галина, Сацук Тамара</i> Напиймося водиці із невмирущої криниці.....	279
<i>Шевчик Надія</i> Ткацтво – основний народний промисел мого села	285
<i>Шумік В'ячеслав, Шумік Оксана</i> Розвиток традиційного рибальства Полісся на прикладі села Щитинь Любешівського району	292
РОЗДІЛ VI. НАСЕЛЕНІ ПУНКТИ ТА ІСТОРИЧНІ ПОСТАТІ КРАЮ	
<i>Борбич Костянтин</i> Літописець Любешівщини – Петро Бущик	299
<i>Борбич Костянтин</i> Його добрі справи залишаться назавжди.....	301
<i>Вітрик Ірина</i> Мала Глуша. Сторінки родинної історії священика Петра Вітрика.	303
<i>Рева Лариса</i> Історичні обрії Любешівщини кінця XIX– першої половини XX століття в творчості Маківки Степана Адамовича – громадсько-політичного діяча, українського письменника, педагога	313
<i>Клубук Василь</i> З історії села В'язівне	315
<i>Шульгач Віктор</i> З ойконімії Любешівщини	320
<i>Буцик Петро</i> Сторінки історії Нового Дольська.....	323
<i>Кравчук Петро</i> Село Люб'язь палили і німецькі загарбники, і радянські партизани: до 75-річчя трагедії	332
<i>Кравчук Петро</i> Тасмниці зірваного храму	339
<i>Шостак Софія, Берізко Олег</i> Пам'яті Гриневича Едуарда	342
<i>Зіміч Любов, Кондаревич Інна</i> Видатні особистості. Почесний житель селища Любешів Петро Кравчук	350
<i>Котик Світлана</i> Березичі в особах. Володимир Гнатович Петрик.....	355
<i>Кух Віра</i> Він народився в Бучині	361
<i>Лук'янович Валентин</i> Село моє. Для мене ти єдине. Для мене ти найкраще на землі	367

Шмигін Микола
Газета «Нове Життя» про видатні особистості краю 371

Оласюк Степан
Окремі миттевості с. Селісок за 150-річну історію 374

Поліщук Валентин
Приїхали. І приросли до поліського краю 380

Струк Ірина
Аналіз походження деяких топонімів Любешівського району 383

РОЗДІЛ VII. ІСТОРИОГРАФІЯ, БІБЛІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО, РЕЦЕНЗІЇ

Бондаренко Геннадій
З історії краєзнавства Любешівщини 388

Кліш Петро
Рецензія на книгу Петра Бущика «Вистояли і перемогли. Книга пам'яті» (Луцьк : Надстир'я, 2019. – 484 с., іл.). 389

Поліщук Валентин
Чи ж справді «Вистояли і перемогли»? Рецензія на книгу Петра Бущика «Вистояли і перемогли. Книга пам'яті» (Луцьк : Надстир'я, 2019. – 484 с., іл.). 389

РОЗДІЛ VIII. ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ КРАЄЗНАВСТВА І ВОЛИНЕЗНАВСТВА

Олешко Петро
Краєзнавча освіта у системі підготовки вчителя 392

Бондаренко Геннадій, Гулько Геннадій, Потрапелюк Володимир
Волинь: знахідки артефактів скіфського періоду ранньозалізного віку 395

Майба Ірина
Підзамоцька фортеця – пам'ятка архітектури національного значення поч. ХУІІ ст. і як оборонний елемент Бучацької фортеці 402

Крішан Акаш
Досліджуючи мале місто: стан та перспективи розвитку урбаністичних студій на прикладі волинського Ковеля ХVІ-ХVІІ ст. 406

Дідора Лариса, Куцаєва Тамара
Тези до виставки «(Не)втрачене: книгозбірня Ф. Вовка та Музею (кабінету) антропології та етнології ім. Ф. Вовка» 410

Волощук Олег
Книжковий знак у контексті музейної комунікації (на прикладі бібліотечного фонду НМІУ) 416

Гаврилюк Світлана, Гаврилюк Олександр
Український зодчий В. Леонтович і дерев'яна сакральна архітектурна спадщина Волині 420

Автори збірника 424

Підписано до друку 07.09.202. Формат 60×84 1/16
Ум. друк. арк 51,5 Замовлення № 88. Тираж 170.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Друк ПП Іванюк В. П.
43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.
Свідоцтво Держкомінформу України
ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.